

HONORÉ DE BALZAC

**Editura pentru
Literatură
Universală**

Strălucirea și suferințele curtezanelor

clw

Honoré de BALZAC

**Strălucirea și suferințele
curtezanelor**

În românește de B. THEODOR
Note de TEODOSIA IOACHIMESCU

București – 1969
Editura pentru Literatură Universală

Cuprins

Prefață la prima ediție

Partea întâi
Cum iubesc cocotele

Partea a doua
Cât îi costă amorul pe bătrâni

Partea a treia
Unde duc căile greșite

Partea a patra
Ultima întrupare a lui Vautrin

Înălțimii Sale principelui
Alfonso Serafino di Porcia^[1]

Îngăduiți-mi să vă pun numele în fruntea unei lucrări prin esență pariziană și concepută în casa alteței voastre în zilele din urmă. Nu e oare firesc să vă ofer florile de retorică crescute în grădina voastră, udate cu regretele ce m-au făcut să cunosc nostalgia, regrete pe care mi le-ați alinat când rătăceam sub acei boschetti ai căror ulmi îmi aminteau de Champs-Élysées? Poate astfel îmi voi răscumpăra nelegiuirea de a fi visat Parisul având Duomo în față, de a fi dorit străzile noastre mocirloase când pășeam pe lespezile atât de curate și elegante de la Porta-Renza. Când voi avea de tipărit cărți, ce-ar putea fi închinat unor milaneze, voi avea fericirea de a găsi nume de multă vreme scumpe bătrânilor voștri povestitori italieni, printre acelea ale unor persoane pe care le iubim, și pe care vă rog să le faceți a-și aminti de,

al alteței voastre, cu sinceritate și afecțiune,

De Balzac

iulie 1838.

Prefață la prima ediție

Moravurile noastre devin din ce în ce mai serbede și mai șterse. Acum zece ani, autorul acestei cărți scria că nu mai există decât nuanțe; acum însă pier și nuanțele. Astfel încât, după remarca plină de duh a autorului cărților *Louison d'Arquin* și *Săracul din Montlbéry*^[2], nu mai există moravuri adânc marcate, savoarea nu mai este posibilă decât la hoți, la prostituate și la ocnași, iar vigoare nu mai găsești decât la ființele din afara societății. Literatura de azi e lipsită de contraste, și fără distanță nu poate exista contrast. Iar distanțele se micșorează din zi în zi. Astăzi trăsura tinde să ajungă mai jos decât pietonul, și în curând omul ce umblă pe jos îl va stropi cu noroi pe bogat în trăsurica-i scundă. Haina neagră triumfă. Ceea ce am observat la haine și la roți însuflețește și spiritele, trăiește în purtări și moravuri. Un ministru se poate foarte bine duce la rege în mică ținută; am văzut birje în curtea palatului Tuileries. Hainele cu fireturi ale miniștrilor, generalilor, membrilor Institutului Franței, într-un cuvânt, marea ținută se rușinează în public și pare ceva de carnaval. Avem prea multă dreptate împotriva vremii noastre și cum viciul de care ne vom lega e o fățarnicie îngrozitoare, se înțelege de la sine că vom deveni imorali.

Ni s-a părut că e foarte mare nevoie să spunem aceasta la începutul unei cărți în care sunt zugrăvite, în tot adevărul lor, viețile spionilor, femeilor întreținute și ale oamenilor în război cu societatea, ce mișună prin Paris.

Ar fi fost o lașitate, de care nu suntem în stare, aceea de a alcătui scenele vieții pariziene fără a pomeni aceste figuri atât de ciudate. De altminteri,

nimeni n-a îndrăznit să înfățișeze comicul profund al acestor vieți, cenzura nu mai controlează teatrele, și totuși Lucaret, madame La Ressource^[3] sunt personaje din toate vremurile.

Spre a întregi scenele vieții pariziene, autorului îi mai rămâne să prezinte *Palatul de justiție, lumea teatrului și lumea savanților*, căci *lumea politică* ține de seria *Scenelor vieții politice*.

Odată înfățișate lucrurile acestea, puține vor fi rămas uitate, căci autorul pregătește, drept contragreutate și contrast, o scriere în care se va vedea acțiunea virtuții, religiei și binefacerii în inima acestei corupții a capitalelor, și e o operă atât de lungă și în același timp atât de grea, încât se împlinesc trei ani de când muncește la ea și tot n-a terminat-o. *Răutățile unui sfânt și Baroana de la Chanterie* sunt două fragmente extrase din această scriere cutremurătoare de atâta virtute și unde fiecare va putea vedea toate mizeriile groaznice pe care se întemeiază civilizația pariziană.

Când prin *Istoria celor „13”*, a început seria *Scenelor vieții pariziene*, autorul își îngăduia să le încheie cu aceeași idee – ideea asociației alcătuite în folosul beneficiilor, așa cum cealaltă e în folosul plăcerilor.

În organismul social nu se poate deloc pătrunde în chip dogmatic, așa cum face D'Alembert în tratatul său asupra gustului^[4], ci trebuie mers în închisori și în străfundurile *justiției* sub călăuzirea unui răufăcător, la fel cum aici bancherul ne călăuzește în mijlocul intrigilor vieții excepționale a femeilor ușoare.

Romanul acesta, alcătuit din amănunte profund adevărate și, ca să spunem așa, istorice, într-un cuvânt extras din viața intimă s-a oprit în pragul închisorii și în biroul judecătorului de instrucție. De aceea trebuie să aibă o urmare. Lumea judiciară și figurile ei ocupă prea mult loc în Paris ca să nu fie cu amănunțime studiată, zugrăvită, reprodusă.

Astfel încât, în curând, marele și uriașul chip al Parisului în veacul al XIX-lea nădărdim că va fi isprăvit^[5]. Nu va lipsi niciuna dintre particularitățile sale. Aici, Corentin, Peyrade și Contenson reprezintă sub trei fețe spionajul, după cum Vautrin e într-o singură persoană toată depravarea și nelegiuirea întreagă.

Multă lume a vrut să-i reproșeze autorului figura lui Vautrin. Și, totuși, nu e prea mult un singur om al ocnei, într-o operă ce are pretenția să fie dagherotipia unei societăți, în care există cincizeci de mii de ocnași (Ferragus în *Istoria celor* „13” e o simplă întâmplare) a căror existență neconținut amenințătoare va atrage mai curând sau mai târziu atenția legiuitorului. De vreo zece ani, câteva condeie însuflețite de o falsă filantropie fac din ocnaș o ființă interesantă ce poate fi scuzată, o victimă a societății; dar după noi, felul acesta de a-l zugrăvi e primejdios și antisocial. Ființele acelea trebuie arătate drept ceea ce sunt, drept niște fapte puse pe veci *în afara legii*. Acesta era sensul foarte puțin înțeles al piesei intitulată *Vautrin*, în care personajul ajungea la concluzia că nu poate viețui în societate, înfățișând lupta dramatică și neconținută dintre poliție și un hoț.

Poate că mai târziu i se va face dreptate autorului văzându-se cu câtă grijă a pus în scenă aceste figuri atât de ciudate: a curtezanei, a răufăcătorului și ale celor din jurul lor; cu câtă răbdare a căutat el comicul, cu câtă dragoste de adevăr a găsit laturile frumoase ale acestor caractere, prin ce legături le-a prins studiul general al inimii omenești. Desigur, baronul de Nucingen este un Geronte modern, bătrânul lui Molière luat în răs, păcălit, bătut, huiduit, în costumul și cu mijloacele moderne. Prin urmare această carte înfățișează unul dintre miile de chipuri ale Parisului și, în *Comedia umană*, urmează după *Printesa de Cadignan*, *Capriciile Claudinei* și *Banca Nucingen*; poate că Esther va fi socotită

plină de măreție alături de depravarea elegantă și rece a prințesei și de monstruozițiile marii finanțe. Dacă își dă seama de ținta și mijloacele autorului care, la urma urmei, a întreprins analiza și critica tuturor părților societății, niciun cititor nu poate să tăgăduiască îndrăzneala de a merge până la capătul problemelor și de a le cerceta sub toate aspectele, în aceasta constă, după el, filosofia unei opere; cât despre judecata definitivă, cât despre morală și sens, nu se vor face așteptate.

Dacă autorul ar scrie de azi pe mâine, ar face socoteala cea mai greșită, iar rodul muncii sale ar fi pentru el și mai rău decât sămânța. Căci dacă ar dori succesul imediat rentabil, n-ar avea decât să se supună ideilor momentului și să le laude cum au făcut câțiva alți scriitori. El știe mai bine decât criticii săi în ce condiții se obține trăinicia unei opere în Franța; în țara asta e nevoie de adevăr, de scaun la cap și de o filosofie armonizată cu principiile veșnice ale societății.

De Balzac

Partea întâi. [\[6\]](#)

Cum iubesc cocotele

În 1824, la ultimul bal de la Operă, multe măști au fost impresionate de frumusețea unui tânăr care se plimba prin coridoare și în foaier, cu mersul celui pornit în căutarea unei femei reținute acasă de împrejurări neprevăzute. Taina acestui mers, când leneș, când grăbit, n-o știu decât bătrânele și câțiva hoinari inveterați. În acel imens loc de întâlnire, mulți nu se prea observă unii pe alții, interesele sunt trezite de pasiune, și chiar acei ce n-au ce face sunt preocupați. Tânărul dandi era așa de preocupat de ceea ce căuta și atât de neliniștit, încât nici nu-și dădea seama cât succes avea: exclamațiile ironic admirative ale unora dintre măști, uimirea gravă, glumele mușcătoare, cuvintele cele mai mângâietoare, nu le auzea, nu vedea nimic. Deși era frumos ca acele ființe excepționale care vin la balul de la Operă după vreo aventură și o așteaptă cum se așteaptă o lovitură norocoasă la ruletă când trăia Frascati^[2], părea totuși sigur de ce avea să i se întâmple în seara aceea, ca orice burghez așezat; de bună seamă că era eroul unuia dintre acele mistere cu trei personaje din care se alcătuiește tot balul mascat de la Operă și care sunt cunoscute numai de cine joacă un rol într-însele; căci pentru femeile tinere venite acolo numai ca să poată spune: „am văzut”, pentru provinciali, pentru tinerii fără experiență, pentru străini, Opera trebuie să fie într-un asemenea moment palatul oboselii și al plictisului. Pentru ei, mulțimea aceea, întunecată, înceată și înghesuită, care se duce, vine, șerpuiește, se învârte, se întoarce, urcă și coboară și nu poate fi asemuită decât cu găngăniile dintr-un furnicar, nu este mai puțin enigmatică decât bursa pentru un

țăran din Bretania care nici nu știe că există registrul datoriei publice. La Paris, afară de rare excepții, bărbații nu se maschează: un bărbat în domino pare caraghios. În asta se manifestă duhul nației. Cine vrea să-și ascundă o intrigă, se poate duce la balul Operei, fără a se duce cu adevărat, iar măștile silite să intre neapărat înăuntru, intră și ies îndată. Un spectacol din cele mai hazlii e înghesuiala de la ușă, pe care o produce chiar de la începutul balului valul de oameni care se revarsă dinăuntru luptându-se cu cei care intră. Astfel că bărbații mascați sunt sau soți geloși veniți să-și urmărească nevestele, sau soți necredincioși care nu vor să fie prinși de dânsule, situații la fel de ridicole. Or, tânărul nostru era urmărit, fără a ști, de către o mască înspăimântătoare, un ins gros și scurt, ce se rostogolea ca un butoi. Pentru cineva familiar cu Opera, acest domino ascundea de bună seamă un agent de bursa, un bancher, un notar, un administrator, într-un cuvânt, vreun burghez ce-și bănuia infidela. Într-adevăr, în societatea foarte înaltă, nimeni nu aleargă să găsească dovezi umiltoare. Câteva măști își și arătaseră unele altora, râzând, acest personaj monstruos, altele îl strigaseră, niște tineri râseră de el; lat și țeapăn, se vedea că nu-i păsa de aceste biete săgeți; mergea unde-l ducea tânărul, ca un mistreț urmărit, căruia nu-i pasă nici de gloanțele ce-i fluieră pe la urechi, nici de câinii care latră în urma lui. Deși la prima vedere plăcerea și neliniștea au îmbrăcat aceeași mască, ilustra și neagra mantie venețiană, deși totul se învâlmășește în balul de la Operă, diferitele cercuri ce alcătuiesc societatea pariziană se întâlnesc, se recunosc și se observă. Există noțiuni atât de precise pentru cei câțiva inițiați, încât hieroglificele intereselor se pot citi ca un roman pasionant. Pentru cunoscători, omul acesta nu putea așadar să aibă vreo întâlnire de dragoste: altfel ar fi purtat fără greș vreun semn convenit roșu, alb sau verde, care vestește plăcerile

pregătite cu mult înainte. Să fi fost oare vorba de o răzbunare? Văzând că mascatul urmărește așa de aproape un tânăr care are o întâlnire, câțiva inși fără altă treabă se țineau și ei după tânărul acesta cu chipul frumos, pe care plăcerea îl înconjurase cu dumnezeiasca sa lumină, și care trezea interesul: cu cât înainta, cu atât stârnea curiozitatea. De altminteri, totul arăta că e obișnuit cu o viață elegantă. După o lege fatală a vremii noastre, nu sunt mari deosebiri, nici fizice, nici morale, între cel mai distins și mai bine educat fiu de duce și băiatul acesta fermecător pe care deunăzi îl sugruma cu ghearele ei de fier mizeria în mijlocul Parisului. Frumos și tânăr, ascundea poate înăuntrul său o prăpastie, ca mulți tineri care vor să joace un rol la Paris, fără să aibă capitalul potrivit cu pretențiile lor, și care în fiecare zi riscă să piardă totul, închinându-se zeiței celei mai lingușită în această cetate regală: întâmplarea. Totuși, ținuta și purtările sale erau fără cusur: călca pe parchetul clasic al foaierului, ca unul familiarizat cu Opera. Cine n-a observat că acolo, ca în toate zonele Parisului, există un fel de a te comporta în stare să dezvăluie ce ești, ce faci, de unde vii și ce vrei?

— Ce tânăr frumos! Aici ne putem întoarce să-l vedem, zise o mască, în care obișnuiții balurilor de la Operă puteau recunoaște o femeie din lumea bună.

— Nu ți-l amintești? îi răspunse însoțitorul ei, care-i dăduse brațul, doamna de Châtelet și l-a prezentat doar...

— Cum? El e? Puiul de farmacist care-o zăpăcise, și apoi s-a făcut ziarist, amantul Coraliei?

— Căzuse atât de jos încât nu credeam că se mai ridică, și nu înțeleg cum mai poate apărea în lumea pariziană, zise contele Sixte du Châtelet.

— Arată ca un prinț, observă masca, și n-a învățat să se comporte așa de la actrița cu care a

trăit; deși verișoara mea ghicise ce zace în el, n-a știut să-l cioplească; tare aş vrea să cunosc amanta acestui Sargine^[8]; spune-mi ceva din viața lui, un lucru cu care să-l pot tulbura.

Perechea aceasta, care-l urmărea pe tânăr vorbind în șoaptă, era în clipa aceea spionată de către mascatul cel lat în spete.

— Dragă domnule Chardon, zise prefectul Charentei luându-l pe dandi de braț, îți prezint o doamna care vrea să facă încă o dată cunoștință cu dumneata...

— Scumpe conte Châtelet, răspunse tânărul, chiar această doamnă m-a învățat cât de ridicol e numele ce mi-l dai. Printr-un decret regal mi-am recăpătat numele strămoșilor mei după mamă, Rubempré. Deși faptul a fost anunțat în ziare, el se referă la un om atât de neînsemnat încât nu mi-e rușine să-l amintesc prietenilor, indiferenților și dușmanilor: îți poți alege ce loc dorești în aceste categorii, dar sunt sigur că nu vei dezaproba o măsură pe care însăși soția dumitale m-a sfătuit s-o iau, pe vremea când nu era încă decât doamna de Bargeton. (Această împunsătură elegantă o făcu să zâmbească pe marchiză, în schimb prefectul Charentei avu o tresărire nervoasă.) Spune-i, adăugă Lucien, că acum am *blazonul roșu, cu taur furios... de argint, pe un fond verde*.

— Gonind... după arginți, spuse Châtelet.

— Doamna marchiză îți va explica, dacă nu știi cumva, de ce blazonul acesta străvechi înseamnă ceva mai mult decât *cheia de șambelan* și *albinele de aur* ale lui Napoleon aflate pe blazonul dumitale, spre disperarea doamnei Châtelet, *născută Nègrepelisse d'Espard*... răspunse Lucien iute.

— Fiindcă m-ai recunoscut, nu te mai pot necăji; mi-e greu să-ți mărturisesc cât de mult îmi stârnești dumneata curiozitatea, îi spuse cu glas scăzut marchiza d'Espard, uimită de obraznicia,

siguranța și îndrăzneala de care da dovadă acum, omul disprețuit de ea odinioară.

— Îngăduiți-mi deci, doamnă, să păstrez singura mea șansa de a stăpâni gândurile dumneavoastră, rămânând în acest tainic semiîntuneric, zise Lucien cu zâmbetul unui om ce nu vrea să-și compromită un succes sigur.

Marchiza nu-și putu stăpâni o mică tresărire de ciudă, văzându-se *tăiată*, cum spun englezii, de precizia lui Lucien.

— Te felicit pentru schimbarea intervenită în situația dumitale, zise contele du Châtelet.

— Ți mulțumesc la fel de sincer cum mă feliciți, răspunse Lucien, înclinându-se cu grație desăvârșită în fața marchizei.

— Ce îngâmfat! îi zise contele cu glas scăzut doamnei d'Espard. Până la urmă și-a câștigat și strămoși.

— Când îngâmfarea tinerilor se abate asupra noastră, vestește mai întotdeauna o fericire de un ordin foarte înalt: căci la voi, ceștilalți, arată doar că vă merge prost. De aceea, aș vrea să știu care dintre prietenele noastre a luat sub aripa ei această pasăre frumoasă. Dacă aș ști, poate că m-aș putea amuza astă-seară. Biletul anonim pe care l-am primit e fără îndoială otravă clocită de vreo rivală, căci vorbește despre el; cât despre obraznicia lui, l-a învățat cineva să fie așa. Spionează-l. O să-l iau de braț pe ducele de Navarreins, așa c-o să mă poți regăsi.

În clipa când doamna d'Espard se apropia de duce, misterioasa mască îi taie calea și-i spuse la ureche:

— Lucien te iubește. Biletul el l-a scris; prefectul dumitale îi e cel mai mare dușman, cum putea să-ți vorbească de față cu el?

Necunoscutul se depărtă, lăsând-o pe doamna d'Espard pradă unei îndoite uimiri. Marchiza nu cunoștea niciun om pe lume în stare să joace rolul acestui mascat. Se temu de o cursă, se duse să se

așeze și se ascunse. Contele Sixte du Châtelet, căruia Lucien îi tăiasa anume pretențiosul *du* de la nume, într-un fel ce vădea o mult visată răzbunare, îl urmări de departe pe scripitorul dandi și se întâlni în curând cu un tânăr cu care socoti că poate vorbi pe față:

— Ei, Rastignac! L-ai văzut pe Lucien? Și-a schimbat penele.

— Dacă aș fi la fel de frumos, aș fi mai bogat decât el, răspunse tânărul elegant, pe un ton ușuratic dar ascuțit, exprimând o ironie fină.

— N-ai fi, îi șopti la ureche mascatul cel gros, plătindu-i înmiit batjocura numai prin felul cum rosti cele două silabe.

Rastignac, care nu era omul să lase nepedepsită o jignire, rămase în loc, de parcă l-ar fi izbit trăsnetul și se lăsă dus către pervazul unei ferestre de o mână de fier de care nu se putu desprinde.

— Cocoșel ieșit din cotețul bătrânei Vauquer, și care știi cum nu te-au ținut curelele să înhați milioanele lui Taillefer când greul era făcut^[9], află că, dacă vrei să rămâi bine sănătos, trebuie să te porți cu Lucien cum te-ai purta cu un frate iubit; altfel ești în mâinile noastre, iar noi într-ale dumatiale, și-ți stric toate socotelile. Lucien de Rubempré e ocrotit de puterea cea mai mare de azi: biserica! Alege între viață și moarte. Ai ceva de spus?

Lui Rastignac îi veni amețală ca unui om adormit în pădure și care se trezește alături de o leoaică înfometată. I se făcu frică, dar nu era nimeni să-l vadă, în asemenea împrejurare li se face frică și celor mai bravi.

„Numai *el* poate ști... și îndrăzni”, își zise dânsul.

Mascatul îi strânse mâna spre a-l împiedica să-și încheie fraza:

— Poartă-te ca și cum ar fi *el*, rosti dânsul.

Rastignac se purtă atunci ca un milionar pe drumul mare, când se vede amenințat de pușca

unui tâlhar: se predă.

— Scumpe conte, îi zise el lui Châtelet, de care se apropie, dacă ții la situația dumată, poartă-te cu Lucien de Rubempré cum te-ai purta cu un om care va fi cândva mult mai sus decât ești dumneata.

Mascatul lăsă să-i scape o abia văzută mișcare de satisfacție, și reîncepu să-l urmărească pe Lucien.

— Repede ți-ai schimbat părerea despre el, dragul meu, răspunse prefectul, pe bună dreptate mirat.

— Tot atât de repede ca și aceia care șed în centru dar votează cu dreapta^[10], îi răspunse Rastignac prefectului, deputat, care de câteva zile nu mai vota cu guvernul.

— Oare mai există astăzi păreri, sau numai interese, se amestecă des Lupeaulx, care-i asculta. Despre ce e vorba?

— Despre domnul de Rubempré, pe care Rastignac vrea să mi-l înfățișeze ca pe o persoană importantă, răspunse deputatul adresându-se secretarului general.

— Scumpe conte, spuse des Lupeaulx cu gravitate, domnul de Rubempré este un tânăr cu foarte multe calități, și atât de susținut, încât m-aș socoti prea fericit dacă aș reînnoi cunoștința cu el.

— Iată-l cum cade în viesparul șireților din vremea noastră, zise Rastignac.

Cei trei se îndreptară spre un colț unde stăteau câțiva oameni de spirit, mai mult sau mai puțin celebri, și câțiva dandi. Acești domni schimbau între ei observații, cuvinte de spirit și bârfeli, încercând să se amuze sau așteptând ceva care să-i distreze. În aceasta adunătură atât de ciudat alcătuită se aflau persoane cu care Lucien avusese pe față relații amicale, dar care pe ascuns îl lucraseră.

— Ei, Lucien, fiule, iubitele, ne-am pus pene noi, ne-am spoit proaspăt. De unde-am sosit? Iar

suntem călare, datorită cadourilor expediate din dormitorul Florinei. Bravo, puiule, îi spuse Blondet, lăsând brațul lui Finot și luându-l familiar de mijloc pe Lucien, ca să-l strângă la piept.

Andoche Finot era proprietarul unei publicații unde Lucien lucrase aproape gratis și pe care Blondet o îmbogățea cu colaborările sale, cu sfaturile sale înțelepte și vederile sale adânci. Finot și Blondet erau ca Bertrand și Raton^[1], numai că motanul lui La Fontaine și-a dat seama până la urmă că e păcălit, iar Blondet, deși se știa păcălit, îl sluja mai departe pe Finot. Acest strălucit condotier al condeiului avea într-adevăr să fie multă vreme sclav. Sub o înfățișare greoaie, sub o prostie obraznică, unsă cu duh, cum e unsă cu usturoi pâinea unui hamal, Finot ascundea o voință brutală. De pe câmpurile vieții destrăbălate pe care o duc oamenii de litere și oamenii afacerilor politice, el știa să adune în hambar tot ce spicuia – idei și bani. În schimb, Blondet, spre nenorocirea sa, își pusese puterile în slujba viciilor și a trândăviei. Veșnic luat fără veste de nevoia de bani, făcea parte din sărmana tagmă a oamenilor eminenți care pot contribui într-o mare măsură la succesul altuia, dar nu sunt în stare de nimic pentru ei, înșiși Aladini care lasă să li se ia lampa cu împrumut. Acești admirabili sfătuitoari știu să dea povețe minunate, căci au spiritul ascuțit și limpede, când nu este hărțuit de interesul lor propriu. La ei nu săvârșește brațul, ci mintea. De aici apucăturile dezordonate, de aici muștrarea ce le vine din partea spiritelor mărunte. Blondet era gata să-și împartă banii cu prietenul pe care-l rănisese mai ieri; mânca, ciocnea paharul sau dormea cu cel pe care avea să-l înjunghie mâine. Paradoxurile sale amuzante justificau totul. Acceptând lumea întreagă ca o glumă, nu cerea să fie luat în serios nici el. Tânăr, iubit, aproape celebru, fericit, nu se îngrijea să adune, ca Finot, averea atât de trebuincioasă omului vârstnic.

Lucien avea nevoie acum de un curaj deosebit ca să i-o taie scurt lui Blondet, cum i-o tăiasc scurt doamnei d'Espard și lui Châtelet. Din nefericire, la el satisfacțiile vanității stânjeneau manifestarea mândriei, care fără îndoială e sămânța multor fapte mari. Vanitatea lui triumfase în ciocnirea de adineauri: se arătase bogat, fericit și disprețuitor cu două persoane care pe vremuri, când era sărac și nefericit, îl disprețuiseră; dar putea un poet să ia din scurt și de sus, ca un diplomat îmbătrânit, pe doi așa-ziși prieteni care îl primiseră la ei când era în mizerie și la care dormise în vremuri de restriște? Finot, Blondet și cu el se spurseseră împreună, se tăvăliseră în orgii care nu mistuiau numai banii creditorilor. Ca un soldat care nu știe când să fie curajos, Lucien făcu atunci ce fac mulți oameni la Paris; își compromise din nou caracterul, acceptând o strângere de mână a lui Finot și nerespingând îmbrățișarea lui Blondet. Cine s-a bălăcit sau se mai bălăcește încă în gazetărie e silit cu durere să salute oameni pe care îi disprețuiește, să-i zâmbească celui mai aprig dușman, să se împace cu cele mai putrede josnicii, să-și mânjească mâinile vrând să plătească îndată și cu aceeași monedă celor ce l-au lovit. Te obișnuiești să vezi săvârșindu-se răul și să-l lași să treacă; începi să-l încuviințezi și, până la sfârșit, îl săvârșești și tu. Cu vremea, sufletul, mereu întinat de rușinoase și neîncetate tranzacții, se chircește, resortul gândurilor nobile ruginește, țâțânile banalității se tocesc și se învârt de la sine. Alceste devine Philinte^[12], caracterele se înmoaie, talentele își pierd puritatea, își ia zborul credința în operele frumoase. Cutare, dornic la început să se mândrească toată viața cu paginile sale se risipește în jalnice articole pe care conștiința i le arăta mai curând sau mai târziu drept tot atâtea fapte rele. Veniseși ca Lousteau, sau Vemou, ca să ajungi mare scriitor, și te trezești un neputincios de autor de fițiuci. De aceea nicio cinste nu e prea mare

pentru cei al căror caracter este la înălțimea talentului, pentru acei d'Arthez care știu să pășească ferm printre primejdiile vieții literare. Lucien nu știu ce să răspundă lingușirilor lui Blondet, al cărui spirit îl fascina de altminteri și care păstra asupra lui stăpânirea corupătorului asupra ucenicului, rămânând de altfel bine situat în lumea bună prin legătura sa cu contesa de Montcornet.

— Ai moștenit vreun unchi? îl întreabă Finot batjocoritor.

— Am început, ca și dumneata, să-i exploatez pe proști, îi răspunse Lucien pe același ton.

— Domnul are cumva o revistă, vreun ziar oarecare? continuă Andoche Finot cu îngâmfarea obraznică a exploatatorului față de cel pe care l-a exploatat.

— Am ceva mai bun, răspunse Lucien căruia îi revenise spiritul potrivit cu noua sa situație, în clipa când tonul superior al redactorului șef îi rănise vanitatea.

— Și ce anume ai dumneata, dragul meu?

— Am un partid.

— Există Partidul Lucien? întreabă Vernou surâzând.

— Finot, băiatul ăsta te-a lăsat în urmă, așa cum ți-am prezis. Lucien are talent, te-ai purtat prost cu el, l-ai tras pe sfoară. Căiește-te acum, mojic bătrân, zise Blondet.

Iute ca argintul viu, Blondet ghicise multe taine în accentul, în gestul, în ținuta lui Lucien; de aceea cu asemenea cuvinte el se pricepu, părând că-i lasă frâul mai liber, să-i ție hăturile și mai strâns. Voia să afle de ce s-a întors Lucien la Paris, ce urmărește și din ce trăiește.

— Îngenunchează în fața unei superiorități pe care n-o vei avea niciodată, oricât de Finot ai fi! urmă el. Admite-l pe domnul fără întârziere printre oamenii tari cărora le aparține viitorul, e de-ai noștri! Spiritual și frumos, va parveni prin ele

quibuscumque viis^[13]. Iată-l în strașnica sa platoșă italienească, privește-i zdravănel pumnal pe jumătate scos din teacă și bandiera fluturând! La naiba, Lucien, de unde-ai furat vesta asta nostimă? Numai iubirea se pricepe să descopere asemenea țesături. Nu cumva ai și un domiciliu? În momentul de față am nevoie să știu adresele prietenilor, căci n-am unde dormi. Finot m-a dat afară pentru noaptea asta, sub pretextul ordinar că primește o femeie.

— Dragul meu, răspunse Lucien, am pus în practică o axiomă ce mă face să trăiesc liniștit: *Fuge, late, tace*^[14]. Vă las.

— Dar eu în schimb nu te las fără să-ți plătești fața de mine o datorie sfântă, supeul acela, ți-amintești? zise Blondet care se cam îndulcise la trai bun și când n-avea bani se invita la prieteni.

— Care supeu? întrebă Lucien cu o mișcare de nerăbdare.

— Nu-ți amintești? Iată după ce-mi dau seama că unui prieten îi merge bine: îi slăbește memoria.

— Nu uită ce ne datorează, îți garantez că e un om de inimă, zise Finot, prinzând din zbor gluma lui Blondet.

— Rastignac, zise Blondet, luându-l de braț pe tânărul elegant în clipa când sosea la capătul de sus al foaierului, lângă pilastrul în preajma căruia stăteau așa-zișii amici. E vorba de un supeu: ai să vii cu noi... Dacă nu cumva domnul, urmă el cu gravitate arătându-l pe Lucien, se încăpățânează să uite o datorie de onoare; dacă dorește, e liber.

— Garantez că domnul de Rubempré nu e în stare de așa ceva, zise Rastignac, căruia nici prin gând nu-i trecea că e vorba de o păcăleală.

— Iată-l și pe Bixiou, exclamă Blondet, vine și el: fără el nimic nu e desăvârșit. Fără el șampania mă face să mă bâlbâi și totul mi se pare lipsit de gust, chiar și piperul epigramelor.

— Dragii mei, zise Bixiou, văd că v-ați adunat în jurul miracolului zilei. Scumpul nostru Lucien

reeditează *Metamorfozele* lui Ovidiu. Așa cum zeii se prefăceau în niște legume curioase și alte asemenea, pentru a ispiti femeile, dânsul a schimbat vulgarul său nume Chardon într-unul de gentilom, spre a duce în ispită pe cine? Pe Carol al X-lea. Lucien, dragule, zise el și-l apucă de un nasture de la frac, un ziarist care ajunge mare domn merită să fie luat zdravăn în primire. În locul lor, zise cumplitul bârfitor, arătându-i pe Finot și Vernou, te-aș înșfăca la gazetuță; le-ai aduce vreo sută de franci, zece coloane de vorbe de duh.

— Bixiou, zise Blondet, de un amfitrion nu ne atingem douăzeci și patru de ore înainte și douăsprezece ore după festivitate. Ilustrul nostru amic ne oferă un supeu.

— Ce spui? Ce spui? reîncepu Bixiou. Dar ce e oare mai urgent decât să scăpăm de uitare un nume vestit și să înzestrăm sărmana aristocrație cu un om de talent, Lucien, te bucuri de stima presei, căreia i-ai fost cea mai aleasă podoabă, te vom susține. Finot, un *cursiv* la cronică mondenă! Blondet, o peltea insinuanta la pagina a patra a ziarului tău! Să anunțăm apariția celei mai frumoase cărți a vremii noastre: *Arcașul lui Carol al IX-lea*! Să-l implorăm pe editorul Dauriat să ne dea cât de curând *Margaretele*^[15], divinele sonete ale lui Petrarca francez. Să-l ridicăm pe prietenul nostru pe scutul de hârtie care face și desface celebritățile!

— Dacă vrei să cinezi cu mine, îi spuse Lucien lui Blondet, vrând să scape de această haită ce amenința să crească, mi se pare că n-aveai nevoie să folosești hiperbola și parabola față de un vechi prieten, de parcă ar fi un nerod. Măine-seară la restaurantul Lointier, zise dânsul iute, văzând că se apropie o femeie către care se repezi.

— O! O! O! zise batjocoritor Bixiou pe trei note, părând a recunoaște masca spre care se îndrepta Lucien, asta merită o verificare.

Și urmări frumoasa pereche, le-o lua înainte, îi cercetă cu ochi pătrunzători și se întoarse spre marea mulțumire a tuturor acestor invidioși dornici să afle de unde venea schimbarea situației lui Lucien.

— Dragii mei, amica seniorului de Rubempré vă e cunoscută de multa vreme, le spuse Bixiou. E fostul șoricel al lui des Lupeaulx.

Una dintre perversitățile astăzi uitate, dar având curs la începutul veacului de față, era luxul șoriceilor. Un șoricel, cuvânt de mult îmbătrânit, era o copilă de zece-unsprezece ani, figurantă la vreun teatru, mai cu seamă la Operă, și pe care desfrânații o deprindeau cu viciul și nerușinarea. Un șoricel era un fel de paj diavolesc, un puști-femeie, căruia i se iertau șotiile. Șoricelul putea să se agațe de oricine; trebuia să te ferești de el, ca de un animal periculos, introducea în viață un element de veselie ca altădată *arlechinii* și *pulcinellii* vechilor comedii. Un șoricel era prea scump: nu aducea nici cinste, nici folos, nici plăcere; moda șoriceilor a trecut așa de repede, încât astăzi puțină lume știe aceste amănunte intime ale vieții elegante dinainte de Restaurație, până în clipa când vreo câțiva scriitori au adoptat șoricelul drept un subiect nou.

— Cum, după ce a dat-o gata pe Coralie, Lucien ne-o răpește și pe Torpilă? întrebă Blondet.

Auzind numele acesta, mascatul cu trup de atlet scăpă o tresărire pe care, deși înăbușită, Rastignac o simți.

— Imposibil, răspunse Finot, Torpila nu poate da nicio lețcaie. S-a împrumutat cu o mie de franci de la Florine, după câte mi-a spus Nathan.

— Domnilor! Domnilor!... zise Rastignac, încercând să-l apere pe Lucien de asemenea învinuiri odioase.

— Ce, strigă Vernou, fostul *întreținut* al Coraliei a ajuns așa de mironosit?

— A, mia aceea de franci, zise Bixiou, e dovada că amicul Lucien trăiește cu Torpila...

— Ce pierdere de neînlocuit pentru elita literaturii, științei, artei și politicii! zise Blondet. Torpila e singura femeie ușoară care s-a nimerit să aibă stofă de curtezană; învățătura n-a stricat-o, nu știe nici să scrie, nici să citească: altfel ne-ar fi înțeles. Am fi înzestrat epoca noastră cu una dintre acele superbe figuri ca Aspasia^[16] fără de care nu există secole mari. Gândiți-va ce bine se potrivește doamna Dubarry cu secolul al optsprezecelea, Ninon de Lenclos cu al șaptesprezecelea, Marion de Lorme cu al șaisprezecelea, Imperia cu al cincisprezecelea, Flora cu republica romană pe care a lăsat-o moștenitoare și care a putut plăti datoriile statului din această moștenire! Ce ar fi Horațiu fără Lydia, Tibullus fără Delia, Catullus fără Lesbia, Propertiu fără Cynthia, Demetrius fără Lamia, prin care astăzi e glorios?

— Blondet vorbind despre Demetrius în foaierul Operei îmi miroase prea tare a articol de fond, zise Bixiou în urechea vecinului.

— Și fără toate reginele acestea, ce-ar mai fi imperiul cezarilor? continuă Blondet; Lais, Rhodope sunt Grecia și Egiptul. Fiecare din ele e poezia veacului în care a trăit. Această poezie care-i lipsește lui Napoleon, căci văduva armatei sale celei mari e o glumă cazonă, nu i-a lipsit revoluției, care a avut-o pe doamna Tallien^[17]! Acum în Franța, unde se duce lupta pentru tron^[18], e sigur că există un tron liber. Noi toți împreună putem face o regina. Eu i-aș fi dat Torpilei o mătușă, căci e prea adevărat că mama ei a murit pe câmpul de bătaie al rușinii. Du Tillet i-ar fi plătit un palat, Lousteau o trăsură, Rastignac valet, des Lupeaulx un bucătar, Finot pălării (Finot nu-și putu stăpâni o tresărire primind în plin această înțepătură), Vernou i-ar fi plătit reclama, Bixiou i-ar fi fabricat cuvinte de spirit. Aristocrația ar fi venit să se distreze la Ninon a noastră, unde am fi

chemat artiștii sub pedeapsa unor articole ucigătoare. Ninon a doua ar fi fost de o obrăznicie superbă, de un lux zdrobitor. Ar fi avut păreri. S-ar fi citit în salonul ei vreo capodoperă dramatică, oprită de cenzură; la nevoie, am fi făcut-o anume. N-ar fi fost liberală; o curtezană e prin definiție monarhistă. Ah, ce pierdere! Ar fi trebuit să îmbrățișeze veacul întreg și e în amor cu un june! Lucien o să facă din ea un fel de prepelicar!

— Niciuna dintre puternicele femei de care ai vorbit nu s-a tăvălit în stradă, zise Finot, iar șoricelul acesta drăguț s-a bălăcit în noroi.

— Ca un crin în gunoi, răspunse Vernou. Acolo s-a făcut frumoasă, acolo a înflorit. De-acolo vine superioritatea ei. Nu trebuie oare să fi cunoscut totul ca să crezi râsul și bucuria care sunt legate de tot, de toate?

— Are dreptate, zise Lousteau, care până atunci se mulțumise să observe fără să vorbească, Torpila știe să râdă și să facă pe alții să râdă. Această știință a marilor scriitori și a marilor actori aparține celor care au pătruns în toate adâncurile societății. Până la optsprezece ani, fata asta a și cunoscut cea mai strălucită bogăție, cea mai neagră mizerie și bărbații de pe toate treptele. Parcă are o nuia fermecată și cu ea dezlănțuie poftele grosolane atât de violent înăbușite la oamenii care au încă inimă, deși se ocupă cu politica sau cu știința, cu literatura sau arta. Nu există în Paris femeie să știe ca dânsa să-i spună bestiei: „*Ieși la iveală!*”... Iar bestia iese din cușcă și se tăvălește în desfrâu; Torpila se așază la masă, îți dă în gură mâncarea, te ajută să bei, să fumezi. În fine, femeia asta e sarea cântată de Rabelais și care, presărată pe materie, o însufletește și o înalță până la regiunile minunate ale Artei; rochia ei desfășoară splendori nemaiauzite, degetele ei știu să lase la timp să cadă nestematele, iar gura ei zâmbește; orice capătă de la ea duhul potrivit împrejurării; în ciripitul ei

sclipesc vorbe de spirit; știe taina onomatopeelor celor mai colorate și mai colorante; ea...

— Risipești un articol de cinci franci, zise Bixiou, întrerupându-l pe Lousteau. Torpila e mult mai bine decât spui tu: toți ați fost mai mult sau mai puțin amanții ei, dar niciunul dintre voi nu se poate lăuda că i-a fost ea amantă; poate să vă aibă oricând, voi n-o s-o aveți niciodată. Intrați cu forța la ea în casă, îi cereți un serviciu...

— A, e mai mărinimoasă decât o căpetenie de tâlhari, căreia îi merg bine treburile și mai devotată decât cel mai bun coleg de liceu, zise Blondet: îi poți încredința averea sau secretul. Dar ceea ce mă face pe mine s-o aleg regină este nepăsarea ei regală pentru favoritul căzut în dizgrație.

— Torpila e ca maică-sa, mult prea costisitoare, zise des Lupeaulx. Frumoasa olandeză era în stare să înghită veniturile arhiepiscopului de Toledo. A măcinat doi notari.

— Și l-a hrănit pe Maxime de Trailles când era paj, zise Bixiou.

— Torpila este prea scumpă, ca și Rafael, Carême^[19], Taglioni^[20], Boule, ca toți artiștii de geniu care sunt prea scumpi, zise Blondet.

— Esther n-a avut niciodată ținuta asta de femeie bine zise atunci Rastignac, arătând-o pe mascată, care îl ținea de braț pe Lucien. Pariez că e doamna de Sérisy.

— Fără îndoială, zise du Châtelet, și așa se explică succesul domnului de Rubempré.

— Ah, biserica știe să-și aleagă învățăceii. Ce drăguț secretar de ambasadă o să fie Lucien, zise des Lupeaulx.

— Cu atât mai mult, continuă Rastignac, cu cât Lucien e un om de talent. Domnii de față s-au convins nu o dată de acest lucru, adăugă dânsul, privindu-i pe Blondet, Finot și Lousteau.

— Da, individul are stofă și o să ajungă departe, zise Lousteau, care plesnea de gelozie, cu atât mai

mult cu cât are ceea ce numim noi *independența în idei...*

— Tu l-ai crescut, zise Vernou.

— Ascultați-mă, exclama Bixiou, uitându-se la des Lupeaulx. Fac apel la amintirile domnului secretar general și consilier; masca e Torpila, pariez pe un supeu...

— Țin pariul, zise Châtelet, care voia să afle adevărul.

— Hai, des Lupeaulx, zise Finot, încearcă să recunoști codița fostului dumitale șoricel.

— Nu e nevoie să comiți o crimă de lezmască, reîncepu Bixiou. Torpila și Lucien se vor întoarce spre noi, parcurgând foaierul, și mă angajez să vă dovedesc că dânsa e.

— Prin urmare amicul Lucien a revenit la suprafață, zise Nathan, care se alătură grupului. Credeam că s-a întors la Angoumois pentru tot restul vieții. Oare a descoperit vreun secret împotriva englezilor^[21]?

— A făcut ceva ce tu n-ai să faci așa curând, răspunse Rastignac, și-a plătit toate datoriile.

Mascatul cel gros dădu din cap în semn de încuviințare.

— Ar fi nesperios să devină serios la vârsta lui; n-ar mai avea îndrăzneală, ar deveni rentier, reîncepu Nathan.

— Ah! Țasta o să fie totdeauna un domn și o să aibă totdeauna iuțime în gândire care să-l ridice deasupra multor așa-ziși oameni superiori, răspunse Rastignac.

În clipa aceasta, ziariști, dandi, trândavi, toți examinau, cum examinează geambașii un cal de vânzare, deliciosul obiect al rămășagului lor. Acești experți îmbătrâniți în cunoașterea depravării pariziene, toți înzestrați cu un spirit superior și fiecare într-un chip deosebit de ceilalți, corupți deopotrivă, deopotrivă corupători, cu totul în prada unor ambiții fără frâu, învățați să presupună totul și să ghicească totul, își fixaseră cu

sete ochii asupra unei femei mascate, o femeie pe care nu o puteau descifra decât ei. Numai ei și câțiva obișnuiți ai balurilor de la Operă se pricepeau să recunoască, sub lințoliul lung al dominoului negru, sub gluga, sub gulerul răsfrânt, care fac de nerecunoscut o femeie rotunjimea formelor, particularitățile ținutei și mersului, îndoirea taliei, felul cum își ține capul, lucrurile cel mai greu de surprins de către niște ochi banali și cel mai ușor de văzut pentru dâșii. În ciuda acestui înveliș fără formă, izbutiră deci să recunoască priveliștea cea mai mișcătoare, aceea pe care o oferă ochiului o femeie însuflețită de dragostea adevărată. Fie că era Torpila, ducesa de Maufrigneuse sau doamna de Serisy, treapta cea mai de sus sau cea mai de jos a scării sociale, această ființă apărea ca o făptură admirabilă, străfulgerarea visurilor fericirii. Pe acești tineri îmbătrâniți, ca și pe acești bătrâni tineri, îi încercă o senzație atât de vie încât îl invidiară pe Lucien că are privilegiul sublim de a transfigura femeia în zeiță. Masca se purta acolo ca și cum ar fi fost singură cu Lucien. Pentru femeia aceasta nu mai existau zece mii de persoane, atmosfera grea și plină de praf; nu; era sub bolta azurie a Cupidonilor, ca madonele lui Rafael sub ovalul lor fin de aur. Nu mai simțea înghesuiala, flacăra privirii ei ieșea prin cele două deschizături ale măștii și se contopea cu ochii lui Lucien, în sfârșit freamătul trupului părea să pornească de la însăși mișcarea prietenului ei. De unde vine flacăra aceea care radiază împrejurul unei femei îndrăgostite și care o aureolează între toate celelalte? De unde vine acea ușurime de silfide ce pare a schimba legile gravitației? Scapă sufletu-i spre înalturi? Are fericirea puteri fizice? Se ghiceau sub domino nevinovăția unei fecioare, grația copilăriei. Deși umblau și erau despărțiți, aceste două făpturi semănau cu grupurile înfățișând pe Flora și Zefirul, iscusit înlănțuiți de cei mai dibaci

sculptori; dar era mai mult decât sculptură, cea mai mare dintre arte; Lucien și frumoasa mascată aminteau îngerii aceia ocupați cu flori și păsări pe care penelul lui Gian-Bellini^[22] i-a pus sub chipul Fecioarei-mamă; Lucien și femeia aceasta aparțineau Fanteziei care e deasupra Artei, precum cauza e deasupra efectului.

Când femeia aceasta, care uitase tot, ajunsese la un pas de grup, Bixiou strigă:

— Esther!

Nefericita întoarse iute capul ca o persoană care se aude chemată, îl recunoscu pe acel ins răutăcios, și plecă fruntea ca un muribund care și-a dat ultima suflare. Izbucni un râset strident, și grupul se risipi în mulțime ca niște șobolani speriați care fug din marginea drumului să se ascundă în găurile lor. Singur Rastignac nu se duse mai departe decât trebuia, ca să nu pară că fuge de privirea scăpărătoare a lui Lucien, astfel încât avu putința să admire două dureri deopotrivă de adânci, deși amândouă ascunse: întâi, pe biata Torpilă, zdrobită ca de trăsnet, și apoi pe mascatul enigmatic rămas singur din tot grupul. Esther îi șopti un cu vânt la ureche lui Lucien în clipa în care genunchii o lăsară și Lucien dispăru cu ea, ținând-o să nu cadă. Rastignac urmări cu privirea această pereche atât de frumoasă și rămase cufundat în cugetare.

— De unde îi vine numele de Torpilă? îl întreabă o voce sumbră pe care o simți până în măruntaie, căci nu mai era prefăcută.

— El e, iar a scăpat, șopti Rastignac.

— Dacă nu taci, îți tai beregata, răspunse mascatul cu alt glas. Sunt mulțumit de tine, te-ai ținut de cuvânt și de aceea vei avea în slujba ta nu numai un singur braț. Fii de-acum înainte mut ca mormântul; și înainte de-a amuți, răspunde la ce te-am întrebat.

— Vrei să știi? Femeia asta e atât de atrăgătoare, încât l-ar fi amețit pe împăratul Napoleon și l-ar

ameți pe unul și mai greu de ispitit: pe tine! răspunse Rastignac depărtându-se.

— O clipă, zise mascatul. O să-ți arăt că nu m-ai văzut nicăieri.

Își scoase masca. Rastignac șovăi o clipă, nu regăsea nimic din insul hâd pe care-l cunoscuse odinioară în casa Vauquer.

— Diavolul ți-a dat puterea să schimbi totul în dumneata, afară de ochi, pe care nu ți-i poate uita nimeni, îi zise dânsul.

Mâna de fier îi strânse brațul spre a-i porunci pe veci tăcere.

La ora trei dimineața, des Lupeaulx și Finot îl găsiră pe elegantul Rastignac în același loc, rezemat de pilastrul lângă care-l lăsase cumplitul mascat. Rastignac se spovedise sie însuși: fusese totodată duhovnic și păcătos, judecător și acuzat. Se lăsă târât la chef și se întoarse acasă beat cu desăvârșire, dar mut.

Rue Langlade, deopotrivă cu străzile adiacente, pocește palatul regal și rue de Rivoli. Această parte a unuia dintre cele mai strălucite cartiere va fi multă vreme mânjită de urmele dâmburilor de gunoaie ale Parisului vechi, deasupra cărora au fost altădată mori. Străduțele acestea înguste, întunecoase și mocirloase, unde oamenii se îndeletnicesc cu meserii cărora nu le pasă de aparențe capătă noaptea o înfățișare tainică și plină de contraste. Când vine din locurile luminoase, din rue Saint-Honoré, din rue Neuve-des-Petits-Champs și din rue de Richelieu, unde se înghesuie neconținut mulțimea, unde lucesc capodoperele industriei, modei și artelor, orice om care nu cunoaște Parisul nocturn se simte apucat de o spaimă tristă de îndată ce cade în rețeaua de ulicioare înguste care înconjoară acea lumină oglindită până și pe cer. Șuvoaiele flăcărilor de gaz sunt urmate de o umbră deasă. Din loc în loc, un felinar palid își aruncă licărirea tremurătoare și fumegândă care nu reușește să împrăstie bezna din

anumite fundături. Trecătorii merg repede și sunt rari. Prăvăliile stau închise, cele care rămân deschise sunt suspecte: o cârciumă murdară și fără lumină, o dugheană de lenjereasă care vinde apă de colonie. Un frig nesănătos îți pune pe umeri mantaua lui umedă. Trec puține trăsură. Există pe acolo colțuri sinistre, printre care mai ales rue Langlade, capătul pasajului Saintguillaume și câteva cotituri de străzi. Consiliul municipal n-a putut face încă nimic pentru a spăla această mare leprozerie, căci prostituția și-a statornicit acolo încă de mult cartierul general. Poate e un noroc pentru lumea pariziană că ulicioarele acelea își păstrează înfățișarea scârnavă. Când treci pe acolo ziua, nu-ți poți închipui ce devin străzile acestea la vreme de noapte; sunt străbătute de ființe bizare, care nu sunt nici de pe lumea asta, nici de pe cealaltă, forme albe și pe jumătate dezgolite se lipesc de ziduri, întunericul e însuflețit. Se strecoară între zid și trecători niște găteli care umblă și vorbesc. Câte o ușă întredeschisă începe să râdă cu hohote, îți cad în urechi cuvinte din acelea despre care Rabelais susține că au înghețat și se topesc. Câte un cântecel mustește dintre pietrele pavajului. Zgomotul nu e nedeslușit; înseamnă ceva: când e răgușit, e un glas; dar dacă seamănă cu un cântec, nu mai are nimic omenesc, se apropie de șuierat. Țâșnesc adesea fluierături. În sfârșit, tocurele cizmelor au ceva provocător și batjocoritor. Tot acest aer sumbru te face să-ți vina amețală, condițiile atmosferice sunt schimbate acolo: ; i-e cald iarna și frig vara. Dar oricum ar fi vremea, natura aceasta stranie oferă veșnic aceleași priveliști: e lumea fantastică a berlinezului Hoffmann^[23]. Cel mai matematic casier nu poate găsi acolo nimic real, după ce a trecut prin strâmtorile care duc spre străzile cinstite unde există trecători, magazine și felinare. Mai disprețuitoare sau mai rușinoase decât reginele și regii de pe vremuri, care nu s-au sfiit să se ocupe

de curtezane, administrația sau politica modernă nu mai îndrăznesc să privească în față această plagă a capitalelor. Desigur, măsurile trebuie să se schimbe cu vremurile, iar cele care țin de indivizi și de libertatea lor sunt gingașe; dar poate că ar trebui să fim înțelegători și îndrăzneți cu privire la împrejurările pur materiale, ca aerul, lumina, locuința. Moralistul, artistul și înțeleptul om de stat vor regreta vechile galerii ale palatului Orléans unde era țarcul acelor oițe ce vor veni totdeauna acolo unde se duc oamenii să se plimbe. Și oare nu e mai bine să se ducă cei ce se plimbă acolo unde sunt ele? Ce s-a întâmplat? Astăzi părțile cele mai strălucitoare ale bulevardelor, aceste promenade vrăjite, sunt inaccesibile seara pentru familii. Poliția n-a știut să se folosească de resursele oferite în privința aceasta de anumite pasaje, pentru a salva străzile mari.

Femeia zdrobită de un cuvânt la balul de la Operă locuia de o lună sau două în rue Langlade, într-o casă cu înfățișare dezgustătoare. Lipită de zidul unei clădiri uriașe, această construcție prost tencuită, fără adâncime, dar neînchipuit de înaltă, primește lumina din stradă și seamănă destul de bine cu bățul pe care stă un papagal. La fiecare etaj se află un apartament cu două camere. Casa aceasta are o scăriță lipita de zid, ciudat luminată de niște geamlăcuri prin care se vede din afară rampa, iar în dreptul fiecărui palier se află câte un jgheab; e una dintre cele mai oribile particularități ale Parisului. Prăvălia și demisolul aparțineau în momentul acela unui tinichigiu, proprietarul locuia la etajul întâi, restul de patru etaje fiind ocupate de niște tinere lucrătoare cochete și foarte decente, cărora proprietarul și portăreasa le acordau o deosebită considerație și le treceau orice cu vederea, din cauza că altfel n-ar fi găsit cui închiria o casă atât de ciudat clădită și așezată. Restul acestui cartier se explică prin numărul destul de mare de asemenea case, pe care negoțul le refuza

și care nu pot fi exploatate decât de către îndeletniciri nemărturisite, nesigure sau nedemne.

La ora trei după-amiaza, portăreasa – care o văzuse pe domnișoara Esther adusă acasă ca o muribundă, la două noaptea, de către un tânăr – se sfătuisse cu tânăra lucrătoare de la etajul de deasupra, căci aceasta din urmă, înainte de a se sui în birjă să se ducă la vreo petrecere, îi mărturisise neliniștea sa cu privire la Esther: n-o auzise mișcându-se. Esther desigur că dormea încă, dar somnul acesta părea suspect. Singură în boxa ei, portăreasa regretă ca nu se poate duce să vadă ce se petrece la etajul patru, unde se găsea locuința domnișoarei Esther. Tocmai în clipa când se hotărî să lase în grija unui fiu al tinichigiului boxa – un fel de nișă înfundată în zid, la demisol – o birjă se opri în fața casei. Se dădu jos din ea un bărbat înfășurat din cap până-n picioare într-o manta, cu o vădită dorință de a-și ascunde costumul și ocupația; întrebă de domnișoara Esther. Portăreasa se liniști atunci cu totul; i se păreau perfect explicate tăcerea și liniștea sihastrei. Când vizitatorul se urcă pe treptele de deasupra jojei, portăreasa observă cataramele de argint de la pantofi și i se păru că zărește ciucurii negri ai unui brâu de reverendă; coborî și-l descusu pe birjar, care răspunse prin tăcere, iar portăreasa pricepu și mai bine. Preotul bătu la ușă, nu primi niciun răspuns, auzi suspine slabe și izbi ușa, smulgând-o din broască cu o putere pe care i-o dădea de bună seamă iubirea aproapelui, dar care la oricare altul ar fi părut venită din obișnuință. Se repezi într-a doua cameră și o văzu în fața unei Sfinte Fecioare din ghips vopsit, pe biata Esther îngenunchată sau mai bine prăbușită, cu mâinile împreunate. Curtezana era pe moarte. Un lighean cu mangal ars spunea povestea acelei dimineți îngrozitoare. Gluga și pelerina dominoului zăceau pe jos. Patul nu fusese desfăcut. Fără îndoială că biata ființă, cu inima rănită de moarte, pregătise totul îndată după

întoarcerea de la Operă. Un fitil de lumânare înțepenit în băltoaca din cupa sfeșnicului arăta cât de adâncită fusese Esther în cele de pe urmă cugetări. O batistă udă de lacrimi dovedea sinceritatea acestei disperări de Magdalena a cărei atitudine clasică era aceea a curtezanei fără credință. O asemenea căință absolută îl făcu pe preot să zâmbească. Sinucigașă nepricepută, Esther lăsase ușa deschisă, fără să țină seama că aerul din cele două odăițe cerea o cantitate mai mare de cărbune ca să devină otrăvitor; gazul o amețise doar; aerul proaspăt venit de pe scară o făcu să-și recapete treptat conștiința nefericirii sale. Preotul rămase în picioare, pierdut într-o sumbră cugetare, fără a fi mișcat de frumusețea dumnezeiască a acestei femei; îi examina primele mișcări, ca și cum ar fi fost ale vreunei vietăți oarecare. Ochii săi treceau de la trupul acesta prăbușit la obiectele din jur, cu o aparentă nepăsare. Privi mobilierul camerei și podeaua roșie, roasă, rece, prost ascunsă de un covor ordinar, căruia i se vedea urzeala. Un pătuț din lemn vopsit, de model vechi, învelit în perdele de bumbac galben, cu trandafiri roșii; un singur fotoliu și două scaune de asemenea de lemn vopsit și îmbrăcat cu același bumbac din care de altfel erau făcute și perdelele de la ferestre; un tapet de hârtie pe fond gri; o măsuță de cusut din mahon; căminul încărcat cu cratițe de soiul cel mai ordinar; două legături mari de surcele pe jumătate consumate; un pervaz de fereastră făcut din piatră, pe care se vedeau, ici și colo, niște mărgelile de sticlă amestecate cu bijuterii, cu foarfeci, un ghem de ață murdară, mănuși albe și parfumate, o pălărie delicioasă aruncată pe cana de apă, un șal de Ternaux^[24] care astupa fereastra, o rochie elegantă atârnată de un cui, o canapeluță tare, fără perne; niște galenți spărți și niște pantofiori eleganți, care ar fi stârnit invidia unei regine, niște farfurii de porțelan ordinar, ciobite, în care se vedeau resturile

ultimei mese, încărcate cu tacâmuri de metal alb, argintăria săracului la Paris; un coșuleț plin cu cartofi și cu rufe de dat la spălat și pe deasupra o gingașă bonetă de olandă; un dulap stricat și gol cu ușa deschisă, pe rafturile căruia se vedeau chitanțe de la muntele de Pietate; iată ansamblul obiectelor jalnice și vesele, sărăcăcioase și bogate care izbeau privirea. Aceste rămășițe de lux amestecate cu cioburi, o asemenea gospodărie atât de potrivită vieții nomade a prostituatei prăbușite în fustele ei răvășite, ca un cal mort în ham, încurcat în hături sub oiștea ruptă, oare această priveliște stranie îl făcea pe preot să cugete? Își spunea el oare că fapta asta rătăcită trebuia să fie măcar dezinteresată ca să împerecheze o asemenea sărăcie cu iubirea pentru un tânăr bogat? Lega el oare harababura din cameră cu harababura din viața femeii? Resimțea milă? Spaimă? Îl mișca oare iubirea de aproape? Cine l-ar fi văzut cum stătea cu brațele încrucișate pe piept, cu fruntea îngândurată, cu buzele strânse și privirea aspră, l-ar fi crezut stăpânit de simțăminte sumbre și dușmănoase, de cugetări contradictorii, de planuri sinistre. Rămânea fără doar și poate nesimțitor față de gingașa rotunjime a unui sân aproape strivit de greutatea bustului încovoiat și față de formele delicioase ale Venerei ghemuite care se străvedea prin fusta neagră, atât de strâns era chircită muribunda; capul căzut, care, văzut din spate, oferea privirii o ceafă albă, moale și mlădioasă și umerii frumoși ai unui trup bogat dezvoltat nu-l tulburau; nu o ridică pe Esther, părea că nu aude suflarea șuierată prin care se vestea întoarcerea vieții: abia groaznicul sughiț de plâns și privirea înspăimântătoare pe care i-o aruncă prostituata îl făcură să catadicsească a o ridica și a o depune pe pat, cu o ușurință ce trăda o putere uriașă.

— Lucien, murmură ea.

— Se întoarce dragostea, nici femeia nu mai e departe, zise el cu un fel de amărăciune.

Victima depravării pariziene zări în clipa aceasta veșmântul salvatorului ei și zise, cu un surâs de copil care a pus mâna pe lucrul dorit:

— Bine că nu mor fără să mă ierte Dumnezeu.

— Vei putea să-ți ispășești greșelile, rosti preotul, udându-i fruntea cu apă și făcând-o să miroasă o sticlută cu oțet pe care-o găsi într-un colț.

— Simt că viața, în loc să mă părăsească, se revarsă în mine, zise dânsa, după ce o îngrijise preotul, exprimându-i recunoștința prin gesturi pline de naturalețe.

O astfel de pantomimă atrăgătoare, pe care grațiile ar fi folosit-o spre a ispiți, îndreptătea cu desăvârșire porecla acestei fete stranii.

— Te simți mai bine? întrebă preotul dându-i să bea un pahar de apă cu zahăr.

Părea să fie cunoscător al acestor gospodării ciudate, știa totul despre ele. Era acolo ca la el acasă. Privilegiul acesta de a fi pretutindeni ca acasă nu aparține decât regilor, prostituatelor și hoților.

— Când te vei simți bine de tot, reîncepu ciudatul preot după un răstimp, ai să-mi spui ce motive te-au împins să săvârșești ultima dumitale fărădelege, acest început de sinucidere.

— Părinte, povestea mea e foarte simplă, răspunse ea, Acum trei luni trăiam în destrăbălarea în care m-am născut. Eram cea mai de pe urmă făptură și cea mai stricăță; acum sunt doar cea mai nefericită dintre toate. Îngăduiți-mi să nu povestesc nimic despre biata mea mamă care a murit ucisă...

— De către un căpitan, într-o casă rău famată, zise preotul întrerupând-o. Știu de unde te tragi, și știu că dacă vreodată o femeie a meritat să-i fie iertată viața rușinoasă, dumneata ești aceea, căci n-ai avut niciun exemplu bun.

— Vai, n-am fost botezată și n-am fost crescută în nicio religie!

— Atunci totul încă se mai poate drege, răspunse preotul. dar numai dacă în adevăr credința și căința duminică sunt sincere și fără ascunzișuri.

— Inima mea e plină de Lucien și de Dumnezeu, spuse ea cu o mișcătoare nevinovăție.

— Mai bine spuneai Dumnezeu și Lucien, răspunse preotul zâmbind. Îmi amintești rostul venirii mele. Nu uita nimic din tot ce-l privește pe tânărul de care vorbeai.

— Veniți din partea lui? întrebă dânsa cu o expresie de îndrăgostită care ar fi înduioșat pe oricare alt preot. O, a bănuț ce-o să fac!

— Nu, răspunse dânsul. Nu de moartea, ci de viața duminică suntem îngrijorați. Haide, explică-mi ce legătură este între voi.

— O s-o fac pe scurt, zise dânsa.

Biata femeie tremura din pricina tonului repezit al preotului, dar ca o ființă pe care de multă vreme brutalitatea n-o mai mira.

— Lucien e Lucien, reîncepu dânsa. Tânărul cel mai frumos și ființa cea mai bună. Dar dacă îl cunoașteți, trebuie să ți se pară firească dragostea mea pentru el. L-am întâlnit din întâmplare acum trei luni, la teatrul de la Porte Saint Martin, unde mă dusesem într-o zi când aveam liber. Căci în casa ținută de doamna Meynardie, unde eram și eu, ni se dădea o zi liberă pe săptămână. A doua zi vă închipuiți ca am fugit fără să mai cer voie. Îmi intrase în inimă dragostea și m-a schimbat așa de adânc, încât întorcându-mă de la teatru, nu mă mai recunoșteam. Mi-era groază de mine însămi. Lucien n-a aflat niciodată nimic. În loc să-i spun de unde veneam, am dat adresa casei acesteia, unde stătea pe atunci o prietenă care a fost drăguță și mi-a cedat-o. Vă jur pe cuvântul meu cel mai sfânt...

— Să nu juri.

— Dacă-ți dai cuvântul sfânt înseamnă că juri? Ei bine, din ziua aceea am muncit în camera asta

ca o nebună, cosând cămăși cu un franc și patruzeci bucata, ca să trăiesc dintr-o muncă cinstită. O lună întreagă n-am mâncat decât cartofi, spre a rămâne cuminte și demnă de Lucien, care mă iubește și mă respectă ca pe cea mai virtuoasă dintre femei. Am făcut o declarație la poliție, după toate formele, ca să reintru în drepturi, și am primit să fiu supravegheată vreme de doi ani. Ei, care atât de ușor te scriu în registrul rușinii, se lasă neînchipuit de greu când e vorba să-ți șteargă de acolo numele. Nu-i ceream lui Dumnezeu decât să-mi ocrotească hotărârea. În aprilie, împlinesc nouăsprezece ani: la vârsta asta te mai poți îndrepta. Mie mi se pare că m-am născut de-abia acum trei luni. Mă rugam la Dumnezeu în fiecare dimineață și-i ceream să îngăduie ca Lucien să nu afle niciodată ce viață am dus până atunci. Am cumpărat statueta asta a Sfintei Fecioare; mă rugam la ea în felul meu, căci nu știu pe dinafară nicio rugăciune; nu știu nici să scriu, nici să citesc, n-am intrat niciodată într-o biserică, nu l-am văzut niciodată pe bunul Dumnezeu decât la procesiuni, din curiozitate.

— Și ce-i spui Sfintei Fecioare?

— Îi vorbesc cum îi vorbesc lui Lucien, cu acele avânturi pornite din suflet, care-l fac să plângă.

— A, da? Plânge?

— De bucurie, zise ea repede. Dragul de el, ne înțelegem atât de bine, parcă am avea amândoi un singur suflet. E atât de drăguț, de gingaș, are o inimă și o minte! Și purtări atât de blânde! Spune că e poet, eu zic însă că e Dumnezeu... Iertați-mă, dar dumneavoastră, preoții, nu știți ce înseamnă dragostea. De altminteri numai noi cunoaștem îndeajuns bărbații, ca să-l putem aprecia pe unul ca Lucien. Unul ca Lucien e la fel de jar ca o femeie fără păcat; când îl întâlnești, nu-l mai poți iubi decât pe el și gata! Dar unei ființe ca el îi trebuie una potrivită și am vrut să fiu demnă de a fi iubită de Lucien al meu. De acolo se trage și nenorocirea

mea. Ieri, la Operă, m-au recunoscut niște tineri care n-au mai multă inimă decât tigrii milă; și cu un tigru încă m-aș mai înțelege! Vălul de nevinovăție pe care îl aveam a căzut; râsetele lor mi-au zdrobit mintea și inima. Să nu crezi că m-ai salvat; tot voi muri, de disperare.

— Vălul dumitale de nevinovăție? întrebă preotul. Înseamnă că nu i te-ai dăruit lui Lucien?

— O, părinte, dumneavoastră care-l cunoașteți, cum puteți să-mi puneți întrebarea asta? răspunse ea, aruncându-i un zâmbet mândru. Nu-i poți rezista lui Dumnezeu.

— Nu huli, zise preotul cu glas blând. Nimeni nu poate să semene cu Dumnezeu; exagerările nu se potrivesc cu dragostea adevărată. N-aveai pentru idolul dumitale o dragoste curată și adevărată. Dacă ai fi resimțit schimbarea prin care te lauzi că ai trecut, ai fi câștigat virtuțile ce sunt darurile adolescenței, ai fi cunoscut deliciile castității, gingășiile pudoarei, aceste două podoabe ale unei fete tinere. Nu iubești.

Esther făcu o mișcare de spaimă pe care preotul o văzu, dar nu-l clinti. Duhovnicul rămase neînduplecat.

— Da, îl iubești pentru dumneata și nu pentru el, pentru plăcerile trecătoare care te farmecă, te vrăjesc și nu pentru iubirea în ea însăși; dacă l-ai privit în felul acesta, înseamnă că nu aveai acea sfântă cutremurare pe care o însuflă o ființă înzestrată de Dumnezeu cu cea mai adorabilă desăvârșire; te-ai gândit oare că îl înjosești cu necurăția trecutului dumitale, că vei corupe un copil cu acele dulceți îngrozitoare care ți-au adus porecla, gloria rușinoasă? Ai fost inconsecventă cu dumneata însăși și cu patima dumitale de-o zi...

— De-o zi! repetă ea înălțând ochii.

— Cum să-i zic altfel unei dragoste ce nu e veșnică, ce nu se unește cu cel pe care-l iubim până în viața cealaltă a creștinului, viața de după moarte?

— Ah! Vreau să fiu catolică! strigă ea pe un ton înăbușit și violent, care i-ar fi smuls iertarea Mântuitorului.

— Oare o femeie care n-a primit nici botezul bisericii, nici pe acela al științei, care nu știe nici să citească, nici să scrie, nici să se roage, care nu poate face un pas fără să se ridice și pietrele spre a o osândi, dăruită doar cu podoaba trecătoare a unei frumuseți pe care poate chiar mâine o va nimici boala, oare această faptură înjosită, decăzută și care-și cunoaște decăderea (neștiutoare și mai puțin îndrăgostită ai fi fost mai de iertat...), oare prada hărăzită sinuciderii și iadului va putea fi soția lui Lucien de Rubempré?

Fiecare cuvânt era o lovitură de cuțit împlântat în adâncul inimii. La fiecare frază, sughițurile de plâns tot mai grele, lacrimile îmbelșugate ale curtezanei deznădăjduite dovedeau puterea cu care lumina intra în același timp în inteligența ei curată ca a unui sălbatic, în sufletul ei, în sfârșit deșteptat, în firea ei, peste care depravarea întinsese un strat de gheață noroioasă ce se topea atunci la soarele credinței.

— De ce n-am murit? era singura idee pe care o exprima în mijlocul potopului de idei ce clocoteau în creierul ei, pustiindu-l.

— Fiica mea, zise cumplitul judecător. Există o iubire care nu se destăinuiește în fața oamenilor și ale cărei mărturisiri sunt primite cu un surâs de fericire de către îngeri.

— Care anume?

— Iubirea fără speranță, când inspiră viața, când dă temei jertfei, când înnobilează toate faptele prin năzuința de a ajunge la o desăvârșire ideală. Da, îngerii încuviințează această dragoste, căci ea duce la cunoașterea lui Dumnezeu. Să te desăvârșești neîncetat, ca să te faci demn de cel pe care-l iubești, să aduci mii de jertfe tainice, să-l adori de departe, să-ți dai sângele picătură cu picătură, să-i sacrifici amorul tău propriu, să nu mai ai nici

trufie, nici mânie, să-l scutești până și de a cunoaște geloziiile cumplite pe care ți le seamănă în inimă, să-i dai tot ce dorește, fie chiar și în paguba ta. Să iubești ce iubește el, să ai veșnic fața întoarsă spre el, ca să-l urmărești fără să știe; religia ți-ar fi iertat o asemenea iubire, care nu călca nici legile omenești, nici pe cele ale Domnului și ducea spre o altă cale decât aceea a plăcerilor voastre murdare.

Auzind această cumplită sentință, exprimată printr-un cuvânt (și ce cuvânt! și cu ce accent fusese rostit!), Esther căzu în prada unei bănuieli destul de îndreptățite. Cuvântul acela fusese ca un tunet care vestește o furtună gata să se dezlănțuie. Se uită la preot și o apucă acel cutremur al măruntaielor care îl zgâlțâie și pe cel mai viteaz în fața unei primejdii năprasnice și neașteptate. Niciun ochi n-ar fi putut citi ce se petrece atunci în omul acesta. Dar chiar și cel mai cutezător ar fi avut mai degrabă temei să se înfioare decât să nădăjduiască, văzându-i ochii altădată limpezi și gălbui ca ai tigrilor și asupra cărora lipsurile și austeritatea pusese un vâl asemănător cu acela ce plutește deasupra zării în miezul arșiței: pământul e cald și luminos, dar negura îl face nelimpede și alburii, aproape nevăzut. O gravitate cu totul spaniolă, crețuri adânci pe care miile de ciupituri – urme ale unui groaznic vărsat-negru – le făceau hâde și asemănătoare cu niște șanțuri stricate, brăzdau chipul său măsliniu și tăbăcit de soare. Fizionomia îi părea și mai dură, fiind încadrată de o perucă scurtă, de preot, căruia nu-i păsa cum arată, o perucă năpârlită și de un negru care părea roșcat la lumină. Bustul de luptător, mâinile de soldat bătrân, spetele late, umerii tari erau ca ale acelor cariatide puse de arhitecții evului mediu să sprijine balcoanele unor palate italiene și pe care le amintesc imperfect cele de pe fațada teatrului de la Porte Saint-Martin. Până și oamenii cei mai puțin clarvăzători tot trebuiau să creadă că patimile cele

mai arzătoare sau niște întâmplări cu totul neobișnuite zvârliseră pe omul acesta în sânul bisericii; fără îndoială că numai cele mai grozave lovituri de trăsnet îl putuseră schimba, dacă bineînțeles o asemenea fire era supusă schimbării.

Femeile ce au dus viața care-i repugna atât de violent în clipa aceea lui Esther ajung la o totală nepăsare față de înfățișarea exterioară a bărbatului. Seamănă cu criticul literar de astăzi – comparabil cu ele în anumite privințe – și care ajunge la o adâncă nepăsare față de formulele artei. A citit atâtea lucrări, vede atâtea trecând prin fața ochilor, s-a obișnuit într-atâta cu paginile scrise, a cunoscut atâtea deznodăminte, a văzut atâtea drame, a compus atâtea articole fără să spună ce gândea, trădând atât de adesea cauza artei în favorul amicitiei și dușmăniilor, încât ajunge să fie dezgustat de tot și continuă totuși să judece. Trebuie să se întâmple o minune ca un asemenea scriitor să mai producă o operă, după cum dragostea curată și nobilă cere o altă minune ca să înflorească în inima unei curtezane. Tonul și felul de a fi al acestui preot, ce părea coborât dintr-un tablou de Zurbaran^[25], i se înfățișară atât de dușmănoase bieteii fete, căreia îi păsa prea puțin de forme, încât se simți mai puțin o ființă compătimită și mai curând un pion necesar anumitor planuri ale preotului. Fără să poată deosebi între prefăcătorie mieroasă a interesului personal și dulceața iubirii pentru aproapele tău, căci trebuie să fii tare atent ca să recunoști banul fals pe care ți-l dă un prieten, se simți ca apucată de ghearele unei păsări monstruoase și feroce, căzută pe ea după ce multă vreme planase deasupra-i și în spaima ei rosti cu glas speriat aceste cuvinte:

— Credeam că preoții au sarcina de a ne mângâia și dumneavoastră mă ucideți!

La acest țipăt al nevinovăției, preotul lăsă să-i scape o mișcare și tăcu. Se reculese înainte de a

răspunde. Cât dură clipa, aceste două ființe întâlnite într-un mod atât de ciudat se examinară pe furiș. Preotul o înțelese pe prostituată, dar ea pe dânsul nu. Renunțând fără îndoială la vreun plan ce-o amenința pe biata Esther, și renunțând la gândurile de la început, el rosti cu glas blând:

— Suntem tămăduitori de suflete și știm ce leac e potrivit pentru bolile lor.

— Trebuie să iertați multe celor în mizerie, zise Esther.

Gândi că se înșelase. Se lasă să alunece de pe pat, îngenunche la picioarele lui, îi sărută poala hainei cu o adâncă umilință și înălță spre el ochii înecați în lacrimi, zi când:

— Credeam ca am făcut mult.

— Ascultă, copila mea, taina dumitale nefericită a cufundat în mâhnire familia lui Lucien; se tem, și nu fără dreptate, că-l vei târî în desfrâu, într-o lume descreierată...

— E adevărat, eu îl adusesem la bal, ca să-l tulbur.

— Ești destul de frumoasă ca să-l faci să dorească a se mândri cu dumneata în fața lumii, să te arate cu trufie și să facă din dumneata un fel de cal de paradă. Și de nu și-ar risipi decât banii!... Dar își va risipi timpul, puterile; va pierde gustul pentru acea soarta strălucită ce i se hărăzește. În loc să fie într-o bună zi ambasador, bogat, admirat, acoperit de glorie, va fi unul ca atâția din desfrânații care și-au înecat talentele în noroiul Parisului, amantul unei femei pătate. Cât despre dumneata, îți vei relua mai târziu viața dinainte, după ce vei fi pătruns o clipă într-o lume elegantă, căci n-ai puterea aceea pe care ți-o dă o educație îngrijită, făcându-te în stare să rezisti viciilor și să te gândești la viitor. Nu ai fi rupt legăturile cu tovarășele dumitale, așa cum nu le-ai rupt cu oamenii care te-au făcut de rușine la Operă azi-dimineață. Prietenii adevărați ai lui Lucien, neliniștiți de dragostea pe care i-o inspiri l-au

urmărit și au aflat tot. Îngroziți, m-au trimis la dumneata să aflu ce gânduri ai și să-ți hotărâsc soarta, dar, deși sunt destul, de puternici ca să curețe din drumul acestui tânăr o piatră de care s-ar poticni sunt totuși îndurători. Află, fiica mea, că o ființă iubită de Lucien are dreptul să fie respectată de ei, așa cum un creștin adevărat se închină la noroiul în care din întâmplare radiază lumina cerească. Am venit spre a fi unealta gândului binefăcător, dar dacă te-aș fi găsit cu totul depravată și înarmată cu sfruntare cu șiretenie, coruptă până în măduva oaselor, surdă la glasul căinței, te-aș fi lăsat pradă mâniei lor. Această îndreptare civilă și politică atât de greu de obținut și pe care poliția are dreptate s-o întârzie în interesul societății însăși, dar pe care te-am auzit că o dorești cu focul adevăratei căințe, iat-o aici, zise preotul, scoțând din brâul de mătase o hârtie de format administrativ. Ai fost văzută ieri, acest aviz oficial poartă data de astăzi: îți dai seama cât de puternici sunt oamenii care se interesează de Lucien.

La vederea acelei hârtii, tremurul convulsiv pe care-l da o fericire neașteptată o zgudui pe Esther atât de sincer, încât i se opri pe buze un surâs înlemnit asemănător cu acela al dementilor. Preotul se opri, o privi pe copilă ca să vadă dacă, lipsită de oribila putere pe care oamenii corupți o scot din însăși corupția lor și revenită la firea ei inițială, fragilă și gingașă, va rezista atâtor impresii. Prostituată prefăcută, Esther ar fi jucat teatru; dar redevenită nevinovată și autentică, putea să moară, după cum un orb poate pierde încă o dată vederea, dacă e izbit de o lumină prea puternică. Omul acesta văzu deci în clipa de față firea omenească până în fund, dar rămase de un calm înfricoșător prin neclintirea sa: era un vârf de munte alb și rece, vecin cu cerul, neschimbător și sever, cu pieptul de granit și totuși binefăcător. Prostituatele sunt ființe prin definiție

schimbătoare, care trec fără pricină de la neîncrederea cea mai nătângă la o încredere totală. În privința aceasta sunt sub nivelul animalului. Fără măsură în tot ce fac, în bucurie, în disperare, în pietate sau impietate, aproape toate ar ajunge nebune dacă mortalitatea, care le este proprie, nu le-ar decima și dacă întâmplările norocoase n-ar ridica din când în când câte una dintre ele deasupra noroiului în care trăiesc. Ca să pătrunzi până în fundul mizeriei acestei vieți oribile, trebuie să fi văzut până unde poate ajunge cu nebunia o faptură, fără să rămână nebună, și să admiri extazul violent al Torpilei la picioarele preotului. Biata ființă se uita la hârtia care o elibera, cu o expresie pe care Dante a uitat-o și care depășea născocirile *Infernului* său. Dar veni și reacția odată cu lacrimile. Esther se ridică, îl cuprinse cu brațele pe după gât pe omul acela, își plecă fruntea pe pieptul lui pe care-l udă cu lacrimi, săruta stofa aspră care acoperea acea inimă de oțel și păru că vrea să pătrundă în ea. Îl apucă pe omul acela și-i acoperi mâinile cu sărutări. Întrebuința dar, într-o sfânta revărsare de recunoștință, mângâierile sale de pisică, îl mângâie cu cuvintele cele mai dulci, îi spuse printre fraze de miere de mii și mii de ori: „Dați-mi-o!” pe tot atâtea tonuri diferite; îl învălui cu tandrețea ei, îl acoperi cu privirile ei atât de iute, încât îl lăsă fără apărare; până la urmă îi amorți mânia. Preotul cunoscuse atunci cum se făcuse vrednică de porecla ei; înțelese cât era de greu să rezisti acestei fapturi încântătoare, ghici dintr-odată dragostea lui Lucien și ce trebuia să-l fi sedus pe poet. O patimă ca asta ascunde sub mii de farmece un cârlig de undiță care înțeapă mai ales sufletul elevat al artiștilor. Aceste pasiuni de neînțeles pentru mulțime sunt perfect explicate prin setea de frumusețe ideală care deosebește ființele creatoare. Nu înseamnă oare să te asemeni întrucâtva îngerilor însărcinați să aducă pe vinovați la sentimente mai bune, nu înseamnă a crea, când

prefaci o asemenea făptură? Ce ispită, să armonizezi frumusețea morală cu frumusețea fizică! Ce satisfacție a mândriei, dacă izbutești! Ce sarcină frumoasă e aceea care nu se slujește de altă unealtă decât de dragoste! Aceste alăturări, ilustrate de altminteri de exemplele lui Aristotel, ale lui Socrate, ale lui Platon, ale lui Alcibiade, ale lui Cetegus^[26], ale lui Pompei și atât de monstruoase în ochii celor de rând, se trag din simțământul care l-a făcut pe Ludovic al XIV-lea să clădească palatul de la Versailles, simțământ ce împingea oamenii în toate încercările ce-i duc la ruină; să schimbe miasmele unei mlaștini într-un buchet de parfumuri, înconjurat de jocuri de, ape; să mute un lac pe un deal, cum a făcut prințul de Conti la Nointel, sau priveliștile Elveției la Cassan, ca arendașul general al impozitelor Bergeret. Într-un cuvânt e Arta care năvălește în Morală.

Preotul rușinat că a cedat tandreței, o respinse brusc pe Esther, care se așeză de asemenea rușinată, căci dânsul îi zise:

— Încă mai ești curtezană.

Și, rece, puse scrisoarea la loc în brâu. Ca un copil, care n-are decât o dorință în minte, Esther nu încetă să privească acel loc al brâului unde se afla hârtia.

— Copila mea, reluă preotul după un răstimp, mama dumitale era evreică și n-ai fost botezată, dar nici n-ai fost dusă la sinagoga. Te afli într-acea regiune din marginea purgatoriului, unde sunt copiii mici...

— Copiii mici! reluă ea cu o voce înduioșată.

— Cum ești de altfel și în dosarele poliției, un nume în afara ființelor sociale, urmă preotul impasibil. Dacă dragostea întrevăzută te-a făcut să crezi acum trei luni că te-ai renăscut, trebuie să simți că din ziua aceea ești într-adevăr în vârsta copilăriei. Iată de ce trebuie să te porți ca și cum ai fi copilă; trebuie să te schimbi cu totul și mă

însărcinez eu să te fac de nerecunoscut. Întâi îl vei uita pe Lucien.

Acest cuvânt îi zdrobi inima bieteii ființe: înălță ochii către preot și făcu un semn de tăgadă; nu era în stare să vorbească, deoarece își regăsise în salvator călăul.

— Cel puțin vei renunța să-l mai vezi, reluă dânsul. Te voi conduce într-o mănăstire unde sunt educate fete din cele mai bune familii. Vei deveni acolo catolică, vei fi învățată să practici îndeletniciri creștine, vei învăța religia; vei putea să ieși din acel loc o fată desăvârșit educată, castă, curată, dacă...

Ridică degetul și se opri.

— Dacă, încheie dânsul, te simți în stare să lași aici Torpila.

— Ah! exclamă biata copilă, pentru care fiecare cuvânt fusese ca o notă dintr-o muzică la al cărei sunet s-ar fi deschis încet porțile raiului. Ah, dacă aș putea să-mi vărs aici tot sângele și să dobândesc altul nou!

— Ascultă!

Dânsa tăcu.

— Viitorul dumitale depinde de cât de puternică îți va fi uitarea. Gândește-te cât de mari îți sunt obligațiile: un cuvânt, un gest care ar trăda Torpila ar ucide soția lui Lucien; un cuvânt rostit în vis, un gând fără vrere, o privire fără pudoare, o mișcare de nesupunere, o amintire de desfrâu, o scăpare din vedere, un semn din cap care ar dezvălui ceea ce știi sau ceea ce s-a știut spre nenorocirea dumitale...

— Bine, bine, părinte, zise prostituata cu o exaltare de sfântă. Să merg încălțată cu sandale de fier înroșit și să zâmbesc, să viețuiesc îmbrăcată într-un corset căptușit cu spini și să rămân grațioasă ca o dansatoare, să mănânc pâine presărată cu cenușă, să beau venin, totul o să-mi fie ușor și dulce!

Recăzu în genunchi, îi sărută pantofii preotului, izbucni în lacrimi și îi udă, îi îmbrățișă picioarele și se lipi de el, murmurând cuvinte fără noimă, printre plânsetele pe care i le pricinuia bucuria. Frumosul, admirabilul ei păr blond se revărsă și ajunse ca un covor sub tălpile acestui vestitor ceresc, pe care, când se ridică și-l privi, îl văzu sumbru și dur.

— Cu ce v-am greșit? întrebă ea speriată. Am auzit vorbindu-se de o femeie ca mine care a spălat cu mirosul picioarele lui Iisus Cristos. Vai, virtutea m-a făcut atât de săracă, încât nu pot să vă ofer decât lacrimile!

— Nu m-ai auzit? întrebă el cu un glas crud. Îți spun că trebuie să poți ieși, din casa în care te voi duce, atât de schimbată la trup și la suflet, încât niciunul dintre cei ce te-au cunoscut să nu poată striga „Esther!” și să te facă să întorci capul. Ieri iubirea nu ți-a dat puterea de a înmormânta așa de adânc femeia stricată, încât să nu mai reapară niciodată; și o văd cum reappare iarăși într-o închinare ce nu i se cuvine decât lui Dumnezeu.

— Nu el v-a trimis? întrebă dânsa.

— Dacă în timp ce-ți vei primi educația te va zări Lucien, totul va fi pierdut, reîncepu el. Gândește-te bine!

— Cine-l va consola? întrebă dânsa.

— Dumneata de ce suferință îl consolai? întrebă preotul cu un glas în care pentru întâia dată în decursul acestei scene răsună un tremur nervos.

— Nu știu; adesea venea la mine trist.

— Trist? Nu ți-a spus de ce?

— Niciodată.

— Era trist că iubește o femeie stricată ca dumneata! exclamă preotul.

— Vai, mă tem că da! răspunse ea cu o umilință adâncă. Sunt cea mai josnică dintre femei și nu puteam găsi îndurare în ochii lui decât prin puterea iubirii mele.

— Această iubire trebuie să-ți dea curajul să mă ascuți orbește. Dacă te-aș duce pe loc la mănăstire unde îți vei primi educația, toată lumea de aici îi va spune lui Lucien că ai plecat azi, duminică, împreună cu un preot; ar putea să-ți dea de urmă. Dacă trec opt zile, portăreasa, nemaivăzându-mă că revin, mă va fi crezut ceea ce nu sunt. Deci într-o seară, să zicem de azi într-o săptămână, la orele șapte, vei ieși pe furiș și vei urca într-o birjă ce te va aștepta pe rue des Frondeurs, la capăt, în aceste opt zile, evită-l pe Lucien; găsește pretexte, spune, să nu fie primit; când va veni, urcă la o prietenă. Dacă îl vei revedea, voi afla și atunci totul s-a isprăvit, nici măcar nu voi mai reveni. Ai nevoie de aceste opt zile ca să-ți faci o garderobă decentă și să-ți părăsești înfățișarea de femeie stricată, zise el punând o pungă pe cămin. În felul dumitale de a te purta, în hainele dumitale, e acel nu știu ce atât de cunoscut de parizieni și care le spune cine ești. N-ai întâlnit niciodată pe străzi, pe bulevarde, o tânără pudică și virtuoasă umblând întovărășită de mama ei?

— O, vai mie, ba da! O mamă și fiica sa sunt unul dintre cele mai mari chinuri pentru noi, ne trezesc remușcări ascunse în cutele inimii noastre și care ne sfâșie!... Știu prea bine ce-mi lipsește.

— Atunci știi cum trebuie să fii duminica viitoare, zise preotul ridicându-se.

— O, zise dânsa, învață-mă înainte de a pleca o rugăciune adevărată, să mă rog lui Dumnezeu.

Era mișcător să vezi preotul făcând-o pe prostituată să repete în franceză *Ave, Maria* și *Pater noster*.

— Ce frumos! zise Esther, după ce repetă o dată fără greș aceste două magnifice și populare expresii ale credinței catolice.

— Cum te numești? îl întreabă dânsa pe preot, când el își luă rămas bun.

— Carlos Herrera, sunt spaniol, surghiunit din țara mea.

Esther îi luă mâna și i-o sărută. Nu mai era o curtezană, ci un înger care căzuse și acum se reînălța.

Într-o mănăstire vestită pentru educația religioasă și aristocratică pe care o dă, la începutul lunii martie a anului acela, într-o luni dimineață, elevele observară că grupul lor încântător se înmulțise cu o nouă venită, a cărei frumusețe întrecea fără îndoială nu numai pe aceea a tuturor elevelor, ci și idealul de frumusețe pe care-l avea fiecare dintre dânsle. În Franța, e foarte rar, și se poate spune chiar cu neputință, să întâlnești cele treizeci de vestite desăvârșiri descrise în versurile persane cioplite, după cât se zice, în serai, și de care are nevoie o femeie spre a fi frumoasă fără cusur. În Franța, e adevărat, că se află puține frumuseți depline, dar există amănunte încântătoare. Cât despre ansamblul impunător pe care încearcă să-l exprime arta statuară, și pe care ea l-a izbutit în câteva compuneri rare, ca Diana și Venera Calipige, trebuie să recunoaștem că e hărăzit doar Greciei și Asiei. Esther se trăgea din acel leagăn al seminției omenești, patria frumuseții; mama ei era evreică. Evreii, deși atât de adesea alterați prin amestecul cu alte neamuri, au printre numeroasele lor triburi spețe în care s-a păstrat tipul sublim al frumuseții asiatice. Când noi sunt respingător de urâți, înfățișează tipul superb al figurilor armene. Esther ar fi câștigat premiul seraiului, căci deținea cele treizeci de trăsături ale frumuseții, contopite în chip armonios. Departe de a dăuna desăvârșirii formelor, prospețimii învelișului, viața ei ciudată îi dăruise acel nu știu ce al femeii: nu mai e vorba de țeșutul neted și strâns al roadelor necoapte, și nu e vorba nici de tonul cald al maturității; încă mai rămâne ceva de floare. Câteva zile în plus petrecute în destrăbălare și ar fi ajuns să fie grasă. Această sănătate bogată, această perfecțiune animalică la o făptură la care voluptatea ținea locul gândirii trebuie să fie un fapt

izbitor pentru ochii fiziologilor. Printr-o împrejurare rară, și am zice aproape imposibilă la fetele foarte tinere, mâinile ei de o noblețe neasemuită erau moi, străvezii și albe ca mâinile unei femei care abia și-a născut al doilea copil. Avea întocmai picioarele și părul atât de îndreptățit celebre ale ducesei de Berry, păr care nu încăpea în mâinile nici unui coafor, atât era de bogat și atât de lung încât, căzând pe pământ, se aduna în inele, căci Esther avea talia aceea mijlocie care îngăduie să taci dintr-o femeie un fel de jucărie, s-o iei, s-o lași, s-o iei iarăși și s-o porți fără osteneală. Tenul ei, fin ca hârtia chinezească și de o culoare caldă de chihlimbar, nuanțată de vinișoare roșii, lucea fără să fie uscat, era mătăsos fără să fie umed. Afară din cale de nervoasă, dar fragilă în aparență, Esther îți atrăgea deodată atenția printr-o trăsătură ce poate fi remarcată în figurile delineate cu cea mai mare măiestrie de penelul lui Rafael, căci Rafael e pictorul care a studiat cel mai îndeaproape și a redat cel mai bine frumusețea ebrei. Această trăsătură minunată era produsă de adâncimea arcadei sub care ochiul se mișca oarecum descătușat din cadrul său și a cărei curbă se aseamănă prin puritatea ei cu marginea unei boite. Când tinerețea înveșmântă cu tonurile sale pure și străvezii acest arc atât de frumos, încoronat de sprâncene cărora li se pierd rădăcinile, când lumina strecurându-se în brazda circulară de dedesubt rămâne de un trandafiriu deschis, există acolo tezaure de tandrețe în stare de a mulțumi un amant, frumuseți în stare de a dispera pictura. Sunt cea din urmă sfortare a naturii aceste cute luminoase unde umbra capătă nuanțe aurite, aceste țesături care au consistența unui nerv și flexibilitatea celei mai delicate membrane. Ochiul în repaos pare acolo, înăuntru, un ou miraculos depus într-un cuib din fire de mătase. Dar mai târziu această minune ajunge de o melancolie îngrozitoare când patimile au înnegrit contururile

atât de fine, când durerile au încrețit rețeaua de fibre mărunte. Se trăda originea Estherei în croiala orientală a ochilor săi cu pleoape turcești, și a căror culoare era cenușie ca ardezia și căpăta la lumină nuanța albăstrie a negrelor aripi de corb. Doar nemăsurata gingășie a privirii ei putea să-i îmblânzească strălucirea. Numai semințiile venite din pustiu au în ochi puterea de a-i fascina pe toți, căci totdeauna o femeie fascinează pe cineva. Ochii lor păstrează fără îndoială ceva din nemărginirea pe care au contemplat-o. Natura prevăzătoare a înarmat oare retinele lor cu cine știe ce strat care să reflecte și deci să le îngăduie a rezista la mirajul nisipurilor, la revărsările soarelui și la cobaltul arzător al văzduhului? Sau poate că ființele omenești împrumută, ca și celelalte, ceva de la mediul în care se dezvoltă și păstrează vreme de veacuri însușirile pe care le-au extras de-acolo? Această adâncă rezolvare a problemei raselor sălășluiește poate în întrebarea însăși. Instinctele sunt niște fapte vii, cauza lor o constituie necesitatea. Soiurile de vietăți sunt urmarea exercitării acestor instincte. Spre a ne convinge de acest adevăr atâta vreme căutat, e de ajuns să extindem asupra turmelor de oameni observația făcută de curând asupra turmelor de oi din Spania și Anglia care pasc lipite unele de altele pe pajiștile de câmpie unde e iarbă din belșug și se risipesc la munte, acolo unde iarba e rară. Luați din țara lor aceste două soiuri de oi, strămutați-le în Elveția sau în Franța: oaia de munte va paște răzlețită, chiar dacă se află pe o pajiște stufoasă de câmpie; oile de la câmpie vor paște lipite unele de altele, deși se află în Alpi. Abia după câteva generații se transformă instinctele câștigate și moștenite. După un răstimp de o sută de ani duhul muntelui re apare la un miel năvălaș, după cum, după o mie opt sute de ani de surghiun, Orientul strălucea pe chipul și în ochii Estherei. Această privire nu exercita o fascinație cumplită, răspândea o căldură blândă,

înduioșă fără a uimi, și cele mai dârze voințe se topeau sub flacăra sa. Esther învinsese ura, îi uimise pe depravații Parisului, într-un cuvânt privirea aceea și pielea-i mătăsoasă și suavă îi dobândiseră porecla cumplită care o făcuse să-și caute loc de mormânt. La dânsa totul era în armonie cu acea fire a zânei nisipurilor arzătoare. Avea fruntea netedă și desemnată cu mândrie. Nasul ei, ca acela al arabelor, era fin, subțire, cu nări ovale, bine așezate și răsfrânte pe margine. Gura ei roșie și proaspătă era un trandafir nicăieri veșted, orgiile nu o pătaseră. Bărbia modelată, de parcă un sculptor îndrăgostit i-ar fi netezit contururile, era albă ca laptele. Un singur lucru pe care nu-l putuse îndrepta o trăda pe curtezana căzută prea jos: unghiile roase cereau vreme ca să-și recapete o formă elegantă, atât de pocite fuseseră de către cele mai vulgare îndeletniciri casnice. Tinerele eleve fură la început geloase pe aceste minunății ale frumuseții, dar la sfârșit ajunseseră să le admire. Nu trecu nici prima săptămână că ele se și atașaseră de naiva Esther, căci le atrăgea nefericirea tainică a unei fete de optsprezece ani care nu știa nici să scrie, nici să citească, pentru care orice fel de știință sau de învățătură era nouă și care avea să-i dobândească arhiepiscopului faima de a fi convertit o evreică la catolicism, iar mănăstirii sărbătorirea botezului ei. Fiindcă se simțiră mai presus de ea prin educație, o iertară că e frumoasă. Esther își însuși curând felul de a fi, glasul blând, ținuta și gesturile acestor fete atât de distinse; în sfârșit, își regăsi firea ei adevărată. Schimbarea ajunse atât de desăvârșită încât, atunci când o vizită prima dată, Herrera rămase uimit, deși părea un om pe care nimic pe lume nu-l poate uimi, iar călugărițele mai vârstnice îl felicitară pentru protejata sa. În decursul carierei lor în învățământ aceste femei nu întâlniseră fire mai dulce, blândețe mai creștinească, umilință mai adevărată, nici mai mare dorință de a învăța. Când

o curtezană a suferit ce suferise sărmana elevă și când mai și așteaptă o răsplată ca aceea pe care spaniolul i-o făgăduise Estherei, greu ar fi să nu împlinească în chip minunat toate cele de trebuință.

— Este o pildă, zise stareța, sărutând-o pe frunte.

Cuvântul acesta catolic prin excelență spune tot.

În recreație, Esther le întreba cu cumpătare pe colegile ei despre lucrurile cele mai simple de pe lume și care erau pentru ea cum sunt pentru un copil cele dintâi uimiri ale vieții. Când află că va fi îmbrăcată în alb în ziua botezului și a primei împărțășanii, că va avea un voal de satin alb, panglici albe, pantofi albi, mănuși albe, că va avea funde albe în păr, izbucni în plâns în mijlocul prietenelor ei uimite. Era scena lui Jefta pe munte^[27], dar invers. Curtezana se temu c-o vor ghici și dădu vina acestei melancolii oribile pe faptul că se bucură dinainte de priveliștea aceea. După cum depărtarea de la apucăturile de care se lăsa până la cele pe care le dobândește e fără îndoială la fel de mare ca aceea dintre starea de sălbăticie și civilizație, dânsa avea grația și naivitatea, adâncimea, care sunt trăsăturile minunatei eroine a puritanilor din America. Mai avea, fără să știe nici ea, o iubire în inimă care o mistuia, o iubire stranie, o dorință mai năprasnică la dânsa, care știa tot, decât la o fecioară care nu știa nimic, deși aceste două dorințe au aceeași cauză și același țel. În primele luni, noutatea unei vieți retrase, surprizele învățaturii, îndeletnicirile pe care le deprindea, practicile religioase, o hotărâre sfântă și fierbinte, afecțiunile dulci pe care le inspira, în fine exercitarea însușirilor unei minți deșteptate, toate o ajutară să-și stăpânească amintirile, chiar și eforturile unei memorii noi pe care și-o alcătuiască; căci avea la fel de multe de învățat și de dezvoltat. În noi există mai multe memorii; trupul, duhul au fiecare câte una; dorul,

pe de-o parte, e o boală a memoriei trupești. Într-a treia lună, violența acestui suflet feciorelnic, care tindea cu aripile larg deschise către rai, fu nu îmblânzită, dar împiedicată de către o împotrivire înăbușită a cărei cauză nici Esther n-o știa. Ca oile scoțiene, voia să pască răzleață, nu putea birui instinctele dezvoltate de desfrâu. O chemau oare ulițele mocirloase ale Parisului, de care se lepădase? Se mai țineau de ea oare, prin verigi uitate, lanțurile rupte ale groaznicelor sale obiceiuri, și le simțea dânsa oare, precum – de-ar fi să-i credem pe medici – soldații bătrâni mai simt durere în mădularele pe care nu le mai au? Viciile și făr-de măsura lor îi ajunseseră până într-atâta în adâncul ființei, încât apele sfințite nu parveneau la demonul ce se ascunsese acolo? Avea oare nevoie să-l vadă pe acela pentru care se făceau atâtea eforturi îngerești, ea pe care Dumnezeu trebuia s-o ierte că amestecă iubirea omenească și iubirea sfințită? Una o dusesse la cealaltă. Se petrecea oare în ea o strămutare a forței vitale, care aducea suferințele inevitabile? Toate sunt îndoială și întuneric într-o situație pe care știința n-a catadicsit s-o cerceteze, găsimd-o prea imorală și compromițătoare, de parcă medicul, scriitorul și preotul n-ar fi deasupra oricărei bănuieli. Și totuși un medic întrerupt de moarte a avut curajul de a începe studii pe care le-a lăsat neisprăvite.

Poate că melancolia neagră căruia îi căzuse pradă Esther și care îi întuneca viața fericită se împărtășea din toate aceste pricini; și neînstare de a le ghici, poate ca Esther suferea cum suferă bolnavii când nu cunosc nici medicina, nici chirurgia. Faptul e ciudat. O hrană îmbelșugată și sănătoasă în locul unui regim detestabil și excitant nu izbutea s-o susțină. O viață curată și rânduită, împărțită în îndeletniciri anume moderate și recreații, în locul unei vieți dezordonate, în care plăcerile și suferințele erau la fel de oribile, o zdrobiră pe tânăra elevă. Repaosul cel mai

împrospătător, nopțile cele mai pașnice, ce înlocuiau oboseli strivitoare și cumplite agitații, o făcură să aibă o febră ale cărei simptome scăpau privirii și mâinii infirmierei. În fine binele și fericirea, urmând răul și nenorocirea, tihna, urmând neliniștea, îi erau la fel de fatale Estherei pe cât le-ar fi fost mizeria ei dinainte, tinerelor sale colege. Sădită în corupție, în corupție se dezvoltase. Ticăloasa ei patrie își dovedea încă puterea, în ciuda poruncilor suverane ale unei voințe atotputernice. Esther ura ce era pentru dânsa viața; în schimb, ce iubea o ucidea. Avea o credință atât de aprinsă, încât pietatea ei îi bucura sufletul. Îi plăcea să se roage. Își deschisese sufletul în fața luminii credinței, primind-o fără eforturi și fără îndoieli. Preotul care o îndruma era fermecat; însă la dânsa trupul se certa în fiecare clipă cu sufletul. Niște crapi prinși într-un eleșteu mocirlos fură puși într-un bazin de marmură plin cu apă rece, spre a satisface o dorință a doamnei de Mainrenon, care-i hrănea cu firimituri de la masa regelui. Crapii se prăpădeau. Animalele vor fi fiind el devotate, dar omul nu va izbuti niciodată să le facă a se molipsi de la el de lepra lingușirii. Un curtean observă opoziția lor mută față de Versailles. „Sunt și ei ca mine, răspunse acea regină nedată în vileag^[28], le e dor de noroiul lor întunecos”.

Vorba aceasta cuprinde întreaga poveste a Estherei. Din când în când, bieteii fete îi venea să alerge prin minunatele grădini ale mănăstirii, umbla de la un copac la celălalt, se repezea disperată în colțurile întunecoase să caute acolo, ce? nici ea nu știa, dar o biruia diavolul, cocheta cu copacii, le spunea cuvinte pe care nu le rostea. Uneori se strecura seara de-a lungul zidurilor, ca o șopârlă, fără șal, cu umerii goi. Adesea în capelă, în timpul slujbei, rămânea cu ochii țintă la crucifix și toți o admirau, căci o treceau lacrimile; dar plângea de ciudă; în locul imaginilor sfinte pe care

voia să le vadă, se înălțau în fața ei, despletite, furioase și brutale, nopțile de văpaie unde dirija orgia cum dirijează Habeneck^[29] la Conservator o simfonie de Beethoven, nopțile acelea răzătoare și lubrice, întretăiate de mișcări nervoase și râsete de nepotolit. Pe dinafară era suavă ca o fecioară care n-are nimic comun cu pământul decât forma ei de femeie, pe dinăuntru se zvârcolea o Messalină imperială. Numai ea cunoștea taina acestor lupte între demoni și îngeri; când stareța o certa pentru că era mai rafinat coafată decât îngăduia rânduiala mănăstirii, își schimba coafura cu o supunere pripită și încântătoare, iar dacă maica i-ar fi cerut, ar fi fost în stare să-și taie părul. Darul acesta al ei avea o grație înduioșătoare la o femeie care voia să piară mai degrabă decât să se întoarcă pe drumul necurat. Ajunse palidă, schimbată, slabă. Stareța mai domoli ritmul învățaturii și o luă pe lângă sine pe această ființă care-o interesa, ca s-o descoasă.

Esther era fericită, îi plăcea nespus de mult în mijlocul colegelor ei. Nu se simțea atacată în nicio parte a trupului, dar puterea ei de viață era atacată în miezul său. Estherei nu-i părea rău de nimic, nu dorea nimic. Stareța, uimită de răspunsurile elevei, nu știa ce să creadă văzând-o pradă unei suferințe mistuitoare. Când starea Estherei păru gravă, chemară medicul, dar dânsul nu cunoștea viața dinainte a bolnavei și nici n-o putea bănuși; găsi viață pretutindeni, suferință nicăieri. Bolnava îi răspunse într-un fel menit să răstoarne toate ipotezele. Nu mai rămânea decât un singur fel de a lămuri îndoielile omului de știință care se legase de o idee îngrozitoare; dar Esther refuză cu încăpățănare să se supună examenului medical. În această situație primejdioasă, stareța făcu apel la abatele Herrera. Spaniolul sosi, văzu starea disperată în care se afla Esther și stătu de vorbă o clipă deoparte cu medicul. După această destăinuire, omul de știință îi declară omului credinței că singurul leac era o călătorie în Italia.

Abatele nu încuviință să se facă această călătorie înainte de botezul și prima împărtășanie a Estherei.

— Cât timp mai trebuie pentru asta? întrebă medicul.

— O lună, răspunse stareța.

— Până atunci moare, replică medicul.

— Da, însă cu harul Domnului asupra ei și mântuită, zise abatele.

În Spania, religia domină problemele politice, cetățenești și de viață; astfel că medicul nu-i răspunse nimic spaniolului; se întoarse către stareță; dar cumplitul abate îl luă de braț și-l opri zicând:

— Taci, domnul meu!

Medicul, deși credincios și monarhist, aruncă asupra Estherei o privire plină de milă și tandreță. Esther era frumoasa ca un crin înclinat pe tulpina sa.

— Atunci, cum o vrea Dumnezeu! exclamă el ieșind.

Chiar în ziua acestei consultații, protectorul Estherei o duse la restaurantul Rocher-de-Cancalle, căci dorința de a o salva îi inspirase preotului cele mai ciudate soluții; încerca să o facă să comită două excese: o cină excelentă, menită a-i aminti sărmanei ființe orgiile, și Opera care-i înfățișa câteva imagini lumești. Dar numai autoritatea lui zdrobitoare o putu hotărî pe tânăra sfântă să accepte asemenea prihană. Herrera se deghiză atât de perfect în ofițer, încât Esther abia îl recunoscuse; avu grijă ca Esther să-și pună un văl și o plasă într-o lojă în care să nu fie observată. Acest paleativ inofensiv pentru o nevinovăție atât de serios recâștigată ajunse în curând fără rost. Eleva călugărițelor resimți dezgust față de mesele oferite de protectorul ei, teatrul i se păru respingător din motive religioase și recăzu în starea ei de melancolie.

„Moare de dragoste pentru Lucien”, își zise Herrera, care voise să măsoare adâncimea acestui

suflet și să afle tot ce-i poate cere.

Sosi deci clipa când biata fată nu mai era susținută de tăria ei sufletească și în care trupul nu mai putea rezista. Preotul calculează acest moment cu îngrozitoare pricepere practică pe care o aveau pe vremuri călăii în arta de a tortura pe cei interogați. O găsi pe protejata sa în grădină, așezată pe o bancă, sub o viță de vie cățărata pe zid și sub mângâierea soarelui de aprilie; se părea că Estherei îi e frig și că se încălzește la soare; colegile îi priveau cu îngrijorare paloarea de iarbă veștejită, ochii de gazelă muribundă și atitudinea melancolică. Esther se ridică să-i iasă în întâmpinare spaniolului, cu o mișcare ce arăta cât de puțină viață mai e în ea și, să recunoaștem, ce puțină poftă de viață. Sărmana țigancă, sălbatica rândunică rănită trezi a doua oară mila lui Carlos Herrera, acest sumbru trimis pe care Dumnezeu de bună seamă că nu-l folosea decât pentru împlinirea răzbunării sale; el o întâmpină pe bolnavă cu un zâmbet pe cât de amar, pe atât de blând, exprimând în aceeași măsură răzbunarea ca și iubirea creștină. Obişnuită acum cu meditația pioasă și, de când ducea viața aceea aproape monahală, cu cercetarea de sine, Esther resimți pentru a doua oară neîncredere văzându-și protectorul, dar ca și întâia dată; cuvântul lui o liniști numaidecât.

— Spune, copila mea dragă, zicea dânsul, de ce nu mi-ai vorbit niciodată de Lucien?

— Ți-am făgăduit, răspunse dânsa, tresărind din cap până-n picioare cu o mișcare spasmodică, ți-am jurat că nu voi mai rosti numele acesta.

— Și totuși n-ai încetat niciodată să te gândești la el.

— Domnule abate, asta e singura mea greșală. Mă gândesc la el în orice clipă și când te-ai arătat, îmi repetam în gând numele lui.

— Lipsa lui te ucide?

În loc de răspuns, Esther plecă fruntea ca bolnava care simte de pe acum aerul cavoului.

— Dacă l-ai revedea? întrebă el.

Dânsa răspunse:

— Ar însemna că recapăt viața.

— Îl iubești numai cu sufletul?

— Vai, domnule abate, iubirea nu se poate împărți.

— Fiică a tagmei blestemată! Am făcut tot ce puteam ca să te scap; acum te redau sorții tale: ai să-l revezi!

— De ce-mi jignești fericirea? Nu l-aș putea iubi pe Lucien și să fiu în același timp virtuoasă, când iubesc virtutea tot atât cât îl iubesc pe el? Dar nu sunt gata să mor aici pentru ea, cum aș fi gata să mor pentru el? Nu sunt pe cale de a-mi da sufletul pentru aceste două fanatisme; pentru virtute, care mă face demnă de el și pentru el, care m-a aruncat în brațele virtuții? Da, sunt gata să mor fără să-l revăd, sunt gata să trăiesc revăzându-l. Dumnezeu mă va judeca.

Se îmbujorase, din nou chipul ei palid căpătase o nuanță aurie. Esther avu încă o dată grația dinainte.

— A doua zi după ce te vei fi curățit în apa botezului, îl vei revedea pe Lucien și dacă socoți că vei putea fi fericită, trăind pentru el, nu vă veți mai despărți.

Preotul fu silit s-o ridice pe Esther, căreia i se înmuieră genunchii. Biata ființă căzuse de parcă i-ar fi pierit pământul de sub picioare. Abatele o așeză pe bancă și când Esther își recăpătă glasul, îl întrebă:

— De ce nu azi?

— Vrei să-l lipsești pe monseniorul arhiepiscop de triumful de a te fi botezat și de a te fi convertit la catolicism? Ești prea aproape de Lucien ca să nu fii cam departe de Dumnezeu.

— Da, nu mă mai gândeam la nimic!

— Nu vei aparține niciodată nici unei religii, zise preotul cu o mișcare de adâncă ironie.

— Dumnezeu e bun, răspunse dânsa, și citește în inima mea.

Învins de naivitatea delicioasă care strălucea orbitoare în glasul, privirea, mișcările și atitudinea Estherei, Herrera o sărută pe frunte pentru întâia oară.

— Bine te-au botezat desfrânații: ai fi în stare să-l seduci și pe Dumnezeu. Câteva zile încă, e neapărată nevoie, și apoi veți fi liberi amândoi!

— Amândoi! repetă dânsa cu o bucurie extatică.

Această scenă văzută de departe uimi elevele și maicile, care crezură că au asistat la o vrăjitorie când o comparară pe Esther cu ea însăși. Copila, cu totul schimbată, trăia. Reapăru cu firea ei adevărată, făcută pentru dragoste: drăguță, cochetă, veselă, ațățătoare; într-un cuvânt, reînviase!

Herrera locuia pe rue Cassette, aproape de biserica Saint-Sulpice cu care dânsul era în legătură. Clădită într-un stil dur și sever, biserica i se potrivea acestui spaniol a cărui religie semăna cu aceea a dominicanilor. Soldat de avangardă al politicii viclene a lui Ferdinand al VII-lea, servea cauza constituțională, știind însă că tot devotamentul său nu va putea fi răsplătit decât atunci când își va recăpăta puterea *El Reynetto*^[30]. Și Carlos Herrera se dăruise cu trup și suflet camarilei în clipa când se părea că niciodată nu vor mai fi răsturnate Cortes-urile^[31]. Pentru toată lumea purtarea sa vestea un suflet ales. Expediția ducelui de Angoulême, avusese loc, regele Ferdinand domnea și totuși Carlos Herrera nu se ducea la Madrid să ceară răsplata serviciilor sale. Apărându-se de curioși printr-o tăcere de diplomat, pretexta drept cauză a șederii, la Paris afecțiunea sa puternică pentru Lucien de Rubempré, căreia de altfel tânărul îi datorase hotărârea regală în legătura cu schimbarea numelui. Herrera trăia de altminteri, așa cum trăiesc dintotdeauna preoții folosiți pentru misiuni secrete, foarte retras. Își

făcea datoriile preoțești la Saint-Sulpice, nu ieșea decât pentru treburi și totdeauna seara și cu trăsura. Pentru el ziua era ocupată cu siesta spaniolă, care așaza somnul între cele două mese și ia astfel tocmai timpul în care Parisul este tumultuos și plin de treburi. Mai juca un rol și țigara de foi spaniolă, care mistuia deopotrivă tutunul și vremea. Lenevia e o mască, la fel ca și gravitatea, care și ea e un fel de lene. Herrera locuia într-una dintre aripile clădirii, la etajul al doilea, iar Lucien ocupa aripa cealaltă. Aceste două apartamente erau totdeauna despărțite și legate printr-un al treilea, mare, destinat recepțiilor, a cărei splendoare străveche li se potrivea deopotrivă preotului grav și tânărului poet. Curtea casei era întunecoasă. Copaci stufoși umbreau grădina. Tăcerea și discreția domnesc în locuințele alese de către preoți. Locuința lui Herrera o vom descrie cu două cuvinte: o chilie. A lui Lucien, strălucind de lux, înzestrată cu toate rafinamentele confortului, întrunea tot ceea ce pretinde viața elegantă a unui dandi, poet, scriitor, ambițios, vicios, totodată trufaș și vanitos, plin de neglijență și doritor de ordine, unul dintre acele genii neisprăvite care au oarecare putere pentru a dori și pentru a concepe, ceea ce înseamnă; poate același lucru, dar care n-au forța de a duce ceva la bun sfârșit. Lucien și Herrera alcătuiau, ei doi împreună, un om politic: aici stătea de bună seamă taina unirii lor. Bătrânii la care acțiunea vieții s-a deplasat și s-a mutat în sfera interesului simt adesea nevoia de a avea un automat drăguț, un actor tânăr și pătimaș în stare să le îndeplinească planurile. Richelieu a căutat prea târziu un chip frumos, alb și cu mustăți, ca să-l arunce femeilor pe care trebuia să le înveselească. Neînțeleș de niște tineri zănatoci, a fost silit s-o exileze pe mama stăpânului său^[32] și s-o înspăimânte pe regină, după ce încercase să le facă pe amândouă să se îndrăgostească de el, care n-avea stofa unui om ce

place reginelor. Orice ai face, într-o viață ambițioasă ajungi totdeauna să te ciocnești până la urmă de o femeie în clipa când te aștepti cel mai puțin la o asemenea întâlnire. Oricât de puternic ar fi un om politic, are nevoie de o femeie ca s-o opună femeii, după cum olandezii tocesc diamantul cu alt diamant. Roma, în culmea puterii ei, asculta de această necesitate. Să ne gândim că mult mai dominatoare a fost viața lui Mazarin, cardinal italian, decât aceea a lui Richelieu, cardinal francez. Richelieu întâlnește opoziția nobilimii și o combate cu securea călăului. Moare în floarea puterii sale, sleit de acest duel în care nu avusese ca ajutor decât pe un călugăr capucin; Mazarin e respins de către burghezie și nobilime, întrunite, înarmate, uneori învingătoare, și care pun pe fugă monarhia; dar sluga Annei de Austria^[33] nu taie capul nimănui, știe să învingă toată Franța și-l formează pe Ludovic al XIV-lea, care duce la bun sfârșit opera lui Richelieu, sugrumând cu lațuri aurite nobilimea în marele serai de la Versailles. La moartea doamnei de Pompadour, Choiseul cade^[34]. Herrera se pătrunsese oare de aceste înalte învățăminte? Își dăduse oare sieși dreptate mai curând decât o făcuse Richelieu? Alesese oare în persoana lui Lucien un Cinq-Mars^[35], dar un Cinq-Mars credincios? Nimeni nu putea răspunde la aceste întrebări, nici să măsoare ambiția acestui spaniol și nici să prevadă care îi va fi sfârșitul. Aceste întrebări puse de cei ce izbutiră să arunce o privire asupra unirii celor doi, îndelung ascunse, tindeau să dezvăluie o taină îngrozitoare pe care Lucien n-o cunoștea decât de câteva zile. Carlos era ambițios pentru amândoi, asta reieșea din purtarea sa, după părerea celor ce-l cunoșteau și care cu toții îl credeau pe Lucien copilul din flori al preotului.

La cincisprezece luni după apariția sa la Operă, care-l zvârlise prea de timpuriu într-o lume unde

abatele nu voia să-l vadă decât atunci când el va fi fost înarmat împotriva lumii, Lucien avea trei cai frumoși în grajd, un cupeu pentru seară, o cabrioletă și un tilbury^[36] pentru dimineață. Mânca în oraș. Prevederile lui Herrera se îndepliniseră; elevul său căzuse pradă desfrâului, dar preotul socotise necesar să-l abată astfel de la iubirea descreierată pe care tânărul o păstra în inimă față de Esther. După ce cheltuisese vreo patruzeci de mii de franci, fiecare nebunie îl readusesse pe Lucien cu și mai multa putere spre Torpila; o căuta cu încăpățănare și, deoarece n-o găsea, devenea pentru dânsul ceea ce e vânatul pentru vânător. Putea oare Herrera să cunoască esența unei iubiri de poet? Din clipa când acest simțământ i-a ajuns la cap unuia dintre acești mari oameni mici, așa cum i-a aprins inima și i-a pătruns simțurile, poetul ajunge față de omenire la fel de superior prin iubire, pe cât e de superior prin puterea fanteziei. Datorând unui capriciu al generației intelectuale, însușirea rară de a exprima natura prin imagini în care întipărește totodată simțământul și ideea, dăruiește iubirii aripile spiritului său; simte și zugrăvește, făptuiește și meditează, își înmulțește senzațiile cu gândirea, își triplează fericirea prezentă prin aspirațiile de viitor și amintirea trecutului; o amestecă și cu rafinatele bucurii sufletești care fac din el principele artiștilor. Pasiunea unui poet devine atunci o mare poemă în care adesea proporțiile omenești sunt lăsate în urmă poetul nu pune oare pe iubita sa mult mai sus decât vor să fie puse femeile? Ca sublimul cavaler al lui Cervantes, transformă o țărancă în prințesă. Se folosește pentru el însuși de nuiua cu care atinge orice lucru ca să-l facă minunat și sporește astfel voluptatea prin lumea adorabilă a idealului. În consecință o asemenea dragoste este un model de pasiune. E excesivă în toate: în speranță, în disperări, în furii, în melancolii, în bucurii; zboară, se năpustește, se târăște, nu seamănă cu niciuna

dintre frământările pe care le resimt oamenii obișnuți; față de dragostea burgheză e ca nepieritorul șuvoi din Alpi față de pâraiele din câmpie. Aceste genii admirabile sunt atât de rar înțelese, încât se risipesc în speranțe înșelătoare; se mistuiesc în căutarea iubitelor lor ideale, mor aproape totdeauna ca niște frumoase insecte împodobite pentru sărbătorile dragostei de către cea mai poetică dintre naturi și care sunt strivite de picioarele unui trecător înainte de a putea serba nunta. Dar altă primejdie! Când întâlnesc ființa care se potrivește duhului lor și care adesea e o brutăreasă, fac ce-a făcut Rafael, ce face fluturile: mor în brațele Fornarinei^[37]. Lucien era în situația aceasta. Firea sa poetică, inevitabil extremistă în toate, în bine ca și în rău, ghicise îngerul în prostituată, mai degrabă mânjită de corupție decât coruptă: o vedea mereu albă, înaripată, pură și misterioasă, așa cum se făcuse ea pentru dânsul, ghicind că așa o voia.

Spre sfârșitul lunii mai 1825, Lucien își pierduse toată vioiciunea. Nu mai ieșea în oraș, mânca împreună cu Herrera, rămânea gânditor, lucra, citea colecția tratatelor diplomatice, ședea turcește pe divan și fuma trei sau patru narghilele pe zi. *Groom*-ul său avea mai multă treabă cu curățatul și parfumatul țevilor acestei frumoase unelte, decât cu țesălatul cailor, căroră altădată le împodobeau cu trandafiri căpestrele, pentru plimbările în Bois de Boulogne. În ziua când spaniolul îl văzu pe Lucien cu fruntea pălită și zări semnele bolii în nebuniile dragostei înăbușite, căută să se cufunde în adâncurile acestei inimi de bărbat pe care își întemeiasă viața.

Într-o seară frumoasă în care Lucien, așezat într-un fotoliu, contempla mașinal asfințitul soarelui printre crengile copacilor din grădină și-l înțețoșa cu fumul parfumat pe care-l sufla prelung și la intervale egale, ca fumătorii preocupați, un suspin

adânc îl scosese din visare. Se întoarse și-l văzu pe abate în picioare, cu brațele încrucișate.

— Ești aici? întrebă poetul.

— De mult, răspunse preotul, gândurile mele au urmărit întinderea gândurilor tale...

Lucien înțelese.

— N-am încercat niciodată să trec drept un om cu suflet de bronz, ca al tău. Pentru mine viața e rând pe rând un rai și un iad. Iar când din întâmplare nu e niciuna nici alta, mă plictisește și mă plictisesc.....

— Cum te poți plictisi când ai atâtea speranțe splendide în față...

— Când nu crezi în speranțele acelea sau când sunt prea cețoase...

— Nu vorbi prostii!... zise preotul. E mult mai demn de tine și de mine să-ți deschizi sufletul în fața mea. Între noi există ceea ce n-ar fi trebuit să existe niciodată: un secret. Secretul acesta ține de șaisprezece luni. Iubești o femeie.

— Ei și...

— O prostituată scârnavă, pe care-o cheamă Torpila.

— Și?...

— Copilul meu, îți îngăduisem să-ți iei o amantă, dar să fie o doamnă de la curte, tânără, frumoasă, influentă, cel puțin contesă. Îți alesesem pe doamna d'Espard, ca să fac din ea fără scrupul o unealtă a succesului tău, care nu ți-ar fi pervertit niciodată inima, te-ar fi lăsat liber... A iubi o prostituată de ce mai joasă speță fără a avea, cum au regii, puterea de a o face nobilă, înseamnă să săvârșești o greșeală enormă.

— Sunt eu oare cel dintâi care a renunțat la ambiție ca să se lase în voia unei iubiri fără frâu?

— Bine! zise preotul, adunând de pe jos un *bochetti* de narghilea pe care Lucien îl lăsase să cadă și dându-i-l îndărăt, înțeleg ironia ta. Oare nu se pot îmbina ambiția și dragostea? Copile, ai în

bătrânul Herrera o mamă al cărei devotament e întreg...

— Știu, bătrâne prieten, zise Lucien, luându-i mâna și strângându-i-o.

— Ai vrut jucăriile bogăției, le ai. Vrei să fii un om strălucit, te conduc pe calea puterii, sărut mâini foarte murdare ca să te fac să urci, și vei urca. Nu mai e mult și n-o să-ți lipsească nimic din ce place bărbaților și femeilor. În capriciile tale ești ca o femeie, dar spiritul ți-este de bărbat; din partea ta înțeleg totul, te iert orice ai face. Dacă vrei să-ți satisfaci o pasiune de o zi, n-ai decât să rostești un cu vânt. Ți-am înălțat viața, introducând în ea tot ceea ce face ca ea să fie adorată de mulți, pecetea politicii și a dominațiunii. Vei fi la fel de mare pe cât ești azi de mic; dar nu trebuie să sfârâmi tiparul cu care batem moneda. Îți dau voie să faci orice, minus greșelile care ți-ar primejdi viitorul. Când îți deschid saloanele cartierului Saint-Germain^[38], îți interzic să te tăvălești în șanțuri. Lucien, voi fi, în interesul tău, dur ca o rangă de fier, voi suferi orice din partea ta, pentru tine. Astfel, am prefăcut lipsa de finețe în jocul vieții, într-o șiretenie de jucător experimentat...

Lucien înălță capul cu o mișcare bruscă și furioasă.

— Am răpit-o pe Torpila!

— Tu? ți-pă Lucien.

Într-un acces de furie animalică, poetul se ridică, aruncă acel *bochetti* de aur și de nestemate în obrazul preotului, pe care-l îmbrânci cu o asemenea violență, încât îl trânti jos pe acest Hercule.

— Eu, răspunse spaniolul ridicându-se și păstrând o gravitate înfricoșătoare.

Peruca neagră căzuse pe jos. O țeastă lustruită ca un cap de mort îl făcu să recapete adevărata sa înfățișare; era îngrozitoare. Lucien ramase pe divan, cu brațele atârânănd, copleșit și privindu-l prostit pe abate.

— Am răpit-o, reîncepu preotul.

— Ce-ai făcut cu ea? Ai răpit-o a doua zi după balul mascat...

— Da, a doua zi după ce am văzut o femeie, care era a ta, jignită de niște derbedei cărora n-aș catadicsi nici măcar să le dau un picior în...

— Derbedei, zise Lucien întrerupându-l. Spune mai bine monștri pe lângă care cei ce sfârșesc pe ghilotină sunt niște îngeri. Știi ce-a făcut biata Torpilă pentru trei dintre dâșii? Unul dintre ei i-a fost vreme de două luni amant: ea era săracă și-și căuta pâinea în mocirlă; el n-avea un ban, era ca mine când m-ai întâlnit, nu mai avea mult și se ducea să se înece; individul se trezea noaptea, se ducea la dulapul unde erau rămășițele cinei ei și le mânca; dânsa a descoperit până la urmă ce făcea; i-a înțeles înjosirea, a avut grijă să-i lase multe rămășițe și era fericită c-o face; n-a spus asta niciodată nimănui decât mie, în birjă, când ne întorceam de la Operă. Al doilea furase, dar înainte să se observe furtul, Esther i-a împrumutat suma și l-a ajutat s-o restituie, numai că dânsul a uitat de atunci să-i mai dea bieteii copile banii îndărăt. Cât despre al treilea a ajuns la succes printr-o comedie jucată de ea, demnă de geniul lui Figaro; s-a dat drept soția lui și a ajuns metresa unui om la putere care o credea cea mai naivă dintre burgheze; unuia i-a dăruit viața, celuilalt onoarea, celui din urmă succesul care astăzi îi cuprinde și pe ceilalți! Și iată cum au răsplătit-o.

— Vrei să fie uciși? întrebă Herrera care avea o lacrimă în ochi.

— În sfârșit, iată-te! Te recunosc...

— Nu, trebuie să afli tot, poet turbat, zise preotul. Torpila nu mai există.

Lucien se repezi la Herrera cu atâta putere ca să-l ia de beregată încât oricare altul ar fi fost doborât; dar brațul spaniolului îl opri pe poet.

— Ascultă-mă, zise el rece. Am făcut din ea o femeie castă, neprihănită, bine crescută, pioasă, o

femeie de lume; e pe calea învățaturii. Sub imboldul dragostei tale poate și trebuie să devină o Ninon, o Marion de Lorme, o Dubarry, cum spunea ziaristul acela de la Operă. O vei recunoaște drept metresa ta sau vei rămâne ascuns îndărătul perdelei creației tale, ceea ce ar fi mai cuminte! Oricare din cele două soluții îți va aduce câștig și mândrie, plăcere și propășire; dar dacă ești la fel de mare om politic pe cât ești de mare poet, Esther nu va fi pentru tine decât o prostituată, căci mai târziu poate c-o să ne scoată din încurcătură: prețuiește aur. Bea, dar nu te ameți. Dacă n-aș fi luat în mâini frâiele pasiunii tale, unde ai fi ajuns acum? Te-ai fi rostogolit cu Torpila în noroiul mizeriei din care te-am scos. Poftim, citește, zise Herrera cu tot atâta simplitate ca Talma în *Manlius*^[39] pe care de altfel nu-l văzuse niciodată.

O hârtie căzu pe genunchii poetului și-l smulse din surpriza extatică în care-l azvârlise acest răspuns îngrozitor; o luă și citi prima scrisoare scrisă de domnișoara Esther:

DOMNULUI ABATE CARLOS HERRERA

Scumpul meu protector, nu vei crede oare că la mine recunoștința e mai presus de iubire, văzând că folosesc pentru întâia oară, spre a-ți mulțumi, puțința de a-mi exprima gândurile, în loc s-o hărăzesc zugrăvirii unei iubiri pe care Lucien poate c-a uitat-o? Dar îți voi spune dumitale, om dumnezeiesc, ceea ce n-aș îndrăzni să-i spun lui care, spre fericirea mea, mai e încă pământesc. Ceremonia de ieri a revărsat în mine comori de har și deci încredințez în mâinile dumitale soarta mea. Chiar de-ar trebui să mor rămânând departe de iubitul meu, voi muri purificată ca Maria Magdalena și sufletul meu va deveni pentru el rival al îngerului sau păzitor. Nu voi uita niciodată serbarea de ieri. Cum aș mai primi să

renunț la tronul de lumină pe care m-am urcat? Ieri mi-am spălat toată prihana în apa botezului, și am primit sfântul trup al Mântuitorului; am devenit unul dintre tabernacolele sale. În clipa aceea am auzit cântările îngerilor, nu mai eram femeie, mă nășteam într-o viață de lumină, în mijlocul osanalelor pământului, admirata de către lume, într-un nor de tămâie și de rugăciuni care mă îmbăta, împodobită ca o fecioară pentru un soț ceresc. Găsindu-mă, ceea ce n-am îndrăznit niciodată să sper, demnă de Lucien, m-am lepădat de orice dragoste necurată, și nu voi mai călca pe alte căi decât pe acelea ale virtuții. Dacă trupul meu e mai slab decât sufletul, să piară. Hotărăște soarta mea, și dacă mor, spune-i lui Lucien că am nutrit pentru el, născându-mă pentru Dumnezeu.

În seara acestei duminici.

Lucien ridică spre abate ochii umezi de lacrimi.

— Știi apartamentul micuței Caroline Bellefeuille, pe rue Taitbout? vorbi din nou spaniolul. Biata fată! Magistratul cu care trăia a părăsit-o și iat-o în sărăcia cea mai cumplită. Era pe punctul să i se confişte întreg avutul. Am pus să i se cumpere locuința cu totul, a ieșit din ea numai cu lucrurile de îmbrăcăminte. Esther, îngerul care voia să se urce la ceruri, a tras acolo și te așteaptă.

În clipa aceasta, Lucien auzi în curte caii scurmând cu copitele pavajul, nu mai avu puterea să-și exprime admirația pentru un devotament pe care el era singurul în stare să-l prețuiască; se aruncă în brațele omului pe care-l jignise, cu o singură privire și cu revărsarea mută a simțămintelor sale drese totul, apoi coborî scările, suflă adresa Estherei la urechea vizitiului și caii porniră de parcă patima stăpânului le-ar fi însuflețit picioarele.

A doua zi, un bărbat pe care trecătorii l-ar fi putut crede după haine un jandarm deghizat în civil, se plimba pe rue Taitbout în fața unei case,

de parca aştepta ieşirea cuiva; avea mersul omului frământat. Adesea poţi întâlni la Paris asemenea plimbăreţi pătimişi, jandarmi adevăraţi care-l pândesc pe un guard naţional ce nu s-a prezentat la datorie, agenţi care se pregătesc să facă o arestare, creditorii ce au de gând să-i facă un pocinog datornicului încuiat în casă, amanţi, sau soţi geloşi şi căzuţi la bănuială, prieteni care stau la pândă puşi de prietenii lor; dar cu greu ai putea întâlni un chip luminat de gândurile sălbatice şi aspre ce însufleţeau pe acela al sumbrului Hercule care se plimba pe sub ferestrele domnişoarei Esther, grăbit şi gânditor ca un urs în cuşcă. La prânz se deschise o fereastră şi lăsă să treacă mâna unei cameriste care împinse obloanele căptuşite cu perne. După câteva clipe, Esther în *déshabille* veni şi ea să ia puţin aer; se sprijinea pe Lucien; cine i-ar fi văzut, i-ar fi socotit originalul unei suave gravuri englezeşti. Esther întâlni cea dintâi privirea uciğătoare a preotului spaniol, şi biata fiinţă, parcă lovită de ciumă, scoase un ţipăt de spaimă.

— Iată-l pe preotul acela cumplit, zise dânsa, arătându-i-l lui Lucien.

— El? zise Lucien zâmbind, dacă e preot, el, eşti şi tu...

— Dar atunci ce este? întrebă dânsa speriată.

— Eh! E un tâlhar bătrân care nu crede nici în Dumnezeu, nici în dracul, zise Lucien.

Surprinsă de o fiinţă mai puţin devotată decât Esther, această rază de lumină aruncată asupra falsului preot l-ar fi putut distruge pentru totdeauna pe Lucien.

Trecând de la fereastră camerei de culcare în sufragerie, unde tocmai fusese servit dejunul, cei doi îndrăgostiţi îl întâlniră pe Carlos Herrera.

— Ce cauţi aici? întrebă brutal Lucien.

— Am venit să vă binecuvânteze, răspunse insul acela cutezător, oprind perechea în loc şi silind-o să rămână în micul salon al apartamentului. Ascultaţi-mă, puişorilor. Distrăţi-vă, fiţi fericiţi, n-

am nimic împotriva. Deviza mea este „Fericirea cu orice preț”. Dar tu, îi zise el Estherei, tu pe care te-am scos din noroi și căreia ți-am spălat și trupul și sufletul, ai pretenția să te pui de-a curmezișul drumului lui Lucien?... Cât despre tine, puiule, continuă dânsul după un răstimp, privindu-l pe Lucien, nu mai ești destul de poet ca să mai ajungi la o nouă Coralie. Acum facem proză. Ce poate ajunge un amant al Estherei? Nimic. Poate Esther să ajungă doamna de Rubempré? Nu. Și deci lumea, fetițo, zise dânsul punând mâna pe mâna Estherei care se înfiora de parcă ar fi încolăcit-o un șarpe, lumea trebuie să nu știe că trăiești; lumea trebuie mai cu seamă să nu știe că o domnișoară Esther îl iubește pe Lucien, și că Lucien ține la ea... Fetițo, apartamentul acesta îți va fi închisoarea. Dacă vrei să ieși și ai nevoie de asta pentru sănătate, te vei preumbla noaptea, la ceasurile când nu poți fi văzută; căci frumusețea și tinerețea dumitale și distincția dobândită acolo la mănăstire ar fi îndată observate la Paris. Ziua în care oricine pe lume, zise dânsul pe un ton înfricoșător, însoțit de o privire și mai înfricoșătoare, va afla că Lucien e amantul dumitale sau că dumneata ești amanta lui, ziua aceea va fi penultima zi a vieții dumitale. Pentru tinerețea asta s-a putut obține un decret regal care-i îngăduie să poarte numele și blazonul strămoșilor lui după mamă. Dar asta n-ajunge! Titlul de marchiz nu l-am recăpătat; și spre a i se acorda, trebuie să se însoare cu o fată dintr-o casă mare, căreia regele îi va face această favoare. O asemenea căsătorie îl va introduce pe Lucien în lumea de la curte. Copilul ăsta din care am știut să fac un bărbat va ajunge mai întâi secretar de ambasadă; după aceea va fi ministru al Franței pe lângă vreun stătuțel din Germania și, cu ajutorul lui Dumnezeu sau al meu (care contează mai mult) într-o bună zi se va așeza pe băncile camerei pairilor...

— Sau pe banca... zise Lucien, întrerupându-l pe falsul preot.

— Taci! strigă Carlos astupându-i gura cu mâna sa lată. Un secret ca ăsta, unei femei? îi şuiere dânsul la ureche.

— Femeie, Esther! exclamă autorul *Margaretelor*.

— Iar cu sonetele? zise falsul preot. Toţi îngerii ăştia ajung iarăşi femeii mai curând sau mai târziu; iar femeia are totdeauna clipe în care este şi maimuţă şi copil; două fiinţe care sunt în stare să ne ucidă, vrând să glumească. Esther, păsărică, îi zise el fetei de pension îngrozite; ţi-am găsit o cameristă care mi-e devotată ca o fiică. Bucătăreasă îţi va fi o mulătră, ceea ce o să dea casei un stil de casă mare. Alături de Europa şi Asia vei putea să trăieşti aici cu o bancnotă de o mie de franci pe lună, fără nicio altă cheltuială, ca o regină... de carton. Europa a fost croitoreasă, modistă şi figurantă, Asia a servit un lord mândăcios. Fiinţele astea două vor fi pentru dumneata ca două ursitoare.

Văzându-l pe Lucien foarte supus faţă de acest ins ce se făcuse vinovat cel puţin de înşelătorie şi de hulirea lucrurilor sfinte, Esther, sfinţită de iubirea ei, simţi în fundul inimii o spaimă adâncă. Fără să răspundă, îl trase pe Lucien în dormitor şi acolo îl întrebă:

— Cine e? Diavolul?

— Mai rău decât diavolul... pentru mine! răspunse el iute. Dar dacă mă iubeşti, încearcă să imiţi devotamentul omului ăstuia şi ascultă-l, căci dacă nu, mă aşteaptă moartea...

— Moartea? zise dânsa şi mai speriată.

— Moartea, repetă Lucien. Vai, porumbiţa mea, nicio moarte nu se poate compara cu aceea care mă aşteaptă dacă...

Esther păli auzindu-i cuvintele şi simţi că se prăbuşeşte.

— Ei, strigă falsul abate, n-ați isprăvit jocul de-a mă iubești, nu mă iubești?

Esther și Lucien reintrară în jalon și biata fată vorbi, fără să îndrăznească a-l privi pe omul cel misterios:

— Domnul meu, vei fi ascultat cum ascultă cineva de Dumnezeu.

— Foarte bine, răspunse dânsul, ai să poți fi câțeva vreme fericită și... n-o să ai nevoie decât de rochii de casă și de cămăși de noapte. O să fie mult mai economic. Și cei doi amanți se îndreptară către sufragerie; dar protectorul lui Lucien făcu o mișcare ca să oprească frumoasa pereche care se și opri. „Ți-am vorbit de slugi, copila mea, îi zise el Estherei, trebuie să ți le prezint.”

Spaniolul sună de două ori. Cele două femei pe care le numea Europa și Asia se iviră și se văzu ușor de unde le vin poreclele.

Asia, care se născuse desigur în insula Java, înfățișa privirii, spre a o înspăimânta, fața arămie proprie malaiezielor, plată ca o scândură și în care nasul pare că a fost turtit ca de o apăsare brutală. Oasele ciudat așezate ale fălcilor dădeau părții de jos a acestui chip o asemănare cu speciile de maimuțe mari. Fruntea, deși teșită, nu era lipsită de o inteligență produs al obișnuinței cu viclenia. Doi ochișori arzători rămâneau la fel de calmi ca ai tigrlui, dar nu te priveau în față. Asia părea că se teme să nu sperie lumea. Buzele ei de un vânăt palid lăsau să se întrevadă dinții orbitor de albi, dar încălecați. Expresia generală a acestei figuri de maimuță era aceea de mișelie. Părul lucios și unsuros ca și pielea feței, mărghinea cu două șuvițe negre un batic scump. Urechile deosebit de frumoase, purtau drept podoabă două perle mari cafenii. Scundă, scurtă, îndesată, Asia semăna cu acele plăsmuiri caraghioase și ciudate pe care își îngăduie să le înfățișeze chinezii prin lanterna magică sau, mai precis, cu acei idoli indieni al căror model pare să nu existe, dar pe care călătorii

până la urmă tot îl găsesc. Văzând acest monstru, gătit cu un șorț alb peste o rochie de lână, pe Esther o trecu un fior.

— Asia! zise spaniolul către femeia care ridică fața cu o mișcare ce nu poate fi comparată decât cu a câinelui privind-și stăpânul. Asia, iată-ți stăpâna.

Și o arăta cu degetul pe Esther, care era în halat de casă. Asia o privi pe zâna aceasta cu o expresie aproape dureroasă; clar în aceeași clipă o licărire înăbușită între genele ei mici și dese țâșni ca flăcăruia unui incendiu spre Lucien care, înveșmântat într-un halat splendid, deschis, cu o cămașă de olandă fină și un pantalon roșu și în cap cu un fes mititel din care i se revărsa părul în inele mari blonde, era un chip dumnezeiesc. Duhul Italiei poate născoci povestea unui Othello, duhul Engliterei îl poate pune pe scenă; dar numai natura are dreptul de a fi, printr-o singură privire, mai splendidă și mai întreagă decât Englitera și Italia în exprimarea geloziei. Privirea aceea surprinsă de Esther o făcu să-l apuce pe spaniol de braț și să-i și înfigă în carnea lui unghiile, ca o pisică ce se ține să nu cadă într-o prăpastie căreia nu-i vede fundul. Spaniolul îi spuse atunci trei sau patru cuvinte într-o limbă necunoscută acestui monstru asiatic, care veni, târându-se pe brânci, să îngenunche în fața Estherei și să-i sărute picioarele.

— Nu e o bucătăreasă, ci un bucătar care l-ar face să înnebunească de gelozie pe Carême, îi spuse Estherei spaniolul. Asia e în stare să facă orice, în materie de bucătărie. O să-ți condimenteze o simplă mâncare de fasole de-o să te întrebi dacă n-au coborât îngerii ca să-i pună mirodenii din cer. Are să se ducă în fiecare dimineață personal la hale și are să se bată ca un drac ce este să cumpere tot ce-i trebuie la prețul cel mai potrivit. O să-i descurajeze pe curioși prin discreția ei. Deoarece vei trece drept o persoană care a fost în India, Asia va ajuta mult ca să fie

crezut acest basm, căci este una dintre acele pariziene care se nasc pentru ca să fie din țara de unde vor să fie. Dar te sfătuiesc să nu te dai drept străină. Europa, ce părere ai?

Europa alcătuia un contrast total față de Asia, căci era cea mai drăguță subretă pe care și-ar fi putut-o dori drept parteneră pe scenă Monrose, marele interpret al rolurilor de valeți; subțirică, părând zăpăcită, cu un botișor de nevăstuică și cu nasul în vânt, Europa înfățișa observatorului o față obosită de depravările pariziene, fața palidă de față hrănită cu mere crude, lingavă și uscățivă, moale și încăpățânată. Stând cu un picioruș înainte, cu mâinile în buzunarele șorțului, n-avea astâmpăr nici când rămânea nemișcată, atâta vioiciune era în ea. Cocotă și figurantă în același timp, avusese fără îndoială, deși era tânără, încă de pe atunci multe meserii. Parșivă ca o întreagă închisoare de femei de stradă, se prea poate ca-și furase părinții și scăpase printr-o minune din mâna poliției de moravuri. Asia insufla o spaimă mare, dar o ghiceai de-a-ntregul într-o clipă, se trăgea în linie dreaptă din vrăjitoarele antice; pe când Europa îți insufla o îngrijorare care nu putea decât să crească pe măsură ce te slujeai de dânsa, iar depravarea sa părea că n-are margini; de bună seamă era în stare, cum spune poporul, să fure oul de sub cloșcă.

— Conița ar putea fi de la Valenciennes, zise Europa cu un glâscior înțepat, de-acolo sunt și eu. Conașul, îi zise ea lui Lucien cu un aer pedant, binevoiește să ne spună ce nume îi da conitei?

— Doamna Van Bogseck, răspunse spaniolul, intervertind silabele numelui de familie al Estherei. Conița e evreică din Olanda, văduva unui negustor și bolnavă de o boală de ficat cu care s-a întors din Java. N-are bani prea mulți... ca să nu ațâțe curiozitatea.

— Doar cât îi trebuie să trăiască, șase mii de franci rentă, și o să ne plângem că ne măsoară banii, zise Europa.

— Exact, răspunse spaniolul, dând din cap. Hoțoaice îndrăcite! strigă el cu glas înfricoșător, prinzând din partea Asiei și Europei niște priviri care nu-i plăcură. Știți ce v-am spus: slujiți o regină, trebuie s-o respectați ca pe-o regină, să ascultați de ea ca de mine. Nici portarul, nici vecinii, nici chiriașii, nimeni pe lume nu trebuie să știe ce se petrece aici. Dacă se trezește vreo curiozitate, voi trebuie s-o adormiți. Iar doamna, adăugă dânsul, punând mâna lată și păroasă pe brațul Estherei, doamna nu trebuie să săvârșească nici cea mai mică imprudență. Dacă e nevoie, o s-o împiedicați, dar... mereu cu respect. Europa, dumneata ai să fii în legătură cu lumea din afară pentru găteliile doamnei și o să lucrezi la ele, ca să facem economie. În sfârșit, nimeni, nici măcar oamenii cei mai lipsiți de importanță nu vor călca în apartamentul ăsta. Voi două trebuie să vă pricepeți la toate. Frumușico, îi zise el Estherei, când vei dori să ieși seara cu trăsura, ai să-i spui Europei; știe ea de unde să-ți aducă trăsura și lachei, căci ai să ai și un lacheu, de la mine citire, ca și slavele astea două.

Esther și Lucien nu erau în stare să rostească un cuvânt, îl ascultau pe spaniol și priveau cele două mărgăritare cărora le dădea porunci. Prin ce secret obținuse atâta supunere și devotament, cât se citea pe acele două fețe, una atât de răutăcios isteată, cealaltă atât de profund crudă? Ghici gândurile Estherei și ale lui Lucien, care păreau paralizați, cum ar fi fost Paul și Virginie văzând doi șerpi îngrozitori, și le spuse la ureche, împrumutând glasul său blajin:

— Vă puteți bizui pe aceste două femei ca pe mine însumi. Nu țineți față de ele nimic ascuns; asta o să le măgulească. Du-te să servești, Asia dragă, îi zise dânsul bucătăresei, iar tu, mititico, mai pune un tacâm, îi zise el Europei. Măcar atâta să facă acești doi copii; să-i dea de mâncare lui tăticu’.

Când cele două femei închiseră ușa și când spaniolul o auzi pe Europa umblând înapoi și încolo, văzându-și de treabă, îi spuse lui Lucien și tinerei fete, deschizând mâna-i lată: „În asta le țin”. Cuvânt și gest care-i făcu să se înfioare.

— Dar de unde le-ai găsit?! exclamă Lucien.

— Ei, la naiba, răspunse Herrera, nu m-am dus să le caut la picioarele tronului! Europa vine din mocirlă și îi e frică să cadă îndărăt... Când nu veți fi mulțumiți de ele, amenințați-le cu *domnul abate* și-o să vedeți că tremură ca niște șoareci cărora le vorbești de pisică. Sunt un îmblânzitor de animale sălbatice, adăugă el zâmbind.

— Îmi pari duhul răului! exclamă grațios Esther, strângându-se lângă Lucien.

— Copila mea, am încercat să te dăruiesc cerului; dar o femeie ușoară, pocăită, va constitui oricând o păcăleală pentru biserică; dacă s-ar găsi vreuna, și în rai s-ar face curtezană... Ai câștigat ceva: lumea a uitat de dumneata și că semeni cu o femeie de condiție, căci unde te-am trimis ai învățat ceea ce niciodată n-ai fi putut afla în lumea spurcată în care trăiai... Nu-mi datorezi nimic, zise dânsul, văzând că pe fața Estherei apare o delicioasă expresie de recunoștință, pentru el am făcut tot... Și-l arată pe Lucien... Ești femeie ușoară, femeie ușoară vei rămâne și tot așa vei muri; căci, în ciuda teoriilor ispititoare ale crescătorilor de animale, pe lumea asta nu poți deveni decât ceea ce ești. Omul care vorbea despre protuberanțele craniene^[40] avea dreptate. Ai protuberanța cu darul iubirii.

Spaniolul era, după cum se vede, fatalist, la fel ca Napoleon, Mohamed și alți mari oameni politici. Lucru ciudat, aproape toți oamenii de acțiune cred mai degrabă în fatalitate, după cum cei mai mulți dintre cugetători cred mai degrabă în pronia cerească.

— Nu știu ce sunt, răspunse Esther cu o blândețe îngerească, dar îl iubesc pe Lucien și voi

muri adorându-l.

— Haideți la masă, zise răstit spaniolul, și roagă-te la Dumnezeu să nu se însoare Lucien curând, căci atunci nu l-ai mai revedea.

— Căsătoria lui ar însemna moartea mea, spuse ea.

Dânsa îl lăsă pe falsul preot să treacă spre sufragerie, ca să se poată înălța în vârfurile picioarelor și să-i șoptească lui Lucien la ureche, fără să fie observată:

— Vrei tu cu adevărat să rămân sub puterea omului ăstuia, care le pune pe acele două hiene să mă păzească?

Lucien dădu din cap în semn că da. Sărmana femeie își stăpâni mâhnirea și păru veselă; dar inima îi era groaznic de apăsată. Abia după ce o slujiră credincios și nestrămutat un an de zile, se obișnuiră cu aceste două fapte cumplite, pe care abatele le numea *cei doi câini de pază*.

Purtarea lui Lucien de când se întorsese la Paris era întru totul guvernată de o politică atât de adâncă, încât trebuia să ațâțe și chiar ațâța gelozia tuturor vechilor prieteni asupra cărora nu se răzbună altminteri decât făcându-i să turbeze din pricina succeselor sale, a ținutei fără cusur și prin felul de a ține oamenii la distanță. Autorul *Margaretelor*, acest poet atât de comunicativ și de expansiv, deveni rece și rezervat. De Marsay, acest model al tinerimii pariziene, nu avea în cuvânt sau în faptă mai multă cumpătare decât Lucien. Cât despre spirit, scriitorul și ziaristul și-l dovediseră dinainte. De Marsay, pe care mulți îl comparau cu Lucien, declarându-l superior pe poet, avu lipsa de mândrie de a se necăji din pricina asta. Lucien, în mare favoare la oamenii care dețineau în taină puterea, renunță până într-atâta la orice gând de faima literară, încât rămase indiferent față de succesul romanului său, retipărit sub adevăratul titlu, *Arcașul lui Carol al IX-lea*, și față de zgomotul făcut de cartea sa de sonete intitulate

Margaretele, vândută de către Dauriat într-o singură săptămână.

— E un succes postum, răspunse el râzând domnișoarei des Touches^[41] care îl felicita.

Cumplitul spaniol își ținea cu un braț de fier făptura pe linia la capătul căreia fanfarele și foloasele victoriei îl așteaptă pe omul politic răbdător. Lucien închiriasse apartamentul de burlac al lui Beaudenord, pe cheiul Malaquais, pentru a sta aproape de rue Taitbout, iar sfătuitorul său ocupa trei camere în aceeași clădire, la etajul patru. Lucien nu mai avea decât un singur cal de călărie și, pentru cabrioletă, un servitor și un rânđaș. Când nu cina în oraș, cina la Esther. Abatele supraveghea în așa fel slugile din casa de pe cheiul Malaquais, încât Lucien nu cheltuia cu totul mai mult de zece mii de franci pe an. Zece mii de franci îi erau de ajuns și Estherei, datorită devotamentului de nestrămutat și de neînțeleas al Europei și al Asiei. Lucien lua de altminteri cele mai mari precauții ca să se ducă în rue Taitbout sau să iasă de acolo. Nu venea niciodată decât în birjă și cu perdelele trase și intra cu trăsura în curte. Astfel încât, pasiunea sa pentru Esther și existența deliciosului cuib din rue Taitbout, cu desăvârșire necunoscut în lume, nu dăuna cu nimic nici uneia dintre relațiile sau țelurile sale. Niciodată nu-i scăpa vreun cuvânt indiscret asupra acestui subiect gingaș. Greșelile săvârșite în privința aceasta, când era cu Ceralie, la prima sa ședere la Paris, îl învățaseră minte. Întâi, viața sa dovedi acea rânduială plină de bună-cuviință, sub care poți ascunde multe taine: rămânea prin saloane în fiecare seară până la ora unu noaptea; putea fi găsit la el acasă de la ora zece la unu după-amiază; pe urma se ducea să se plimbe în Bois de Boulogne și făcea vizite până la ora cinci. Rareori putea fi văzut umblând pe jos, și astfel se ferea de vechile cunoștințe. Când îl saluta vreun ziarist sau vreunul dintre foștii săi camarazi, răspundea de la început

cu o înclinare din cap, îndeajuns de politicoasă ca să nu se poată supăra cineva, dar din care reieșea un dispreț adânc ce înăbușea familiaritatea franceză. În felul acesta se descotorosi în curând de oamenii pe care ar fi fost fericit să nu-i fi cunoscut niciodată. O ură veche îl împiedica să se mai ducă pe la doamna d'Espard, care de mai multe ori voise să-l primească în vizită; dacă o întâlnea la ducesa de Maufrigneuse, sau la domnișoara des Touches, la contesa de Montcornet, sau într-altă parte, se purta față de dânsa cu o politețe aleasă. Această ură, care era la fel de mare și din partea doamnei d'Espard, îl silea pe Lucien să fie prudent, căci vom vedea cum o ațâțase iarăși, îngăduindu-și o răzbunare care de altfel îi atrăsese o aspră muștrare din partea abatelui.

— Încă nu ești destul de puternic ca să te răzbuni pe cineva, oricine ar fi, îi spusese spaniolul. Când ești pe drum, sub un soare arzător, nu te oprești să culegi o floare, oricât ar fi de frumoasă...

Lucien avea în fața sa prea mult viitor și în sine însuși prea multă superioritate adevărată, pentru ca tinerii, pe care întoarcerea sa la Paris și succesul său de neînțeles îi jignea sau îi umbrea, să nu fie încântați de posibilitatea de a-i juca o festă. Lucien, care știa că are mulți dușmani, cunoștea relele intenții ale prietenilor săi. De altminteri, abatele își puna în gardă de minune fiul adoptiv împotriva primejdiilor lumii bune, împotriva imprudențelor atât de fatale unui tânăr. În fiecare seară, Lucien trebuia să-i povestească și-i povestea abatelui cele mai mici întâmplări ale zilei. Datorită sfaturilor mentorului său, dejuca cea mai isteasă curiozitate, aceea a lumii bune. Păzit de o seriozitate de englez, fortificat cu bastioanele pe care le clădește circumspecția diplomaților, nu lăsa nimănui dreptul sau prilejul de a-și vârî nasul în treburile lui. Fața-i tânără și frumoasă ajunsese să

fie în lume impasibilă ca fața unei prințese care asistă la o ceremonie.

Pe la mijlocul anului 1829, începu să se vorbească despre căsătoria lui cu fiica cea mai mare a ducesei de Grandlieu, care pe atunci n-avea mai puțin de patru fete de măritat. Nimeni nu se îndoia că regele va face în legătură cu această înrudire favoarea de a-i acorda lui Lucien titlul de marchiz. Căsătoria aceasta avea să hotărască succesul lui Lucien în politică, urmând a fi probabil numit ministru pe lângă o curte princiară din Germania. Mai ales în ultimii trei ani, viața lui Lucien fusese de-o cuminenție căreia nimeni nu-i putea găsi cusur; de aceea de Marsay spusese despre dânsul această vorbă stranie: „Băiatul ăsta trebuie să aibă îndărătul lui pe cineva foarte tare!”

În felul acesta, Lucien aproape că devenise un personaj. Pasiunea lui pentru Esther îi ajutase foarte mult să-și joace rolul de om serios. O obișnuință din acestea îi apăra pe ambițioși de multe prostii; și, neținând la nicio femeie, nu se mai lasă furați de reacțiunea trupului asupra sufletului. Cât despre fericirea de care se bucura Lucien, ea nu era altceva decât realizarea viselor de poet fără o lescaie, nemâncat, într-o mansardă. Esther, idealul curtezanei îndrăgostite, deși i-o amintea lui Lucien pe Coralie, actrița cu care trăise vreme de un an, o eclipsa cu desăvârșire. Toate femeile îndrăgostite și devotate nascocesc sihăstria, viața incognito, existența de perle în fundul mării; dar la cele mai multe e vorba mai degrabă de o dovadă de iubire pe care visează s-o dea și pe care n-o dau; în schimb Esther, care se afla în fiecă clipă ca și într-a doua zi după prima ei fericire, trăind la tot ceasul sub cea dintâi privire de flacără a lui Lucien, nu avu în patru ani nici măcar o trăsătură de curiozitate. Mintea și-o folosea în întregime ca să rămână în limitele programului prescris de mâna fatală a falsului abate. Mai mult decât atât! în mijlocul celor mai

îmbătătoare desfătări, nu abuză de puterea fără margini pe care i-o dau unei femei iubite dorințele mereu reînnoite ale iubitului, ca să-l descoase pe Lucien cu privire la Herrera, care de altminteri, încă o mai îngrozea. Nu îndrăznea să se gândească la dânsul. Binefacerile înțelepciunii acestui ins de neînțeles, căruia Esther îi datora și hatârul de a fi fost fată de pension, și manierele de femeie de lume, și renașterea sa, îi păreau bieteii ființe niște ispite ale iadului.

— O să le plătesc eu pe toate astea într-o zi, își zicea dânsa cu spaimă.

În toate nopțile frumoase ieșea într-o trăsură de închiriat. Se ducea, cu o repeziciune fără îndoială poruncită de abate, într-una dintre acele frumoase păduri ce înconjoară Parisul, Boulogne, Vincennes, Romainville sau Ville-d'Avray, adesea cu Lucien, uneori însă singură cu Europa. Se plimba prin pădure fără să-i fie teamă, căci o însoțea, când nu era Lucien, un valet solid, îmbrăcat ca valeții cei mai eleganți, înarmat cu un cuțit de vânatoare adevărat și al cărui chip ca și musculatură vădeau un atlet cumplit. Acest al doilea paznic era înarmat, după moda englezească, cu un baston din acelea care se numesc „baston de lungime”, cunoscut de practicanții crimei cu bastonul și cu care dâșii pot face față fără frică mai multor atacatori. Potrivit unui ordin al abatelui, Esther nu-i adresă niciodată vreun cuvânt valetului. Când doamna voia să se întoarcă, Europa striga; valetul îl fluiera pe vizitiul care se afla întotdeauna la o distanță potrivită. Când Lucien se plimba cu Esther, Europa și valetul rămâneau la o sută de pași de dâșii ca doi dintre acei paji diavolești despre care vorbesc cele *O mie și una de nopți* și pe care un vrăjitor îi dă protejaților săi.

Parizienii, și mai ales parizienele, nu cunosc farmecul unei plimbări în mijloc de pădure când noaptea e frumoasă. Tăcerea, razele lunii, singurătatea sunt liniștitoare ca o baie. De obicei

Esther pleca la ora zece, se plimba de la miezul nopții până la ora unu și se întorcea acasă la ora două jumătate. La ea nu se lumina niciodată de ziua înainte de ora unsprezece. Făcea o baie, se îndeletnicea apoi cu toaleta aceea amănunțită pe care cele mai multe femei din Paris n-o cunosc, fiindcă cere prea multă vreme, și nu e practică decât de către mondene, cocote sau cucoane mari, căci acestea toate dispun de ziua întreagă. Nu era gata decât când sosea Lucien, și se dăruia privirii lui ca o floare proaspăt deschisă. N-avea alta grijă decât fericirea poetului. Era a lui ca un obiect, adică îi lăsa libertatea cea mai deplină. Nu arunca niciodată o privire dincolo de sfera pe care o umplea cu razele sale; așa o și învățase abatele, căci în planurile acestui adânc sforar era prevăzut ca Lucien să aibă succes și la alte femei. Fericirea n-are istorie, și povestitorii din toate țările au înțeles atât de bine aceasta, încât cuvintele: „Și au fost fericiți!” încheie toate poveștile de dragoste. Astfel că nici noi nu putem decât să explicăm prin ce mijloace exista această fericire cu adevărat fantastică în mijlocul Parisului. Era fericirea în forma ei cea mai frumoasă, un poem, o simfonie de patru ani! Toate femeile vor zice: „E mult!” Nici Esther, nici Lucien nu ziseseră: „E prea mult!” în sfârșit formula: „Și au fost fericiți!” fu pentru ei și mai precisă decât în basmele cu zâne, căci, putem adăuga „n-au avut copii”. Astfel încât Lucien putea să cocheteze în saloane, să dea curs unui capriciu de poet sau, să le spunem pe nume, obligațiilor situației sale. În perioada în care urca încet, făcu în secret servicii oamenilor politici ajutându-i în lucrările lor. În privința aceasta, păstra o mare discreție. Frecventa asiduu salonul doamnei de Serisy, cu care era, după cât se spunea prin saloane, în relații mai mult decât bune. Doamna de Serisy îl luase pe Lucien ducesei de Maufrigneuse, iar despre aceasta din urma se spunea că n-o mai interesează, una dintre

formulele prin care femeile se răzbună pe o fericire invidiată. Lucien era, ca să ne exprimăm așa, în miezul cercurilor bisericești de la curte și prieten intim al câtorva doamne ce aveau relații strânse cu arhiepiscopul Parisului. Modest și discret, aștepta răbdător. Dar cuvintele lui de Marsay, care se căsătorise în vremea aceea și o făcea pe nevastă-sa să ducă viața dusă de Esther, cuprindeau mai, mult decât o simplă remarcă. Totuși, existau primejdii subpământene în situația lui Lucien, care se vor vedea în cele ce urmează.

În aceste împrejurări, într-o frumoasă noapte din luna august, baronul de Nucingen se întorcea la Paris de la moșia unui bancher străin stabilit în Franța, la care cinase. Moșia aceasta este la opt leghe de Paris, în mijlocul ținutului Brie. Dar fiindcă vizitiul baronului se lăudase că-l duce până acolo pe stăpânu-său și-l aduce îndărăt fără să schimbe caii, acum își îngăduia să mâie încet, după căderea nopții. Când intrară în pădurea Vincennes, iată în ce stare se aflau caii, slugile și stăpânul. Adăpat din belșug la bucătăriile strălucitului autocrat al bursei, vizitiul, beat mort, dormea pe capră, cu hăturile în mâini, încât trecătorii puteau crede că mână trăsura. Lacheul, așezat îndărătul trăsorii, sforăia ca o sfârlează din Germania, țară a figurinelor de lemn sculptate și a sfârlezelor. Baronul voia să gândească; dar încă de la podul de la Gournay, dulcea picoteală a digestiei îi închisese ochii. Simțind hăturile moi, caii înțeleseseră în ce stare se află vizitiul; auziră sforăitul de contrabas al lacheului, ce stătea de santinelă la spate, se simțiră stăpâni și profitară de acest sfert de ceas de libertate ca să umble cum le venea. Ca niște sclavi inteligenți ce erau, le dădură hoților prilejul de a-l buzunări pe unul dintre cei mai bogați capitaliști din Franța, cel mai iscusit dintre cei ce au sfârșit prin a li numiți, cu un cuvânt energic, rechini. În sfârșit, ajunși stăpâni și atrași de curiozitatea aceea pe care oricine o poate

observa la animalele domestice, se opriră la o răscruce oarecare, în fața altor cai, pe care fără îndoială i-au întrebat în limba cailor: „Ai cui sunteți?” „Ce tăceți?” „Vă merge bine?” Când caleașca se opri din mers, baronul ațipit se trezi: întâi i se păru că n-a ieșit din parcul confratelui său; apoi fu luat pe neașteptate de o vedenie cerească, ce-l găsi lipsit de arma sa obișnuită: calculul. Era un clar de lună atât de splendid, încât ai fi putut citi orice, chiar și un ziar de seară. În tăcerea pădurii, la lumina aceea limpede, baronul zări o femeie singură care, urcându-se într-o trăsură de închiriat, se uită la priveliștea neobișnuită a caleștii adormite. La vederea acelui înger, baronul de Nucingen se simți ca străbătut de o lumină lăuntrică. Văzându-l că o admiră, tânăra își trase voalul peste față cu o mișcare de spaimă. Și valetul scoase un strigăt aspru al cărui înțeles fu bine priceput de către vizitiu, căci trăsura zbură ca o săgeată. Bătrânul bancher resimți o emoție cumplită; sângele care i se urca de la picioare îi revărsa jăratec în creier; capul trimitea focul către inimă; gâtul i se înfundă. Nefericitul se temu că-l trăsnește o indigestie și, în ciuda acestei temeri capitale, se ridică în picioare.

— La galop *blezdemad pleg atormit*, strigă dânsul. O *zută de vranci tacă asungi tin urmă drăzura aceea*.

La cuvintele *o sută de franci*, vizitiul se trezi, lacheul dindărăt le auzi fără îndoială prin somn, baronul își repetă porunca, vizitiul mână caii într-un galop turbat și izbuti să ajungă la bariera tronului o trăsură aproape la fel ca aceea în care Nucingen o văzuse pe divina necunoscută, dar în care se lăfăia vânzătorul-șef din vreun magazin mare cu o *femeie distinsă* din rue Vivienne. Această confuzie îl zdrobi pe baron.

— *Tacă l-ai vi adus pe Șorș* (a se pronunța Georges), *în logul dău, fită îngălțadă, ar vi jdiut să*

căsească vemea ageea, îi zise dânsul slugii în timp ce împiegații de la accize controlau trăsura.

— Ei, domnule baron, cred că-l avea pe dracu' îndărătul trăsorii lor, în chip de valet, și mi-a înlocuit trăsura lui cu asta.

— *Tracul nu exizdă*, zise baronul.

Baronul de Nucingen mărturisea pe vremea aceea șaiszeci de ani. Ajunsese totalmente indiferent față de femei și deci cu atât mai mult față de a sa. Se lăuda că nu cunoscuse niciodată iubirea care te îndeamnă să faci prostii. Se socotea norocos că a isprăvit cu femeile, despre care spunea fără jenă că cea mai îngerească nu face cât costă, chiar când se dăruiește gratis. Era socotit atât de blazat, încât nu mai cumpăra cu câte două-trei mii de franci pe lună plăcerea de a fi înșelat. Din loja de la Operă ochii săi reci cercetau cu liniște corpul de balet. Nicio otheadă nu țâșnea spre capitalist din acel roi primejdios de bătrâne fete și de tinere bătrâne, elita plăcerilor pariziene. Iubirea firească, iubirea de recuzită, iubirea din vanitate, iubirea din bună-cuviință, iubirea din înclinație, iubirea decentă și conjugală, iubirea excentrică, baronul le cumpăraseră pe toate și le cunoscuse pe toate, afară de iubirea adevărată.

Iubirea aceasta se năpustise asupra lui ca un vultur asupra prăzii, așa cum se năpustise asupra lui Gentz^[42], confidentul Alteței Sale prințul de Metternich. Se știe nebuniile pe care acest diplomat bătrân le-a făcut pentru Fanny Elsler, ale cărei repetiții îl preocupau mai mult decât problemele politicii europene. Femeia care cutremurase casa de bani numită Nucingen îi apăruse ca una dintr-acele femei ce sunt unice în generația lor. Nu e sigur că amanta lui Tițian, Monna Lisa lui Leonardo da Vinci sau Fornarina lui Rafael au fost la fel de frumoase ca sublima Esther, în care ochiul cel mai iscusit al celui mai pătrunzător parizian n-ar fi putut recunoaște nici cea mai mică urmă amintitoare de fostă curtezană.

De altminteri, baronul fusese amețit de înfățișarea de femeie nobilă și dintr-o casă mare pe care Esther, iubită, înconjurată de lux, eleganță și dragoste, o avea în gradul cel mai înalt. Iubirea împărtășită este mirul regal al femeilor, ele devin atunci cu toatele mândre, ca niște împărătese. Baronul se duse opt nopți la rând în pădurea Vincennes, pe urmă în pădurea Boulogne, pe urmă în pădurea Ville-d'Avray, pe urmă în pădurea de la Meu don, într-un cuvânt prin toate împrejurimile Parisului, dar nu o mai putu întâlni pe Esther. Această sublimă față de evreică, pe care dânsul o descria ca fiind o *vigura tin Piplie*, îi apărea mereu în fața ochilor.

Când se încheiară două săptămâni, pierdu pofta de mâncare. Delphine de Nucingen și fiica ei, Augusta, pe care baroana începea s-o arate în lume, nu observară numai decît schimbările prin care trecea baronul. Mama și fiica nu-l vedeau pe domnul de Nucingen decît dimineața la dejun și seara la cină, când cinau cu toții acasă, ceea ce nu se întâmpla decît în zilele când Delphine avea musafiri. Dar după două luni, apucat de niște friguri de nerăbdare și în prada unei stări asemănătoare cu aceea pe care ți-o dă dorul, baronul, uimit de constatarea că milioanele nu-l ajută la nimic, slăbi și păru atît de grav atins, încât Delphine speră în taină că va deveni văduvă.

Începu să-l plângă cu destulă prefăcătorie și îi interzise fiică-sii să mai iasă din casă. Îl plictisi cu întrebări pe soțul ei; dânsul răspunse ca un englez atins de spleen, adică aproape deloc. Delphine de Nucingen oferea un dineu elegant în fiecare duminică. Își alesese duminica pentru recepții, după ce observase că în lumea mare nimeni nu se duce la spectacole și ca în ziua aceasta era îndeobște nefolosită. Năvala clasei negustorești sau burgheze face duminica la fel de nătângă la Paris pe cât e de plicticoasă la Londra. Baroana îl pofți deci la dineu pe vestitul Desplein ca să-l

poată consulta pe bolnav în ciuda împotrivirii lui, căci Nucingen susținea că e perfect sănătos. Keller, Rastignac, de Marsay, du Tillet, toți prietenii casei îi dădură baroanei să înțeleagă că un om ca Nucingen n-are voie să moară prin surprindere; afacerile sale uriașe cereau să se ia precauții, trebuia neapărat să se știe în ce stare este. Astfel ca domnii aceștia fura poftiți la cină, și de asemenea contele de Gondreville, socrul lui François Keller, apoi cavalerul d'Espard, des Lupeaulx, doctorul Bianchon, elevul cel în îi iubit al lui Desplein, Beaudenor și soția, contele și contesa de Montcornet, Blondet, domnișoara des Touches și Conti; și în sfârșit Lucien de Rubempré, față de care Rastignac avea de cinci ani cea mai caldă prietenie, dar *din ordin*, cum se spune în stilul afișelor.

— De asta n-o să scăpăm ușor, îi zise Blondet lui Rastignac, când îl văzu intrând în salon pe Lucien, mai frumos ca niciodată și îmbrăcat cu o eleganța fermecătoare.

— E bine să-i devii prieten, căci e de temut, zise Rastignac.

— El? întrebă de Marsay. Nu mă tem decât de cei care au o situație clară. Iar a lui e mai degrabă inatacată decât inatacabilă! Mă rog, din ce trăiește? De unde i se trage averea? Sunt sigur că are datorii de vreo șaizeci de mii de franci.

— A găsit într-un preot spaniol un protector foarte bogat, care ține la el, răspunse Rastignac.

— Se căsătorește cu cea mai mare dintre domnișoarele de Grandlieu, observă domnișoara des Touches.

— Da, zise cavalerul d'Espard, dar i s-a cerut să cumpere o moșie cu un venit de treizeci de mii de franci, ca să garanteze averea pe care va trebui s-o asigure viitoarei sale soții, și pentru asta îi trebuie un milion, ceea ce nu crește în buzunarul nici unui spaniol.

— E cam scump, căci Clotilde e tare urâtică, zise baroana.

Doamna de Nucingen luase obiceiul de a o numi pe domnișoara de Grandlieu cu numele cel mic, ca și cum ea, născută Goriot, ar fi frecventat asemenea cercuri.

— Nu, răspunse du Tillet, pentru unii ca noi o fiică de ducesă nu e niciodată urâtă, mai ales când îți aduce ca zestre titlul de marchiză și un post în diplomatie. Dar cea mai mare piedică în calea acestei căsătorii este dragostea nesăbuită a doamnei de Sérisy pentru Lucien; desigur că ea îi dă mulți bani.

— Atunci nu mă mai mir că Lucien e atât de sumbru; căci fără doar și poate doamna de Sérisy n-o să-i dea un milion ca să-l însoare cu domnișoara de Grandlieu. De bună seamă nici nu știe cum să iasă din încurcătură, continuă de Marsay.

— Da, dar domnișoara de Grandlieu îl adoră, spuse contesa de Montcornet și, cu ajutorul ei, va avea poate condiții mai bune.

— Ce-o să poată face cu soră-sa și cu cumnatu-său din Angoulême? întrebă cavalerul d'Espard.

— Soră-sa e bogată, răspunse Rastignac, și la ora asta se cheamă doamna Séchard de Marsac.

— Chiar dacă există greutate, e un băiat tare frumos, zise Bianchon ridicându-se să-l salute pe Lucien.

De Marsay se înclină rece, după ce Lucien se înclinase cel dintâi în fața lui. Înainte de cină, Desplein și Bianchon care, luându-l în glumă pe baronul de Nucingen, îl examinau, își dădură seama că boala era numai și numai psihică. Dar nimeni nu putu să ghicească de unde venea, căci nimănui nu i se părea cu puțință să-l vadă îndrăgostit pe rafinatul om de bursă. Când Bianchon, care nu mai găsea altă explicație pentru starea patologică a bancherului decât dragostea, îi spuse ceva despre asta Delphinei de Nucingen,

dânsa zâmbi ca o femeie care de multă vreme știa cum stau lucrurile cu soțul ei. După cina, însă, când toată lumea ieșea în grădină, prietenii casei îl asediară pe bancher și ținură să lămurească această situație neobișnuită, mai cu seamă după ce îl auziră pe Bianchon susținând că Nucingen trebuie să fie îndrăgostit.

— Află baroane, zise de Marsay, că ai slăbit rău! Și ești bănuțit că violezi legile naturii financiare.

— *Nigiodată*, zise baronul.

— Ba da, ba da, răspunse de Marsay. Lumea are cutezanța să pretindă că ești îndrăgostit.

— *Athefărat*, răspunse jalnic Nucingen. *Zuspin tupă cefa necunoscut*.

— Îndrăgostit, dumneata?... Ești un încrezut! zise cavalerul d'Espard.

— *Îndrăkosthit la fârsta mea, știu foarte pine khă e voarte kharaghioz: thar ge ză vac? Acestha e vaptul!*

— De o femeie din lumea bună? întrebă Lucien.

— Evident, zise de Marsay, baronul nu poate slăbi în așa hal decât dintr-o dragoste fără speranță, altminteri are cu ce cumpăra toate femeile care vor sau pot să se vândă.

— *Nu o khunosc*, răspunse baronul. *Ji phot să fă zibun, vindkha matam te Nișingen esthe în zalon. Până agum, n-am jdiut ce înzeamnă amora. Amora?... cred că înzeamnă ză zlēbejdi.*

— Unde-ai întâlnit-o pe juna nevinovată? întrebă Rastignac.

— *În drazură, la miezul nopte, la pădure Fhizennes.*

— Cum arată? zise de Marsay.

— *Un șabo de cază alpă, rochie roza, o ejarbă alpă, foal alp... o vigura cu adhefărat piplică! Oki te foky un ten de oriendală.*

— Era un vis! zise Lucien zâmbind.

— *Adefărat, thormeam ca... khăci mă îndorceam dhela mază dhela mojia dhe amig...*

— Era singură? întrebă du Tillet, întrerupându-l pe rechin.

— *Dha*, zise baronul pe un ton plângător. *Avară te un faled în thosul drăzurii și o khameristă.*

— Lucien pare s-o cunoască, exclamă Rastignac, surprinzând un zâmbet al amantului Estherei.

— Cine nu cunoaște femeile care sunt în stare să iasă la miezul nopții să-i ție calea lui Nucingen, zise Lucien învârtindu-se pe călcâie.

— Mă rog, nu poate fi o femeie care circulă în societate, zise cavalerul d'Espard, căci baronul ar fi recunoscut livrea valetului.

— *N-am țezud-o nikăeri*, răspunse baronul, *și de badruzeci te sile am bus boliția s-o gaute, și n-o khăsește.*

— Mai bine să te coste câteva sute de mii de franci decât să te coste viața și la vârsta dumitale o pasiune fără obiect e primejdioasă.

— *Dha*, îi răspunse Nucingen lui Desplein, *ce maning nu me khrănește, aerul esthe otrăvid. Me dug la pădure Finzennes să ved lokhul unde am vezut pe ea!... Aja trăesc! N-am potut ză mă ocub dhe ultima împrumut de stat. M-am pazat pe gonfrați care au avut milă de mine. Aj tha un milion ca z-o gunozg pe femei acesta, tot aș avea câștig, căci tin khauza ei nu me mai duc la Bursă... Îndrebați pe ti Dilet.*

— Da, răspunse du Tillet. S-a săturat de afaceri, e schimbat, a intrat în anul morții.

— *În anul amore*, răspunse Nucingen. *Bentru mine tot un trac!*

Naivitatea bătrânului care nu mai era rechin, și care pentru întâia dată în viața sa zărise ceva mai sfânt și mai sfințit decât aurul, emoționează această societate de oameni blazați; unii dintre ei își surâseră, ceilalți îl priviră pe Nucingen cu o expresie care spunea: „Un om atât de tare ajuns în halul acesta!”... Apoi fiecare se întoarse în salon, discutând despre acest eveniment, căci era un

eveniment în stare să trezească mare senzație. Doamna de Nucingen începu să râdă când Lucien îi destăinuie secretul bancherului; dar, auzind-o pe soția lui că râde de el, baronul o luă de braț și o duse în pervazul unei ferestre:

— *Matam, îi spuse dânsul în șoaptă, am zis la tumneata freodată un kuvânt te klumă tespre baziunile matal? Athunci pentru ce klumiți the ale mele? O zoția pună ar așuta un soț să iaza din inkhurkhătura vără a se râde te tânsul ca tumneata...*

După descrierea făcută de bătrânul bancher, Lucien o recunoscuse pe Esther și-i scăpă un zâmbet. Foarte necăjit că-i fusese observat zâmbetul, profită de clipa când se serveau cafelele și când lumea vorbea, spre a se face nevăzut.

— Unde-a dispărut domnul de Rubempré? întrebă baroana de Nucingen.

— E credincios devizei de pe blazon: *Quid me continebit?* răspunse Rastignac.

— Ceea ce înseamnă la alegere fie: cine mă poate ține să nu plec? sau: sunt de neîmblânzit, răspunse de Marsay.

— În momentul când domnul baron vorbea de necunoscuta sa, a lăsat să-i scape un zâmbet care mă face să cred că o cunoaște, zise cu nevinovăție Horace Bianchon, fără să bănuiască pericolul unei observații atât de firești.

„*Pine!*” își zise în sinea lui rechinul. Ca toți bolnavii fără leac, baronul primea orice i se părea a aduce nădejdi și își tăgădui că-l va pune sub urmărire pe Lucien, și anume cu alți agenți decât ai lui Louchard, cel mai iscusit, guard comercial din Paris, căruia i se adresase de cincisprezece zile.

Înainte de a merge la Esther, Lucien trebuia să se ducă la palatul Grandlieu, să petreacă acolo cele două ore care o tăceau pe domnișoara Clotilde-Frédérique de Grandlieu cea mai fericită fată din cartierul Saint-Germain. Prudența ce caracteriza purtarea tânărului ambițios îl sfătui să-i comunice

de îndată lui Carlos Herrera efectul pe care-l avusese zâmbetul smuls lui de portretul zugrăvit de baronul de Nucingen. Iubirea baronului pentru Esther și ideea lui de a pune poliția pe urmele necunoscutei erau de altfel împrejurări destul de importante și trebuiau comunicate omului ce căutase sub reverendă adăpostul salvator pe care odinioară cei fără de lege îl aflau în biserică. Și, de altminteri, din rue Saint-Lazare, unde locuia în momentul acela bancherul, în rue Saint-Dominique, unde se afla palatul ducilor de Grandlieu, drumul lui Lucien ducea prin fața locuinței sale de pe cheiul Malaquais. Lucien îl găsi pe abate fumându-și cârticica de rugăciuni, adică trăgând o pipă înainte de culcare. Omul acesta, mai mult straniu decât străin, renunțase până la urmă la țigările de foi spaniole pe care le găsea prea slabe.

— Lucrul devine serios, răspunse abatele după ce Lucien îi povestise totul. Baronul, care se slujește de Louchard ca s-o caute pe mititică, o să aibă destulă minte să pună un agent pe urmele tale și s-ar afla totul. Abia îmi vor ajunge noaptea și dimineața să pregătesc cărțile pentru partida pe care o s-o joc cu baronul ăsta; întâi de toate trebuie să-l conving că poliția n-are nicio putere. Când rechinul nu va mai avea nicio speranță să-și găsească prada, mă însărcinez eu să i-o vând la prețul pe care-l valorează pentru el această pradă aleasă...

— S-o vinzi pe Esther! exclamă Lucien a cărui prima reacție era totdeauna frumoasă.

— Ce, uiți în ce situație suntem! exclamă abatele.

Lucien plecă fruntea.

— Banii s-au isprăvit, continuă falsul preot, și trebuie să plătim datoriile de șaiszeci de mii de franci. Dacă vrei s-o iei pe Clotilde de Grandlieu, trebuie să cumperi o moșie de un milion, ca să asiguri dota pocitei. Ei, află că Esther e o pradă după care o să-

l fac pe rechin să gonească până o lăsa fulgi de-un milion. Treaba mea...

— Esther n-o să accepte niciodată...

— Treaba mea.

— Are să moară din asta.

— Treaba pompelor funebre. Și apoi?! exclamă sălbaticul ins tăind jelaniile lui Lucien prin atitudinea pe care o luă. Câți generali au murit în floarea vârstei pentru împăratul Napoleon, îl întreabă el, după o clipă de tăcere, pe Lucien. Femei se găsesc întotdeauna. În 1821, în ochii tăi Coralie n-avea pereche pe lume, și totuși ai găsit-o pe Esther. După asta o să urmeze... cine știe?... Frumoasa necunoscută! Iată, pe cea mai frumoasă dintre toate femeile ai s-o cauți în capitala unde ginerele ducelui de Grandlieu va fi ministru și reprezentant al regelui Franței... Și pe urmă, ia spune, copil lipsit de minte, parcă Esther o să moară din asta? Apoi, în sfârșit, soțul domnișoarei de Grandlieu poate foarte bine rămâne încurcat cu Esther. De altminteri, las' pe mine, n-o să ai bătaia de cap să te gândești la toate: asta-i treaba mea. Numai că o să te lipsești de Esther o săptămână, două, deși vei continua să te duci în rue Taitbout. Haide, du-te să ciripești cu Grandlieu a ta, pe scândura ta de salvare, și joacă-ți bine rolul, strecoară-i Clotildei scrisoarea înflăcărată pe care ai scris-o azi dimineață și adu-mi alta fierbinte înapoi. Această fată se răzbună de toate lipsurile ei scriind: asta-mi convine! Ai s-o găsești după aceea pe Esther cam mâhnită, dar spune-i să se supună. E în joc masca noastră de virtute, mantia noastră de cinste, paravanul îndărătul căruia cei mari își ascund toate nemerniciile... E în joc frumosul meu *eu*, tu, care nu trebuie să fii niciodată bănuț. Întâmplarea ne-a slujit mai bine decât gândul meu care de două luni funcționa în gol.

Zvârlind aceste cuvinte cumplite unul câte unul, ca niște focuri de pistol, falsul abate se îmbrăca și se pregătea să plece.

— Se vede pe fața ta că te bucuri! Niciodată n-ai iubit-o pe biata Esther și ești încântat că a sosit clipa să te descotorosești de ea.

— Nicio clipă n-ai încetat s-o iubești, nu-i așa? Ei, eu o detest și n-am încetat s-o detest. Dar nu m-am purtat totdeauna ca și cum aș ține sincer la cocota asta, eu care, prin Asia, îi țineam viața în mîna mea? Două-trei ciuperci veninoase într-o mâncare și s-ar fi zis cu ea... Și, totuși domnișoara Esther trăiește, e fericită!... Și știi de ce? Fiindcă o iubești! Nu fi copil. S-au încheiat patru ani de când așteptăm o întâmplare pentru sau împotriva noastră. Ei, ca să curățăm zarzavatul pe care ni-l aruncă astăzi soarta, trebuie să dăm dovada de ceva mai mult decât talent; în aruncătura asta de zaruri e și bine și rău ca în totul pe lume. Știi la ce mă gândeam în clipa când ai intrat?

— Nu.

— Să ajung, aici ca și la Barcelona, moștenitorul unei bătrâne bisericușe, cu ajutorul Asiei...

— Un omor?

— Numai ieșirea asta îmi mai rămîne, ca să asigur fericirea ta. Creditorii se agită. În clipa când încep să te urmărească portăreii și ești dat afară din palatul Grandlieu, ce mai rămîne din tine? Ar sosi scadența diavolului.

Falsul preot schiță cu un gest sinuciderea unui om care se azvârle în apă, apoi fixă asupra lui Lucien o privire din acelea ațintite și pătrunzătoare care fac să răzbată voința oamenilor puternici în sufletul celor slabi. Această privire fascinatoare, care avu drept urmare slăbirea oricărei împotriviri, trăda între Lucien și falsul abate nu numai secrete de viață și de moarte, dar și niște simțăminte mai presus de simțămintele obișnuite, pe cât era omul acesta mai presus de netrebnicia situației sale.

Silit să trăiască în afara lumii în care legea îl oprea pe veci de-a se mai întoarce, sleit de vițiu și de furioase, cumplite împotriviri, dar înzestrat cu o

putere sufletească ce-l măcina, acest ins josnic și mare, necunoscut și celebru, mistuit îndeosebi de o febră de viață, renăștea în elegantul trup al lui Lucien al cărui suflet devenise al său. Era reprezentat în viața socială de către poet, căruia îi insufla tăria și voința lui de fier. Pentru dânsul Lucien era mai mult decât un fiu, mai mult decât o femeie, decât o familie, mai mult decât viața, era răzbunarea sa; de aceea, dat fiind că sufletele tari sunt mai legate de un sentiment decât de viață, și-l apropiase pe Lucien prin legături de nedesfăcut.

După ce-i cumpărase lui Lucien viața, în clipa când acest poet deznădăjduit se îndrepta spre sinucidere, îi propusese unul dintre acele tratate infernale pe care nu le vedem decât în romane, dar a căror cumplită posibilitate a fost adesea demonstrată în fața Curții cu juri, cu prilejul unor vestite drame judiciare. Răsfățându-l pe Lucien cu toate bucuriile vieții pariziene, dovedindu-i că încă își mai putea crea un viitor frumos, făcuse din el o unealtă. De altminteri, nicio jertfă nu-i părea prea mare pentru omul acela ciudat, de îndată ce era vorba de al doilea eu al său. Deși atât de puternic, era atât de slab față de capriciile făpturii sale, încât până la urmă îi încredințase secretele. A fost poate și această complicitate pur morală încă o legătură între dânsii? Începând din ziua când fusese răpită Torpila, Lucien știa pe ce îngrozitoare temelii stă fericirea lui.

Acea reverendă de preot spaniol îl ascundea pe Jacques Collin, unul dintre celebritățile ocnei și care cu zece ani înainte trăia sub numele burghez de Vautrin în casa Vauquer, unde Rastignac și Bianchon se aflau în pensiune. Jacques Collin, zis Înșală-Moartea, abia închis în penitenciarul de la Rocheford, evada și folosi exemplul dat de faimosul conte de Sainte-Hélène^[43], dar schimbând tot ceea ce era vicios în făptura cutezătoare a lui Coignard. Să te substitui unui om de treabă și să continui viața de ocnaș este o problemă ai cărei

termeni sunt prea contradictorii pentru ca să nu aibă un deznodământ fatal, mai ales la Paris; căci, introducându-se într-o familie, un ocaș înzecește primejdiile inerente acestei substituiri. De altminteri, ca să fii la adăpostul oricărei urmăriri, nu trebuie oare să te ridici mai sus de nivelul intereselor obișnuite ale vieții? Un om de lume e supus hazardului unor întâmplări ce arareori îi amenință pe oamenii fără legătură cu lumea mare. De aceea reverenda e cea mai sigură degheizare când o poți întregi printr-o viață pilduitoare, singuratică și inactivă. Deci voi fi preot, își zise acest mort civil care voia cu orice preț să re trăiască sub o forma socială și să-și satisfacă niște patimi la fel de stranii ca el însuși. Războiul civil pe care-l dezlănțui constituția din 1812 în Spania, unde se dusesse acest om energic, îi dădu prilejul să-l ucidă în ascuns pe adevăratul Carlos Herrera într-o ciocnire de partizani. Fiul nelegitim al unui mare senior și părăsit de multă vreme de tatăl său, neștiind cine îi era mama, acest preot fusese trimis în Franța cu o misiune politică din partea regelui Ferdinand al VII-lea, căruia i-l propusese un episcop. Episcopul, singurul om care se interesa de Carlos Herrera, muri în timp ce acest fiu rătăcitor al bisericii călătorea de la Cadix la Madrid și de la Madrid spre Franța. Mulțumit că a întâlnit această identitate atât de mult dorită și în condițiile în care o voia, Jacques Collin își făcu pe spate niște răni ca să ascundă literele întipărite de fierul roșu al călăului și-și schimbă fizionomia cu ajutorul unor acizi. Metamorfozându-se astfel în fața cadavrului preotului, înainte de a-l nimici cu totul, izbuti să realizeze oarecare asemănare cu dublura sa. Ca să isprăvească această transfigurare, aproape la fel de minunată ca aceea despre care e vorba într-o poveste arabă, unde un derviş a dobândit puterea de a intra bătrân într-un trup tânăr, cu ajutorul unor cuvinte vrăjite, ocașul care știa spaniolește învăță câtă latină trebuia să știe un preot andaluz.

Bancher a trei ocne, Collin era bogat, căci deținea depunerile încredințate cinstei lui bine cunoscute și de altfel silite: între asemenea asociați o greșeală de contabilitate se plătește cu lovituri de cuțit. La aceste fonduri mai adaugă și banii primiți de Carlos Herrera de la episcopi. Înainte de a părăsi Spania, izbuti să mai pună mâna pe averea unei barceloneze bisericoase, căreia îi acordă iertarea păcatelor și-i făgădui că va restitui din parte-i sumele câștigate de ea printr-un omor și din care i se trăgea averea. Devenit preot, însărcinat cu o misiune secretă care la Paris avea să-i prilejuiască cele mai puternice protecții, Jacques Collin, hotărât să nu facă nimic spre a-și compromite rolul, se lăsă în voia sortilor acestei noi vieți, când îl întâlni pe Lucien, pe șoseaua dintre Angoulême și Paris. Băiatul i se păru falsului abate că poate deveni o minunată unealtă pentru obținerea puterii; îl salvă de la sinucidere, spunându-i: „Dăruiește-te unui om al lui Dumnezeu, cum te dăruiești diavolului, și vei avea toate șansele unui destin nou. Vei trăi ca în vis, iar cea mai cumplită trezire nu va fi decât moartea pe care și așa o aleseseși”... Alianța dintre aceste două ființe, care acum erau una singură, se întemeie pe acest raționament plin de forță, pe care abatele îl consolida de altminteri printr-o complicitate rafinat urzită. Înzestrat cu geniul depravării, distruse cinstea lui Lucien, aruncându-l în încurcături groaznice din care-l scotea după ce-l făcea să consimtă tacit la niște fapte rele sau mârșave ce-l lăsau în ochii lumii tot curat, tot loial, tot nobil. Lucien era strălucirea socială în umbra căreia voia să trăiască falsificatorul.

— Eu sunt autorul, tu vei fi piesa; dacă nu ai succes, voi fi fluierat eu, îi zise dânsul în ziua când îi mărturisi sacrilegiul deghizării sale.

Falsul preot merse prudent dintr-o mărturisire în alta, proporționând mârșăvia destăinuirilor cu progresele realizate de el și cu nevoile materiale

ale lui Lucien. De aceea Înșală-Moartea nu îi dădu pe mână ultimul său secret decât în clipa în care obișnuința plăcerilor pariziene, succesele, vanitatea satisfăcută făcuseră un sclav al lui din trupul și sufletul acelui poet atât de slab. Acolo unde odinioară Rastignac, ispitit de diavol, se împotrivise, Lucien căzu, mai bine manevrat, compromis mai cu rafinament, învins mai ales de bucuria de a fi cucerit o situație înaltă. Răul, a cărui întruchipare poetică se cheamă diavolul, se folosi față de acest om pe jumătate femeie de cele mai fermecătoare ispite și, la început, îi dădu mult, cerându-i doar puțin. Marele argument al abatelui era discreția eternă pe care Tartuffe i-o promite Elmirei. Dovezi repetate de devotament total asemănător cu ale lui Seid față de Mohamed, desăvârșiră groaznica acțiune a cuceririi lui Lucien de către Jacques Collin. În perioada aceasta, Esther și Lucien mâncaseră nu numai capitalurile încredințate cinstei bancherului ocnelor, care se expunea pentru ei unor cumplite răfuiele, dar dandiul, preotul și curtezana mai aveau și datorii. În clipa când Lucien era pe punctul să izbutească, cea mai mică pietricică sub piciorul uneia dintre aceste trei ființe putea deci să-i facă să se poticnească și astfel să se năruie clădirea fantastică a unui succes construit cu atâta îndrăzneală. La baiul de la Operă, Rastignac îl recunoscuse pe Vautrin cel de la casa Vauquer, dar știa că dacă e indiscret îl așteaptă moartea, iar Lucien schimba cu amantul doamnei Nucingen niște priviri în care frica se ascundea de o parte și de alta sub aparențe prietenoase. De sigur că, în momentul primejdiei, Rastignac ar fi pus cu mare plăcere la dispoziție trăsura cu care să fie dus la ghilotină Înșală-Moartea. Oricine poate ghici acum ce sumbră bucurie îl cuprinsese pe falsul abate aflând de amorul baronului de Nucingen și cuprinzând într-o singură cugetare toate foloasele pe care un om de soiul lui le putea trage de pe urma sărmaneii Esther.

— Ei, haide, îi zise dânsul lui Lucien, diavolul își ocrotește capelanul.

— Fumezi pe o magazie de praf de pușcă.

— *Incendo per ignes!*^[44] răspunse falsul preot zâmbind. Asta mi-e meseria.

Casa de Grandlieu s-a despărțit în două ramuri către mijlocul secolului trecut: întâi casa ducală, condamnată să se stingă, deoarece actualul duce n-a avut decât fete. Și apoi viconții de Grandlieu, care trebuie să moștenească titlul și herbul ramurii întâi-născute. Ramura ducală poartă *blazonul roșu, cu trei satâre sau securi de război de aur, întrunate în fascii*, cu faimoasa deviză *CAVEO NON TIMEO!*^[45] care cuprindea întreaga istorie a acestei case.

Scutul viconților este împărțit în patru câmpuri, din care două poartă armele familiei din Navarra, care sunt *roșu, cu fascia crenelata cu aur, și împreunate cu un coif de cavalier*, purtând deviza: *GRANDS FAITS, GRAND LIEU!*^[46] Actuala vicontesă, văduvă încă din 1813, are un fiu și o fiică. Deși întoarsă din emigrație aproape sărăcită, devotamentul unui notar, de Derville, i-a recâștigat o avere destul de mare.

Ducele și ducesa de Grandlieu, reîntorși în 1805, au avut parte de manevrele de seducțiune ale împăratului; Napoleon care îi ținea la curte, le restituî tot ce le aparținuse lor și trecuse în domeniile statului, moșii ce aduceau vreo patruzeci de mii de franci venit. Dintre toți marii seniori din cartierul Saint-Germain care se lăsară cucerți de Napoleon, ducele și ducesa (născută Ajuda din ramura mai vârstnică, înrudită cu casa de Bragance) au fost singurii care nu l-au renegat nici pe împărat, nici facerile sale de bine. Când cartierul Saint-Germain făcu din asta o crimă, Ludovic al XVIII-lea ținu seama de această dovadă de loialitate; dar poate că procedând astfel Ludovic al XVIII-lea nu voia decât să-i facă în

necaz lui Monsieur^[47]. Era considerată posibilă căsătoria tânărului viconte de Grandlieu cu Marie-Athenais, fiica mezină a ducelui, în vârstă pe atunci de nouă ani. Sabina, penultima, se mărită cu baronul du Guérie, după revoluția din iulie^[48]. Joséphine, a treia, deveni doamna d'Ajuda-Pinto, când marchizul își pierde prima soție, născută de Rochefide. Fiica cea mare se călugărise în 1822, a doua, domnișoara Clotilde-Frédérique în vremea de față în vârstă de douăzeci și șapte de ani, era adânc îndrăgostită de Lucien Rubempré.

Nu trebuie să ne mai întrebăm dacă palatul ducelui de Grandlieu, unul dintre cele mai frumoase din rue Saint-Dominique, fascina sau nu mintea lui Lucien; de fiecare dată când poarta uriașă se învârtea în țâțâni pentru a lăsa să intre cabrioleta lui Lucien, el resimțea acea mulțumire a vanității despre care a vorbit Mirabeau. „Deși tata a fost doar simplu farmacist în târgul Houmeau, iată-mă că intru și sunt primit aici...” Acesta îi era gândul. De aceea ar fi săvârșit el și alte crime, și mai multe decât cele implicate de alianța lui cu Jacques Collin, numai să rămână în drept a urca cele câteva trepte ale peronului și a se auzi anunțat: „Domnul de Rubempré!” în marele salon stil Ludovic al XIV-lea, făcut chiar pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, după modelul celor de la Versailles și unde se afla acel cerc de elită, *crema* Parisului, numită pe atunci *Micul castel*^[49].

Nobila portugheză, una dintre femeile cărora le plăcea foarte puțin să iasă de acasă, era cel mai adesea înconjurată de vecinii ei din familiile Chaulieu, Navarreins, Lenoncourt. Adesea, drăguța baroană de Macumer (născută Chaulieu), ducesa de Maufrigneuse, doamna d'Espard, doamna de Camps, domnișoara des Touches, rubedenie cu familia Grandlieu, care se trage din Bretania, se aflau în vizită, înainte de a merge la bal sau întorcându-se de la Operă. Vicontele de Grandlieu, ducele de Thétoré, marchizul de Chaulieu, care

urma să fie mai târziu duce de Lenoncourt-Chaulieu, soția sa Madeleine de Mortsaul, nepoata ducelui de Lenoncourt, marchizul d'Ajuda-Pinto, prințul de Blamont-Chauvry, marchizul de Beauséant, locțiitorul episcopului de Pamiers, cei doi Vandenesse, bătrânul prinț de Cadignan și fiul său, ducele de Maufrigneuse, erau musafirii obișnuiți ai acestui salon grandios, unde se respira aerul de la curte, unde manierele, tonul și spiritul erau în armonie cu noblețea stăpânilor, a căror ținută de mari aristocrați făcuse până la urmă să se uite de șerbă lor napoleoneană.

Bătrâna ducesă de Uxelles, mama ducesei de Maufrigneuse, era oracolul acestui salon, în care doamna de Sérisy nu reușise niciodată să fie primită, deși era născută de Ronquerolles.

Adus de doamna de Maufrigneuse, care fusese nebună după el doi ani de-a rândul și care o pusese pe mama ei să intervină, Lucien se menținea datorită influenței Casei bisericești a regelui și sprijinului arhiepiscopului de Paris. Totuși nu fu prezentat familiei de Grandlieu decât după ce obținuse decretul regal care-i restituise numele și blazonul casei de Rubempré. Ducele de Thétoré, cavalerul d'Espard, și încă alții, geloși pe Lucien, îl montau împotriva lui, din când în când, pe ducele de Grandlieu, povestindu-i anecdote din trecutul lui Lucien; dar bisericoasa ducesă, deja înconjurată de către înaltele fețe bisericești, și Clotilde de Grandlieu îl sprijiniră. Lucien explică de altminteri aceste informații intime ca trăgându-se din ciuda verișoarei doamnei d'Espard, doamna de Bargeton, devenită contesa Châtelet. Apoi, simțind câtă nevoie avea să fie adoptat de o familie atât de influentă, și împins de sfetnicul său tainic să o seducă pe Clotilde, Lucien avu tăria parvenților: se duse în vizită de cinci ori pe săptămână, înghiți cu un zâmbet șopârlele invidiei, rezistă privirilor obraznice, răspunse spiritual la ironii. Vizitele acelea asidue, manierele

fermecătoare, amabilitatea sa, neutralizată până la urma scrupulele și micșorată piedicile. Încă foarte bine primit în casă la ducesa de Maufrigneuse, ale cărei scrisori arzătoare scrise în timpul pasiunii sale erau păstrate de Carlos Herrera, idolul doamnei de Sérisy, bine văzut în ochii domnișoarei des Touches, Lucien, mulțumindu-se cu frecventarea acestor trei saloane, învăță de la abate că trebuia să fie foarte rezervat în relațiile sale.

— Nu poți fi devotat mai multor saloane în același timp, îi zise sfetnicul său secret. Cine se duce pretutindeni nu trezește un interes mai viu nicăieri. Oamenii sus-puși nu-i protejează decât pe cei ce se iau la întrecere cu mobilele lor, sunt prezenți în fiecare zi și știu să le devină la fel de necesari ca sofa pe care se așază.

Lucien se învățase să considere salonul casei de Grandlieu drept câmpul de bătaie pe care trebuie să învingă, și-și păstra spiritul, cuvintele de duh, știrile și grația de curtean pentru momentele petrecute acolo seara. Insinuant, dulce, prevenit de Clotilde de ce anume trebuia să se ferească, încuraja micile manii ale domnului de Grandlieu. După ce la început invidiase fericirea ducese de Maufrigneuse, Clotilde se îndrăgosti nebunește de Lucien.

Dându-și seama de toate avantajele unei asemenea căsătorii, Lucien își juca rolul de îndrăgostit cum l-ar fi jucat Armand, ultimul june prim al Comediei Franceze. Îi scria Clotildei scrisori care fără îndoială erau capodopere literare de primă mână, și la care Clotilde răspundea, rivalizând ca spirit întru exprimarea pe hârtie a acestei dragoste pătimase, căci numai în felul acesta putea ea iubi. Lucien se ducea la biserica Saint-Thomas-d'Aquin în fiecare duminică. Se pretindea un catolic fervent, și dădea drumul la niște predici monarhiste și religioase de mare efect. Scria de altminteri articole foarte remarcabile în ziarele devotate iezuiților, fără să

accepte niciun fel de onorariu și fără să le iscălească altfel decât cu un simplu L. Scrise broșuri politice cerute de către Carol al X-lea sau de către Casa bisericească a regelui, fără să pretindă nici cea mai mică recompensă. „Regele, zicea dânsul, a și făcut atâtea pentru mine, încât sunt dator să-i dau și sângele meu, fără să-i cer nimic în schimb. Astfel încât de câteva zile era vorba ca Lucien să fie atașat la cabinetul primului-ministru ca secretar particular; dar doamna d’Espard mobiliza atâta lume împotriva lui Lucien, încât *factotum*-ul lui Carol al X-lea șovăia să se hotărască. Nu numai că situația lui Lucien nu era destul de clară și întrebarea: „Din ce trăiește?” pe care fiecare o puneă pe măsură ce dânsul se ridica, cerea un răspuns, dar în afara de asta atât curiozitatea binevoitoare, cât și curiozitatea răutăcioasă mergeau din cercetări în cercetări și găseau nu numai un singur loc slab la platoșa acestui ambițios. Clotilde de Grandlieu le slujea tatălui și mamei sale drept spion nevinovat. Cu câteva zile mai înainte, îl luase pe Lucien ca să stea de vorbă în pervazul unei ferestre și îl pusese la curent cu obiecțiile familiei.

— Când vei avea o moșie în valoare de un milion, vei avea și mâna mea, așa a răspuns mama, îi spuse Clotilde.

— Mai târziu te vor întreba de unde ți-au venit banii, îi spusese abatele, când Lucien îi comunicase acest pretins ultim răspuns.

— Cumnatul meu a făcut avere, exclamă Lucien, o să facem din el un redactor-responsabil.

— Atunci nu mai lipsește decât milionul, exclamase abatele, am să văd ce-i de făcut.

Pentru a explica mai bine situația lui Lucien la palatul Grandlieu, trebuie spus că nu fusese niciodată invitat la masă. Nici Clotilde, nici ducesa de Uxelles, nici doamna de Maufrigneuse, care se purta cât se poate de bine cu Lucien, nu izbutiră să obțină această favoare din partea bătrânului duce,

atât rămăsese el de bănuitor față de acela pe care-l numea *musiu* de Rubempré. Nuanța aceasta, de care întregul cerc al salonului își dădea seama, îi rănea vanitatea lui Lucien, care se simțea doar tolerat acolo. Lumea are dreptul de a fi exigentă, e doar atât de des înșelată! Și a fi cineva la Paris fără a avea o avere cunoscută, fără o ocupație mărturisită, e o situație pe care niciun fel de iscusință nu o poate face multă vreme acceptată. Astfel că Lucien, pe măsură ce se înălța, dădea tot mai multă putere obiecției: „Din ce trăiește?” Fusesse silit să spună în casă la doamna de Sérisy, căreia îi datora sprijinul procurorului general Grandville și pe al unui ministru de stat, contele Octave de Bauvan, președinte al unei înalte curți: „Fac niște datorii îngrozitoare”.

Intrând în curtea palatului în care se găsea legitimarea vanităților sale, își spunea cu amărăciune, gândindu-se la raționamentul lui Înșală-Moartea: „Simt cum se cutremură pământul sub picioarele mele!” O iubea pe Esther și voia să se însoare cu domnișoara de Grandlieu. Stranie situație! Trebuia s-o vândă pe una ca s-o aibă pe cealaltă. Un singur om putea face acest târg fără ca onoarea lui Lucien să sufere – iar omul acesta era falsul spaniol; trebuiau deci să fie la fel de discreți amândoi și între ei și față de ceilalți. Nu întâlnești de două ori în viață asemenea înțelegere, în cadrul căreia fiecare e la rândul său stăpân și slugă. Lucien goni norii ce-i întunecau fruntea și intra vesel și luminos în saloanele palatului de Grandlieu. În clipa aceea, ferestrele erau deschise, miresmele grădinii parfumau salonul, iar vaza din mijlocul lui înfățișa ochilor o piramidă de flori. Ducea, așezată într-un colț, pe o sofa, stătea de vorbă cu ducea de Chaulieu. Câteva femei alcătuiau un grup remarcabil prin figurile pe care erau întipărite expresii variate ale unei dureri prefăcute. În lume, nimănui nu-i păsa de o nenorocire sau de o suferință; acolo totul e vorbă.

Bărbații se plimbau prin salon și prin grădină. Clotilde și Joséphine se învârtteau în jurul mesei de ceai. Locțiitorul episcopului de Pamiers, ducele de Grandlieu, marchizul d'Ajuda-Pinto, ducele de Maufrigneuse jucau un wisk (*sic*) într-un colț. Când Lucien fu anunțat, traversa salonul și se duse s-o salute pe ducesă, pe care o întrebă de cauza mahnirii ce-o purta întipărită pe față.

— Doamna de Chaulieu a primit o veste tristă: ginerele ei, baronul de Macumer, fost duce de Soria, a murit. Tânărul duce de Soria și soția lui, care se duseseră la Cantepleurs să-l îngrijească pe bolnav, au scris de acolo. Louise e într-o stare sfâșietoare.

— Nicio femeie nu poate avea în viața ei de două ori un om care s-o iubească așa cum a iubit soțul Louisei, zise Madeleine de Mortsauf.

— O să fie o văduvă bogată, exclamă bătrâna ducesă de Uxelles privindu-l fix pe Lucien, al cărui chip rămase însă neclintit.

— Biata Louise, zise doamna d'Espard, o înțeleg și-o plâng.

Marchiza d'Espard își luă aerul visător al unei femei pline de suflet și de inimă. Deși Sabine de Grandlieu n-avea decât zece ani, ridică spre maicăsa niște ochi inteligenți a căror privire aproape ironica fu înăbușită de-o otheadă a mamei. E ceea ce se cheamă a-ți crește bine copiii.

— Dacă fiică-mea rezistă loviturii acesteia, zise doamna de Chaulieu în chipul cel mai firesc, mă tem pentru viitorul ei. E foarte romanțioasă.

— Nu știu de unde au luat fetele noastre înclinația asta, zise bătrâna ducesă de Uxelles.

— E greu, spuse un cardinal bătrân, să împaci astăzi ceea ce simți cu ceea ce se cuvine.

Lucien, care n-avea nimic de spus, se duse către masa de ceai să le salute pe domnișoarele de Grandlieu. Când poetul se depărtase la câțiva pași de grupul de femei, marchiza d'Espard se aplecă să-i vorbească la ureche ducesei de Grandlieu.

— Crezi că băiatul ăsta o iubește mult pe scumpa dumitale Clotilde? o întreabă dânsa.

Perfidia întrebării nu poate fi înțeleasă decât după un mic portret al Clotildei. Tânăra persoană de douăzeci și șapte de ani stătea în clipa aceea în picioare. Această atitudine îngăduia privirii ironice a marchizei d'Espard să cuprindă silueta uscățivă și subțire a Clotildei care seamănă foarte bine cu un fir de sparanghel. Corsajul bieteii fete era așa de neted, încât făcea imposibile soluțiile exotice a ceea ce croitoresele numesc un bust mincinos. De aceea Clotilde, care știa că are destulă zestre și frumusețe numai prin numele ei, departe de a încerca să-și ascundă acest defect, îl scotea în evidență cu eroism. Purta rochii strâmte cu care obținea efecte de desen țepăn și neted pe care sculptorii din evul mediu au căutat să-l obțină în statuetele al căror profil se desenează pe fundul nișelor unde le-au pus, în catedrale. Clotilde era înaltă de cinci picioare și patru țoi. Dacă ne e îngăduit să ne slujim de o expresie familiară, care are măcar avantajul de a fi foarte lămurită, era numai picioare. Acest defect de proporție îi făcea bustul diform. Oacheșă, cu părul negru și țepăn, cu sprâncenele stufoase, cu ochii focosi și încă de pe acum încercănați, fața arcuită ca luna în primul pătrar și deasupra o frunte ieșită, era caricatura mamei ei, care fusese una dintre cele mai frumoase femei din Portugalia. Naturii îi place să se joace în felul acesta. Adesea întâlnești într-o familie o soră de o frumusețe uimitoare ale cărei trăsături au la fratele ei o urâtenie totală, deși cei doi seamănă între ei. Gura Clotildei era disproporționat de suptă și purta o expresie înțepenită, disprețuitoare. De altminteri, buzele ei trădau mai mult decât oricare altă trăsătură a feței ceea ce se petrecea în tainița inimii, căci dragostea le întipărea o expresie fermecătoare, și cu atât mai izbitoare cu cât obrazii prea oacheși ca să roșească și ochii negri, totdeauna duri, nu spuneau niciodată nimic. În

ciuda atâtor defecte, în ciuda siluetei ei de scândură, avea mulțumită educației și sângelui o înfățișare de măreție și o ținută mândră, în sfârșit tot ce se cheamă atât de potrivit *un nu știu ce*, datorită poate sincerității costumului, și care revela într-însa o fiică de casă mare. Știa să-și pieptene părul ei sănătos, des și atât de lung, încât putea trece drept o trăsătură de frumusețe. Glasul ei pe care-l cultivase era încântător; cânta cu mult farmec. Clotilde era tipul de fată despre care se spune; „Are ochi frumoși!” sau „Ce fire drăguță are!” Cuiva, care-i spunea după moda englezească: „Grația Voastră”, dânsa îi răspundea: „Spune-mi: Subțirimea Voastră.”

— De ce nu ar iubi-o cineva pe biata Clotilde, îi răspunse marchizei ducesa. Știi ce mi-a spus ieri? „Dacă voi fi iubită din ambiție, mă însărcinez eu să obțin să fiu iubită pentru mine însămi”. E inteligentă și ambițioasă; există bărbați cărora aceste două însușiri le plac. Cât despre el, draga, mea, e frumos ca în vise și, dacă poate răscumpăra moșia Rubempré, regele o să-i acorde de hatârul nostru titlul de marchiz. La urma urmei mama lui e cea din urmă Rubempré.

— Bietul băiat! Unde-o să găsească un milion? întrebă marchiza.

— Nu ne interesează, răspunse ducesa. În orice caz sunt sigură că n-o să-l fure... De altminteri, pe Clotilde nu am mărită-o cu un intrigant și nici cu un om necinstit, chiar de-ar fi frumos, poet și tânăr ca domnul de Rubempré.

— Ai venit târziu, îi zise Clotilde lui Lucien, zâmbindu-i cu o grație nespusă.

— Da, am cinat în oraș.

— Ieși mult în lume de câteva zile, zise dânsa ascunzându-și sub un zâmbet gelozia și neliniștea.

— În lume? continuă Lucien. Nu, prin cea mai ciudată întâmplare am cinat toată săptămâna la bancheri, azi la Nucingen, ieri la du Tillet și alaltăieri la soții Keller...

Vedem că Lucien știuse să capete tonul de importanță plină de spirit al unui domn mare.

— Ai mulți dușmani, îi zise Clotilde, oferindu-i (și cu cât farmec!) o ceașcă de ceai. A venit lumea la tata să-i spună ca averea dumitale se compune din datorii de șaizeci de mii de franci și că nu peste multă vreme vei avea drept vilegiatură închisoarea Sainte-Pélagie. Și de-ai ști cât mă costă toate calomniile astea... Toate cad asupra mea. Nu-ți mai vorbesc de cât sufăr (tata mi-aruncă niște priviri care măucid), dar mă gândesc cât trebuie să suferi dumneata dacă este cel mai mic grăunte de adevăr în ce se spune.

— Nu da atenție acestor prostii, iubește-mă cum te iubesc și eu și dă-mi un răgaz de câteva luni, răspunse Lucien, punând la loc ceașca goală pe o tavă de argint cizelat.

— Nu da ochi cu tata. Ți-ar spune ceva impertinent; și cum sigur că nu i-ai permite, am fi pierduți... Marchiza d'Espard, care e rea, i-a spus că mama dumitale a fost păzitoare de lăuze și că sora dumitale calcă rufe.

— Am fost în cea mai mare mizerie, răspunse Lucien căruia i se umplură ochii de lacrimi. Ce spunea doamna d'Espard nu e calomnie, ci curată clevetire. La ora aceasta sora mea e milionară, iar mama a murit de doi ani... îmi păstrasem această informație pentru clipa când aveam să fiu pe punctul de a reuși pe lângă tatăl dumitale.

— Dar ce i-ai făcut doamnei d'Espard?

— Am fost imprudent, am povestit în glumă la doamna de Sérisy, de față cu domnii de Bauvan și de Granville, istorioara cu procesul^[50] pe care-l avea dânsa cu soțul ei, ca să obțină punerea lui sub interdicție, și pe care o știam de la Bianchon. Părerea domnului Granville, sprijinită de Bauvan și Sérisy, l-a făcut pe ministrul de justiție să și-o schimbe și el. Amândoi au dat îndărăt în fața *Gazetei Tribunalelor* și în fața comentariilor scandaloase, astfel că în motivarea sentinței care a

pus capăt acestei groaznice povești, marchiza a primit un fel de palmă. Dacă domnul de Sérisy a săvârșit o indiscreție care a făcut din marchiză dușmana mea de moarte, în schimb în urma aceluiași fapt am câștigat protecția lui, pe aceea a procurorului general și pe a contelui Octave de Bauvan, cărora doamna de Sérisy le-a spus în ce primejdie mă băgaseră, lăsând să se ghicească că de la mine aflate tot. Domnul marchiz d'Espard a avut și el lipsa de tact, de altminteri nevinovată, de a-mi face o vizită ca unuia căruia îi datora câștigarea acestui proces oribil.

— Am să te scap eu de doamna d'Espard, zise Clotilde.

— Și cum anume? exclamă Lucien.

— Mama o să-i invite pe copiii d'Espard, care sunt drăguți și au crescut mari. Tatăl și cei doi fii o să-ți cânte osanale, și atunci cu siguranță ca n-o vom mai vedea aici pe mama lor.

— Ah, Clotilde, ești adorabilă, și dacă nu te-aș iubi pentru dumneata, te-aș iubi pentru inteligența dumitale.

— Nu din inteligență vine, zise dânsa cu toată iubirea pe buze. La revedere. Renunță să mai vii câteva zile. Când ai să mă vezi la biserica Saint-Thomas-d'Aquin cu un șal roz, înseamnă ca tatei i-a trecut artagul. Ai un răspuns lipit pe spatele fotoliului pe care stai și care te va mângâia poate de faptul că nu ne vom vedea. Pune scrisoarea pe care mi-ai adus-o în batista mea...

Tânăra aceasta avea vădit mai mult de douăzeci și șapte de ani.

Lucien lua o birja pe rue de la Planche, coborî pe boulevard, luă altă birjă la biserica Madeleine și-i spuse să-l ducă în rue Taitbout. La ora unsprezece intră la Esther și o găsi plângând, dar îmbrăcată cum se îmbrăca pentru a-l primi! Îl aștepta pe Lucien al ei culcată pe un divan alb, broșat cu flori galbene, îmbrăcată într-un halat încântător de muselină indiană, cu funde roșii ca cireșa, fără

corset, cu părul legat numai cu o panglică, în picioare cu papuci de catifea căptușiți cu satin de culoarea cireșei, cu toate lumânările aprinse și narghileaua gata: dar pe a sa n-o fuma și o lăsa să rămână stinsă în față-i în semn de mâhnire. Auzind că se deschide ușa, își șterse lacrimile, sări ca o gazelă și-l cuprinse pe Lucien cu brațele, cum se înfășoară pe un copac un șal bățut de vânt.

— Ne despărțim? E adevărat? întreba dânsa.

— Aș! Doar câteva zile, răspunse Lucien.

Esther îi dădu drumul și căzu pe divan ca moartă. În asemenea situație femeile ciripesc ca niște pasări. Ah! Cum te mai iubesc!... După cinci ani, sunt ca a doua zi după prima clipă de fericire, nu te pot părăsi, sunt pline de indignare, de disperare, de iubire, de supărare, de păreri de rău, de groază, de mâhnire, de presimțiri! Într-un cuvânt, sunt frumoase ca o scenă de Shakespeare. Dar aflați că aceste femei nu iubesc. Când sunt tot ceea ce spun că sunt, când, într-un cuvânt, iubesc cu adevărat, fac ce făcu Esther, ce fac copiii, ce face iubirea adevărată! Esther nu rostea niciun cuvânt, zăcea cu fața în perne și plângea cu lacrimi fierbinți. Lucien încerca s-o ridice și-i vorbea.

— Fetița mea, nu ne-am despărțit... După aproape patru ani de fericire, așa te porți din pricina unei scurte despărțiri! Ce le-am făcut tuturor femeilor astea? Își zise dânsul, amintindu-și că așa îl iubise și Coralie.

— Vai, conașule, sunteți atât de frumos, zise Europa.

Simțurile au și ele idealul lor de frumusețe. Când această frumusețe atât de seducătoare se întrunește cu caracterul blajin și poetic pe care-l avea Lucien, se poate ghici patima nebunească a acestor fături prin excelență simțitoare la durerile firești, exterioare, și atât de naive în admirația ei. Esther plângea încet, cu sughițuri, și rămânea încremenită într-o atitudine ce trăda o mare durere.

— Bine, prostuțo, zise Lucien, dar n-ai înțeles că e vorba de viața mea?

La cuvântul acesta pe care Lucien îl rosti anume, Esther se ridică de parcă era o fiară, părul despletit îi încadră fața ca un frunziș, îl privi ținând pe Lucien.

— Viața ta! țipă dânsa ridicând brațele și lăsându-le să recadă cu o mișcare pe care o fac numai prostituatele când simt primejdia. Dar e adevărat, biletul sălbaticului aceuia pomenește de o situație gravă.

Scoase din centură o hârtie ponosită, dar o zări pe Europa și-i zise:

— Lasă-ne, fetițo.

După ce Europa închise ușa, dânsa îi întinse scrisorica trimisă de abate, zicând:

— Poftim! Uite ce-mi scrie el.

Lucien citi cu glas tare:

Vei pleca mâine la ora cinci dimineța, vei fi dusă la un pădurar în fundul pădurii Saint-Germain, și acolo vei locui într-o odaie la etajul întâi. Nu ieși din odaia aceea până când n-o să-ți dau voie; nu vei duce lipsă de nimic. Pădurarul și nevasta lui sunt niște oameni siguri. Nu-i scrie lui Lucien. Nu te așeza la fereastră în timpul zilei. Noaptea însă te poți plimba, întovărită de pădurar, dacă simți nevoia să faci mișcare. În timp ce te plimbi, ține ferestrele trăsurii închise. E în joc viața lui Lucien, Lucien va veni în seara asta să-și ia rămas bun, arde rândurile acestea de față cu el.

Lucien arse de îndată biletul la flacăra unei lumânări.

— Uite ce e, iubitul meu, zise Esther după ce ascultă citirea biletului, cum ascultă un criminal citirea sentinței de moarte, n-o să-ți spun că te iubesc, ar fi o prostie... Se împlinesc cinci ani de când mi se pare la fel de firesc să te iubesc, cum

mi se pare de firesc să respir, să trăiesc... Din prima zi în care a început fericirea mea sub protecția acestui ins de neînțeleles care m-a închis aici, cum închizi un mic animal curios într-o cușcă, am știut că trebuie să te căsătorești. Căsătoria e un element necesar sorții tale, și să mă ferească Dumnezeu să pun piedici împlinirii destinului tău. Dar căsătoria aceea înseamnă pentru mine moartea. Totuși nu vreau să te plictisesc; nu o să fac ca o tânără lucrătoare din acelea care se sinucid cu un lighean de mangal; mi-a ajuns o dată; și de două ori, îți face greață, cum zice Mariette. Nu: am să mă duc departe, am să plec din Franța. Asia știe niște secrete din țara ei, mi-a promis că mă învață să mor fără chinuri. Te înțepi și pac! s-a isprăvit. Îngerul meu adorat, nu-ți cer decât un singur lucru: să nu fii mințită. M-am bucurat destul de viață; din ziua când te-am văzut, în 1824, și până astăzi, am avut mai multă fericire decât cuprind zece vieți de femei fericite. Așa că ia-mă drept ceea ce sunt: o femeie pe cât de tare, pe atât de slabă. spune-mi: „Mă căsătoresc”. Nu-ți cer decât un rămas bun dragăstos și. n-ai să mai auzi vorbindu-se niciodată de mine... (Urmă o clipă de tăcere după această declarație a cărei sinceritate nu se putea compara decât cu autenticitatea gesturilor și tonului.) E vorba de căsătoria ta? întrebă ea cufundându-și privirile fascinatoare și strălucitoare ca tăișul unui pumnal, în ochii albaștri ai lui Lucien.

— De optsprezece luni lucrăm la căsătoria mea și încă nu s-a hotărât, răspunse Lucien; nu știu când se va hotărî, dar nu e vorba de asta, draguța mea, e vorba de abate, de mine, de tine... suntem serios amenințați... Nucingen te-a văzut...

— Da, zise dânsa, la Vincennes, prin urmare m-a recunoscut?

— Nu, răspunse Lucien, dar s-a îndrăgostit de tine, de-a ajuns în stare să-și piardă averea. După cină, când te-a descris, vorbind despre întâlnirea voastră, mi-a scăpat un surâs fără voie, imprudent,

căci mă aflu printre oameni ca un sălbatic printre sălbaticii unui trib dușman. Abatele, care mă scutește de oboseala de a gândi, găsește că situația asta e primejdioasă și se însărcinează să-l păcălească pe Nucingen, dacă Nucingen se apucă să ne spioneze, iar baronul e în stare de așa ceva. Mi-a vorbit despre neputința poliției. Ai căzut ca o scânteie într-un cămin vechi plin de funingine și care a luat foc.

— Dar ce vrea spaniolul tău să facă? întreabă Esther cu un glas lin.

— Nu știu absolut nimic, mi-a spus doar să n-am nicio grijă, zise Lucien fără a îndrăzni să o privească pe Esther.

— Dacă-i așa, îi voi da ascultare cu acea supunere de câine cu care mă laud, zise Esther.

Îl luă de braț pe Lucien și-l duse în odaia ei, întrebându-l:

— Ai cinat bine, Lulu al meu, la nesuferitul acela de Nucingen?

— Felul cum gătește Asia mă împiedică să mi se pară bună o masă, oricât de vestit ar fi bucătarul casei unde cinez, dar ca în fiecare duminică, cina se pare că o pregătise Carême.

Lucien o compara fără voie pe Esther cu Clotilde. Amanta era atât de frumoasă, atât de neconținut încântătoare că nu lăsase încă să se apropie monstrul ce mistuie cele mai trainice iubiri *clipa în care ajungi să fii sătul!* „Ce păcat, își zise dânsul, să-ți găsești soția în două volume! De o parte poezia, voluptatea, iubirea, devotamentul, frumusețea, farmecul... — Esther umbla peste tot, așa cum fac femeile înainte de a se culca, pleca și venea, flutura de colo până colo cântând ca un colibri — ...De partea cealaltă, numele nobiliar, stirpea aristocratică, onorurile, rangurile, știința de a trăi în societatea bună!...”

— Și n-am cum să le întrunesc în aceeași ființă! exclamă Lucien.

A doua zi, la ora șapte dimineața, deșteptându-se în această cameră fermecătoare, albă și roz, poetul se văzu singur. Sună. Și sosi fantastica Europa.

— Ce dorește conașul?

— Unde-i Esther?

— Conița a plecat la cinci fără un sfert. După instrucțiunile domnului abate, am primit franco o figură nouă.

— O femeie?

— Nu, conașule, o englezoaică... Una dintre femeile acelea care fac de serviciu noaptea, și avem ordin s-o tratăm de parc-ar fi conița, ce doriți să faceți cu dânsa?... Biata coniță, când s-a urcat în trăsură, a început să plângă... „Dacă trebuie!...” Așa spunea. „L-am lăsat dormind pe bietul meu pisoai, mi-a spus dânsa, ștergându-și lacrimile. Europa, dacă s-ar fi uitat măcar la mine sau mi-ar fi rostit numele, aș fi rămas, și de știam ca mor cu el...” Ascultați conașule, atâta o iubesc pe conița, încât nici nu i-am arătat-o pe înlocuitoare, deși multe cameriste ar fi făcut să crape inima în ea în felul ăsta.

— Necunoscuta e aici?...

— Sigur, conașule, venise cu trăsura care a plecat cu conița și am ascuns-o în odaie la mine, după instrucțiunile...

— Arată bine?

— Cât poate să arate de bine o femeie de ocazie, zise Europa, dar o să-și joace ușor rolul dacă domnul se obosește oleacă, spuse Europa, plecând s-o caute pe falsa Esther.

În ajun, înainte de culcare, atotputernicul bancher îi dăduse instrucțiuni valetului său, care la ora șapte dimineața îi duse înăuntru pe faimosul Louchard, cel mai îndemânatic guard comercial, într-un salonaș în care apăru baronul în halat și papuci...

— *Ai bătut joc the mine*, zise dânsul drept răspuns la salaturile guardului.

— Nu se putea altfel, domnule baron. Țin la slujba mea și am avut cinstea să vă spun ca nu mă puteam amesteca într-o chestiune străină de atribuțiile mele. Ce v-am promis? Că vă pun în legătură cu acela dintre agenții noștri care mi s-a părut cel mai în stare de a vă servi. Dar domnul baron cunoaște frontierele care exista între diferitele meserii... Când clădești o casă, nu-l pui pe tâmplar să facă ce face lăcătușul. Aflați că există două poliții: poliția politică și poliția judiciară. Niciodată agenții poliției judiciare nu se amestecă în poliția politică și viceversa. Dacă v-ați adresa șefului poliției politice, i-ar trebui autorizație din partea ministrului ca să se ocupe de chestiunea dumneavoastră, și n-ați avea curajul să-i explicați despre ce e vorba tocmai directorului general al poliției regatului. Un agent care ar face pe polițistul pe cont propriu și-ar pierde slujba. Dar, poliția judiciară e la fel de prudentă ca și poliția politică. Astfel că nimeni, nici la Ministerul de Interne, nici la Prefectură, nu se mișca decât sau în interesul statului, sau în interesul justiției. Dacă e vorba de un complot sau de o crimă, ce să mai vorbim? Șefii cei mari vor fi la ordinele dumneavoastră; dar înțelegeți și dumneavoastră, domnule baron, că au pe cap alte belele decât să se ocupe de cele cincizeci de mii de amoruri din Paris. Cât despre noi, ceștilalți, n-avem voie să ne ocupăm decât cu arestarea datornicilor insolvabili; și de cum e vorba despre altceva, ne expunem la cele mai mari neplăceri în caz că am tulbura liniștea unui oarecare. L-am trimis unul dintre oamenii mei, dar v-am spus că nu răspund de el; i-ați cerut să vă găsească o femeie în Paris. Contenson v-a ras de o mie de franci fără măcar să se miște. Înseamnă să caute un ac într-un car cu fân dacă se apucă să caute în Paris o femeie bănuită că se plimbă în pădurea Vincennes, și ale cărei semnalmente se potrivesc cu acelea ale tuturor femeilor frumoase din Paris.

— *Gondanzon* (Contenson), zise baronul, *nu-mi budea zice athevârul, în loc ză mă rată te una mie vranci?*

— Ascultați domnule baron. Dacă vreți să-mi dați trei mii de franci, vă pot da... Vreau să zic vă pot vinde un sfat.

— *Vace trei mii de vranci zvatul?* întrebă Nucingen.

— Eu nu mă las dus, domnule baron! răspunse Louchard. Sunteți amorezat, vreți să descoperiți persoana și, până n-o găsiți, vă uscați pe picioare ca peștele pe uscat. Valetul dumneavoastră mi-a spus că v-au văzut ieri doi medici care vă socotesc în primejdie. Sunt singurul care vă pot da pe mâna unui om îndemânatic... Ce naiba? Viața dumneavoastră nu face trei mii de franci?...

— *Zi mie cum gheamă pe omul inthemânatic și vi zigur the regunojdința mea!*

Louchard își luă pălăria, se înclină și plecă.

— *Al tracului om!* exclamă Nucingen, *obrește! Boftim trei mii.*

— Atenție, zise Louchard, înainte de a lua banii, nu vă vând decât o informație și atâta tot. Vă dau numele și adresa singurului om în stare să vă servească, dar e un maestru...

— *La tracu!* exclamă Nucingen, *nume te Rotjild falorează trei mii vranci ji numai când ezde izgălit be un cek. Dau una mie!*

Louchard, șmecher, care nu avusese bani pentru nicio patentă de notar sau de portărel, îi făcu cu ochiul baronului într-un fel de înțeles.

— Pentru dumneavoastră, nu las sub trei mii de franci, îi scoateți dumneavoastră în câteva secunde la bursă.

— *Tau una mie vranci,* repetă baronul.

— V-ați târgui și pentru o mină de aur, zise Louchard înclinându-se și plecând.

— *Kapăt atresa pentru un pancnotă te una zută vranci!* exclamă baronul care-i spusese valetului să i-l trimită pe secretar.

Turcaret^[51] nu mai există. Astăzi cel mai mare bancher ca și cel mai mic își desfășoară șiretenia până și în lucrurile cele mai mărunte: se târguiește pentru artă, pentru faceri de bine, pentru dragoste, s-ar târgui cu papa pentru iertarea păcatelor. Astfel că auzindu-l pe Louchard cum vorbește, Nucingen se gândise iute că Contenson, fiind brațul drept al guardului comercial, trebuia să cunoască adresa acelui maestru al spionajului. Contenson avea să dea pe cinci sute de franci ce voia să vândă Louchard la prețul de trei mii. Această combinație rapidă dovedește cu tărie că, dacă inima bancherului era zguduită de dragoste, creierul în schimb rămânea un creier de rechin.

— *Merci tumneata berzonal, îi zise baronul secretarului său, la Gondanzon, șpionul de la Lișar, guartul gomerțial, tar tu-te în gabrioletă, repede, ji adă la el imetiat! Ajdept!... Dreci brin boarte te la cratina. Bojtim gheia, am nefoia ză nu-l vadă nimene la mine. Indri khu tânsul în mica pafilion tin cratina. Vi adend și nu va brosti.*

Veni lume la Nucingen să discute chestiuni de afaceri; dar îl aștepta pe Contenson, o visa pe Esther, își spunea că peste puțin timp o va revedea pe femeia căreia îi datora emoții la care nu mai sperase și îi trimise pe toți acasă cu răspunsuri nehotărâte și făgăduieli în doi peri. Contenson i se părea a fi ființa cea mai importantă din Paris, se uita neconținut în grădină. În sfârșit, porunci să nu mai fie primit nimeni și ceru să i se servească dejunul în pavilionul aflat într-un colț al grădinii. În birourile băncii Nucingen nimeni nu înțelese comportarea și șovăielile celui mai șiret, mai clarvăzător și mai politic bancher din Paris.

— Ce are șeful? îl întreba un agent de bursă pe unul dintre șefii de birou.

— Nu se știe, se pare că sănătatea lui trezește îngrijorare. Ieri doamna baroană i-a primit pe doctorii Desplein și Bianchon...

Într-o zi, niște vizitatori străini cerură să fie primiți de Newton în clipa când doftoricea unul dintre cățelei săi numit Beauty, și care, după cum se știe, îi distruse o lucrare ce-l costase eforturi uriașe. Beauty era o cățea; Newton nu găsi altceva să-i spună decât: „Ah, Beauty, nici nu știi ce-ai distrus...” Străinii plecară, respectând lucrul marelui om. În toate viețile grandioase se găsește o cățelușă Beauty. Când mareșalul de Richelieu veni să se prezinte la Ludovic al XV-lea, după ce cucerise Mahon, una dintre cele mai mari fapte de arme din veacul al XVIII-lea, regele îi spuse: „Nu știi vestea cea mare?... Bietul Lansmatt a murit!” Lansmatt era un portar la curent cu intrigile amoroase ale regelui. Niciodată bancherii parizieni nu aflară cât îi datorau lui Contenson. Din pricina spionului acestuia lăsa Nucingen să se încheie o afacere uriașă, unde își avea rezervată partea sa și pe care le-o lăsa să și-o împartă. În fiecare zi rechinul putea ochi o avere cu artileria speculației în timp ce bărbatul era la ordinele Fericirii!

Celebrul bancher bea ceai, ronțăia niște tartine cu unt, ca un om care de mult nu mai avea poftă de mâncare, când auzi o trăsură că se oprește la porțița grădinii. În curând secretarul i-l prezentă pe Contenson, pe care-l găsisese într-o cafenea aproape de închisoarea Sainte-Pelagie și unde agentul prânzea cu bacșișul dat de către un datornic arestat cu anumite menajamente ce se cer plătite. Vedeți dumneavoastră Contenson era o poemă, o poemă pariziană. După singura lui înfățișare ai fi ghicit de la început că Figaro al lui Beaumarchais, Mascarille al lui Molière, Frontin al lui Marivaux și Lafleur de Dancourt^[52], aceste mari expresii ale cutezanței în hoțomănie, ale vicleniei încolțite, ale sforăriei renăscând din propriile sale sfori rupte, sunt mărunți în comparație cu acest colos al spiritului și al mizeriei. Când întâlnești în Paris un tip, nu mai e un om, ci un spectacol! Nu mai e o clipă dintr-o viață, ci o viață întreagă, mai multe

vieți! Dacă arzi în cuptor de trei ori la rând un bust de ghips, obții ceva care seamănă oarecum cu un bronz florentin; ei bine, fulgerele a nenumărate nenorociri, nevoia unor situații cumplite bronzaseră capul lui Contenson de parcă i l-ar fi luminat de trei ori văpaia unui cuptor. Crețurile foarte dese nu se mai puteau descreți, făceau niște cute veșnice, albe în fund. Obrazul acesta galben era numai zbârcituri. Țeasta asemănătoare cu a lui Voltaire era la fel de insensibilă ca un cap de mort și dacă n-ar fi avut câțiva peri pe ceafa, te-ai fi putut îndoi că e a unui om viu. Sub o frunte nemișcată lunecau, fără a exprima nimic, niște ochi ca acei așa-ziși ochi de chinez pe care îi vezi expuși în vitrina magazinelor de ceai, ochi falși care imită viața și a căror expresie nu se schimbă niciodată. Nasul, cârn ca al morții, sfida soarta, iar gura făcută pungă, ca a unui zgârcit, era totdeauna deschisă și, totuși discretă ca rânjetul unei cutii de scrisori. Calm ca un sălbatic, cu mâinile arse de soare, Contenson, omuleț uscățiv și slab, avea atitudinea aceea de filosof cinic, plină de nepăsare și care niciodată nu se poate adapta formulelor respectuoase. Și câte comentarii ale vieții și ale moravurilor sale nu erau oare scrise în straiile lui, pentru cei care știau să descifreze un veșmânt!... Și mai ales ce pantaloni avea!... Pantaloni de agent, negri și lucioși ca stofa numită *voal* din care se fac robele avocaților! O vestă cumpărată la haine vechi, dar cu guler șal și brodată!... Un frac de un negru roșcat!... Și totul periat, aproape curat, împodobit cu un ceas legat cu lanț de duble. Contenson lăsa să se vadă o cămașă de bumbac îngălbenită, plisată, pe care strălucea, în chip de ac de cravată, un diamant fals! Gulerul de catifea semăna cu un singir peste care treceau cutele roșcate ale unei piei de indian. Pălăria de mătase era lucioasă ca satinul, dar dacă vreun băcan ar fi pus-o să fiarbă, ar fi scos din ea destulă grăsime să umple două felinare. Înșirarea acestei recuzite încă

nu înseamnă nimic. Ar mai trebui descris și felul pretențios cu care le purta Contenson. Era în gulerul fracului, în cizmele proaspăt lustruite, cu talpa căscată, un nu-știu-ce, o cochetărie pe care nicio expresie franceză n-o poate reda. În sfârșit, spre a face perceptibil acest amestec de tonuri atât de diferit, trebuie spus că un om de spirit, văzându-l pe Contenson, ar fi înțeles că dacă în loc de sticlete ar fi fost hoț, toate zdrențele acestea, în loc să-ți atragă surâsul pe buze, te-ar fi făcut să te înfiori de groază. Judecând după costum, un observator și-ar fi zis: „Omul ăsta e un netrebnic, bea, e cartofo, e vicios, dar nu se îmbată, nu trișează, nu e nici hoț, nici ucigaș”. Și, într-adevăr, era greu să-l definești pe Contenson până nu-ți venea în minte cuvântul spion. Făcuse în viața lui atâtea meserii necunoscute, cam câte există din cele cunoscute. Zâmbetul șiret al buzelor sale pale, clipirea din ochii verzui, strâmbătura care-i zbârcea nasul cărnă mărturiseau că nu e lipsit de duh. Avea o față de tinichea și sufletul era de bună seamă ca fața. De aceea, de altfel, expresiile feței sale erau mai degrabă schime smulse de politețe decât exprimarea unor mișcări lăuntrice. Ar fi îngrozit lumea dacă n-ar fi fost caraghios. Contenson, unul dintre produsele cele mai ciudate ale spumei care plutește peste clocotul căldării pariziene, unde totul e în fierbere, se voia mai ales filosof. Mărturisea fără amărăciune: „Am mari talente, dar le am pe gratis; e ca și cum aș fi cretin!” Și se osândește pe sine în loc să-i învinuiască pe ceilalți. Să încerce cineva a găsi mulți spioni mai lipsiți de fiere decât Contenson! „Împrejurările ne sunt potrivnice, le spunea dânsul șefilor săi, am fi putut fi cristal și rămânem fiere de nisip, asta-i tot.” Cinismul său în materie de îmbrăcăminte avea o noimă: ținea la fel de puțin la straiele sale de oraș ca actorii la ale lor; era un as în materie de deghizare și de grimă; ar fi fost în stare să-i dea lecții și lui Frederick Lemaître^[53] căci

putea, când voia, să se prefacă chiar și în dandi. Trebuie să fi făcut parte în tinerețe din societatea dezaxată a celor care se dedau dezmățului prin case ascunse. Manifesta o adâncă antipatie față de poliția judiciară, căci slujise sub imperiu în poliția lui Fouché, pe care-l considera un om mare. De când fusese suprimat Ministerul Poliției, se însărcinase drept consolare cu ramura arestărilor comerciale, dar capacitatea sa bine cunoscută, viclenia sa, făceau din el o unealtă de preț, și șefii necunoscuți ai poliției politice îi menținuseră numele pe listele lor de agenți. Contenson, la fel cu colegii săi, nu era decât unul dintre figuranții piesei ale cărei prime roluri reveneau șefilor, când era vorba de o chestiune politică.

— *Boți blega*, zise Nucingen, concediindu-și secretarul cu o mișcare a mâinii.

„De ce stă asta într-un palat și eu într-o cameră mobilată? se întreba Contenson. De trei ori și-a păcălit creditorii, a furat; eu n-am luat nicio centimă în viața mea... Am mai mult talent decât are el...”

— *Gondemzon, buiule*, zise baronul, *m-ai ras the un panknot de una mie vranci...*

— Amanta mea rămăsese datoare și lui Dumnezeu și dracului...

— *Ai amandă?* exclamă Nucingen, privindu-l pe Contenson cu admirație plină de invidie.

— N-am decât șaiszeci și șase de ani, răspunse Contenson, ca omul pe care depravarea îl păstrase tânăr ca pe un exemplu fatal.

— *Și ge vace?*

— Mă ajută, zise Contenson. Când ești hoț și te iubește o femeie cinstită, sau ajunge ea hoată, sau ajungi tu om cinstit. Eu în schimb am rămas sticlete.

— *Ai nefoi de pani mereu?* întrebă Nucingen.

— Mereu, răspunse Contenson zâmbind. E starea mea firească să doresc bani, cum a dumneavoastră e să-i câștigați. Ne putem înțelege:

adunați-mi bani și eu mă însărcinez să-i cheltuiesc. Dumneavoastră veți fi fântâna, iar eu ciutura...

— *Frei să găștigi un panknot de gingi zute vranci?*

— Ce întrebare! Dar prost mai sunt!... Nu mi-o oferiți numai ca să dregeți nedreptatea cu care soarta s-a purtat față de mine.

— *Teloc, îl ataug la panknot te una mie ce mi-ai zuptilizat; vace una mie gingi zute vranci, tați de mine tumitale.*

— Vasăzică îmi dați mia de franci pe care v-am luat-o și o completați cu alți cinci sute...

— *Egzakt*, zise Nucingen, dând din cap.

— Tot numai cinci sute de franci face, zise Contenson serios.

— *Te tat?* răspunse baronul.

— De luat. Și cu ce valoare dorești, domnule baron, să schimbi suma asta?

— *Mi z-a zis kha este în Baris un om gababil să theskhopere vemeia gare iubezg și kha du gunoști atresa lui... Un maestru în espionaj.*

— Așa e...

— *Tă-mi atresa și brimești gingi zute vranci.*

— Să-i văd, răspunse iute Contenson.

— *Boftim*, continuă baronul, scoțând o bancnota din buzunar.

— Dă-i încoace, zise Contenson, întinzând mâna.

— *Tă-mi ză-ți tau. Îmi tai întâi, mergem ză fedem pe individ și brimești panii. Că ai butea să-mi finzi multe atrese pe bani luați tinainte.*

Contenson începu să râdă:

— De fapt, sunteți îndreptățit să credeți așa ceva despre mine, zise el cu aerul de a se certa pe sine. Cu cât mai netrebnică e situația noastră, cu atât mai multă cinste ne trebuie. Dar vedeți domnule baron, dați-mi șase sute de franci. Să vă dau un sfat bun.

— *Tă-mi și bune demei be mărinimia mea...*

— Ar însemna să risc, zise Contenson; dar sunt obișnuit să joc tare. În materie de poliție, domnule baron, trebuie să umbli pe sub pământ. Dumneavoastră spuneți: „Haide, să pornim...” Sunteți bogat, credeți ca nimic nu se împotrivesc banului. Banul e într-adevăr ceva. Dar, cu banii nu poți cumpăra decât oameni, după câte spun doi-trei inși tari din meseria noastră. Și există lucruri la care nici nu te gândești și pe care nu le poți cumpăra!... Nu poți mitui întâmplarea. De aceea, de altfel, un polițist bun nu procedează așa. Vreți să vă urcați cu mine în trăsură? Vom fi văzuți. Întâmplarea funcționează și pentru noi și contra noastră.

— *Athefărat?* zise baronul.

— Sigur, domnule baron, prefectul poliției a descoperit mașina infernală urmărind firul care pleca de la o potcoavă găsită pe stradă. Dacă ne-am duce astă-seară la căderea nopții în birjă la domnul de Saint-Germain, n-ar ține să vă vadă intrând la eh după cum nici dumneavoastră nu țineți să fiți văzut.

— *Egzagt,* zise baronul.

— A, e tare printre cei tari, mâna dreaptă a faimosului Corentin, omul lui Fouché, de care unii spun că ar fi fiul nelegitim pe care ministrul l-ar fi făcut încă pe când era preot; dar astea sunt prostii: Fouché știa să fie preot, cum a știut să fie ministru. Să știți că nu-l puneți la treabă pe omul acela cu mai puțin de zece mii de franci... Nu uitați asta! Dar în schimb ați fi servit, și bine servit. Vorba aceea: nu te cunosc, nu mă cunoști. Va trebui să-l anunț pe domnul de Saint-Germain și vă va da întâlnire într-un loc, unde nimeni nu va putea să vadă sau să audă, căci e cam periculos pentru el să facă poliție pentru persoane particulare. Dar ce să-i faci?... E un om de treabă, o grădină de om, și unul care a suferit mari prigoane. Și când te gândești câte-a suferit pentru că a salvat Franța!... Ca mine, ca toți cei care au salvat-o!

— *Berfet, ai să-mi zgrii la ge oră ezte rantevu,* zise baronul zâmbind de gluma sa vulgară.

— Domnul baron nu mișca din urechi?... zise Contenson pe un ton totodată umil și amenințător.

— *Șan!* strigă baronul chemându-și grădinarul. *Tu-te ji ia touăseci vranci te la Șorș și atu-mi-i.*

— Dacă domnul baron n-are alte informații decât cele pe care mi le-a dat, mă îndoiesc totuși că maestrul o să vă poată servi.

— *Mai am ji aldele!* răspunse baronul pe un ton șiret.

— Am onoarea să-l salut pe domnul baron, zise Contenson, luând moneda de douăzeci de franci, voi avea cinstea de a veni să-i comunic lui Georges unde va trebui să se găsească domnul baron astă-seară, căci un polițist cu experiență nu scrie niciun rând.

„*Gurioz ge teșdebți zunt agești intivizi, își zise baronul. Fed ke în boliția ezde ka în avaceri.*“

Plecând de la baron, Contenson se duse liniștit din rue Saint-Lazare în rue Saint-Honoré, până la cafeneaua David; se uită pe fereastră și zări un bătrân cunoscut acolo sub numele de moș Canquoëlle.

Cafeneaua David, așezată pe rue de la Monnaie, la colțul cu rue Saint-Honoré, s-a bucurat în primii treizeci de ani ai veacului nostru de un fel de faimă, limitată de altminteri la cartierul zis Bourdonnet. Acolo se adunau negustorii bătrâni, retrași din afaceri sau marii negustori încă activi: un Camusot, un Lebas, un Pillerault, un Popinot, și câțiva proprietari ca moșneguțul Molineux. Mai vedeai acolo din când în când pe bătrânul Guillaume care venea din rue du Colombier. Se vorbea politică în cerc intim, dar cu băgare de seamă, căci cafeneaua David făcea politică liberală. Se bârfea lumea din cartier; atât de mare e nevoia oamenilor de a-și râde unii de alții!... Cafeneaua aceasta, ca toate celelalte de altminteri, avea și ea pe originalul ei în persoana lui moș

Canquoëlle, care venea la David din 1811 și părea atât de perfect în armonie cu oamenii de treabă adunați acolo, încât nimeni nu se jena să vorbească politică de față cu el. Din când în când, bătrânul, a cărui prostie dădea prilej la multe glume clienților localului, dispărea o lună, două; dar lipsa lui, totdeauna explicată prin bătrânețe sau boală, căci încă din 1811 păruse a fi trecut de șaizeci de ani, nu mai mira pe nimeni.

— Ce mai e și cu moș Canquoëlle?... o întreba pe domnișoara de la casă.

— Tare mi se pare, răspundea dânsa, că într-o bună zi, citind *Mica publicitate*, aflăm c-a murit.

Moș Canquoëlle avea în accent un certificat permanent de naștere; spunea o *estatuă*, *especial* și alte asemenea vorbe provenșale. Numele i se trăgea de la o moșioară numită Les Canquoëlles, cuvânt care înseamnă în unele provincii: bărzăune, și care se află în departamentul Vaucluse, de unde venise bătrânul. Până la urmă i se spusese Canquoëlle în loc de Canquoelles, ceea ce de altminteri nu-l supăra, căci bătrânul socotea nobilimea moartă în 1793.

De altfel moșia Canquoëlles nu-i aparținea lui, era mezinul dintr-o ramură mezină. Astăzi ținuta bătrânului moș Canquoëlle ar părea ciudată, dar între 1811 și 1820 nu surprindea pe nimeni. Bătrânul purta pantofi cu cataramă de oțel cizelat, ciorapi de mătase mată cu dungi orizontale albe și albastre, pantaloni de mătase până la genunchi, strânși pe picioare cu cataramă ovale, iar un frac de stofă verzuie-cafenie cu nasturi de metal și o cămașă cu jabou, având pliseuri călcate, desăvârșeau această găteală. La jumătatea jaboului strălucea un medalion de aur cu capac de sticlă, sub care se putea zări un templu făcut din fire de păr, unul dintre acele încântătoare mărunțișuri sentimentale care-i liniștesc pe oameni, după cum o sperietoare gonește ciorile. Cei mai mulți oameni, ca și animalele, se sperie și se liniștesc din

nimic. Pantalonii bătrânului Canquoëlle erau ținuți cu o cataramă care, potrivit modei secolului trecut, se închidea deasupra abdomenului. Din brâu îi atârnavă paralel două lanțuri de oțel, alcătuite din mai multe lăncișoare și cu un mănunchi de brelocuri la capăt. Cravata albă îi era ținută la spate de o cataramă mică de aur. În fine, capul nins și pudrat îi era împodobit încă din 1816 de pălăria cu trei colțuri pe care o purta și domnul Try, președintele tribunalului. Moș Canquoëlle înlocuise de puțină vreme pălăria aceasta atât de scumpă lui (se crezu și el obligat să se supună modei) prin acel oribil melon, căruia nimeni nu îndrăznește să i împotrivescă. Părul strâns la ceafă, o codiță legată cu panglică, descria pe spatele fracului o urmă semicirculară al cărei jeg dispărea sub un strat subțire de pudră. Dacă te opreai la trăsătura cea mai caracteristică a feței lui, un nas plin de negi, roșu și demn de a fi băgat într-o mâncare de trufe, ai fi bănuit un caracter blajin, cumsecade și cam nătâng la acest bătrân, eminent gură-cască, și te-ai fi înșelat ca și întreaga cafenea David, în care nimeni nu studiasse fruntea de observator, gura batjocoritoare și ochii reci ai acestui bătrân cocoloșit în vicii, calm ca un Vitellius^[54] al cărui burdihan imperial retrăia în pânțele lui. În 1816, un tânăr comis-voiajor, numit Gaudissart, client obișnuit al cafenelei David, se îmbătase de la ora unsprezece la miezul nopții cu un ofițer al armatei lui Napoleon, acum în rezervă cu jumătate de soldă. Săvârși imprudența de a vorbi despre o conspirație destul de serioasă și pe punctul de a izbucni, urzită împotriva Bourbonilor. Nu mai era în cafenea decât moș Canquoëlle care părea că doarme, doi chelneri care moțăiau și domnișoara de la casă. În următoarele douăzeci și patru de ore Gaudissart fu arestat; conspirația era descoperită. Doi oameni fură condamnați la moarte și executați. Nici Gaudissart, nici nimeni altcineva nu bănu

vreodată că blajinul moș Canquoëlle îi dăduse de gol. Chelnerii fură concediați, clienții se suspectară vreme de un an de zile și toată lumea se declară înfricoșată de poliție, în cor cu moș Canquoëlle care dădea de înțeles că are de gând să nu mai vină pe la cafeneaua David, atât îi era de urâtă poliția.

Contenson intră în cafenea, ceru un păhărel de rachiu, nici măcar nu se uită la moș Canquoëlle care citea ziarul, numai că, după ce-și bău paharul, luă napoleonul de aur căpătat de la baron și chemă chelnerul, lovind de trei ori scurt masa. Domnișoara de la casă și chelnerul cercetară moneda de aur cu o atenție foarte jignitoare pentru Contenson; dar neîncrederea lor era îndrituită de uimirea pe care le-o producea tuturor clienților înfățișarea lui Contenson. Aurul ăsta e câștigat prin furt sau prin omor? Aceasta era întrebarea ce și-o puneau câteva spirite independente și clarvăzătoare care-l priveau pe Contenson pe deasupra ochelarilor, părând totodată că-și citea ziarul. Contenson, care vedea tot și nu se mira niciodată de nimic, își șterse disprețuitor gura cu o batistă care n-avea decât trei petece, își lua restul și-l vârî în buzunarul de la vestă, căptușit cu o stofă ordinară albă, dar acum la fel de neagră ca postavul pantalonului, și nu lasă nici măcar cinci centime chelnerului.

— Ce client de pușcărie, îi zise moș Canquoëlle domnului Fillerault, care-i era vecin de masa.

— Eh! răspunse întregii cafenele domnul Camusot, singurul ce nu arătase nici cea mai mică uimire, e Contenson, mâna dreaptă a lui Louchard, guardul comercial. Pezevenghii ăștia au probabil pe cineva de arestat prin cartier...

Peste un sfert de oră, bătrânul Canquoëlle se ridică, își lua umbrela și porni pașnic către casa.

E nevoie însă să explicăm ce om cumplit și adânc se ascundea sub fracul lui moș Canquoëlle, după cum abatele Carlos îl ascundea pe Vautrin.

Acest provensal născut la Canquoëlles, singura moșie a familiei sale, de altminteri destul de bine văzută, se numea Peyrade. Într-adevăr, făcea parte din ramura mezina a casei de La Peyrade, o veche familie din Comtat sărăcită, dar care mai stăpânește moșioara La Peyrade. Era al șaptelea copil și venise pe jos până la Paris cu doi taleri de șase franci în buzunar, în 1772, la vârsta de șaptesprezece ani, împins de viciile unui temperament învăpăiat, de pofta brutală de a parveni care atrage atâția oameni din sudul țării în capitală, după ce-au înțeles că în casa părintească nu vor găsi niciodată bani să-și satisfacă patimile. Vom înțelege toată tinerețea lui Peyrade. când vom spune că în 1782 era confidentul și tartorul Locotenenței generale a poliției, unde fu foarte prețuit de domnii Lenoir și d'Albert, ultimii doi locotenenți generali. Revoluția nu avu poliție, n-avea nevoie. Directoratul, guvern ceva mai constituțional decât acela al Comitetului Salvării Publice, fu nevoie să reconstituie o poliție, iar primconsulul Bonaparte desăvârși crearea ei odată cu Prefectura de poliție și cu Ministerul Poliției Generale.

Peyrade, om cu tradiție, recrută agenți în înțelegere cu un ins numit Corentin, de altminteri mult mai tare decât Peyrade, deși mai tânăr, și care nu fu un om de geniu decât în subteranele poliției. În 1808, uriașele servicii pe care le făcu Peyrade fură răsplătite prin numirea lui în postul înalt de comisar general la Anvers. În mintea lui Napoleon, acest soi de prefectură a poliției era echivalentă cu un minister al poliției însărcinat cu supravegherea Olandei. Când împăratul se întoarse din campania din 1809, Peyrade fu luat pe sus de la Anvers între doi jandarmi și aruncat în pușcărie. După două luni ieși din închisoare pe garanția prietenului său Corentin, nu fără a fi fost supus la Prefectura de poliție la trei interogatorii de șase ore fiecare. Oare Peyrade își datora dizgrația hărniciei extraordinare

cu care îl ajutase pe Fouché când acesta apăra coastele Franței, atacate de ceea ce s-a numit în vremea aceea expediția de la Wacheren, prilej în care ducele de Otrante dădu dovada de însușiri care-l înspăimântară pe împărat? în momentul acela Fouché considera lucrul drept probabil; dar astăzi, când toată lumea știe ce s-a întâmplat atunci în Consiliul de miniștri convocat de Cambacérès, lucrul e sigur. Trăsniți cu toții de știrea tentativei englezilor care-i plăteau lui Napoleon expediția de la Boulogne și luați fără de veste când stăpânul lor era fortificat în insula Lobau, pe Dunăre, în Austria, unde toată Europa îl credea pierdut, miniștrii nu știau ce hotărâre să ia. Părerea tuturor era că trebuie trimis un curier împăratului. Singur Fouché îndrăzni să traseze un plan de operații pe care de altfel îl și realizează.

— Acționează cum vrei, îi zise Cambacérès, *dar eu care țin să rămân cu capul pe umeri*, îi trimit un raport împăratului.

Se știe de ce pretexte absurde s-a folosit împăratul la întoarcere, în plin Consiliu de Stat, ca să-și dizgrațieze ministrul și să-l pedepsească pentru că îndrăznise să salveze Franța fără dânsul. Din clipa aceea, împăratul adăugă la dușmănia prințului de Talleyrand pe cea a ducelui de Otrante, singurii doi mari oameni politici datorăți Revoluției și care poate l-ar fi salvat pe Napoleon în 1813. Spre a se descotorosi de Peyrade, se folosi pretextul ordinar că ar fi luat mită: tolerase contrabanda, împărțind unele câștiguri cu marii negustori. Era cam aspru pentru un om care-și datora bastonul de mareșal al Comisariatului general unor mari servicii aduse statului. Acest ins, îmbătrânit în administrația de stat, cunoștea secretele tuturor guvernelor, începând cu anul 1775, când intrase în Locotenența generală a poliției. Împăratul, care se credea destul de tare ca să făurească oamenii așa cum îi trebuiau, nu ținu seama de obiecțiile ce-i fură făcute mai târziu în

sprijinul unui om socotit drept unul dintre cei mai siguri, mai isteți și mai îndemânatici, dintr-acele genii necunoscute, însărcinate să vegheze asupra siguranței statului. El crezu că-l poate înlocui pe Peyrade cu Contenson; dar Contenson era pe atunci absorbit de Corentin în folosul său. Peyrade era cu atât mai simțitor lovit, cu cât, desfrânat și lacom, se afla cu privire la femei în situația unui cofetar căruia îi plac prăjiturile. Obișnuința viciilor devenise la el o fire proprie: nu se putea lipsi de mese bune, de joc de cărți, într-un cuvânt de acea viață de boier mare, fără fast, dusă de toți oamenii cu însușiri puternice și care și-au creat o nevoie de distracții exagerate și neobișnuite. Și apoi trăise până atunci pe picior mare fără să fie niciodată obligat să justifice cheltuielile, vârand mâinile în fonduri, căci nu li se precupețeau banii niciodată, nici lui, nici prietenului său, Corentin. Cinic și spiritual, îi plăcea de altminteri situația în care se afla, era filosof. Și în sfârșit, un spion, la orice treaptă s-ar afla în mașinăria poliției, nu poate reveni la o meserie cinstită și liberală, după cum niciun ocnaș nu poate să facă acest lucru. O dată înfierăți, înmatriculați, spionii și condamnații, la fel ca diaconii, devin niște oameni pecetluiți. Există ființe cărora societatea le întipărește o soartă fatală. Spre nenorocirea sa, Peyrade era nebun după o fetiță, copil pe care era sigur că i-l născuse o actriță celebră, căreia îi făcuse o dată un serviciu, iar dânsa îi mulțumise vreme de trei luni. Peyrade, care își aduse copilul de la Anvers, se trezi deci la Paris, fără niciun venit, cu un ajutor de o mie două sute de franci pe an pe care i-l acorda Prefectura de poliție fostului învățăcel al lui Lenoir. Se stabili în rue des Moineaux, la etajul patru, într-un mic apartament de când camere pe care-l plătea cu două sute cincizeci de franci.

Dacă există un om simțitor la foloasele și plăcerea de a avea un prieten, acela e leprosul pe care mulțimea îl numește spion, poporul sticlete,

iar administrația de stat agent. Peyrade și Corentin erau prin urmare prieteni ca Oreste și Pylade. Peyrade îl formase pe Corentin așa cum l-a format pictorul Vien pe David: în curând însă elevul își întrecu maestrul. Făcuseră împreună numeroase expediții. Peyrade, bucuros că a ghicit talentul lui Corentin, îl lansase în cariera de agent, pregătindu-i un triumf. Își sili elevul să se slujească de o iubită care-l disprețuia, drept undiță cu care să prindă un om. Și pe atunci Corentin n-avea decât douăzeci și cinci de ani! Corentin, rămas unul dintre generali al căror generalissim e ministrul poliției, păstrase, sub ducele de Rovigo^[55] funcția înaltă pe care o avusese sub ducele de Otrante. Iar pe vremea aceea se proceda cu poliția generală ca și cu poliția judiciară. La fiecare caz ceva mai cuprinzător se încheia un acord pașal, ca să spunem așa, cu cei trei, patru sau cinci agenți mai capabili. Ministrul, aflând de vreo conspirație, prevenit că se urzește o uneltire, n-are a face cum anume, îl întreba pe unul dintre coloneii poliției sale: „Cât îți trebuie ca să ajungi la cutare rezultat?” Corentin, Contenson răspundea după matură chibzuință: „Douăzeci, treizeci, patruzeci de mii de franci”. Apoi, după ce se dăduse ordin de începere a operației, toate mijloacele și oamenii ce urmau să fie întrebuințați rămâneau la alegerea și la aprecierea lui Corentin, sau a oricărui agent împuternicit. De altminteri, poliția judiciară acționa la fel cu Vidocq^[56] pentru descoperirea crimelor.

Poliția politică, la fel cu poliția judiciară, își alegea oamenii mai cu seamă dintre agenții cunoscuți, înmatriculați, folosiți de obicei, și care sunt parcă soldații acestei armate secrete, atât de trebuincioase statelor, în ciuda vorbăriei filantropilor și a moralistilor cu morală meschină. Dar încrederea extraordinară datorată celor doi-trei generali de calibrul lui Peyrade sau Corentin presupunea că au dreptul de a întrebuința persoane necunoscute, sub rezerva de a da totdeauna

socoteală ministrului în cazuri grave. Dar, pe experiența și șiretenia lui Peyrade puneă Corentin mare preț, încât după furtuna din 1810, el își folosi vechiul prieten, adeseori îi cerea părerea și îl întreținea pe picior mare. Corentin găsi mijlocul de a-i da lui Peyrade cam o mie de franci pe lună. La rândul său Peyrade îi făcu uriașe servicii lui Corentin. În 1816, Corentin, cu prilejul descoperirii conspirației în care urma să fie amestecat și bonapartitul Gaudissart, încercă să-l reintegreze pe Peyrade în poliția generală a regatului; dar o intervenție necunoscută îl înlătură pe Peyrade. Iată de ce. În dorința lor de a se face indispensabili Peyrade, Corentin și Contenson, puși la cale de ducele de Otrante, organizaseră pentru folosul personal al lui Ludovic al XVIII-lea, o contra poliție în care erau întrebuințați Contenson și încă alți câțiva agenți la fel de strașnici. Ludovic al XVIII-lea muri și duse cu el în mormânt secrete care vor rămâne secrete pentru cei mai informați istorici. Lupta dintre poliția generală a regatului și contra poliția regelui dădu naștere la cazuri cumplite al căror secret a fost păstrat de câteva capete tăiate de ghilotină.

Nu e aici nici locul, nici prilejul să intrăm în amănunte, căci *Scenele vieții pariziene* nu sunt *Scenele vieții politice*; e de ajuns să lăsăm să se întrevadă din ce trăia cel numit moș Canquoëlle în cafeneaua David și prin ce fire era legat de puterea înfricoșătoare și misterioasă a poliției. Din 1817 și până în 1822, Corentin, Contenson, Peyrade și agenții lor avură misiunea să-l spioneze adeseori chiar pe ministru. Poate că așa se explică de ce ministerul nu mai voi să-i folosească pe Peyrade și pe Contenson, asupra cărora Corentin, fără știrea lor, făcu să cadă bănuielile miniștrilor, ca apoi să se folosească de prietenul său când ajunse să creadă că nu-l va mai putea reintegra. Miniștrii avură atunci încredere în Corentin și-l însărcinară să-l supravegheze pe Peyrade, ceea ce-l făcu pe

Ludovic al XVIII-lea să zâmbească. Corentin și Peyrade rămăseră prin urmare total stăpâni pe situație. Contenson, multă vreme atașat de Peyrade, îl servea încă și acum. Intrase în serviciul guarzilor comerciali din ordinul lui Corentin și al lui Peyrade. Într-adevăr, în urma acelei frenezii unice, insuflate de o meserie pe care-o iubești, cei doi generali simțeau nevoia să-și plaseze soldații cei mai iscusiți în toate locurile unde puteau culege informații îmbelșugate. De altminteri viciile lui Contenson, obiceiurile sale depravate, care-l făcuseră să cadă mai jos decât cei doi prieteni ai săi, cereau atâția bani, încât trebuia să lucreze mult. Contenson, fără a săvârși vreo indiscreție, îi spusese lui Louchard că el cunoaște singurul om în stare să-l satisfacă pe baronul de Nucingen. Într-adevăr, Peyrade era singurul agent care putea să facă, nepedepsit de poliție, cercetări în interesul unei persoane particulare. După moartea lui Ludovic al XVIII-lea, Peyrade își pierdu nu numai orice importanța, dar și foloasele pe care i le aduce postul său de spion personal al maiestății-sale. Crezându-se de neînlocuit, își continuase felul de viață de până atunci. Femeile, mesele bune și Clubul străinilor îl feriseră de orice economii pe acest ins înzestrat, ca toți oamenii făcuți pentru viciu, cu o sănătate de fier. Dar, de la 1826 la 1829, ajuns aproape de șaptezeci și patru de ani, singur spunea că începe să se ruginească. Din an în an, Peyrade începea să trăiască mai puțin în largul său. Asista la funeraliile poliției, vedea cu mâhnire că guvernul lui Carol al X-lea părăsește bunele tradiții ale acesteia. La fiecare noua sesiune, camera tăia din fondurile necesare poliției, din ură față de acest mijloc de a guverna și din ideea fixă de a moraliza această instituție. „Ca și cum ar vrea să gătească mâncarea cu mânuși albe în mâini”, îi spunea Peyrade lui Corentin. Corentin și Peyrade simțeau încă din 1822 apropierea revoluției din 1830. Cunoșteau ura tainică a lui Ludovic al

XVIII-lea față de fratele și urmașul său, Carol al X-lea; ceea ce explica indulgența de care a făcut dovadă fața de ramura de Orléans, beneficiara lui 1830^[57] căci altfel domnia și politica sa ar fi o enigmă fără cheie.

Pe măsură ce îmbătrânea, lui Peyrade îi creștea și dragostea față de fiica sa nelegitimă. Pentru dânsa își luase înfățișarea burgheză, căci voia s-o mărite pe Lydie a sa cu un om cumsecade. Tot de aceea, mai ales în ultimii trei ani, voia să-și găsească un locșor fie la Prefectura de poliție, fie la Direcția poliției generale a regatului, în vreun post de care să nu-i fie rușine și pe care să nu fie nevoit să-l ascundă. În cele din urmă inventase un post care, îi spunea dânsul lui Corentin, se va dovedi trebuincios mai curând sau mai târziu. Trebuia creat la prefectura de poliție un birou numit *al informațiilor*, care ar fi fost intermediar între poliția Parisului propriu-zisă, poliția judiciară și poliția regatului, spre a face ca Direcția generală să folosească toate aceste forțe răsfirate. Peyrade singur mai putea, cu vârsta lui și după cincizeci și cinci de ani de discreție, să fie veriga care să lege între ele cele trei poliții, să fie într-un cuvânt arhivistul căruia să se adreseze statul și justiția spre a se lămuri în anumite cazuri. Peyrade spera că astfel, cu ajutorul lui Corentin, să înhațe o zestre și un soț pentru micuța Lydie. Corentin îi și vorbea de chestiunea aceasta directorului general al poliției regatului, fără să-l pomenească pe Peyrade, și directorul general, un om din sudul țării, socotea că propunerea trebuia să vină din partea prefecturii.

În momentul în care Contenson bătuse de trei ori în masa cafenelei cu banul său de aur, semn care voia să spună: „Trebuie să-ți vorbesc”, starostele agenților de poliție stătea și se gândea la această problemă: „Prin ce persoană, prin ce interese să-l pun în mișcare pe actualul prefect al

poliției?” Și avea înfățișarea unui ramolit care-și citește cu mare pasiune ziarul.

„Bietul nostru Fouché, își zicea el după aceea mergând pe rue Saint-Honoré, omul ăsta mare a murit! Intermediarii dintre noi și Ludovic al XVIII-lea sunt căzuți în dizgrație. De altminteri, cum îmi spunea Corentin ieri, lumea nu-l mai crede sprinten sau inteligent pe un om de șaptezeci de ani. Ah, de ce m-am învățat să mănânc la Very^[58] să beau vinuri scumpe... să joc cărți când am bani! Ca să-ți asiguri o situație n-ajunge să fii deștept, cum zice Corentin, ci și cumpătat. Scumpul meu domn Lenoir mi-a prorocit bine viitorul când a exclamat în timpul procesului pentru colierul reginei^[59]: *N-ai s-ajungi? niciodată nimic!* când a aflat că nu rămăsesem sub patul curtezanei Oliva.”

Dacă venerabilul moș Canquoëlle (și acasă i se spunea moș Canquoëlle) rămăsese în rue des Moineaux, la etajul patru, să nu ne îndoim că găsisese în felul în care era așezată clădirea niște ciudățenii care favorizau exercițiul cumplitelor sale îndeletniciri. Situată la colțul cu rue Saint-Roch, dintr-o parte n-avea vecini. Deoarece scara o împărțea în două, la fiecare etaj existau câte două camere cu totul izolate. Aceste două camere erau așezate în partea dinspre rue Saint-Roch. Deasupra etajului patru se aflau niște mansarde dintre care una slujea drept bucătărie, iar cealaltă era locuința unicei servitoare a lui moș Canquoëlle, o olandeză pe care o chema Katt și care-o alăptase pe Lydie. Moș Canquoëlle făcuse dormitor din prima dintre cele două camere separate și birou dintr-a doua. Un zid comun foarte gros izola fundul biroului. Fereastra care dădea pe rue des Moineaux era cu fața către un calcan. Și deoarece între scară și birou se afla toată lățimea camerei lui Peyrade, cei doi prieteni nu se temeau de nicio privire și de niciun auz, când vorbeau de treburi în acel birou făcut anume pentru scârboasa lor meserie. Din precauție, Peyrade pusese pe jos o rogojină și o

pătură în odaia flamandei, sub pretext ca vrea ca doica fiicei sale să trăiască bine. Mai mult decât atât, astupase și hornul camerei și se sluzea de o sobă al cărei burlan ieșea prin zidul din afară, deasupra străzii Saintroch. În fine, întinsese pe podele mai multe covoare, așa încât locatarii de la etajul de dedesubt să nu audă niciun zgomot. Expert în materie de spionaj, cerceta zidul dintre casa lui și cea vecină, tavanul și podeaua o dată pe săptămână, prefăcându-se că omoară insecte supărătoare. Siguranța că se află acolo fără martori sau ascultători, îl făcu pe Corentin să aleagă acest birou drept sală de consiliu când consfăturile nu aveau loc la el acasă. Locuința lui Corentin nu era cunoscută decât de către directorul general al poliției regatului și de către Peyrade; acolo primea persoanele la care ministerul sau palatul recurgeau drept intermediare în împrejurări grave; dar niciun agent, niciun subaltern nu intra acolo, treburile meseriei combinându-se la Peyrade. În acea cameră, fără nimic deosebit se țesură planuri, se luară hotărâri care ar putea să furnizeze ciudate informații istorice și drame neobișnuite, dacă zidurile ar putea vorbi. Acolo fură analizate între 1816 și 1826 probleme de importanță uriașă. Acolo se descoperiră în germene evenimentele care aveau să apese asupra sorții Franței. Acolo, Peyrade și Corentin, la fel de prevăzători dar mai bine informați decât Belart, procurorul general, își spuneau încă din 1819: „Dacă Ludovic al XVIII-lea nu vrea să dea cutare sau cutare lovitură, să se descotorosească de cutare principe, își detestă fratele? Vrea așadar să-i lase moștenire o revoluție?”

Ușa lui Peyrade purta o tăbliță pe care se găseau uneori semne ciudate, cifre scrise cu creta. Acest soi de algebră infernală avea pentru inițiați un înțeles foarte clar. În fața apartamentului atât de sărăcăcios al lui Peyrade se afla acela al Lydiei, alcătuit dintr-o anticameră, un salonaș, o cameră

de culcare și un budoar... Ca și ușa camerei lui Peyrade, ușa Lydiei era făcută din tablă de fier groasă de patru milimetri, vârată între două blăni groase, de stejar, înarmate cu broaște și un sistem de țătâni care le făceau la fel de greu de sfărâmat ca și o ușă de închisoare, încât, deși casa era una dintr-acelea cu gang, prăvălii și fără portar, Lydie trăia acolo fără să se teamă de nimic. Sufrageria, salonașul, dormitorul, care aveau ferestre cu grădinițe în lăzi, erau de o curățenie flamandă și luxoasă. Doica olandeză nu o părăsise niciodată pe Lydie, căreia îi zicea fiică. Amândouă mergeau la biserică în fiecare duminică, ceea ce îl făcea să aibă o foarte bună părere despre moș Canquoëlle pe băcanul regalist cu prăvălie în aceeași casă, pe colțul dintre rue des Moineaux și rue Neuve-Saint-Roch, și a cărui familie, bucătărie și ucenici ocupau etajul întâi și mezaninul. La etajul al doilea trăia proprietarul, iar al treilea era închiriat de douăzeci de ani de către un șlefuitor de pietre prețioase. Fiecare din locatari avea o cheie de la ușa gangului. Soția băcanului primea cu atât mai bucurosi scrisorile și pachetele adresate acestor trei gospodării pașnice, cu cât băcănia era înzestrată cu o cutie de scrisori.

Fără astfel de amănunte, străinii și nici chiar cei care cunosc Parisul n-ar înțelege taina și liniștea, lipsa de grijă și siguranța care făceau din această casă o excepție în Paris. Începând cu miezul nopții, moș Canquoëlle putea urzi orice intrigă, putea primi spioni sau miniștri, femei sau cocote, fără să observe nimeni pe lume. Peyrade, despre care olandeza îi spusese bucătăresei băcanului: „Nu e în stare să omoare o muscă!” era socotit cel mai blajin dintre oameni. Nu se dădea în laturi de la nicio cheltuială pentru fiică-sa. Lydie, care învățase muzica de la Schmucke^[60], era talentată și știa să compună. Se pricepea să picteze în sepia, în guașă și acuarelă. Peyrade prânzea în toate duminicile cu fiică-sa. În ziua aceea bătrânul era

numai și numai tata. Credincioasă fără să fie bisericoasă, Lydie ținea Paștele și se ducea la spovedanie și împărtășanie în fiecare lună. Totuși, din când în când își îngăduia să se ducă la spectacole. Se plimba în grădinile Tuileries când era vreme frumoasă. Acestea erau singurele ei plăceri, căci ducea o viață foarte sedentară. Își adora tatăl, dar n-avea nicio idee despre sinistrele sale însușiri și despre sumbrele-i îndeletniciri. Nicio dorință nu tulburase viața curată a acestei copile atât de curate. Subțire, frumoasă ca maicăsa, înzestrată cu un glas încântător și cu o fețișoară fină, încadrată de un păr frumos, blond, semăna cu acei îngeri mai mult mistici decât reali, așezați de anumiți pictori primitivi în fundul tablourilor ce înfățișează „Sfânta Familie”. Ochii săi albaștrii păreau că revarsă o rază din ceruri asupra celui căruia îi hărăzea o privire. Din găteala ei castă, fără exagerările nici unei mode, se desprindeau o fermecătoare mireasmă de burghezie. Închipuiască-și cineva un Satan bătrân, tată al unui înger și va înțelege ce erau un Peyrade și fiică-sa. Dacă cineva ar fi mânjit această perlă, tatăl ar fi fost în stare să născocească, spre a-l nimici, una dintre acele curse înspăimântătoare în care căzură, pe vremea Restaurației, nefericiții ce-și lăsară capetele sub ghilotină. Trei mii de franci pe an îi erau de ajuns pentru Lydie și Katt, doica.

De îndată ce intră pe la capătul din sus des Moineaux, Peyrade îl zări pe Contenson. Trecu pe lângă el, urcă la etaj, auzi pașii agentului său pe scară și-i deschise înainte ca flamanda să scoată capul pe ușa bucătăriei. O sonerie pe care-o declanșa o ușă cu geamuri, instalată la etajul trei unde locuia șlefuitorul de pietre scumpe, îi anunța pe locuitorii de la etajul trei și patru când urca cineva pentru ei. Nu mai e nevoie să spunem că începând cu miezul nopții Peyrade înăbușea cu vată soneria.

— Ce e graba asta, filozofule?

Filosoful era porecla pe care i-o dădea Peyrade lui Contenson și de care era vrednic acest Epictet al sticleților. Numele acesta de Contenson ascundea, vai! unul dintre cele mai vechi nume ale feudalității normande.

— Păi sunt cam vreo zece mii de încasat.

— Politică?

— Nu, un moft! Baronul de Nucingen, îl știi, hoțul acela bătrân cu patalama, nechează după o femeie pe care a văzut-o în pădurea Vincennes și trebuie să i-o găsim, că altfel moare de dragoste... După cât mi-a spus valetul lui, ieri a fost la el un consult de medici... I-am și extras o mie de franci sub pretext că-i caut prințesa.

Și Contenson îi povestește întâlnirea lui Nucingen cu Esther, adăugând că baronul avea niște informații proaspete.

— Lasă, zise Peyrade, o să-i găsim Dulcineea; spune-i baronului să vie astă-seară cu trăsura în Champs-Élysées, pe avenue Gabriel, colț cu calea Marigny.

Peyrade îl dădu afară pe Contenson și bătu la fiică-sa, cum trebuia să bați ca să fii primit. Intră vesel; în sfârșit, întâmplarea îi înfățișa un mijloc de a obține postul pe care-l dorea. Se cufundă într-un fotoliu adânc, „à la Voltaire”, după ce-o sărutase, pe Lydie pe frunte și spuse: „Cântă-mi ceva...”

Lydie îi cântă o bucată pentru pian de Beethoven.

— Ai cântat bine, căprioara tatei, zise dânsul luând-o pe genunchi, știi că avem douăzeci și unu de ani? Trebuie să ne căsătorim, căci tata are peste șaptezeci de ani...

— Sunt fericită așa, răspunse dânsa.

— Nu mă iubești decât pe mine, atât de urât și de bătrân? întrebă Peyrade.

— Dar pe cine vrei să iubesc?

— Cinez la tine, fetița mea, să-i spui Kattei. Mă gândesc să ne facem o situație, să iau un post și să-

ți caut un soț vrednic de tine... Vreun băiat bun și plin de talente, de care să poți fi mândră cândva...

— N-am văzut până acum decât unul singur pe care l-aș fi vrut de bărbat...

— Ai văzut unul?...

— Da, în grădina Tuileries, continuă Lydie, trecea de braț cu contesa de Sérisy.

— Și cum îl cheamă?

— Lucien de Rubempré!... Ședeam alături de Katt sub un tei, fără să mă gândesc la nimic. Lângă noi erau două doamne care și-au spus una alteia: „Iat-o pe doamna de Sérisy și pe frumosul Lucien de Rubempré”. M-am uitat și eu la perechea pe care-o priveau cele două doamne, „Vai, draga mea, a spus una dintre ele, mare noroc au unele femei!... Acesteia i se trece cu vederea orice, fiindcă e născută de Ronquerolles și fiindcă soțul ei e la putere.” — „Da, dragă, a răspuns cealaltă doamnă, dar Lucien o costă scump...” Ce voia să spună, tată?

— Prostii, cum spun oamenii din lumea mare, îi răspunse Peyrade fiică-sii, cu un aer blajin. Poate că vorbeau de politică.

— Dumneata m-ai întrebat, tată, și ți-am răspuns. Dacă vrei să mă măriți, găsește-mi un soț care să semene cu tânărul acela.

— Copil ce ești! îi răspunse tatăl. La bărbați frumusețea nu e totdeauna semn de bunătate. Tinerii înzestrați cu o înfățișare plăcută nu întâlnesc nicio greutate la începutul vieții, și atunci nu-și cultivă niciun talent, nu depun nicio efort, lumea le surâde și astfel îi depravează, iar mai târziu sunt siliți să plătească cu dobândă binele de la început!... Aș vrea să găsesc pentru tine ceea ce burghezii, bogătașii și proștii lasă fără sprijin și fără protecție...

— Ce anume, tată?

— Un necunoscut plin de talent... Lasă, copila mea scumpă, am să scotocesc toate mansardele Parisului și să-ți îndeplinesc dorința, înfățișându-i

dragostei tale un bărbat tot atât de frumos ca haimanaua de care-mi vorbești, însă plin de viitor, unul dintre oamenii aceia sortiți gloriei și norocului... A, uitasem! Mi se pare că am o herghelie de nepoți și printre ei trebuie să se găsească unul vrednic de tine!... Am să scriu sau am să spun să scrie cineva la Provence!

Lucru ciudat! În clipa aceea, un tânăr mort de foame și de oboseală, sosit pe jos din departamentul Vaucluse, nepot al lui moș Canquoëlle, intra în Paris prin bariera Italiei, căutându-și unchiul. În visele familiei, care nu cunoștea soarta acestui unchi, Peyrade era un subiect de speranțe: îl credeau reîntors din Indii cu milioane! Îmboldit de aceste basme rostite la gura sobei, nepoțelul, pe care-l chema Théodose, pornise într-o călătorie în jurul lumii, ca să-l caute pe unchiul fabulos.

După ce gustase vreme de câteva ceasuri fericirea de a fi tată, Peyrade își spală și-și vopsi părul (pudra de pe cap era o deghizare), apoi îmbrăcat într-o redingotă groasă și largă de postav albastru, încheiată până sus, cu o pelerină neagră pe deasupra, încălțat cu cizme solide cu tălpi groase și înarmat cu o carte de vizită anumită, umbla alene de-a lungul aleii Gabriel, unde Contenson, deghizat în zarzavagioaică bătrâna, se întâlnește cu el în fața grădinilor palatului Elizée-Bourbon.

— Domnule Saint-Germain, îi zise Contenson, dându-i fostului său șef pseudonimul de care se folosea pe când lucra, m-ai făcut să câștig cinci sute de biștari; dar am venit să te aștept aici ca să-ți spun că blestematul de baron, înainte de a mi-i da, s-a dus să se informeze la prefectura de poliție.

— Cred c-o să am nevoie de tine, răspunse Peyrade. Vezi-te cu numerele 7, 10 și 21, o să-i putem folosi pe ăștia fără să știe nici poliția, nici prefectura.

Contenson se întoarse și se opri lângă trăsură în care domnul de Nucingen îl aștepta pe Peyrade.

— Sunt domnul de Saint-Germain, îi spuse baronului meridionalul, ridicându-se până la ușa trăsurii.

— *Boftim, urca lîncă mine*, zise baronul care-i porunci vizitiului s-o ia către Arcul de Triumf de l'Etoile.

— Ați fost la prefectură, domnule baron? Nu e frumos... Se poate ști ce i-ați spus domnului prefect și ce v-a răspuns? întrebă Peyrade.

— *Înainte te a tha cingi zute de vranci la un terpeteu ca Godanzon, foiam ze avlu tacă merită... Am zis breftului boliției khă toresc ze volozesc un acent numid Beirat în zdrăinătate pentru o miziune teligadă, ji dagă bod ză am o ingretere dodală în el... Brevegt a resbuns khă tumnetha ejdi unu thin oamenii cei mai tipaci ji cinztiț. Azda e dod.*

— Și acum, după ce domnului baron i s-a destăinuit numele meu adevărat, binevoiește să-mi spună despre ce e vorba?

Îndată baronul îi explică pe larg și cu multe vorbe, în groaznicul său jargon de evreu polonez și întâlnirea cu Esther, și strigătul valetului dindărătul trăsurii, și încercările sale neizbutite de a o regăsi, apoi încheie istorisind ce se întâmplase în ajun la el acasă, zâmbetul ce-i scăpase lui Lucien de Rubempré, și bănuiala lui Bianchon și a câtorva dandi, cu privire la o legătura între necunoscută și numitul tânăr.

— Ascultați, domnule baron, îmi veți da întâi zece mii de franci ca acout asupra spezelor, căci din istoria asta e vorba să scăpați cu viață și deoarece viața dumneavoastră e o fabrică de afaceri, nu trebuie să precupețim nimic ca să vă găsim femeia. Ce să mai vorbim? V-a căzut cu tronc!

— *Ta, mi-a găzut gu drong.*

— Dacă mai e nevoie de ceva, vă voi spune, domnule baron; puteți avea încredere în mine, urmă Peyrade. Nu sunt, cum ați putea crede un spion... În 1807 eram comisar general al poliției la Anvers și acum, după moartea lui Ludovic al XVIII-lea, vă pot destăinui că vreme de șapte ani am fost șeful contrapoliției sale... Prin urmare cu mine nu încapе târguială. Vă închipuiți, domnule baron, că nu se poate face devizul conștiințelor ce trebuie cumpărate până nu se studiază chestiunea. N-aveți nicio grijă, voi izbuti. Să nu credeți că mă veți plăti cu vreo sumă oarecare, vreau altfel de răsplată...

— *Zber gă nu torești ză te vac rege?*... zise baronul.

— Nu, e ceva foarte ușor pentru dumneavoastră.

— *Te agord!*

— Îi cunoașteți pe bancherii Keller?

— *Vorte pine.*

— François Keller e ginerele contelui de Gondreville, iar contele de Gondreville a fost la dumneavoastră la cină ieri cu ginerele său.

— *Gine tracu ți-a zbus?* exclamă baronul. *Șorș ăzda n-are lakăt la cură.*

Peyrade începu să râdă. Asta îl băgă pe baron la grave bănuieli cu privire la valetul său.

— Contele de Gondreville e pe deplin în măsură de a obține pentru mine un post pe care doresc să-l am la prefectura poliției și privitor la a cărui înființare prefectul va primi un memoriu în mai puțin de patruzeci și opt de ore, continuă Peyrade. Cereți postul pentru mine, faceți în așa fel încât contele de Gondreville să primească a interveni în această chestiune cu oarecare insistență, și astfel veți răsplăti serviciul pe care vi-l fac. N-am nevoie decât să-mi dați cuvântul, căci dacă l-ați călca, mai devreme sau mai târziu v-ați blestema ziua nașterii... Credeți-l pe Peyrade.

— *Îți thau guvântul the onor gă vac dod bosibilul...*

— Dacă n-aș face pentru dumneata decât posibilul, n-ar fi destul.

— *Adungi îți bromit zinger.*

— Sincer... asta îmi trebuie, zise Peyrade. Sinceritatea e singurul cadou cât de cât neobișnuit pe care ni-l putem face unul altuia.

— *Zinger*, repetă baronul. *Unte torejdi ză gopori?*

— La capătul podului Ludovic al XVI-lea.

— *La podul Gamerei*, îi zise baronul valetului care veni lângă ușa trăsurii.

„*Brin urmare o foi afea be negunozgudă*”, își zise baronul plecând.

„Ce ciudățenie, se gândea Peyrade, întorcându-se pe jos către tripourile din curtea palatului Orléans, unde avea de gând să încerce a-și tripla cei zece mii de franci ca să-i alcătuiască o dotă Lydiei. Iată-mi nevoit să-mi vâr nasul în treburile intime ale tânărului care cu o privire a vrăjit-o pe fiică-mea. E de bună seamă unul dintre oamenii aceia care au „*ochiul femeilor*” își spuse dânsul folosind una dintre expresiile limbajului special pe care și-l alcătuisese pentru folosință proprie și în care observațiile sale și ale lui Corentin erau rezumate în formule ce adeseori siluiau limba, dar prin însuși acest fapt erau tari și colorate.

Când se întoarse, baronul de Nucingen era alt om, își uimi slugile și soția; le arătă o față îmbujorată; înviorată, era de-a dreptul vesel.

— I-a luat naiba pe acționarii noștri, îi spuse du Tillet lui Rastignac.

În momentul acela se servea ceaiul în salonașul Delphinei de Nucingen, după întoarcerea de la Operă.

— *Ta*, răspunse zâmbind baronul care-i prinsese gluma asociatului sau, *zimt bofta ză vac avaceri.*

— Ce, ți-ai văzut necunoscuta? întrebă doamna de Nucingen.

— *Nu*, răspunse dânsul, *tar e zberanță z-o câsesc.*

— Își mai iubește cineva soția în felul ăsta? exclamă doamna de Nucingen, simțind un pic de gelozie sau prefăcându-se că simte.

— Când o să fie a dumitale, îi spuse du Tillet baronului, trebuie să ne inviți la masă cu ea, căci sunt foarte curios să o studiez pe ființa care a fost în stare să te întinerească în așa fel.

— *E un gap de obéră a nadurii*, răspunse bătrânul bancher.

— O să se lase păcălit ca un copilandru, șopti Rastignac la urechea Delphinei.

— Eh! câștigă destui bani ca să...

— Ca să mai dea și altora ceva, nu?... zise du Tillet întrerupând-o pe baroneasă.

Nucingen se plimba prin salon de parcă avea ceva la picioare.

— Acum e momentul să-l pui să-ți plătească ultimele datorii, zise Rastignac la urechea baroanei.

Chiar în acest moment, abatele, sosit în rue Taitbout ca să dea ultimele instrucțiuni Europei ce urma să joace rolul principal în comedia născocită spre a-l păcăli pe baronul de Nucingen, plecă plin de speranțe. Până la bulevard îl însoți Lucien, cam neliniștit văzându-l pe acest semi-demon atât de bine deghizat, încât nici el nu-l cunoscuse decât după glas.

— Unde naiba ai găsit o femeie mai frumoasă decât Esther? îl întrebă dânsul pe corupătorul său.

— Puiule, așa ceva nu se găsește la Paris. Asemenea tenuri nu se fabrică în Franța.

— Sunt încă amețit de ea... Venera Callipyge nu este atât de bine făcută! Îți vine să intri în iad pentru dânsa. Dar unde-ai găsit-o?

— E cea mai frumoasă cocotă din Londra. Beată de gin, și-a ucis amantul într-un acces de gelozie... Amantul era un ticălos de care poliția din Londra a scăpat în felul acesta, și au trimis-o pentru câțeva vreme la Paris, până se mai uită cazul... Hoțoaica a fost bine crescută. E fata unui ministru, vorbește

franțuzește de parcă i-ar fi limba maternă; nu știe și niciodată nu va putea ști ce poate face acolo. I s-a spus că dacă o placi o să-ți poată mânca milioane; dar că ești gelos ca un tigru și i-am impus același program de viață ca și Estherei. Nu știe cum te cheamă.

— Dar dacă Nucingen ar prefera-o pe asta în locul Estherei...

— Ah, aici te-așteptam! exclamă abatele. Azi ți-e frică să nu cumva să rămână neîmplinit ceea ce te înfricoșa ieri în așa hal! Fii liniștit. Fata asta e blondă, albă și are ochii albaștri, e contrariul frumoasei evreice, și Nucingen e în așa hal de putregăit, că nu-l mai pot mișca decât ochii Estherei. Doar nu puteam ascunde o urâtă! După ce-și joacă rolul, o trimit sub protecția unei persoane de încredere la Roma sau la Madrid, unde va stârni pasiuni.

— Dacă nu avem decât puțină vreme, zise Lucien, mă întorc la dânsa...

— Du-te, fiule, distrează-te, vei mai avea o zi și mâine. Eu aștept pe cineva pe care l-am însărcinat să afle ce se petrece la baronul de Nucingen.

— Pe cine?

— Metresa valetului lui Nucingen, căci trebuie la urma urmelor să știu în fiecare moment ce se petrece la dușman.

La miezul nopții, Paccard, valetul Estherei îl găsi pe abate pe podul Artelor, locul cel mai potrivit ca să schimbe două vorbe care nu trebuie auzite de nimeni. Stând de vorbă, valetul era atent, cu ochii într-o direcție, în vreme ce abatele privea în cea opusă.

— Baronul a fost azi dimineață la prefectura poliției de la orele patru la cinci, zise valetul, și astă seară s-a lăudat că va găsi femeia pe care a văzut-o în pădurea Vincennes, i-a promis-o cineva...

— Vom fi spionați, zise Carlos, dar de către cine?...

— Până acum s-au servit de Louchard, guardul comercial.

— Asta ar fi o copilărie, răspunse abatele. De temut pentru noi nu sunt decât Brigada de siguranță și poliția judiciară; și din moment ce nu se mișcă, putem să ne mișcăm noi!...

— Mai e ceva!

— Ce?

— Prietenii de pe pârnaie... L-am văzut ieri pe La Pouraille... A lăsat țeapănă o pereche și are cincizeci de mii de *lovele*... de aur.

— Va fi arestat, spuse Jacques Collin, ăsta e asasinul din Rue Boucher.

— Ce trebuie să fac? întrebă Paccard pe tonul respectuos pe care trebuie să-l fi avut un mareșal când venea să primească ordine de la Ludovic al XVIII-lea.

— O să ieșiți în fiecare seară la ora zece, răspunse falsul abate, treceți în trap mare prin pădurea de la Vincennes, prin pădurea de la Meudon și de la Ville-d'Avray. Dacă te supraveghează sau te urmărește cineva, lasă-te, fii sociabil, vorbăreț și amator de bacșișuri. Ai să vorbești de gelozia lui Rubempré, care e nebun după *conița* și care, mai întâi de toate, nu vrea să se afle în lumea bună că are o metresă de soiul ăsta...

— Am înțeles! Trebuie să fiu înarmat?

— Ești nebun! zise Carlos iute. Arme!... Ce să faci cu ele? Nu sunt bune decât să faci prostii. În niciun caz să nu pui mâna pe cuțitul tău de vânătoare. Când poți să-i frângi picioarele omului celui mai zdravăn cu lovitura pe care ți-am arătat-o!... Când poți să te bați cu trei sticleți înarmați, fiind sigur că pui la pământ doi, până să-și scoată al treilea pușcoiul!... De ce te mai temi? N-ai bastonul?

— Ai dreptate! zise valetul.

Paccard, poreclit Vechea-Gardă, Mare-Șmecher, Gata-la-datorie, omul cu pulpele de fier, brațul de

oțel, barbete italienești, părul mare și buclat ca artiștii, barba lungă și stufoasă, cu o față lividă și nemișcată ca a lui Contenson, își păstra temperamentul pe dinăuntru, și avea o talie și o siluetă de tambur major care înșală bănuielile. Ocnașul scăpat din ocnă n-are acea îngâmfare serioasă și acea încredere în calitățile sale. Giafar al Harun-al-Rașidului^[61] ocnei îi arată admirația prietenească de care făcea dovadă Peyrade față de Corentin. Acest uriaș pe picioare neobișnuit de lungi, cu pieptul cam mic și fără multă carne pe oase, umbla pe două picioroange cu un mers plin de gravitate. Niciodată partea dreaptă nu se mișca, fără ca ochiul drept să nu cerceteze împrejurimile cu iuțea blajină proprie spionului și hoțului. Ochiul stâng imita ochiul drept. Un pas, o otheadă! Uscățiv, sprinten, gata la, orice și la orice oră, de n-ar fi avut un dușman tainic numit *licoarea voinicilor* (cu alte cuvinte rachiul) Paccard ar fi fost desăvârșit, spunea Carlos, până într-atât era înzestrat cu însușirile neapărat trebuitoare omului ce se află în război cu societatea. Dar stăpânul izbutea să-l convingă pe sclav *să-l înțarce pe diavol*, nebând decât seara, Când se întorcea acasă, Paccard degusta aurul lichid pe care și-l vărsa câte puțin dintr-odată, dintr-un clondir pântecos sosit tocmai de la Danzig.

— O să fiu cu ochii în patru, zise Paccard, punându-și pe cap măreața pălărie cu penaj, după ce-l salutase pe cel pe care-l numea *duhovnicul său*.

Iată prin ce împrejurări oameni atât de puternici fiecare pe tărâmul său, ca Jacques Collin, Peyrade și Corentin, ajunseră să se înfrunte pe același câmp de bătaie și să-și dezlănțuie geniul într-o luptă în care fiecare din ei se bătea pentru patima sau interesele sale. Fu una dintre acele bătălii necunoscute, dar îngrozitoare, în care se cheltuiește sub forma talentului, urii, ciudei,

loviturilor și contraloviturilor viclene, tot atâta putere câtă trebuie ca să întemeiezi o avere. Oameni și mijloace, totul fu secret în ce-l privește pe Peyrade, pe care prietenul său Corentin îl ajută în această operație, socotită de ei o prostie. Astfel încât istoria e mută în privința acestui subiect, după cum e mută asupra cauzelor adevărate ale marilor revoluții. Dar iată rezultatul.

La cinci zile după întrevvedere domnului de Nucingen cu Peyrade pe Champs-Élysées, într-o dimineată, un bărbat de vreo cincizeci de ani, având una dintre acele fețe de un alb de ceruză pe care și le făuresc diplomații, îmbrăcat în stofă albastră, cu o siluetă destul de elegantă, având aproape înfățișarea unui ministru de stat, coborî dintr-o splendidă cabrioletă și aruncă valetului frâiele. Pe lacheul care ședea pe o bancă în vestibul și care-i deschise respectuos marea ușa cu geamuri, îl întrebă dacă baronul de Nucingen primește.

— Numele domnului?... întrebă servitorul.

— Spune-i domnului baron ca vin din alea Gabriel, răspunse Corentin. Dacă domnul baron are pe cineva, nu te apuca să rostești numele ăsta cu glas tare, căci te-ar da afară. Peste un minut, lacheul se întoarse și-l conduse pe Corentin în biroul baronului, ocolind încăperile de recepție.

Corentin schimbă privirea-i nepătrunsă cu o privire de același soi din partea bancherului și se salută decent.

— Domnule baron, zise dânsul, vin din partea lui Peyrade.

— *Pine*, făcu baronul și se duse să tragă zăvoarele la ambele uși.

— Amanta domnului de Rubempré locuiește în rue Taitbout, în fosta locuință a domnișoarei de Bellefeuille, ex-amanta domnului de Granville, procurorul-general.

— *Ah adâd te abroabe te mine!* exclama baronul, *ge garaghioz!*

— Mi-e ușor să cred că sunteți nebun după acea femeie superbă, mi-a făcut plăcere s-o văd, urmă Corentin. Lucien este atât de gelos pe femeia asta, încât îi interzice să se arate și cred că-l iubește, căci, de patru ani de când i-a moștenit mobilierul și condiția domnișoarei Bellefeuille, nici vecinii, nici portarul, nici chiriașii n-au putut-o zări. Prințesa nu se plimbă decât noaptea. Când iese în oraș, storurile trăsurii sunt trase, iar doamna poartă un vâl. Lucien nu o ascunde pe femeia asta numai din motive de gelozie: trebuie să se însoare cu Clotilde de Grandlieu și e favoritul intim al doamnei de Sérisy. El ține, firește și la amanta sa de gală și la logodnică. Astfel încât sunteți stăpân pe situație: Lucien își va sacrifica plăcerea în folosul intereselor și vanității. Sunteți bogat, e vorba probabil de ultima dumneavoastră aventură, fiți larg. Vă veți ajunge scopul prin cameristă. Dați-i subreței vreo zece mii de franci, vă va ascunde în dormitorul stăpânii; și pentru dumneavoastră face cheltuiala!

Nicio figură de retorică nu poate zugrăvi vorbirea repezită, scurtă și poruncitoare a lui Corentin; în consecință baronul o ascultă dând semne de uimire, expresie pe care de multă vreme își interzisese s-o poarte pe fața-i neclintită.

— Am venit să vă cer cinci mii de franci pentru Peyrade, care a lăsat să-i cadă din buzunar cinci din bancnotele dumneavoastră... mic accident! continuă Corentin pe cel mai strașnic ton de comandă. Peyrade știe prea bine pe ce lume e, ca să mai aibă nevoie să-și plătească informatorii, și s-a bizuit pe dumneavoastră. Dar nu asta e cel mai important, zise Corentin, luându-și seama într-un fel care părea că-i răpește orice gravitate cererii de bani. Dacă vreți să n-aveți necazuri la bătrânețe, obțineți pentru Peyrade postul pe care vi l-a cerut și puteți să-i aranjați numirea fără greutate. Directorul general al poliției regatului a primit probabil ieri o notă în chestiunea aceasta. Nu mai

rămâne decât să-l puneți pe Gondreville să-i vorbească prefectului de poliție. Ei, spuneți lui Malin conte de Gondreville, că i se cere să-i facă un serviciu unuia dintre aceia care au știut să-l descotorosească de domnii de Simeuse și are să fie de acord...

— *Boftim, tomnul meu*, zise baronul, luând cinci bancnote de câte o mie de franci și întinzându-i-le lui Corentin.

— Camerista trăiește cu un valet înalt pe care-l cheamă Paccard și locuiește în rue de Provence, la un fabricant de trăsură. Paccard se închiriază ca valet cui vrea să treacă drept nabab. E un găligan de piemontez, căruia îi place destul de mult vermul; prin el veți ajunge la camerista doamnei Van Bogseck.

Evident, această destăinuire, zvârlită elegant în chip de post-scriptum, era contravaloarea celor cinci mii de franci. Baronul încerca să ghicească din ce seminție se trage Corentin, în care inteligența sa îi spunea că trebuie să vadă mai degrabă un șef al spionajului decât un spion. Dar Corentin rămase pentru dânsul ceea ce este pentru un arheolog o inscripție din care lipsesc mai mult de trei sferturi din litere.

— *Gum o gheamă pe camerista?* întrebă dânsul.

— Eugenia, răspunse Corentin, care se înclină în fața baronului, se întoarse pe călcâie și plecă.

Baronul de Nucingen era în culmea fericirii, își lăsa baltă afacerile și birourile și urcă în apartamentul său de locuit, aflându-se în starea de beatitudine a unui tânăr de douăzeci de ani care gustă dinainte o primă întâlnire cu prima iubită. Baronul scosese toate bancnotele de o mie de franci din casa sa de bani personală, o sumă care ar fi putut să facă fericit un sat întreg, cincizeci și cinci de mii de franci! și-i vârî de-a dreptul în buzunarul fracului. Dar prodigalitatea milionarilor nu poate fi asemuită decât cu setea lor de câștig. Din clipa în care e vorba de un capriciu, de o

patimă, banii nu mai sunt nimic pentru un Cressus^[62]: într-adevăr le e mai greu să aibă capricii decât aur. O plăcere profundă e cea mai mare raritate într-o asemenea viață îmbuibată, plină de emoțiile pe care le dau marile lovituri de bursă și care duc la blazare aceste inimi uscate.

Un exemplu. Unul dintre cei mai bogați capitaliști din Paris, cunoscut de altminteri pentru ciudățeniile sale, se întâlnește într-o zi pe bulevarde cu o tânără lucrătoare, deosebit de drăguță. Însoțită de maică-sa, frumușica îl ținea de braț pe un tânăr destul de dubios îmbrăcat și care se legăna din șolduri cu ostentație. La prima vedere, milionarul se îndrăgostește de mica pariziană. O urmărește până la ea acasă, intră în casă: cere să i se povestească această viață care cunoaște și dansul la balurile populare, și zile fără pâine, spectacole ca și muncă; ascultă cu interes și lasă cinci bancnote de o mie de franci sub o monedă de cinci franci: o facere de bine dezonorată. A doua zi, un faimos tapițer, Braschon, se pune la dispoziția fetei, mobilează un apartament ales de dânsa, cheltuiește cu acest prilej vreo douăzeci de mii de franci. Lucrătorea începe să nutrească speranțe fantastice: o îmbracă pe mama ei mai ca lumea, e convinsă c-o să-i găsească fostului iubit un post la o societate de asigurări. Așteaptă... o zi, două: pe urmă o săptămână... și două. Se crede obligată să fie credincioasă, face datorii. Capitalistul, chemat în Olanda, o uitase; nu se dusesese nici măcar o singură dată în raiul în care o pusese, și din care ea recăzu atât de jos cât se poate cădea de jos la Paris. Nucingen nu juca niciodată cărți, Nucingen nu încuraja artele, lui Nucingen nu-i venea nicio idee fantezistă: trebuia deci să cadă la patimă pentru Esther cu orbirea pe care o sconta abatele.

După ce prânzi, baronul îl chemă pe Georges, valetul său, și îi spuse să se ducă în rue Taitbout, s-o roage pe domnișoara Eugénie, camerista

doamnei Van Bogseck, să treacă pe la bancă pentru o chestiune importantă.

— *Z-o ajdebți, adăugă dânsul, ji z-o gondugi la mine în pirou, sicându-i că o împocățesc.*

Georges o convinsese cu foarte mare greutate pe Europa-Eugénie să vină. Conița, îi spusese dânsa, nu-i dădea niciodată voie să iasă; își putea pierde slujba etc... etc... astfel că Georges se lăudă față de baron cu succesul său pentru care primi zece ludovici.

— Dacă doamna iese la noapte fără Eugénie, îi zise Georges stăpânului său, ai cărui ochi ardeau ca jăratecul, va veni pe la orele zece.

— *Pine! Fii ză mă împraci la nouă ceazuri... ji ză mă goavezi, găci toresc ză viu gâd ze boate te pine... gred că foi abărea în vața zdăbânei ei, zau adunci panii nu mai zând pani...*

De la prânz și până la ora unu baronul își căni părul și barbetele. La ora nouă seara făcu o baie, înainte de cină, se găti ca un mire, se parfumă, se împodobii. Doamna de Nucingen, informată de această schimbare, veni ca la spectacol.

— Doamne, zise dânsa, ești ridicol!... Pune-ți măcar o cravată de satin negru în loc de cravata asta albă, pe care barbetele dumitale par și mai cănite. Și de altminteri o cravată albă te face să pari de pe vremea imperiului, te îmbătrânește, vrei să semeni cu un fost consilier al parlamentului? Și scoate-ți, te rog, butonii de diamante care fac fiecare o sută de mii de franci. Coțofana aceea ți i-ar cere și n-ai putea s-o refuzi; și dacă e vorba să i dai unei cocote, mai bine mi-i pun eu la urechi.

Bietul bancher, impresionat de adevărul spuselor soției sale se supunea protestând.

— *Riticol! Riticol!... Nu ți-am zbus nigiodată kha ești riticolă când te khăteai khit buteai pentru micul thumitale Rasdignac.*

— Sper și eu că nu m-ai găsit niciodată ridicolă. Ce, sunt eu în stare să fac asemenea greșeli de gramatică vestimentară? Ia să te văd! Întoarce-te!

Înceie-ți fracul până sus, cum face ducele de Maulrigneuse, lăsându-l descheiat la ultimii doi nasturi de sus. În sfârșit, încearcă să pari și dumneata mai tânăr.

— Conașule, zise Georges, a sosit domnișoara Eugenie.

— *Attio, toamna*, exclamă baronul.

O conduse pe nevastă-sa până dincolo de granița dintre respectivele lor apartamente, ca să fie sigur că nu va trage cu urechea. Se întoarse, o luă de mână pe Europa și o aduse la el în cameră cu un soi de respect ironic.

— *Ei, miguțo, ai mult norog, găci ești în slușba tela cea mai vrumoază vemeie tin lume. Tacă îi forbești tespre mine și mă așuți, te împocățesc.*

— N-aș face asta nici pentru zece mii de franci, exclamă Europa. Domnule baron, sunt înainte de toate o fată cinstită.

— *Ta. Am te când ză-ți blătesc cras ginsdea. Ginsdea se ghiamă în comerț guriozitate.*

— Și cu asta nici n-am isprăvit, zise Europa. Dacă domnul nu-i place conitei, și n-ar fi deloc exclus! dânsa se supără pe mine, mă dă afară și slujba mea la dumneaei îmi aduce o mie de franci pe an.

— *Gobidalul te la o mie vranci e te touăzeci mii vranci gi dacă ți-i tau eu, nu bierzi nimic.*

— Ei, dacă mă iei așa, babacule, asta schimbă mult afacerea. Unde sunt paralele?...

— *Aigea*, răspunse baronul arătându-i bancnotele, una câte una.

Văzu sclipirile pe care fiecă bancnotă le făcea să țâșnească din ochi Europei, trădând lăcomia prevăzută de bancher.

— Îmi plătești slujba, dar cinstea, conștiința?... zise Europa, înălțându-și mutrișoara vicleană și săgetându-l pe baron cu o privire *seria-buffa*^[63].

— *Gonjdiința nu vace cât slușba, tar hai să zbunem înkhă gingi mii vranci*, zise dânsul adăugând încă cinci bancnote de o mie de franci.

— Nu, douăzeci de mii de franci pentru conștiință și cinci mii pentru slujbă, dac-o pierd.

— *Gum boftejdi...* spuse baronul, adăugând cele cinci bancnote. *Tar ga ză le kâştigi, drepue ză mă azgunzi în camera te stăpâna în dimbul nopții, când va vi zingură.*

— Dacă mă asigurați că n-o să-i spuneți niciodată cine v-a deschis, mă învoiesc. Dar să știți un lucru! Conița e zdravănă ca un cal, îl iubește pe domnul de Rubempré ca o nebună și puteți să-i dați un milion în bancnote că tot nu-l înșală! E o prostie, dar așa e dânsa când iubește, e mai rău decât o femeie cinstită, ce să mai vorbim? Când se duce să se plimbe prin pădure cu conașul de obicei conașul nu se mai întoarce apoi acasă; astă-seară s-a dus, așa că pot să vă ascund în odaia mea. Dacă conița se întoarce singură, vin să vă caut; intrați în salon, las ușa dormitorului descuiată, iar restul... Ei, restul vă privește! Țineți-vă tare!

— *Îți tau gei touăzeci și gingi mii vranci în zalon...*

— Aha, zise Europa, da prudent mai sunteți!

— *Fei afea mulde ogasii ză mă vuri...* O ză ne gunoajdem mai pine.

— Ei, atunci fiți în rue Taibout, la miezul nopții, dar să aveți la dumneavoastră treizeci de mii de franci. Cinstea unei cameriste se plătește ca și birjele, mult mai scump după miezul nopții.

— *Tîn brudență, am ză-ți tau un cek...*

— O, nu, zise Europa, bancnote, că altfel nu facem nimic...

La ora unu noaptea, baronul de Nucingen, ascuns în mansarda unde dormea Europa, se afla în prada tuturor neliniștilor unui om care are o aventură. Trăia, sângele îi fierbea în degetele de la picioare, iar capul parcă era gata să plesnească, asemeni unei căldări cu aburi prea încălzită. Mai târziu, povestindu-i lui du Tillet pățania, îi zise:

— *Zimțeam blăgeri în imacinație în faloare te beste trei zute mii vranci.*

Ascultă cele mai mărunte zgomote din stradă. La ora două noaptea auzi trăsura iubitei sale, încă de pe bulevard. Când poarta cea mare se învârti în tâțâni, inima lui Nucingen începu să bată, de parcă voia să ridice mătasea vestei: în sfârșit avea să revadă cereasca învăpăiata față a Estherei!... Zgomotul scăriței și al ușii îi răsunară în inimă. Așteptarea momentului suprem îl frământa mai mult decât dacă ar fi fost pe punctul să-și piardă averea.

— *Kha!* exclamă dânsul, *zimt kha drăesc! Drăesc ghiar breă mult. N-o ză mai viu în zdare te nimig.*

Peste un sfert de oră Europa urcă.

— Conița e singură, puteți coborî... și nu face gălăgie, elefantule.

— *Elevant!* repetă el râzând și umblând ca pe jăratec.

Europa mergea înainte cu un sfeșnic în mână.

— *Na, numără panii,* zise baronul, întinzându-i Europei bancnotele când ajunse în salon.

Europa luă cele treizeci de bancnote cu multă seriozitate și ieși închizându-l pe bancher în salon. Nucingen se duse drept în dormitor, unde-o găsi pe frumoasa englezoaica.

Dânsa îi spuse:

— Tu ești, Lucien?...

— *Nu, vrumoaza mea!* exclamă Nucingen și se întrerupse.

Rămase tâmp văzând o femeie cu totul deosebită de Esther: blondă în locul celei brune, slabă în locul celei voinice! Blândă noapte în locul scânteierilor orbitoare ale soarelui Arabiei.

— Vai de mine, de unde-ai ieșit și dumneata?... Cine ești?... Ce vrei? zise englezoaica și sună, dar soneria nu făcu niciun zgomot.

— *Am azbudat zoneriile gu vadă, dar nu de deme... blec,* zise dânsul. *Z-au tus dreizegi de mii de vranci pe gârlă. Tumneata ejdi medreza tela domnul Luțian te Ribembré?*

— Cam sunt, nepoate, spuse englezoaica, căci vorbea bine franțuzește. *Tar gine ejdi du?* zise dânsa imitând vorbirea lui Nucingen.

— *Un om băgălit rău!*... răspunse dânsul jalnic.

— *Ejdi băgălit când ai o vemeie trăcuța?* întrebă dânsa glumind.

— *Tă-mi foie ză-ți drimid mâine o pișuterie ga ză-ți amindejdi te paronul te Nuisingben.*

— *N-am itee gine ezde!*... zise dânsa râzând ca o nebună; dar bijuteria se aprobă, bătrâne violator de domiciliu.

— *Fei afea itee te mine. Attio, matam. Zânteți o pucățică pentru un împărat, tar eu nu zând tekât un piet panker te peste jaizeci ani, ji m-ați văcut ze înțeleg ge butere are vemeea ce iupesc, taca nici vrumuzețea tumitale zupraomenească nu m-a văcut-o uid...*

— *Ei, vorte tracuț ce-mi zbuneți,* răspunse englezoaica.

— *Nu atât te trăcuț ca aceea care mi-a inspirat aceste vorbe...*

— Vorbeai de *dreizeci* de mii de franci... Cui i-ai dat?

— *La khoțomanca madale te kbameristă...*

Englezoaica sună, Europa nu era departe.

— Vai, țipă Europa, un bărbat în camera conitei și care nu-i conașul!... Ce groaznic!...

— Ți-a dat *treizeci* de mii de franci ca să-l lași să intre?

— Nu, conită; căci nu facem atâția bani nici amândouă la un loc.

Și Europa începu să țipe „Hoții! hoții!” atât de nemilos încât bancherul, îngrozit, se repezi la ușă, de unde Europa îl împinse și-l rostogoli pe scară în jos...

— Ticălos bătrân, țipa dânsa, mă dai de gol față de conita! Hoții! Hoții!

Îndrăgostitul baron, deznădăjduit, reuși totuși să ajungă fără alte pățanii la trăsura care-l aștepta pe

bulevard; dar nu mai știa acum cărui spion să se adreseze.

— Conița ar vrea care cumva să fure banii câștigați de mine? zise Europa întorcându-se ca o harpie către englezoaică.

— Nu știu cum se procedează în Franța.

— Păi nu trebuie să-i spun decât un cuvânt conașului și o dă pe ușă afară pe conița, chiar mâine dimineață, răspunse obraznic Europa.

— *Blezbemada te kbamerizda*, îi zise baronul lui Georges, care, firește, își întreba stăpânul dacă e mulțumit, *mi-a vurat dreizeci mii vranci... tar eu zind finofat, voarde finofat*.

— Vasăzică găteala conașului a fost degeaba. Ma tem însă că pastilele pe care le-a luat degeaba o să-i făcu rău conașului...

— *Șorș, mor de tisperare... mi-e vrig... zimt kă-mi încheață inima... z-a izbrăvit cu Ezdera, tragul meu brieten*.

În împrejurări grave, Georges era totdeauna prietenul baronului.

La două zile după această scenă pe care juna Europa o povestise mult mai plăcut decât poate fi scrisă, căci adăugase și mimica, Carlos dejuna singur cu Lucien.

— Puiule, zise dânsul cu glas scăzut, aprinzându-și țigara de foi de la aceea a lui Lucien, nici poliția, nici nimeni altcineva nu trebuie să-și vâre nasul în treburile noastre. N-ar fi sănătos pentru noi. Am găsit un mijloc îndrăzneț, dar fără greș, de a-i face să stea liniștiți pe baronul nostru și pe agenții săi. Ai să te duci la doamna de Sérisy și ai să fii foarte drăguț cu ea. În cursul conversației ai să-i spui că, spre a-i face plăcere lui Rastignac, care de multă vreme e sătul de doamna de Nucingen, accepți să te dai drept amant al unei femei cu care de fapt trăiește dânsul. Domnul de Nucingen, îndrăgostit rău de femeia pe care-o ține ascunsă Rastignac (asta o s-o facă pe doamna de Sérisy să râdă), a avut ideea să pună poliția să te

spioneze pe tine, care ești cu totul nevinovat de intrigile depravate ale compatriotului tău, tu a cărui situație în familia Grandlieu ar putea fi compromisă. O s-o rogi pe contesă să-ți obțină sprijinul soțului ei care e ministru de stat, ca să poți să te duci la prefectura de poliție. O dată ajuns acolo, în fața domnului prefect, plânge-te, și anume nu ca fitecine, ci ca un om politic ce va intra curând în uriașa mașină a stăpânirii, spre a fi una dintre pârghiile ei cele mai de seamă. Ai să arăți că înțelegi poliția ca om de stat, ai s-o admiri, inclusiv pe prefect. Cele mai frumoase mașinării fac pete de ulei sau stropesc. Nu te supăra decât prea puțin. Nu ai nimic contra domnului prefect; dar poftește-l să-și supravegheze oamenii, și plânge-l că e în situația de a trebui să-i certe. Cu cât vei fi mai blând și mai gentilom, cu atât va fi mai cumplit prefectul fața de agenții săi. După aceea o să fim liniștiți și-o să putem aduce îndărăt pe Esther, care trebuie să mugească la ea în pădure, ca cerbii.

Prefectul de pe atunci era un fost magistrat. Din foștii magistrați se fac prefecți de poliție cu mult prea tineri. Pătrunși de drept, ținând la legalitate, n-au mâna destul de ușoară pentru samavolnicia pe care-o cere adeseori o împrejurare critică, atunci când activitatea prefecturii trebuie să semene cu aceea a pompierilor însărcinați să stingă un incendiu. De față fiind și vicepreședintele Consiliului de stat, prefectul recunoscă că poliția are mai multe defecte decât are în realitate, deplânse abuzurile și-și aminti atunci de vizita pe care i-o făcuse baronul de Nucingen și de informațiile pe care le ceruse privitor la Peyrade. Prefectul făgădui să pedepsească excesele la care se dedau agenții săi și totodată îi mulțumi lui Lucien că i se adresase direct lui, îi promise că va ține secret ce se discutase și păru că înțelege acea intrigă amoroasă. Vorbe mari, despre libertatea persoanei, despre inviolabilitatea domiciliului, fură

schimbate între ministrul de stat și prefect, căruia domnul de Sérisy îi atrase atenția asupra faptului că dacă interesele mari ale regatului cereau uneori ilegalități tainice, în schimb aplicarea acestor mijloace de stat în slujba unor interese particulare începea să constituie o crimă.

A doua zi de dimineață, în clipa când Peyrade se ducea la scumpa sa cafenea David, unde se desfăta privind burghezii, cum se distrează un artist privind cum cresc florile, un jandarm îmbrăcat civil îl opri pe stradă.

— La dumneata mă duceam, îi șopti la ureche, am ordin să te aduc la prefectură.

Peyrade lua o birjă și urcă în ea cu jandarmul, fără să spună nimic.

Prefectul poliției îl repezi pe Peyrade de parc-ar fi fost cel mai de pe urmă gardian de ocnă, plimbându-se pe o alee din mica grădină a prefecturii de poliție, care pe vremea aceea se întindea de-a lungul cheiului des Orfèvres.

— Nu fără motiv, domnul meu, că ai fost scos din administrația de stat încă din 1809... Nu știi la ce neplăceri ne expui și te expui și dumneata.

Strașnica dojană se încheie cu o lovitură de trăsnet. Prefectul îi comunică necruțător bietului Peyrade nu numai că-i tăiasse pensia anuală, ci că avea să mai fie supus, el Peyrade, unei supravegheri deosebite. Bătrânul primi săpuneala cu cea mai liniștită figură posibilă. Nu există nimic mai încremenit și mai netulburat decât un om zdrobit. Peyrade își pierduse toți banii la joc. Tatăl Lydiei se bizuia pe postul său și iată că acum nu mai avea alt venit decât pomenile prietenului său Corentin.

— Am fost prefect de poliție și, deci, recunosc că aveți deplină dreptate, îi răspunse liniștit bătrânul, funcționarului drapat în maiestatea sa judecătorească și, care, auzind asta, tresări destul de semnificativ. Însă, dați-mi voie, fără să doresc întru nimic a mă scuza, să vă atrag totuși atenția

asupra faptului că nu mă cunoașteți, continuă Peyrade, aruncându-i prefectului o privire șireată. Cuvintele dumneavoastră sunt sau prea aspre față de fostul comisar general al poliției în Olanda, sau prea puțin aspre față de un simplu agent. Numai că vă rog, domnule prefect, adăugă Peyrade după o pauză, văzând că prefectul tăcea, să vă amintiți de ceea ce voi avea cîntea vă spun. Fără a voi să mă amestec cu nimic în *poliția dumneavoastră*, nici să încerc a mă dezvinovăți, vă afirm că veți avea prilejul de a constata că e cineva păcălit în toată povestea asta: în momentul de față păcălitul sunt eu; mai târziu veți recunoaște că păcălitul ați fost dumneavoastră.

Și se înclină în fața prefectului, care rămase gânditor, ca să-și ascundă uimirea.

Bătrânul se întoarse acasă frînt, apucat de-o ciudă rece împotriva baronului de Nucingen. Numai bancherul acesta greoi putuse trăda un secret concentrat în mâinile lui Contenson, ale lui Peyrade și ale lui Corentin. Bătrânul îl bănuia și-l învinuia că vrea să se sustragă de la plată, o dată ce-și atinsese scopul. O singură întrevvedere îi fusese de ajuns ca să ghicească șireteniile celui mai șiret dintre bancheri. Lichidează cu toată lumea, chiar și cu noi, dar am să mă răzbun, își spunea moșneagul. Nu i-am cerut niciodată nimic lui Corentin, dar am să-i cer să mă ajute ca să mă pot răzbuna pe această năroadă casă de bani. Baronul naibii! Ai să vezi cu cine ai de-a face, când ai să-ți găsești într-o bună dimineață fata necinstită... Dar oare o iubește pe fiică-sa...

În seara aceea, prăbușirea care nimicea speranțele lui Peyrade îl îmbătrânise cu încă zece ani. Stînd de vorbă cu prietenul său Corentin, își amesteca jelaniile cu lacrimile pe care i le smulgea trista perspectivă de viitor ce-o lăsa moștenire fiică-sii, idolului său, perlei sale, darul său către Dumnezeu.

— Urmărim noi chestiunea asta, îi spuse Corentin, întâi trebuie aflat dacă cel ce te-a denunțat e baronul. A fost oare cuminte din partea noastră să ne sprijinim pe Gondreville? Vicleanul ăsta bătrân ne datorează prea mult ca să nu încerce să ne dea la cap; de aceea am pus sub supraveghere pe ginerele său, Keller, un nătâng în materie de politică și în stare să se amestece în vreo conspirație ce-ar urmări să răstoarne dinastia spre a aduce pe tron ramura mezină, familia de Orléans... Măine voi ști ce se petrece la Nucingen. Dacă și-a văzut iubita și cine ne-a pus botnița asta... Nu te necăji. Întâi, prefectul n-o să rămână multă vreme în postul său. Vremea de față o să nască revoluții, iar revoluțiile sunt apa tulbure în care pescuim.

Un fluierat anumit răsună în stradă.

— E Contenson, zise Peyrade, care puse o lumânare pe pervazul ferestrei, și are să-mi spună ceva personal.

Peste o clipă, devotatul Contenson apărură în fața celor doi zmei ai poliției, respectați de dânsul ca două genii.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Corentin.

— Noutăți! Ieșeam din tripoul de la numărul 113, unde am pierdut tot. Ce văd sub galeriile palatului Orléans?... Pe Georges! L-a dat afară baronul, care-l bănuiește a fi agent.

— Asta se trage dintr-un zâmbet care mi-a scăpat mie, zise Peyrade.

— Ehe, câte catastrofe n-am văzut eu, ce s-au tras din câte un zâmbet, zise Corentin.

— Și fără să le mai pui la socoteala pe cele care se trag dintr-o plesnitură de cravașă, zise Peyrade. Dar ce s-a întâmplat?

— Iată ce s-a întâmplat, urmă Contenson. L-am împins pe Georges să ciripească, făcându-l să plătească o sumedenie de păhărele de toate culorile, care l-au lăsat pe el cam verde: cât despre mine, cred că sunt ca un cazan cu rachiu. Baronul

nostru s-a dus în rue Taitbout, îndopat cu pastile speciale. A găsit acolo frumoasa de care știți. Dar ce păcăleală: englezoaica respectivă nu e *negunozguda!*... Și a cheltuit treizeci de mii de franci ca s-o ademenească pe cameristă! O prostie! Se crede mare fiindcă face lucruri mici cu capitaluri mari; să inversăm fraza și o să găsim problema pe care-o rezolvă omul de geniu. Baronul s-a întors într-o stare de plâns. A doua zi, Georges, ca să fie bine văzut, i-a spus lui stăpânul său: „De ce se folosește conașul de asemenea derbedei? Dacă ar vrea conașul să se bizuie pe mine, i-aș găsi necunoscuta, căci n-am nevoie decât de descrierea făcută de conașul. Întorc pe dos tot Parisul și-o găsesc.” „Du-te, i-a spus baronul, am să te răsplătesc cum trebuie!” Georges mi-a povestit toate astea amestecate cu amănuntele cele mai caraghioase. Dar... sunt făcut să înghit și astea! A doua zi baronul a primit o scrisoare anonimă în care se spunea cam așa:

Domnul de Nucingen moare de dragoste pentru o necunoscută; a și cheltuit până acum mulți bani fără niciun folos; dacă vrea să se afle astăzi la miezul nopții la capătul podului de la Neuilly și să se urce în trăsură îndărătul căreia va șede valetul din pădurea Vincennes și dacă se va lăsa legat la ochi, o va vedea apoi pe cea pe care-o iubește... Deoarece averea sa îl poate face să se îndoiască de intențiile cinstite ale celor ce procedează astfel, domnul baron poate fi însoțit de credinciosul său Georges. De altfel nu va fi nimeni în trăsură.

Baronul se duce însoțit de Georges, fără însă a-i spune nimic. Amândoi se lasă legați la ochi și să li se acopere capul cu un văl. Baronul recunoaște valetul. Peste două ore, trăsură care mergea ca o trăsură a lui Ludovic al XVIII-lea (Dumnezeu să-l aibă în pază! se pricepea în materie de poliție regele ăla) se oprește într-un mijloc de pădure. Baronul, căruia i se scoate legătura de pe ochi, își vede într-o trăsură oprită necunoscuta care...

țâști... dispare imediat. Iar trăsură (cu aceeași viteză ca Ludovic al XVIII-lea) îl aduce îndărăt pe podul de la Neuilly, unde își găsește caleașca. I se pusese în mână lui Georges un bilețel astfel alcătuit: *Câte bancnote de o mie de franci sloboade domnul baron ca să fie pus în legătura cu necunoscuta?* Georges îi dă bilețelul lui stăpânu-său, iar baronul, convins că Georges s-a înțeles cu mine sau cu dumneata, domnule Peyrade, ca să-l exploatăm, l-a dat afară pe Georges. Tâmpit bancher! Nu trebuia să-l concedieze pe Georges decât după ce z-a *gulgad gu negunozguda*.

— Georges a văzut femeia? zise Corentin.

— Da, zise Contenson.

— Ei, zise Peyrade. Cum arată?

— Ei, răspunse Contenson, nu mi-a spus despre ea decât un cuvânt: frumoasă ca soarele!...

— Ne joacă niște hoțomani mai tari decât noi! exclamă Peyrade; câinii ăștia o să-i vândă baronului foarte scump femeia lor.

— *Ja, mein Herr!*^[64] răspunse Contenson. Așa încât aflând că i s-a tras un perdaf la prefectură, l-am tras de limbă pe Georges.

— Tare aș vrea să știu cine m-a păcălit, spuse Peyrade, să ne încercăm puterile.

— Trebuie pus capul la cutie, interveni Contenson.

— Are dreptate, conveni Peyrade, să ne facem mici și să așteptăm, să tragem cu urechea...

— Vom studia și versiunea asta! exclamă Corentin, în momentul de față n-am nicio treabă. Tu, Peyrade, stai cuminte! Să-l ascultăm pe domnul prefect...

— Domnului de Nucingen trebuie să i se lase sânge, spuse Contenson. Are prea multe bancnote de o mie în vine...

— Am pierdut zestrea Lydiei, îi șopti la ureche lui Corentin.

— Contenson, haidem, să-l lăsăm să doarmă pe Peyrade... Pe mâine.

Contenson îi șopti lui Corentin când ajunseră în pragul casei:

— Curioasă operație de schimb de devize voia să facă bătrânul! Cum? s-o mărite pe fiică-sa cu banii luați pentru... Ha! ha!... S-ar face cu subiectul ăsta o piesă drăguță și morală intitulată: *Zestrea unei fecioare*.

— Ah, ce simțuri aveți și voi ăștia!... Ce auz! îi zise Corentin lui Contenson. Hotărât lucru, natura socială își înarmează toate speciile cu însușirile trebuincioase pentru rosturile pe care li le-a dat. Societatea e o a doua *natură*!

— Foarte filosofic ce spuneți dumneavoastră! exclamă Contenson. Un profesor ar face din asta un sistem întreg.

— Ține-te la curent, continuă Corentin zâmbind și pornind pe străzi alături de agent, cu tot ce se întâmplă la Nucingen acasă, în legătură cu necunoscuta... în linii mari... Nu umbla cu șiretlicuri proaste...

— Mă uit numai dacă iese fum pe coșuri! zise Contenson.

— Un om ca baronul de Nucingen nu poate fi fericit incognito, urmă Corentin. De altfel noi, pentru care oamenii sunt niște cărți de joc, nu trebuie să-i lăsăm să se joace ei cu noi!

— Cred și eu! Ar însemna să se apuce condamnatul să taie gâtul călăului! exclamă Contenson.

— Totdeauna ai fost tu glumeț, răspunse Corentin, lăsând să-i scape un zâmbet care încreți slab fața-i ca o mască de ghips.

Întreaga afacere era excepțional de importantă prin ea însăși și independent de urmările ei. Dacă pe Peyrade nu-l trădase baronul, cine oare avusese interesul să-l viziteze pe prefectul poliției? Pentru Corentin, era vorba de a afla dacă nu există printre oamenii lui vreun trădător. Ducându-se la culcare,

se întreba, așa cum se frământa și Peyrade: „Cine oare s-a dus să se plângă prefectului? Cui îi aparține femeia aceea?” În felul acesta, deși nu știau unii de alții, Jacques Collin, Peyrade și Corentin erau din ce în ce mai aproape unul de altul fără a bănuși. Iar sărmana Esther, Nucingen și Lucien aveau să fie inevitabil prinși și târați în lupta care începuse și pe care amorul propriu caracteristic polițiștilor trebuia s-o transforme în ceva cumplit.

Mulțumită îndemnării Europei, partea cea mai amenințătoare din cei șaiszeci de mii de franci pe care îi datorau Esther și Lucien fu plătită. Încrederea creditorilor nici măcar nu se clintise. Lucien și abatele avură o clipă de răgaz. Ca două fiare urmărite, care lipăie un pic de apă pe țărmul vreunei mlaștini, puteau acum să umble mai departe pe marginea prăpastiei, de-a lungul căreia omul tare îl călăuzea pe omul slab fie către spânzurătoare, fie către glorie și avuție.

— Astăzi, îi zise falsul preot făpturii sale, am pus totul pe-o singură carte. Dar noroc că e măsluită iar jucătorii foarte tineri.

Câtăva vreme, Lucien o vizită des, din ordinul cumplitului mentor, pe doamna de Sérisy. Într-adevăr, cu niciun preț nu trebuia să dea loc la bănuiala că trăiește cu o prostituată. De altminteri, găsi în plăcerea de a fi iubit, în vâlmășagul vieții mondene, o falsă putere care-l ajuta să se amețească. O ascultă pe domnișoara Clotilde de Grandlieu, care îi spusese că ei nu trebuie să se mai întâlnească decât la plimbare în Bois de Boulogne sau pe Champs-Élysées.

A doua zi după ce Esther fu închisă în casa pădurarului, ființa pentru ea enigmatică și cumplită, care-i apăsa inima, veni să-i ceară iscălitura pe trei hârtii timbrate, pe care scria: *Bun și aprobat de mine pentru șaiszeci de mii de franci; pe prima; bun și aprobat de mine pentru o sută douăzeci de mii de franci, pe a doua; bun și*

aprobat de mine pentru o sută douăzeci de mii de franci, pe a treia. În total, polițe de trei sute de mii de franci. Scriind cuvintele *bun pentru*, faci o simplă chitanță, cuvintele *bun și aprobat de mine pentru* constituie o poliță și te supun la eventuala arestare pentru datorii. Această formulă îl face pe imprudentul ce iscălește să riște cinci ani de închisoare, o pedeapsă pe care Tribunalul corecțional nu o dă aproape niciodată și pe care curtea cu juri o aplică doar unor ticăloși. Legea constrângerii corporale, care prevede arestarea pentru datorii, e o rămășiță a vremilor barbare, care adaugă faptului că e stupidă marele merit de a fi și fără rost, căci nu-i lovește niciodată pe oamenii necinstiți.

— Trebuie, îi spuse Estherei falsul spaniol, să-l scoatem pe Lucien din încurcătură. Avem datorii de șaizeci de mii de franci și cu acești trei sute de mii poate că o să scăpăm.

După ce antedatase cu șase luni polițele, abatele îl puse să le tragă asupra Estherei pe *un om neînțeles de către poliția corecțională* și ale cărei aventuri, în ciuda zgomotului pe care îl făcuseră, fuseseră curând uitate, sau pierdute, înăbușite de gălăgia marei simfonii din iulie 1830. Numele acestui tânăr, unul dintre cei mai îndrăzneți escroci, fiul unui portărel din Boulogne, lângă Paris, este Georges-Marie Destoumis. Tatăl, nevoit să-și vândă funcția într-un moment de strâmtoare, își lăsă prin 1824 fiul fără niciun fel de avere, după ce-i dăduse o strălucită educație, nebunia micilor burghezi pentru copiii lor. La douăzeci și trei de ani, tânăr și strălucit student în drept, își și renegase tatăl, scriindu-și în acest fel numele pe cărțile de vizită:

GEORGES D'ESTOURNY

O asemenea carte de vizită îi dădea individului un iz aristocratic. Acest dandi avu tupeul să-și ia o

gabrioletă, un lacheu la trăsură și să frecventeze cluburile. Câteva cuvinte vor explica totul: făcea afaceri la bursă cu banii femeilor întreținute al căror confident era. În sfârșit, fu demascată de poliția corecțională în fața căreia compăru acuzată fiind că se folosea de cărți măsluite. Avea complici tineri depravați ca și dânsul, oameni pe care-i ținea la mână, asociați la eleganța și creditul său. Nevoit să fugă, scăpă din vedere să-și mai plătească diferențele la bursă. Tot Parisul, Parisul rechinilor și al cluburilor, al bulevardelor și al bancherilor se cutremura încă de aceste două lovituri.

În vremea strălucirii sale, băiat frumos și mai ales băiat bun, larg la pungă ca o căpetenie de hoți, o „protejase” pe Torpilă câteva luni de zile. Falsul spaniol își întemeie calculul pe înhăitarea Estherei cu vestitul escroc, lucru care se întâmplă mai ales femeilor de soiul acesta. Georges d’Estourny, a cărui ambiție devenise mai îndrăzneată odată cu succesul, luase sub aripa sa un om venit dintr-un fund de provincie, ca să facă afaceri la Paris, și pe care partidul liberal voia să-l despăgubească pentru faptul că se expusese curajos la condamnare în lupta presei împotriva guvernului lui Carol al X-lea. (Persecuția presei mai slăbise ceva sub cabinetul Martignac.) În momentul acela domnul Cérizet, redactor-responsabil, supranumit viteazul Cérizet, fusese grațiat.

Și atunci, Cérizet, protejat de formă de somitățile stângii, întemeie o afacere care era totodată agenție de schimb, și bancă, și agenție de bursă. Era una dintre acele situații care seamănă în comerț cu acei servitori anunțați la mica publicitate ca știind și putând să facă de toate. Cérizet se considera prea fericit că poate strânge relațiile cu Georges d’Estourny, iar acesta îl învăța meseria.

Esther, în virtutea anecdotei despre Ninon de Lenclos^[65], putea să treacă drept persoana devotată, căreia Georges d’Estourny i-a încredințat o parte

din averea sa. Un gir în alb pe numele Georges d'Estourny îl făcu pe Carlos Herrera stăpân pe valorile pe care le crease. Acest fals nu era primejdios din moment ce fie Esther, fie altcineva pentru ea, putea sau trebuia să plătească. După ce se informase cu privire la firma Cérizet, Carlos recunoscă în proprietar unul dintre acei înși șterși, hotărâți să facă avere, dar... legal.

Cérizet, adevăratul depozitor al lui d'Estoumy, dispunea de sume considerabile, angajate la bursă, în speculații asupra creșterii valorilor și care îi dădeau lui Cérizet puțința să-și spună bancher. Toate acestea se fac la Paris; lumea disprețuiește un om, dar nu-i disprețuiește banii.

Abatele se duse la Cérizet cu intenția de a-l prelucra în felul său, căci din întâmplare era stăpân pe toate secretele acestui demn asociat al lui d'Estourny.

Viteazul Cérizet locuia într-un demisol, în rue Gros-Chevet, iar abatele, care se anunțase misterios ca venind din partea lui Georges d'Estoumy, îl găsi pe așa-zisul bancher în așteptare și galben la față. Abatele văzu într-un birou modest un omuleț cu păr rar și blond și recunoscă într-însul, după cum i-l descrisese Lucien, pe Iuda Iscariotul al lui David Sechard.

— Putem vorbi aici fără să ne audă nimeni? întrebă spaniolul, prefăcut pe loc în englez cu păr roșu și ochelari fumurii, la fel de curat și de sec ca un puritan care se duce să asculte predica pastorului.

— Dar de ce, domnul meu? întrebă Cérizet. Cine sunteți dumneavoastră?

— Domnul William Barker, creditor al domnului d'Estourny; dar fiindcă doriți, am să vă arăt de ce e nevoie să închideți ușa. Știm, domnul meu, în ce relații ați fost cu Petitelaud, Cointet și cu frații săi, cu familia Sechard din Angoulême...

Auzind cuvintele acestea, Cérizet se repezi la ușă și o închise, se întoarse la altă ușă care dădea

într-un dormitor și o zăvori, apoi îi zise necunoscutului:

— Mai încet, domnul meu! și-l privi pe falsul englez, întrebându-l: Ce doriți de la mine?

— Domnule, continuă William Barker, în lumea asta fiecare se descurcă cum poate. Dumneata deții fondurile secăturii celeia de d'Estourny... Liniștește-te, n-am venit să ți le cer. Dar... presat de mine, pezevenghiul care, fie vorba între noi, merită spânzurat, mi-a dat polițele astea, presupunând că poate am ceva șanse să le realizez. Și deoarece nu doresc să fac urmărirea în numele meu propriu, mi-a spus că dumneata nu ai refuza să te însărcinezi cu operația.

Cérizet privi polițele și zise:

— Dar nu mai e la Frankfurt.

— Știu, răspunse falsul Barker, însă la data când au fost iscălite polițele, poate încă mai era.

— Dar nu vreau să fiu eu responsabil, zise Cérizet.

— Nu-ți cer să te sacrifici, răspunse falsul englez; dar poți fi însărcinat să le primești. Girează-le și mă însărcinez cu să obțin plata.

— Mă mir că d'Estourny se ferește de mine în felul acesta, urmă Cérizet.

— Știe multe lucruri, răspunse spaniolul. Dar nu poți să-i faci o vină din faptul că vrea să împartă riscurile.

— Nu cumva credeți?... întrebă micul afacerist, dându-i îndărăt falsului englez polițele girate și în regulă.

— ...nu cumva cred că o să-i păstrezi banii? zise falsul englez. Ba chiar sunt sigur! Sunt ca și zvârliți pe postavul verde al jocului de bursă.

— Avere mea e interesată în...

— În a-i pierde ostentativ, zise William Barker.

— Domnule! exclamă Cérizet.

— Ascultă, dragă domnule Cérizet, rosti rece Barker întrerupându-l, mi-ai face un serviciu ușurându-mi încasarea acestor bani. Fii amabil și

scrie-mi o scrisoare în care îmi spui că îmi încredințezi aceste titluri achitate în contul lui d'Estourny și că portărelul următor va trebui să-l considere pe purtătorul scrisorii ca posesor al celor trei polițe.

— Bine, dar spuneți-mi numele.

— Niciun nume! răspunse falsul englez. Scrie: *Purtătorul acestei scrisori și al titlurilor...* ai să fii bine plătit pentru această amabilitate...

— Cum anume? zise Cérizet.

— Cu un singur cuvânt. Rămâi stabilit în Franța, nu-i așa?

— Da.

— Ei, bine Georges d'Estourny nu se mai întoarce în Franța niciodată.

— De ce?

— Fiindcă există în Franța, cel puțin cinci oameni care, după câte știu eu, l-ar ucide, și el știe asta.

— Nu mă mai mir că-mi cere să-i trimit niște mărfuri de desfăcut în India! exclamă Cérizet. Și din nefericire m-a silit să angajez totul la bursă. Deja suntem datori diferența. Trăiesc de pe o zi pe alta.

— Ieși din combinația asta.

— Vai, de știam asta mai de mult! Mi-am ratat averea...

— Încă un cuvânt... zise Barker. Taci!... Ești în stare să fii discret; dar ceea ce e poate mai puțin sigur, fii credincios. Ne mai întâlnim și am să te îmbogățesc.

După ce semănase în mocirla acestui suflet o speranță care trebuia să-i ferece multă vreme gura, Barker se duse la un portărel pe care se putea bizui și-l însărcină să ceară protestarea polițelor și condamnarea Estherei, așa încât să fie obligată să plătească, ori să intre la închisoare.

— Se va plăti, îi zise dânsul portărelului. E o chestiune de onoare. Vrem numai să fim în regulă.

Barker făcu în așa fel încât Esther fu reprezentată la Tribunalul de Comerț de un avocat pentru ca hotărârea să nu fie dată în lipsa părții. Portărelul, pe care-l rugase s-o execute cu menajamente, puse într-un plic toate actele de procedură, se duse personal să sechestreze mobilele în rue Taitbout, unde fu primit de către Europa. Odată notificată constrângerea corporală, Esther se află încărcată cu datorii personale de trei sute și ceva de mii de franci. Carlos nu avu nevoie pentru asta de mari eforturi de imaginație. Această comedie a falselor datorii se joacă la Paris foarte adesea. Există la Paris niște sub-Gobseck, sub-Gigonnet^[66], care, contra comision, se pretează la această *păcăleală*, căci ei iau în glumă această mișelie. În Franța toate se fac rânzând, chiar și crimele. În felul acesta se pot stoarce bani, fie de la părinți care nu vor să dea nimic, fie de la îndrăgostiți care s-ar mai târgui, dar care cu toții, în fața unei nevoi evidente sau a unei pretinse dezonorări, se *execută*. Maxime de Trailles se folosește foarte adesea de acest mijloc învățat din comedii de pe vremuri. Numai că abatele Carlos Herrera, care voia să salveze și demnitatea sa ecleziastică și onoarea lui Lucien, săvârșise o falsificare cu totul neprimejdioasă, atât de des întâlnită, încât în clipa de față justiția se preocupă să-i pună frâu. Se zice că există în împrejurimile palatului Orléans o bursă de polițe false, unde pentru trei franci ți se dă o iscălitură.

Înainte de a porni chestiunea celor trei sute de mii de franci de plătit care urmau să fie postați ca santinelă la ușa dormitorului Estherei, Carlos hotărî să-l facă pe domnul de Nucingen să plătească mai înainte alți o sută de mii de franci. Iată cum. Din porunca lui, Asia se dădu față de baronul îndrăgostit drept o bătrână care știe toate secretele frumoasei necunoscute. Până în clipa aceasta, cei ce zugrăvesc moravurile au pus în scenă mulți cămătari, dar au uitat cămătăreasa,

personaj nespus de ciudat, numit în mod decent *modista*, și pe care avea să-l joace sfioasa Asia, care avea două dugheni, una la hala de vechituri, alta în rue Saint-Marc, amândouă conduse de niște femei de încredere.

— Ai să redevii madame *de Saint-Estève*, îi zise dânsul.

Abatele voi s-o vadă pe Asia îmbrăcată. Falsa misită veni îmbrăcată în rochie de damasc cu flori, provenită din perdelele vreunui buduar vândut la licitație, cu un șal de cașmir dintr-acelea tocite, ofilite, ce nu se mai pot vinde și care își sfârșesc viața în spinarea acestui soi de femei. Purta un guleraș de dantele splendide, dar fanate, și o pălărie îngrozitoare; avea însă pantofi din piele de Irlanda, pe marginea căroro carnea piciorului părea un cârnăcior de mătase neagră ajurată.

— Uită-te și la catarama de la cordon! spuse dânsa, arătând o bijuterie suspectă pe care-o împingea înaintea pântecului ei de bucătăreasă. Ce zici? Ce fason! Da... ce frumos mă pocește! Oh, cu câtă îndemânare m-a îmbrăcat madame Nourrisson.

— La început să fii mieroasă, îi zise Carlos, să fii aproape temătoare, precaută ca o pisică; și mai ales rușinează-l pe baron că s-a adresat poliției, dar nu-i da impresia că tremuri în fața agenților. În sfârșit, dă-i de înțeles *clientului*, în cuvinte mai mult sau mai puțin limpezi, că desfizi toate polițiile de pe lume să afle unde se găsește frumoasa lui. Acoperă-ți bine urmele... Când baronul o să ajungă să te lase să-l bați pe burtă, spunându-i: „Porc bătrân!” să devii obraznică și să-l mâi ca pe o slugă.

Amenințat de misită că nu mai dă ochi cu el dacă îl prinde cu cea mai mică urmă de spionaj, Nucingen se întâlnește cu Asia când se ducea la bursă pe jos, în taină, într-un demisol prăpădit din rue Neuve-Saint-Marc. Trebuia să treacă pe niște poteci mocirloase, poteci pe care au pășit atâția

milionari îndrăgostiți. Și cu câtă plăcere numai pavajul Parisului știe... Doamna de Saint-Estève îl făcu pe baron, dus din speranță în disperare, alternativ, să dorească a afla totul despre necunoscută, *cu orice preț!*...

În vremea aceea, portărelul mergea înainte cu procedura, cu atât mai mult cu cât neîntâmpinând la Esther nicio împotrivire, el acționa în termenele legale fără să piardă nici cu douăzeci și patru de ore.

Lucien, condus de abate, o vizită de cinci sau șase ori pe sihastră, la Saint-Germain. Ferocele urzitor al acestor mașinațiuni socotise că e nevoie de astfel de întrevederi ca Esther să nu cadă în lingoare, căci frumusețea ei devenise un capital, în clipa când plecă din casa pădurarului, îi aduse pe Lucien și pe sărmana curtezană pe o margine de drum pustiu, într-un loc din care se vedea Parisul și unde nimeni nu-i putea auzi. Se așezară toți trei cu fața la soarele care răsărea, sub un ciot de plop doborât, înaintea priveliștei – una dintre cele mai mărețe din lume – care cuprinde cursul Senei, Montmartre, Paris și Saint-Denis.

— Copii, zise Carlos, s-a isprăvit cu visul vostru. Tu, fetițo, n-ai să-l mai revezi pe Lucien sau, dacă-l mai vezi, să știi că l-ai cunoscut acum cinci ani, vreme de numai câteva zile.

— Iată dar că mi-a bătut ceasul morții, zise dânsa fără o lacrimă.

— Ei, se împlinesc cinci ani de când ești bolnavă, urmă abatele. Închipuie-ți că ești bolnavă de piept și mori fără să ne plictisești cu jelaniile tale. Dar ai să vezi că mai poți trăi încă și chiar foarte bine!... Lasă-ne, Lucien, du-te să culegi *sonete*, zise dânsul, arătându-i o pajiște la câțiva pași.

Lucien îi aruncă Estherei o privire care cerșea, una dintre privirile acelea ale oamenilor slabi și lacomi, plini de duioșie în inimă și de lașitate în caracter. Esther îi răspunse printr-un semn din cap

care voia să zică: „Am să-l ascult pe călău, ca să aflu cum trebuie să-mi pun capul sub secure, și voi avea destul curaj să mor cum trebuie”. Gestul fu atât de grațios și în același timp atât de plin de groază, încât preotul izbucni în plâns; Esther se repezi la el, îl strânse în brațe, îi bău lacrima și-i zise: „Fii liniștit!”, unul dintre cuvintele acelea ce se rostesc cu gesturile, cu ochii și glasul aiurării.

Carlos începu să-i explice neted, fără ambiguitate, adesea cu cuvinte oribile, dar perfect potrivite, situația gravă în care se afla Lucien, poziția acestuia în palatul Grandlieu, viața frumoasă care-l aștepta în caz de triumf și în sfârșit obligațiile pe care le avea Esther de a se jertfi în folosul acelui viitor strălucit.

— Ce trebuie să fac? exclamă dânsa fanatizată.

— Să mă ascuți orbește, zise Carlos. Ce, te poți plânge de ceva? Numai de dumneata depinde să-ți faci un rost îmbelșugat. Ai să devii ceea ce sunt Tullia, Florine și așa-zisa madame de Val-Noble, fostele dumitale prietene, metresa unui bogătaș pe care n-ai să-l iubești, După ce ne isprăvim afacerile, amorezul nostru va fi destul de bogat ca să te facă fericită...

— Fericită!... zise dânsa înălțând ochii la cer.

— Ai trăit cinci ani în rai, urmă el. Nu se poate trăi cu asemenea amintiri?...

— Te voi asculta, răspunse ea ștergându-și o lacrimă din colțul ochilor. Nu te mai îngriji de rest! Ai spus doar că dragostea mea e o boală mortală.

— Stai, mai e ceva, urmă Carlos, trebuie să rămâi frumoasă. La douăzeci și doi de ani și jumătate ești în punctul culminant al frumuseții dumitale, datorită fericirii. În sfârșit, trebuie mai cu seamă să redevii Torpila. Fii zburdalnică, risipitoare, șireată, fără milă pentru milionarul pe care ți-l dau pe mâna. Ascultă!... Omul acela este un hoț pe picior mare, a fost fără milă față de multă lume, s-a îngrășat din averea văduvelor și orfanilor, vei fi Răzbunarea lor!... Asia va veni să

te ia cu o birjă, și vei fi diseară la Paris. Dacă lași să se bănuiască legătura dumitale de patru ani cu Lucien, e ca și cum i-ai trage un glonț de pistol în cap. Vei fi întrebată ce ai făcut între timp: să răspunzi ca te-a luat în călătorie un englez neînchipuit de gelos. Ai fost odinioară destul de inteligentă ca să tragi păcăleli, regăsește-ți inteligența aceea...

Ați văzut vreodată un zmeu luminos, acel uriaș al fluturilor copilăriei, multicolor și planând în ceruri?... Copiii uită o clipă sfoara, un trecător o taie: meteorul, după cum se spune la liceu, *plonjează* și cade cu o iuțeală înspăimântătoare. Întocmai ca Esther, după ce l-a ascultat pe Carlos.

Partea a doua. [\[67\]](#).

Cât îi costă amorul pe bătrâni

De o săptămână, Nucingen se ducea aproape în fiecare zi în demisolul din rue Neuve-Saint-Marc să se tânguiască pentru predarea celei pe care-o iubea. Acolo, când sub numele de Saint-Estève, când sub numele creaturii sale, doamna Nourrison, trona Asia între cele mai frumoase podoabe ale modei, ajunse în acea fază groaznică în care rochiile nu mai sunt rochii și zdrențele încă nu sunt zdrențe. Cadrul era în armonie cu chipul pe care ea și-l alcătuisese, căci acest soi de dugheană este una dintre cele mai sinistre particularități ale Parisului. Se văd acolo țoale pe care Moartea le-a zvârlit înăuntru cu mâna-i descărnată și se aude atunci horcăitul unei ofțici sub un șal, cum se ghicește și agonia mizeriei sub o rochie din lamé de aur. Ciocnirile groaznice dintre Lux și Foame stau scrise acolo pe niște dantele ușoare. Acolo regăsești chipul unei regine sub un turban cu pene, așezat astfel încât amintește și aproape ca reconstituie fața absentă. E hidosul în frumos! Biciul lui Juvenal^[68], fluturat de mâinile oficiale ale talalului, risipește manșoanele năpârlite, blănurile veștejite ale târfelor în mizerie. E un gunoi de flori în care strălucesc, ici-colo, trandafiri tăiați în ajun, purtați o zi; pe ele șade chircită o bătrâna, verișoară bună a *Cametei*, *Ocazia* cheală și fără dinți, gata să vândă conținutul, atât e de obișnuită să cumpere ambalajul, rochia fără femeie sau femeia fără rochie! Acolo, Asia era precum paznicul de ocnă, ca un uliu cu ciocul înroșit pe cadavre, în elementul său; și mai îngrozitor decât acele sălbatice grozăvii, care îi fac uneori să se cutremure pe trecătorii uimiți că-și recunosc una dintre cele mai tinere și fragede amintiri pierdute în vitrina murdară, îndărătul căreia se strâmbă o Saint-Estève adevărată, ieșită la pensie.

Din ațâtare în ațâtare, și din zece mii în zece mii de franci, bancherul ajunsese să ofere șaiszeci de mii de franci doamnei de Saint-Estève, care-i răspunse cu o schimă de refuz, bună să împingă la disperare un cimpanzeu. După o noapte frământată, după ce-și dăduse seama în ce măsură îi tulbură Esther mintea, după ce câștigase pe neașteptate la bursă, veni în sfârșit într-o dimineață, hotărât să plătească cei o sută de mii de franci ceruți de Asia, dar voia să-i sustragă o sumedenie de informații.

— Te-ai hotărât așadar, pezevenghi bătrân, îi zise Asia, bătându-l pe umăr.

Familiaritatea cea mai înjositoare e primul bir pe care-l percepe acest soi de femei de pe patimile fără frâu sau de pe nefericirile care li se încredințează; niciodată nu se ridică la nivelul clientului, ci îl fac să se așeze alături de ele pe mormanul lor de gunoi. Asia, după cum se vede, urma de minune poruncile stăpânului ei.

— *N-am îngodro*, zise Nucingen.

— Și faci o afacere bună, răspunse Asia. Au fost vândute femei relativ mai scump decât o plătești pe astă fată decât face. Sunt femei și femei! De Marsay a dat pe Coralie șaiszeci de mii de franci. Cea pe care o vrei tu a costat o sută de mii la prima vânzare; dar pentru mine, depravat bătrân, e și o chestiune de obraz.

— *Tar unde ezde?*

— Lasă că ai s-o vezi. Sunt ca tine: dă-mi să-ți dau!... Ei, dragul meu, amoarea ta a făcut nebunii. Fetele astea nu sunt cumiți. Prințesa e la ceasul de față ceea ce se cheamă o frumoasă de noapte...

— *O vrumoază...*

— Haide, faci pe prostul?... O vânează Louchard, adică închisoarea pentru datorii. Am împrumutat-o eu cu cincizeci de mii de franci.

— *Touăzegi ji gingi! Mai înged!* exclamă bancherul.

— Te cred, douăzeci și cinci, ca să-mi dea îndărăt cincizeci, se înțelege de la sine, răspunse Asia. Femeia asta, să fim drepți, e cinstea în carne și oase! Nu mai avea nimic decât persoana ei și mi-a spus: „Drăguța mea madame Saint-Estève, sunt urmărită, numai dumneata poți să-mi faci un bine, dă-mi douăzeci de mii de franci și îți dau o ipoteca asupra inimii mele... A, are o inimă foarte frumoasă!... Numai eu știu unde se ascunde prințesa noastră. Dacă aș da-o de gol, m-ar costa douăzeci de mii de franci... înainte, locuia în rue Taitbout. Înainte de a pleca de acolo... (mobilele îi erau sechestrate... din cauză de cheltuieli de judecată... tâlharii de portărei!... îi știi dumneata, ești doar tartor la bursă!). Ei, și ea, deșteapta, și-a închiriat pentru două luni apartamentul unei englezoaice, o femeie splendidă, care-l avea pe fleacul ăla... Rubempré drept amant, și era atât de gelos pe ea încât o silea să se plimbe numai noaptea, dar fiindcă mobilele urmau să fie vândute cu toba, englezoaica a șters-o cu atât mai mult cu cât era prea scumpă pentru un pârlit mărunț ca Lucien...

— *Vagi pe pancherul*, zise Nucingen.

— În natură, zise Asia. Le împrumut bani femeilor frumoase; rentează, căci se scotează două polițe dintr-odată.

Asia se distra caricaturizând rolul misitelor de gătești de ocazie care jecmănesc, dar cu duhul blândeții, ceea ce n-avea malaeza, și care-și justifica comerțul cu niște argumente pline de motive frumoase. Asia se dădu drept o femeie care-și pierduse iluziile, cinci amanți, copiii, lăsându-se furată de toată lumea, în ciuda experienței sale vaste. Din timp în timp arăta chitanțele de la Casa de amanet, spre a dovedi câte riscuri comporta negoțul ei. Se pretinse săracă, plină de datorii. Într-un cuvânt, fu atât de sincer hădă, încât baronul crezu până la urmă că e așa cum se pretinse.

— *Ji takă bic gu gei o zută mii vranci, unde o foi fedea?* zise dânsul facând gestul cuiva hotărât la orice sacrificiu.

— Babacule, ai să fii diseară cu trăsura, să zicem în fața teatrului Gymnase. E în drum, zise Asia. Te oprești colț cu rue Sainte-Barbe. Voi fi acolo de sentinelă, și ne vom duce s-o vedem pe ipoteca mea cu părul negru... Ah, frumos păr are ipoteca mea. Când își scoate pieptănul, Esther e acoperită ca de un cort. Dar deși te-i fi pricepând la socoteli, la rest îmi pari cam nătărău! Te sfătuiesc s-o ascunzi bine pe mititica, căci dac-o găesc portăreii, a doua zi ți-o vâra la închisoarea pentru datornici... și... o cam caută.

— *Nu z-ar bulea răzgumpăra bolizele?* întrebă rechinul care nu se putea dezbăra de târguială.

— Le are portărelul... Dar nu e rost. Copila a avut un amor și i-a mâncat niște fonduri care acum i se cer îndărăt. Ei, Doamne! O inimă de douăzeci și doi de ani e cam ușuratică.

— *Pun, pun, aranjez eu azda,* zise Nucingen, recăpătându-și înfățișarea șireată. *Ne-am înzelez khă foi fi brodegdorul ei.*

— Ei, prostălău bătrân, te privește cum o faci să te iubească, și ai destul ca să poți cumpăra o imitație de dragoste ca să valoreze cât una adevărată. Eu îți predau prințesa în mână: e datoare să te urmeze, de rest nu-mi mai pasă. Dar e obișnuită cu luxul, cu cele mai mari menajamente. Ah, băiete, e o femeie bine! Altfel, parcă i-aș fi dat cincisprezece mii de franci?

— *Pine, ne-am înzeles. Be tizeară!*

Baronul se mai găti încă o dată ca un mire, dar de data aceasta, sigur de izbândă, dublă doza de pilule. La ora nouă o găsi pe cumplita babă la locul de întâlnire și o luă în trăsură.

— *Unte?* zise baronul.

— Unde? făcu Asia. În rue de la Perle, în cartierul Marais^[69], o adresă potrivită, căci perla ta e în noroi, dar o speli tu!

O dată ajunși acolo, falsa doamnă Saint-Estève, îi spuse lui Nucingen, cu un zâmbet hâd: „Trebuie să facem câțiva pași pe jos, doar n-oi fi atât de proastă să-ți dau adresa adevărată.”

— *Te khândești la dod*, răspunse Nucingen.

— Asta mi-i meseria, zise dânsa.

Asia îl duse pe Nucingen în rue Barbetre, unde într-o casă de locuințe mobilate, ținută de un tapițer din cartier, fu dus la etajul patru. Găsind-o într-o odăiță mobilată, sărăcăcioasă pe Esther, îmbrăcată ca o lucrătoare și muncind la o broderie, milionarul se îngălbeni. După un sfert de oră în care timp Asia se păru că șușotește cu Esther, tânărul bătrân încă abia îngăima.

— *Matmazel*, îi zise dânsul în sfârșit bieteii fete, *feți pinefoi za mă brimiți ca brodecor?*...

— Sunt nevoită, domnul meu, zise Esther din ai cărei ochi se revărsară numai două lacrimi mari ce-i alunecară pe obraji.

— *Nu blânjeți. Vă vac gea mai verigidă tindre vemei. Lăzați-mă să vă iubezg, ji feți fedea.*

— Fetițo, domnul e om de înțeleș, zise Asia. Știe foarte bine că e trecut de șaizeci și șase de ani și are să fie foarte indulgent. Ce să mai vorbim, păpușico, ți-am găsit un tată... Trebuie să-i spui asta, șopti Asia la urechea bancherului nemulțumit. Nu prinzi rândunelele dacă tragi cu pistolul. Vino încoace, spuse Asia aducându-l pe Nucingen în odaia alăturată. N-ai uitat mica noastră înțelegere, îngerașule?

Nucingen scoase din buzunarul fracului un portofel și numără cei o sută de mii de franci pe care Carlos, ascuns într-o odăiță, îi aștepta cu mare nerăbdare, și pe care bucătăreasa i-i dădu.

— Iată o sută de mii de franci pe care omul nostru i-a plasat în Asia, acum o să-l punem să plaseze în Europa, îi spuse Carlos confidentei sale când ajunseră pe palier.

Se făcu nevăzut după ce îi dăduse instrucțiuni malaezei, are se întoarce în camera unde Esther

plângea amar. Copila, ca un criminal condamnat la moarte, își făurise din speranțe un roman întreg și acuma sunase ceasul fatal.

— Copiii mei dragi, zise Asia, unde-o să vă duceți?... Căci baronul de Nucingen...

Esther îl privi pe celebrul bancher, lăsând să-i scape un gest de uimire perfect jucat.

— *Tha, gopila mea, zunt baronul te Nișinghen...*

— Baronul de Nucingen nu trebuie și nu poate să rămână într-o cocină ca asta. Ascultă-mă!... Fosta dumatăle cameristă Eugénie...

— *Ișenia, din zdrata Dedpud!* exclamă baronul.

— Desigur, e custode al mobilelor sechestrate, urma Asia, și ea i-a închiriat frumoasei englezoaice apartamentul.

— *Aha! Inzelek!* zise baronul.

— Fosta cameristă a doamnei, continuă respectuos Asia, arătând-o pe Esther, vă va primi foarte bine astă-seară, și niciodată guardului comercial n-o să-i treacă prin minte să vină s-o caute în fostul ei apartament pe care l-a părăsit de trei luni...

— *Bervegd, bervegd!* exclamă baronul. *De aldvel, gunozg cuarții gomerțiali ji gunozg cuvinte gu gare ză-i vag nevăzuți.*

— Veți avea în Eugenie o fată isteată, spuse Asia, eu am procurat-o doamnei...

— *O gunozg!* exclamă milionarul râzând. *Ișenia mi-a ciordit dreizegi mii vrangi.*

Esther făcu o mișcare de oroare la vederea căreia un cm de inimă i-ar fi încredințat întreaga lui avere.

— *O, fîna era a mea,* continuă baronul, *umplam tupă tumneada.*

Și povesti confuzia ce urmase din faptul că apartamentul fusese închiriat unei englezoaice.

— Vedeți doamnă? zise Asia. Eugenie nu v-a spus nimic, șireata! Dar conșta s-a obișnuit cu fata aceea, îi spuse ea baronului, păstrați-o totuși.

Asia îl luă iarăși la o parte pe Nucingen și-i zise:

— Cu cinci sute de franci pe lună Eugenie, care-și umple binișor ciorapul, veți ști tot ce faceconița. Dați-i-o drept cameristă. Eugenie va va fi cu atât mai devotată cu cât v-a tras o dată chiulul... Nu există bărbat de care să fie mai legată o femeie decât acela căruia i-a tras chiulul. Dar țineți-o pe Eugénie în frâu; pentru bani, ființa asta face orice, e o scârbă!...

— *Ji du?*...

— Eu, zise Asia, îmi reintru în bani.

Nucingen, omul acela atât de profund, era legat la ochi: se lasă păcălit ca un copil. Văzând-o pe neprihănită și adorabila Esther cum își șterge lacrimile și lucrând la broderie cu decența unei fecioare, bătrânul îndrăgostit simțea iarăși ce simțise în pădurea Vincennes: era în stare să dea cheia de la casa de bani! Se simțea tânăr, inima lui adora, aștepta să plece Asia ca să poată îngenunchea în fața acelei madone de Rafael. Această înflorire neașteptată a copilăriei în inima unui rechin, a unui bătrân, e unul dintre fenomenele sociale pe care psihologia le poate explica cel mai ușor. Înăbușită de povara afacerilor, de neconținute socoteli, de obsesia necurmată a goanei după milioane, adolescența și sublimile iluzii se ivesc din nou, se avântă și înfloresc ca o sămânță uitată, ale cărei efecte, ale cărei inflorescențe strălucitoare se supun unei întâmplări, unui soare ce se revarsă, și lucește târziu. La doisprezece ani, slujbaș al băncii Aldrigger din Strassburg, baronul nu pătrunsese niciodată în lumea sentimentelor. Astfel că acum a rămânea înțepenit în fața idolului său, auzea mii de fraze care i se ciocneau în minte, dar niciuna nu-i apărea pe buze; dădu atunci frâu liber unei pofte brutale în care se iveră bărbatul de șaizeci și șase de ani.

— *Vrei să vii în zdrata Dedbud?* zise dânsul.

— Unde dorești, domnul meu, răspunse Esther ridicându-se.

— *Unte dorejdi!* repetă dânsul încântat. *Tumneada ejdi un încer goborâd tin geruri, be gare îl iupezg ga ji gum aj vi un dinerel teji am barul gărund...*

— Vai, puteți spune alb, căci îl aveți prea negru ca să fie doar cărunt, spuse Asia.

— *Bleagă, finzatore zghârboza de garne omenezgă! Zi-ai brimid panii, nu mai impala agezdă vlore te iubire!* exclamă bancherul plătindu-i cu această apostrofă sălbatică toate obrăznicile pe care le suportase.

— Stricat bătrân! o să-mi plătești vorba asta! îi spuse Asia amenințându-l pe bancher cu o mișcare demnă de o femeie de la hale, care însă pe el îl făcu doar să dea din umeri, între gura sticlei și gura bețivului e loc pentru o viperă, și acolo ai să mă găsești! zise dânsa întărâtată de disprețul lui Nucingen.

Milionarii ai căror bani sunt păziți de Banca Franței, ale căror palate sunt păzite de un batalion de lachei și a căror ființă e păzită, pe stradă, de viteza unei trăsură trase de cai englezești, nu se tem de nicio nenorocire; astfel că baronul o măsură din ochi, rece, pe Asia, ca un om care-i dase o sută de mii de franci. Aceasta măreție își făcu efectul. Asia se retrase pe scară mârâind, și folosind un limbaj extrem de impetuos, vorbind de ghilotină:

— Dar ce i-ai spus? întrebă *fecioara cu broderia*, căci e doar femeie de treabă.

— *Te-a fândut, te-a vurat...*

— Când una ca mine e în mizerie, răspunse dânsa, într-un fel care putea frânge inima unui diplomat, cine mai are bani pentru noi, cui îi mai e milă de noi?

— *Biada miguză*, zise Nucingen, *nu mai rămâne nigi un minud aigi!*

Nucingen îi oferă brațul Estherei, o luă așa cum era și o urcă în trăsură, poate cu mai mult respect decât ar fi avut pentru frumoasa ducesă de Maufrigneuse.

— *Fei afea o galeajgă vrumoază gea mai traguză tin Bariz, îi spunea Nucingen pe drum. Dod ge are mai vermegător lugzul ze va kăsi în şurul tumidale. O regina nu va fi mai bogată ca dumeata. Fei vi rezbegdadă ga una lokodnika tin Şermania: freau să fi liperă... Nu blânje. Azguldă... de iubezg gu atefărad, gu o trakoste guradă. Viegare lagrimă tumidale îmi vrânge inima...*

— Poţi iubi cu adevărat o fiinţă pe care-o cumperi? întrebă cu un glas delicios biata fată.

— *Iozef toar o vozd fîndud te vrazii zei tin gausa kă era trăguz. Zgrie în piplia. Te aldvel, în Oriend, îzi gumberi zozia leşitimă.*

Sosită în rue Taitbout, Esther revăzu nu fără durere locurile fericirii sale. Rămase pe un divan, nemişcată, ştergându-şi lacrimile una câte una fără să audă niciun cuvânt din nebuniile pe care i le spunea păşăreşte bancherul, îngenuncheat în faţa ei; ea îl lăsa fără să-i spună nimic, dându-i în pradă mâinile când le apuca el, dar nevrând să ştie, ca să ne exprimăm astfel, cărui sex aparţinea fiinţa ce-i încălzea picioarele, pe care Nucingen le găsi reci. Această scenă de lacrimi fierbinţi, picurate pe creştetul baronului şi de picioare încălzite de dânsul, ţinu de la miezul nopţii la ora două noaptea.

— *Işenia*, zise în sfârşit baronul chemând-o pe Eugenie, *gonvince-o pe zdapâna madale ză ze gulce...*

— Nu! exclamă Esther sărind în picioare ca un cal speriat. Aici niciodată!...

— Ascultaţi, conaşule, o cunosc pe conişa, e blândă şi bună ca un mieluşel, îi spuse Europa bancherului; numai că nu trebuie s-o luaţi repede, trebuie să umblaţi cu ocolişuri... A fost atât de nefericită aici! Iată... ce uzată e mobila! Lăsaţi-o să umble după capul ei. Aranjaţi colo, frumuşel, un palat mititel. Poate că văzând împrejură-i numai lucruri noi, se va simţi într-un mediu nou, va găsi

că sunteți mai bun decât sunteți și va fi blândă ca un înger. Vai, conîța n-are seamăn pe lume! Și vă puteți lăuda că ați făcut un târg strașnic: inimă bună, maniere drăguțe, o gleznă fină, o piele... Vai!... Și un haz de-i poate face să râdă pe condamnații la moarte... Conîța e în stare să se atașeze... Și cum se știe găti!... Ei, dacă o fi scumpă, cel puțin, cum se zice, face câte parale ați dat. Aici toate rochiile sunt sechestrate, prin urmare găteala e în urmă cu trei luni. Dar conîța e atât de bună, încât eu o iubesc și e stăpâna mea! Dar, fiți și dumneavoastră drept, o femeie ca dânsa în mijlocul unor mobile sechestrate!... Și pentru cine? Pentru un derbedeu care a păcălit-o... Sărmana frumușică!... Nu mai e ea însăși.

— *Ezdera... Ezdera... spunea baronul, gulgă-te, încercul meu! Ei, tbacă te mine zi-e vrigă, ramân be ganabeaua azda!* exclamă baronul înflăcărat de iubirea cea mai curată, văzând-o pe Esther că plânge mereu.

— Atunci, răspunse Esther, luând mâna baronului și sărutându-i-o cu o recunoștință care făcu să se verse în ochii acelui rechin ceva ce semăna cu o lacrimă, îți voi fi recunoscătoare...

Și se ascunse în odaia ei, unde se încuie.

„În ghezdia azda e gefa te neînzelez...” își spunea Nucingen, așezându-se pe canapea. „Ce o ză zigă cei thela mine thela panga?...”

Se ridică, se uită pe fereastră: „*Drăzura mea ezde mereu agolo... ze vage siua în curând!...*”

Se plimbă prin odaie: „*Cum ji-ar mai pade șoc te mine matam te Nișinghen, tacă ar avla gum mi-am bedregud noabdea!...*”

Se duse să-și lipească urechea de ușa dormitorului, găsind că totuși s-a culcat cam prosteste.

— *Ezder!...*

Niciun răspuns.

„*Toamne! Blânje mereu!...*” își spuse dânsul întorcându-se și întinzându-se pe canapea.

La vreo zece minute înainte de răsăritul soarelui, baronul de Nucingen, după ce dormise somnul acela prăpădit pe care-l dormi cu sila, și stând incomod pe un divan, fu deșteptat într-un salt de către Europa în mijlocul unuia dintre acele vise pe care le visezi în asemenea împrejurări și ale căror complicații rapide sunt unul dintre fenomenele de nedezlegat ale psihologiei medicale.

— Vai! Doamne! Coniță! țipă dânsa, coniță! Soldați!... Jandarmi!... Justiția! Vor să vă aresteze...

În clipa în care Esther deschise ușa dormitorului și se arătă, abia acoperită de halat, cu picioarele goale în papuci; cu părul răvășit, frumoasă de-ar fi putut duce în ispită pe arhanghelul Rafael, ușa salonului se deschise și un val de noroi omenesc se rostogoli în zece labe către această femeie cerească, ce aștepta în atitudinea pe care ar fi avut-o un înger într-o icoană flamandă. Un bărbat înaintă. Contenson, scârbosul Contenson, puse mâna pe umărul cald al Estherei.

— Dumneata ești domnișoara Esther Van...? întrebă dânsul.

Europa, cu un dos de mână tras peste obrazul lui Contenson, îl trimise cu atât mai vârtos să măsoare cât covor îi trebuia ca să se culce, ai cât îl izbi în picior cu acea lovitură scurtă, atât de bine cunoscută de cei ce practică arta numită a *savatei*.

— Îndărăt, țipă dânsa, nu te atinge de stăpâna mea!

— Mi-a frânt piciorul! țipă Contenson, ridicându-se. O să te coste scump...

Din masa celor cinci agenți, îmbrăcați ca niște agenți, nescoțându-și pălăriile îngrozitoare de pe capetele și mai îngrozitoare și înfățișând niște mutre stacojii în care ochii priveau cruciș, iar câteva nasuri lipseau, și gurile se schimonoseau, se dezlipi Louchard, îmbrăcat ceva mai curat decât oamenii săi, dar tot cu pălăria pe cap, și cu înfățișarea totodată dulceagă și răzătoare.

— Domnișoară, vă arestez, îi zise el Estherei. Cât despre dumneata, fetițo, îi spuse dânsul Europei, orice nesupunere va fi pedepsită, împotrivirea n-are rost.

Zgomotul puștilor ale căror paturi căzură pe lespezile sufrageriei și anticamerei, vestind că guardul era însoțit de gardă, întări cuvintele lui.

— Și de ce mă arestezi? întrebă Esther cu nevinovăție.

— Și micile noastre datorii?... răspunse Louchard.

— Vai, da, e adevărat! exclamă Esther. Dă-mi voie să mă îmbrac.

— Din păcate, domnișoară, trebuie să mă asigur că din camera dumneavoastră nu puteți s-o ștergeți, zise Louchard.

Toate acestea se petrecură atât de repede, încât baronul nici nu avu vreme să se amestece.

— *Ei, pine, mai zând la ora ageazda o fânsătore de garne omenezga, paroane de Nișinghen!*... exclamă cumplita Asia, strecurându-se printre agenți, până la divanul pe care zăcea bancherul și prefăcându-se că de-abia l-a zărit.

— *Schârpă pătrână!* exclamă Nucingen, ridicându-se în toată măreția sa financiară și repezindu-se între Esther și Louchard care, la un strigăt al lui Contenson, își scoase pălăria.

— Domnul baron de Nucingen!...

Văzând gestul lui Louchard, agenții ieșiră din apartament scoțându-și pălăriile. Rămase numai Contenson.

— Domnul baron plătește?... întrebă guardul comercial, cu pălăria în mână.

— *Blădezg, răspunse dânsul, tar mai întâi freau ză jdiu dezbre ge ezde vorpa.*

— Trei sute douăsprezece mii de franci și câteva părăluțe, inclusiv cheltuielile, dar spezele de arestare nu intră la socoteală.

— *Drei zude mii vrangi?* exclamă baronul. *Ezde o tejdebdare brea zgumbă pentru un om gare ji-a*

bedregut noabdea be o ganabea, adăugă dânsul la urechea Europei.

— Individul ăsta e chiar baronul de Nucingen? îl întrebă Europa pe Louchard, exprimându-și îndoiala printr-un gest pe care i l-ar fi invidiat domnișoara Dupont, ultima subretă a Comediei Franceze.

— Da, domnișoară, zise Louchard.

— Da, răspunse Contenson.

— *Razbund te tânză*, îi spune baronul lui Louchard, *lazămă să-i sic un cuvând*.

Esther și bătrânul amarez intrară în dormitor; Louchard găsi cu cale să-și lipească urechea de gaura cheii.

— *Ezdera, de iubezg mai muld tekit fiața mea, tar te ce ză dai gredidorilor panii gare ar vi muld mai bine în bunga madale. Tu-de în bujkăria. Mă vag vorde sa-ți razgumbăr ajedi drei zude mii vrangi cu una zudă mii, ji fei afea două zude mii bentru madale*.

— Asemenea tertipuri, strigă Louchard prin gaura cheii, n-au niciun rost. Creditorul nu e amarezat de domnișoara, ca alții!... înțelegeți? Și de când știe că țineți la dânsa, vrea mai mult decât totul.

— *Brozdule!* exclamă Nucingen către Louchard, deschizându-i ușa să intre în odaie. *Nu jdii ge forpejdi! Izi tau zie bersonal touăzeji la zudă takă vagi avagerea...*

— Nu se poate, domnule baron.

— Ce, conașule? Ați avea inima, zise Europa, amestecându-se, s-o lăsați pe conia să meargă la pușcărie!... Vai, conia, doriți leafa mea, ce-am economisit? Pofțiți, vă dau tot, am patruzeci de mii de franci.

— Vai, săraca de tine, exclamă Esther, nu cunoșteam ce suflet ai! zise ea strângând-o în brațe, iar Europa izbucni în plâns.

— *Blădezg*, rosti jalnic baronul, scoțând un carnet.

Trase din el unul dintre acele pătrățele de hârtie tipărită care banca le pune la îndemâna bancherilor și pe care n-au decât să completeze sumele în cifre și în litere, ca să le transforme în mandate plătibile la purtător.

— Nu vă obosiți, domnule baron, zise Louchard, am ordin să nu primesc plata decât în bani lichizi, aur sau argint. Fiindcă e vorba de dumneavoastră, mă pot mulțumi și cu bancnote.

— *Tertaifel*, exclamă baronul, *aradă-mi didlurile!*

Contenson arată trei dosare îmbrăcate în hârtie albastră, pe care baronul le luă, privindu-l pe Contenson și spunându-i la ureche:

— *Ai vi văgud mai pună avagere tagă mă afertisai.*

— Ce, parcă știam că sunteți aici, domnule baron? răspunse spionul fără să-i pese dacă-l aude Louchard sau nu. Ați pierdut mult ne mai acordându-mi încrederea dumneavoastră. Sunteți jumulit, adăugă acest adânc filosof, săltând din umeri.

„*Atefărad*”, își spuse baronul.

— *Vai, micuzo*, exclamă dânsul, văzând polițele și adresându-se Estherei, *zândezi figdim unui mare terpeteu, unui ezgrog!*

— Vai, da, răspunse sârmana Esther, dar mă iubea atât!...

— *Tagă jdiam... aj vi văgud obozizia în numele madale.*

— Nu știți ce vorbiți, domnule baron, spuse Louchard, e la mijloc un terț purtător.

— *Tha*, urmă dânsul, *ezde un derț burdădor... Serised! Un om te obozizia!*

— Nenorocirea îl face spiritual, rosti zâmbind Contenson.

— Domnul baron dorește să scrie un bilețel casierului său? întrebă Louchard zâmbind, îl voi trimite pe Contenson la casier și pe agenții mei acasă. Începe să fie târziu și toată lumea ar afla...

— *Tu-de Gondenzon!...* exclamă Nucingen. *Gazierul meu zdă be zdrata Madurins golz gu zdrata Argadei. Bovdim un piled ga za se dugă la ti Diled zau la Geller, în gaz gă nu afem drei zude mii de vranci, găci doți panii nojdri zând la panga... îmbragă-de, înșorul meu, îi spuse el Estherei, ejdi liperă. Vemeile patrâne, exclamă dânsul privind-o pe Asia, zând mai beriguloaze tekât gele dinere.*

— Mă duc la creditor să-l înveselesc, îi spuse Asia, și-o să-mi dea și el cu ce să mă distrez astăzi. *Vără zupărare, tomnule paron, adăugă mulatra făcându-i o reverență scârboasă.*

Louchard reluă polițele din mâinile baronului și rămase singur cu dânsul în salon unde, după o jumătate de oră, casierul veni și el, urmat de Contenson. Atunci își făcu din nou apariția Esther, într-o găteală încântătoare, deși improvizată. După ce Louchard numără banii, baronul voi să cerceteze polițele; dar Esther puse mâna pe ele cu o mișcare de pisică și le vârî în sertar.

— Ce dați pentru golanii mei?... îl întreabă Contenson pe Nucingen.

— *Nu f-aț burdat prea amapil,* zise baronul.

— Dar piciorul meu?... exclamă Contenson.

— *Louchard, ză-i tai o zută vrangi lui Gondenzon tin rezdul pancnotei te una mie.*

— *Vrumoază vemeie!* îi spunea baronului de Nucingen casierul, pe când ieșeau din rue Taibout. *Tar goztă voarde zgumb pe tomnul paron.*

— *Băzdrează-mi zegretul,* zise baronul, care le ceruse același lucru lui Contenson și lui Louchard.

Louchard plecă urmat de Contenson; dar pe boulevard, Asia, care îl pândea, îl opri pe guardul comercial.

— Portărelul și creditorul sunt acolo într-o birjă, le e sete! îi spuse dânsa, și pică ceva!

În timp ce Louchard număra banii, Contenson îi putu examina pe clienți. Zări ochii lui Carlos, desluși forma frunții sub perucă, iar peruca i se

păru pe bună dreptate suspectă. Luă numărul trăsurii, deși părea cu totul străin față de ce se petrece; Asia și Europa îl puneau pe gânduri în cel mai înalt grad. Socotea că baronul e victima unor oameni extrem de abili, cu atât mai mult cu cât Louchard, când îi ceruse ajutorul, fusese de oi discreție stranie. Piedica pe care i-o pusese Europa nu-l lovise de altminteri pe Contenson numai în fluierul piciorului. „Lovitura asta miroase a pușcărie!” își spusese el ridicându-se.

Carlos îl trimise acasă pe portărel, îl plăti larg, și-i spuse birjarului, plătindu-i dinainte: „La peronul palatului Orléans!”

— Ah, pezevenghiul! își zise Contenson auzindu-l, aici se ascunde ceva...

Carlos ajunsese la palatul Orléans cu o viteză care-i dădea dreptul să nu-i fie frică de urmărire. De altfel, străbătu galeriile într-un fel anumit, luă altă birjă în piața Castelului de apă și spuse birjarului: „La pasajul Operei, din partea dinspre rue Punon”. Peste un sfert de oră, intra în rue Taitbout, la Esther, care-i spuse: „Iată hârtiile fatale!”

Carlos luă polițele, le cercetă; apoi se duse la cămin și le aruncă în foc.

— S-a făcut scamatoria! exclamă el, arătând cele trei sute zece mii de franci, făcuți sul într-un pachet pe care-l scoase din buzunarul redingotei. Asta și cei o sută de mii de franci ai Asiei ne dau posibilitatea să începem.

— Doamne, Dumnezeu! exclamă sărmana Esther.

— Neroado, zise ferocele calculator, afișează-te drept metresa lui Nucingen și-l vei putea vedea pe Lucien. E prieten cu Nucingen, nu-ți interzic să faci o pasiune pentru el.

Esther zări o slabă licărire în viața ei întunecată și mai respiră puțin.

— Europa, fetițo, zise Carlos, luând-o cu el într-un colț al budoarului unde nimeni nu putea auzi

niciun cuvânt din ce vorbeau, Europa, sunt mulțumit de tine.

Europa înălță capul, îl privi pe Carlos cu o expresie care-i schimbă într-atât fața ofilită, încât martora acestei scene, Asia, aflată sentinelă la ușă, se întrebă dacă interesul prin care o ținea Carlos pe Europa nu era cumva mai adânc decât acela prin care se ținea dânsa încătușată de el.

— Și asta nu e tot, fetițo. Patru sute de mii de franci nu sunt nimic pentru mine. Paccard o să-ți dea o factură de argintărie care atinge treizeci de mii de franci și pe care s-au primit acțiuni; dar giuvaergiul nostru Biddin a avut cheltuieli. Mobilierul nostru, pus sub sechestru de el, va fi probabil scos la licitație mâine. Du-te la Biddin, stă în rue de l'Arbresec, o să-ți dea chitanțe de la Casa de amanet în valoare de zece mii de franci. Mă-nțelegi: Esther a pus să i se facă o argintărie, n-a plătit-o și a amanetat-o. Biddet o va amenința că o dă în judecata pentru escrocherie. Deci vor trebui dați treizeci de mii de franci argintarului și zece mii de franci Casei de amanet ca să luăm îndărăt argintăria. Total: patruzeci și trei de mii de franci, inclusiv cheltuielile. Această argintărie e dintr-un argint prost, baronul trebuie s-o dea la refăcut, o să-i ciupim și de acolo câteva hârtii de o mie de franci. Croitoresei cât îi datorați pentru doi ani?

— Îi datorăm, poate, șase mii de franci, răspunse Europa.

— Ei, atunci, dacă madame Augusta vrea să fie plătită și să-i rămânem clienți, va trebui să facă o notă de treizeci de mii de franci pentru ultimii patru ani. Aceeași combinație cu modista. Bijutierul Samuel Frisch, din rue Sainte-Avoie, o să-ți împrumute niște scrisori de datorie, trebuie să-i datorăm douăzeci și cinci de mii de franci, și vom mai fi luat și șase mii de franci pe bijuteriile noastre de la Muntele de Pietate. Îi dăm îndărăt bijutierului bijuteriile, jumătate din pietre o să fie

false; de aceea baronul nu trebuie să le vadă prea bine. Într-un cuvânt, trebuie să-l mai faci pe fraierul nostru să scuie încă o sută cincizeci de mii de franci de azi în opt zile.

— Conița o să trebuiască să mă ajute și dânsa un pic, răspunse Europa; vorbiți-i, fiindcă stă acolo ca prostită, și mă silește să dau dovadă de mai mult talent decât trei autori pentru o piesă de teatru.

— Dacă Esther se apucă să fie mironosiță, să mă anunți, spuse Carlos. Nucingen trebuie să-i cumpere o trăsură și cai, ea va trebui să-i ceară să cumpere și să aleagă personal tot. O să meargă la negustorul de cai și la fabricantul firmei care închiriază trăsuri și unde e Paccard. O să cumpărăm niște cai splendizi, foarte scumpi, care o să șchioapete peste o lună și-o să-i schimbăm.

— S-ar mai putea scoate șase mii de franci, cu o notă de parfumerie, zise Europa.

— A, răspunse el, clătinând din cap, ia-o încet, din concesie în concesie. Nucingen n-a vârat decât mâna în angrenaj, trebuie să-i luăm și capul. Am nevoie, afară de toate astea, de cinci sute de mii de franci.

— Le puteți avea, răspunse Europa; pe la șase sute de mii conița ar putea să se mai milostivească de nătlărașul acela burtoș și apoi, i-ar mai cere vreo patru sute de mii ca să-l iubească într-adevăr.

— Ascultă aici, fetiço, zise Carlos. În ziua în care o să primesc ultimii o sută de mii de franci, douăzeci de mii sunt pentru tine.

— Ce să fac cu ei? zise Europa, lăsând să-i cadă brațele ca un om căruia viața nu i se mai pare posibilă.

— O să te poți întoarce la Valenciennes, să cumperi o prăvălioară frumoasă și să ajungi femeie cinstită, dacă vrei; pe lumea asta sunt fel de fel de gusturi. Paccard se gândește și el câteodată să se facă om cinstit; n-are ștampilă pe umăr, puțin lucru pe conștiință, v-ați putea potrivi, răspunse Carlos.

— Să mă întorc la Valenciennes?... Ce vă trece și dumneavoastră prin gând? exclamă Europa îngrozită.

Născută la Valenciennes și fiică de țesători foarte săraci, Europa fusese trimisă la vârsta de șapte ani într-o filatură, unde industria modernă își bătuse joc de forțele ei fizice, după cum și viciul o depravase înainte de vreme. Coruptă la doisprezece ani, mamă la treisprezece, se trezi legată de niște ființe adânc decăzute. În legătură cu un omor, ajunsese, de altminteri numai în calitate de martor, în fața Curții cu juri. Biruită la șaisprezece ani de către o rămășiță de cinste, de către spaima pe care o insuflă justiția, prin mărturia depusă de ea atrase asupra acuzatului o condamnare de douăzeci de ani muncă silnică. Acest ucigaș, unul dintre recidiviștii astfel alcătuiți încât tind mereu către răzbunări cumplite, îi spusese copilei în plin tribunal:

— De azi în zece ani, Prudence (Europa se numea Prudence Servien), vin și dau în tine cu șuriu, chiar de-o fi să mă curețe!

Președintele curții încercă desigur s-o liniștească pe Prudence Servien, făgăduindu-i sprijinul și protecția; dar biata copilă fu lovită de o groază atât de adâncă, încât căzu bolnavă și rămase aproape un an la spital.

Justiția e o ființă abstractă, reprezentată de o colecție de inși neconținut reînnoiți ale căror bune intenții și amintiri, ca și ei, sunt extrem de schimbătoare. Parchetele, tribunalele, nu pot preveni nimic în materie de crime, sunt inventate ca să primească, gata făcute, crimele. Din acest punct de vedere, o poliție preventivă ar fi o binefacere pentru orice țară; dar cuvântul de poliție îngrozește astăzi legiuitorul care nu mai știe să deosebească cuvintele: *a governa*, *a administra*, *a face legi*. Legiuitorul din vremea noastră tinde să absoarbă totul în stat, de parcă ar putea acționa. Ocnașul însă avea să se gândească neconținut la

victima sa și avea să se răzbune atunci când justiția nu se va mai gândi nici la unul, nici la celălalt. Prudence înțelese instinctiv, în linii mari, dacă vrei, primejdia în care se afla; plecă din Valenciennes și veni la șaptesprezece ani să se ascundă în Paris. Acolo avu patru meserii din care cea mai bună fu aceea de figurantă într-un teatru mic. Îl întâlni pe Paccard, căruia ea-i povesti nenorocirile sale. Paccard, mâna dreaptă, Seidul lui Jacques Collin, îi vorbi de Prudence stăpânului său. Iar când stăpânul avu nevoie de o sclavă, îi spuse Prudencei doar atât:

— Dacă vrei să mă slujești cum trebuie slujit diavolul, te scap de Durut.

Durut era ocnașul, sabia lui Damocles atârnată deasupra capului Prudencei Servien. Fără aceste detalii, mulți critici ar fi găsit devotamentul Europei cam fantastic. Și mai ales, nimeni n-ar fi înțeles lovitura de teatru pe care avea s-o dea Carlos.

— Da, fetișo, te vei putea întoarce la Valenciennes... Na, citește.

Și-i întinse ziarul din ajun, arătându-i cu degetul articolul următor: TOULON. *Ieri, a fost executat Jean-François Durut... Dis-de-diminează, garnizoana etc.*

Prudence scăpă ziarul din mână; picioarele nu-i mai susținură greutatea corpului; revenea la viață, căci, zicea dânsa, pâinea nu mai avea gust pentru ea de când o amenințase Durut.

— Vezi că m-am ținut de cuvânt. Patru ani au trebuit ca să-i mâncăm capul lui Durut, atrăgându-l într-o cursă... Ei, isprăvește cu ce ai de făcut aici, ai să te întorci acasă și cu douăzeci de mii de franci ai să deschizi o prăvălioară și ai să fii nevasta lui Paccard, căreia îi dau voie să fie virtuoașă, în chip de ieșire la pensie.

Europa apucă iar ziarul, citi cu ochi vii toate detaliile pe care ziarele le dau de douăzeci de ani – fără să obosească – privitor la executarea

ocnașilor; privești impunătoare, preotul care totdeauna l-a readus pe osândit în sânul bisericii, criminalul bătrân care-i îndeamnă la bine pe foștii săi colegi, tunurile îndreptate către ocnașii îngenuncheați; și apoi considerați uni banale care nu schimbă nimic din regimul ocnelor unde mișună optsprezece mii de criminali.

— Trebuie s-o aducem iarăși pe Asia în casă, zise Carlos.

Asia se apropie, neînțelegând nimic din pantomima Europei.

— Ca s-o facem iarăși bucătăreasă în casa asta, ai să servești mai întâi baronului o masă cum n-a mâncat în viața lui, urmă dânsul; îi vei spune apoi că Asia și-a pierdut banii la cărți și a intrat iarăși în serviciu. N-o să avem nevoie de lacheu: Paccard are să fie vizitiu, vizitiii nu se dau jos de pe capră, unde nu prea te poți apropia de ei, așa că va fi mai puțin ținta spionilor. Conița are să-l pună să poarte o perucă pudrată și o pălărie în trei colțuri, din postav gros cu galoane pe margini; asta o să-l schimbe; de altfel, o să-l mai machiez și eu.

— O să avem slugi cu noi? întrebă Asia uitându-se sașiu.

— O să avem oameni de treabă, răspunse Carlos.

— Toți săraci cu duhul! exclamă mulatra.

— Dacă baronul închiriază un palat, Paccard are un prieten care-i în stare să facă pe portarul, răspunse Carlos. N-o să mai avem nevoie decât de un valet și o fată la bucătărie, și o să puteți supraveghea doi străini...

În clipa când Carlos urma să iasă, se ivi Paccard.

— Nu ieșiți, e cineva în stradă, zise lacheul.

Acest cuvânt atât de simplu fu înspăimântător. Carlos se urcă în odaia Europei și rămase acolo până când veni Paccard să-l ia cu o trăsură de închiriat care intră în gangul casei. Carlos trase perdelele și fu dus cu o iuțeală ce putea zăpăci

orice urmăritor. Sosit în cartierul Saint-Antoine, coborî la câțiva pași de o stație de birjă, unde se duse pe jos, și de acolo se întoarse pe cheiul Malaquais, scăpând astfel de orice indiscreție.

— Na, copilule, îi spuse dânsul lui Lucien, arătându-i patru sute de bancnote de o mie de franci. Asta sper că e un scont pentru moșia Rubempré. O sută de mii o să le riscăm. S-a lansat societatea pe acțiuni a omnibuzelor^[70] pe parizieni o să-i încante noutatea asta, în trei luni ne triplăm fondurile. Cunoscut afacerea: o să se dea dividende splendide, scoase din capital ca să încurajeze vânzarea acțiunilor. O idee luată de la Nucingen. Reconstituind moșia Rubempré, n-o să plătim totul pe loc. O să te duci la des Lupeaulx și o să-l rogi să te recomande chiar el unui notar pe care-l cheamă Desroches, un șmecher pe care ai să-l vizitezi la el la birou; o să-i spui să se ducă la Rubempré, să studieze situația și ai să-i promiți un onorariu de douăzeci de mii de franci dacă poate să-ți facă treizeci de mii de franci venit, cumpărându-ți pământul în valoare de opt sute de mii de franci în jurul ruinelor castelului.

— Cum le potrivești, le potrivești și iar le potrivești.

— Da. Se potrivesc. Să fim serioși. Ai să plasezi trei sute de mii de franci în bonuri asupra Tezaurului, ca să nu pierzi dobânzile; poți să le lași lui Desroches, pe cât e de șmecher, pe atât e de cinstit... După asta, du-te la Angoulême, convinge pe sora și pe cumnatu-tău să tragă o mică minciună nevinovată. Rudele tale pot pretinde că ți-au dat șase sute de mii de franci ca să te ajute să te căsătorești cu Clotilde de Grandlieu; nu e ceva rușinos.

— Suntem salvați! exclamă Lucien, uimit.

— Tu, da! urmă Carlos; și ai să fii și mai sigur pe tine, atunci când ai să ieși din biserica Saint-Thomas-d'Aquin cununat cu Clotilde...

— Te temi de ceva? întrebă Lucien în aparență plin de interes față de sfătuitoarul său.

— Sunt niște curioși care mă urmăresc... Trebuie să par un preot adevărat, și asta e foarte plicticos! Diavolul n-o să mai aibă grijă de mine dacă mă vede cu o carte de rugăciuni subsuoară.

În clipa aceea, baronul de Nucingen, care pleca de braț cu casierul, ajunsese la ușa palatului său.

— *Mi-e dezdul te vrigă*, zise dânsul intrând pe ușă, *gă am văgud o oberapaie băguboaică... Nu vage nimig, reguberăm noi panii...*

— *Tin băgate tomnul paron z-a avișat*, răspunse bravul neamț, căruia nu-i păsa decât de prestigiul baronului.

— *Ha, medreza mea ovițială drepue ză aipe o ziduație temnă de mine!* răspunse acel Ludovic al XIV-lea al tejghilei.

Sigur ca mai curând sau mai târziu o va avea pe Esther, baronul redeveni ceea ce era, un mare om de afaceri, luă atât de bine în mână conducerea băncii, încât casierul său îl găsi a doua zi dimineată la șase la birou verificând titlurile de bursă, și-și frecă mâinile.

— *Khotărât lucru, tomnul paron a văgut o egonomie noabdea dregudă*, zise dânsul cu un surâs nemțesc, pe jumătate șiret, și pe jumătate nerod.

Dacă oamenii bogați de felul baronului de Nucingen au mai multe prilejuri decât alții de a pierde bani, au și mai multe prilejuri de a câștiga, chiar și când își permit extravagante. Deși politica financiară a faimoasei Bănci Nucingen este explicată în altă parte^[71], nu e fără rost să atragem atenția asupra faptului că averi atât de mari nu se câștigă, nu se alcătuiesc, nu sporesc, nu se păstrează, în mijlocul revoluțiilor comerciale, politice și industriale ale epocii noastre, fără să existe mari pierderi de capitaluri sau, dacă vreți, un fel de impozite asupra averilor particulare. Foarte puține valori noi sunt vărsate în tezaurul comun al

globului. Orice nouă acaparare reprezintă o nouă inegalitate în repartiția generală. Ceea ce pretinde statul, el îl dă îndărăt, dar ceea ce ia o Banca Nucingen ea-l păstrează. Această perfidie scapă de lege, din aceleași motive pentru care Frédéric al II-lea ar fi fost un Jacques Collin sau un Mandrin^[72], adică un tâlhar dacă, în loc să opereze asupra provinciilor dând bătălii, ar fi lucrat în contrabandă sau asupra valorilor mobiliare. A forța statele europene să împrumute cu douăzeci sau zece la sută, a câștiga acești zece sau douăzeci la sută cu capitalul publicului, a jefui în stil mare pe industriași, punând mâna pe materiile prime, a întinde mâna întemeietorului unei întreprinderi ca să-l ții cu capul deasupra apei până când ai înhățat întreprinderea sa asfixiată, într-un cuvânt toate aceste bătălii câștigate alcătuiesc marea politică a banului. Desigur, în domeniul acesta există pentru bancheri, ca și pentru cuceritori, riscuri; dar sunt atât de puțini oameni în situația de a da asemenea lupte, încât oile nu au nimic de spus. Afacerile acestea mărețe se petrec numai între lupi. De aceea, dat fiindcă executanții (cuvânt consacrat în jargonul bursei) sunt vinovați de a fi voit să câștige prea mult, de obicei nu prea sunt compătimate nenorocirile cauzate de combinațiile vreunui Nucingen. Dacă un speculant își zboară creierii, un agent de bursă fuge peste graniță, un notar fură averile a o sută de gospodari, ceea ce e mai rău decât dacă ar omorî un om, dacă un bancher lichidează; toate aceste catastrofe uitate la Paris în câteva luni sunt în curând înghițite de frământarea oceanică a marelui oraș. Averile enorme ale lui Jacques Choœur, ale familiei Medici, ale familiei Ango de Dieppe, ale familiei Auffredi de la Rochelle, ale familiilor Fugger, Tiepolo, Corner au fost odinioară loaial câștigate de pe urma unor privilegii, anume de pe urma faptului că nu se știa de unde vin mărfurile de preț; dar astăzi, concurența a limitat atât de mult profiturile, încât

orice avere alcătuită iute e: sau efectul unei întâmplări și al unei invenții, sau rezultatul unui furt legal. Pervertit de niște exemple scandaloase, comerțul mărunț a răspuns, mai ales în ultimii zece ani, perfidiei concepțiilor marelui comerț, și anume prin niște denaturări odioase ale materiilor prime. Oriunde se practică chimia, lumea nu mai bea vin; de aceea industria vinicolă e pe ducă. Spre a scăpa de impozite, se vinde sare falsificată! Tribunalele sunt îngrozite de această necinste obștească. În sfârșit, comerțul francez devine suspect lumii întregi, iar Anglia își pierde de asemenea cinstea. La noi, răul purcede din legea politică. Charta a proclamat domnia banului^[73] și atunci succesul devine justificarea supremă a unui veac care nu mai crede în Dumnezeu. Astfel încât depravarea societății înalte, în ciuda rezultatelor care te orbesc cu aurul lor și cu justificări ispititoare, e incomparabil mai oribilă decât depravarea josnică și întrucâtva individuală a celor de jos, din care câteva detalii vor sublinia comicul, dacă vreți cumplit, în această Scenă. Guvernele, pe care orice idee nouă le sperie, au izgonit din teatru elementul comicului actual. Burghezia, mai puțin liberală decât Ludovic al XIV-lea, tremura la gândul că ar putea veni și pentru ea *Nunta lui Figaro*^[74], interzice reprezentarea unui *Tartuffe* politic și desigur n-ar îngădui să se joace astăzi *Turcaret*, căci *Turcaret* este azi stăpân. Astfel încât comedia se povestește și cartea devine arma mai puțin rapidă, dar mai sigură, a poezilor.

În dimineața aceea, printre acel du-te-vino de audiențe, de ordine, de ședințe de câteva minute care fac din biroul lui Nucingen un fel de sală a pașilor pierduți, dar financiară, unul dintre agenții săi de bursă îl anunță că a dispărut un agent de bursă dintre cei mai îndemânatici și mai bogați, Jacques Falleix, fratele lui Martin Falleix și succesor al lui Jules Desmarets. Jacques Falleix era agentul de bursă al băncii Nucingen. De acord

cu du Tillet și frații Keller, baronul îl dusesese la ruină pe omul acesta, cu același sânge rece cu care ar fi înjunghiat un miel pentru Paști.

— *Nu mai budea rezizda*, răspunse calm baronul.

Jacques Falleix făcuse uriașe servicii bursei. Într-o criză, cu câteva luni înainte, *salvase piața*, printr-o manevră îndrăzneată. Dar să aștepți recunoștință de la rechini, e ca și cum ai vrea să trezești în toiul iernii mila lupilor.

— Săracul! răspunse agentul de bursă. Se aștepta atât de puțin la acest deznodământ, încât mobilase pe rue Saint-Georges un mic palat pentru metresa sa: a cheltuit o sută cincizeci de mii de franci cu picturile și mobilele. O iubea atât pe doamna du Val-Noble!... Acum e obligată să părăsească toate astea... Nimic nu e plătit.

„*Pine! Pine!* își zise Nucingen, *iată momendul te a-mi rebara bierderile de azi noabde...*”

— *N-a blădid nimig?* îl întrebă dânsul pe agentul de bursă.

— Ei, răspunse agentul, nu există un furnizor prost crescut care să nu-i facă lui Jacques Falleix credit. Se pare că există și o pivniță de vinuri alese. În treacăt fie spus, casa e de vânzare, Falleix avea de gând s-o cumpere. Contractul de închiriere e pe numele lui. Ce prostie! Servicii de argint, mobile, vinuri, trăsura, cai, totul va intra în masa falimentului, și ce-o să le folosească asta creditorilor?

— *Fino mâine*, zise Nucingen, *bână mâine ma tuc să fād doade azdea și tacă nu se teclară valiment, tacă se aranșează avagerea brin pună înșelejere, o să te înzărginez ză overi un breț rezonapil bentrū mopilaă ji ză iei azubra mea ghiria...*

— Asta se poate face foarte ușor, zise agentul de bursă. Duceți-vă chiar în dimineața asta, o să găsiți acolo pe unul dintre asociații lui Falleix înconjurat

de furnizorii care ar vrea să fie preferați la plată. Dar femeia are facturile lor pe numele lui Falleix.

Baronul de Nucingen trimise îndată un slujbaş la notarul său; Jacques Falleix îi vorbise de casa aceea care făcea cel mult șaizeci de mii de franci și baronul ceru să o cumpere imediat, ca să poată exercita privilegiul proprietarului.

Casierul (neamț de treabă!) veni să întrebe dacă stăpânul său pierde ceva în falimentul lui Falleix.

— *Din gondră, praful meu Wolfgang, reguberez, reguberez una zută mii vranci.*

— *Ach! Gum anume?*

— *Ei, o ză gumbăr migul balad be gare nenorogidul de Valegz îl aranja bentră medreza să te un an te sile. Foi budea overi gingizegi mii vrangi greditorilor, iar Gartot, nodarul meu, va gumbăra gaza, găgi brobriedarul are nefoie te pani... Șdiam, tar îmi bierduzem gabul. Bezde puțin, tifina Ezdera fa logui îndr-un mig balad... Mi l-a arădad Valegz. Ezde o minunăție, ji la toi bași de aigi. Bargă l-aji vi gomandat eu.*

Falimentul lui Falleix îl silea pe baron să se ducă la bursă. Dar nu fu în stare să plece din rue Saint-Lazare fără să treacă prin rue Taitbout. El și suferea că rămăsese câteva ore fără s-o vadă pe Esther; ar fi vrut s-o țină lângă el. Câștigul pe care conta de pe urma falimentului agentului său de bursă îl făcea să resimtă extrem de ușor pierderea celor patru sute de mii de franci cheltuiți până atunci. Era încântat că-l poate anunța pe *incerul zău* că va fi mutată din rue Taitbout în rue Saintgeorges, și va locui într-un *mig balad*, unde nicio amintire nu se va mai împotrivi fericirii lor; pietrele pavajului i se păreau de catifea, mergea ca un tânăr, pierdut într-un vis tineresc.

La colțul cu rue des Trois-Frères, în mijlocul visului și al străzii, baronul o văzu pe Europa că vine spre el, având aerul că e întoarsă pe dos.

— *Unte de tuci?* întrebă dânsul.

— Vai, conașule, veneam la dumneavoastră... Aveați dreptate ieri! Acum îmi dau seama că biata conia trebuie să se lase dusă la pușcărie câteva zile. Dar femeile parcă se pricep în afaceri? Când creditorii coniei au aflat că se întorsese acasă, toți au năvălit peste noi ca pe o pradă... Ieri la ora șapte seara, conașule, au venit să lipească niște afișe îngrozitoare, ca să-i vândă mobila la licitație sâmbătă... Dar asta n-ar fi nimic... Conia, care are o inimă bună, a vrut pe vremuri să-i facă un bine monstrului ăluia de bărbat, știți dumneavoastră!

— *Ge monzdru?*

— Ei, pe care-l iubea, d'Estourny acela; vai, era așa de drăguț! Numai că juca la bursă.

— *Șuca gn gârți măzluide...*

— Ei și? Și dumneavoastră?... zise Europa. Dumneavoastră la bursă ce faceți? Dar lăsați-mă să vorbesc. Într-o bună zi, ca să-l împiedice pe Georges, pasă-mi-te, să-și zboare creierii, a pus la amanet toată argintăria, toate bijuteriile și nimic nu era plătit. Când s-a aflat că dăduse ceva unuia dintre creditori, toți au sărit să-i facă o scenă... Amenință s-o dea în judecată pentru escrocherie... îngerul dumneavoastră în fața tribunalului!... Nu vi se zbârlește peruca în cap?... Izbucnește în plâns, spune că vrea să se arunce în Sena... O să se arunce...

— *Tacă mă thuc ză fă făd, atio burza! exclamă Nucingen. Ji zânt opligat ză mă tuc, găgi foi câștiga ceva pentru dânda... Tu-te ji linijdește-o... îi blătezg tatoriile, o fizites la orele padru. Tar zbune-i, Ișenio, ză mă iupească un bic...*

— Ce un pic, mult!... Ascultați-mă, conașule. Numai cu dărnicia se câștigă inima femeilor... Sigur, ați fi economisit poate vreo sută de mii de franci dacă o lăsați să se ducă la pușcărie. Dar aflați că niciodată nu i-ați fi câștigat inima... Cum îmi spunea și dânsa: „Eugenie, a fost măreț, mărinimos... Are un suflet mare!”

— *A sis azda, Işenio?* exclamă baronul.

— Da, conaşule, chiar mie mi-a zis.

— *Na, boptim zece lodofici.*

— Mulţumesc... Dar plânge la ora asta, plânge de ieri, cât a plâns Maria Magdalena într-o lună de zile... Iubita dumneavoastră e disperată, şi încă pentru nişte datorii care nici nu sunt ale ei! Vai, bărbaţii, speculează femeile tot atât cât speculează ele bătrânii!

— *Aja zind doade!... A izgalitj... Ei, nimeni nu vage azda... Ză nu mai zemneze nimig. Blădezg, thar thacă mai dhă îngă o zemnatură... eu...*

— Ce-ai face? întrebă Europa, luând o atitudine demnă.

— *Thoamne! N-am nigi o budere azubra ei... O ză mă ogub te avagerile ei... Tu-de z-o gonzolezi, ji ză-i zbui khă îndr-o lună fa logui îndr-un mig balad.*

— Domnule baron, aţi făcut o investiţie cu dividende mari în inima unei femei! Poftim... Vă găesc întinerit, eu care sunt cameristă şi am văzut adesea aceste fenomene... E fericirea... Fericirea care se oglindeşte într-un fel anumit... Chiar dacă aveţi unele cheltuieli, să nu vă pară rău... O să vedeţi că vă aduc câştig. Întâi, i-am şi spus conişei: ar fi cea mai de pe urmă din cele de pe urmă, o târătură, dacă nu v-ar iubi, căci o scoateţi dintr-un iad... De îndată ce n-o să mai aibă griji, o s-o cunoaşteţi. Între noi, vă pot mărturisi, că în noaptea când plângea în aşa hal... Ce mai vreţi?... Ține omul la stima cuiva care vrea să te întrețină pe banii lui... Nu îndrăzne să vă spună toate astea... Voia să fugă.

— *Ză vugă!* exclamă baronul îngrozit de această idee. *Înză burza, burza. Gaide, gaide, nu indru... Tar măgar z-o făd la vereazdră... făzând-o, o ză brind guraj.*

Esther îi zâmbi domnului de Nucingen când acesta trecu prin faţa casei şi se depărtă greoi, zicându-şi: *Ezde un înşer!* Iată cum procedase

Europa ca să obțină acest rezultat imposibil. Spre orele două jumătate, Esther tocmai isprăvisese cu găteala, ca atunci când îl aștepta pe Lucien. Era încântătoare. Văzând-o astfel, Prudence îi spuse, uitându-se pe fereastră: „Iată-l pe conașul!” Biata femeie se repezi la fereastră, crezând că-l va vedea pe Lucien și-l văzu pe Nucingen.

— Ah! ce rău mi-ai făcut, zise dânsa.

— Ăsta era singurul mijloc de a va face să dați atenție unui biet bătrân care o să vă plătească datoriile, căci în sfârșit o să fie plătite toate.

— Ce datorii? exclamă sârmana ființă fără alt gând decât să-și păstreze dragostea pe care-o azvârleau departe mâini cumplite.

— Acelea pe care vi le-a făcut domnul Carlos.

— Cum? Păi ne-a dat aproape patru sute cincizeci de mii de franci, exclamă Esther.

— Mai aveți încă preț de o sută cincizeci de mii de franci; dar a fost înțeleghător baronul... Vă scoate de aici, vă mută *îndr-un mig balad*... Pe legea mea! Aveți noroc!... În locul dumneavoastră, deoarece stați așa de bine cu omul ăsta, după ce-l mulțumiți pe Carlos, eu l-aș face pe baron să-mi dea o casă și un venit sigur. Conița e fără îndoială cea mai frumoasă femeie pe care-am văzut-o și cea mai ispititoare, dar te pocești atât de repede! Am fost tânără și frumoasă, și iată-mă acum. Am douăzeci și trei de ani, aproape vârsta conitei, și par cu zece ani mai bătrâna... Ajunge o boală... Ei, dar când ai o casă la Paris și un venit sigur, nu-ți mai e teamă că ai să sfârșești în șanț...

Esther n-o mai asculta pe Europa-Eugenie-Prudence Servien. Voința unui om înzestrat cu geniul depravării o cufundase deci iarăși pe Esther în mocirlă cu aceeași putere de care se folosisese ca s-o scoată de acolo. Cei ce cunosc iubirea în nemărginirea să știu că nu-i poți resimți plăcerea fără a-i accepta virtuțile. De la scena petrecută în maghernița din rue de Langlade, Esther își uitase cu desăvârșire viața ei trecută. Trăise până acum o

viață curată, închisă în patima ei ca într-o mănăstire. De aceea, ca să nu întâlnească piedici, dibaciul corupător avusese îndemânarea de a pregăti totul în așa fel încât biata fată, împinsă de devotament, să nu mai trebuiască decât să-și dea consimțământul pentru niște matrapazlăcuri săvârșite sau pe punctul de a fi săvârșite. Dezvăluind cât de superior este acest corupător, șiretenia asta arată felul cum și-l supusese pe Lucien. Crea o încurcătură cumplită, săpa galeria de mină, o umplea cu pulbere și în momentul hotărâtor îi spunea complicei:

— Fă numai un semn și totul sare în aer!

Altădată Esther, pătrunsă de morala specifică a curtezanelor, găsea toate aceste iscusințe atât de firești, încât n-o stima pe vreuna dintre rivalele ei decât în proporție cu cât știa să-l silească pe un bărbat la cheltuieli. Averile distruse sunt galoanele acestor ființe. Carlos, bizuindu-se pe amintirile Estherei, nu se înșelase. Aceste dibăcii, aceste stratageme, folosite de mii de ori, nu numai de către femeile de felul ei, ci și de către atâția risipitori, n-o tulburau pe Esther. Sărmana femeie nu simțea decât că este înjosită. Îl iubea pe Lucien, și devenea metresa oficială a baronului de Nucingen: la asta se rezuma pentru dânsa totul. Falsul spaniol putea să-și însușească banii de arvună. Lucien putea să-și înalțe edificiul situației sale cu pietrele mormântului Estherei; o singură noapte de plăcere putea să-l coste pe bătrânul bancher mai multe sau mai puține bancnote de o mie de franci; Europa putea să stoarcă de la el câteva sute de mii de franci prin mijloace mai mult sau mai puțin ingenioase, de nimic din toate acestea nu-i păsa curtezanei îndrăgostite. Cancerul care-i rodea inima consta în aceea că se văzuse vreme de cinci ani curată ca un înger! Iubea, era fericită, nu săvârșise nici cea mai mică infidelitate. Această iubire frumoasă și pură urma să fie pângărită. Mintea ei nu pune în contrast viața-i

frumoasă și necunoscută cu mârșava-i viață viitoare. Asta nu era la dânsa nici calcul, nici poezie, o încerca un simțământ nelămurit și de o putere uriașă: din albă avea să devină neagră; din pură, impură; din nobilă, ticăloasă. Devenită albă ca hermina din propria ei voință, pângărirea morală i se părea de neîndurat. De aceea, când baronul o amenințase cu dragostea sa, îi venise în minte ideea să se arunce pe fereastră. Cu alte cuvinte, Lucien era iubit cu o dragoste absolută, așa cum foarte rar iubesc femeile un bărbat. Femeile care spun că iubesc, care adeseori cred că iubesc cel mai mult, dansează, valsează, cochetând cu alți bărbați, se gătesc pentru societate, se duc în societate să-și caute acolo recolta de priviri pofticioase; dar Esther, fără să facă un sacrificiu, împlinise miracolul iubirii adevărate. Îl iubise pe Lucien vreme de șase ani, cum iubesc actrițele și curtezanele cărora, tăvălite în mocirla și în impuritate, le e sete de nobleță, de devotamentul iubirii adevărate, și care pun în practică atunci *exclusivismul* (nu trebuie oare creat un cuvânt anume pentru a exprima o idee atât de rar pusă în practică?). Națiunile ce-au pierit, Grecia, Roma și Orientul au sechestrat totdeauna femeia, femeia care iubește ar trebui să se sechestreze de la sine. Se poate deci concepe că la ieșirea din palatul fantastic în care se împlinise această sărbătoare, acest poem, spre a intra în *migul balad* al unui bătrân înghețat, Esther fu cuprinsă de un fel de boală morală. Împinsă de către o mână de fier, intrase până la brâu în ticăloșie, înainte de a-și da seama; dar de două zile își dădea seama și simțea în inimă un frig de moarte.

La cuvintele: „Să sfârșești în șanț”, se ridică brusc și zise:

— Să sfârșesc în șanț?!... Nu, mai degrabă în Sena...

— În Sena?... Și conașul Lucien?... întreabă Europa.

Acest singur cuvânt o făcu pe Esther să se așeze la loc în fotoliu, unde rămase cu ochii nedezlipiți de o floare de pe covor; flăcările din creier îi uscau lacrimile. La orele patru, Nucingen își găsi îngerul cufundat într-acel ocean de gânduri, de hotărâri, pe care plutesc cugetele femeiești și de unde ies cu niște cuvinte de neînțeles pentru cei ce nu au navigat alături de ele.

— *Desgrețejde-ți vrundea... vrumoaza mea, îi zise baronul așezându-se lângă dânsa. N-ai ză mai ai tadorii... Mă înzefeg cu Ișenia, ji tubă o lună, fei bărăzi agezd abardamend ga zâ indri îndr-un mig balad... Fai, ge mâna traguză. Thă-mi-o ză o ghântăresc.* (Esther îl lăsă să-i ia mâna ca un câine care dă laba.) *Ah! Tai mâna, tar nu inima... iar eu inima o iuezg...*

Cuvintele acestea fură rostite pe un ton atât de sincer, încât sârmana Esther se întoarse și-l privi pe bătrân cu o expresie de milă care aproape că-l scoase din minți. Îndrăgostiții, ca și martirii, se simt frați de tortură! Nu există pe lume lucruri care să se înțeleagă mai bine decât două dureri asemănătoare.

— Bietul om, zise dânsa, iubește.

Auzind aceste cuvinte pe care le înțelese greșit, baronul păli, sângele-i clocoti în vine, respiră miresmele raiului. La vârsta sa, milionarii plătesc o asemenea senzație cu oricât aur le-ar cere o femeie.

— *De iuezg dod adâd gâd o iubezg be viica mea... zise dânsul, ji zimd aigi,* continuă punându-și mâna pe inimă, *gă nu bod ză de fad tegâd verigidă.*

— Dacă ai vrea să nu-mi fii decât tată, te-aș iubi mult, nu te-aș părăsi niciodată și ai vedea că nu sunt o femeie rea, nici vândută, nici lacomă de bani, cum par în clipa aceasta.

— *Ti-ai vâgud migile tumidale nepunii,* urmă baronul, *ga doade vemeile trăguțe, ji azda e dod. Ză nu mai vorbim de azda. Mezeria noazdră e ză*

gijdigăm pani bendru foi... Vii verigidă: zânt te agord ză-ți viu dadă. Khâteva sile căci înzeleg khă drebue ză te opijnuiejdi cu pietul meu hoit.

— Adevărat? exclamă ea, ridicându-se și sărind pe genunthii lui Nucingen, cuprinzându-i gâtul cu mâna și ținându-se de el.

— *Atefărad*, răspunse el, încercând a-și sili fața să zâmbească.

Esther îl sărută pe frunte, crezu într-un târg imposibil... Să rămână neprihănită și să-l vadă pe Lucien... îl giugiuli atât de bine pe bancher, încât reapăru Torpila. Îl vrăji pe bătrân, care promise că rămâne tată patruzeci de zile. Trebuiau să treacă patruzeci de zile până să fie cumpărată și aranjată casa din rue Saint-Georges. Ajuns în stradă, întorcându-se spre casă, baronul își spunea: „*Zând un fraier!*” într-adevăr, dacă de față cu Esther devenea copil, departe de dânsa, când ieșea, îmbrăca iarăși pielea sa de rechin, întocmai cum jucătorul din comedia lui Regnard e iarăși îndrăgostit de Angélique, ori de câte ori nu mai are o lescaie.

— *Șumade te milion, ji nigi nu jdiu cum aradă tormidorul ei, zând brea tâmpid; tar tin verigire, nimeni nu va jdi nimig*, spunea dânsul după douăzeci de zile.

Și lua hotărâri strașnice, de a isprăvi cu o femeie pe care o cumpăraseră așa de scump; apoi, când se afla de față cu Esther, petrecea tot timpul pe care i-l putea consacra, încercând să repare brutalitatea de la început. Peste o lună îi spunea:

— *Toar nu bod vi Edernul Dadă.*

Spre sfârșitul lui decembrie 1829, în ajunul instalării Estherei în micul palat din rue Saint-Georges, baronul îl rugă pe du Tillet s-o aducă pe Florine acolo să vadă dacă totul era la înălțimea averii lui Nucingen, dacă vorbele un *mig balad* fuseseră împlinite de către artiștii însărcinați să facă o colivie demnă de acea pasăre. Toate născocirile luxului dinainte de revoluția din 1830

faceau din casa aceea modelul bunului gust. Grindet, arhitectul, văzuse în dânsa capodopera talentului său de decorator. Scara reconstruită în marmură, stucaturile, mătasurile, aurăriile aplicate cu cumpătare, cele mai mici detalii, ca și efectele mari întreceau tot ce-a lăsat în genul acesta la Paris veacul lui Ludovic al XV-lea.

— Țsta e visul meu! Asta și virtutea! zise Florine zâmbind. Și pentru cine cheltuiești atâta? îl întreabă dânsa pe Nucingen. E o fecioară care s-a lăsat să cadă din ceruri?

— *Ezde o vemeea gare urgă la geruri*, răspunse baronul.

— În felul ăsta faci și tu pe zeul, răspunse actrița. Și când o s-o vedem?

— Ei, în ziua inaugurării, exclamă du Tillet.

— *Nu înainde...* zise baronul.

— Va trebui să ne gătim, să ne șlefuiim, să ne punem strașnic la punct, răspunse Florine. Ce-o să mai pună la treabă femeile pe coafori și pe croitorese pentru serata aceea!... Și când?...

— *Nu te mine debinde.*

— Așa femeie zic și eu!... exclamă Florine. Vai, cât aș vrea s-o văd!...

— *Ji eu!* răspunse naiv baronul.

— Cum? Casa, femeia, mobilele, totul va fi nou?

— Chiar și bancherul, zise du Tillet, căci prietenul meu mi se pare foarte întinerit.

— Dar va trebui, zise Florine, să-și regăsească vârsta de douăzeci de ani măcar pentru o clipă.

În primele zile ale lui 1830, toată lumea vorbea la Paris despre patima lui Nucingen și despre luxul fără margini al noii case. Sărmanul baron, discutat, luat în derâdere, apucat de-o turbare ușor de înțeles, își puse în minte o hotărâre de bancher potrivită cu patima sălbatică pe care și-o simțea în inimă. Dorea ca odată cu inaugurarea, să inaugureze și un alt rol decât acela de tată de comedie și să capete răsplata atâtor jertfe.

Neconținut învins de către Torpilă, se hotărî să discute prin corespondență afacerea căsătoriei sale, ca să obțină de la ea un angajament scris. Bancherii nu cred decât în polițe. Așadar rechinul se trezi dis-de-dimineață, într-una dintre primele zile ale anului, se închise în birou și începu să compună scrisoarea următoare, scrisă într-o franceză curată, căci, deși o pronunța prost, cunoștea perfect ortografia.

Scumpa Esther, floarea gândurilor mele și unica fericire a vieții mele, când ți-am spus ca te iubesc ca pe fiica mea, te mințeam și mă mințeam pe mine însumi. Voiam să-ți exprim astfel numai sfîntenia sentimentelor mele, care nu seamănă cu nimic din ce-au simțit alți bărbați, întâi fiindcă sunt bătrîn, și apoi fiindcă nu iubisem pînă acum niciodată. Te iubesc atît, încât, dacă m-ai costa toată averea mea, nu te-aș iubi mai puțin. Fii dreaptă! Cei mai mulți dintre bărbați n-ar fi văzut în dumneata, ca mine, un înger: n-am aruncat niciodată privirea asupra trecutului dumitale. Te iubesc în același chip cum o iubesc pe fiică-mea Augusta care este unicul meu copil și cum aș iubi-o pe nevastă-mea dacă nevastă-mea m-ar fi putut iubi.

Dacă fericirea e singura iertare a păcatelor unui bătrîn îndrăgostit, întreabă-te dacă nu joc un rol caraghios. Am făcut din dumneata consolarea și bucuria bătrîneții mele. Știi prea bine că, pînă la moartea mea, vei fi fericită cît poate fi o femeie, și știi de asemenea că, după moartea mea, vei fi destul de bogată pentru ca soarta dumitale să stârnească invidia multor femei. În toate afacerile pe care le fac de cînd am avut norocul să-ți vorbesc, e rezervată partea dumitale, și ai un cont deschis la banca Nucingen. Peste cîteva zile, vei intra într-o casă care mai curînd sau mai târziu va fi a dumitale, dacă-ți place.

Spune acum, tot pe tatăl dumitale îl vei primi în persoana mea, sau fi-voi în sfîrșit fericit! Iartă-mă

că-ți scriu pe șleau; dar când sunt aproape de dumneata, nu mai am curaj, și simt prea mult că-mi ești stăpână. N-am intenția să te jignesc, vreau doar să-ți spun cât sufăr și cât de crud e să aștepți la vârsta mea, când fiecare zi îmi răpește speranțe și plăceri. Delicatețea purtării mele e de altminteri o garanție că intențiile mi-s sincere. M-am purtat vreodată față de dumneata ca un creditor? Ești ca o fortăreață, iar eu nu sunt un tinerel. La plângerile mele îmi răspunzi că e vorba de viața dumitale și când te aud, mă faci să cred: dar aici mă cuprinde din nou o jale amară, îndoieli ce ne dezonoarează pe amândoi. Mi-ai părut tot atât de bună și de pură pe cât ești de frumoasă. Dar îți place să-mi distrugi convingerile.

Judecă și dumneata! Îmi spui că ai în inimă o pasiune, o patimă nemiloasă și refuzi să-mi destăinui numele celui pe care-l iubești... E oare firesc lucrul acesta? Ai făcut dintr-un om destul de tare un om de o slăbiciune nemaipomenită... Privește în ce hal am ajuns! După cinci luni, mai sunt obligat să te întreb ce soartă vei hotărî patimii mele? Mai trebuie să știu și ce rol voi juca la inaugurarea palatului dumitale. Când e vorba de dumneata, banii nu înseamnă pentru mine nimic. Nu voi fi atât de nătărău, încât să-mi fac un merit din aceasta față de dumneata. Dar dacă iubirea mea e nemărginită, în schimb averea mea are limite și nu țin la ea decât pentru dumneata. Ei află că dacă, dându-ți tot ce am, aș putea să câștig dragostea dumitale, aș prefera să fiu sărac și iubit, decât bogat și disprețuit.

Draga mea Esther, m-ai schimbat atât de mult, încât nu mă mai recunoaște nimeni: am fost în stare să plătesc zece mii de franci pe un tablou de Joseph Bridau, fiindcă mi-ai spus că era talentat și necunoscut. În sfârșit, dau tuturor săracilor pe care-i întâlnesc câte cinci franci în numele dumitale. Și atunci, ce-ți cere sârmanul bătrân care se consideră datornicul dumitale, când îi faci

cinstea să primești ceva de la el? ... Nu vrea decât o speranță, și ce speranță, Doamne? Mai degrabă siguranța că nu va avea de la dumneata niciodată decât ceea ce va lua pasiunea mea? Dar flacăra din inima mea va ajuta crudele-ți înșelăciuni. Iată-mă gata să mă supun la toate condițiile pe care le vei pune fericirii mele, rarelor mele plăceri; dar măcar spune-mi că în ziua în care vei intra în stăpânirea noii dumitale case, vei primi inima și robia celui ce se recunoaște, pentru restul vieții sale,

sclavul dumitale,
Frédéric de Nucingen

— Ei, mă cam plictisește sacul ăsta de milioane! exclamă Esther redevenită curtezană.

Luă o hârtie de scrisori și scrise, cât încăpu pe hârtie, vestita frază, ajunsă proverb, spre gloria lui Scribe: *Îți dau ursul meu* ^[23].

După un sfert de oră, cuprinsă de remușcări, Esther scrise următoarea scrisoare:

Domnule baron,

Nu luați în seamă scrisoarea pe care ați primit-o de la mine, îmi revenise firea nebunatică a tinereții mele; iertați-o deci, domnul meu, unei biete femei care trebuie să fie o sclavă. N-am simțit niciodată mai tare josnicia condiției mele decât din ziua în care v-am fost predată. Ați plătit, sunt datorare cu mine însămi. Nu există nimic mai sfânt decât datoriile de dezonoare. N-am dreptul să lichidez aruncându-mă în Sena. Oricând se poate plăti o datorie în moneda aceasta oribilă, care nu e bună decât pe o parte; mă veți găsi deci la ordinele dumneavoastră. Voi plăti într-o singură noapte toate sumele care sunt ipotecate pe acea clipă fatală, și sunt sigură că o oră cu mine face milioane, cu atât mai mult cu cât va fi singura, cea din urmă. După aceea vom fi chit și voi putea părăsi viața. O femeie cinstită se mai poate ridica

*după o cădere; dar noi, cestelalte, cădem prea jos.
În consecință sunt atât de hotărâtă, încât vă rog să
păstrați scrisoarea aceasta ca mărturie a cauzei
decesului celei care se recunoaște pentru o zi,*

slujnica dumneavoastră,
Esther

După ce trimise scrisoarea aceasta, Esther simți o părere de rău. Peste zece minute scrise a treia scrisoare. Iat-o:

*Iartă-mă, dragă baroane, tot cu sunt. N-am vrut
nici să-mi bat joc de dumneata, nici să te rănesc.
Vreau numai să te fac să te gândești la acest
raționament simplu: dacă rămânem împreună, cu
relații de tată și fiică, vei avea o plăcere slabă dar
trainică; dacă ceri respectarea contractului, vei
purta doliu. Nu vreau să te mai plictisesc: în ziua
în care vei fi ales plăcere a în locul fericirii nu va
mai exista pentru mine un mâine,*

fiica dumitale,
Esther

La prima scrisoare, pe baron îl apuca una dintre acele mâini reci care pot ucide milionarii; se privi în oglindă, sună.

— O *bai te bigioare*, îi strigă dânsul noului său valet.

Pe când făcea baia de picioare, sosi a doua scrisoare, o citi și căzu leșinat. Îl culcară în pat. Când își reveni în simțiri, doamna de Nucingen era așezată pe marginea patului.

— Are dreptate femeia asta, îi spuse ea. De ce vrei să cumperi iubirea? E ceva ce se vinde pe piață? Arată-mi scrisoarea dumitale.

Baronul îi dădu diferitele ciorne pe care le făcuse; doamna de Nucingen le citi zâmbind. A treia scrisoare sosi.

— Extraordinară ființă! exclamă baroana, după ce o citi pe aceasta din urmă.

— *Ge e de vǎgud, matam?* o întrebă baronul pe nevastă-sa.

— Trebuie așteptat.

— *Ajdebdad?* urmă dânsul, *nadura e nemiloasă...*

— Asculta, dragul meu, zise baroana, ai sfârșit prin a fi foarte bun cu mine, așa că am să-ți dau un sfat.

— *Zândeți o zoție pună!...* zise dânsul. *Vaceți tadorii, le blădezg.*

— Ceea ce ți s-a întâmplat la primirea scrisorilor acestei cocote mișcă o femeie mai mult decât niște milioane cheltuite pentru ea, sau decât toate scrisorile, oricât de frumoase ar fi; încearcă s-o faci să afle indirect, poate o vei avea! Și... nu te sinchisi de nimic, n-o să moară din atâta, zise dânsa, privindu-l din cap până-n picioare.

Doamnei de Nucingen îi era pe de-a-ntregul necunoscută *natura-cocotă*.

„*Ce intelicendă e matam te Nișingen*”, își zise baronul, după ce soția sa îl lăsă singur. Dar cu cât admira abilitatea sfatului dat de baroană, cu atât mai puțin găsea mijlocul de a-l folosi; și nu numai că se găsea nerod, dar și-o spunea sie însuși.

Tâmpenia omului de afaceri, deși ajunsă aproape proverbială, nu e totuși decât relativă. Se întâmplă cu capacitățile minții noastre ca și cu aptitudinile corpului. Dansatorul își are puterea în picioare, fierarul o are pe a sa în brațe; hamalul de la hale se învață să poarte poveri, cântărețul își lucrează gâtlejul, iar pianistul își oțelește încheieturile mâinilor. Un bancher se obișnuiește să combine afaceri, să le studieze, să pună în mișcare interese, așa cum un autor de piese ușoare se deprinde să combine situații, să studieze subiecte, să pună în mișcare personaje. Nu trebuie să-i cerem baronului de Nucingen o conversație spirituală, după cum nu trebuie să dorim imaginile

poetului în cugetele matematicianului. Câți poeți oare găsești să fie și prozatori și plini de duh în relațiile vieții, în felul doamnei Cornuel^[76]? Buffon era greoi, Newton n-a iubit niciodată, lord Byron nu s-a iubit decât pe sine, Rousseau a fost sumbru și aproape nebun, La Fontaine era zăpăcit. Împărțită deopotrivă, forța omenească produce proști sau mediocritate pretutindeni; inegală însă, dă naștere acestor ciudățenii cărora li se dă numele de *geniu* și care, dacă ar putea fi văzute cu ochii, ar părea niște diformități. Aceeași lege domnește și asupra corpurilor: o frumusețe desăvârșită e aproape totdeauna însoțită de răceală sau prostie. Că Pascal a fost totodată mare geometru și mare scriitor, că Beaumarchais a fost și mare om de afaceri^[77], că Zamet^[78] a fost un adevărat om de curte; aceste rare excepții confirmă principiul specializării inteligențelor. Pe târâmul calculului speculației, bancherul desfășoară deci tot atâta inteligență, îndemânare, șiretenie, ca și un diplomat abil pe acel al intereselor naționale. Dacă o dată ieșit din birou, un bancher ar mai fi remarcabil, atunci ar fi un om mare. Nucingen contopit cu prințul de Ligne, cu Mazarin sau Diderot e o formulă omenească aproape imposibilă și care totuși s-a numit Pericle, Aristotel, Voltaire și Napoleon. Razele soarelui imperial nu trebuie să arunce în umbră pe omul de toate zilele; împăratul avea farmec, era cultivat și plin de spirit. Domnul de Nucingen, pur bancher, îndemânatic numai în calculele sale, ca cei mai mulți bancheri, nu credea decât în valorile sigure. În materie de artă, avea bunul simț de a recurge, cu banii în mână, la experți în toate materiile, luând cel mai bun arhitect, cel mai bun chirurg, cel mai mare cunoscător de tablouri, de statui, cel mai iscusit notar, atunci când era vorba să-și clădească o casă, să-și supravegheze sănătatea, să achiziționeze obiecte de artă sau o proprietate. Dar deoarece nu există experți brevetati în materie de intrigi, nici

cunoscători în materie de pasiuni, un bancher o duce foarte greu când iubește și e foarte încurcat când e jucat de o femeie. Nucingen nu inventă deci nimic mai bun decât ce făcuse și înainte; și anume, să dea bani unui Frontin^[79] oarecare de sex masculin sau feminin, ca să făptuiască sau să gândească în locul lui. Doamna Saint-Estève era singura care putea trage foloase din mijlocul găsit de baroană. Tare amar regretă baronul că se certase cu urâcioasa misită. Totuși, încrezător în magnetismul casei de bani și în calmantele iscălite *Garat*^[80], își sună valetul și îi spuse s-o caute în rue Neuvesaint-Marc, pe acea oribilă văduvă și s-o roage să vină. La Paris, extremele se întâlnesc prin mijlocirea pasiunilor. Viciul sudează neconținut săracul de bogat, pe cel mare de cel mic. Împărăteasa o consulta pe domnișoara Lenormand^[81]. În fine, marele senior găsește totdeauna la Paris un Ramponneau^[82] din veac în veac.

Noul valet se întoarce după două ore.

— Domnule baron, zise dânsul, doamna Saint-Estève e ruinată.

— *Ah, gu adâd mai pine!* zise vesel baronul, *e în mâna mea!*

— Cucoana pare că e căzută la patima cărților, urmă valetul. Peste toate astea, e sub stăpânirea unui actoraș de la teatrele din cartier, pe care, de ochii lumii, îl dă drept finul ei. Se pare că e foarte bună bucătăreasă și caută un post.

„*Tiafolii ajdia te tuhuri te mână touă jdiu doți seci feluri te-a kâștica panii, ji touăzeci de feluri te-ai gheldui*”, își zise baronul fără a bănuși că se întâlnea la gând cu Panurge^[83].

Îl trimise iarăși pe valet s-o caute pe doamna de Saint-Estève care veni abia a doua zi. Descusut de către Asia, noul valet îi destăinuie acestui spion feminin urmările cumplite ale scrisorilor trimise de către metresa domnului baron.

— Conașul iubește, desigur, mult pe femeia aceea, încheie valetul, căci a fost cât pe ce să moară. Eu l-am sfătuit să nu se mai întoarcă la ea, și ar vedea-o curând giugiulindu-l. O femeie care îl costă pe domnul baron de pe acum cinci sute de mii de franci, se zice, fără să punem la socoteală ce a cheltuit pentru micul palat din rue Saint-Georges!... Femeia asta vrea bani și numai bani. Ieșind de la conașul, doamna baroană spunea râzând: „Dacă merge mai departe așa, cocota asta o să mă vadă văduvă”.

— Drace, răspunse Asia, nu trebuie niciodată omorâtă găina care face ouă de aur!

— Domnul baron nu mai are speranță decât la dumneata, zise valetul.

— Ah, află că știu să mânuiesc femeile!...

— Haide, poftim înăuntru, zise valetul, umilindu-se în fața acestei puteri oculte.

— Ei, zise falsa Saint-Estève, intrând cu o înfățișare umilă de bolnav, domnul baron are mici necazuri?... Ce vreți! fiecare e atins în punctul slab. Și eu am avut greutăți. În două luni roata norocului s-a întors al dracului pentru mine! Iată-mă în căutare de slujbă... N-am fost cuminte nici eu, nici dumneavoastră. Dacă domnul baron m-ar angaja bucătăreasă la doamna Esther, ar avea în mine cea mai devotată dintre devotate și aș fi foarte de folos ca s-o supraveghez pe Eugenie și pe conia.

— *Nu te azda ezde forba*, zise baronul. *Nu ispuțesc ză viu eu zdăpâmul, ji zând tus ga...*

— O sfârlează, răspunse Asia. I-ai dus mata pe alții, papa, și acum mititica te are la mână și te joacă... Dumnezeu e drept!

— *Trept?* urmă baronul. *Nu de-am atus aigi ga ză-mi vagi morală...*

— Ei, băiatule, un pic de morală nu strică. Asta e sarea vieții pentru noi ceștilalți, cum e viciul pentru bisericosi. Să vedem, ai fost darnic, i-ai plătit datoriile...

— *Tha*, zise jalnic baronul.

— Foarte bine. I-ai scos lucrurile de la amanet; și mai bine; dar trebuie să recunoști că nu e destul! Toate astea nu-i dau nimic de pus la tigaie, și la femei de-astea le place să toace...

— *Li brecățesc o zurbriză, în zdrata Saint-Șorj... dânsa jdie...* zise baronul. *Iar jiu freau ză fiu tus te naz.*

— Foarte simplu, atunci las-o...

— *Mi-i deamă gă mă lază z-o laz*, exclamă baronul.

— Iar noi vrem să ne scoatem cheltuiala, băiete, răspunse Asia. Ascultă. Am tuns noi publicul de ceva milioane! Se zice vreo douăzeci și cinci (baronul nu se putu împiedica de a zâmbi). Ei, din asta o să trebuiască să scuipi unul...

— *L-aj zguiba eu*, răspunse bancherul, *tar abia l-aj zguiba ji mi z-ar gere încă unul.*

— Da, înțeleg, răspunse Asia, nu vrei să spui *be* de frică să nu ajungi până la *zed*. Totuși Esther e fată cinstită.

— *Voarde ginztită!* exclamă bancherul. *Vrea să rezbece gondractul, dar aja cum îji blădejde gineva o tadorie.*

— Într-un cuvânt, nu vrea să-ți fie metresă, simte oarecare scârbă. Și înțeleg lucrul ăsta, copila și-a urmat totdeauna capriciile. Când n-ai cunoscut decât tineri drăguți, nu prea ai chef de un moșneag. Frumos nu ești, ești gros ca Ludovic al XVIII-lea și cam prostovan, ca toți cei care giugiulesc averea în loc să se ocupe de femei. Ei, află că dacă nu te uiți la șase sute de mii de franci, zise Asia, mă însărcinez s-o fac să ajungă pentru dumneata tot ce vei dori să fie.

— *Șaze zude mii vrangi!*... exclamă baronul cu o ușoară tresărire. *Ezder mă gozdă te pe agum un milion!*...

— Fericirea face un milion șase sute de mii de franci, depravat burtos ce ești. Cunosc oameni, din vremea noastră, care au mâncat cu siguranță mai

mult de unul sau două milioane cu amantele lor. Știu chiar și femei care au costat viața pe câte un bărbat, și pentru care acesta și-a scuipat capul în coșul ghilotinei... îl știi pe medicul acela care și-a otrăvit prietenul?... Voia bogăția ca s-o facă fericită pe femeie.

— *Tba, jdiu, înză chiar tkakă zând amoresat, nu zând brost, în orige gaz aigi, găci ghând o jad, i-aș ta bordofelul...*

— Ascultați-mă, domnule baron, zise Asia, luând o atitudine de Semiramidă, ajunge cât ați fost jupuit până acum. Să nu-mi mai ziceți mie Saint-Estève, dacă nu trec de partea dumneavoastră.

— *Pine!... De foi răzblădi.*

— Cred și eu, doar v-am arătat că știu să mă răzbun. De altminteri află, tăticule, zise ea, aruncându-i o privire îngrozitoare, că am cum să ți-o suflu pe madame Esther, tot așa de ușor cum suflă o lumânare. Și-o cunosc! După ce haimanaua asta mică o să-ți dăruiască fericirea, o să-ți fie și mai necesara decât acuma. M-ai plătit bine, te-ai lăsat cam greu, dar până la urmă ai picat cu banii! Eu m-am ținut de ce promisesem, nu-i așa? Ei, acuma îți propun un târg.

— *Ză ausim.*

— Mă plasezi bucătăreasă la conia. Mă iei pe zece ani, cu o mie de franci pe an, plătești ultimii cinci ani dinainte (pomană la un om sărac, nu?). După ce-o să fiu instalată la conia, o să știu eu s-o duc la următoarele concesi. De exemplu, trimiți o găteală încântătoare de la madame Augusta, care cunoaște gusturile și fasoanele coniei, și dai ordin ca trăsura cea nouă să fie în fața casei la ora patru. După bursă, urci la ea, și vă duceți să vă plimbați puțin prin Bois de Boulogne. Ei, în felul ăsta femeia mărturisește că e metresa dumată, se compromite în văzul Parisului întreg... O sută de mii de franci... Cinezi cu ea (știu să fac niște cine anume); o duci la spectacol, la Varieteu, într-o lojă

de avanscenă, și tot Parisul spune: „Uite-l pe escrocul acela bătrân de Nucingen cu metresa lui...” E măgulitor să-i faci să creadă așa? Toate avantajele acestea, fiindcă sunt femeie de treabă, se află cuprinse în primii o sută de mii de franci... Într-o săptămână, purtându-te astfel, înaintezi bine.

— *Tar voi vi blădit o zută mii vrangi.*

— Într-a doua săptămână, urmă Asia care păru că n-a auzit această jalnică frază, conia se hotărăște, împinsă de această introducere, să-și părăsească micul apartament și să se instaleze în palatul pe care i-l oferi. Până atunci Esther a dumitale revede lumea, își regăsește vechii prieteni, o să vrea să sclipească, o să facă onorurile palatului său! E firesc... încă o sută de mii de franci! Ce vrei? Ești la dumneata acasă, Esther e compromisă... e a dumitale. Nu mai rămâne decât un moft pe care-l socotești partea principală, elefant bătrân ce ești! (Ce ochi face ticălosul asta umflat!) Ei, mă ocup eu și de asta. Patru sute de mii... A, în ce privește partea asta, bătrâne, nu scuipi banii decât a doua zi... Sunt cinstită sau nu?... Am mai multă încredere în tine decât ai tu în mine. Dacă o hotărăsc pe conia să se arate drept metresa dumitale, să se compromită, să primească tot ce-i oferi – și poate chiar azi – o să mă crezi, sper, în stare s-o conving să-ți predea trecătoarea Saint-Bernard. Și nu-i ușor! Ca să treacă, artileria dumitale o să aibă de înfruntat tot atâta caznă câtă i-a trebuit lui Bonaparte când a trecut Alpii.

— *Tar de ge?*

— Are inima plină de dragoste, *razibus*, cum spuneți voi ăștia care știți latinește, urmă Asia. Se crede ca regina din Saba fiindcă s-a spălat în sacrificiile făcute pentru amantul ei. O trăsnaie care le vine în minte femeilor de soiul ăsta! A, băiețuș, să fim dreți, frumos lucru! Nebuna e în stare să moară de durere că a fost a dumitale, și nu m-aș mira; dar ce mă liniștește pe mine, și ți-o

spun ca să-ți mai dau curaj, are o stofă de damă cumsecade.

— *Ai șeniul teprafării*, zise baronul care-o asculta pe Asia într-o adâncă tăcere și admirativ, *gum zând eu tibaci la pursă*.

— Ne-am înțeles, păpușico? urmă Asia.

— *Te agord gu cinzegi mii vrangi în log te o zuta mii!... ji tau gingi zute mii a toua zi tupă driumvul meu*.

— Ne-am înțeles, mă pun pe treabă, răspunse Asia... A, puteți pofti, urmă Asia respectuos. Conașul o va găsi pe conia de pe acum blândă ca o pisică și poate gata să-i facă pe plac.

— *Tu-de, tu-de, traga mea*, zise bancherul frecându-și mâinile.

Și, după ce-i zâmbi oribilei mulatre, își zise: „*Ge pine fag gâ am atîția pani!*”

Și sări din pat, se duse la birou și, cu inima veselă, reluă în mâini uriașele-i afaceri.

Nimic nu putea fi mai funest pentru Esther decât hotărârea luată de Nucingen. Sărmana curtezană, apărându-se împotriva infidelității, își apăra viața. Carlos numea atitudine de mironosiță această apărare atât de firească. Or, Asia, nu fără precauțiile obișnuit folosite în asemenea împrejurări, se duse să-i aducă la cunoștință lui Carlos discuția avută cu baronul și tot folosul pe care-l trăsesse ea. Mânia lui Carlos fu, așa cum era și el, cumplită. Veni îndată cu trăsura, cu perdelele trase, la Esther și puse pe vizitiu să tragă sub arcada porții, încă aproape alb la față când ajunse sus, acest îndoit falsificator se ivi în fața sărmanei fete; ea stătea în picioare, îl privi și căzu într-un fotoliu, cu genunchii tăiați.

— Ce-i cu dumneata, domnul meu? îl întrebă ea tresărind din toate mădularele.

— Lasă-ne, Europa, îi zise dânsul cameristei.

Esther o privi pe cameristă cum și-ar privi un copil mama de care un ucigaș ar vrea să-l despartă ca să-l poată uide.

— Știi unde-l trimiți pe Lucien? urmă Carlos când rămase singur cu Esther.

— Unde? întrebă dânsa cu glasul slab, riscând să se uite la călăul ei.

— Acolo de unde vin eu, puicuțo.

Privindu-l, Esther văzu totul roșu.

— La ocnă, adăugă dânsul cu glas scăzut.

Esther închise ochii, picioarele i se întinseră, brațele îi căzură și rămaseră spânzurând; se făcu albă. Carlos sună, Prudence intră.

— Fă-o să-și revină în simțiri, zise dânsul rece. Căci încă n-am isprăvit.

Se plimbă prin salon, așteptând. Prudence-Europa fu silită să-l roage pe conașul s-o ducă pe Esther pe pat; o luă pe sus, cu o ușurință care vădea o putere herculeană. Trebuiră să caute leacurile cele mai violente ca s-o facă pe Esther să-și recapete conștiința propriilor suferințe. După un ceas, sărmana era în stare să-l asculte pe acest coșmar viu așezat la picioarele patului, cu privirea fixă și orbitoare ca două țâșnituri de plumb topit.

— Inimioara mea, urmă dânsul. Lucien se află între o viață strălucită, onorată, fericită, demnă, și groapa plină de apă, de noroi și de pietroaie în care voia să se azvârle când ne-am întâlnit. Familia de Grandlieu îi cere scumpului copil o moșie de un milion înainte de a obține pentru dânsul titlul de marchiz și de a-i întinde acea prăjină lungă pe care-o cheamă Clotilde și pe care se va cățăra spre putere. Grație ție și mie, Lucien a cumpărat castelul de la Rubempré care a fost al familiei lui din partea mamei, și care n-a costat mare lucru, treizeci de mii de franci; dar notarul său, lucrând prin niște tranzacții fericite, l-a întregit până la urmă cu moșii în valoare de un milion, din care s-au plătit până acum trei sute de mii de franci. Castelul, spezele, comisioanele pentru persoanele interpuse, prin care a fost ascunsă operația de ochii oamenilor din partea locului, au înghițit restul. E adevărat că am plasat o sută de mii de franci în

niște afaceri care peste câteva luni o să facă două sau trei sute de mii; dar tot vor rămâne patru sute de mii de plătit... Peste trei zile, Lucien se întoarce de la Angoulême, unde e dus în momentul de față, căci nu trebuie să fie bănuiră că și-a câștigat averea sub perna dumatăle.

— O, nu! zise dânsa înălțând ochii cu o mișcare sublimă.

— Te întreb: e momentul tocmai acum să-l speriem pe baron? zise dânsul liniștit. Și era să-l omori alaltăieri! A leșinat ca o femeie când ți-a citit a doua scrisoare. Ai un stil strașnic, felicitările mele. Dacă murea baronul, unde ajuns geam? După ce iese Lucien pe poarta bisericii Saint-Thomas d'Aquin ca ginere al ducelui de Grandlieu, dacă dorești să intri în Sena... Și, iubito, îți ofer brațul și putem plonja împreună. E și ăsta un fel de a pune punct. Dar gândește-te măcar o clipă! N-ar fi mai bine să trăiești spunându-ți în fiecare clipă: „Situația aceasta strălucită, familia aceasta fericită...” Căci va avea copii, copii!... Te-ai gândit vreodată la plăcerea de a-ți petrece mâinile prin buclele copiilor lui?

Esther închise ochii și se înfioră ușor.

— Ei, văzând edificiul acestei fericiri, îți spun: „Iată opera mea!”

Se făcu tăcere, în timpul căreia aceste două ființe se priviră.

— Iată ce-am încercat să fac dintr-un desperat care se ducea să se înece, urmă Carlos. Eu nu sunt un egoist! Așa se iubește! Nu se jertfește nimeni în felul acesta, decât pentru regi; l-am uns rege pe Lucien al meu! Să fiu încătușat pentru restul zilelor mele de vechiul meu lanț, și mi se pare că aș putea să rabd liniștit: El *e la bal*, el *e la curte*. Sufletul meu și gândurile mele ar fi biruitoare, în vreme ce hoitul meu ar fi predat temnicerilor! Ești o muierușcă netrebnică, iubești ca o muierușcă! Dar iubirea la o curtezană ar trebui să fie, ca la toate fapăturile decăzute, un mijloc de a deveni

mamă, în ciuda naturii care te face stearpă! Dacă vreodată ar fi regăsit, sub pielea abatelui Carlos Herrera, ocnașul care am fost eu odinioară, știi ce-aș face ca să nu-l compromit pe Lucien?

Esther aștepta răspunsul cu un fel de strângere de inima.

— Ei, afli, urmă dânsul după o scurtă tăcere, aș muri ca negrii, înghițindu-mi limba, iar dumneata, cu nazurile dumitale îmi trădezi urma. Ce-ți cerusem?... Să pui iarăși fusta Torpilei vreme de șase luni, vreme de șase săptămâni, și să te slujești de ea ca să ciupești un milion... Lucien nu te va uita niciodată! Bărbatul nu uită ființa care li se amintește mereu prin fericirea de care se bucură în fiecare dimineață, trezindu-se mereu bogat. Lucien face mai mult decât dumneata... A început prin a o iubi pe Coralie, dânsa a murit, foarte bine; dar n-avea cu ce plăti înmormântarea, n-a făcut ca dumneata adineauri, deși poet, n-a leșinat; a scris șase cântece cam slobode, și a luat pe ele trei sute de franci, cu care a putut plăti dricul Coraliei. Am cântecele acelea, le știu pe dinafară. Ei, compune-ți cântecele: fii veselă, fii nebunatică, fii irezistibilă... și nesătulă! M-ai auzit? Nu mă sili să mai vorbesc... Pupă-l pe tăticul. Bună ziua...

Când, după o jumătate de oră, Europa intră la stăpână-sa, o găsi în fața unui crucifix, îngenuncheată în poziția pe care cel mai bun dintre pictori i-a dat-o lui Moise în fața tufișului din Horeb, ca să-i zugrăvească profunda și totala adorație în fața lui Iehova. După ce-și rosti ultimele rugăciuni, Esther renunță la viața-i frumoasă, la onoarea pe care și-o făcuse, la mândrie, la virtute, la iubire. Se ridică.

— Vai, conică, n-o să mai fiți niciodată așa! țipă Prudence Servien înmărmurită de frumusețea sublimă a stăpâne-sii.

Întoarse repede oglinda ovală ca sărmana curtezană să se poată vedea. Ochii mai păstrau încă ceva din sufletul care zbura spre ceruri.

Chipul evreiceii strălucea. Înmuiate de lacrimile sorbite de flacăra rugăciunii, genele-i se asemuiau cu frunzișul după o ploaie de vară. Soarele dragostei curate le făcea o ultimă dată sclipitoare. Buzele păstrau expresia ultimelor rugă către îngerii de la care fără îndoială căpătase ramura de măslin a martirului, încredințându-le viața ei neprihănită. În sfârșit, avea măreția strălucitoare pe care trebuia s-o fi avut Maria Stuart în momentul când și-a luat rămas bun de la coroană, de la viață și de la iubire.

— Aș fi vrut să mă vadă Lucien așa, zise dânsa lăsând să scape un suspin înăbușit. Acuma, continuă ea cu un glas răsunător, hai să glumim...

Auzind cuvintele acestea, Europa rămase tâmpă, așa cum ar fi rămas dacă ar fi auzit un înger înjurând.

— Ei, ce stai și te uiți dacă am în gură cuișoare în loc de dinți? Acum nu mai sunt decât o ființă spurcată și josnică, o hoțoaică, o curvă și aștept fazanul. Așa că încălzește-mi baia și pregătește-mi găteala. E ora douăsprezece, baronul vine cu siguranță după bursă, am să-i spun că-l aștept și vreau ca Asia să-i facă o cină *mai ceva*, vreau să-l scot din minți pe omul ăla... Haide, haide, fetițo... o să ne distrăm, adică începem să lucrăm.

Se așeză la masă și scrise următoarea scrisoare:

Dragul meu, dacă bucătăreasa pe care mi-ai trimis-o n-ar fi fost niciodată în slujba mea, aș fi putut crede că mi-ai trimis-o anume ca să mă faci să aflu de câte ori ai leșinat alaltăieri primindu-mi cele trei bilețele. (Ce vrei? Eram foarte nervoasă, îmi depanam amintirile regretabilei mele vieți.) Dar cunosc sinceritatea Asiei, așa că nu mă mai căiesc că te-am mâhnit, fiindcă astfel mi-ai dovedit cât îți sunt de dragă. Așa suntem noi, sărmane făpturi disprețuite: o dragoste adevărată ne mișcă mult mai mult decât cheltuielile nebunești făcute pentru noi. În ce mă privește, mi-a fost întotdeauna frică să nu fiu un fel de cuier de care

să-ți agăți vanitatea. Mi-era necaz că nu sunt altceva pentru dumneata. Da, cu toate jurămintele dumitale, credeam că mă iei drept o femeie cumpărată. Acuma ai să mă găsești fată bună, dar cu condiția să mă ascuți totdeauna un pic. Dacă scrisoarea aceasta poate înlocui pentru dumneata rețetele medicului, îmi vei dovedi lucrul venind să mă vezi după bursă. O vei găsi gata la datorie și împodobită cu cadourile dumitale, pe aceea care se mărturisește până la moarte,

mașina dumitale de plăceri,

Esther

La bursă, baronul de Nucingen fu atât de zglobiu, atât de mulțumit, atât de blajin în aparență și-și permise atâtea glume, încât du Tillet și frații Keller care se aflau acolo nu se putură împiedica să nu-l întrebe de unde-i vine buna dispoziție.

— *Zând iubid... inaucurăm în kurând*, îi spuse el lui du Tillet.

— Cât te costă inaugurarea? replică acru François Keller, pe care doamna Colleville îl costase după cât se spunea douăzeci și cinci de mii de franci pe an.

— *Nigiodadă vemeea ageazda gare ezde un înșer nu mi-a gerud nigi toi pănuți.*

— Asta nu se face cu niciun preț, îi răspunse du Tillet. Își găsesc degrabă mătuși sau mame ca să nu trebuiască să ceară niciodată nimic personal.

De la bursă și până în rue Taitbout, baronul îi spuse de șapte ori vizitiului său: *De dârăjdi, tă-i pici calului!...*

Urcă vioi pe scară și-și găsi pentru întâia dată metresa frumoasă cum sunt acele curtezane a căror singură preocupare e grija de îmbrăcăminte și de frumusețea lor. Îmbăiată, proaspătă ca o floare, era parfumată de-ar fi putut trezi pofte și în Robert d'Arbrissel^[84]. Esther avea o rochie de casă delicioasă. Un bolero de rips negru, garnisit cu paspoaluri de mătase roz, se deschidea asupra unei

rochii de satin gris, costumul pe care și-l făcu mai târziu frumoasa Amigo în *I Puritani*¹⁸¹. Un *fichu* de dantelă englezească îi cădea ștângărește pe umeri. Mânecele erau pensate cu chenare ca să împartă bufeurile pe care de câtăva vreme femeile elegante le adoptaseră în locul mânecilor bufante, devenite prea monstruoase. Esther își fixase cu un ac în păru-i admirabil o bonețică de dantelă *de malines*, zisă *à la foile*, gata să cadă și necăzând, dar care-i dădea aerul de a fi dezordonată și nepieptănată, deși se vedeau perfect cărările albe ale căpșorului ei între brazdele părului.

— Nu e o grozăvenie s-o vezi pe conia atât de frumoasă într-un salon uzat ca ăsta? întrebă Europa pe baron deschizându-i ușa spre salon.

— *N-afeți dekit să feniți în ztrata Saint-Șor*, zise baronul rămânând locului ca un câine în fața unei potârnică. *Dimbul e zplentit, kai ză ne plimpăm pe Jamps-Elysées, și matam Saint Estèfe cu lșenia for dranzporda doadă carderopa, lenșeria și cina în ztrata Saint-Șorj.*

— Voi face tot ce dorești, zise Esther, dacă vrei să-mi faci plăcerea de a numi pe bucătăreasă Asia și pe Eugenie, Europa. Am botezat așa toate femeile care m-au servit, începând cu primele două. Nu-mi place să schimb.

— *Azia... Iroba...* repetă baronul, începând să râda. *Ge amuzandă ejdi... ai nijde itei... Aj vi mângad mulde meze înainte de-a potesa o pugădărează Asia.*

— E meseria noastră să fim amuzante, zise Esther. Cum, o biată femeie ușoară nu poate să fie hrănită de Asia și îmbrăcată de Europa, când dumneata trăiești de pe urma globului întreg? E un mit, și ce mai vrei? Exista femei în stare să mănânce pământul întreg, mie nu-mi trebuie decât jumătate și gata!

„Ce *vemee e matam Saint-Esteje*”, își zise baronul uimit de schimbarea survenită în purtările Estherei.

— Europa, fetițo, am nevoie de o pălărie, zise Esther. Trebuie să fie pe undeva o pălăriuță de satin negru, căptușită cu roz și garnisită cu dantele.

— Doamna Thomas^[86] n-a trimis-o... Hai, baroane, repede! Mișcă-te! începe-ți slujba de om de corvoadă, adică de om fericit. Fericirea e o povară!... Ai jos cabrioleta, du-te la doamna Thomas, îi zise Europa baronului. Vei pune valetul să ceară pălăria doamnei Van Bogseck... Și mai ales, îi spuse dânsa la ureche, adu-i cel mai frumos buchet din Paris. E iarnă, încearcă să găsești niște flori tropicale.

Baronul coborî și le spuse slugilor:

— *La matam Domas!*

Vizitiul își duse stăpânul la o faimoasă cofetăreasă.

— *E modistă, topiaogule, nu vace goveturi*, zise baronul și alergă la palatul Orléans, la doamna Prévôt, unde ceru să i se alcătuiască un buchet de cinci ludovici, în timp ce valetul se ducea la faimoasa modistă.

Plimbându-se în Paris, observatorul superficial se întreba cine sunt nebunii care vin să cumpere trufandalele și florile de basm ce împodobesc vestita florărie a lui Chevet, de reputație europeană, singurul care, împreună cu restaurantul Rocher-de-Cancalle, înfățișează o adevărată și delicioasă *Revista a celor Două Lumi*... În fiecare zi, la Paris se înalță o sută și câteva pasiuni ca aceea de acum a lui Nucingen, care se dovedesc prin niște rarități ce nu și le pot permite nici reginele și sunt oferite în genunchi unor cocote cărora, după vorba Asiei, le place să *toace*. Fără acest mic amănunt, o burgheză cinstită nu poate înțelege cum se topește o avere în mâinile acestor creaturi a căror funcție socială, în sistemul lui Fourier, e poate de a repara nenorocirile pricinuite de Lăcomie și Zgârcenie. Asemenea risipă e, fără îndoială, pentru societate, ceea ce o lăsare de sânge e pentru un corp congestionat. În două luni,

Nucingen vărsase asupra comerțului parizian mai mult de două sute de mii de franci.

Când bătrânul amarez se întoarse, se făcea noapte, buchetul nu mai avea niciun rost. Ora plimbării pe Champs-Élysées, iarna, e de la două la patru. Totuși trăsura îi servi Estherei ca să treacă din rue Taitbout în rue Saint-Georges, unde luă în stăpânire *migul balad*. Trebuie s-o spunem, Esther nu fusese încă niciodată până atunci idolul unui asemenea cult și țelul unor asemenea dărnicii; rămase uimită. Dar, ca toate aceste ingrate regești, se feri să trădeze cea mai mică mirare. Când intri în catedrala Sfântului Petru de la Roma, ca să măsoari întinderea și înălțimea reginei catedralelor, ți se arată degetul cel mic al unei statui, care ți se pare de mărime naturală, deși are un mai știu ce lungime. Ei bine, au fost atât de criticate descrierile, totuși absolut necesare pentru istoria moravurilor, încât aici trebuie să-l imităm pe ciceronele roman. Așadar, intrând în sufragerie, baronul nu se putu împiedica de a o pune pe Esther să pipăie stofa perdelelor de la ferestre, drapată cu un belșug împărătesc, căptușită cu moar alb și garnisită cu un paspoal demn de decolteul unei prințese portugheze. Această stofă era o mătase cumpărată la Canton și pe care răbdarea chinezească se pricepuse a zugrăvi păsări asiatice, cu o desăvârșire ce nu se mai găsește decât în miniaturile evului mediu, sau în cartea de rugăciuni a lui Carol Quintul, mândria bibliotecii de la Viena.

— *L-a gozdad touă mii de vrangi gotul be un lort gare a atnz-o tin Intia...*

— Foarte bine. Drăguț! Ce plăcere o să fie să bei aici șampanie, spuse Esther. Spuma n-o să murdărească podelele!

— Vai, conia, zise Europa, dar uitați-vă la covoare!

— *Se tezemize govorul bendru brințul Dorlonia^[87], brieten gu mine, ji gare l-a căsit brea*

zgumb. *L-am luad bendru mada gare zânteți o recină!* zise Nucingen.

Printr-o întâmplare, covorul acesta, datorat unuia dintre cei mai inventivi desenatori ai noștri, se asorta cu capriciile draperiei chinezești. Pereții pictați de către Schinner și Leon de Lora^[88] înfățișau scene voluptuoase, scoase în relief de o lemnărie de abanos sculptat, plătit cu aur greu lui du Sommerard^[89], și alcătuind panouri în care fire de aur foarte simple atrăgeau discret lumina. Acum vă puteți închipui restul.

— Ai făcut bine că m-ai adus aici, căci voi avea nevoie de cel puțin o săptămână numai ca să mă obișnuiesc cu casa mea și să nu par o parvenită...

— *Gaza mea!* repetă bucuros baronul. *Brin urmare brimejdi?*...

— Sigur că da, de o mie de ori da, animal prost, zise dânsa zâmbind.

— *Hanimal era tezdul...*

— Prost e răsfăț, urmă ea privindu-l.

Sărmanul rechin luă mâna Estherei și și-o puse la inimă. Era destul de animal ca să simtă, dar prea prost ca să găsească un cuvânt de răspuns.

— *Uite gum pate... bendru un guvințel te dandrețe*, continuă dânsul, și-și duse zeitatea (*dzeidadea*) în camera de culcare.

— Vai, conică, zise Eugenie, eu nu pot să rămân aici! Prea îți face poftă să te vâri în pat.

— Ei, bine, zise Esther, vreau să-ți plătesc toate astea dintr-o singură dată... Poftim, elefantule, după cină mergem la spectacol. Am o poftă nemaipomenită de spectacol.

Se împlineau exact cinci ani de când Esther nu fusese la teatru. În momentul acesta tot Parisul se ducea la teatrul de la Porte-Saint-Martin ca să vadă una dintre acele piese cărora puterea actorilor le dă o expresie de realitate cumplită: *Richard d'Arlington*^[90]. Ca toate firile naive, Estherei îi plăcea în aceeași măsură să simtă tresăririle fricii, cât și să se lase în prada lacrimilor tandreței.

— Mergem să-l vedem pe Frédéric Lemaître, spuse ea, îl ador pe actorul ăsta!

— *E o trama zălbatică*, zise Nucingen care se văzu silit într-o clipă să se afișeze în public.

Baronul își trimise valetul să ia bilete pentru una dintre cele două loji de avanscenă la parter. Încă o ciudățenie pariziană! Când succesul, uriașul cu picioare de lut, umple o sală, totdeauna mai rămâne liberă o lojă de avanscenă care poate fi obținută cu zece minute înainte de ridicarea cortinei; directorii o păstrează pentru ei înșiși când nu vine s-o ia o patimă ca a lui Nucingen. Loja aceasta este, ca și trufandalele lui Chevet, birul perceput de Olimpul parizian pentru fanteziile pe care și le îngăduie.

Nu mai are rost să vorbim despre argintărie. Nucingen îngrămădise trei servicii: mic, mijlociu și mare. Serviciul de desert al celui mare era în întregime – farfurii și platouri – din argint aurit și sculptat. Bancherul, ca să nu pară că zdrobește masa sub asemenea valori de aur și de argint, completase aceste servicii cu un porțelan de cea mai fermecătoare fragilitate, de felul celui de Saxa și care costa mai mult decât un serviciu de argint. Cât despre lenjeria de masă, pânzeturile de Saxonia, englezești, flamande și franceze rivalizau în desăvârșire cu florile lor de damasc.

La cină, veni rândul baronului să fie surprins, gustând din bucatele Asiei.

— *Inselek*, zise dânsul, *te ge o numejdi Azia; e o pугadărie aziatică*.

— Ah, încep să cred că mă iubește, zise Esther Europei, a spus ceva care seamănă ca un cuvânt de duh.

— *N-am ziz numai un zingur guvânt*.

— Ei, e și mai Turcaret decât se spune! exclamă veselă curtezana la acest răspuns demn de naivitățile vestite scăpate bancherului.

Mâncărurile erau piperate, în așa fel încât să-i dea o indigestie baronului, ca să-l facă să se

întoarce acasă devreme; astfel încât asta fu tot ce câștigă în materie de plăceri din prima sa întrevvedere cu Esther. La teatru fu silit să bea un număr uriaș de pahare de apă cu zahăr, lăsând-o pe Esther singură în timpul pauzelor. Printr-o coincidență atât de ușor de prevăzut încât nu s-ar putea numi o întâmplare, Tullia, Mariette și doamna du Val-Noble se găseau la spectacol în ziua aceea. *Richard d'Arlington* era unul dintre acele succese nebunești, și de altfel meritate, cum nu se pot întâlni decât la Paris. Văzând această dramă, toți bărbații înțelegeau că îți poți arunca soția legitimă pe fereastră, și toate femeile ar fi vrut să se vadă pe nedrept tiranizate. Femeile își ziceau: „E ceva mai tare decât noi, suntem doar împinse... Dar asta ni se întâmplă des...” Or o făptură de frumusețea Estherei, îmbrăcată ca Esther, nu putea să *lumineze* în loja de avanscenă a teatrului Porte-Saint-Martin fără ca să urmeze nimic. Astfel încât, începând cu actul al doilea, în loja celor două dansatoare se petrecu un fel de revoluție, în urma constatării că frumoasa necunoscută nu e decât Torpila.

— Ei, bravo! De unde a mai ieșit și ea? întreabă Mariette pe doamna du Val-Noble. O credeam înecată...

— Ea e? Mi se pare de treizeci și șapte de ori mai tânără și mai frumoasă decât acum șase ani.

— Poate că s-a conservat la gheață ca doamna d'Espard și doamna Zayonschek^[91], zise contele de Brambourg, care le întovărășise pe cele trei femei la spectacol, într-o lojă de la parter. Nu ea e șoricelul pe care voiai să mi-l trimiți ca să-l dau gata pe unchiu-meu? îi zise Tulliei.

— Exact, îi răspunse Tullia dansatoarei. Du Bruel, du-te, te rog, la fotoliile de orchestră și vezi dacă într-adevăr ea e.

— Mai face pe nebuna! exclamă doamna du Val-Noble, slujindu-se de admirabila construcție a vocabularului cocotelor.

— O, are dreptul! exclamă contele de Brambourg, căci e cu prietenul meu, baronul de Nucingen. Mă duc pe la ei.

— Ea să fie pretinsa Ioana d'Arc care l-a cucerit pe Nucingen și cu care ni se bate capul de trei luni? zise Mariette.

— Bună seara, dragă baroane, zise Philippe Bridau, intrând în loja lui Nucingen. Iată-te deci căsătorit cu domnișoara Esther?... Domnișoară, sunt un sărman ofițer pe care trebuia pe vremuri să-l scoateți dintr-o încurcătură la Issoudun... Philippe Bridau...

— Nu cunosc, zise Esther, privind în sală cu binoclul de teatru.

— *Matmazelle*, răspunse baronul, *nu se mai gheamă Ezder, ji adâda dod, ze numejde matam de Jambi* (Champy) *o migă mojie pe gare i-am gumbarad-o.*

— Dumneata aranjezi bine lucrurile, zise contele, dar cucoanele zic că doamna de Champy prea face pe nebuna... Dacă nu vrei să-ți amintești de mine, poate vei catadicsi s-o recunoști pe Mariette, pe Tullia, pe doamna du Val-Noble, zise acest parvenit pe care ducele de Maufrigneuse îl introdusese în favorurile moștenitorului coroanei.

— Dacă doamnele sunt drăguțe cu mine, sunt dispusă să le fiu pe plac, răspunse sec doamna de Champy.

— Drăguțe! zise Philippe. Sunt foarte drăguțe, te supranumesc Ioana d'Arc.

— *Ei pine, tacă toamnele for ză-ți ție de urât*, zise Nucingen, *de-aș lăza zingură găgi am mângat breă muld. Drăzura fa feni gu faleții modale... A naipii Azia!...*

— Cum, e prima dată și ai fi în stare să mă lași singură! zise Esther. Haide, trebuie să știi să mori luptând. Am nevoie de un bărbat ca să ies din teatru. Dacă aș fi insultată, m-ai lăsa să țip zadarnic?...

Egoismul bătrânului milionar trebui să se încline în fața obligațiilor amorezului. Baronul suferi și rămase. Esther avea motivele ei să-și păstreze *bărbatul!* Dacă își primea vechile cunoștințe, n-avea să fie descusută la fel de amănunțit în tovărășia baronului, cum ar fi fost dacă era singură. Philippe Bridau se grăbi să se întoarcă în loja dansatoarelor cărora le aduse la cunoștință cum stau lucrurile.

— Aha, prin urmare ea moștenește casa *mea* din rue Saintgeorges, spuse cu amărăciune doamna du Val-Noble care, în limbajul acestui soi de femei, se găsea în vânt.

— Probabil, răspunse colonelul. Du Tillet mi-a spus că baronul a cheltuit cu casa asta de trei ori mai mult decât bietul Falleix al dumitale.

— Hai să-i vedem! zise Tullia.

— Pe legea mea, eu nu vin! replică Mariette. E prea frumoasă, prefer s-o văd la ea acasă.

— Eu mă socotesc destul de bine ca să risc, răspunse Tullia.

Îndrăzneța primă-balerină veni deci în pauză și reînnoi cunoștința cu Esther, care nu-i făcu nicio confesiune.

— Și de unde te întorci, fetițo dragă? întrebă dansatoarea care nu mai putea de curiozitate.

— A, am stat cinci ani într-un castel din Alpi, cu un englez gelos ca un tigr; un nabab; eu îi spuneam un *baobab*, căci nu era mai înalt decât un pitic și de la el am căzut pe un bancher, din *crab în silaba*, cum zice Florine^[92], astfel încât iată-mă întoarsă la Paris, și cu niște pofte să mă distrez, c-o să mă facă regina chefurilor. O să țin casă deschisă. A, trebuie să-mi revin din cinci ani de sihăstrie și încep să mă despăgubesc. Cinci ani de teatru englezesc e prea mult; nici afișul nu-i țin englezii mai mult de șase săptămâni^[93].

— Baronul ți-a dat dantela asta?

— Nu, e o rămășiță de la nabab... Ce ghinion am, draga mea! Era galben ca râsul unui prieten

când ai succes, am crezut c-o să moară după zece luni. Aiurea! Era sănătos ca fierul. Nu trebuie să ai încredere în acei care se pretind bolnavi de ficat... Nu vreau să mai aud vorbindu-se de ficat. Nababul m-a furat, a murit fără să-și facă testamentul și familia m-a dat pe ușă afară, de parcă eram ciumată. Așa că i-am spus burtosului ăstuia: „Plătește pentru amândoi!” Ați avut dreptate să mă botezați Ioana d’Arc, l-am dus pe englez de răpă și poate o să mor arsă.

— De amor! zise Tullia.

— Și de vie! răspunse Esther pe care ultimele cuvinte o făcuseră visătoare.

Baronul râdea de toate flecărelile acestea cam grosolane, dar nu le înțelegea totdeauna pe loc, astfel încât râsul său semăna cu acele artificii uitate care iau foc după ce s-au isprăvit celelalte.

Trăim cu toții într-o sferă anume, și locuitorii tuturor sferelor sunt înzestrați cu o doză egală de curiozitate. A doua zi, la Operă, noutatea povestită în culise era întoarcerea Estherei. De dimineață, de la două la patru, tot Parisul ce se plimba pe Champs-Élysées o recunoscuse pe Torpilă și știa în sfârșit cine trezise patima baronului de Nucingen.

— Știi dumneata, îi spunea Blondet lui de Marsay în foaierul Operei, că Torpila a dispărut a doua zi după ce-am recunoscut-o aici ca metresă a junelui Rubempré?

La Paris, ca și în provincie, totul se știe. Poliția oficială e mai puțin ageră decât aceea a lumii bune în care fiecare e spionat fără să știe. Așadar Carlos ghicise care era primejdia cea mai mare a situației lui Lucien, după, ca și în timpul șederii în rue Taitbout.

Nu există situație mai groaznică decât aceea în care se afla doamna du Val-Noble și cuvintele *în vânt* o exprimau de minune. Inconștiența și prodigalitatea acestor femei le împiedică să se gândească la viitor. În lumea aceasta, excepțională, cu mult mai comică și mai plină de haz decât s-ar

crede, femeile care nu au acea frumusețe pozitivă aproape inalterabilă și ușor de recunoscut, femeile care, într-un cuvânt, nu pot fi iubite decât din capriciu, sunt singurele care se gândesc la bătrânețe și-și alcătuiesc o avere. Celelalte, cu cât sunt mai frumoase, cu atât sunt mai neprevăzătoare.

— Ți-e frică să nu te urățești, de-ți aranjezi niște rente? era replica Florinei adresată Mariettei și din care se pot deduce cauzele acestei risipe.

În cazul unui speculant care se sinucide, al unui risipitor ajuns la ultimul ban, femeile acestea cad cu o înspăimântătoare iuțeală de la o bogăție nerușinată la mizeria cea mai adâncă. Atunci se azvârl în brațele misitelor de lucruri de ocazie, vând pe o nimica toată bijuterii încântătoare, fac datorii, mai ales ca să stăruie într-un lux aparent, care să le îngăduie să găsească ceea ce au pierdut adineauri: o casă de bani de unde să pompeze.

Aceste perioade de mizerie și de prosperitate din viața lor explică destul de bine de ce e atât de scumpă o legătură aproape totdeauna făcută, în realitate, așa cum Asia îl *colase* (alt cuvânt din dicționarul lor) pe Nucingen cu Esther. De aceea, cine cunoaște bine Parisul, știe perfect ce să creadă când regăsește pe Champs-Élysées, în acest bazar plin de o tumultuoasă mișcare, pe cutare femeie în trăsură de piață, după ce a văzut-o acum un an sau șase luni într-un echipaj de un lux amețitor și de cea mai mare distincție.

— Când ajungi în pușcărie pentru datorii, trebuie să știi să sari din ea, drept în Bois de Boulogne, spunea Florine râzând cu Blondet de junele viconte de Portenduère.

Unele femei abile nu riscă niciodată acest contrast. Rămân îngropate în groaznice camere mobilate, unde își plătesc risipa prin niște lipsuri ca acelea de care suferă călătorii printr-o oarecare Sahara. Dar nu învață din asta să facă nici cea mai mică economie. Se hazardează pe la baluri

mascate, fac o călătorie în provincie, se arată pe bulevarde bine îmbrăcate, într-o zi frumoasă. De altfel, își arată între ele devotamentul de care dau dovadă între ei oamenii din clasele oprimate. Un ajutor de dat n-o costă mult pe femeia fericită care-și spune sie însăși: „Duminică am să fiu și eu așa”. Totuși protecția cea mai folositoare e aceea a misitei pentru găтели de ocazie. Când această cămătăreasă e creditoare, scormonește și cercetează toate inimile de bătrâni în interesul ipotecii ei cu pălăriuță și pantofiori. Nefiind în stare să prevadă prăbușirea unuia dintre cei mai bogați și mai iscusiți agenți de bursă, doamna du Valnoble se trezi surprinsă în plină risipă. Folosea banii lui Falleix pentru capricii și se lăsa în seama lui pentru lucrurile necesare și pentru viitorul ei.

— Cum să mă aștept la așa ceva, îi spunea ea Marietei, din partea unui om care părea un băiat atât de bun?

În aproape toate clasele societății *băiatul bun* e un om care e larg, care împrumută pe ici pe colo câțiva franci, fără să-i mai ceară îndărăt, care se călăuzește totdeauna de legile unei anumite eleganțe, străină de morala vulgară, obligatorie, curentă. Unii inși, socotiți virtuoși și corecți, în felul lui Nucingen, și-au ruinat binefăcătorii. În schimb alții, ieșiți din închisoarea corecțională, sunt de o ingenioasă corectitudine față de o femeie. Virtutea totală, visul lui Molière, Alceste, este extraordinar de rară; totuși se întâlnește pretutindeni, chiar și la Paris. *Băiatul bun* e produsul unei anumite grații a caracterului, care nu înseamnă nimic. Un om poate să fie în felul acesta, așa cum o pisică mătăsoasă este plăcută la mângâiat, așa cum un papuc este făcut ca să fie ușor de încălțat. Deci, în sensul pe care-l dau femeile întreținute cuvântului băiat bun, Falleix trebuia să-și prevină metresa că dă faliment și să-i lase din ce să trăiască. D’Estourny, escrocul galanton, era băiat bun. Trișa la cărți, dar pusese

deoparte treizeci de mii de franci pentru metresa lui. Astfel încât, la chefurile din timpul Carnavalului, femeile răspundeau celor ce-l învinuiau:

— N-are a face!... Orice ai spune, Georges era băiat, bun, se purta frumos, merita o soartă mai bună!

Cocotelor nu le pasă de legi, ele adoră o anumită delicateță; știu să se vândă, ca Esther, pentru un frumos ideal tainic care e religia lor.

După ce salvase cu mare greutate câteva bijuterii din naufragiu, doamna du Val-Noble era copleșită sub povara cumplită a acestei învinuiri: „*L-a ruinat pe Falleix*” ajunsese la vârsta de treizeci de ani și deși se afla în deplinătatea frumuseții, totuși putea cu atât mai ușor să fie socotită o femeie bătrână, cu cât, în momente de asemenea criză, toate rivalele unei femei se năpustesc asupra ei. Mariette, Florine și Tullia își primeau prietena la masă; ce-i drept, îi dădeau ceva ajutoare. Dar, necunoscând cifra exactă a datoriilor ei, nu îndrăzneau să sondeze adâncimea acestui abis. Șase ani de interval constituiau o întrerupere cam lungă în valurile mării pariziene între Torpilă și doamna du Val-Noble, pentru ca femeia care era *în vânt* să se poată adresa femeii care era în trăsură. Dar du Val-Noble o știa pe Esther prea generoasă ca să nu-și amintească uneori că, după cum se spune, o moștenise, și hotărî deci să caute s-o întâlnească în aparență ca din întâmplare. Ca să facă să aibă loc această întâlnire, doamna du Val-Noble, îmbrăcată în femeie de lume, se plimba pe Champs-Élysées în fiecare zi la brațul lui Théodore Gaillard, care până la urmă a luat-o de nevastă și care, în această strâmtoare, se purta foarte bine cu vechea-i metresă. Îi dădea loje la teatru și făcea să fie invitată la orice *party*. Dânsa spera că, într-o zi frumoasă, Esther avea să se plimbe și că se vor trezi față-n față.

Esther îl avea drept vizitiu pe Paccard, căci în cinci zile casa îi fu organizată de către Asia, Europa și Paccard, după instrucțiunile lui Carlos, în așa fel, încât ajunsesse o fortăreață de necucerit. Dinspre partea sa, Peyrade, împins de o ură adâncă, de dorința de răzbunare și mai ales de intenția de a-i face o situație scumpei sale Lydie, începu să se plimbe pe Champs-Élysées, din momentul în care Contenson îi spusese că metresa domnului de Nucingen putea fi văzută acolo. Peyrade se transforma atât de perfect în englez, vorbea atât de bine franțuzește cu sâsâiturile pe care le introduc englezii în limba franceză, vorbea atât de curat englezește, cunoștea atât de complet chestiunile lăuntrice ale acestei țări, unde-l trimisese de trei ori poliția pariziană, în 1779 și 1786, încât își jucase rolul de englez în casă la niște ambasadori și în plină Londră fără să trezească bănuieli. Peyrade, care aducea mult cu Musson, faimosul mistificator, se pricepea să se deghizeze cu atâta artă, încât într-o zi nu-l recunoscă nici Contenson. Însoțit de Contenson, prefăcut în mulatru, Peyrade o cercetă pe Esther și servitorii ei, cu acea privire care pare neatentă dar care vede tot. Se găsea deci în chip firesc pe alea unde se plimbă echipajele când e vreme uscată și frumoasă, în ziua când Esther o întâlnește pe doamna du Val-Noble. Peyrade, urmat de mulatrul său în livrea de lacheu, umbla – fără să pară c-o face anume și ca un adevărat nabab, căruia nu-i pasă decât de el însuși – în urma celor două femei, așa încât să poată prinde din zbor câteva cuvinte din convorbirea lor.

— Ei, bine, fată dragă, îi spunea Esther doamnei du Valnoble, vino să mă vezi. Nucingen are obligația morală să n-o lase fără o lescaie pe metresa agentului său de bursă...

— Cu atât mai mult cu cât se spune că el l-a ruinat, zise Théodore Gaillard, și am putea foarte bine să facem un mic șantaj...

— Cinează la mine mâine, vino și tu draga mea, zise Esther.

Apoi îi spuse la ureche:

— Fac cu el ce vreau, n-a avut încă de la mine nici atâta!

Își puse o unghie înmănușată sub cel mai drăguț dinte al ei și făcu acel gest destul de cunoscut, al cărui înțeles energic vrea să spună: nimic!

— Îl ai la mână...

— Scumpo, nu mi-a plătit până acum decât datoriile...

— Ce mână spartă ești! exclamă Suzanne du Val-Noble.

— O! urmă Esther, aveam asemenea datorii încât ar fi șovăit și un ministru de finanțe. Acuma vreau treizeci de mii de franci rentă înainte de predarea mărfii!... O, e foarte drăguț, n-am de ce mă plânge. În opt zile facem inaugurarea, ai să fii și tu... în dimineața următoare trebuie să-mi faci cadou contractul de cumpărare al casei din rue Saint-Georges. Nu se poate locui decent într-o casă ca aceea fără să ai renta treizeci de mii de franci ai tăi, ca să ai cu ce trăi în caz de nevoie. Am cunoscut mizeria și nu mai vreau. Există anumite cunoștințe de care te saturezi din primul moment.

— Tu care spuneai: „averea sunt eu!” cât te-ai schimbat! exclamă Suzanne.

— Am respirat aerul Elveției, acolo devii econom... Știi ce? Du-te acolo, scumpo, pune mâna pe un elvețian și ai să-l iei poate de bărbat! Căci nu știu ei încă ce sunt femeile ca noi... în orice caz, poți să te întorci de-acolo cu iubirea rentelor de stat, o iubire cumsecade și delicată. La revedere.

Esther se urcă iarăși în frumoasa-i trăsură, purtată de cei mai splendizi cai suri rotați care se găseau pe vremea aceea în Paris.

— Femeia care se urcă în trăsură, îi zise atunci Peyrade lui Contenson în englezește, e bine, dar

îmi place și mai mult cea care se plimbă. Urmărește-o și află cine e.

— Ascultă ce a spus englezul ăsta pe englezește, zise Théodore Gaillard și repetă doamnei du Val-Noble fraza lui Peyrade.

Înainte de a risca să vorbească pe englezește, Peyrade scăpase în limba aceasta un cuvânt care-l făcu pe Théodore Gaillard să aibă o mișcare a feței ce-l convinsese pe agent că ziaristul știe englezește. Doamna du Val-Noble merse de aici încolo foarte încet până la ea acasă, în rue Louis-le-Grand, unde locuia într-o clădire cu camere mobilate, uitându-se cu coada ochiului să vadă dacă mulatrul o urmărește. Hotelul cu camere mobilate aparține unei doamne Gérard căreia, în vremea strălucirii sale, doamna du Val-Noble îi făcuse un bine și care acum își arăta recunoștința găzduind-o în chip decent. Această femeie cumsecade, burgheză cinstită și plină de virtuți, pioasă chiar, o accepta pe curtezană ca pe o femeie de un soi superior. O vedea tot în mijlocul luxului, o lua drept o regină detronată, îi încredința fiicele sale, și, lucru mai firesc decât s-ar crede, curtezana era la fel de grijulie ca o mamă când le ducea la spectacol; cele două domnișoare Gérard o iubeau. Buna gazdă semăna cu acei preoți sublimi care încă mai găsesc o făptură de mântuit și de iubit în aceste femei aflate în afara legii. Doamna du Val-Noble îi respecta cinstea, adesea o invidia când stăteau de vorbă seara și când își plângea nenorocirile.

— Ești încă frumoasă, mai poți sfârși bine, spunea doamna Gérard.

Doamna du Val-Noble nu era de altfel decât relativ decăzută. Gătelile acestei femei, atât de risipitoare și elegantă, erau încă destul de multe și de frumoase, spre a-i îngădui la nevoie să apară, ca în ziua când se jucase *Richard d'Arlington* la Portesaint-Martin, în toată splendoarea ei. Doamna Gérard, încă mai plătea, cu destulă mărinimie,

trăsurile de care avea nevoie femeia rămasă *în vânt*, ca să se ducă să cineze în oraș, să meargă la teatru și să se întoarcă.

— Ei bine, draga mea doamnă Gérard, îi zise dânsa acelei mame de familie; mi se pare că mi se schimbă soarta...

— Cu atât mai bine, doamnă, dar fii cuminte, gândește-te la viitor... Nu mai face datorii... Nici nu știi cât de greu îi dau afară pe creditorii care te caută!...

— Să nu-ți pese de *măgarii* aceia, care au câștigat cu toții niște sume enorme de pe urma mea. Iată niște bilete la teatrul Variétés pentru fetele dumitale, o lojă bună în rândul al doilea. Dacă mă caută cineva în seara asta și nu m-am întors, să fie lăsat totuși să intre. Adela, fosta mea cameristă, o să fie aici, o să ți-o trimit.

Doamna du Val-Noble, care n-avea nici mătușa, nici mamă, se vedea silită să recurgă la cameristă (de asemenea *în vânt*!) ca s-o facă să joace rolul unei Saint-Estève pe lângă necunoscutul a cărui cucerire avea s-o ajute să ajungă iarăși la vechea-i situație. Se duse să cineze cu Théodore Gaillard, în ziua aceea invitat la un party, adică la o masă oferită de Nathan, care plătea un pariu pierdut, unul dintre acele chiolhanuri despre care se spune invitaților:

— Or să fie și femei.

Nu fără puternice motive se hotărâse Peyrade să se angajeze personal în această intrigă. De altminteri, curiozitatea lui, ca și a lui Corentin, era atât de ațâțată, încât s-ar fi amestecat în drama aceasta chiar și fără motive. În momentul acela, politica lui Carol al X-lea făcuse ultima cotitură. După ce încredințase conducerea statului unor miniștri aleși de el, regele se pregătea să cucerească Algeria^[94], ca să facă din această glorie militară pașaportul a ceea ce s-a numit lovitura sa de stat. În interior, nimeni nu mai conspira. Carol al X-lea credea că nu mai are niciun dușman. Ca și

pe mare, în politică exista liniști înșelătoare. Corentin se afla deci într-o perioadă de inactivitate totală. În această situație, un vânător adevărat, ca să nu-și piardă îndemânarea, în loc de prepeliță împușcă vrăbii. Domițian, în loc de creștini, omora muște. Martor al arestării Estherei, Contenson, cu simțul ascuțit al spionului, judecase foarte just operația. Așa cum s-a văzut, hoțomanul nu se ostenise să-și ascundă opinia față de baronul de Nucingen. „În folosul cui e speculată patima bancherului?” fu prima întrebare pe care și-o puseră cei doi prieteni. După ce recunoscuseră în Asia unul dintre personajele piesei, Contenson sperase că prin ea va ajunge la autor; dar ea-i fugi printre degete și-i scăpă câțeva vreme, ascunzându-se ca un țipar în mocirla pariziană; dar când o regăsi bucătăreasă la Esther, amestecul mulatrei i se păru de neînțeles. Pentru întâia oară, deci, cei doi artiști ai spionajului se aflau în fața unui text indescifrabil și totodată bănuiau un caz tenebros. După trei atacuri succesive și îndrăznețe împotriva casei din rue Taitbout, Contenson găsi muțenia cea mai încăpățânată. Câtă vreme locui în casă Esther, portarul fu stăpânit de o groază adâncă. Poate că Asia îi făgăduise chiftele otrăvite pentru toată familia în caz de indiscreție. A doua zi după ce Esther își părăsi apartamentul, Contenson îl găsi pe portar ceva mai rezonabil. O regreta mult pe cuconița aceea care, spunea dânsul, îl hrănea cu resturile de la masa ei. Contenson, deghizat în misit, se târguia pentru apartament și asculta jelaniile portarului luându-l în râs și prefăcându-se că se îndoiește de tot ce spune, repetând:

— Nu se poate!...

— Da, domnul meu, cuconița asta a stat aici cinci ani fără să iasă niciodată din casă, dovadă că amantul ei, gelos, deși dânsa n-avea nicio vină, venea, intra și ieșea cu cele mai mari precauții. De altfel, era un tânăr foarte frumos.

Lucien se găsea încă la Marsac, la soră-sa, doamna Séchard; dar de îndată ce se întoarse, Contenson îl trimise pe portar pe cheiul Malaquais să-l întrebe pe domnul de Rubempré dacă era de acord să vândă mobilele apartamentului părăsit de doamna Van Gobseck. Portarul recunoscu atunci în persoana lui Lucien pe amantul misterios al tinerei văduve și Contenson atâta voia să știe. E ușor de închipuit uimirea adâncă, deși stăpânită, de care fură cuprinși Lucien și Carlos care se prefăcură că-l cred nebun pe portar; încercară să-l convingă că este.

În douăzeci și patru de ore, Carlos organizează un contraspionaj, care îl surprinse pe Contenson asupra faptului. Contenson, deghizat în hamal de la hale, apucase până atunci de două ori să aducă proviziile cumpărate de către Asia și de două ori intrase în micul palat din rue Saint-Georges. Dinspre partea sa, Corentin era harnic. Dar existența personajului Carlos Herrera îl opri ca un zid, căci află foarte curând că acest abate, emisar secret al lui Ferdinand al VII-lea, sosise la Paris către sfârșitul lui 1823. Totuși, Corentin se sili să analizeze motivele care-l făceau pe spaniol să-l protejeze pe Lucien de Rubempré. În curând, Corentin își dădu seama că Lucien trăise cu Esther vreme de cinci ani. Prin urmare, înlocuirea Estherei cu englezoaica avusese loc în interesul junelui dandi. Dar Lucien n-avea niciun mijloc de trai, nu i se acorda mâna domnișoarei de Grandlieu și tocmai cumpăraseră moșia Rubempré pe un milion de franci. Corentin îl puse în mișcare în chip abil pe directorul general al poliției regatului, care află de la prefectul poliției, în legătură cu Peyrade, că în această chestiune reclamanții nu erau alții decât contele de Sérisy și Lucien de Rubempré.

— Asta e! exclamaseră Peyrade și Corentin.

Planul celor doi prieteni fu alcătuit într-o clipă.

— Cocota asta, spusese Corentin, a avut legături, are prietene. Printre aceste prietene, e imposibil să nu existe una ruinată; unul dintre noi trebuie să joace rolul unui străin bogat care o va întreține; o să le punem pe amândouă să se împrietenească. Au totdeauna nevoie unele de altele pentru a-și manevra amanții și atunci vom fi în inima fortăreței.

Lui Peyrade îi veni în chip firesc ideea să facă pe englezul. Viața de desfrâu pe care urma s-o ducă în timpul trebuincios pentru descoperirea complotului căruia îi căzuse victimă îi surâdea, în vreme ce Corentin, îmbătrânit de meserie și destul de costeliv, nu se simțea atras de ea. Deghizat în mulatru, Contenson scăpă de îndată de contraspionajul lui Carlos. Trei zile înainte de întâlnirea dintre Peyrade și doamna du Val-Noble pe Champs-Elysées, cel din urmă agent al domnilor de Sartine și Lenoir^[95], înarmat cu un pașaport în deplină regulă, debarcase pe rue de la Paix, la hotelul Mirabeau, sosind din colonii, via Le Havre, într-o trăsurică stropită cu noroi, de parcă sosea într-adevăr de la Le Havre, deși nu făcuse decât drumul de la Saint-Denis la Paris.

Dinspre partea sa, Carlos Herrera ceru viza ambasadei spaniole și pregăti pe cheiul Malaquais totul în vederea unei călătorii la Madrid. Iată de ce. Peste câteva zile Esther avea să fie proprietara micului palat din rue Saint-Georges; urma să aibă o rentă de treizeci de mii de franci; Europa și Asia erau destul de dibace ca s-o facă să vândă și să înmâneze pe ascuns capitalul lui Lucien. Lucien, bogat, chipurile în urma ajutorului surorii sale, avea să plătească în acest fel restul din prețul moșiei Rubempré. Nimeni nu putea găsi niciun cusur în acest fel de acțiune. Numai Esther ar fi putut fi indiscretă; dar era în stare mai degrabă să moară decât să lase să-i scape o clipire din ochi. Clotilde tocmai arborase o mica eșarfă roz la gâtul-i de barză, prin urmare partida era câștigată și la

palatul Grandlieu. Acțiunile societății de omnibuse îi aduceau de pe acum trei sute la sută. Dispărând timp de câteva zile, Carlos dejuca orice rea-voință. Prevederea omenească ținuse seama de tot, nu era posibilă nicio greșeală. Falsul spaniol trebuia să plece a doua zi după ce o întâlnise Peyrade pe doamna du Valnoble pe Champs-Élysées. Or în aceeași noapte, la ora două dimineața, Asia sosi în birjă pe cheiul Malaquais, unde îl găsi pe mecanicul mașinăriei fumând la el în odaie și făcând rezumatul care a fost transcris în câteva cuvinte, ca un autor care-și purifică un șpalt al cărții sale, ca să descopere greșeli de corectat. Un om ca dânsul nu voia să aibă de două ori o scăpare ca aceea cu portarul din rue Taitbout. Asia îi spuse la ureche stăpânului său:

— Paccard l-a recunoscut azi la două și jumătate, pe Champs-Élysées, pe Contenson travestit în mulatru și slujind ca lacheu al unui englez care de trei zile se plimbă pe Champs-Élysées ca s-o observe pe Esther. Paccard l-a recunoscut pe șmecher după ochi, ca și mine când se deghizase în hamal de la hale. Paccard a adus-o acasă pe mititică în așa fel încât nu l-a pierdut din ochi pe derbedeul nostru. Stă la hotelul Mirabeau; dar a schimbat asemenea semne de înțelegere cu englezul, încât Paccard zice că e imposibil ca englezul să fie englez.

— Se ține ca o viespe după noi, zise Carlos. Nu plec decât poimâine. Contenson ăsta e cu siguranță cel care ni l-a trimis aici pe portarul din rue Taitbout; trebuie aflat dacă falsul englez e dușmanul nostru.

La prânz, mulatru domnului Samuel Johnson își servea cu gravitate stăpânul, care mânca totdeauna prea bine, din calcul. Peyrade voia să se dea drept un englez din categoria celor băutori. Nu ieșea niciodată decât afumat. Purta ghetre așa încât să pară că are pulpe mai groase. Pantalonii îi erau căptușiți cu o cantitate enormă de barchet, vesta

era încheiată până la bărbie; cravata albă îi înconjura gâtul până la urechi; purta o perucă roșcată care-i ascundea jumătate din frunte; se înălțase cu vreo trei țoii, astfel încât cel mai vechi client al cafenelei David nu l-ar fi putut recunoaște. După fracul său pătrat, negru, larg și curat ca un frac britanic, orice trecător trebuia să-l ia drept un englez milionar. Contenson arătase obrăznicia rece a valetului de încredere al unui nabab, era mut, țeapăn, disprețuitor, necomunicativ, și-și permitea gesturi exotice și urlete feroce. Peyrade își isprăvea a doua sticlă, când un valet al hotelului introduse fără protocol în apartament un ins în care Peyrade ca și Contenson recunoscuseră un jandarm în civil.

— Domnule Peyrade, zise jandarmul vorbindu-i la ureche nababului, am ordin să vă aduc la prefectură.

Peyrade se sculă fără să spună un cuvânt și-și căută pălăria.

— Găsiți o birjă la poartă, îi spuse jandarmul pe scara. Prefectul voia să vă aresteze, dar s-a mulțumit să trimeată să vi se ceară lămuriri asupra purtării dumneavoastră, de către ofițerul de poliție pe care-l veți găsi în birjă.

— Să rămân cu dumneavoastră? îl întrebă jandarmul pe ofițerul de poliție după ce Peyrade urcă în birjă.

— Nu, răspunse ofițerul de poliție. Spune-i în șoaptă birjarului să ne ducă la prefectură.

Peyrade și Carlos se găseau împreună în aceeași birjă. Carlos ținea la îndemână un pumnal. Birja era mânată de un birjar de încredere, în stare să-l lase pe Carlos să iasă fără să bage de seamă și de asemenea în stare să se mire foarte tare că, sosind în stație, găsește un cadavru în trăsură. Nimeni nu se plânge de moartea unui spion. Justiția lasă aproape totdeauna nepedepsite aceste omoruri, atât e de greu să le deslușești. Peyrade aruncă privirea sa de spion asupra persoanei oficiale pe care i-o

trimitea prefectul poliției. Carlos îi înfățișa aparențe satisfăcătoare: o țeastă pleșuvă, zbârcită la ceafă; părul pudrat; apoi, peste niște ochi iritați, cu margini roșii, și care cereau îngrijire, o pereche de ochelari de aur foarte ușori, foarte birocratici, cu lentile duble verzi. Acești ochi erau un certificat de boli rușinoase. O cămașă de bumbac cu jaboul plisat, o jiletcă de satin negru tocită, un pantalon de grefier, ciorapi de bumbac negru și pantofi închiși cu panglicuțe, o redingotă lungă neagră, mănuși de doi franci, negre și purtate de zece zile^[96] un lanț de ceas de aur. Era, nici mai mult nici mai puțin, magistratul mărunț, numit foarte de-a-ndoașelea *ofițer de pace*.

— Dragă domnule Peyrade, regret că un om ca dumneata e supus supravegherii și că te încăpățânezi s-o îndreptățești. Deghizarea dumitale nu e pe placul domnului prefect. Dacă în felul ăsta crezi că scapi de vigilența noastră, greșești. Ai intrat pe drumul care vine din Anglia la Beaumont-sur-Oise...

— La Beaumont-sur-Oise, răspunse Peyrade.

— Sau la Saint-Denis? reluă falsul magistrat.

Peyrade își pierdu cumpătul. Această nouă întrebare cerea un răspuns. Dar orice răspuns era primejdios. Un da însemna că-și bate joc; un nu, dacă omul știa adevărul, îl compromitea pe Peyrade. „E șiret”, se gândi dânsul. Încercă să-l privească pe ofițerul de poliție zâmbind, și dădu drept răspuns acest zâmbet. Zâmbetul fu acceptat fără protest.

— Te-ai travestit, ai închiriat un apartament la hotelul Mirabeau și l-ai degvizat pe Contenson în mulatru. De ce? întrebă ofițerul de poliție.

— Domnul prefect poate să facă cu mine ce vrea, eu nu dau socoteală decât șefilor mei, zise Peyrade demn.

— Dacă vrei să-mi dai să înțeleg că lucrezi din însărcinarea poliției generale a regatului, spuse pe un ton sec falsul agent, o să luăm altă direcție și o

să ne ducem în rue de Grenelle^[97] în loc să ne ducem în rue de Jérusalem. Am ordinele cele mai precise în ce te privește. Dar ia seama, prefectul nu e prea pornit împotriva dumată, și într-o clipă ți-ai distruge situația! În ce mă privește, n-am nimic cu dumneata... Dar haide!... Spune-mi adevărul...

— Adevărul? Iată-l zise Peyrade aruncând o privire șireată asupra ochilor roșii ai cerberului.

Fața pretinsului magistrat rămase mută, neclintită, își făcea meseria, orice adevăr i se părea indiferent, dădea impresia că îl bănuiește pe prefect de vreun capriciu. Prefecții au trăsni.

— M-am amoretat ca un nebun de o femeie, metresa agentului aceuia de bursă Falleix, care face o călătorie de plăcere, spre marea neplăcere a creditorilor săi.

— Doamna du Val-Noble? întrebă ofițerul de poliție.

— Da, urmă Peyrade. Ca s-o pot întreține vreme de o lună, ceea ce n-o să mă coste mai mult de trei mii de franci, m-am îmbrăcat în nabab și l-am luat pe Contenson drept valet. Lucrul ăsta, domnul meu, e atât de adevărat încât, dacă vrei să mă lași aici în birjă, unde o să te aștept, pe cuvântul meu de fost comisar general de poliție, du-te la hotel și descoase-l pe Contenson. Nu numai că îți va spune adevărul ce-am avut onoarea să-ți spun, dar o vei vedea și pe camerista doamnei du Val-Noble, care trebuie să vină în dimineața asta să ne aducă fie consimțământul stăpânei la propunerile mele, sau condițiile cucoanei. Un maimuțoi bătrân se pricepe la scamatorii: am oferit o mie de franci pe lună și o trăsură (asta face o mie cinci sute), cinci sute de franci în cadouri, și încă o dată atât în câteva chefuri, mese, spectacole. Vezi că nu mă înșel nici cu o centimă când îți spun trei mii de franci. Un bărbat de vârsta mea poate să dea foarte bine suma asta pentru o ultimă fantezie.

— A, papa Peyrade, mai iubești încă în așa hal femeile încât să?... Dar mă păcălești, eu am

șaizeci de ani și mă lipsesc de ele foarte ușor... Dacă totuși lucrurile sunt cum spui dumneata, înțeleg că ai avut nevoie să te dai drept străin; ca să-ți permiți acest capriciu.

— Înțelegi că Peyrade sau moș Canquoëlle din rue des Moineaux...

— Da, niciunul nici altul nu i-ar fi convenit doamnei du Val-Noble, urmă Carlos, încântat că a aflat adresa lui moș Canquoëlle. Înainte de revoluție am trăit cu o femeie, zise dânsul, pe care-o întreținuse pe atunci executorul sentințelor de moarte, căruia i se spunea călăul. Într-o zi la spectacol se înțeapă cu un ac și, cum era moda pe atunci, exclamă: „Vai, călăule!” „Cuvântul ăsta vă amintește ceva?” o întreabă vecinul. Ei, dragă Peyrade, și-a părăsit amantul pentru vorba asta. Înțeleg că nu vrei să te expui la o neplăcere asemănătoare. Doamna du Val-Noble e o femeie pentru oameni bine, am văzut-o într-o zi la Operă, mi s-a părut foarte frumoasă... Spune-i birjarului să se întoarcă în rue de la Paix, dragă Peyrade, am să mă urc cu dumneata în apartament și am să văd totul personal. Cred că un raport verbal o să-i fie de ajuns domnului prefect.

Carlos își scoase din buzunarul lateral o tabacheră de carton negru, căptușită cu argint aurit, o deschise și-i oferă tutun lui Peyrade cu o mișcare de o cumsecădenie încântătoare. Peyrade își zise în sine: „Iată cum sunt agenții lor. Doamne Dumnezeule! Dacă domnul Lenoir sau domnul de Sartâne s-ar întoarce din morți, ce-ar zice?”

— Fără îndoială că ce-ai spus e o parte din adevăr, dar nu e tot, dragă prietene, zise falsul ofițer de poliție, trăgând tutun pe nas. Te-ai amestecat în chestiunile de amor ale baronului de Nucingen și vrei fără îndoială să-l prinzi în vreun laț. L-ai ratat cu pistolul, acum îl ochești cu tunul, Doamna du Val-Noble e o prietenă a doamnei de Champy...

„Drace! să nu mă tai! își zise Peyrade. E mai tare decât credeam. Se joacă cu mine: spune că-mi dă drumul, și continuă să mă tragă de limbă.”

— Ei? întrebă Carlos cu o autoritate de magistrat.

— E adevărat că am făcut greșeala să caut, din însărcinarea domnului de Nucingen, o femeie de care era amorezat la nebunie. Asta e cauza dizgrației în care am căzut; căci se pare că m-am atins fără să știu de niște interese foarte importante. (Funcționarul de poliție nu se clinti.) Dar cunosc destul poliția după cincizeci și doi de ani de serviciu, urmă Peyrade, ca după frecușul căpătat de la domnul prefect, care fără îndoială avea dreptate, să înțeleg că trebuie să mă țin la o parte.

— Și atunci ai renunța la capriciul dumitale dacă ți-ar cere-o domnul prefect? Cred că ar fi cea mai bună dovadă a sincerității spuselor dumitale.

„Cum mă ia! Cum mă ia! își spunea Peyrade. Ptiu drace! Agenții de astăzi fac desigur cât cei ai domnului Lenoir.”

— Să renunț? întrebă Peyrade... Voi aștepta ordinele domnului prefect... Dar dacă vrei să urci, iată-ne la hotel.

— Unde ai găsit bani? îl întrebă Carlos fără veste și cu o expresie ageră și pătrunzătoare.

— Am un prieten... zise Peyrade.

— Încearcă să-i spui asta, urmă Carlos, unui judecător de instrucție!

Această scenă cutezătoare era, din partea lui Carlos, rezultatul uneia dintre acele deducții atât de simple care nu pot ieși decât din capul unui om de tăria lui. Îl trimisese pe Lucien foarte devreme la contesa de Sérisy. Lucien îl rugă pe secretarul contelui să se ducă să ceară prefectului, din partea contelui, informații asupra agentului folosit de către baronul de Nucingen. Secretarul se întoarse înarmat cu o notă privitoare la Peyrade, copiată după sumarul scris pe dosar:

În serviciul poliției din 1778 și venit la Parts din Avignon, cu doi ani mai înainte.

Fără avere și fără moralitate, cunoaște secrete de stat.

Domiciliat în rue des Moineaux, sub numele de Canquoëlle, nume al moșioarei pe care trăiește familia sa, de altminteri onorabilă, în departamentul Vauchuse.

A fost căutat recent de către unul dintre nepoții săi de unchi mare, numit Théodore de la Peyrade. (Vezi raportul mmi agent, actul numărul 37.)

— El trebuie să fie englezul căruia Contenson îi servește drept mulatru, exclamase Carlos când Lucien îi comunicase informațiile verbale, primite în afară de notă.

În trei ceasuri, omul acesta activ ca un comandant de armată găsisese prin Paccard un complice nevinovat în stare să joace rolul unui jandarm în civil, iar el se travestise în ofițer de poliție. De trei ori fusese gata să-l ucidă pe Peyrade în birjă, dar se hotărâse să nu săvârșească niciodată el însuși un omor; hotărî să se descotorosească la timp de Peyrade, indicându-l ca milionar unor ocnași ieșiți din pușcărie.

Peyrade și mentorul său auziră glasul lui Contenson care stătea de vorbă cu camerista doamnei du Val-Noble. Peyrade îi făcu atunci semn lui Carlos să rămână în prima odaie ca și cum i-ar fi spus: „Ai să vezi că sunt sincer”.

— Conița e de acord cu toate, spunea Adèle. Conița e în momentul ăsta la o prietenă a dânzei, doamna de Champy, care mai are închiriat vreme de un an de zile un apartament mobilat în rue Taitbout și fără îndoială o să i-l dea. Conița va fi instalată acolo mai bine, ca să-l poată primi pe domnul Johnson, căci mobilele sunt încă în stare foarte bună și conașul le va putea cumpăra pentru conița, dacă se va înțelege cu doamna de Champy.

— Bine, fetiço. Dacă nu e carne, măcar os să fie, îi spuse mulatru caméristei înmărmurite. Dar o să împărțim noi...

— Așa mulatru zic și eu! exclamă domnișoara Adèle. Dacă nababul dumitale e chiar nabab, poate foarte bine să-i dea niște mobile conitei. Contractul de închiriere expiră în aprilie 1830, nababul dumitale poate să-l înnoiască dacă-i place.

— *Fhorte bine, the acco'd!* răspunse Peyrade care intră bătând-o pe umăr pe cameristă.

Și făcu un semn de înțelegere lui Carlos, care dădu din cap, încuviințând ca unul care înțelegea că nababul trebuie să rămână în rolul său. Dar scena se schimbă pe neașteptate prin intrarea unui personaj asupra căruia nici Carlos, nici prefectul de poliție n-aveau nicio putere. Corentin apărură dintr-odată. Găsise ușa deschisă și intrase, în trecere, să vadă cum își joacă bătrânul său prieten rolul de nabab.

— Prefectul nu mă mai scapă din ochi! zise Peyrade la urechea lui Corentin. M-a descoperit deghizat în nabab.

— O să-l facem să fie schimbat din post, răspunse Corentin la urechea prietenului său.

Apoi, după un salut rece, începu să-l cerceteze pe furiș pe magistrat.

— Rămâi aici până mă întorc; mă duc la prefectură, zise Carlos. Dacă nu mă întorc, înseamnă că poți să-ți faci cheful.

După ce rostise aceste cuvinte la urechea lui Peyrade, ca să nu-l dea de gol față de cameristă, Carlos ieși, nedorind să rămână sub privirile noului venit, în care recunoscuse unul dintre acei oameni blonzi, cu ochi albaștri, cumpliți de reci.

— E ofițerul de poliție pe care mi l-a trimis prefectul, îi zise Peyrade lui Corentin.

— Asta? răspunse Corentin. Te-ai lăsat dus de nas. Omul ăsta are trei perechi de cărți în pantofi. Se vedea după poziția piciorului în pantof. Și de

altfel, un ofițer de poliție n-are nevoie să se travestească!

Corentin coborî iute ca să și verifice bănuiala; Carlos se urca într-o birjă.

— Ei, domnule abate!... strigă Corentin.

Carlos întoarse capul, îl văzu pe Corentin și se urcă în birjă. Totuși Corentin avu vreme să se repeadă la ușa trăsurii și să-i spună:

— Atâta voiam să știu!

— Pe cheiul Malaquais! îi strigă Corentin birjarului, cu o ironie diavolească în accent și în priviri.

„Hait! își zise Jacques Collin, m-am fript, s-au lămurit; trebuie să le-o luăm înainte, și mai ales să știu ce vor de la noi.”

Corentin îl văzuse de, cinci sau șase ori pe abatele Carlos Herrera, iar privirea acestui om n-o putea uita. Recunoscuse de la început umerii pătrați, apoi umflăturile de pe obraz și cei trei țoi de talie în plus, obținuți cu ajutorul unui toc înăuntru pantofului.

— Ah, bătrâne, *te-au dus!* zise Corentin, văzând că nu se mai aflau în odaia de dormit decât Peyrade și Contenson.

— Cine? exclama Peyrade, al cărui glas răsună metalic. Câte zile mai am mi le petrec ținându-l pe frigare și învârtindu-l.

— E abatele Carlos Herrera, probabil un Corentin al Spaniei. Totul s-a lămurit. Spaniolul e un vicios de mare clasă care a vrut să-l căpătuiască pe tinerelul respectiv, scoțând bani din așternutul unei fete frumoase... Acuma rămâne să hotărâști tu dacă vrei să te bați în săbii cu un diplomat care mi se pare al naibii de perfid.

— O! strigă Contenson. El a încasat cei trei sute de mii de franci în ziua când am arestat-o pe Esther. Era în birjă! Mi-amintesc de ochii aceia, de frunte, de semnele de vărsat.

— Ah, ce zestre ar fi avut biata mea Lydie! exclama Peyrade.

— Poți să rămâi nabab, zise Corentin. Ca să avem un ochi asupra Estherei, trebuie s-o pui în legătură cu Val-Noble, ea era adevărata metresă a lui Lucien de Rubempré.

— I-au și umflat cinci sute de mii de franci lui Nucingen, zise Contenson.

— Le mai trebuie încă o dată pe atâta, răspunse Corentin, moșia Rubempré costă un milion. Papa, zise dânsul bătându-l pe umăr pe Peyrade, o să poți avea peste o sută de mii de franci ca s-o măriți pe Lydie.

— Mai bine nu-mi vorbi de asta, Corentin. Dacă planul tău ar da greș, nu știu ce-aș fi în stare...

— Ai să-i ai poate chiar mâine! Abatele, dragul meu, e foarte șiret, trebuie să-i pupăm copita, e un diavol clasa-ntâi; dar îl am la mână, e om deștept, o să cadă la târguială. Încearcă să fii prost ca un nabab și nu te mai teme de nimic.

În seara acelei zile în care adevărații adversari se întâlniseră față-n față, pe un teren netezit, Lucien se duse să-și petreacă seara la palatul Grandlieu. Era multă lume. În fața tuturor invitaților, ducesa îl păstră câțeva vreme pe Lucien lângă ea, arătându-se extrem de binevoitoare.

— Ai fost plecat din oraș? îl întreabă dânsa.

— Da, doamnă ducesă. Sora mea, dorind să-mi ușureze căsătoria, a făcut sacrificii mari și am putut cumpăra moșia Rubempré, reconstituind-o în întregime. Dar am găsit în persoana notarului meu de la Paris un om îndemânatec. A știut să mă scutească de pretențiile pe care le-ar fi avut proprietarii, aflând numele cumpărătorului.

— E și un castel? zise Clotilde cu un zâmbet prea larg.

— Există ceva care seamănă cu un castel, dar înțelept ar fi să-l folosesc ca materiale pentru a clădi o casă modernă.

Ochii Clotildei scoteau flăcări de fericire printre zâmbetele-i de mulțumire.

— Vei juca astăzi un rubber^[98] cu tata, îi zise dânsa cu glas scăzut. Peste două săptămâni sper că vei fi invitat la masă.

— Așadar, dragă domnule, zise ducele de Grandlieu, se zice că ai cumpărat moșia Rubempré; felicitările mele. E un răspuns dat celor care pretind că ai datorii. Noi, ceștilalți, putem avea o datorie publică, ca Franța sau Anglia, dar, vezi dumneata, oamenii fără situație, începătorii, nu-și pot permite genul acesta...

— Vai, domnule duce, mai sunt încă dator cinci sute de mii de franci pe moșia mea.

— Ei, atunci trebuie să te căsătorești cu o fată să ți le aducă în zestre; dar ai să găsești cu greu, dumneata, o partidă atât de bogată în lumea noastră, unde se dă puțină zestre fetelor.

— Numele lor e o zestre suficientă, răspunse Lucien.

— Nu suntem decât trei jucători de wisk: Maufrigneuse, d'Espard și cu mine, zise ducele; vrei să fii al patrulea? îl întrebă pe Lucien, arătându-i masa de joc.

Clotilde se apropie ca să se uite cum joacă tatăl ei.

— Fetița vrea să cred că a venit pentru mine, zise ducele bătând-o pe mână și privindu-l dintr-o parte pe Lucien care rămase serios.

Lucien, partener cu domnul d'Espard, pierdu douăzeci de ludovici. Clotilde veni să-i spună ducesei:

— Dragă mamă, a fost inteligent, a pierdut.

La ora unsprezece, după câteva cuvinte de dragoste schimbate cu domnișoara de Grandlieu, Lucien se întoarse acasă și se vâri în pat, gândindu-se la triumful total pe care avea să-l dobândească după o lună de zile, căci nu se îndoia că va fi acceptat ca logodnic al Clotildei și căsătorit înainte de postul cel mare al anului 1830.

A doua zi, la ceasul când Lucien fuma câteva țigarete după dejun, împreună cu Carlos care era

foarte îngrijorat, li se anunță un domn de Saint-Estève (ce ironie) care dorea să vorbească sau cu abatele Carlos Herrera, sau cu domnul Lucien de Rubempré.

— I-a spus portarul că sunt plecat? exclamă abatele.

— Da, domnule abate, răspunse valetul.

— Ei, atunci primește-l tu pe omul ăsta, îi spuse el lui Lucien. Dar nu spune niciun cuvânt compromițător, nu lăsa să-ți scape niciun gest de mirare, e dușmanul.

— Mă vei auzi, spuse Lucien.

Carlos se ascunse în odaia alăturată și prin crăpătura ușii îl văzu intrând pe Corentin, pe care nu-l recunoscuse decât după glas, într-atât acel necunoscut om mare era înzestrat cu darul de a se transforma! În clipa aceea, Corentin semăna cu un șef de birou bătrân de la Finanțe.

— N-am onoarea de a fi cunoscut de dumneavoastră, domnul meu, zise Corentin, însă...

— Scuzați-mă că vă-nterup, domnul meu, însă...

— Însă, e vorba despre căsătoria dumneavoastră cu domnișoara Clotilde de Grandlieu, care nu se va face, zise atunci repede Corentin.

Lucien se așeză și nu răspunse nimic.

— Vă aflați în mâna unui om care poate, vrea și îi e ușor să dovedească ducelui de Grandlieu că moșia Rubempré va fi plătită cu banii pe care un nătărău vi i-a dat pentru metresa dumneavoastră, domnișoara Esther, zise Corentin mai departe. Se vor găsi cu ușurință minutele sentințelor în virtutea cărora domnișoara Esther a fost urmărită, și avem mijlocul de a-l face pe d'Estourny să vorbească. Manevrele extrem de iscusite folosite împotriva baronului de Nucingen vor fi date în vileag... În momentul de față totul se mai poate aranja. Dați o sumă de o sută de mii de franci și veți fi lăsați în pace... Toate astea pe mine nu mă interesează

cătuși de puțin. Sunt doar trimisul celor care fac acest șantaj, și asta e tot.

Corentin ar fi putut vorbi și un ceas, Lucien își fuma țigarea, părând total nepăsător.

— Domnul meu, răspunse el, nu vreau să știu cine sunteți, căci oamenii care se însărcinează cu asemenea misiuni nu au niciun nume, cel puțin pentru mine. V-am lăsat să vorbiți liniștit; sunteți în casa mea. Nu-mi pareți lipsit de inteligență, deci ascultați cu atenție următoarea dilemă. (Urmă o tăcere în timpul căreia Lucien opuse ochilor de pisică pe care Corentin îi îndrepta asupra lui, o privire de gheață.) Sau vă sprijiniți pe niște fapte cu desăvârșire false, și nu trebuie să-mi pese de ele; sau aveți dreptate, și atunci, dacă vă dau o sută de mii de franci, vă las dreptul de a-mi cere de tot atâtea ori câte o sută de mii de franci de câte ori cel ce vă trimite va putea găsi câte un Saint-Estève... În sfârșit, ca să isprăvim scurt stimabila dumneavoastră tranzacțiune, aflați că eu, Lucien de Rubempré, nu mă tem de nimeni. Nu am niciun amestec în matrapazlăcurile despre care îmi vorbiți. Dacă familia Grandlieu face nazuri, mai sunt de măritat și alte domnișoara de neam mare. Și în fine, nu e nicio rușine pentru mine dacă rămân burlac, mai ales dacă fac, așa cum credeți, un comerț de carne vie atât de rentabil.

— Dacă domnule abate Carlos Herrera...

— Domnul meu, zise Lucien, întrerupându-l pe Corentin, abatele Carlos Herrera se află în clipa de față în drum spre Spania; n-are niciun amestec în căsătoria mea, și nimic de-a face cu interesele mele. Acest bărbat de stat a avut bunăvoința de a mă ajuta multă vreme cu sfaturile sale, dar trebuie să răspundă de activitatea sa în fața maiestății-sale regele Spaniei; dacă aveți de vorbit cu dânsul, vă recomand s-o luați spre Madrid.

— Domnul meu, zise neted Corentin, nu veți fi niciodată soțul domnișoarei Clotilde de Grandlieu.

— Cu atât mai rău pentru ea, răspunse Lucien, împingându-l nerăbdător pe Corentin spre ușă.

— V-ați gândit bine? întrebă rece Corentin.

— Domnul meu, nu vă dau dreptul nici de a vă amesteca în treburile mele, nici de a mă face să pierd o țigaretă, zise Lucien aruncându-și țigarea stinsă.

— Adio, domnule, zise Corentin. Nu ne vom mai vedea... Dar veți avea cu siguranță o clipă în viață, în care ați da jumătate din averea dumneavoastră ca să mă fi chemat îndărăt de pe scară acum.

Ca răspuns la această amenințare, Carlos făcu gestul de a tăia un cap.

— Și acum la treabă! exclamă dânsul privindu-l pe Lucien care se-ngălbenise după această cumplită convorbire.

Dacă, în numărul destul de restrâns al cititorilor care se ocupă de partea morală și filosofică a unei cărți, s-ar găsi numai unul în stare de a-l crede mulțumit pe baronul de Nucingen, acela ar dovedi cât e de greu să supui o inimă de curtezană unor legi fiziologice, oricare ar fi ele. Esther se hotărâse să-l facă pe sărmanul milionar să plătească scump ceea ce el, milionarul, numea *momendul driumvului*. Astfel încât în primele zile ale lunii februarie 1830, *migul balad* încă nu fusese inaugurat.

— Însă de Lăsata Secului, la Carnaval, le zise Esther confidențial prietenelor ei, care îi comunicară mai departe îndată baronului, îmi deschid prăvălia și vreau să-mi fac mușteriu fericit ca un pașă.

Vorba aceasta deveni proverbială în lumea cocotelor. Astfel că baronul se jeluia destul de mult. Întocmai ca un om însurat, ajunsese deștul de caraghios, începuse să se plângă de față cu intimii, și nemulțumirea sa răbufnea. În același timp, Esther își juca mai departe, conștiincios, rolul de marchiză de Pompadour a regelui speculanților. De

pe acuma dăduse două sau trei mici serate numai ca să-l aducă în casă pe Lucien. Lousteau, Rastignac, du Tillet, Bixiou, Nathan, contele de Brambourg, floarea depravării deveniră intimi ai casei. În sfârșit, Esther primi drept actrițe în comedia pe care-o juca, pe Tullia, pe Florentine, pe Fanny-Beaupré, pe Florine, două actrițe și două dansatoare și apoi pe doamna du Val-Noble. Nimic mai trist decât o casă de curtezană fără piperul rivalităților, jocul gâtelilor și varietatea fețelor. În șase săptămâni, Esther ajunsese femeia cea mai spirituală, cea mai amuzantă, cea mai frumoasă și mai elegantă dintre acei paria feminini care alcătuiesc clasa femeilor întreținute. Așezată pe adevăratu-i pedestal, degusta toate satisfacțiile de vanitate care seduc femeile obișnuite, dar făcea lucrul acesta ca o ființă pe care un gând tainic o așază deasupra castei sale. Păstra în inimă o imagine despre sine care o făcea totodată să roșească și să fie mândră, nu-i dispărea din conștiință clipa decăderii; drept care trăia o viață dublă și i se făcea milă de rolul pe care-l juca. Ironiile-i amare păstrau urma dispoziției ei lăuntrice și în această dispoziție stăruia disprețul adânc pe care îngerul iubirii, cuprins în curtezană, îl păstra pentru rolul acela netrebnic și scârnav jucat de către trup, în prezența sufletului. Deopotrivă spectator și actor, judecător și împricinat, întrupa basmul minunat din povestirile arabe, unde găsești aproape totdeauna o ființă sublimă, ascunsă sub un înveliș înșelător, și al cărei model se afla sub numele lui Nabucodonosor în cartea cărților, Biblia. De vreme ce-și îngăduise să trăiască numai până a doua zi după săvârșirea infidelității, victima avea dreptul să se distreze un pic pe seama călăului. De altminteri, aflând câte ceva despre mijloacele ascunse și rușinoase prin care baronul își câștigase averea uriașă, Esther nu mai avea scrupule, și îi plăcu să joace rolul zeiței Ate, Răzbunarea, după expresia lui Carlos. În

consecință se făcea, pe rând, încântătoare și urâcioasă față de milionarul care nu trăia decât prin dânsa. Când baronul ajungea într-un asemenea hal de suferință, încât dorea s-o părăsească pe Esther, ea îl recâștiga printr-o scenă de tandrețe.

Herrera, plecat foarte ostentativ spre Spania, se opri la Tours. Trimisese trăsura mai departe până la Bordeaux, lăsând în ea un valet de închiriat, însărcinat să joace rolul stăpânului și să-l aștepte într-un hotel din Bordeaux. Apoi, întors cu diligența sub înfățișarea unui voiajor comercial, se instalase în taină la Esther, de unde, prin Asia, Europa și Paccard, își conducea cu grija uneltirile, supraveghind totul și mai ales pe Peyrade.

Cam cu două săptămâni înainte de ziua fixată pentru inaugurarea palatului, hotărâtă să aibă loc a doua zi după primul bal de la Operă, curtezana, pe care cuvintele ei de duh începeau s-o facă de temut, se afla la Teatrul Italian, în fundul lojei pe care baronul, silit să-i procure o lojă, i-o închiriasse la parter, ca să-și ascundă acolo metresa și să nu se arate în public cu dânsa la câțiva pași de doamna de Nucingen. Esther își alesese loja în așa fel încât s-o poată privi pe aceea a doamnei de Sérisy, pe care Lucien o însoțea aproape totdeauna. Sărmana curtezană n-avea altă fericire decât să-l privească pe Lucien, marțile, joile și sâmbetele, cum stătea lângă doamna de Sérisy. Esther îl văzu atunci pe la orele nouă și jumătate pe Lucien intrând în loja contesei, cu fruntea înnegurată, palid și cu fața aproape descompusă. Aceste semne de pustiire lăuntrică nu erau vizibile decât pentru Esther. O femeie care iubește un bărbat îi cunoaște fața cum cunoaște un marinar largul mării. „Dumnezeule! Ce-o fi având?... Ce s-o fi întâmplat? Are oare nevoie să vorbească acelui înger al iadului, care e pentru el un înger păzitor și care trăiește ascuns mire mansarda Europei și a Asiei?” Preocupată de gânduri atât de chinuitoare, Esther de-abia auzea muzica, încât e ușor de crezut că nu-l asculta deloc

pe baron care ținea între amândouă mâinile o mână a *înșerului*, orbindu-i în jargonul sau ale cărui sonorități ciudate trebuie să dea tot atâta bătaie de cap cui le citește ca și cui le aude.

— *Ezder*, zise dânsul lăsându-i mână și împingându-i-o cu o ușoară mișcare de ciudă *madale nu m-azgulți!*

— Uite ce e, baroane, te bâlbâi în amor cum te bâlbâi și în franceză.

— *Tertaifel!*

— Aici nu sunt în buduarul meu, sunt la Teatrul Italian. Dacă n-ai fi una dintre acele case de bani fabricate de Hurer sau Fichet, preschimbată în om printr-o minune a naturii, n-ai face atâta gălăgie în loja unei femei căreia îi place muzica. Cred și eu că nu te ascult! Șezi aici foșnind în rochia mea ca un bărzăune în hârtie și mă faci să râd de milă. Îmi spui: *Ejdi vrumoază, de-aj mângă doadă...* îngâmfat bătrân! Dacă ți-aș răspunde: *Azi îmi displaci mai puțin decât ieri, hai să ne întoarcem acasă*. Ei după felul cum te văd că suspini (căci deși nu te ascult, te simt), îmi dau seama că ai mâncat enorm și că îți începi digestia. Află de la mine (te cost destul de scump ca să-ți dau din timp în timp câte un sfat în schimbul banilor dumitale!), află, dragul meu, că atunci când cineva are digestia atât de dificilă ca a dumitale, nu are voie să-i spună oricând și la ore nepotrivite, iubitei sale: *Ejdi vrumoază...* Un bătrân soldat a murit de o asemenea îngâmfare „în brațele religiei”, după cum spune Blondet... E ora zece, ai isprăvit cina la ora nouă, la du Tillet, cu victima dumitale, contele de Brambourg, ai de mistuit milioane și trufie, așa că pe la mine să mai treci mâine.

— *Câd ejdi te grudă!*... exclamă baronul, recunoscând cât de adânc îndreptățit era acest argument medical.

— Crudă?... zise Esther privindu-l mereu pe Lucien. Nu i-ai consultat pe Bianchon, pe

Desplein, pe bătrânul Haudry... De când întrevezi zorile fericirii dumitale, știi cum îmi pari?

— *Gum?*

— Ca un omuleț înfășurat în flanele, care face o dată pe oră o plimbare de la fotoliu până la fereastră și îndărăt, ca să vadă dacă termometrul e la temperatura pentru viermii de mătase, cea pe care i-a ordonat-o doctorul...

— *Gaide, ejdi o incradă!* exclamă baronul desperat că aude o muzică pe care totuși bătrânii amorezați o aud destul de adesea la Teatrul Italian.

— Ingrată? zise Esther. Și mă rog, ce-am de la dumneata până la ora asta?... O mulțime de neplăceri. Ia spune, papa! Mă pot mândri cu dumneata? Dumneata da, te mândrești cu mine, îți port foarte frumos livrea. Mi-ai plătit datoriile!... Fie! Dar ai șterpelit destule milioane... (Aha, nu te strâmba, ai recunoscut față de mine!) ca să nu te uiți la ce-ai dat pentru mine. Și încă asta e cea mai mare laudă a dumitale... Curvă și hoț, mai bună potrivire nici că se putea. Ai construit o cușcă splendidă pentru un papagal care-ți place... Du-te și întreabă un papagal din Brazilia dacă datorează recunoștință celui care l-a vârat într-o cușcă aurită... Nu mă mai privi așa, că semeni cu un Budha... Îți arăți papagalul roșu și alb prin tot Parisul. Spui: „Exista cineva în Paris cu un papagal ca al meu?... Și cum mai cârâie! Ce vorbe de duh amuzante scoate!...” Intră du Tillet, papagalul zice: „Bună dimineața, șmecherule...” Ești fericit ca un olandez, care are o lalea unică, sau ca un fost nabab căruia Anglia îi servește o pensie în Asia și un voiajor comercial i-a vândut prima tabacheră elvețiană care cântă trei uverturi. Vrei inima mea? Ei, află c-o să-ți dau puțința s-o câștigi.

— *Zbune, zbune... Vag dod bendru mada... Îmi blage ză mă iei în palon mada!*

— Fii tânăr, fii frumos, fii ca Lucien de Rubempré care-i acolo în loja soției dumitale, și o

să-ți dau gratis ceea ce nu vei cumpăra niciodată cu toate milioanele dumitale!...

— *De bărăzezg, găgi într-atefăr, azdă-zeară ejdi nezuveridă...* zise rechinul căruia i se lungise fața.

— Ei, atunci noapte bună, răspunse Esther. Spune-i lui *Şorj* să-ți ridice foarte sus capul patului, să-ți pună picioarele în jos, căci astă-seară ai o culoare care vestește apoplexia... Scumpule, n-o să poți spune că nu mă interesez de sănătatea dumitale.

Baronul stătea în picioare și ținea mâna pe clanța ușii.

— Nucingen, aici!... făcu Esther, chemându-l îndărăt cu un gest disprețuitor.

Baronul se aplecă spre dânsa cu o slugărnice de câine.

— Vrei să mă vezi drăguță cu dumneata și să-ți dau astă-seară la mine pahare de apă cu zahăr, coșcolindu-te, monstru bătrân?...

— *Îmi vrângi inima...*

— Haide, adu-mi-l pe Lucien să-l invit la ospățul nostru măreț și să fiu sigură că n-o să lipsească. Dacă izbutești această mică tranzacție, o să-ți spun așa de bine că te iubesc, bătrânul meu Frédéric, încât ai să mă crezi...

— *Ejdi o frājidoare*, zise baronul, sărutându-i mânășă. *Aj brimi ză azguld un geaz te inzulte, tagă ai afea todteauna o trăcălăjenie la urmă...*

— Hai, că dacă nu mă ascuți... zise dânsa amenințându-l pe baron cu degetul ca pe un copil.

Baronul dădu din cap ca o pasăre prinsă în laț și care vrea să-l înduplece pe vânător.

— Dumnezeule! Ce-o fi cu Lucien? își spuse dânsa când rămase singură și nu-și mai opri lacrimile care începură să curgă, niciodată n-a fost așa de trist!

Iată ce i se întâmplase lui Lucien chiar în seara aceea. Ieșise la ora nouă, ca în fiecare seară, în cupeul său, să se ducă la palatul Grandlieu. Păstrându-și calul de călărie și calul de cabrioletă

pentru dimineață, așa cum fac toți tinerii, luase un cupeu pentru serile de iarnă, și luase cu chirie de la cea mai bună firmă unul dintre cele mai splendide cupeuri, cu cai admirabili. De o lună totul îi mergea bine: cinase de trei ori la palatul Grandlieu, ducele fusese foarte drăguț cu ei: vânzând cu trei sute de mii de franci acțiunile societății de omnibuse, putuse plăti încă o treime din prețul moșiei. Clotilde de Grandlieu, care își pusese niște rochii încântătoare, se înroșea când intra dânsul în salon, de parcă avea zece borcane de fard pe față și de altminteri mărturisea sus și tare că îl iubește cu patimă. Unele persoane destul de sus puse vorbeau despre căsătoria lui Lucien și a domnișoarei de Grandlieu ca despre un lucru probabil. Ducele de Grandlieu, fost ambasador în Spania și pentru scurt timp ministru al Afacerilor Străine, îi făgăduise ducesei de Grandlieu că-i va cere regelui titlul de marchiz pentru Lucien. Prin urmare, după ce luase cina la doamna de Sérisy, Lucien se dusesese în seara aceea din rue de Chaussée-d'Antin în cartierul Saint-Germain să-și facă vizita zilnică. Sosește, vizitiul cere să se deschidă poarta, i se, deschide, trage la scară. Coborând din trăsură, Lucien vede patru echipaje în curte. Zărindu-l pe domnul de Rubempré, unul dintre lachei, care deschidea și închidea ușa vestibulului, iese pe peron și se proptește în fața porții ca un soldat care stă de sentină.

— Înălțimea Sa nu e acasă! spuse dânsul

— Doamna ducesă primește, îi zice Lucien.

— Doamna ducesă a plecat în oraș, răspunse valetul cu gravitate.

— Domnișoara Clotilde...

— Nu cred că domnișoara Clotilde îl va primi pe domnul în lipsa doamnei contese...

— Dar e lume în vizită, exclamă Lucien lovit de trăsnet.

— Nu știu, răspunde lacheul, încercând să fie în același timp prost și respectuos.

Nu e nimic mai cumplit decât eticheta pentru cei care o admit drept legea cea mai temută a societății. Lucien ghici ușor înțelesul acestei scene îngrozitoare pentru el: ducele și ducesa nu voiau să-l primească; își simți măduva înghețând în inelele șirii spinării și o ușoară sudoare rece făcu să-i apară câteva broboane pe frunte. Această convorbire avusese loc în fața valetului lui Lucien, care ținea clanța ușii de la trăsură și șovăia dacă s-o închidă sau nu; Lucien îi tăcu semn că pleacă iarăși; dar, urcând în trăsură, auzi zgomot de lume care coboară scara, și lacheul veni să cheme:

— Trăsura domnului duce de Chaulieu! Trăsura doamnei vicontese de Grandlieu!

Lucien nu-i spuse vizitiului decât atât:

— Repede la Teatrul Italian!

În ciuda grabei cu care se mișcase, nefericitul dandi nu izbuti să evite o întâlnire cu ducele de Chaulieu și fiul său, ducele de Rhétoré, cu care fu silit să schimbe saluturi, dar mute, căci dâșii nu-i spuseră niciun cuvânt. O mare catastrofă la curte, căderea unui favorit temut, se îndeplinește adesea în pragul unui cabinet printr-o vorbă rostită de un ușier cu fața de ceară. „Cum să-l fac pe sfetnicul meu să afle pe loc dezastrul?” se întreba Lucien, urcându-se la Teatrul Italian... Ce se petrece?”... Tot felul de presupuneri îi treceau prin minte.

Iata ce se întâmplase. În dimineața aceleiași zile, la ceasurile unsprezece, ducele de Grandlieu spusese, intrând în salonașul unde se dejuna în familie, după ce-o sărutase pe Clotilde:

— Copila mea, până la noi ordine, nu te mai ocupa de musiu Rubempré.

Apoi o luase pe ducesă de mână și o dusese în nișa unei ferestre, ca să-i șoptească, cu glas scăzut, câteva cuvinte, care-o făcuseră pe biata Clotilde să se schimbe la față. Domnișoara de Grandlieu se uita la maică-sa cum îl ascultă pe duce și îi observă pe față o vie surprindere.

— Jean, îi spusese ducele unuia dintre valeți, du bilețelul acesta domnului duce de Chaulieu și roagă-l să-ți răspundă cu da sau nu. Îl invit să cineze astă-seară cu noi, îi spuse dânsul soției sale.

Dejunul fu trist. Ducea păru gânditoare, ducele supărat pe sine însuși, iar Clotilde se ținu cu greu să nu plângă.

— Fetița mea, tatăl tău are dreptate, ascultă-l, îi spusese mama ei înduioșată. Nu pot să spun ca el: „Nu te mai gândi la Lucien!” Nu, îți înțeleg durerea. (Clotilde îi sărută mâna maică-sii.) Dar îți voi spune, scumpa mea: așteaptă fără să faci nicio mișcare, suferă în tăcere, deoarece îl iubești, încrede-te în dragostea părinților tăi! Cucoanele mari, copila mea, sunt mari fiindcă știu totdeauna să-și facă datoria în orice împrejurare și cu nobleță.

— Despre ce e vorba?... întrebuse Clotilde palidă ca un crin.

— Despre niște lucruri prea grave ca să-ți pot vorbi de ele, fetița mea, răspunse ducesa; căci dacă nu sunt adevărate, ți-ar mânji gândurile fără folos; iar dacă sunt adevărate, de-abia nu trebuie să le cunoști.

La ora șase, ducele de Chaulieu îl găsisse pe ducele de Grandlieu care-l aștepta în cabinetul său.

— Ascultă, Henri... (Cei doi duci se tutuiau și-și spuneau pe numele de botez. Este una dintre acele nuanțe inventate ca să marcheze gradele de intimitate, să pună stavilă năvalei familiarității franceze și să umilească vanitățile.) Ascultă, Henri, sunt într-o încurcătură așa de mare, încât nu pot să mă sfătuiesc decât cu un vechi prieten, bun cunoscător al lumii afacerilor, și tu ești hârșit. Fiică-mea Clotilde îl iubește, după cum știi, pe junele Rubempré, pe care am fost întrucâtva silit să i-l făgăduiesc de soț. Am fost totdeauna împotriva acestei căsătorii; dar, în fine, doamna de Grandlieu nu s-a priceput să reziste iubirii Clotildei. După ce tânărul și-a cumpărat moșia

familiei sale, după ce-a plătit-o pe trei sferturi, din partea mea n-au mai existat obiecții. Dar iată că am primit aseară o scrisoare anonimă (știi și tu că nu trebuie să ne pese de așa ceva), în care se susține că averea băiatului ăstuia vine dintr-o sursă murdară și că ne minte când ne spune că soră-sa îi dă sumele necesare pentru cumpărarea moșiei. Mi se cere în mod imperativ, în numele fericirii fiicării și al prestigiului familiei noastre, să mă informez, indicându-mi-se totodată și prin ce mijloace. Poftim, întâi citește-o.

— Împărtășesc părerea ta despre scrisorile anonime, dragul meu Ferdinand, răspunse ducele de Chaulieu după ce citise scrisoarea; dar deși le disprețuiesc, trebuie să tragem folos de pe urma lor. Cu scrisorile acestea e exact ca și cu spionii. Nu-l mai primi pe tânărul acela și să ne luăm informații... Ei, dar am ce-ți trebuie. Notarul tău e Derville, un om în care avem toată încrederea; cunoaște secretele multor familii, poate să mai cunoască unul. E un om corect, un om cu greutate, un om de onoare; e șiret, viclean; dar nu are decât șiretenia necesară afacerilor, nu trebuie să-l întrebuințezi decât pentru a obține o mărturie de care să se poată ține seama. Avem la Ministerul Afacerilor Străine, detașat de către poliția regatului, un om fără pereche pentru descoperirea secretelor de stat; îl trimitem adesea în misiuni. Anunță-l pe Derville că în chestiunea asta va avea un adjunct. Spionul nostru e *un domn* care-o se se prezintă decorat cu crucea Legiunii de Onoare, o să aibă înfățișarea unui diplomat. Secătura asta va fi vânătorul, iar Derville se va mărgini să asiste la vânătoare. Notarul o să-ți spună dacă muntele a fătat un șoarece, sau dacă trebuie să rupi orice legătură cu junele Rubempré. Într-o săptămână ai să știi despre ce este vorba.

— Tânărul nu este încă destul de marchiz ca să se formalizeze că nu mă găsește acasă timp de o săptămână, spusese ducele de Grandlieu.

— Mai ales dacă i-o dai pe fiică-ta de nevestă, răspunsese fostul ministru. Iar dacă anonima spune adevărul, cu atât mai mult, ce-ți pasă? O s-o trimiți pe Clotilde în călătorie cu noră-mea Madeleine, care vrea să se ducă în Italia...

— Mă scoți din încurcătură! Și nu știu încă dacă e cazul să-ți mulțumesc... Așteptăm să vedem cum se desfășoară lucrurile. A, exclamase ducele de Grandlieu, dar cum se numește domnul de care-mi vorbești? Trebuie să-l anunț pe Derville... Trimite-mi-l mâine, în jurul orei patru, Derville o să fie la mine, o să-i pun în contact.

— Adevăratul nume, zise fostul ministru, e, mi se pare, Corentin... (un nume pe care trebuie să-l uiți îndată), dar persoana o să vină la tine înarmată cu numele său oficial. Pretinde să fie numit domnul de Saint-nu-știu-ce... Ah, Saint-Yves! Saint-Valère, sau cam așa ceva; poți să te bizui pe el; Ludovic al XVIII-lea se bizuia pe el fără rezerve.

După această consfătuire majordomul primi poruncă să nu-l primească pe domnul de Rubempré, ceea ce și făcuse.

Lucien se plimba prin foaierul Teatrului Italian ca un om beat. Se vedea ajuns de râsul întregului Paris. Ducele de Rhétoré era pentru el unul dintre acei dușmani nemiloși cărora trebuie să le surâzi fără să te poți răzbuna pe dânșii, căci nu te ating decât respectând legile lumii bune. Ducele de Rhétoré cunoștea scena petrecută pe terasa palatului de Grandlieu. Lucien, care-și dădea seama cât de necesar e să-l pună la curent cu această catastrofă năprasnică pe actualul său consilier particular intim, se temu că se compromite dacă se duce la Esther, unde putea întâlni pe cineva. Uită că Esther e la teatru, atât era de zăpăcit; și în mijlocul unor asemenea greutăți, trebuia să mai și stea de vorbă cu Rastignac care, neștiind încă ce se întâmplase, îl felicita pentru

apropiata sa căsătorie. În clipa aceea Nucingen se apropie zâmbind de Lucien și-i spuse:

— *Frei ză-mi vagi blăgerea te-a feni z-o fezi pe matam de Jamby care frea ză de infide berzonal la inaucurarea migului nozdru gămin...*

— Cu plăcere, baroane, răspunse Lucien, căruia financiarul îi apărea ca un înger salvator.

— Lasă-ne, îi zise Esther domnului de Nucingen, când îl văzu intrând pe Lucien. Du-te s-o vezi pe doamna du Val-Noble, pe care-o zăresc într-o lojă de la balconul al treilea cu nababul ei... Mulți nababi mai cresc în India, adaugă dânsa, aruncându-i o privire complice lui Lucien.

— Și acela, zise Lucien zâmbind, seamănă foarte tare cu al dumitale.

— Și, zise Esther răspunzându-i lui Lucien cu alta privire complice, deși vorbea mai departe cu baronul, adu-mi-o cu nababul ei care are mare poftă să te cunoască; se zice ca e putred de bogat. Biata femeie mi s-a plâns de nu știu câte ori, pretinde că nababul nu prea marșează; și, poate că, dacă l-ai mai ușura, ar da mai ușor.

— *Ge, ne grezi be doți nijde khoți?* întrebă baronul.

— Ce ai, iubitul meu?... șopti ea la urechea lui Lucien, atingându-i-o cu buzele, de îndată ce se închise ușa lojii.

— Sunt pierdut! Nu m-au primit în palatul Grandlieu, sub pretext că nu era nimeni acasă; ducele și ducesa erau, și cinci trăsurile așteptau în curte.

— Ce, căsătoria nu s-ar mai face? îngăimă Esther tulburată, căci întrevedea paradisul.

— Încă nu știu ce se urzește împotriva mea...

— Iubitul meu, îi răspunse dânsa cu un glas adorabil de mângâietor, nu pune la inimă. Ai să te căsătorești și mai strălucit mai târziu. O să-ți câștigi două moșii...

— Oferă un supeu astă-seară, ca să pot vorbi în taină cu Carlos și mai cu seamă invită-l pe falsul

englez și pe doamna du Val-Noble. Nababul ăsta m-a dus de răpă, ne e dușman, o să-l avem la îndemână și...

Dar Lucien se opri făcând un gest de disperare.

— Ce s-a întâmplat? întrebă sărmana curtezană, care se simțea ca pe jăratec.

— Mă vede doamna de Sérisy, exclamă Lucien, și culmea nenorocirii, ducele de Rhétoré, unul dintre martorii pățaniei mele, e cu dânsa.

Într-adevăr, chiar în clipa aceea, ducele de Rhétorése distra pe seama durerii contesei de Sérisy.

— Îl lași pe Lucien să se arate în loja domnișoarei Esther, spunea tânărul duce, arătând și loja și pe Lucien. Dumneata, care-l protejezi, ar trebui să-l previi că așa ceva nu se face. La ea poți să supezi, poți chiar să... Dar, într-adevăr, nu mă mai mir că familia Grandlieu a devenit foarte rece cu el; adineauri am văzut cum au refuzat să-l primească...

— Ființele astea sunt foarte primejdioase, zise doamna de Sérisy care stătea cu binoclul fixat asupra lojei Estherei.

— Da, zise ducele, atât prin ceea ce pot, cât și prin ceea ce urmăresc.

— O să-l ruineze femeile astea! zise doamna de Sérisy, căci aud că sunt la fel de costisitoare când nu le plătești, ca și atunci când le plătești.

— Nu pentru el!... răspunse tânărul duce, făcând pe miratul. Nu-l costă niciun ban, la nevoie mai curând i-ar da bani, toate fug după el!

Contesa avu o mică tresărire nervoasă a gurii, care nu putea fi cuprinsă în categoria surâsurilor sale.

— Ei atunci, zise Esther, vino să supezi la miezul nopții. Adu-i pe Blondet și pe Rastignac. Să avem cel puțin doi oameni amuzanți și să nu fim mai mulți de nouă.

— Ar trebui găsit un mijloc de a-l pune pe baron s-o caute pe Europa, sub pretext că trebuie

anunțată Asia și ai putea să-i spui ce mi s-a întâmplat, așa încât Carlos să afle înainte de a-l avea în mână pe nabab.

— Se va face, zise Esther.

Astfel că Peyrade avea probabil să ajungă, fără să știe, sub același acoperământ cu potrivnicul său. Tigrul venea în peștera leului, și încă a unui leu însoțit de garda sa.

Când Lucien se întoarse în loja doamnei de Sérisy, în loc să întoarcă spre el capul, să-i zâmbească și să-și adune faldurile rochiei ca să-i facă loc lângă dânsa, contesa se făcu a nu-l lua câtuși de puțin în seama și se uită mai departe în sală; dar Lucien observă, după tremurul binocului, că ea era în prada uneia dintre acele tulburări cumplite prin care se plătesc fericirile neîngăduite. Totuși coborî în partea din față a lojei, lângă dânsa și se instala în celălalt colț, lăsând între contesă și el însuși un mic gol; se sprijini pe marginea lojei cu cotul drept și-și ținu bărbia în mână înmănușată; apoi, se întoarse spre ea pe trei sferturi, așteptând un cuvânt. Până la mijlocul actului, contesa nu-i spusese încă nimic și nu-l privise.

— Nu știu de ce ești aici, îi zise dânsa; locul dumitale e în loja domnișoarei Esther...

— La dânsa mă duc. spuse Lucien și ieși fără s-o privească pe contesă.

— Vai, draga, zise doamna du Val-Noble intrând în loja Estherei cu Peyrade pe care baronul de Nucingen nu-l recunoscuse, sunt încântată că ți-l pot prezenta pe domnul Samuel Johnson, e un mare admirator al talentului domnului de Nucingen.

— E adevărat, domnul meu? întrebă Esther, zâmbindu-i lui Peyrade.

— O, *yes, molt*. zise Peyrade.

— Ei, baroane, se aude o franțuzească asemănătoare cu a dumitale, cam cum seamănă bretona cu dialectul din Burgundia. O să mă distrez să vă aud vorbind de afaceri... Știi ce

aștept de la dumneata, domnule nabab? Ca să faci cunoștință cu baronul meu, zise dânsa surâzând.

— *O, yes, mersy, dbomnevoastră me prezent la sir berronet.*

— Da, urmă dânsa... Trebuie să-mi faci plăcerea de a supa la mine... Nu exista nimic mai bun decât șampania ca să apropie oamenii. Ea încheie toate afacerile și mai ales cele în care te înfunzi. Vino astă-seară, ai să găsești băieți buni! Iar tu, dragă Frédéric, șopti ea la urechea baronului, ai trăsura afară, dă o fugă până-n rue Saint-Georges și adu-mi-o pe Europa, trebuie să-i spun două vorbe pentru supeu... L-am invitat și pe Lucien, o să ne aducă doi oameni de duh... O să-l luăm în balon pe englez, zise ea la ureche doamnei du Val-Noble.

Peyrade și baronul le lăsară singure pe cele două femei.

— Vai, dragă, dacă izbutești să-l iei în balon pe ticălosul ăsta bătrân, înseamnă că ești foarte deșteaptă, zise doamna du Val-Noble.

— Dacă nu izbutesc, mi-l poți împrumuta pe o săptămână, răspunse Esther râzând.

— Nu, nu l-ai ține nicio jumătate de zi! exclamă doamna du Val-Noble. Amară pâine mai mănânc și eu; îmi rup dinții în ea. Cât mai am zile, nu mai vreau să mă ocup de fericirea nici unui englez... Toți sunt niște egoiști reci, niște porci cu haine pe ei...

— Ce, e grosolan? întrebă Esther zâmbind.

— Dimpotrivă, dragă, monstrul nu mi-a zis nici până astăzi *tu*.

— În nicio împrejurare? întrebă Esther.

— Ticălosul îmi spune mereu doamnă și își păstrează cel mai deplin sânge rece din lume în momentul în care toți bărbații sunt mai mult sau mai puțin drăguți. Pe legea mea, amorul e pentru el ceva cam ca bărbieritul. Își șterge bricele, le pune la loc în toc, se privește în oglindă și ai zice că se gândește: „Nu m-am tăiat”. Și pe urmă mă tratează

cu un respect care mă înnebunește. Închipuie-ți că măgarul ăsta de lord Zgârgă știe cum să te distreze! Îl face pe bietul Théodore să se ascundă și-l ține în picioare câte o jumătate de zi într-un dulap. Și apoi urmărește să facă totul pe dos decât vreau eu. Și zgârcit... Ca Gobseck și Gigonnet la un loc. Mă duce să mănânc în oraș, dar nu plătește trăsura care mă duce acasă, dacă din întâmplare n-am cerut-o pe a mea.

— Și ce-ți dă pentru slujba asta? întrebă Esther.

— Nimic, dragă, nimic. Cinci sute de franci mari și lați pe lună și-mi plătește chiar chiria trăsuri. Dar ce e și asta, draga mea?... O trăsură ca aceea pe care-o închiriază băcanii în ziua nunții ca să se ducă la primărie, la biserică și la birt... Mă pisează cu respectul. Dacă încerc să am nervi și să fiu prost dispusă, nu se supără, spune: „*O thoresc ka milady se feke mecile sale thorințe feencke nemek no ye mai detesteibl!* — *no gentleman – theket se sponem la o gentledame. Sonteti on bellot bomback, o merfe!*... *Domnevostre apartăm la o member of society de temperance and antislavery*”^[99]. Și măgarul rămâne sec, bătos și rece, dându-mi de înțeles că are respect față de mine ca față de un sclav negru, și că asta nu pornește de la inimă, ci de la principiile lui de anti-sclavagist.

— Mai măgar nu se poate, zise Esther, dar eu în locul tău l-aș lăsa în sapă de lemn pe chinezul ăla.

— Las în sapă de lemn? zise doamna du Val-Noble. Ar trebui să fie amorezat de mine!... Dar nici tu n-ai putea să-i ceri două centime. Te-ar asculta cu gravitate și ți-ar spune cu formele acelea britanice, care fac să pară politicoase și perechile de palme, că te plătește destul de scump, *phentru mec locro ce-y yeste amor în piet seu existence*.

— Și când te gândești că în meseria noastră te poți întâlni și cu d-ăștia! exclamă Esther.

— Vai, dragă, tu ai avut noroc!... Îngrijește-l bine pe Nucingen al tău.

— Dar nababul ăsta al tău și-a vârât ceva în cap?

— Da, după câte îmi spune Adèle, răspunse doamna du Val-Noble.

— Uite, dragă, omul ăsta să știi că s-a hotărât să se facă urât de-o femeie și s-o silească să-l trimeată acasă la o dată fixă, zise Esther.

— Sau poate că vrea să facă afaceri cu Nucingen și m-a luat știind că suntem prietene, Adèle asta crede, răspunse doamna du Val-Noble. Iată de ce ți l-am prezentat astă-seară. A, dacă aș putea fi sigură de planurile lui, ce bine m-aș înțelege eu cu tine și cu Nucingen.

— Nu-ți ieși din fire? întrebă Esther. Nu-l repezi?

— Poți încerca și tu cât ești de deșteaptă... Ei, află că, deși ești drăguță, te-ar omorî cu surâsurile lui de gheață. Ți-ar răspunde: „*Yo sunt antislavery și thumnevoastre sunteți liberty...*” Oricât de amuzante lucruri i-ai spune, s-ar uita la tine și ar spune: „*Very good!*” Și ai observa că în ochii lui nu ești altceva decât o paiață.

— Dar dacă te înfurii?

— Tot aia! Ar fi pentru el un spectacol. Poți să-l operezi în partea stângă, sub sân, nu-i faci niciun rău; trebuie să aibă măruntaie de tinichea. Așa i-am și spus. Mi-a răspuns: „*Yo am acest excellent fîsical construcșan...*” Și mereu politicos. Dragă, poartă mânuși pe suflet... Mai rabd câteva zile chinul ca să-mi satisfac curiozitatea. Dacă nu era asta, l-aș fi pus până acum pe Filip să-l cârpească pe lord. Filip n-are pereche la spadă, numai mijlocul ăsta mai rămâne...

— Tocmai asta voiam să-ți spun! exclamă Esther. Dar ar trebui să afli mai înainte dacă știe să boxeze, căci englezii ăștia bătrâni, dragă, păstrează totdeauna o rezervă de șiretenie.

— Ca ăsta nu-i nimeni!... Dacă l-ai vedea cum mă întreabă ce poruncesc, și la ce oră poate să se înființeze, ca să vină să mă surprindă (bineînțeles!)

și punând la bătaie toate formulele respectuoase, așa-zise ale gentlemanilor, ai zice: O *adoră pe femeia asta!* Și nicio femeie n-ar zice altceva.

— Și mai suntem și invidiate, dragă, spuse Esther.

— Ei, bravo!... exclamă doamna du Val-Noble. Uite, toate am aflat, mai mult sau mai puțin în viața noastră, cât le pasă de noi; dar, dragă, niciodată nu m-a înjosit grosolănia atât de nemilos, de adânc și de total, cât mă înjosește respectul acestui burduf umflat, plin cu vin de Porto. Când e afumat, pleacă, să nu fie *anpleznt*, îi spune el Adelei, și să nu *apartain* la două puteri în același moment: femeia și vinul. Abuzează de birja mea închiriată, o folosește mai mult decât mine... Ah, de l-aș putea face să cadă deseară sub masă... Dar bea zece sticle și e numai afumat: are ochii tulburi și vede limpede.

— E ca oamenii ăia care au ferestrele murdare pe dinafară și dinăuntru văd ce se petrece pe stradă... Cunosc această însușire a bărbatului: du Tillet are calitatea asta în gradul cel mai înalt.

— Încearcă să-l inviți pe du Tillet, și el cu Nucingen dacă l-ar putea vârî în vreo combinație de-a lor, măcar aș fi răzbunată!... Ar ajunge cerșetor! Vai, scumpo, să cad pe un ipocrit de protestant, după bietul Falleix, atât de bun băiat, atât de amuzant, plin de bancuri!... Ce-am mai râs cu el!... Se spune că agenții de bursă sunt toți proști... Ei, află că ăsta n-a fost lipsit de inteligență decât o dată...

— Când te-a lăsat fără un chior, ceea ce te-a făcut să cunoști dezagrementele plăcerilor.

Europa, adusă de domnul de Nucingen, își trecu prin crăpătura ușii capul de viperă, și, după ce ascultă câteva cuvinte șoptite de stăpână-sa la ureche, dispăru.

La ora unsprezece jumătate seara, cinci trăsură erau oprite în rue Saint-Georges, la poarta celebrei curtezane: a lui Lucien care sosise cu Rastignac,

Blondet și Bixiou, a lui du Tillet, a baronului de Nucingen, a nababului și a Florinei, pe care-o recrutase du Tillet. Tripla încuietoare a ferestrelor era ascunsă de faldurile superbilor perdele chinezești. Supeul urma să fie servit la ora unu noaptea. Lumânările ardeau, salonașul și sufrageria străluceau de bogății. Musafirii își promiteau una dintre acele nopți de desfrâu cărora nu le puteau rezista decât bărbați ca aceia și femei ca cele trei de față. La început jucară cărți, căci trebuiau să aștepte aproape două ceasuri.

— Jucați, mylord?... îl întrebă du Tillet pe Peyrade.

— *Yo am giocat co O'Connel, Pitt, Fox, Carming, lort Brougham, lort...*

— Spune mai bine o mulțime de lorzi, îi spuse Bixiou.

— *Lort Fitz-William, lort Ellenborough, lort Hertfort, lort...*

Bixiou se uită la pantofii lui Peyrade și se aplecă.

— Ce cauți? îl întrebă Blondet.

— Ce întrebare! Butonul pe care trebuie să apeși ca să se oprească mașina, spuse Florine.

— Jucați la douăzeci de franci fisa?... întrebă Lucien.

— *Gioc tăut ce doriș se peirdeți...*

— E dat dracului!... îi spuse Esther lui Lucien. Toți îl iau drept englez.

Du Tillet, Nucingen, Peyrade și Rastignac se așezară la o masă de wisk, Florine, doamna du Val-Noble, Esther, Blondet, Bixiou rămaseră în jurul căminului să stea de vorbă. Lucien își petrecea timpul răsfoind o splendidă carte ilustrată.

— Doamna e servită, zise Paccard îmbrăcat într-o livrea splendidă.

Peyrade fu așezat la stânga Florinei și îi fu pus în coastă Bixiou, căruia Esther îi spusese să-l facă pe nabab să bea peste măsură, provocându-l la întrecere. Bixiou avea darul de a bea la nesfârșit.

Niciodată în viață Peyrade nu văzuse o asemenea strălucire, nici nu gustase asemenea mâncăruri, nici nu văzuse femei atât de frumoase.

„Seara asta face cei trei mii de franci pe care i-am dat pentru madame du Val-Noble, se gândi dânsul, și de altminteri le-am câștigat adineauri o mie de franci la cărți”.

— Iată un exemplu demn de urmat, îi spuse doamna du Val-Noble care stătea lângă Lucien și arăta cu un gest splendorile sufrageriei.

Esther îl așezase pe Lucien lângă ea și îi ținea piciorul între gleznelor sale, sub masă.

— Auzi? zise doamna du Val-Noble, privindu-l pe Peyrade care se prefăcea că nu vede. Iată cum ar trebui să-mi aranjezi și mie o casă! Când se întoarce cineva din India cu milioane și vrea să facă afaceri cu de-alde Nucingen, trebuie să se pună la nivelul lor.

— *Yo apartain of Society of Temperance...*

— Atunci o să bem ceva, zise Bixiou, căci am auzit că e foarte cald în India, unchiule...

Bixiou se prefăcu în glumă în tot timpul mesei că Peyrade e un unchi al lui întors din India.

— *Matam ti Valnoble mi-a zbuz ga afeți niște itei...* spuse Nucingen, privindu-l cercetător pe Peyrade.

— Uite, asta voiam să aud, îi spuse du Tillet lui Rastignac, cele două boscorodeli în același timp.

— Ai să vezi că până la urmă o să se înțeleagă unul cu altul, zise Bixiou care ghici ce-i spusese du Tillet lui Rastignac.

— *Sir Berronett, yo em concliùz o mică spechiuleșn, of very confortable... forthe profitable co molt benefiss...*

— Ai să vezi, îi zise Blondet lui du Tillet, că n-o să vorbească un minut fără să pună la bătaie parlamentul și guvernul englez.

— *Y est în Ciaina... pentru oupium...*

— *Tha, jdiu*, zise îndată Nucingen ca un om care cunoaște perfect geografia comercială. *Tar*

cufernul enclez afea mișloc te agziune bendru obiu, ga ză bătrundă în China ji nu ne-ar bermide...

— Nucingen a luat cuvântul asupra guvernului, îi zise du Tillet lui Blondet.

— A, ai făcut comerț cu opiu, exclamă doamna du Val-Noble. Acum înțeleg de ce ești așa de adormit... Ți-a mai rămas ceva opiu în inimă...

— *Boftim!* exclamă baronul către așa-zisul negustor de opiu, arătând-o pe doamna du Val-Noble, *zânteți ga mine, niciodată milionarii nu bod ză vie iupiți te vemei.*

— *Yeu peu mylady yobit molt și adese*, răspunse Peyrade.

— Mereu din cauza temperanței, zise Bixiou care tocmai turnase în Peyrade a treia sticlă de vin de Bordeaux și care îl puse să înceapă o sticlă de Porto.

— *Ou*, exclamă Peyrade, *it is very wine de Portugal of England.*

Blondet, du Tillet și Bixiou își zâmbiră. Peyrade avea puterea de a-și travesti totul până și spiritul. Sunt puțini englezi care să nu susțină că aurul și argintul e mai bun în Anglia decât oriunde altundeva. Puii și ouăle provenite din Normandia și trimise pe piață la Londra le dau englezilor motivul de a susține că puii și ouăle de la Londra sunt mai bune (*very fine*) decât cele din Paris, care provin tot din Normandia. Esther și Lucien rămaseră înmărmuriți în fața acestei desăvârșiri de deghizare, limbaj și cutezanță. Se mânca, se bea, atâta vreme și atât de mult, glumind și râzând, încât se făcu ora patru dimineața. Bixiou crezu că a obținut una dintre acele victorii atât de amuzant povestite de către Brillat-Savarin^[100]. Dar în momentul în care turnându-i de băut lui unchiu-său murmură: „Am învins Anglia”... Peyrade îi răspunse ferocelui ironist: „Ce vorbești, păpușico!” cuvinte pe care nu le auzi decât Bixiou.

— Ei, copii, e englez ca mine!... Unchiul e gascon, de altfel nici nu puteam avea altfel de unchi!

Bixiou se afla singur cu Peyrade, astfel încât nimeni nu află această descoperire. Peyrade căzu de pe scaun. Îndată Paccard îl luă pe sus și îl cără într-o mansardă, unde Peyrade adormi adânc. La ora șase seara, nababul se simți deșteptat de către o cârpă udă cu care cineva îi demachia fața și se trezi întins pe un pat pliant față în față cu Asia, mascată, și în domino negru.

— Ei, și acum, papa Peyrade, să ne socotim noi doi, spuse ea.

— Unde mă aflu?... întrebă dânsul privind în juru-i.

— Ascultă ce-ți spun, c-o să te dezmeticești, răspunse Asia. N-oi fi iubind-o dumneata pe doamna du Val-Noble, dar fiica ți-o iubești, nu?

— Fiica mea! mugi Peyrade.

— Da, domnișoara Lydie.

— Da, și ce?

— Ei, nu mai e în rue des Moineaux. A fost răpită.

Peyrade slobozi un geamăt ca al soldatului care moare de-a rană grea pe câmpul de bătălie.

— Pe când făceai pe englezul, cineva îl făcea pe Peyrade. Micuța domnișoară Lydie a crezut că își urmează tatăl, acum a pusă bine... N-o mai găsești niciodată, decât dacă dregi răul pe care l-ai făcut.

— Ce rău?

— Ieri, la ducele de Grandlieu, domnul Lucien de Rubempré nu a fost primit. Asta se datora intrigilor tale și ale omului pe care ni l-ai trimis. Nicio vorbă! zise Asia, văzând că Peyrade deschide gura. N-o vei avea pe fiică-ta curată și nepătată, urmă Asia apăsând asupra conținutului prin accentuarea fiecărui cuvânt, decât a doua zi după ce domnul Lucien de Rubempré va ieși din biserica Sfântul Toma de Aquino, căsătorit cu

domnișoara Clotilde. Dacă după zece zile, Lucien de Rubempré nu e primit ca în trecut în palatul Grandlieu, vei muri, și nu de moarte bună, și nimic nu te va apăra de lovitura care te paște. Apoi, când te vei simți pe ducă, ți se va lăsa timp înainte de moarte ca să cugeți la următoarea idee: *Fiica-mea e prostituată pentru tot restul vieții!*... Deși ai fost destul de nătărău ca să te lași prins în ghearele noastre, îți rămâne încă destulă minte să cântărești acest mesaj al guvernului nostru. Nu lătra, nu crâcni, du-te la Contenson să te schimbi, întoarce-te acasă și Katt o să-ți spună că, la chemarea ta, micuța Lydie a coborât și n-a mai fost văzută. Dacă te plângi, dacă faci vreo mișcare, o să începem cu ceea ce ți-am spus că va fi sfârșitul fiică-tii. A fost *promisă* lui de Marsay. Cu moș Canquoëlle nu trebuie să spui vorbe mari, nici să folosești mânuși, nu-i așa?... Coboară și bagă-ți în cap că nu trebuie să te amesteci în treburile noastre.

Asia îl lăsă pe Peyrade într-o stare care inspira mila, fiecare cuvânt fusese o lovitură de măciucă. Spionul avea două lacrimi în ochi și sub obraji alte două lacrimi legate de primele prin două fire umede.

— Domnul Johnson e așteptat la cină, zise Europa peste o clipă, vârând capul pe ușă.

Peyrade nu răspunse, coborî, umblă pe străzi până la o stație de birjă, alergă să se schimbe la Contenson, căruia nu-i spuse un cuvânt, se îmbracă la loc în moș Canquoëlle și la ora opt ajunse acasă. Urcă pe scări cu inima bătând. Când flamanda își auzi stăpânul, îl întrebă atât de naiv: „Dar domnișoara unde e?”, încât bătrânul spion fu silit să se sprijine de perete. Lovitura îi întrecea puterile. Intră la fiică-sa, găsi odăile goale, o auzi pe Katt povestindu-i împrejurările unei răpiri combinate atât de îndemânatic, de parcă el însuși ar fi pus-o la cale, și până la urmă leșină de durere. „Gata, își zise dânsul, trebuie să bat în retragere,

mă răzbun mai târziu. Acum haidem la Corentin... Pentru întâia oară întâlnim adversari, Corentin o să-l lase în pace pe băiatul acela frumos să se însoare și cu o împărăteasă dacă vrea!... A, înțeleg că fiică-mea s-a îndrăgostit de el la prima vedere... O, preotul spaniol se pricepe... Curaj, papa Peyrade, scuipe prada înghițită!” Sărmanul tata nu bănuia ce lovitură îngrozitoare îl așteaptă.

O dată ajuns la Corentin, se trezi că Bruno, servitorul de încredere care-l cunoștea pe Peyrade, îi spuse:

- Conașul e plecat...
- Pentru multă vreme?
- Pentru zece zile!...
- Unde s-a dus?
- Nu știu!...

„Vai, doamne, m-am prostit, întreb unde!... De parcă le-am spune unde ne ducem”, gândi el.

Cu câteva ore înainte de clipa când Peyrade avea să fie trezit în mansarda din rue Saint-Georges, Corentin sosi de la moșioara din Passy și se înfățișa la ducele de Grandlieu, îmbrăcat ca un valet de casă mare. La butoniera fracului său negru se vedea panglica Legiunii de Onoare. Își făcuse o față de bătrân, zbârcită și lividă, cu părul pudrat. Ochii îi erau mascați de ochelari cu ramă de baga. Într-un cuvânt, părea un bătrân șef de serviciu. După ce-și spuse numele (domnul de Saint-Denis), fu condus în cabinetul ducelui de Grandlieu unde-l găsi pe Derville citind anonima pe care chiar el i-o dictase unui dintre agenții săi, *Numărul X*, însărcinat cu scriptele. Ducele îl luă la o parte pe Corentin, ca să-i explice tot ceea ce Corentin știa. Domnul de Saint-Denis ascultă rece și respectuos, distrându-se cu studierea acestui mare senior, pătrunzând până la lutul îmbrăcat cu catifea, ghicind dedesubturile acestei vieți care nu cuprindea atunci și nu cuprinsese niciodată altceva decât grija de wisk și de prestigiul familiei de Grandlieu. Marii seniori sunt atât de naivi cu

inferiorii lor, încât Corentin n-avea nevoie să pună respectuos multe întrebări domnului Grandlieu, până să facă să țâșnească din el prostiile.

— V-aș sugera, domnul meu, îi spuse Corentin lui Derville, după ce îi fusese prezentat cum se cuvine notarului, să plecăm chiar astă-seară la Angoulême cu diligența de Bordeaux, care merge la fel de repede ca și poșta; n-o să trebuiască să stăm acolo mai mult de șase ore ca să obținem informațiile pe care le dorește domnul duce. Dacă am înțeles bine dorința Înălțimii Voastre, este de ajuns să aflăm dacă sora și cumnatul domnului de Rubempré i-au putut da un milion două sute de mii de franci?... zise dânsul, privindu-l pe duce.

— Ai înțeles foarte bine, răspunse acest pair al Franței.

— O să putem fi îndărăt peste patru zile, urmă Corentin, privindu-l pe Derville, și nu ne vom fi părăsit treburile niciunul nici celălalt pentru un timp atât de lung încât să le dăuneze.

— Era singura obiecție pe care o aveam de făcut Înălțimii Sale, zise Derville. E ora patru, mă întorc să-i spun o vorbă șefului meu de birou, să-mi fac bagajul; și după cină, la ora opt, voi fi... Dar o să avem locuri? îl întrebă dânsul pe domnul de Saint-Denis, întrerupându-se.

— Asta mă privește, îi zise Corentin, fiți numai la ora opt în curtea societății de diligențe. Dacă nu sunt locuri, până la ora aceea fac eu să fie, căci astfel trebuie servit monseniorul duce de Grandlieu...

— Domnilor, zise ducele cu o grație nespusă, nu vă mulțumesc încă...

Corentin și notarul care crezură că aceste cuvinte sunt o formulă de salut, se înclinară și ieșiră. În clipa în care Peyrade îl descosea pe valetul lui Corentin, domnul de Saint-Denis și Derville, așezați în cupeul diligenței de Bordeaux, se observau unul pe altul în tăcere, ieșind din Paris. A doua zi dimineața, între Orléans și Tours,

Derville, plictisit, începu să flecărească, iar Corentin catadicsi să-l distreze, rămânând totuși rezervat; îl lăsă să creadă că făcea parte din diplomație și se aștepta să devină consul general prin protecția ducelui de Grandlieu. După două zile de la plecarea din Paris, Corentin și Derville coborau la Mansle, spre marea uimire a notarului care credea că merg la Angoulême.

— În acest orașel, îi spuse Corentin lui Derville, vom obține informații precise cu privire la doamna Séchard.

— Ce, o cunoașteți? întrebă Derville mirat că-l găsește pe Corentin atât de la curent.

— L-am tras de limbă pe surugiu, când am observat că e din Angoulême, mi-a spus că doamna Séchard locuiește la Marsac, iar Marsac nu e decât la o leghe de Mansle. M-am gândit că are mai mult rost să fim aici decât la Angoulême dacă vrem să aflăm adevărul.

„Și în afară de asta, se gândi Derville, nu sunt, după cât îmi spunea domnul duce, decât martorul investigațiilor pe care le va face acest om de încredere”.

Hanul din Mansle, cu firma *Sub cerul liber*, avea drept hangiu pe unul dintre oamenii aceia grași și groși pe care ți-e frică să nu-i mai găsești când te întorci, și care peste zece ani sunt tot în prag, cu aceeași povară de carne, aceeași tichie ascuțită, același șorț, același cuțit, același păr unsuros, aceeași triplă bărbie, și care sunt identici la toți romancierii, de la nemuritorul Cervantes până la nemuritorul Walter Scott. Nu sunt ei oare cu toții plini de pretenții în materie de bucătărie, nu au oare tot ce poți dori și nu îți dau cu toții până la urmă un pui costeliv și legume gătite cu unt rânced? Toți îți laudă vinurile de soi pe care le au și te silesc să consumi vinul din partea locului. Dar încă din tinerețe Corentin se învățase să scoată de la un hangiu lucruri mai substanțiale decât mâncăruri îndoielnice și vinuri apocrife. Astfel

încât se dădu drept un om fără pretenții și care se încrede total în cel mai bun bucătar din Mansle, după cât îi spuse el grosului.

— Nu e greu să fii cel mai bun, fiindcă nu e altul, răspunse hangiuul.

— Servește în odaia de alături, zise Corentin, făcându-i cu ochiul lui Derville, și mai ales nu te teme să faci focul în camere, trebuie să ne dezmorțim.

— Nu era cald în diligență, zise Derville.

— E departe de aici până la Marsac? o întrebă Corentin pe nevasta hangiuului care coborî de la etaj, aflând că diligență debarcase la dânsa călători care voiau să înnopteze.

— Mergeți la Marsac? întrebă hangiuța.

— Nu știu, răspunse Corentin cu un glas mic și sec.

— E departe de aici până la Marsac? întrebă iarăși Corentin, după ce-i lăsase timp hangiuței să-i vadă Legiunea de Onoare.

— Cu cabrioleta nu e nicio jumătate de ceas, zise hangiuța.

— Crezi dumneata că domnul și doamna Séchard sunt acasă iarna?...

— Cu siguranță, aici stau tot anul...

— E ora cinci, la nouă n-o să fie culcați.

— Nu, nici la zece, au musafiri în fiecare seară, preotul, domnul Marron, medicul.

— De treabă oameni! observă Derville.

— Da, domnul meu, buni ca pâinea caldă, răspunse nevasta hangiuului, oameni dintr-o bucată, cinstiți... și modești, mai ales! Domnul Séchard deși nu e sărac, aud că ar fi avut milioane dacă nu s-ar fi lăsat să i se fure o invenție a lui, în ce privește fabricarea hârtiei, și din care trag foloase acum frații Cointet^[101]...

— Aha, da, frații Cointet! zise Corentin.

— Ia mai taci, se răsti hangiuul. Ce îi încălzește pe dumnealor dacă domnul Sechard are sau nu un brevet de invenție pentru făcut hârtie? Dumnealor

nu sunt negustori de hârtie... Dacă doriți să înnoptați aici, *Sub cerul liber*, zise hangiul adresându-se celor doi călători, poftiți condica, v-aș ruga să vă scrieți în ea. Avem un brigadier de jandarmi care n-are ce face și-și petrece timpul pândindu-ne...

— Uite drace, credeam că soții Sechard sunt foarte bogați, zise Corentin în vreme ce Derville își scria numele și funcția de notar pe lângă Tribunalul de primă instanță al Parisului.

— Sunt unii, răspunse hangiul, care îi pretind milionari; dar dacă vrei să oprești gura lumii, e ca și cum ai vrea să oprești râul să curgă. Bătrânul Sechard a lăsat pământ de două sute de mii de franci, după cât se zice, ceea ce nici nu-i așa de rău din partea unui om care a început ca lucrător. Ei, poate că mai avea încă pe-atâta în numerar, căci până la urmă a ajuns să câștige zece până la douăsprezece mii de franci pe an de pe pământul său. Prin urmare, presupunând că a fost prost și nu și-a plasat banii în nimic vreme de zece ani, cam asta ar fi! Dar să punem trei sute de mii de franci dacă a dat banii cu camătă cum bănuiește lumea, și atâta tot. De la cinci sute de mii de franci până la un milion mai e mult. N-aș cere pentru mine decât diferența și n-aș mai sta la hanul *Sub cerul liber*.

— Ce, întrebă Corentin, domnul David Sechard și nevastă-sa n-au două-trei milioane avere?...

— Asta se pretinde că au domnii Cointet, care i-au furat invenția, strigă nevasta hangiului, și n-a văzut de la ei mai mult de douăzeci de mii de franci... De unde vreți să fi luat milioane niște oameni cumsecade ca ei? Erau destul de strâmtorați cât trăia tatăl lor. Dacă nu era Kolb, arendașul lor, și doamna Kolb care le e la fel de devotată ca și bărbatul ei, ar fi dus-o greu de tot. Parcă ce aveau cu Verberie?... Trei mii de franci venit!...

Corentin îl luă la o parte pe Derville și exclamă:

— *In vino veritas!* Adevărul se află în cârciumă. În ceea ce mă privește, consider cârciuma drept adevărata stare civilă a unei localități; notarul nu știe mai mult decât hangiuul despre tot ce se petrece într-un colț ca acesta... Poftim! Suntem socotiți că-i cunoaștem pe frații Cointet, pe Kolb etc. Un hangiu e registrul viu al tuturor aventurilor, face poliție fără să-și dea seama. Un guvern trebuie să țină cel mult două sute de spioni, căci într-o țară ca Franța există zece milioane de informatori cinstiți. Dar nu suntem obligați să ne încredem în ce se spune, deși s-ar ști în târgul ăsta ceva despre cei un milion două sute de mii de franci dispăruți pentru plata moșiei Rubempré... N-o să rămânem multă vreme aici.

— Sper, zise Derville.

— Și iată de ce, urmă Corentin, am găsit mijlocul cel mai firesc de a face să iasă adevărul din gura soților Séchard. Mă bizui pe dumneata ca să sprijini, cu autoritatea dumitale de notar, mica șiretenie de care mă voi sluji spre a te face să auzi un bilanț limpede și neted al averii lor. După cină, plecăm și ne ducem la domnul Séchard, îi zise Corentin soției hangiuului, să ai grijă dumneata să ni se pregătească paturile, vrem câte o cameră fiecare. *Sub cerul liber* trebuie să fie loc.

— Vai, domnul meu, zise femeia, firma asta așa am moștenit-o.

— Ei, glume se fac în toată Franța, zise Corentin, n-aveți niciun monopol.

— Sunteți serviți, domnilor, zise hangiuul.

— Dar unde naiba și-o fi găsit bani tânărul acela?... Să fi avut dreptate anonima? Să fie oare prețul dat pentru o fată frumoasă? îl întreba Derville pe Corentin, așezându-se la masă pentru cină.

— A, asta ar fi obiectul unei alte anchete, zise Corentin. Lucien de Rubempré trăiește, după cât mi-a spus domnul duce de Chaulieu, cu o evreică

botezată care se dă drept olandeză și se numește Esther Van Bogseck.

— Ce curioasă coincidență! zise notarul. Eu sunt în căutarea moștenitoarei unui olandez numit Gobseck, e același nume doar cu niște consoane inversate...

— Foarte bine, zise Corentin, la Paris o să-ți procur informații în ceea ce privește rubedenia, de îndată ce mă întorc.

După un ceas, cei doi emisari ai familiei Grandlieu plecau către la Verberie, casa domnului și doamnei Sechard. Niciodată Lucien nu trăise emoții atât de adânci, ca acelea care-l cuprinseseră acolo, comparând soarta sa cu a cumnatului său. Cei doi parizieni aveau să găsească acolo aceeași priveliște care îl izbise pe Lucien cu câteva zile mai înainte. Acolo totul exprima liniște și belșug. La ceasul când cei doi străini aveau să sosească, salonul era ocupat de o societate de cinci persoane: preotul din Marsac, om tânăr de douăzeci și cinci de ani, care la rugămintea doamnei Sechard, se făcuse preceptor al fiului ei, Lucien; medicul satului, domnul Marron; primarul comunei și un bătrân colonel ieșit la pensie, care cultiva trandafiri pe o mică proprietate așezată peste drum. În fiecare seară de iarnă, veneau cu toții să joace un boston nevinovat, la o centimă fisa, să ia ziarele proaspete sau să aducă îndărăt pe cele citite. Când domnul și doamna Sechard cumpăraseră casa aceasta frumoasă, zidită din piatră albă și acoperită de ardezie sură, singurul teren neproductiv din jur era o grădiniță de două pogoane. Cu timpul, consacrându-i toate economiile, frumoasa doamnă Sechard își întinsese grădina până la un râuleț din apropiere, desființând viile pe care le cumpăra și le preschimba în peluze de iarbă și masive de verdeață. În momentul acesta casa, înconjurată de un mic parc de vreo douăzeci de pogoane împrejmuit cu ziduri, trecea drept proprietatea cea mai considerabilă din partea locului. Casa

răposatului Sechard și dependențele ei nu mai slujeau drept cramă a celor douăzeci și ceva de pogoane de vie lăsate de dânsul, afară de cinci ferme ce produceau vreo șase mii de franci și zece pogoane de izlaz, așezate dincolo de cursul apei, tocmai în fața parcului; de altminteri, doamna Sechard avea de gând să le cuprindă în parc la anul. De pe acuma, prin partea locului i se spunea casei *castelul*, și Èvei Sechard: *doamna din Marsac*. Când își satisfăcuse vanitatea, Lucien îi imitase doar pe țărani și pe podgoreni. Courtois, proprietarul unei mori situate pitoresc la câteva bătaii de pușcă de izlaz, era, după cât se spunea, în tratative cu doamna Séchard pentru vânzarea morii. Această ultimă achiziție avea să dea moșiei fasonul unei proprietăți de mână întâi în ținutul acela. Doamna Séchard, care făcea mult bine, și cu discernământ și cu mărinimie, era pe cât de stimată, pe atât de iubită. Frumusețea ei devenită admirabilă ajunsese acum la cea mai desăvârșită împlinire. Deși în vârstă de vreo douăzeci și șase de ani, păstrase prospețimea tinereții, bucurându-se de odihna și belșugul vieții de la țară. Mereu îndrăgostită de soțul ei, respecta în dânsul omul de talent îndeajuns de modest ca să știe a renunța la zarva gloriei. În sfârșit, pentru a o zugrăvi, e poate de ajuns să spunem că în întreaga-i viață, nu putea număra nici măcar o singură bătaie de inimă care să nu-i fi fost inspirată de copiii sau de soțul ei. Birul, pe care familia aceasta îl plătea nefericirii, e ușor de ghicit că era mâhnirea adâncă pricinuită de viața lui Lucien, în care Ève Séchard presimțea taine și se temea de el cu atât mai mult cu cât, la ultima-i vizită, Lucien tăie scurt fiecare întrebare a surorii lui, răspunzându-i că ambițioșii nu dau socoteală de mijloacele folosite de ei decât lor înșiși. În șase ani, Lucien o văzuse pe soră-sa doar de trei ori și nu-i scrisese mai mult de șase scrisori. Prima vizită avusese loc când îi murise mama. iar cea din urmă avusese ca scop să ceară serviciul de

a se preta la acea minciună atât de necesară politicii sale. Fusesse motivul unei scene destul de grave între domnul și doamna Séchard și fratele lor, scenă care lăsa îndoieli groaznice în sânul acestei vieți blânde și nobile.

Interiorul casei, transformat ca și exteriorul, era confortabil, deși fără lux. Se va putea judeca după o privire grăbită aruncată asupra salonului, în care se afla în clipa aceea mica societate. Un covor drăguț de Aubusson, tapete de pânză cenușie mărginite cu tivuri de mătase verde, picturi care imitau lemnul de Spa, mobile de palisandru sculptate, tapisate cu o stofă fină, ciucuri verzi, vase pline de flori, în ciuda iernii, înfățișau un ansamblu ce bucura ochiul. Perdelele de la ferestre, de mătase verde, garnitura căminului, cadrele oglinzilor erau lipsite de acel gust fals care strică totul în provincie. În sfârșit, cele mai mici detalii erau elegante și curate, totul odihnea sufletul și ochii prin acel soi de poezie pe care o femeie iubitoare și plină de duh poate și trebuie s-o introducă în căminul ei. Doamna Sechard, încă în doliu după tatăl ei, broda în colțul căminului, ajutată de doamna Kolb, menajera, căreia îi încredințase mărunțișurile gospodăriei. În clipa când cabrioleta sosi în dreptul primelor așezări din Marsac, societatea obișnuită se înmulți prin sosirea lui Courtois, morarul văduv, care voia să se retragă din afaceri și spera să-și vândă proprietatea la care doamna Ève părea să țină și Courtois știa și de ce.

— Se oprește o cabrioletă în fața casei, zise Courtois auzind la poartă un zgomot de trăsură, și după cum zdrăngăne, se poate bănuși că este de prin partea locului.

— Or fi de bună seamă Postel și nevastă-sa, care vin să mă vadă, zise medicul.

— Nu, spuse Courtois, cabrioleta vine dinspre Mansle.

— *Toamnă*, zise Kolb (un alsacian înalt și gros), *a zozit un nodar din Paris care torește ză*

forbească gu tomnul...

— Un notar!... exclamă Sechard. Când aud de așa ceva îmi vine rău.

— Mulțumesc, rosti primarul din Marsac pe care-l chema Cachan, fost timp de douăzeci de ani notar la Angoulême și însărcinat pe vremuri cu urmărirea judecătorească a lui Sechard.

— Bietul David n-o să se schimbe niciodată, o să rămână mereu zăpăcit, zise Ève zâmbind.

— Un notar de la Paris? întrebă Courtois. Dar ce, aveți afaceri la Paris?

— Nu, răspuse Ève.

— Aveți un frate acolo, spuse Courtois zâmbind.

— Vezi nu cumva să fie în legătură cu moștenirea bătrânului Sechard, spuse Cachan. A făcut afaceri cam putrede moșneagul!...

Corentin și Derville intrară, salutară persoanele de față și se prezentară, apoi cerură să vorbească la o parte numai cu doamna Sechard și cu soțul ei.

— Cu plăcere, zise Sechard. Dar e vorba de afaceri?

— Numai de moștenirea tatălui dumneavoastră, răspuse Corentin.

— Atunci vă rog să îngăduiți ca domnul primar, care a fost notar la Angoulême, să asiste la convorbire.

— Dumneavoastră sunteți domnul Derville?... întreba Cachan privindu-l pe Corentin.

— Nu, domnul meu; dânsul e, răspuse Corentin arătându-l pe notar, care se înclină.

— Dar suntem în familie, zise Séchard, n-avem nimic de ascuns față de vecinii noștri, n-avem nevoie să intrăm în biroul meu unde nu e foc... Viața noastră e plină de lumină.

— Viața tatălui dumneavoastră, zise Corentin, a avut câteva taine pe care poate că n-ați dori să le faceți cunoscute.

— E oare ceva ce ne-ar putea face să roșim? întrebă Ève speriată.

— O, nu e vorba de păcate de tinerețe, zise Corentin întinzând, cu sânge rece, una dintre miile sale de capcane. Tatăl dumneavoastră v-a dăruit un frate mai mare.

— Vai, ce ciufut bătrân! exclamă Courtois. Nu te iubea deloc, domnule Séchard, și-ți pusese asta deoparte pentru dumneata vicleanul... Aha, acum înțeleg ce voia să spună când îmi zicea: „O să vezi lucruri mari când o să fiu în mormânt!”

— A, nu vă temeți, domnul meu, îi spuse Corentin lui Séchard, cercetând-o pe Ève cu o privire piezișă.

— Un frate! exclamă medicul, dar asta v-ar împărți moștenirea în două!...

Derville se prefăcea că se uită la frumoasele gravuri expuse pe panourile salonului.

— Vai, nu vă temeți, doamnă, zise Corentin văzând uimirea ce se zugrăvea pe frumosul chip al doamnei Séchard. E vorba doar de un copil natural. Drepturile unui copil natural nu sunt aceleași cu ale unui copil legitim. Copilul e în cea mai adâncă mizerie și are dreptul la o sumă în funcție de valoarea moștenirii... Milioanele lăsate de tatăl dumneavoastră...

La cuvântul *milioane*, în salon izbucni o exclamație de cea mai totală unanimitate. În clipa aceasta, Derville nu se mai uita la gravuri.

— Bătrânul Séchard și milioane! exclamă grasul Courtois. Cine v-a spus asta? Vreun țaran.

— Domnul meu, spuse Cachan, nu sunteți un om al fiscului, astfel încât vi se poate spune despre ce este vorba...

— Fiți pe pace, zise Corentin, vă dau cuvântul meu de onoare că nu sunt funcționar al Ministerului Domeniilor.

Cachan, care le făcuse adineauri tuturor semn să tacă, lăsă să-i scape o mișcare de mulțumire.

— Domnul meu, urmă Corentin, de n-ar fi decât un milion, partea copilului nelegitim ar fi încă destul de frumoasă. N-am venit să facem un

proces, am venit dimpotrivă pentru a vă propune să ne dați o sută de mii de franci și ne întoarcem...

— O sută de mii de franci!... exclamă Cachan, întrerupându-l pe Corentin. Dar bătrânul Sechard a lăsat doar douăzeci de pogoane de vie, cinci ferme mici, zece pogoane de izlaz la Marsac, iar bani pe deasupra, nicio para...

— Pentru nimic în lume n-aș vrea să spun o minciună, domnule Cadian, exclamă David Sechard amestecându-se în vorba; și încă și mai puțin în materie de interese... Domnul meu, le spuse dânsul lui Corentin și lui Derville, tatăl meu ne-a lăsat în afară de averea aceea...

Courtois și Cachan îi făcură în zadar semne, căci Séchard adăugă:

— Trei sute de mii de franci, ceea ce ridică valoarea moștenirii la vreo cinci sute de mii de franci.

— Domnule Cachan, întrebă Ève Sechard, ce parte dă legea copilului nelegitim?...

— Doamnă, răspunse Corentin, nu suntem turci, vă cerem numai să jurați în fața acestui domn că n-ați primit mai mult de trei sute de mii de franci bani gheață din moștenirea socrului dumneavoastră, și în cazul acesta o să ne înțelegem...

— Mai întâi, dați-vă cuvântul de onoare, îi spuse lui Derville fostul notar din Angoulême, că sunteți notar.

— Iată pașaportul meu, îi răspunse Derville lui Cachan, întinzându-i o hârtie împăturită în patru, iar dânsul nu e, așa cum ați crede poate, un inspector general al Domeniilor, fiți pe pace în privința aceasta, adăugă Derville. Numai că avem un interes important în a cunoaște adevărul asupra moștenirii Sechard, și acum îl cunoaștem...

Derville o luă pe doamna Ève de mână și o duse foarte curtenitor până la capătul salonului.

— Doamnă, îi spuse el cu glas scăzut, dacă n-ar fi interesate în chestiunea aceasta onoarea și

viitorul familiei de Grandlieu, nu m-aș fi pretat la stratagema născocită de domnul acela decorat; dar trebuie să-l scuzați, era nevoie să fie descoperită minciuna prin care fratele dumneavoastră a indus în eroare buna credință a acelui neam nobil. Feriți-vă acum de a lăsa să se creadă că ați dat un milion două sute de mii de franci fratelui dumneavoastră ca să cumpere moșia Rubempré...

— Un milion două sute de mii de franci! exclamă doamna Séchard pălind. Dar el, nefericitul, de unde i-a luat?...

— Ei, asta e, zise Derville. Mă tem că sursa acestei averi e tare necurată.

Èvei i se umplură ochii de lacrimi, pe care vecinii le observară.

— V-am făcut poate un mare serviciu, îi spuse Derville, împiedicându-vă de a vă amesteca într-o minciună ale cărei urmări pot fi foarte primejdioase.

Derville o lăsă pe doamna Séchard căzută pe un scaun, palidă, cu lacrimi pe obraz și salută persoanele de față.

— La Mansle, îi zise Corentin băiețașului care mâna cabrioleta.

Diligența de la Bordeaux la Paris, care trecu în noaptea aceea, avea numai un loc liber. Derville îl rugă pe Corentin să i-l lase lui, pretextând că are treburi; dar, în fond n-avea încredere în tovarășul său de drum, a cărui dexteritate diplomatică și sânge rece i se părură că-i stau prea mult în obicei. Corentin rămase trei zile la Mansle fără să găsească prilej de a pleca; fu silit să scrie la Bordeaux ca să rețină de acolo un loc pentru Paris, unde nu izbuti să se întoarcă decât abia la nouă zile după plecare.

În tot acest timp, Peyrade se ducea în fiecare dimineață la Corentin, fie la Passy, fie la Paris, să întrebe dacă se întorsese. Într-a opta zi lăsă, la fiecare din cele două domiciliu, câte o scrisoare scrisă într-un cifru al lor, ca să explice prietenului

său felul morții ce-l amenința, răpirea Lydiei și destinul cumplit pe care i-l hărăzeau dușmanii săi. Atacat, așa cum atacase el pe alții până atunci, Peyrade, lipsit de Corentin, însă ajutat de Contenson, rămase totuși sub costumul sau de nabab. Deși dușmanii nevăzuți îl descoperiseră, socotea pe bună dreptate că, rămânând pe însuși tărâmul luptei, va putea găsi unele indicii. Contenson își pusese toți cunoscuții pe urmele Lydiei; spera ca va descoperi casa unde era ascunsă; dar, din zi în zi, neputința din ce în ce mai evidentă de a afla ceva mări ceas de ceas disperarea lui Peyrade. Bătrânul spion se înconjură de o gardă de vreo doisprezece sau cincisprezece din cei mai abili agenți. Erau supravegheate împrejurimile din rue des Moineaux și rue Taitbout, unde bătrânul trăia ca un nabab la doamna du Val-Noble. În ultimele zile ale termenului fatal acordat de Asia ca să-l reinstaleze pe Lucien în vechea-i situație la palatul Grandlieu, Contenson nu-l părăsi pe veteranul vechii locotenente generale a palatului. Astfel, poezia spaimei pe care șireteniile triburilor ce se războiesc o răspândesc în sânul pădurilor Americii, și de care s-a folosit atâta Cooper, se leagă de cele mai mici detalii ale vieții pariziene. Trecătorii, prăvăliile, birjele, o persoană în picioare la o fereastră, totul oferea oamenilor-numere, cărora le era încredințată apărarea vieții bătrânului Peyrade, interesul uriaș pe care îl au în romanele lui Cooper un trunchi de copac, o vizuină de castor, o stâncă, pielea unui bizon, o luntre nemișcată, niște frunze pe fața apei.

— Dacă spaniolul a plecat, n-ai de ce să te temi, îi spunea Contenson lui Peyrade, atrăgându-i atenția asupra liniștei adânci de care aveau parte.

— Dar dacă n-a plecat? răspundea Peyrade.

— Unul dintre oamenii mei s-a luat după caleașca lui; dar la Blois, omul meu, silit să

coboare, n-a putut să-i mai ajungă din urmă trăsura.

La cinci zile după întoarcerea lui Derville, într-o dimineată, Lucien fu vizitat de Rastignac.

— Dragul meu, sunt desperat că trebuie să mă achit de o sarcină ce mi-a fost încredințată din pricina faptului că suntem intimi. Căsătoria ta a căzut și nu mai poți spera să mai reiei vreodată acest proiect. Nu te mai duce niciodată la palatul Grandlieu. Ca să te căsătorești cu Clotilde, trebuie să aștepti moartea tatălui ei și a devenit prea egoist ca să moară curând. Bătrânii jucători de wisk rezistă multă vreme la colțul lor de masă. Clotilde o să plece în Italia cu Madeleine de Lenoncourt-Chaulieu. Biata fată te iubește atât de mult, dragul meu, încât, a trebuit să fie supravegheată; voia să vină să te vadă, își făcuse micul ei plan de evadare... E și asta o consolare în nenorocirea ce te lovește.

Lucien nu răspundea. Îl privea pe Rastignac.

— La, urma urmei, e chiar o nenorocire? îi spuse compatriotul său. Ai să găsești foarte ușor altă fată la fel de nobilă și mai frumoasă decât Clotilde!... Doamna de Sérisy o să te însoare din răzbunare; nu poate suferi familia Grandlieu, fiindcă, n-au vrut niciodată s-o primească; are o nepoată, micuța Clémence de Rouvre...

— Dragul meu, de la ultimul nostru supeu nu mai sunt în bune relații cu doamna de Sérisy: m-a văzut în loja Estherei, mi-a făcut o scenă și am lăsat-o în plata Domnului.

— O femeie de peste patruzeci de ani nu rupe pentru multă vreme cu un tânăr atât de frumos ca tine, zise Rastignac. Cam cunosc eu apusurile astea de soare... Durează zece minute în zare, și zece ani în inima unei femei.

— S-au împlinit opt zile de când aștept o scrisoare de la ea.

— Du-te la ea!

— Acuma, n-o să am încotro.

— Vii măcar la madame du Val-Noble? Nababul ei se revanșează față de Nucingen pentru supeul oferit.

— Sunt și eu invitat și am să mă duc, zise Lucien cu gravitate.

A doua zi după confirmarea nenorocirii sale, ce îi fu comunicată de îndată lui Carlos, Lucien veni cu Rastignac și Nucingen la falsul nabab.

La miezul nopții, fosta sufragerie a Estherei întrunea aproape toate personajele acestei drame a cărei noimă, ascunsă sub albia însăși a acelor vieți torențiale, nu era știută decât de către Esther, de Lucien, de Peyrade, de către mulatrul Contenson și de Paccard, care veni să-și servească stăpâna. Asia fusese rugată de doamna du Val-Noble, fără știrea lui Peyrade și Contenson, să-i ajute bucătăreasa. Când se așezară la masă, Peyrade, care-i dăduse cinci sute de franci doamnei du Val-Noble ca ea să facă totul cum se cuvine, găsi în șervet o hârtiuță pe care citi aceste cuvinte scrise cu creionul: „Cele zece zile s-au scurs în clipa în care te așezi la masă.” Peyrade îi întinse hârtia lui Contenson, care stătea în spatele lui și-l întreba pe englezește:

— Tu mi-ai vârat aici numele?

Contenson citi la lumina lumânărilor acel *Mane, Tekel, Fares*^[102] și puse hârtia în buzunar, dar știa cât e de greu să identifice un scris cu creionul și mai ales o frază așternută: în litere majuscule, adică în linii, ca să zicem așa, matematice, fiindcă literele capitale se alcătuiesc numai din curbe și drepte, în care nu se pot recunoaște obișnuințele mâinii, ca în scrisul zis cursiv.

Masa aceea se desfășură fără niciun pic de veselie. Peyrade era prada unei îngrijorări vădite. Dintre tinerii de viață care știau să înveselească un supeu, nu se aflau acolo decât Lucien și Rastignac, Lucien era foarte trist și gânditor. Rastignac, care tocmai pierduse, înainte de masă, două mii de franci, mânca și bea cu gândul de a-și scoate paguba după supeu. Cele trei femei, șocate de

atmosfera rece, se priviră. Plictiseala luă gustul mâncărilor. Supeurile sunt ca piesele de teatru și cărțile, au și ele neprevăzutul lor. La sfârșit, se serviră înghețate din cele numite *plombières*. Toată lumea știa că acest soi de înghețată conține mici fructe zaharisite foarte fine, puse pe suprafața înghețatei, care se servește într-un păhărel, fără să aibă forma unei piramide. Înghețatele fuseseră comandate de către doamna du Val-Noble la Tortoni, a cărui vestită cafenea și cofetărie se află la colțul din rue Taitbout cu bulevardul. Bucătăreasa puse să fie chemat mulatrul să plătească nota cofetarului. Contenson, căruia insistența băiatului de la cofetărie nu i se păru firească, coborî și-l turti cu o frază: „Vasăzică nu ești de la Tortoni?...” și se întoarse sus de îndată. Dar Paccard se și folosisese de lipsa lui și împărțise mesenilor înghețatele. Abia ajunsese mulatrul la ușa apartamentului că unul dintre agenții care supravegheau casa din rue des Moineaux strigă pe scară în sus:

— Numărul douăzeci și șapte!

— Ce este? răspunse Contenson, coborând iarăși cu iuțeala până la capătul de jos al rampei.

— Spune-i bătrânului că fiică-sa s-a întors, și în ce stare, Doamne Dumnezeule! Să vină, că fata e pe moarte.

În clipa în care Contenson se întoarse în sufragerie, bătrânul Peyrade, care de altfel băuse mult, înghițea cireașa de pe înghețată. Se bea în sănătatea doamnei du Val-Noble, astfel că nababul își umplu paharul cu un vin care se numește de Constanța, și-l deșerta. Oricât de tulburat era Contenson de știrea pe care urma să o transmită lui Peyrade, când intră, fu izbit de adâncă atenție cu care Paccard îl privea pe nabab. Ochii valetului doamnei de Champy semănau cu două flăcări nemișcate. Această observație, în ciuda importanței ei, nu trebuia totuși să-l întârzie pe mulatru; Contenson se aplecă spre pretinsul său

stăpân în clipa în care Peyrade punea la loc paharul gol pe masă.

— Lydie e acasă, zise Contenson, și într-o stare de plâns.

Peyrade slobozi cea mai franceză dintre înjurăturile franțuzești cu un accent provensal atât de pronunțat, încât pe fețele mesenilor se zugrăvi cea mai adâncă uimire. Peyrade observa că greșise și se mărturisi travestit, spunându-i lui Contenson în franceză curată:

— Găsește-mi o birjă! M-am cărat...

Toată lumea se ridică de la masă.

— Dar cine ești? exclamă Lucien.

— *Tha!* zise baronul.

— Bixiou îmi spusese că știi să faci pe englezul mai bine decât dânsul, dar nu voiam să-l cred, spuse Rastignac.

— E vreun falit prins asupra faptului, spuse du Tillet cu glas tare, mă miram eu!...

— Ce ciudat loc e și Parisul ăsta!... zise doamna du Valnoble. După ce dă faliment la el în cartier, un negustor se arată nepedepsit, pe Champs-Élysées, îmbrăcat ca nabab sau dandi!... Vai, n-am noroc, falimentul se ține după mine ca o insectă.

— Se zice că fiecare floare are insecta ei, rosti liniștită Esther, a mea seamănă cu a Cleopatrei, e o viperă ^[103].

— Ce sunt eu!... zise Peyrade de la ușă. A, o să vă dați seama, căci dacă mor, ies din mormânt să vă trag de picioare în fiecare noapte!...

Rostind ultimele cuvinte, îi privea pe Esther și pe Lucien; apoi se folosi de uimirea obștească spre a pieri cu o agilitate extraordinară, căci voia să alerge până acasă fără să mai aștepte birja. În stradă, Asia, înfășurată într-o glugă neagră cum purtau pe atunci femeile când ieșeau de la bal, îl apucă de braț pe spion în pragul porții celei mari, pe unde intrau trăsurile.

— Trimite după preot, papa Peyrade, îi zise ea cu glasul acela care îi mai prorocise odată nenoroc.

O trăsură aștepta. Asia urcă, trăsură pieri ca purtată de vânt. Fuseseră cinci trăsură, astfel încât agenții lui Peyrade nu izbutiră să afle nimic.

Când ajunse la căsuța lui de țară, într-una dintre piețele cele mai retrase și mai surâzătoare ale orașelului Passy^[104], pe rue des Vignes, Corentin, care trecea drept un negustor mistuit de patima grădinăritului, găsi scrisoarea cifrată a prietenului său Peyrade. În loc să se odihnească, urcă iarăși în birja care-l adusese, se duse în rue des Moineaux și n-o găsi acolo decât pe Katt. Află de la flamandă că Lydie dispăruse și rămase uimit de lipsa de precauție a lui Peyrade, ca și de a sa proprie.

— Bine că pe mine nu mă cunosc încă, își zise dânsul. Oamenii ăștia sunt în stare de orice, trebuie să aflăm dacă vor cumva să-l omoare pe Peyrade, căci în cazul ăsta nu mă mai arăt...

Cu cât îi e viața mai netrebnică, cu atât omul ține mai mult la ea; ea este atunci un protest, o răzbunare de fiecă clipă. Corentin coborî, se duse acasă să se deghizeze în bătrânel bolnăvicios, îmbracă o redingotă strâmtă, verzuie, își puse o perucă mică, zbârlită, și se întoarse pe jos, mânat într-acolo de prietenia sa față de Peyrade. Voia să dea ordine *numerele* sale cele mai devotate și mai îndemânate. De-a lungul străzii Saint-Honoré pe când venea dinspre place Vendôme către rue Saint-Roch, merse în urma unei fete în papuci și îmbrăcată cum se îmbracă o femeie pentru noapte. Fata aceea, care purta un camizol alb și pe cap o bonetă de noapte, lăsa să-i scape din când în când sughițuri de plâns amestecate cu vaiete fără voie. Corentin i-o luă înainte cu câțiva pași și o recunoscă pe Lydie.

— Sunt prietenul tatălui dumitale, domnul Canquoëlle, zise dânsul cu glasul adevărat.

— Ah, în sfârșit cineva în care să mă pot încrede! rosti dânsa.

— Să nu pari că mă cunoști, urmă Corentin, căci suntem urmăriți de niște dușmani cruzi, și siliți să ne travestim. Dar povestește-mi ce ți s-a întâmplat...

— O, zise biata fată, asta se spune, dar nu se povestește. Sunt necinstită, pierdută, și nu-mi pot da seama cum...

— De unde vii?...

— Nu știu! Am fugit cu atâta grabă, am trecut printr-atâtea străzi, am făcut atâtea ocoluri, crezându-mă urmărită... Și când întâlneam vreun om de treabă, îl întrebam cum ajung la bulevarde, ca să dau în rue de la Paix. În sfârșit, după ce am mers vreme de... Cât e ceasul?

— Unsprezece și jumătate, rosti Corentin.

— Am fugit la căderea nopții, umblu deci de cinci ceasuri!... exclamă Lydie.

— Haide, ai să te odihnești, ai s-o găsești pe buna dumitale Katt...

— Vai, domnule nu mai există odihnă pentru mine! Nu vreau altă odihnă decât pe aceea din mormânt și o să mă duc s-o aștept într-o mănăstire, dacă voi fi considerată vrednică să fiu primită.

— Sărmană copilă! Te-ai împotrivit?

— Da, m-am împotrivit. Vai, dac-ați ști printre ce ființe abjecte am fost dusă...

— Fără îndoială că te-au adormit.

— Asta să fie? zise sărmana Lydie. Încă un pic de putere și o să ajung acasă. Simt că mă pierd, și mintea nu-mi mai este limpede... Adineauri mă credeam într-o grădină...

Corentin o luă pe Lydie în brațe, sărmana își pierdu cunoștința, iar el o purtă pe scară în sus.

— Katt! strigă dânsul.

Katt se ivi și scoase un țipăt de bucurie.

— Las-o încet cu bucuria! zise grav Corentin. Fata asta e foarte bolnavă!

După ce Lydie fu pusă pe patul ei, și când la lumina a două lumânări aprinse de către Katt își recunoscua odaia, ea începu să delireze. Cântă niște

cântecele naive pe melodii pline de grație și din timp în timp urlă anumite fraze înfiorătoare pe care le auzise! Chipul ei frumos era plin de pete vinete, își amesteca amintirile vieții atât de curate cu acelea din ultimele zece zile de infamie. Katt plângea. Corentin se plimba prin odaie, oprindu-se din când în când ca s-o privească pe Lydie.

— Plătește pentru tatăl ei! zise el. Să existe oare o Pronie? Ah, ce cuminte am fost că n-am avut familie... Un copil, pe cuvântul meu de onoare, e, cum a spus nu știu ce filosof, un ostatic pe care-l dai nenorocirii!...

— O, se jelui sărmana copilă, așezându-se în pat și lăsând să i se descâlcească părul atât de frumos, în loc să fiu culcată aici, Katt, ar trebui să fiu culcată pe nisipul din fundul Senei.

— Katt, în loc să plângi și să-ți privești copilul, ceea ce n-o va lecu, ar trebui să te duci să cauți un medic, întâi pe al primăriei, apoi pe domnii Desplein și Bianchon... Trebuie să salvăm făptura asta nevinovată...

Și Corentin scrisese adresele celor doi medici celebri. În clipa aceea, pe scară se urcă un om pentru care fiecă treaptă era un lucru foarte bine cunoscut, și ușa se deschise. Peyrade, learcă de transpirație, cu ochii aproape însângerați, cu fața vântată, cu pieptul suflând ca niște foaie, se năpusti din ușa apartamentului Lydiei, strigând: „Unde-i fata mea?...”

Văzu o privire tristă a lui Corentin, și ochii lui urmăriră gestul. Starea Lydiei poate fi asemuită doar cu aceea a unei flori cultivate cu dragoste de un botanist, căzută de pe lujerul ei și zdrobită de bocancii ținuiți ai unui țaran. Mutați imaginea aceasta în inima însăși a paternității, și veți înțelege lovitura pe care o primi Peyrade, căruia i se umplură ochii de lacrimi grele.

— Plânge cineva, e tata, zise copilă.

Lydie își mai putu recunoaște tatăl; se ridică, veni să îngenunche în fața bătrânului în clipa când

el cădea într-un fotoliu.

— Iartă-mă, tăticule!... zise ea cu un glas care-i sfâșie inima lui Peyrade, în clipa când dânsul simți ca o izbitură de măciucă în creștetul capului.

— Mor... ah, ticăloșii! fură ultimele sale cuvinte.

Corentin voi să-și ajute prietenul și-i primi ultima suflare.

„Otrăvit!...” își spuse Corentin.

— Ei, iată doctorul! exclamă el auzind zgomot de trăsură.

Contenson, care se arătă curățat de vopseaua ce-l făcea mulatru, rămase parcă preschimbat într-o statuie de bronz, auzind-o pe Lydie cum spune:

— Cum, tată, nu mă ierți?... Nu eu sunt de vină! (Nu observa că tatăl ei murise.) O, cu ce ochi se uită la mine!... se jelui sărmana nebună...

— Trebuie închiși, zise Contenson, care-l puse pe răposatul Peyrade pe pat.

— Facem o prostie, interveni Corentin. Hai să-l ducem la el. Fiică-sa e pe jumătate nebună; ar înnebuni de tot dacă și-ar da seama că e mort. Ar crede că ea l-a ucis.

Văzându-l pe tatăl ei dus din odaie, Lydie rămase ca și năucită.

— Iată-l pe singurul meu prieten!... zise Corentin, părând emoționat după ce Peyrade fu întins pe pat în odaia lui. Într-o viață întreagă s-a gândit la bani o singură dată, și anume pentru fiică-sa!... Să iei aminte, Contenson. Fiecare meserie are cinstea ei. Peyrade a făcut rău că s-a vârat în treburi particulare, noi nu trebuie să ne amestecăm decât în treburi publice. Dar, orice s-ar întâmpla, jur, zise dânsul cu un glas și o privire care-l înspăimântară pe Contenson, că-l voi răzbuna pe sărmanul meu Peyrade! Voi descoperi făptașii morții sale și ai rușinii fiică-sii!... Și mă jur pe propriul meu egoism, pe puținele zile care-mi mai rămân și pe care le pun la bătaie în răzbunarea asta, că toți oamenii aceia or să-și

sfârșească zilele la patru dimineața, în plină sănătate, proaspăt bărbieriți, sub cuțitul ghilotinei!...

— Iar eu o să vă ajut! zise Contenson mișcat.

Într-adevăr, nimic nu e mai emoționant decât să vezi patima la un om rece, calculat, metodic, la care de douăzeci de ani nimeni nu observase nici cea mai slabă urmă de înduioșare. E drugul de oțel înroșit, care topește tot ce atinge. Drept care, Contenson simți că i se zburlesc măruntaiele în el.

— Bietul moș Canquoëlle, reîncepu el privind-l pe Corentin, de câte ori nu mi-a făcut cinste... Și ascultați – numai oamenii vicioși știu să facă lucruri de acestea – adesea mi-a dat câte zece franci să mă duc să joc cărți...

După acest discurs funebru, cei doi răzbunători ai lui Peyrade se duseră la Lydie, căci auziră pe scară pe Katt și pe medicul primăriei.

— Du-te la comisarul de poliție, zise Corentin. Procurorul regal n-ar găsi în asta motive de a porni o acțiune publică; dar o să facem un raport la prefectură, poate o să servească la ceva. Domnule doctor, continuă apoi Corentin, veți găsi în odaia de alături un mort; nu-l cred mort de moarte bună, faceți deci autopsia de față cu comisarul de poliție care va sosi, chemat de mine. Încercați să găsiți urmele otrăvii; veți fi de altminteri ajutat peste câteva clipe de către domnii Desplein și Bianchon, pe care i-am chemat ca s-o examineze pe fata celui mai bun prieten al meu, care e într-o stare mai proastă decât tatăl ei, deși acesta e mort...

— N-am nevoie, zise medicul primăriei, de domnii aceia ca să-mi fac datoria...

„Aha, am înțeles”, se gândi Corentin.

— Să nu ne supărăm, domnule doctor, urmă Corentin. În două cuvinte, iată ce cred: cei care l-au omorât pe tată au necinstit-o și pe fiică.

Spre ziuă, Lydie sfârșise prin a ceda oboselii. Dormea când vestitul chirurg și tânărul medic

sosiră. Medicul legist începu să facă autopsia lui Peyrade și căuta cauzele morții.

— Până o vom deștepta pe bolnavă, le spuse Corentin celor doi doctori celebri, vă rog să-l ajutați pe un confrate al domniilor voastre într-o constatare ce va fi neîndoios interesantă pentru dumneavoastră, iar părerea dumneavoastră nu va fi de prisos în procesul-verbal.

— Ruda dumneavoastră a murit de apoplexie, zise medicul, există simptomele unei congestii cerebrale înspăimântătoare...

— Cercetați, domnilor, zise Corentin și vedeți dacă nu se găsesc în toxicologie otrăvuri care au asemenea urmări.

— Stomacul, afirmă răspicat medicul, era absolut plin de materii; dar nu văd nici o urmă de otravă; s-ar putea găsi numai analizându-le cu mijloace chimice.

— Dacă simptomele congestiei cerebrale sunt limpezi, avem de-a face, ținând seama de vârsta pacientului, cu o cauză suficientă a morții, spuse Desplein și arătă uriașa cantitate de alimente...

— Aici a mâncat? întrebă Bianchon.

— Nu, răspunse Corentin, a venit repede din bulevard până aici și a găsit-o pe fiică-sa violată...

— Asta a fost adevărata otravă, dacă o iubea pe fiică-sa, zise Bianchon.

— Care ar fi otrava în stare să dea asemenea efecte? întrebă Corentin care nu-și părăsea ideea.

— Nu e decât una, spuse Desplein după ce examinase totul cu grijă. Este o otravă din arhipelagul Javei, luată de pe arbuști încă destul de puțin cunoscuți de soiul *Strychnos* și care slujește la înveninarea acelor arme atât de primejdioase... kris-urile malaeze... Cel puțin așa se spune...

Comisarul de poliție sosi. Corentin îi împărtăși bănuielile sale, îl rugă să întocmească un raport și i spuse în ce casă și cu ce persoane cinase Peyrade; apoi îl puse la curent cu complotul urzit împotriva vieții lui Peyrade și cu cauzele ce-o aduseseră pe

Lydie în starea în care se afla. După aceea, Corentin trecu în apartamentul sărmanei fete, unde Desplein și Bianchon examinau bolnava; dar îi întâlni în pragul ușii.

— Ei, domnilor? întrebă Corentin.

— Internați-o pe fată într-o casă de nebuni, căci dacă nu-și recapătă mințile la naștere, dacă bineînțeles a rămas însărcinată, își va sfârși zilele prada demenței melancolice. Nu există alt leac decât instinctul matern, dacă se trezește...

Corentin dădu fiecăruia dintre doctori câte patruzeci de franci de aur și æ întoarce către comisarul de poliție care-l trăgea de mânecă.

— Medicul susține că a murit de moarte bună, zise slujbașul; și cu atât mai puțin pot face un raport cu cât e vorba de moș Canquoëlle care se amesteca în multe, și n-am prea știi în cine am lovi până la urmă. Oameni ca el mor adesea *din ordin*...

— Ma cheamă Corentin, îi spuse Corentin la ureche comisarului de poliție.

Comisarul lăsa să-i scape un gest de surprindere.

— Așa că fă o notă, urmă Corentin, va fi foarte necesară mai târziu, și n-o trimite decât cu titlul de informație confidențială. Crima nu poate fi dovedită și știu că ancheta ar fi oprită la primul pas... Dar vine o zi în care dau eu vinovații pe mâna justiției; am să-i supraveghez și o să-i prind asupra faptului.

Comisarul de poliție îl salută, pe Corentin și plecă.

— Conașule, spuse Katt, domnișoara nu face altceva decât să cânte și să joace, ce ne facem?...

— Dar ce, s-a întâmplat ceva între timp?...

— A aflat că i-a murit tatăl...

— Urc-o într-o birjă și du-o drept la casa de nebuni de la Charenton; o să scriu un bilet directorului general al poliției regatului ca să fie tratată ca lumea. Fata la casa de nebuni, tatăl în groapa comună, zise Corentin. Contenson, du-te și

comandă dricul săracilor și... Acuma, rămânem noi doi, care pe care, don Carlos Herrera...

— Carlos?! exclama Contenson. E în Spania.

— E la Paris! afirmă ristos Corentin. Se simte stilul spaniol din vremea lui Filip al II-lea, dar am eu curse pentru toată lumea, chiar pentru regi.

La cinci zile după dispariția nababului, doamna du Valnoble ședea, la ora nouă dimineața, la căpătâiul patului Estherei și plângea, căci se simțea pe unul dintre povârnișurile ce duc la mizerie.

— Dacă aș avea măcar o sută de ludovici rentă! Cu atât, dragă, te retragi în vreun orașel oarecare și găsești acolo un bărbat care să te ia de nevastă...

— Aș putea să-ți fac eu rost de ei, zise Esther.

— Ce? Cum anume? exclamă doamna du Val-Noble.

— A, foarte ușor. Ascultă. O să te prefaci că vrei să te sinucizi. Joacă-ți bine rolul; ai s-o chemi pe Asia și ai să-i propui zece mii de franci în schimbul a două perle negre din sticlă foarte subțire și pline cu o otravă care omoară într-o clipă; mi le aduci și-ți dau pe ele cincizeci de mii de franci.

— De ce nu i le ceri chiar tu? întrebă doamna du Val-Noble.

— Asia nu mi le-ar vinde.

— Nu cumva le vrei pentru tine?... întrebă doamna du Val-Noble.

— Poate că da.

— Pentru tine, care trăiești în mijlocul bucuriei, al luxului, într-o casă ce-ți aparține! În ajunul unei serbări despre care o să se vorbească zece ani! Care o să-l coste pe Nucingen douăzeci de mii de franci. Se zice că o să fie servite căpșuni în luna februarie, sparanghel, struguri... pepeni... Or să coste trei mii de franci numai florile din odăi.

— Ce tot vorbești? Trei mii de franci or să coste numai trandafirii de pe scară.

— Se zice că rochia ta costă zece mii de franci.

— Da, o să am o rochie din dantelă de Bruxelles, și Delphine de Nucingen, nevastă-sa, turbează. Dar am vrut să fiu deghizată în mireasă.

— Unde sunt cei zece mii de franci, spuse doamna du Val-Noble.

— Ȑștia-s toți banii mei mărunți, răspunse Esther zâmbind. Deschide măsuta de toaletă, sunt sub hârtia de făcut moațe.

— Când vorbește cineva de sinucidere, nu se prea omoară, zise doamna du Val-Noble. Nu cumva vrei să săvârșești...

— O crimă? Fii serioasă! replică Esther, rostind gândul prietenei ei care șovăia. Poți fi liniștită, urmă ea, nu vreau să omor pe nimeni. Aveam o prietenă, o femeie foarte norocoasă, a murit, o s-o urmez... Și asta-i tot...

— Ce proastă ești!...

— Ce vrei, ne promiseserăm una alteia să facem acest lucru.

— Lasă să ți se protesteze polița aceasta, zise prietena zâmbind.

— Fă ce-ți spun și du-te. Aud sosind o trăsură, e Nucingen, un om care-o să înnebunească de bucurie! Ȑsta mă iubește... De ce oare nu-i iubim pe cei care ne iubesc, că doar fac totul ca să ne placă...

— Ei, zise doamna du Val-Noble, e ca povestea țărului care e cel mai intrigant dintre toți peștii.

— De ce?...

— Asta nu s-a putut afla niciodată.

— Dar pleacă o dată, iubito! Trebuie să cer cei cincizeci de mii de franci pentru tine.

— Atunci, cu bine...

De trei zile, purtările Estherei față de baronul de Nucingen se schimbaseră în întregime. Maimuța devenise pisică, iar pisica devenea femeie. Esther revărsa asupra acelui bătrân comori de afecțiune, devenea fermecătoare. Cuvintele ei, lipsite acum de răutate și de acreală, pline de aluzii tandre, îl

convinseseră pe greoiul bancher; ea îi spunea Fritz, iar el se credea iubit.

— Bietul meu Fritz, te-am pus la încercare grea, zise ea, te-am chinuit rău, ai avut o răbdare sublimă, văd că mă iubești, și am să te răsplătesc pentru asta. Acuma îmi plăci și nu știu cum s-a întâmplat, dar am ajuns să te prefer unui tânăr. Poate că e rezultatul experienței. Cu vremea, sfârșești prin a observa că plăcerea e averea sufletului, și că nu e mai măgulitor să fii iubit pentru plăcere decât să fii iubit pentru bani... Și-apoi, tinerii sunt prea egoiști, se gândesc mai mult la ei decât la noi; în timp ce tu nu te gândești decât la mine. Sunt toată viața ta. De aceea nu mai vreau nimic de la tine, vreau să-ți dovedesc în ce măsură sunt dezinteresată.

— *Nu ți-am tad nimiga*, răspunse baronul fermecat, *am te când să-ți atuc mâine dreizeci mii vranci terende. E gadoul te nundă.*

Esther îl sărută atât de drăguț pe Nucingen, încât îl făcu să pălească fără pilule.

— Vai, zise dânsa, să nu cumva să crezi că sunt așa cu tine pentru cei treizeci de mii de franci de rentă, sunt așa fiindcă acum... te iubesc, bătrâne Frédéric...

— *O, toamne! Te ge m-ai bus la îngergare?... Aj vi vost adid de verigit te drei luni...*

— Ai cumpărat din cele cu trei la sută sau cu cinci la sută, păpușica mea? întrebă Esther petrecând mâinile prin părul lui Nucingen și aranjându-i-l cum îi trăsnea prin cap.

— *Drei... Afeam gandidăți mari.*

Baronul aducea așadar în dimineața aceasta titlurile de rentă; venise să ia dejunul cu iubita-i fetiță, să o întrebe ce poruncește pentru a doua zi, faimoasa sâmbătă, ziua cea mare!

— *Bofdim, miga mea zoție, zingura mea zoție*, spuse vesel bancherul a cărui față strălucea de fericire, *iadă gu ge ză-ți blădejdi gojnița bendru rezdul silelor madale.*

Esther luă hârtia fără să arate nici cea mai mică tulburare, o împături și o puse în măsuța de toaletă.

— Iată-te încântat, monstru *zicălos*, zise dânsa dându-i ușor cu palma peste obraz, că mă vezi primind în sfârșit ceva de la dumneata. Nu mai pot să-ți spun adevăruri neplăcute, căci primesc și eu ceva din roadele a ceea ce numești eforturile dumitale... Asta nu-i un cadou, dragul meu, e o restituire, haide, nu face mutra dumitale de la bursă. Știi bine că te iubesc.

— *Vrumoaza mea Ezder, încercul iupirii mele*, zise bancherul, *nu mai forpi așa gu mine... Azguldă... Mi-ar fi dod una tagă lumea întreacă m-ar grede oț, numai za viu om ginzdid în ochii dumitale... Te iupesc mereu, tin ge în ge mai muld.*

— Țasta-i planul meu, zise Esther. De aceea nici n-am să-ți mai spun niciodată nimic care să te necăjească, draguțul meu elefant, căci ai ajuns neprihănit ca un copil... Da, nemernic bătrân, n-ai avut niciodată nevinovăție în tine și trebuia să se mai arate la suprafață cea pe care-o aveai când te-ai născut; dar era atât de adânc ascunsă încât nu s-a întors decât la șaiszeci și șase de ani trecuți... și agățată de undița dragostei. Fenomenul ăsta are loc la cei foarte moșnegi... Și iată de ce până la urmă am ajuns să te iubesc; ești tânăr, foarte tânăr... Numai eu l-am cunoscut pe Frédéric acesta... Eu singură!... Căci erai bancher la cincisprezece ani... în liceu, cred că le împrumutai colegilor o bilă cu condiția să-ți dea îndărăt două... (îi sări pe genunchi, văzându-l că râde.) Ei bine, află că te las să faci ce vrei! Dumnezeuule, n-ai decât să-i jefuiești pe oameni! O să te ajut și eu. Oamenii nu merită să fie iubiți, Napoleon îi omora ca pe muște. Ce importanță are că francezii plătesc bir bugetului sau ție? Ce le pasă? Nu se face amor cu bugetul și pe legea mea... Nu zău, m-am gândit bine, ai dreptate... Tunde oile, așa stă scris la scriptură de la Béranger citire... Sărut-o pe *Ezder*

a dumitale... A, ascultă, o să-i dai bieteii du Val-Noble toate mobilele aflate în apartamentul din rue Taitbout! Și apoi, mâine ai să-i oferi cincizeci de mii de franci... Asta o să-ți șadă bine, păpușico. L-ai omorât pe Falleix, lumea începe să te înjure... Generozitatea ta o să pară babiloniană... și toate femeile or să vorbească de tine. Nu te teme, n-o să existe în Paris nimeni măreț și nobil în afară de tine, și lumea e în așa fel alcătuită încât toți îl vor uita pe Falleix. Încât, la urma urmei, sunt bani plasați în prestigiu!...

— *Ai trebdade, înșererul meu, gunojdi lumea,* răspunse bancherul, *iei vi gonzilierul meu.*

— Vezi, urmă dânsa, cât mă gândesc la afacerile bărbatului meu, la prestigiul său, la onoarea sa... Haide, du-te, du-te și-mi adă cei cincizeci de mii de franci...

Voia să se descotorosească de domnul de Nucingen și să cheme un agent de bursă prin care să vândă chiar în seara aceea titlurile de rentă.

— *Ji te ge imetiat?*... întrebă el.

— Ce vrei, puiule, trebuie să oferiți într-o cutioară de satin și înfășurați în jurul unui evantai. Ai să-i spui: „Iată, doamnă, un evantai care sper că vă va plăcea... Se crede că nu ești decât un Turcaret, îl vei întrece și pe *Beaujon*^[105]!”

— *Vermegădor! Vermegădor!* exclamă baronul. *Agum voi afea ji zbirid!... Tha, îți rebed guvindele te tuh...*

În clipa când sărmana Esther se așezase, obosită de efortul pe care-l făcea ca să-și joace rolul, intră Europa.

— Conița, zise ea, a venit un comisionar trimis din cheiul Malaquais de Celestin, valetul conașului Lucien...

— Să intre!... Nu, mă duc eu în anticameră.

— Are o scrisoare de la Célestin pentru conița.

Esther se năpusti în anticameră, se uită la comisionar și nu văzu în dânsul decât comisionarul pur sânge.

— Spune-i *lui* să coboare!... zise Esther cu glasul slab, prăbușindu-se pe un scaun după ce citise scrisoarea. Lucien vrea să se sinucidă, adăugă dânsa la urechea Europei. De altfel, arată-i *lui* scrisoarea.

Carlos Herrera, care își păstrase straiile de voiajor comercial, coborî îndată, și privirea-i se opri asupra străinului din anticameră: comisionarul.

— Mi-ai spus că nu e nimeni, zise dânsul la urechea Europei.

Și dintr-o prudență exagerată trecu de îndată în salon, după ce îl scrutase pe comisionar. Înșală-Moartea nu știa că de câțeva vreme faimosul șef al serviciului de siguranță, care-l arestase în casa Vauquer, avea un rival, socotit ca viitoru-i înlocuitor. Rivalul acela era comisionarul.

— Așa e, îi zise falsul comisionar lui Contenson care-l aștepta în stradă. Cel pe care mi l-ați descris e în casă, dar nu e spaniol, și mi-aș pune mâna în foc că sub reverenda lui se ascunde vânat de-al nostru.

— Nu e nici spaniol, nu e nici preot, observă Contenson.

— Sunt convins, spuse agentul brigăzii de siguranță.

— Ah, dac-am avea dreptate!... adăugă Contenson.

Lucien, într-adevăr, lipsise două zile, și se folosiseră de lipsa lui spre a întinde acea cursă; dar se întoarse în aceeași seară și neliniștea Estherei se potoli.

A doua zi dimineată, la ora când curtezana ieșea din baie și se culca iarăși în pat, îi sosi prietena.

— Am cele două perle! zise doamna du Val-Noble.

— Să le văd, spuse Esther ridicându-se și cufundându-și frumosul cot într-o pernă garnisită cu dantele.

Doamna du Val-Noble îi întinse prietenei sale două boboite care semănau cu niște coacăze negre. Baronul îi dăduse Estherei doi ogari dintr-o rasă vestită și care până la urmă vor purta numele marelui poet contemporan care le-a lansat moda^[106]; de aceea, curtezana, foarte mândră că-i obținuse, le dăduse numele perechii din care se trăgeau, Romeo și Julieta. N-are rost să mai pomenim de drăgălășenia, culoarea albă și grația acelor animale de casă, ale căror apucături aveau ceva din discreția englezească. Esther îl chemă pe Romeo. Romeo veni în goană pe picioarele-i atât de mlădioase și subțiri, atât de tari și vânoase, încât le-ai fi crezut niște vergele de oțel, și-și privi stăpâna. Esther se prefăcu că-i aruncă una dintre cele două perle, ca să-l facă atent.

— Numele său îi hărăzește moartea asta! zise Esther și îi aruncă perla pe care Romeo o sfărâmă între dinți.

Câinele nu scoase un sunet, se învârti în loc și căzu mort. Esther nici nu-i isprăvisese prohodul de-o frază.

— Vai! Doamne Dumnezeu! țipă doamna du Val-Noble.

— Ai o birjă, ia-l pe răposatul Romeo, zise Esther, ar fi tulburare aici dacă s-ar ști că a murit, voi spune că ți l-am dat, iar tu, că l-ai pierdut. Dă un anunț. Grăbește-te, diseară o să-ți capeți cei cincizeci de mii de franci.

Lucrurile acestea fură rostite cu atâta liniște și cu o atât de desăvârșită nesimțire de curtezană, încât doamna du Val-Noble exclamă:

— Ești într-adevăr regina noastră!

— Vino devreme și fă-te frumoasă...

La ora cinci după-amiază, Esther se găti ca o mireasă. Își puse rochia de dantelă pe o fustă de satin alb, un cordon alb, pantofi de satin alb și pe frumoșii săi umeri o eșarfă de dantelă englezească. Se coafă cu camelii albe naturale, imitând o coafură de tânără fecioară. Purta pe piept un colier

din perle valorând treizeci de mii de franci, dăruit de Nucingen. Deși își isprăvisese găteala la ora șase, nu voi să vadă pe nimeni, nici măcar pe Nucingen. Europa știa că Lucien trebuia să fie introdus în odaia de culcare. Lucien sosi pe la orele șapte, iar Europa găsi un mijloc de a-l face să intre la conia, fără să-l observe nimeni.

Văzând-o pe Esther, Lucien își spuse: „De ce nu m-aș duce să trăiesc cu ea la Rubempré, departe de lume, fără să mă mai întorc vreodată la Paris?... Am un acot de cinci ani asupra vieții acesteia și draga de ea e o fire în stare să nu se schimbe niciodată!... Și unde aș mai găsi o capodoperă ca asta?”

— Dragul meu, tu, omul din care am făcut zeul meu, rosti Esther, îndoind un genunchi pe o pernă în fața lui Lucien, binecuvântează-mă...

Lucien voi s-o ridice pe Esther și s-o îmbrățișeze zicând: „Ce e gluma asta, iubita mea?” Și încercă s-o ia de mijloc; dar dânsa se desfăcu din brațele lui cu o mișcare ce exprima în aceeași măsură respect și groază.

— Nu mai sunt demnă de tine, Lucien, zise dânsa cu ochii plini de lacrimi. Te conjur, binecuvântează-mă și jură-mi că vei statornici la spitalul orașului o fundație de două paturi... Căci, numai cu rugăciuni la biserică, Dumnezeu nu mă va ierta niciodată decât pe mine... Te-am iubit prea mult, dragul meu. În sfârșit, spune-mi că te-am făcut fericit și c-ai să-ți aduci aminte câteodată și de mine... Da?

Lucien simți o atât de solemnă bună-credință la Esther, încât rămase gânditor.

— Vrei să te sinucizi! zise dânsul în fine, cu un glas care trăda o frământare adâncă.

— Nu, iubitul meu, dar vezi tu, astăzi moare femeia curată, castă, iubitoare, pe care ai avut-o... Și tare mi-e teamă că o să mor de mâhnire...

— Sărmană copilă, mai așteaptă! zise Lucien. De două zile am făcut multe eforturi și am putut să

ajung până la Clotilde.

— Mereu Clotilde! zise Esther cu un accent de ciudă stăpânită.

— Da, urmă el, ne-am scris... Pleacă marți dimineață, dar o să am o întrevedere cu ea pe șoseaua Italiei, la Fontainebleau...

— Dar ce fel de neveste vă trebuie vouă ăstora?... Scânduri! țipă sărmana Esther. Spune, dacă aș avea șapte sau opt milioane, nu te-ai căsători cu mine?

— Nu fi copil! Voiam tocmai să-ți spun că dacă totul s-a sfârșit pentru mine, n-o să vreau altă soție decât pe tine...

Esther plecă fruntea ca să nu i se vadă brusca paloare și lacrimile pe care și le șterse.

— Mă iubești?... întrebă ea privindu-l pe Lucien cu o durere adâncă. Ei, iată binecuvântarea pe care o voiam. Nu te compromite, ieși pe ușa secretă și fă-te că vii din anticameră în salon. Sărută-mă pe frunte, zise ea.

Îl luă pe Lucien în brațe, îl strânse la piept cu sete și-i spuse:

— Du-te! Du-te, sau trăiesc...

Când muribunda apăru în salon, izbucni un strigăt de admirație. Ochii Estherei reflectau nemărginirea în care se pierdea sufletul celui ce-o vedea, Păru-i negru-albăstrui scotea în valoare cameliile. Pe scurt, toate efectele pe care le căutase această ființă sublimă erau obținute. Nu avu rivală. Păru expresia luxului nebunesc ale cărui creații o înconjurau. De altminteri, fu sclipitoare de duh. Comanda orgia cu puterea rece și calmă desfășurată de Haberjeck la Conservator în acele concerte în care muzicienii de frunte ai Europei ating sublimul execuției când îi interpretează pe Mozart și Beethoven. Totuși observa cu spaimă că Nucingen mânca puțin, nu bea și făcea pe stăpânul casei. La miezul nopții, nimeni nu mai avea mintea întreagă. Sparseră paharele ca să nu mai fie niciodată întrebuințate. Două perdele de stofă

chinezească pictată fură sfâșiate. Bixiou se ameți pentru prima dată în viață. Deoarece nimeni nu mai putea sta în picioare, iar femeile adormiseră pe divanuri, mesenii nu putură realiza gluma pe care-o plănuiseră dinainte de a-i conduce pe Esther și pe Nucingen spre camera de culcare, înșiruiți pe două rânduri, toți cu sfeșnice în mâini și cântând aria *Bouna Sera* din *Bărbierul din Sevilla*. Nucingen o luă singur de mână pe Esther; deși afumat, Bixiou, care-i observă, mai avu încă puterea să spună, ca Rivarol în legătură cu ultima căsătorie a ducelui de Richelieu^[107]:

— Ar trebui anunțată poliția... Aici o să se săvârșească o faptă urâtă...

Glumețul credea că glumește, dar era profet.

Domnul de Nucingen nu se arătă la el acasă decât luni către amiază; dar la ora unu, agentul său de schimb îl anunță că domnișoara Esther Van Gobseck dăduse spre vânzare titlurile de rentă de treizeci de mii de franci încă de vineri și că încasase prețul.

— Însă, domnule baron, zise dânsul, primul secretar al maestrului Derville a venit la mine în momentul în care vorbeam despre această tranzacție; și, după ce a văzut numele adevărat al domnișoarei Esther, mi-a spus că moștenea o avere de șapte milioane.

— *Ce forpești!*

— Da, se pare că e singura moștenitoare a bătrânului Gobseck... Derville o să controleze faptele. Dacă mama metresei dumneavoastră e frumoasa olandeză, ea moștenește...

— *Jdiu khă tha*, spuse bancherul, *mi-a bovezdid viaza ei... O zâ drirnid un pilet lui Terfil!*...

Baronul se așază la birou, scrise un bilețel lui Derville și-l trimise cu un lacheu. Apoi, după bursă, se întoarse pe la ceasurile trei la Esther.

— Conița ne-a poruncit să n-o trezim, sub niciun pretext. S-a culcat, doarme...

— *Ei, trace!* exclamă baronul. *Iroba, nu i-ar bărea rău ză avle gă teține voarde pocată... Mojdenejde jabde milioane. Patrânul Gobseck a murid ji a lăzad agești jabde milioane ji stăpâna ta e zingura moijdenidoare, mama ei viind neboada lui Gopseck gare te aldfel a văgut un dezdamend. Nu budeam ză pănuesc gă un milionar ca tânsul o lază pe Ezder în miserie...*

— A, atunci domnia dumitale s-a terminat, paiată bătrână! îi zise Europa privindu-l pe baron cu o sfruntare demnă de slujnică din teatrul lui Molière. *Huo! Corb bătrân!... Te iubește cam cum iubești ciuma!... Dumnezeule! Milioane!... Dar atunci își poate lua de bărbat amantul! Ah, ce bucuroasă are să fie!*

Și Prudence Servien îl lăsă pe baronul de Nucingen nici mai mult nici mai puțin decât fulgerat și se duse să-i anunțe stăpânei această lovitură a sortii, ea cea dintâi! Bătrânul, beat de voluptăți supraomenești, și crezând în fericire, primise un duș rece căzut pe iubirea sa, în clipa în care ajungea la cel mai înalt grad de incandescență.

— *Ma injela... strigă dânsul cu lacrimi în ochi. Mă injela!... O, Ezder... o fița mea!... Topitoc ge zând! Bargă azemenea vlori gresc bendru patrâni... Bot gumpăra dodul, avară de dinerețe!... O, toamne, toamne!... Ge ză mă vac! Ge ză vac? Are trebdade, gruda te Iroba! Ezder pogadă îmi zgabă... Ză mă tug ză mă spânzur? Ge mai e fița fără vlagăra tumnezeazgă a blăgerii be gare am custat-o... Toamne tumnezeule!...*

Și rechinul își smulse mica perucă pe care de trei luni și-o punea peste părul sur. Un țipăt străpungător scos de Europa îl făcu pe Nucingen să tresară până-n măduva oaselor. Sărmanul bancher se ridică, târșindu-și picioarele amortite de cupa dezamăgirii pe care o golise, căci nimic nu ametește mai tare decât vinul nenorocului. Încă din ușa camerei, o zări pe Esther înțepenită pe pat,

învinețită de otravă, moartă!... Se duse până la pat, și căzu în genunchi.

— *Ai drebdade, aja zbuzeze ji tima!... Eu am omorâd-o...*

Paccard, Asia, toți ai casei sosiră în goană. Nu erau mâhniți, ci uimiți și doritori să vadă. Oamenii casei șovăiră o clipă. Baronul redeveni bancher, avu o bănuială și săvârși imprudența de a întreba unde sunt cei șapte sute cincizeci de mii de franci ai rentei. Paccard, Asia și Europa se priviră într-un fel atât de ciudat, încât domnul de Nucingen ieși îndată, convins că se petrecuse un furt și un omor. Europa observă sub perna stăpâne-sii un pachet învelit pe care, pipăindu-l, își dădu seama că e plin de bancnote. Începu s-o dichisească în chip de moartă, după cum spunea ea.

— Du-te să-l anunți pe conașul, Asia!... Auzi, să moară înainte de-a afla că are șapte milioane! Gobseck era unchiul răposatei!... exclamă dânsa.

Manevra Europei fu înțeleasă de către Paccard. De îndată ce Asia ieși, Europa desfăcu pachetul pe care sărmana curtezană scrisese: *Domnului Lucien de Rubempré, în mână!*

Șapte sute cincizeci de bancnote de câte o mie de franci luciră în fața ochilor Prudencei Servien care țipa:

— N-am fi noi fericiți și cinstiți pentru restul vieții?...

Paccard nu răspunse nimic, firea sa de hoț fu mai tare decât devotamentul față de Înșală-Moartea.

— Durut a murit, răspunse dânsul, luând banii, umărul meu. e încă neștampilat, hai să ne cărăm împreuna, să ne împărțim suma ca să nu-i pierdem pe toți în caz de accident și să ne căsătorim.

— Dar unde să ne ascundem? întrebă Prudence.

— În Paris, răspunse Paccard.

Prudence și Paccard coborâră de îndată cu iuțeala a doi oameni cinstiți preschimbați în hoți.

— Fată dragă, îi zise Înșală-Moartea malaezei de îndată ce aceasta îi spusese primele cuvinte, găsește-mi o scrisoare de-a Estherei până când scriu un testament în toată regula, și ai să-i duci lui Girard modelul testamentului și scrisoarea; dar să se grăbească, că trebuie, vârât testamentul sub perna Estherei, înainte de-a se sigila casa. Și făcu următoarea ciornă de testament:

Deoarece n-am iubit niciodată pe altcineva pe lume decât pe domnul Lucien Chardon de Rubempré, și deoarece m-am hotărât să-mi pun capăt zilelor mai degrabă decât să recad în viciul și viața netrebnică din care mă scosese mila sa, dau și las moștenire sus numitului Lucien Chardon de Rubempré toată averea mea din ziua morții, cu condiția să ctitorească o slujbă la biserica Saint-Roch pe veci, pentru odihna sufletului celei care i-a dăruit tot, chiar și ultimul-i gând.

Esther Gobseck

— Cam ăsta e stilul ei, își zise Înșală-Moartea.

La ceasurile șapte seara, testamentul, scris și sigilat, fu strecurat de către Asia sub căpătâiul Estherei.

— Jacques, zise dânsa urcând în goană, în clipa în care am ieșit din odaie, a sosit justiția...

— Vrei să zici judecătorul de ocol...

— Nu, fiul meu. E și judecătorul de ocol, dar e însoțit de jandarmi. Sunt și procurorul-regal și judecătorul de instrucție. Au pus pază la uși.

— Repede a mai făcut zarvă moartea asta, zise Collin.

— Ia te uită, Europa și Paccard nu se mai arată, mi-e teamă că au șterpelit cei șapte sute cincizeci de mii de franci, zise Asia.

— Ah, ticăloșii!... exclamă Înșală-Moartea. Cu ciupeala lor ne-au nenorocit!...

Justiția omenească și justiția pariziană, adică cea mai neîncrezătoare, cea mai inteligentă, cea mai

iscusită, cea mai cultă dintre toate justițiile, chiar prea inteligentă, căci interpretează legea în fiecare clipă, pune în sfârșit mâna pe cei ce urziseră acea cumplită intrigă. Baronul de Nucingen, recunoscând semnele otrăvii și negăsindu-și cei șapte sute cincizeci de mii de franci, se gândise că unul dintre personajele urâcioase care-i displaceau atât, Paccard sau Europa, era vinovat de crimă. În prima clipă de furie alergă la prefectura de poliție. Asta fu ca un dangăt de clopot care adună toate *numerele* lui Corentin. Prefectura, parchetul, comisarul de poliție, judecătorul de ocol, judecătorul de instrucție fură mobilizați cu toții. La ceasurile nouă seara, trei medici chemați asistau la autopsia sărmanei Esther și începeau perchezițiile! Înșală-Moartea, anunțat de către Asia, exclamă:

— Ei nu știu că sunt aici, deci mă pot ascunde!

Ieși prin geamul de pe acoperiș al mansardei și, cu o agilitate fără pereche, se ridică în picioare pe acoperiș, unde începu să cerceteze împrejurimile cu sângele rece al unui învelitor de case. „Bun, își zise dânsul, zărind la distanță de cinci case de acolo, pe rue de la Provence, o grădină, am găsit ce-mi trebuie!...”

— Ești arestat, Înșală-Moartea! îi răspunse Contenson, care ieși de după un horn. Ai să-i explici domnului Camusot ce slujbă voiai să cânti pe acoperișuri, prea-sfînțite, și mai ales de ce te cărai...

— Am dușmani în Spania, zise Carlos Herrera.

— În Spania? Hai să mergem în Spania, dar pe la tine prin mansardă.

Falsul spaniol păru că s-a dat bătut, dar după ce se sprijini bine de baza tocului de geam de pe acoperiș, îl apucă și-l zvârli pe Contenson atât de năprasnic, încât spionul căzu în mijlocul rigolei din rue Saint-Georges. Contenson muri pe câmpul său de bătaie. Jacques Collin se întoarse liniștit în mansardă și se vârî în pat.

— Dă-mi ceva care să mă facă bolnav rău, fără să mă omoare, îi spuse el Asiei, căci trebuie să fiu pe moarte ca să pot să nu răspund nicio vorbă *curioșilor*. Nu te teme de nimic, sunt preot și o să rămân preot. Adineauri am scăpat, și fără să se observe, de unul dintre cei ce mă puteau demasca.

În ajun, la ceasurile șapte seara, Lucien plecase în cabrioleta sa înhămată cu cai de poștă, înarmat cu un pașaport luat dimineața pentru Fontainebleau^[108], unde se culcă în ultimul han din capătul dinspre Nemours. Către ceasurile șase dimineața, a doua zi, o porni singur și pe jos prin pădure și merse până la Bouron.

„Acolo, își zise dânsul așezându-se pe una dintre stâncile de unde se descoperea frumoasa priveliște de la Bouron, acolo e locul fatal unde Napoleon a sperat să facă un efort titanic, cu două zile înainte de abdicare”.

Către ziuă, auzi uruitul unui poștalion și văzu cum trece o brișcă în care se aflau slugile tinerei ducese de Lenoncourt-Chaulieu și camerista Clotildei de Grandlieu.

„Iată-le, își zise Lucien, haide, dacă joc bine comedia asta, sunt salvat și, în ciuda ducelui, o să-i fiu ginere”.

După un ceas, berlina în care se aflau cele două femei își făcu auzit acel uruit, atât de ușor de recunoscut, de trăsură elegantă de călătorie. Cele două doamne ceruseră să se frâneze la coborârea din Bouron și valetul care ședea îndărăt opri berlina. În momentul acela, Lucien se apropie.

— Clotilde! strigă dânsul bătând în geam.

— Nu, îi spuse tânăra ducesă prietenei sale, să nu se urce în trăsură și să nu fim singure cu el, draga mea. Accept să ai o ultimă întrevedere cu el, dar pe drum, unde-o să mergem pe jos, urmate de Baptiste... E o zi frumoasă, suntem bine îmbrăcate, nu ne e teamă de frig. Trăsura o să ne urmeze...

Și cele două femei coborâră.

— Baptiste, spuse tânără ducesă, vizitiul o să meargă încet, vrem să facem oleacă de drum pe jos și ai să ne întovărășești.

Madeleine de Mortsauf o luă pe Clotilde de braț și îl lăsă pe Lucien să vorbească. Umblară astfel până în sătulețul Grez. Se făcuse era opt și acolo, Clotilde își luă rămas bun de la Lucien.

— Află, dragul meu, zise ea, încheind cu noblețe această lungă convorbire, că nu mă mărit niciodată decât cu dumneata. Prefer să cred în dumneata decât să-i cred pe oameni, pe tatăl și pe mama mea... Nimeni n-a dat vreodată o dovadă atât de puternică de dragoste, nu-i așa?... Și acum încearcă să risipești bănuielile fatale care te apasă...

În clipa aceea se auzi galop de cai și câțiva jandarmi îi înconjurară, spre marea uimire a celor două doamne.

— Ce vreți?... întrebă Lucien cu obrăznicia lui de dandy.

— Sunteți domnul Lucien Chardon de Rubempré? întrebă procurorul-general din Fontainebleau.

— Da.

— Diseară vei dormi la închisoarea din Paris, răspunse celălalt, am un mandat de aducere împotriva dumată.

— Cine sunt doamnele?... exclamă brigadierul.

— A, da, scuzați-mă, doamnelor, vă rog, pașapoartele! Căci domnul Lucien este, după cum glăsuiesc instrucțiunile primite de mine, înhăitat cu femeii în stare de...

— O iei pe ducesa de Lenoncourt-Chaulieu drept o cocotă? întrebă Madeleine, aruncându-i o privire de ducesă procurorului-regal.

— După frumusețe, ați putea fi, răspunse șiret magistratul.

— Baptiste, arată pașapoartele, rosti tânără ducesă zâmbind.

— Și de ce crimă este învinuit dânsul? întreabă Clotilde pe care ducea voia s-o silească să urce în trăsură.

— De cârdășie la un furt și un omor, răspunse brigadierul de jandarmi.

Baptiste o urcă în berlina pe domnișoara de Grandlieu, căzută în leșin.

La miezul nopții, Lucien intra în închisoarea Parisului, așezată pe rue Payenne și rue des Ballets; îl puseră la secret. Tot acolo se afla și abatele Carlos Herrera din momentul arestării sale.

Partea a treia. [\[109\]](#)

Unde duc căile greșite

A doua zi, la orele șase, două trăsură la care erau înhămați cai de poștă, trăsură din cele numite în popor în limbajul său colorat coșuri de salată, ieșiră din curtea închisorii La Force spre a se îndrepta către arestul Palatului de justiție.

Există puțini hoinari care să nu fi întâlnit niciodată această temniță pe roate; dar, deși cele mai multe cărți sunt scrise numai pentru parizieni, străinii vor fi fără îndoială mulțumiți să găsească aici descrierea acestui înspăimântător aparat al justiției criminale. Cine știe, poate că polițiile țaristă, germană sau austriacă, magistraturile țărilor lipsite de coșuri de salată vor trage vreun folos; și în unele state străine imitarea acestui fel de transport va fi desigur o binefacere pentru arestați.

Această scârboasă trăsură vopsită galben, cocoțată pe două roți și căptușită cu tinichea, e împărțită în două compartimente. În față se află o capră îmbrăcată în piele, deasupra căreia se ridică o apărătoare. E partea liberă a coșului de salată, destinată unui funcționar judecătoresc și unui jandarm. Un grilaj din sârmă de fier desparte pe toată înălțimea și lățimea acest soi de cabrioletă de al doilea compartiment în care se află două bănci de lemn, așezate ca la omnibuze de fiecare latură a trăsurii, și pe care stau prizonierii; sunt vârați înăuntru pe o scăriță și printr-o ușă fără fereastră, ce se deschide în fundul trăsurii. Această poreclă de coș de salată vine de la faptul că, la început, trăsura fiind cu grilaj în toate părțile, prizonierii trebuie să fi fost scuturați întocmai ca niște salate. Pentru mai multă siguranță, spre a preîntâmpina un accident, trăsura e urmată de un jandarm călare, mai ales când duce niște condamnați la moarte, către locul unde își vor ispăși pedeapsa. Astfel evadarea e cu neputință. Trăsura, căptușită cu

tablă, nu se lasă tăiată cu nicio unealtă. Prizonierii, percheziționați cu grijă în momentul arestării sau întemnițării, pot să aibă la ei cel mult arcuri de ceas, bune pentru a pili gratii, însă neputincioase împotriva unor suprafețe plane. În consecință coșul de salată, perfecționat de inventivitatea poliției pariziene, a ajuns să servească de model pentru trăsura celulară care transportă ocașii la ocnă, și prin care s-a înlocuit înspăimântătoarea căruță, rușinea civilizațiilor precedente, deși a fost făcută celebră de Manon Lescaut^[110].

Cu coșul de salată sunt expediați mai întâi deținuții din diferite închisori ale capitalei către Palatul de justiție, ca să fie interogați de către magistratul instructor. În jargonul închisorii, aceasta se cheamă *mersul la instrucție*. În al doilea rând, acuzații din aceeași închisoare sunt aduși la Palatul de justiție ca să fie judecați acolo când nu e vorba decât de justiția corecțională. Apoi când e vorba, cum se spune la palat, de justiția criminală, sunt transferați din aresturi la așa-numita Conciergerie, care este închisoarea preventivă a Palatului de justiție al departamentului Senei. În sfârșit, condamnații la moarte sunt duși într-un coș de salată de la Bicêtre la bariera Saint-Jacques, piața consacrată execuțiilor capitale de la revoluția din iulie încoace. Mulțumită filantropiei, acești nefericiți nu mai îndură chinul vechiului drum care se făcea de la Conciergerie în place de Grève, într-o căruță întru totul asemănătoare cu cea de care se folosesc negustorii de lemne. Această căruță astăzi nu mai este întrebuințată decât pentru a transporta eșafodul. Fără explicația de mai sus nu s-ar putea înțelege cuvintele rostite de un condamnat ilustru către complicele său, în momentul când se urca în coșul de salată: „De-acum încolo e treaba cailor!” E cu neputința să fii dus mai comod la decapitare decât ești dus astăzi la Paris.

În clipa aceea, cele două coșuri de salată, ieșite atât de devreme dimineața, slujeau în mod

excepțional pentru transferarea a doi deținuți din închisoarea La Force, la Conciergerie și fiecare dintre acei doi deținuți ocupa singur câte un coș de salată.

Nouă zecimi dintre cititori și nouă zecimi din ultima zecime, cu siguranță că nu cunosc diferențele considerabile dintre noțiunile de inculpat, prevenit, acuzat, deținut, arest, închisoare preventivă, detenție astfel că vor fi de bună seamă cu toții uimiți aflând că în aceasta constă tot dreptul nostru criminal a cărui explicație clară și pe scurt le va fi dată numaidecât, atât pentru a-i informa, cât și pentru a-i pune în măsură să înțeleagă deznodământul acestei povestiri. De altminteri, când se va ști că întâiul coș de salată îl ducea pe Jacques Collin, iar al doilea pe Lucien, care trecuse în câteva ceasuri de pe culmea măririlor sociale într-un fund de temniță, curiozitatea va fi destul de ațâțată. Atitudinea celor doi complici era caracteristică pentru fiecare. Lucien de Rubempré se ascundea ca să scape de privirile aruncate de către trecători asupra zăbrelelor sinistrei și fatalei trăsură, în cursa ei prin rue Saintantoine, ca să ajungă pe cheiuri, prin rue de Martroi și pe sub arcada Saint-Jean, pe unde trebuia să treacă atunci ca să străbați piața Primăriei. Astăzi, această arcadă alcătuiește poarta de intrare a palatului prefectului Senei, în vastul complex al palatului municipal. Îndrăznețul ocnaș își lipea fața de zăbrele, între portărelul și jandarmul care, siguri de coșul lor de salată, flecăreau de zor.

Revoluția din iulie 1830 și furtuna-i înspăimântătoare a acoperit întru atât cu tunetul ei evenimentele ce au precedat-o, pasiunea politică a stăpânit Franța în așa măsură în ultimele șase luni ale acelui an, încât astăzi nimeni nu-și aduce aminte sau își amintește cu greu, oricât de ciudate vor fi fost, de acele catastrofe personale, judecătorești, financiare, care alcătuiesc consumul

anual a curiozității pariziene și care nu au lipsit în primele șase luni ale lui 1830. E așadar nevoie să arătăm cât a fost atunci de tulburat, pentru un timp, Parisul de știrea arestării unui preot spaniol găsit la o curtezană și a elegantului Lucien Rubempré, viitorul soț al domnișoarei Clotilde de Grandlieu, prins pe șoseaua Italiei, în micul sat Grez, învinuiți amândoi de un omor ce le-ar fi adus șapte milioane; căci scandalul iscat de acest proces, vreme de câteva zile, depăși interesul uriaș stârnit de ultimele alegeri făcute de Carol al X-lea!

Mai întâi, acest proces era datorit în parte unei plângeri a baronului de Nucingen. Apoi, Lucien, pe punctul de a ajunge secretarul particular al primului ministru, făcea parte din cea mai înaltă societate pariziană. În toate saloanele din Paris, mulți tineri își aminteau că îl invidiaseră pe Lucien când fusese favoritul frumoasei ducese de Maufrigneuse, și toate femeile știau că în momentul acela era iubit de doamna de Sérisy, soția unuia dintre cei mai însemnați oameni ai regimului. În sfârșit, frumusețea victimei se bucura de o celebritate fără pereche în diferitele lumi care alcătuiesc Parisul: în lumea mare, în lumea afacerilor, în lumea curtezanelor, în lumea tinerimii, în lumea literară. Astfel că de două zile, întreg Parisul vorbea de aceste două arestări. Judecătorul de instrucție căruia îi fusese deferit cazul, domnul Camusot, văzu în el calea de a obține o avansare și pentru a proceda cu cea mai mare iuțeală posibilă, dăduse ordin ca cei doi inculpați să fie transportați din arestul închisorii La Force în arestul Conciergeriei, de îndată ce Lucien de Rubempré avea să fie adus de la Fontainebleau. Abatele Carlos și Lucien nu petrecuseră, întâiul decât douăsprezece ore, iar al doilea decât o jumătate de noapte în închisoarea La Force, astfel că n-are rost să descriem această temniță care a fost între timp cu totul schimbată; și, cât despre

particularitățile întemnițării, ar însemna să repetăm ceea ce avea să se petreacă la Conciergerie.

Dar înainte de a intra în drama cumplită a instruirii acestei crime, e neapărat trebuincios, cum am spus adineauri, să explicăm mersul normal al unui proces de acest fel; mai întâi, diferitele sale faze vor fi înțelese mai bine atât în Franța cât și în străinătate; apoi, cei care nu le cunosc vor prețui structura dreptului criminal așa cum l-au gândit legislatorii sub Napoleon. Lucrul e cu atât mai important cu cât această mare și frumoasă operă e, în clipa aceasta, amenințată de a fi distrusă de către sistemul zis penitenciar.

Se săvârșește o crimă: dacă sunt prinși asupra faptului, *inculpații* sunt duși la corpul de gardă cel mai apropiat și băgați în carcera căreia poporul îi zice *vioara*, desigur fiindcă în ea se face muzica: se plânge sau se urlă. De acolo, *inculpații* sunt aduși în fața comisarului de poliție, care face un început de instrucție și-i poate elibera în caz de eroare; în sfârșit, *inculpații* sunt duși la arestul prefecturii, unde poliția îi ține la dispoziția procurorului regal și a judecătorului de instrucție care, după gravitatea cazului, chemați mai mult sau mai puțin în grabă, sosesc și iau interogatoriul oamenilor în stare de arest provizoriu. După felul bănuielilor, judele de instrucție emite un mandat de încarcerare și face să fie întemnițați *inculpații* într-un arest preventiv. Parisul are trei aresturi preventive: Saint-Pélagie, La Force și Madelonnettes.

Observați expresia de *inculpați*. Codul nostru a creat trei deosebiri esențiale în ceea ce privește criminalitatea: inculparea, prevenția, acuzarea. Câtă vreme mandatul de arestare nu e iscălit, bănuții făptași ai unei crime sau ai unui delict grav sunt niște *inculpați*; sub povara mandatului de arestare devin *preveniți*, iar câtă vreme urmează instrucția, rămân pur și simplu *preveniți*. O dată terminată instrucția, după ce tribunalul a statuat că

prevenții trebuie să fie deferiți curții, ei devin *acuzati*, atunci când curtea a considerat, la cererea procurorului general, că există învinuiri îndestulătoare pentru a-i aduce în fața Curții cu juri. Astfel, oamenii bănuți de o crimă trec prin trei situații diferite, prin trei site, înainte de a apărea în fața a ceea ce se cheamă justiția țării. În prima situație, nevinovații au o mulțime de mijloace de a-și dovedi nevinovăția: publicul, garda, poliția. Într-a doua, sunt în fața unui magistrat, confrunțați cu martori, judecați de către un complet al tribunalului la Paris sau de către un tribunal întreg în provincie. În a treia, apar în fața a doisprezece consilieri de curți, iar sentința de trimitere în fața Curții cu juri poate să fie supusă de către acuzați judecății Curții de casație, în caz de greșeală sau viciu de formă. Juriul nu știe câte autorități populare, administrative și judiciare pălmuiește, când achită niște acuzați. În consecință, după noi, la Paris (nu vorbim despre celelalte jurisdicții), ni se pare foarte greu ca un nevinovat să se așeze vreodată pe banca acuzaților în fața Curții cu juri.

Deținut e numai condamnatul. Dreptul nostru penal a creat aresturile, închisorile preventive și închisorile propriu-zise, deosebiri juridice care corespund celor de prevenit, acuzat, condamnat. Închisoarea comporta o pedeapsa ușoară, e pedeapsa unui delict neînsemnat. Dar detenția e o pedeapsă aspră și în unele cazuri infamante. Cei care propun astăzi sistemul penitenciar vor prin urmare să răstoarne un drept penal demn de admirație, în care pedepsele erau gradate în chip magistral și vor ajunge să pedepsească fleacurile la fel de aspru ca și cele mai grave crime. Se va putea de altminteri compara în SCENELE VIETII POLITICE diferențele interesante dintre dreptul penal al codului din Brumar anul IV și acela al codului Napoleon, care l-a înlocuit^[11].

În majoritatea marilor procese, ca și în cel de față, inculpații devin de îndată preveniți. Justiția emite imediat mandate de încarcerare sau de arestare. Într-adevăr, în cele mai multe cazuri, inculpații, ori au fugit, ori trebuie luați prin surprindere. Astfel fiind, după cum s-a văzut, poliția, care nu e decât mijlocul de execuție, și justiția veniseră la domiciliul Estherei cu iuțea fulgerului. Chiar dacă n-ar fi existat motivele de răzbunare, suflate de Corentin la urechea poliției judiciare, exista, din partea baronului de Nucingen, denunțul unui furt de șapte sute cincizeci de mii de franci.

În clipa când prima trăsură, cea care îl ducea pe Jacques Collin ajunse sub arcada Saint-Jean, pasaj strâmt și întunecos, o înghesuială de trăsură îl sili pe vizitiu să oprească sub arcadă. Ochii arestatului sclipeau printre zăbrele ca doi tăciuni aprinși, în ciuda măștii de muribund care în ajun îl făcuse pe directorul închisorii La Force să creadă că e nevoie de medic. Liberi în clipa aceasta, căci nici jandarmul, nici portărelul nu se întorceau ca să-și vadă *clientul*, ochii aceia de văpaie vorbeau atât de deslușit, încât un judecător de instrucție iscusit, ca de pildă domnul Popinot, l-ar fi recunoscut pe ocaș în hulitorul celor sfinte. Într-adevăr, de când ieșise coșul de salată pe poarta închisorii, Jacques Collin cerceta casele pe unde trecea, în ciuda vitezei, cu o privire lacomă și cuprinzătoare, de la ultimul etaj până la parter. Vedea toți trecătorii și-i analiza. Dumnezeu nu cuprinde mai bine cu gândul zidirea-i, în mijloacele și țelul ei, decât cuprindea omul acesta cele mai mici amănunte în masa lucrurilor și a trecătorilor. Înarmat cu o speranță, cum a fost înarmat cu spada sa ultimul dintre Horați, aștepta ajutor. Oricui altcuiva decât acestui Machiavelli al ocnei, o asemenea speranță i s-ar fi părut atât de cu neputință de realizat, încât s-ar fi lăsat în voia sorții, așa cum fac toți vinovații. Niciunul dintre ei nu se gândește să se

împotrivească în situația în care justiția și poliția pariziană îi pune pe preveniți, mai ales pe cei puși la secret cum erau Lucien și Jacques Collin. Nu ne putem închipui izolarea bruscă în care se trezește un prevenit: jandarmii care-l arestează, comisarul care-i ia interogatoriul, cei care-l duc la închisoare, gardienii care-l conduc în ceea ce se numește literalmente o celulă, cei care-l apucă de subțiori ca să-l urce într-un coș de salată, toate ființele care-l înconjoară din clipa arestării sunt mute sau îi înregistrează cuvintele spre a le repeta, fie poliției, fie justiției. Această separație absolută între lumea întreagă și prevenit, obținută atât de simplu, pricinuieste o răsturnare totală a facultăților sale, o extraordinară prostație a spiritului, mai ales când nu e vorba de un om pe care antecedentele sale nu l-au familiarizat cu acțiunile justiției. Duelul dintre vinovat și judecător e deci cu atât mai cumplit, cu cât justiția are drept auxiliari tăcerea zidurilor și incoruptibila nepăsare a agenților săi.

Totuși, Jacques Collin sau Carlos Herrera (trebuie să-i dăm pe rând aceste nume după trebuințele situației) cunoștea de multă vreme apucăturile poliției, ale temniței și ale justiției. În consecință acest gigant al vicleniei și corupției folosise puterile minții și resursele mimicei sale ca să simuleze surprinderea, naivitatea unui nevinovat, înfățișând totodată magistraților comedia unei agonii. După cum am arătat, Asia, acea pricepută Locustă^[112] îi dăduse să înghită o otravă diluată, așa încât să producă aparențele unei boli fatale. Acțiunea domnului Camusot, a comisarului de poliție, activitatea procurorului regal care trebuia să ia interogatoriul fuseseră deci anulate de către acțiunea și activitatea unei apoplexii fulgerătoare.

— S-a otrăvit, strigase domnul Camusot, îngrozit de suferința așa-zisului preot, când fusese adus din mansardă, pradă unor convulsii cumplite.

Patru agenți îl căraseră cu multă greutate pe scări în jos până în odaia Estherei, unde erau adunați toți magistrații și jandarmii.

— Dacă e vinovat, ăsta era cel mai bun lucru pe care-l putea face, răspunse procurorul regal.

— Așadar, îl credeți bolnav?... întrebă comisarul de poliție.

Poliția se îndoiește totdeauna de toate. Cei trei magistrați își vorbiseră atunci, cum e ușor de bănuț, la ureche. Dar Jacques Collin ghicise pe chipul lor ce-și spun și se folosise de aceasta ca să facă imposibil sau cu totul ne semnificativ interogatoriul sumar la care se procedează în momentul arestării; bâlbaise fraze în care se amestecau spaniola și franceza în așa fel încât nu aveau niciun înțeles.

La închisoare, comedia aceasta obținuse la început un succes cu atât mai desăvârșit, cu cât șeful *siguranței* (prescurtare a cuvintelor șef al brigăzii de poliție de siguranță), Bibi-Lupin, care pe vremuri îl arestase pe Jacques Collin în pensiunea doamnei Vauquer, era trimis în misiune în provincie și înlocuit de către un agent desemnat ca urmaș al lui Bibi-Lupin și căruia ocnașul îi era necunoscut.

Bibi-Lupin, fost ocnaș, tovarăș de ocnă al lui Jacques Collin, îi era dușman personal. Această ură își avea obârșia în certuri din care Jacques Collin ieșise totdeauna mai tare și în dominația pe care Înșală-Moartea o exercita asupra tovarășilor săi. În sfârșit, Jacques Collin fusese vreme de zece ani pronia cerească a ocnașilor liberați, șeful lor, sfetnicul lor la Paris, bancherul lor și, în consecință, adversarul lui Bibi-Lupin.

Așa că, deși ținut la secret, conta pe devotamentul inteligent și total al Asiei, brațul său drept, și poate pe Paccard, brațul său stâng, pe care spera că-l va avea iarăși la dispoziție după ce grijuliul său adjunct avea să fi pus bine cei șapte sute cincizeci de mii de franci furați. Iată motivul

atenției supraomenești cu care cerceta toate în drum. Lucru ciudat! Această speranță avea să fie pe deplin îndreptățită.

Cele două ziduri masive ale arcadei Saint-Jean erau îmbrăcate până la șase picioare înălțime cu un strat de noroi stropit din rigole; căci pietonii n-aveau pe atunci, ca să se ferească de trecerea neconținută a trăsurilor și ceea ce se numea copita căruței, decât niște stâlpi de multă vreme ciunțiți de către butucii roților. Nu numai o dată câte un vagon cu cai încărcat cu piatră zdrobise acolo pe vreun om neatent. Așa a fost Parisul multă vreme și în multe cartiere. Acest amănunt ne va face să înțelegem cât era de îngustă arcada Saint-Jean și cât era de ușor s-o blochezi. Era de ajuns să intre pe sub ea o birjă venind din place de Grève, în timp ce o zarzavagioaică își împingea căruciorul plin de mere dinspre rue du Martroi. Dacă venea atunci o a treia trăsură, se oprea tot. Trecătorii fugeau, speriați, căutând un stâlp care să-i păzească de atingerea butucilor de roată, pe vremea aceea atât de lungi, încât a fost nevoie de legi ca să fie scurtați. Când sosi coșul de salată, arcada era barată de către una dintre acele zarzavagioaice al căror tip e cu atât mai curios, cu cât mai există unele exemplare în Paris, deși crește numărul zarzavageriilor. Arăta așa de bine a precupeată, încât un sergent de stradă, dacă ar fi existat pe vremea aceea^[13], ar fi lăsat-o să circule fără să-i ceară permisul, în ciuda feței ei sinistre pe care era întipărită crima. Capul, acoperit cu o broboadă prăpădită de bumbac cadrilat, în zdrențe, avea șuvițe zbârlite care semănau cu perii de mistreț. Gâtul roșu și zbârcit te scârbea, iar șalul de pe umeri nu ascundea în întregime o piele tăbăcită de soare, de praf și de noroi. Rochia era ca un gobelin, pantofii erau rânjiți, de-ți venea să crezi că-și băteau joc de fața la fel de găurită ca și rochia. Și ce laibăraș! Murdar ca o cârpă. Această zdreanță umblătoare și puturoasă izbea, desigur, de

la zece pași mirosul oamenilor delicați. Mâinile ei umblaseră cu atâtea și atâtea lucruri. Femeia aceasta fie că se întorcea de la un dans de vrăjitoare nemțesc, fie că ieșea dintr-un azil de cerșetori. Dar ce privire avea!... Ce inteligență îndrăzneță, ce viață stăpânită, când razele magnetice ale ochilor ei și ale lui Jacques Collin se întâlneau ca să schimbe o idee!

— La o parte, păduchioasă bătrână! strigă vizitiul cu un glas răgușit.

— Ce, vrei să mă calci cu căruța, cavalier al ghilotinei, răspunse dânsa. Marfa mea e mai de soi decât a ta.

Și încercând să se înghesuie între doi stâlpi ca să facă loc, zarzavagioaica ocupă strada cât avu nevoie ca să-și aducă la îndeplinire planul.

„O, Asia, își zise Jacques Collin, care-și recunosc pe loc complicea, merge bine.”

Vizitiul schimba mai departe amabilități cu Asia, iar trăsurile se înghesuiau în rue du Martroi.

— *Ae!... Pecairé fermati. Souni là. Vedrem!...* țipă batrâna Asia cu acele intonații de piei roșii, caracteristice precupețelor care își deformează în așa hal cuvintele încât ajung niște onomatopee ce nu pot fi înțelese decât de parizieni. În gălăgia străzii și în mijlocul răcnetelor tuturor vizitiilor și birjelor ce se adunaseră, nimeni nu putea lua în seamă acest țipăt sălbatic care părea să fie un strigăt de precupeață. Dar era limpede pentru Jacques Collin și îi azvârlea în ureche, într-o păsărească amestecată din italiană și provensală stricate, această frază cumplită: „Sărmanul tău micuț e prins. Dar sunt aici și veghez asupra voastră. Ne mai vedem!”

În mijlocul bucuriei nemărginite pe care i-o dădea triumful său asupra justiției, căci spera să poată întreține legătura cu cei din afară, Jacques Collin fu lovit de o reacție care ar fi ucis pe oricare altul.

— Lucien arestat! își zise el și fu cât pe ce să leșine.

Această știre era mai groaznică pentru el decât dacă ar fi fost condamnat la moarte și s-ar fi respins cererea de comutare a pedepsei.

Și acum, când cele două coșuri de salată uruie pe cheiul Senei, povestirea noastră cere să spunem câteva cuvinte despre Conciergerie, până ajung ei acolo. Conciergeria, nume istoric, cuvânt cumplit, lucru și mai cumplit, e amestecată cu revoluțiile din Franța și mai ales cu cele din Paris.

I-a văzut pe cei mai mulți dintre marii criminali. Dacă e cel mai interesant dintre monumentele Parisului, e totodată cel mai puțin cunoscut dintre ele... de către oamenii care aparțin claselor de sus ale societății; dar în ciuda faptului că această digresiune istorică prezintă un uriaș interes, va fi la fel de rapidă ca și mersul coșurilor de salată.

Care parizian, străin, sau provincial rămas măcar două zile în Paris nu a observat zidurile negre străjuite de trei turnuri groase cu acoperișuri ascuțite, dintre care două sunt aproape cuplate, podoabă sumbră și misterioasă a cheiului zis des Lunettes? Cheiul acesta începe de la Pont au Change și ține până la Pont-Neuf. Un turn pătrat, numit Turnul Orologiului, de unde s-a dat semnalul în noaptea Sfântului Bartolomeu, turn aproape la fel de înalt ca al bisericii Saint Jacques-la-Boucherie, arata că acolo e Palatul de justiție și alcătuiește colțul cheiului. Aceste patru turnuri, aceste ziduri sunt îmbrăcate în giulgiul negricios pe care-l capătă la Paris toate fațadele așezate spre miazănoapte. Către mijlocul cheiului, de la o arcadă pustie, încep clădirile particulare pe care apariția Pont-Neuf-ului le-a pricinuit sub domnia lui Henric al IV-lea. Place Royale a fost replica pieței zisă Dauphine. E același sistem de arhitectură: cărămidă încadrată în lanțuri de piatră cioplită. Arcada aceasta și rue Harlay arată limitele Palatului de justiție în partea de vest. Odinioară,

prefectura de poliție, reședință a primilor președinți ai parlamentului, depindea de Palatul de justiție. Curtea de conturi și *Cour des Aides*^[114] completau într-însul justiția supremă, justiția suveranului. Se vede astfel că, înainte de revoluție, Palatul de justiție se bucura de acea izolare ce se încearcă a se crea acum.

Pătratul acela, insula aceea de case și monumente unde se află Sainte Chapelle^[115], cea mai strălucită nestemată dintre nestematele lui Ludovic cel Sfânt, acel spațiu e sanctuarul Parisului; îi e locul sacru, chivotul sfânt. Și pentru început, spațiul acela a constituit el singur prima cetate, căci unde se află place Dauphine exista un islaz al moșiilor regelui, pe care se ridica o *moara* de bătut moneda. De acolo vine numele străzii (rue de la Monnaie) – strada Banului – care duce la Pont-Neuf. De acolo și numele unuia dintre cele trei turnuri rotunde, și anume al doilea, care se cheamă Turnul de Argint ceea ce pare a dovedi că în el s-au bătut bani odinioară. Faimoasa moară care se vede pe vechile planuri ale Parisului ar fi mai târzie decât epoca în care se bătea monedă chiar în palat și datorată fără îndoială unei perfecționări în arta de a bate monedă. Primul turn, aproape lipit de Turnul de Argint, este turnul lui Montgomery. Al treilea, cel mai mic, dar cel care a dăinuit mai bine dintre toate trei, căci și-a păstrat crenelurile, este turnul Bonbec. Sainte Chapelle și cele patru turnuri (inclusiv Turnul Orologiului) determină perfect incinta sau, cum ar zice un slujbaș al cadastrului, perimetrul palatului, de la Merovingieni până la prima dinastie Valois^[116]; dar pentru noi, și în urma transformărilor sale, palatul reprezintă mai îndeosebi epoca lui Ludovic cel Sfânt.

Carol al V-lea^[117] cel dintâi cedă parlamentului, instituție recent întemeiată, palatul său și se mută sub straja Bastiliei în faimosul palat Saint-Pol,

căruia i se alipi mai târziu palatul des Tournelles. Apoi, sub ultimii Valois^[118], monarhia se întoarse de lângă Bastilia la Luvru, care fusese prima ei Bastilie. Întâia locuință a regilor Franței, Palatul lui Ludovic cel Sfânt, care și-a păstrat numele de Palat, fără alt adaos, spre a însemna palatul prin excelență, e în întregime sa îngropat sub Palatul de justiție, în chip astăzi de pivnițe, căci era clădit pe malul Senei, ca și catedrala, și clădit cu atâta grijă, încât nivelul cel mai înalt al apelor acoperea abia primele trepte. Cheiul de l'Horloge îngroapă sub vreo douăzeci de picioare de pământ aceste clădiri bătrâne de veacuri. Trăsurile trec la nivelul capitelului coloanelor groase ale acelor trei turnuri, a căror siluetă trebuie să fi fost odinioară în armonie cu eleganța palatului, și de un efect pitoresc, când se oglindeau în apă, deoarece încă și astăzi turnurile acelea rivalizează în înălțime cu monumentele cele mai înalte ale Parisului. Când privești această capitală din vârful cupolei Panteonului, Palatul cu Sainte Chapelle apare încă și azi ca cel mai impunător dintre aceste monumente. Acest palat al regilor noștri, pe care calci când umbli prin uriașa sală a pașilor pierduți, era o minune arhitectonică, și așa mai e și azi în ochii înțelegători ai poetului care vine să-l studieze când privește Conciergeria. Dar vai, închisoarea a năpădit palatul regilor! Îți sângerează inima când vezi cum s-au tăiat celule, temnițe, coridoare, cazărmi, săli fără lumină sau aer în această măreață construcție, în care stilurile bizantin, roman, gotic, aceste trei fețe ale artei vechi, au fost reunite de către arhitectura secolului al Xli-lea. Palatul acesta este pentru istoria monumentelor Franței din primele timpuri, ceea ce e castelul de la Blois pentru istoria monumentelor vremii ce le-a urmat. După cum la Blois, într-o curte puteți admira castelul conților de Blois, al lui Ludovic al XII-lea, al lui Francisc I, al lui Gaston d'Orléans^[119] tot așa în Conciergerie veți regăsi, în aceeași

incintă, caracterul primelor dinastii, iar în Sainte Chapelle arhitectura lui Ludovic cel Sfânt. Domnii din consiliul municipal, când dați milioane, alăturați arhitecților unul sau doi poeți, dacă vreți să salvați leagănul Parisului, leagănul regilor, înzestrând totodată Parisul și curtea cu un palat demn de Franța! E o problemă ce trebuie studiată timp de câțiva ani, înainte de a începe să faci orice. Dacă se mai clădesc încă vreo închisoare sau două, ca de pildă cea de la Roquette, palatul lui Ludovic cel Sfânt va fi salvat.

Astăzi, nenumărate răni degradează acest monument gigantic, îngropat sub Palatul de justiție și sub chei ca unul dintre acele animale antediluviene în piatra de var din Montmartre; dar cea mai cumplită e aceea că slujește drept închisoare! Numele acesta de Conciergerie e de înțeles, în primele vremi ale monarhiei, vinovații sus-puși – căci mujicii și târgoveții erau supuși judecării orașului sau seniorului – marii sau micii feudali erau aduși în fața regelui și păziți în Conciergerie. Deoarece erau prinși puțini dintre acei vinovați sus-puși, Conciergeria era îndestulătoare pentru justiția regelui. E greu de știut întocmai unde se afla în vechime Conciergeria. Totuși, deoarece mai există încă și azi bucătăriile lui Ludovic care alcătuiesc ceea ce se numește astăzi *cursa de șoareci*, e de bănuț că vechea Conciergerie trebuie să fi fost așezată acolo unde se afla înainte de 1825 Conciergeria judiciară a parlamentului, sub arcada din dreapta a marii scări din afară care duce în curtea regală, Până în 1825, de acolo au plecat condamnații ca să îndure decapitarea. De acolo au ieșit toți marii criminali, toate victimele politice, soția mareșalului d'Ancre ca și regina Franței^[120], Semblançay ca și Malesherbes, Damien ca și Danton, Desrues ca și Castaing^[121]. Biroul lui Fouquier-Tinville^[122], identic cu actualul birou al procurorului regal, se afla așezat în așa fel încât acuzatorul public putea să

vadă cum trec în căruțe oamenii pe care tribunalul revoluționar îi condamnase. Acest om devenit secure putea să arunce astfel o ultimă ochire asupra loturilor ce mergeau la ghilotină.

De la 1825 încoace, sub ministerul domnului de Peyronnet^[123], a avut loc în palat o mare schimbare. Vechea așezare a Conciergeriei, unde se petreceau ceremoniile încarcerării arestaților și ale pregătirii condamnaților, fu închisă și mutată unde se află acum, între Turnul Orologiului și turnul Montgomery, într-o curte interioară indicată de o arcadă. La stânga se află *cursa de șoareci*, la dreapta porțița. Coșurile de salată intră în acea curte destul de neregulată ca formă și pot să rămână înăuntru sau să se întoarcă fără nicio greutate, iar în caz de răscoală să fie apărate de orice tentativă de către zăbrelele groase ale arcadei, pe când odinioară n-aveau nici cea mai mică ușurință de a manevra în spațiul strâmt dintre scara cea mare din afară și aripa dreaptă a palatului. Astăzi Conciergeria, abia îndeșulătoare pentru acuzați (ar fi nevoie de loc pentru trei sute de persoane, bărbați și femei), nu-i mai primește nici pe preveniți, nici pe deținuți, afară de rare ocazii, ca aceea de față, când erau aduși acolo Jacques Collin și Lucien. Toți cei închiși în Conciergerie trebuie să apară în fața curții cu juri. În mod excepțional, magistratura tolerează acolo vinovații din societatea înaltă care, deja destul de dezonorați de către o sentință a curții cu juri, ar fi loviți peste măsură dacă și-ar îndura pedeapsa la Melun sau la Poisey. Ouvrard^[124] a preferat la vremea sa să fie închis la Conciergerie decât la Sainte-Pélagie. În clipa de față, notarul Léhon, prințul de Bergues își ispășesc la Conciergerie anii de închisoare, beneficiind de o toleranță samavolnică, dar omenoasă.

Îndeobște, preveniții, fie ca să se ducă la instrucție, cum se spune în jargonul judiciar, fie pentru a fi duși în fața tribunalului corecțional,

sunt vărsați de coșurile de salată direct în cursa de șoareci. Cursa de șoareci, care e față în față cu porțița, e alcătuită dintr-un număr anumit de celule instalate în bucătăriile lui Ludovic cel Sfânt și unde preveniții aduși din închisori așteaptă ceasul ședinței tribunalului sau sosirea judeului de instrucție. Cursa de șoareci e mărginită la miazănoapte de chei, la răsărit de clădirea gărzii orașenești, la apus de curtea Conciergeriei, iar la miazăzi de o imensă încăpere boltită (fără îndoială fosta sală a ospăturilor), încă lipsită de un rost anumit. Deasupra cursei de șoareci se întinde o sală de gardă interioară, cu o fereastră asupra curții Conciergeriei; e ocupată de către jandarmeria departamentului Senei și scara duce până acolo. Când sună ceasul judecății, aprozii vin să facă apelul preveniților, jandarmii coboară în număr egal cu numărul preveniților, fiecare jandarm ia un prevenit de braț; și astfel împerecheați, urcă scara, trec prin sala de gardă și ajung prin niște coridoare într-o încăpere alăturată cu sala unde-și ține ședințele faimoasa cameră a șasea a tribunalului, căreia îi sunt deferite cazurile de poliție corecțională. Același drum îl iau acuzații ca să se ducă de la Conciergerie la curtea cu juri și ca să se întoarcă.

În Sala pașilor pierduți, între ușa primei secții a tribunalului de primă instanță și peronul care duce la a șasea, se observă de îndată, chiar când te plimbi acolo pentru întâia oară, o intrare fără ușă, fără nicio podoabă arhitectonică, o gaură pătrată cu adevărat dezgustătoare. Pe acolo intră judecătorii și avocații în coridoare, în sala de gardă, sau coboară în cursa de șoareci și la porțița Conciergeriei. Toate cabinetele judecătorilor de instrucție sunt așezate la diferite etaje în partea aceea a palatului. Se ajunge la ele pe niște scări îngrozitoare, un labirint în care se pierde aproape de fiecare dată cei ce nu cunosc palatul. Ferestrele acestor cabinete se deschid unele deasupra

cheiului, celelalte deasupra curții Conciergeriei. În 1830, câteva cabinete de judecători de instrucție dădeau pe rue de la Barillerie.

Astfel, când un coș de salată face la stânga în curtea Conciergeriei, aduce preveniți la cursa de șoareci. Când face la dreapta, aduce acuzați la Conciergerie. Deci coșul de salată unde se găsea Jacques Collin se îndreaptă pe aici ca să-l depună la porțiță. Nu există nimic mai înfricoșător. Vinovații sau vizitatorii zăresc două rânduri de gratii de fier forjat, cu un loc de vreo șase picioare între ele, care nu se deschid niciodată în același timp și prin care totul e observat atât de amănunțit, încât persoanele cărora li s-a acordat permisul de a vizita strecoară acest document printre gratii, și numai după aceea scârțâie cheia în broască. Nici magistrații instructori, nici chiar cei de la parchet nu intră fără a fi fost recunoscuți. Astfel fiind, dacă veți vorbi de posibilitatea de a comunica sau de a evada, directorul Conciergeriei va avea pe buze un zâmbet care va face să piară îndoiala până și la romancierul cu cea mai deșucheată imaginație. În analele Conciergeriei nu se cunoaște decât evadarea lui Lavalette^[125]; dar certitudinea că a existat un sprijin foarte de sus, astăzi dovedit, a micșorat dacă nu devotamentul soției, cel puțin primejdia unui insucces. Judecând la fața locului soiul piedicilor, oamenii cei mai încrezători în miracol vor recunoaște că piedicile au fost în toate timpurile ceea ce sunt și acum, adică de neînvins. Nicio expresie nu poate zugrăvi masivitatea zidurilor și a bolților; trebuiesc văzute. Deși pavajul curții e mai jos decât al cheiului, când treci prin porțiță, încă mai trebuie să coborî câteva trepte, spre a ajunge într-o imensă sală boltită ale cărei ziduri puternice sunt împodobite cu pilaștri măreți și flancate pe de o parte, de turnul Montgomery, care face parte azi din locuința directorului închisorii, iar pe de altă parte de către turnul de Argint, care slujește de dormitor

paznicilor, portarilor sau temnicerilor, cum veți dori să-i numiți. Numărul acestor slujbași nu e atât de mare cum s-ar putea crede (sunt douăzeci); dormitorul lor, ca și paturile nu sunt diferite de acelea ale unui deținut care beneficiază la închisoare de o cameră separată, numită *pistolă*. Numele acesta vine fără îndoială din faptul că odinioară prizonierii dădeau o pistolă^[126] pe săptămână pentru acea locuință a cărei goliciune amintește recile mansarde unde locuiesc, la începuturile lor pariziene, oamenii mari fără avere. La stânga, în aceasta vastă sală de intrare, se afla grea Conciergeriei, birou închis cu geamlâcuri, unde șed directorul și grefierul și unde se afla registrul de încarcerare. Acolo prevenții sau acuzații sunt înscrisi, descriși și percheziționați. Acolo se hotărăște problema locuinței, a cărei soluție depinde de punga arestatului. În fața porții acestei săli se află o ușa cu geamuri, și anume ușa unui vorbitor, unde rudele și avocații pot sta de vorbă cu acuzații prin două rânduri de gratii din lemn. Vorbitorul acesta primește lumină din curtea închisorii, locul de plimbare înăuntru temniței, unde acuzații respiră în aer liber și fac mișcare la anumite ore.

Acea mare sală luminată, primind lumina îndoielnică a celor două porți cu gratii, căci unica fereastră ce dă asupra curții de sosire e luată în întregime de grea care o încadrează, înfățișează ochilor o priveliște și o lumină în deplină armonie cu imaginile preconceptuate ale imaginației. E cu atât mai înspăimântător cu cât, paralel cu turnurile de Argint și al lui Montgomery, zărești criptele acelea misterioase, boltite, înfricoșătoare, întunecoase, care se rotesc împrejurul vorbitorului, și duc la temnița reginei, a principesei Elisabeta, sora regelui, și la celulele numite *secrete*. Acest labirint de piatră cioplită a devenit subterana Palatului de justiție, după ce a avut parte de serbările regilor. Din 1825 și până în 1832, aici, în

sala aceasta imensă, între o sobă mare care o încălzește și întâiul dintre cele două rânduri de gratii, se făcea operația gâteli condamnăților. Nici acum nu poți trece, fără a te cutremura, peste acele lespezi care au primit șocul și destăinuirile atâtor priviri de pe urmă.

Ca să fie scos din oribila-i trăsură, muribundul avu nevoie de ajutorul a doi jandarmi care-l luară fiecare de câte o subțioară, îl susținură și-l duseră parcă leșinat la grefă. Astfel târât, muribundul ridică ochii la ceruri așa încât să semene cu mântuitorul coborât de pe cruce. Desigur că Iisus nu a arătat pe niciun tablou o față mai cadaverică și mai descompusă decât aceea a falsului spaniol, care părea gata să-și dea sufletul. Când fu așezat la grefa, el repetă cu un glas pierdut cuvintele pe care le spunea tuturora de când îl arestaseră:

— Fac apel la Excelența Sa ambasadorul Spaniei...

— O să spui asta domnului jude de instrucție, răspunse directorul...

— Vai, Iisuse! răspunse Jacques Collin oftând. Nu pot căpăta o carte de rugăciuni?... Nici acum n-o să-mi dați un medic?... Nu mai am nici două ceasuri de trăit.

Deoarece Carlos Herrera trebuia să fie pus la secret, nu mai avea rost să fie întrebat dacă dorea să beneficieze de pistolă, adică de dreptul de a locui într-una dintre acele camere în care te bucuri de singurul confort îngăduit de justiție. Aceste camere sunt așezate la capătul curții despre care va fi vorba mai târziu. Aprodul și grefierul împliniră împreună și cu nepăsare formalitățile înregistrării.

— Domnule director, zise Jacques Collin, stâlcind limba franceză, vedeți și dumneavoastră că sunt pe moarte. Spuneți, dacă puteți, spuneți mai ales cât mai curând cu puțință acestui domn judecător că solicit ca o favoare lucrul de care un vinovat ar trebui să se teamă cel mai mult, și anume să fiu dus în fața lui de îndată ce va fi sosit;

căci suferințele mele sunt cu adevărat de neîndurat, și de îndată ce-l voi vedea, orice eroare va înceta...

E o regulă generală: toți criminalii vorbesc de eroare. Duceți-vă prin ocne, întrebați-i pe condamnați, aproape toți sunt victime ale unei erori judiciare. Astfel fiind, cuvintele acestea provoacă un zâmbet abia zărit la toți cei ce au de-a face cu preveniți, acuzați sau condamnați.

— Pot vorbi de cererea dumneavoastră judeului de instrucție, răspunse directorul.

— Vă voi binecuvânta pentru aceasta, domnul meu!... răspunse spaniolul, înălțând ochii la cer.

De îndată ce fu înregistrat, Carlos Herrera, luat de fiecare subțioară de către doi guarzi orășenești, însoțiți de un temnicer căruia directorul îi spusese în care dintre celulele secrete trebuie să fie închis prevenitul, fu dus prin labirintul subteran al Conciergeriei într-o cameră foarte sănătoasă, orice-ar fi zis despre ea unii filantropi, însă de unde nu putea să comunice cu nimeni.

După plecarea lui, temnicerii, directorul închisorii, grefierul său, chiar și aprodul și jandarmii sef priviră ca niște oameni care se întreabă unii pe alții ce părere au, și pe toate fețele se zugrăvi îndoiala; dar la vederea celui alt prevenit, toate privirile reveniră la nehotărârea lor obișnuită, ascunsă sub un aer de nepăsare. Afară de împrejurări extraordinare, slujbașii Conciergeriei nu sunt curioși, criminalii fiind pentru ei ceea ce sunt clienții pentru frizeri. În consecință toate formalitățile care înspăimântă închipuirea se îndeplinesc mai simplu decât afacerile de bani la un bancher, și adesea cu mai multă politețe. Lucien înfățișa masca vinovatului abătut, căci se lăsă dus și mânuit, pasiv și mașinal. De la Fontainebleau, poetul își contempla prăbușirea și-și spunea că sosise ceasul ispășirii. Palid, descompus, necunoscând nimic din ce se petrecuse la Esther în lipsa lui, se știa tovarășul intim al unui ocaș evadat, situație îndeajuns de critică pentru a-l face

să întrevadă catastrofe mai rele decât moartea. Când cugetul său zămislea un proiect, nu întrevedea decât sinuciderea. Voia să scape cu orice preț de netrebniciile pe care le bănuia ca pe fantasmеle unui vis chinuitor.

Jacques Collin, fiind cel mai primejdios dintre cei doi, fu închis într-o carceră zidită în întregime din piatră cioplită și care-și primește lumina dintr-una dintre acele mici curți interioare cum se află multe în incinta Palatului, și situată în aripa unde-și are cabinetul procurorul general. Această curtică slujește drept loc de recreație închisorii femeilor. Lucien fu dus pe același drum, căci, potrivit cu ordinele date de către judecătorul de instrucție, directorul îl trată cu menajamente și-l închise într-o carceră apropiată de pistole.

Îndeobște, persoanele care nu vor avea niciodată de-a face cu justiția își închipuiesc lucrurile cele mai sumbre despre punerea la secret. Ideea de justiție penală nu se poate dezbăra de vechile idei asupra torturii de odinioară, despre închisorile nesănătoase cu ziduri reci de piatră de pe care se preling lacrimi, despre grosolănia temnicerilor și a hranei, accesorii obligatorii ale dramelor; dar nu e fără rost de a spune aici că aceste exagerări nu există decât la teatru și fac să zâmbească pe magistrați, pe avocați și pe acei ce vizitează închisorile din curiozitate sau vin să le observe. Multă vreme a fost ceva înspăimântător. E neîndoielnic că sub vechiul parlament, în veacul lui Ludovic al XIII-lea și Ludovic al XIV-lea^[127], acuzații erau zvârliți grămadă într-un fel de prim-etaj scund deasupra fostei porțițe. Închisorile au fost una dintre crimele revoluției din 1789, și e de ajuns să vezi temnița reginei și aceea a prințesei Elisabeta ca să capeți o groază adâncă față de vechile forme judiciare. Dar astăzi, deși filantropia a făcut neînchipuit de mult rău societății, a făcut și un pic de bine indivizilor. Îi datorăm lui Napoleon codul nostru penal care, mai mult decât codul civil,

a căruia reformă a devenit urgentă în anumite puncte, va fi unul dintre cele mai mari monumente ale acelei domnii atât de scurte. Noul drept penal a închis un întreg abis de suferințe. De aceea se poate susține că, exceptând cumplitele torturi morale cărora le cad pradă persoanele de sus când ajung pe mâna justiției, acțiunea acestei puteri este de o blândețe și de o simplitate cu atât mai mare, cu cât sunt neașteptate. Inculpatul, prevenitul, desigur că nu locuiesc ca la ei acasă; dar în închisorile Parisului se găsește măcar strictul necesar. De altfel, povara simțămintelor de care te lași stăpânit ia recuzitei vieții sensul ei obișnuit. Niciodată nu suferă corpul, în schimb sufletul e într-o asemenea stare de încordare, încât orice fel de incomoditate și de brutalitate, dacă s-ar întâmpla așa ceva în acel mediu, ar fi ușor de suportat. Trebuie recunoscut că, mai ales la Paris, nevinovatul e pus în libertate în foarte scurt timp.

Intrând în celula sa, Lucien găsi prin urmare copia fidelă a primei camere în care locuise la Paris, la *Hotelul Cluny*. Un pat asemănător cu paturile celei mai prăpădite odăi mobilate din cartierul Latin, niște scaune de paie de culoare închisă, o masă și câteva ustensile alcătuiau mobilierul uneia dintre aceste odăi, unde adeseori sunt închiși câte doi acuzați, când par blânzi și au săvârșit crime ce nu inspiră temeri, ca de pildă falsurile și falimentele. Această asemănare între punctu-i de plecare, plin de nevinovăție, și punctul de sosire, ultima treaptă a rușinii și a înjosirii, fu atât de bine prinsă de ultima tresărire a fibrei sale poetice, încât nefericitul izbucni în lacrimi. Plânse patru ceasuri de-a rândul, în aparență nesimțitor ca o statuie de piatră, dar suferind din pricina tuturor speranțelor sale prăbușite, atins în toate vanitățile sale sociale zdrobite, în trufia sa nimicită, în toate *eu-rile* pe care le înfățișau ambițiosul, îndrăgostitul, fericitul, dandiul, parizianul, poetul,

voluptuosul și privilegiatul. Totul se sfărâmasese în el în această cădere asemănătoare cu a lui Icar.

În schimb, Carlos Herrera, de îndată ce rămase singur în celula sa, se învârti de colo până colo ca ursul polar în cușca-i din Jardin des plantes. Controlă cu amănunțime ușa și se convinse că, în afară de vizetă, nu fusese făcută nicio gaură în scânduri. Cercetă pereții, privi pe coșul căminului prin care îi venea o lumină slabă și-și spuse: „Sunt în siguranță!” Se duse să se așeze într-un colț, unde ochiul unui temnicer lipit de gratiile vizetei nu l-ar fi putut zări. Apoi își scoase peruca și dezlipi dinăuntrul ei o hârtie cu care era căptușită. Fața acestei hârtii care venea în contact cu țeasta era atât de murdară, încât părea chiar tegumentul perucii. Dacă Bibi-Lupin ar fi avut ideea să smulgă peruca spre a recunoaște identitatea dintre spaniol și Jacques Collin, nu ar fi observat hârtia aceea, atât de mult părea a fi parte din opera peruchierului. Cealaltă față a hârtiei era încă destul de albă și de curată ca să se scrie pe ea câteva rânduri. Operația grea și amănunțită a dezlipirii fusese începută în închisoarea La Force; două ore n-ar fi fost de ajuns și îi consacrase jumătate din ziua trecută. Prevenitul începu întâi să taie această hârtie prețioasă în așa fel, încât să-și procure o fâșie lată de patru-cinci rânduri, și o împărți în mai multe bucăți. Apoi puse îndărăt în acea ciudată magazie provizia sa de hârtie după ce îi umezise stratul de gumă arabică cu ajutorul căreia putea s-o lipească la loc. Căută într-o șuviță de păr unul dintre acele creioane subțiri ca niște ace, recent fabricate de Susse^[128] și care fusese lipit în păr cu clei: rupse din el o bucățică destul de lungă ca să scrie cu ea și destul de scurtă ca să-i încapă în ureche. Aceste pregătiri o dată isprăvite, cu repeziciunea și siguranța în executare caracteristice vechilor ocnași, care sunt îndemânatici ca niște maimuțe, Jacques Collin se așeză pe marginea patului și începu să reflecteze la

instrucțiunile pe care avea să le dea Asiei, fiind sigur ca o va găsi undeva în drumul său, până într-atâta se bizuia pe inteligența acestei femei.

„În timpul interogatoriului sumar, își spunea dânsul, am făcut pe spaniolul care vorbește prost franțuzește, care face apel la ambasadorul său, invocă privilegiile diplomatice și nu înțelege nimic din ce e întrebat, toate astea bine întrerupte de leșinuri, tăceri, oftaturi, într-un cuvânt, toate fițele unui om pe moarte. Să rămânem pe același teren. Hârțile îmi sunt în regulă. Asia și cu mine o să-l prostim pe domnul Camusot. Nu e prea priceput. Să ne gândim prin urmare la Lucien, trebuie să-i ridicăm moralul, trebuie să ajung cu orice preț la copilul ăsta, să-i trasez un plan după care să se poarte, altminteri o să se dea de gol și pe el și pe mine, și o să ducă totul de râpă!... Înainte de a ajunge la interogatoriu, trebuie să fie foarte dăscălit. Și, apoi, îmi trebuie martori care să confirme că sunt preot!”

Aceasta era starea morală și fizică a celor doi preveniți a căror soartă atârna în acea clipă de domnul Camusot, judecător de instrucție la tribunalul de primă instanță al departamentului Senei și stăpân suveran peste cele mai mici amănunte ale existenței lor, în răstimpul pe care i-l acorda codul penal; căci numai dânsul putea autoriza pe preot, pe medicul închisorii sau pe oricine altcineva să între în legătură cu cei întemnițați.

Nicio putere omenească, nici regele, nici ministrul de Justiție, nici primul ministru nu pot impieta asupra puterilor unui judecător de instrucție, nimic nu-l oprește, nimeni nu-i poruncește. E un suveran supus numai și numai conștiinței sale și legii.

În momentul acesta în care filosofii, filantropii și publiciștii se ocupă neconținut cu slăbirea tuturor puterilor sociale, dreptul acordat de legile noastre judecătorilor de instrucție e supus unor

atacuri cu atât mai cumplite, cu cât sunt aproape îndreptățite de către acest drept care, să recunoaștem, este peste măsură de mare. Și totuși, pentru orice om cu scaun la cap, puterea aceasta trebuie să rămână neatinsă; s-ar putea în unele cazuri ca efectele ei să fie îmblânzite printr-o întrebuințare largă a cauțiunii; dar societatea, de pe acum destul de zdruncinată de către lipsa de inteligență și slăbiciunea juriului (magistratură augustă și supremă care n-ar trebui încredințată decât unor personalități alese), ar fi amenințată cu prăbușirea dacă am sfârâma acest stâlp care susține întregul nostru drept penal. Arestarea preventivă e una dintre acele posibilități cumplite, necesare, a căror primejdie pentru societate e ținută în cumpănă de către propria ei mărime. De altminteri, însăși neîncrederea față de magistratură dovedește un început de descompunere socială. Dăruiați instituția, reclădiți-o pe alte baze; cereți, ca înainte de revoluție, imense garanții de avere din partea magistraturii; dar credeți în ea; nu faceți din ea icoana societății spre a o insulta. Astăzi magistratul, plătit ca un slujbaş, cel mai adesea sărac, și-a preschimbat demnitatea de altădată într-o aroganță care pare de neîngăduit tuturor celor ce au fost ridicați la același nivel cu el; căci aroganța e o demnitate care nu are punct de sprijin. Aici stă defectul instituției actuale. Dacă teritoriul Franței ar fi împărțit în zece jurisdicții, s-ar putea ridica demnitatea magistraturii cerându-i drept condiție o mare avere, ceea ce e cu neputință acum, cu douăzeci și șase de jurisdicții. Singura îmbunătățire reală, care poate fi cerută în ceea ce privește puterea judecătorului de instrucție, e realitatea arestului. Starea de prevenție n-ar trebui să aducă nicio schimbare în obiceiurile internaționale. Aresturile ar trebui să fie clădite, mobilate și amenajate la Paris în așa fel, încât să modifice în mod radical părerea publicului în ceea ce privește situația preveniților. Legea e bună, e

necesară, dar aplicarea ei e defectuoasă, și legile se judecă de către moravuri după felul cum sunt aplicate. Opinia publică din Franța condamnă pe preveniți și reabilitează acuzații printr-o contradicție de neînțeles. Poate e rezultatul spiritului prin excelență protestatar al francezului. Această lipsă de consecvență a publicului parizian a fost unul dintre motivele care au dus la deznodământul tragic al acestei drame; a fost chiar, cum se va vedea, unul dintre cele mai puternice motive. Pentru a cunoaște taina scenelor cumplite, jucate în cabinetul unui judecător de instrucție, pentru a cunoaște bine situația respectivă a celor două părți în luptă, preveniții și justiția, a căror luptă are de obiect secretul păstrat de aceștia împotriva curiozității judecătorului, atât de bine numit *curiosul* – în argoul închisorilor – nu trebuie să uităm niciodată că preveniții puși la secret nu cunosc nimic din ce spun cele șapte sau opt categorii de oameni care alcătuiesc publicul, nimic din ce știe poliția și justiția, nimic din puținul pe care-l publică ziarele cu privire la împrejurările crimei. De aceea, când dai unui prevenit o știre ca aceea pe care-o primise Jacques Collin de la Asia cu privire la arestarea lui Lucien, e ca și cum i-ai arunca o frânghie unui om care se îneacă. Se va vedea cum va da greș, din acest motiv, o încercare ce, fără îndoială fără acea știre l-ar fi dus la pierzanie pe ocnaș. O dată bine stabilite aceste elemente, oamenii cei mai puțin apți să se emoționeze vor fi înspăimântați de ce urmări au aceste trei pricini de groază: izolarea, tăcerea și căința.

Domnul Camusot, ginere al unuia dintre ușierii de cabinet ai regelui, prea cunoscut nouă ca să mai fie nevoie să-i explicăm situația și legăturile, se afla în clipa aceea într-o cumpănă, aproape egală cu aceea a lui Carlos Herrera, în privința instrucției cu care era însărcinat. Odinioară președinte al unui tribunal al jurisdicției, fusese scos din acel post și

promovat jude la Paris, într-unul dintre posturile cele mai invidiate ale magistraturii, prin protecția celebrei ducese de Maufrigneuse, al cărui soț, atașat pe lângă prințul moștenitor și colonel al unui dintre regimentele de cavalerie din garda regală, era la fel de bine văzut de rege, pe cât era dânsa de bine văzută de cumnata regelui. În schimbul unui serviciu foarte mărunț, dar hotărâtor pentru ducasă, atunci când fusese acuzat de fals tânărul conte d'Esgrignon de către un bancher din Alençon, trecuse de la funcția de simplu judecător în provincie la aceea de președinte, iar din președinte fusese făcut judecător de instrucție la Paris. De optsprezece luni de când lucra în cel mai însemnat tribunal al regatului, izbutise, în urma intervenției ducesei de Maufrigneuse, să sprijine interesele unei cucoane mari nu mai puțin influente, marchiza d'Espard, dar fără succes. Lucien, așa cum s-a spus la început în această *Scena*, ca să se răzbune pe doamna d'Espard; care voia să-și pună soțul sub interdicție, izbutise să restabilească adevărul în ochii procurorului general și al contelui de Sérisy. O dată aliate aceste două mari puteri cu prietenii marchizului d'Espard, soția nu scăpase de mustrea tribunalului decât prin atitudinea înțelegătoare a soțului. În ajun, aflând de arestarea lui Lucien, marchiza d'Espard își trimisese cumnatul, pe cavalerul d'Espard, la doamna Camusot. Îndată după aceea, doamna Camusot se dusesse în vizita la celebra marchiză, înainte de cină, întoarsă acasă, își luase soțul la o parte în dormitor.

— Dacă-l poți trimite pe acel june îngâmfat, Lucien de Rubempré, în fața Curții cu juri și dacă va fi condamnat, îi spuse ea la ureche, vei fi consilier la înalta curte...

— Cum asta?

— Doamna d'Espard ar vrea să vadă căzând capul bietului tânăr. M-a luat cu frig când am văzut răbufnind o ură de femeie frumoasă.

— Nu te amesteca în afacerile justiției, îi răspunse Camusot soției sale.

— Eu mă amestec? urmă dânsa. Dacă ne-ar fi auzit cineva, n-ar fi știut despre ce e vorba. Și marchiza și eu am fost la fel de încântător de ipocrite, cum ești tu cu mine în clipa de față. Voia să-mi mulțumească pentru serviciul pe care i-l făcusesi în procesul ei și-mi spunea că, deși n-a avut succes, îți este recunoscătoare. Mi-a vorbit despre misiunea cumplită pe care v-o dă legea. „E îngrozitor să fii obligat a trimite un om la ghilotină, dar în cazul lui Rubempré, înseamnă să faci dreptate!...” Și așa mai departe. Pretindea că regretă soarta unui tânăr așa de frumos, adus la Paris de verișoara ei, doamna du Châtelet, și care a căzut atât de jos. „Iată, spunea ea, unde îi duc pe tineri femeile stricate, ca o Coralie sau o Esther, când sunt destul de corupți ca să primească a împărți cu dânsule niște câștiguri atât de murdare!” În sfârșit, predici frumoase despre milostenie, despre religie! Doamna du Châtelet îi spusese ca Lucien merita de o mie de ori să moară, fiindcă aproape prilejuise moartea surorii și mamei lui... A vorbit apoi despre un loc vacant la înalta curte, mi-a spus ca îl cunoaște pe ministrul Justiției. „Soțul dumitale, doamna, are un frumos prilej de a se evidenția!” a adăugat dânsa la sfârșit. Asta e!

— Ne evidențiem în fiecare zi, făcându-ne datoria, zise Camusot.

— Ai s-ajungi departe, dacă ești magistrat pretutindeni, chiar și cu nevastă-ta, exclamă doamna Camusot. Te-am crezut prostănac, azi te admir...

Magistratul avu pe buze unul dintre zâmbetele pe care nu le au decât ei, așa cum dansatoarele au un zâmbet numai al lor.

— Coniță, pot intra? întrebă camerista.

— Ce vrei? o întrebă stăpână-sa.

— Coniță, prima cameristă a doamnei ducese de Maufrigneuse a venit aici în lipsa dumneavoastră

și vă roagă din partea doamnei ducese să poftiți fără întârziere la palatul Cadignan.

— Să m-așteptați cu cina, zise nevasta judecătorului, gândindu-se ca birjarul care-o adusese încă-și aștepta plata.

Își puse iarăși pălăria, se urcă în birjă și ajunse în douăzeci de minute la palatul Cadignan. Doamna Camusot, condusă înăuntru prin intrarea cea mică, rămase singură vreme de zece minute într-un budoar de lângă camera de dormit; ducesa se ivi, strălucitoare, căci se ducea la castelul de la Saint-Cloud, unde era invitată la curte.

— Drăguțo, între noi două, două cuvinte sunt de ajuns.

— Da, doamnă ducasă.

— Lucien de Rubempré e arestat, soțul dumitale instruiește cazul; garantez că bietul copil e nevinovat. Să fie liberat înainte de-a se încheia douăzeci și patru de ore. Încă un lucru. Cineva vrea să-l vadă mâine pe Lucien într-ascuns, la închisoare; soțul dumitale poate să fie de față, dacă vrea, cu condiția să nu se lase observat... Sunt recunoscătoare și țin minte pe cei care m-au servit, după cum bine știi. Regele își pune multe speranțe în curajul magistraților săi, în împrejurările grave în care se va afla foarte curând; îl voi ajuta pe soțul dumitale, îl voi recomanda ca fiind un om devotat regelui, chiar de-ar trebui să-și riște viața. Camusot al nostru o să fie întâi consilier la înalta curte și apoi prim-președinte oriunde vrea... Adio... sunt așteptată, mă ierți, nu-i așa? Nu-i faci un serviciu numai procurorului general care nu se poate pronunța în cauza aceasta; dar mai salvezi și viața unei femei care e pe moarte, și anume doamna de Sérisy. Astfel că nu o să-ți lipsească sprijinul... Ce mai, vezi câtă încredere am în dumneata, n-am nevoie să-ți mai recomand, știi ce...

Puse degetul pe buze și dispăru.

„Și eu care n-am apucat să-i spun că marchiza d’Espard vrea să-l vadă pe Lucien sub cuțitul

ghilotinei!...” se gândi soția magistratului, întorcându-se spre birjă.

Când ajunse acasă simțea o asemenea strângere de inimă, încât văzând-o, judecătorul o întrebă:

— Ce ai, Amélie?...

— Suntem prinși între două focuri...

Îi povesti întrevederea cu ducesa, dar vorbindu-i în șoaptă la ureche, atât îi era de frică să nu asculte la ușă camerista.

— Care din două e cea mai puternică? întrebă dânsa la sfârșit. Marchiza era cât pe ce să te compromită în chestiunea aceea neplăcută și prostească a cererii de interdicție, pe când ducesei îi datorăm totul. Una mi-a făgăduit ceva nedeslușit pe când cealaltă a spus: „Va fi consilier la înalta curte și apoi prim-președinte?...” Doamne ferește! nu ți-aș da sfaturi, n-o să mă amestec niciodată în treburile judecătorești, dar sunt obligată să-ți spun întocmai ce se vorbește și ce se pregătește la curte...

— Nu știi, Amélie, ce mi-a trimis azi dimineață prefectul poliției și prin cine? Printr-unul dintre oamenii cei mai importanți ai poliției generale a regatului, un Bibi-Lupin al politicii, care mi-a spus că statul are interese ascunse în procesul acesta. Să cinăm și să ne ducem la varieteu... O să stăm de vorbă în liniște la noapte, în biroul meu, despre toate astea; căci o să am nevoie de mintea ta, poate că mintea judecătorului nu e de ajuns...

Nouă zecimi dintre magistrați vor tăgădui influența soției asupra soțului în asemenea împrejurări; dar, deși ne aflăm în fața uneia dintre cele mai rare excepții sociale, putem susține că e adevărată deși e întâmplătoare. Magistratul e ca și preotul, mai ales la Paris, unde se află elita magistraturii; rareori vorbește despre treburile Palatului de justiție, afară de cazul că sunt hotărâte și judecate. Soțiile de magistrat nu țin numai să pară că nu știu nimic, ci au toate destul simț a ceea ce se cuvine, spre a ghici că le-ar face rău soților

lor dacă, aflând din întâmplare un secret, ar lăsa să se vadă aceasta. Totuși, în împrejurările hotărâtoare, când e vorba de avansare în urma cutărei sau cutărei poziții luate, multe soții au asistat, ca Amélie, la deliberarea magistratului, în sfârșit, aceste excepții, cu atât mai ușor de tăgăduit cu cât sunt întotdeauna ignorate, depind în întregime de felul cum s-a desfășurat în sânul unei căsnicii lupta între două caractere. Dar, doamna Camusot își domina în întregime soțul. Când toată casa fu culcată, magistratul și soția sa se așezară la biroul pe care judecătorul orânduise de mai înainte actele procesului.

— Iată notele pe care mi le-a trimis prefectul de poliție, de altminteri la cererea mea, zise Camusot.

ABATELE CARLOS HERRERA

Acest individ este cu siguranță numitul Jacques Collin, zis Înșală-Moartea, arestat ultima dată în anul 1819, arestare executată la domiciliul unei anumite Vauquer, care ținea pensiune în rue Neuve-Sainte-Geneviève și unde sus-numitul locuia ascunzându-se sub numele de Vautrin.

Pe margine, se citea, scris de mână prefectului de poliție:

S-a trimis prin telegraf ordin lui Bibi-Lupin, șef al siguranței, să se întoarcă de îndată pentru a ajuta la confruntare, căci cunoaște personal pe Jacques Collin, pe care l-a arestat în 1819, cu ajutorul unei domnișoare Michonneau.

Cei care locuiau în pensiune la casa Vauquer exista încă și acum și pot fi chemați spre stabilirea identității.

Așa-zisul Carlos Herrera e prietenul intim și sfetnicul domnului Lucien de Rubempré, căruia i-a pus la dispoziție, vreme de trei ani, sume considerabile, vădit provenite din furturi.

Dacă se constată că așa-zisul spaniol e una și aceeași persoană cu Jacques Collin, această solidaritate va însemna condamnarea numitului Lucien de Rubempré.

Moartea subită a agentului Peyrade se datorează unei otrăviri săvârșite de către Jacques Collin, Rubempré sau acoliții lor. Motivul omorului e faptul că agentul era de multă vreme pe urmele acestor doi criminali îndemânatici.

Pe margine, magistratul îi arăta Ameliei această frază scrisă de însuși prefectul poliției:

Cele de mai sus sunt cunoscute de mine personal și am convingerea că numitul Lucien de Rubempré și-a răs în chip scandalos de înălțimea-sa contele de Sérisy și de domnul procuror general.

— Ce zici, Amélie?

— E îngrozitor!... răspunse soția judecătorului. Sfârșește! Preschimbarea ocnașului Collin în preot spaniol s-a făcut printr-o crimă și mai abilă decât aceea prin care Coignard a ajuns conte de Saint Hélène.

LUCIEN DE RUBEMPRÉ

Lucien Chardon, fiu al unui spițer din Angoulême și a cărei mamă e o domnișoară de Rubempré, a obținut printr-un decret regal dreptul de a purta numele de Rubempré. Acest decret a fost dat în urma solicitărilor doamnei ducese de Maiifrigneuse și a domnului conte de Sérisy.

În 182..., acest tânăr a sosit la Paris fără niciun mijloc de existență, însoțind-o pe doamna contesă Sixte du Châtelet, pe atunci doamna de Bargeton, verișoară a doamnei d'Espard.

Nerecunoscător față de doamna de Bargeton, a trăit în concubinaj cu o domnișoară Coralie,

decedată, fostă actriță a teatrului Gymnase, care l-a părăsit pentru el pe domnul Camusot, negustor de mătase din rue des Bourdonnais.

În curând căzut în mizerie din pricina insuficientelor ajutoare pe care i le dădea actrița, și-a compromis în chip grav cumnatul, om onorabil, tipograf la Angoulême, emițând polițe false pentru plata cărora David Scchard a fost arestat în timpul unei scurte șederi a sus-numitului Lucien la Angoulême.

Această împrejurare a dus la fuga lui Rubempré, care a reapărut subit la Paris, însoțit de abatele Carlos Herrera.

Fără mijloace de trai cunoscute, numitul a cheltuit, în medie, în timpul primilor trei ani ai celei de-a doua șederi ale sale la Paris, vreo trei sute de mii de franci, pe care nu i-a putut primi decât de la așa-zisul abate Carlos Herrera, dar cu ce titlu?

În afară de aceasta, a folosit recent peste un milion de franci spre a cumpăra moșia Rubempré ca să împlinească condiția pusă căsătoriei sale cu domnișoara Clotilde de Grandlieu. Ruperea logodnei a venit din faptul că familia Grandlieu, căreia acest ins i-a declarat că a primit sumele de la sora și cumnatul său, a pus să se ceară informații respectabililor soți Sechard, și anume de către notarul Derville; și nu numai că nu cunoșteau această achiziție, dar îl și credeau pe Lucien foarte dator.

De altminteri, moștenirea căpătată de soții Séchard constă în avere imobilă; iar banii lichizi, conform cu cele declarate de ei, au fost în sumă de două sute de mii de franci.

Lucien trăia pe ascuns cu Esther Gobseck, astfel încât e sigur că generozitățile baronului de Nucingen, protector al acestei persoane, au fost trecute sus-numitului Lucien.

Lucien și acolitul său, ocnașul, s-au putut susține în societate mai multă vreme decât

Coignard, procurându-și existența din prostituția sus-numitei Esther, fostă femeie cu condică.

În ciuda repetițiilor pe care notele acestea le produc în povestirea dramei, era nevoie de a le reda textual ca să facem înțeles rolul poliției la Paris. Poliția are, așa cum s-a putut vedea de altfel în cazul notei cerute asupra lui Peyrade, dosare aproape totdeauna exacte cu privire la toate familiile și toți inșii a căror viață e suspectă și ale căror fapte sunt condamnabile. Nicio deviere nu-i este necunoscută. Acest registru universal, bilanț al conștiințelor, e la fel de bine pus la punct ca registrul băncii Franței cu privire la averi. Așa cum banca notează cele mai mici întârzieri în materie de plăți, cântărește fiecă credit, prețaluiește capitaliștii, urmărește operațiile lor, tot așa procedează poliția în ceea ce privește cinstea cetățenilor. În această materie ca și la Palatul de justiție, nevinovatul n-are de ce să se teamă, această activitate nu se exercită decât asupra celor vinovați! Oricât de sus-pusă ar fi, o familie nu se poate sustrage acestei pronii sociale. De altminteri, discreția îi e deopotrivă cu puterea. Această uriașă cantitate de procese-verbale ale comisarilor de poliție, de rapoarte, de note, de dosare, acest ocean de informații doarme nemișcat, adânc și liniștit ca marea. Dacă se întâmplă un accident, dacă se săvârșește un delict sau o crimă, justiția apelează la poliție; și îndată, există un dosar asupra inculpaților, dosar care e adus la cunoștința judecătorului. Aceste dosare, unde sunt analizate antecedentele, nu sunt decât informații care mor între zidurile palatului. Justiția nu se poate servi în mod legal de ele, decât spre a se lumina, spre a se orienta și atâta tot. Aceste dosare pun la îndemână ceea ce s-ar putea numi dosul tapiseriei crimelor, cauzele lor depărtate și aproape totdeauna nebănuite. Niciun juriu nu le-ar acorda crezare, iar țara întreagă s-ar revolta de indignare dacă ar fi

aduse ca argumente în procesul oral din fața curții cu juri. Într-un cuvânt, e adevărul osândit să rămână în fântână, ca pretutindeni și întotdeauna. Nu există magistrat care, după doisprezece ani de activitate la Paris, să nu știe că tribunalul corecțional și curtea cu juri ascund jumătate din aceste infamii, un soi de bălegar unde a clocit multă vreme crima, și care să nu fie gata a recunoaște că justiția nu pedepsește nici măcar jumătate din fărâdelegile săvârșite. Dacă publicul ar putea ști cât de departe merge discreția slujbașilor poliției care au memorie, i-ar respecta pe oamenii aceștia de treabă ca pe niște Cheverus^[129]. Credem că poliția e vicleană, machiavelică, dar e de o extremă blândețe; atât numai că ascultă patimile ajunse la paroxism, primește denunțurile și-și păstrează toate notele. Nu e înspăimântătoare decât pe o parte. Iar ceea ce face pentru justiție face și pentru politică. Dar, în materie de politică, e la fel de crudă și de părtinitoare ca răposata Inchiziție^[130].

— Să lăsăm asta, zise judecătorul, punând notele la loc în dosar. E un secret între poliție și justiție. Judecătorul va vedea ce valorează aceste note, dar domnul și doamna Camusot nu le-au văzut niciodată.

— Parcă e nevoie să mai îmi spui? zise doamna Camusot.

— Lucien e vinovat, urmă judecătorul, dar de ce anume?

— Un bărbat iubit de ducesa Maufrigneuse, de contesa de Sérisy, de Clotilde de Grandlieu nu e vinovat, răspunse Amélie, celalalt *trebuie* să fi făcut tot.

— Dar Lucien e complice! exclamă Camusot.

— Vrei să m-ascuți pe mine? Restituie preotul diplomației, căreia îi e cea mai frumoasă podoabă, fă-l nevinovat pe netrebnicul acela mititel și găsește alți vinovați...

— Te cam avânți! răspunse judecătorul zâmbind. Femeile merg la țintă de-a curmezișul legilor, ca păsările pe care nimic nu le oprește în aer.

— Dar, urmă Amélie, diplomat sau ocnaș, abatele Carlos o să-ți indice pe cineva ca să scape el.

— Eu nu sunt decât pălăria, capul ești tu, îi zise Camusot neveste-si.

— Ei, curtea e luminată, vino s-o săruți pe Melia ta, că e unu noaptea...

Și doamna Camusot se duse să se culce, lăsându-și soțul să-și orânduiască hârtiile și ideile pentru interogatoriul la care trebuia să supună a doua zi pe cei doi preveniți.

Deci, în timp ce coșurile de salată îi aduceau pe Jacques Collin și pe Lucien la Conciergerie, judele de instrucție, după ce dejunase mai înainte, străbătea Parisul pe jos, conform obiceiurilor patriarhale adoptate de către magistrații parizieni, ca să se ducă la biroul său, unde toate documentele procesului și sosiseră. Și iată cum.

Fiecare judecător de instrucție are un grefier, un soi de secretar judecătoresc, care a prestat jurământ, a cărui spiță se perpetuează fără prime, fără încurajări și produce mereu elemente foarte bune la care muțenia este firească și totală. Nu se cunoaște la Palatul de Justiție, de la înființarea curților de justiție și până astăzi, nici un singur caz de indiscreție săvârșită de către grefierii însărcinați cu instrucțiile judiciare. Gentil a vândut chitanța dată lui Semblançay de către Louise de Savoie, un slujbaș al Ministerului de Război i-a vândut lui Cernîșev^[131] planul campaniei din Rusia; toți acești trădători erau mai mult sau mai puțin bogați. Perspectiva unui post la Palatul de justiție, perspectiva unei grefe, conștiința profesională sunt îndeajuns să-l facă pe un grefier al unui judecător de instrucție să rivalizeze, cu succes, cu un mormânt. Căci de când cu progresele chimiei,

mormântul a devenit indiscret. Acest slujbaș e însuși condeii judecătorului. Multă lume poate înțelege că ești osia mașinii, dar se întreabă cum poți să rămâi șurub. Dar șurubul nu pare nemulțumit; poate că îi este frică de mașină. Grefierul lui Camusot, venise de dimineață ca să ia actele și notele judecătorului și pregătise totul în birou, pe când magistratul umbla ca un hoinar de-a lungul cheiurilor, uitându-se la curiozitățile din prăvălii și întrebându-se: „Cum să procedez cu un individ atât de strașnic ca acest Jacques Collin, admitând că el e? Șeful siguranței o să-l recunoască, așa că trebuie să par că-mi fac meseria, măcar de ochii poliției! Întrevăd atâtea greutăți, încât cel mai bine ar fi să o lămuresc pe marchiză și pe ducesă, arătându-le notele poliției, și l-aș răzbuna și pe tata, căruia Lucien i-a luat-o pe Coralie... Dând în vileag asemenea ticăloșii fără pereche, m-aș face vestit ca judecător îndemânatic, iar prietenii lui Lucien s-ar lepăda de dânsul în curând. Ei, o să procedez după cum o să decurgă interogatoriul.”

Intră la un anticar, atras de către un orologiu fabricat de Boule^[132].

„Să nu-mi calc pe conștiință și să servesc două cucoane mari, asta ar fi o capodoperă de dibăcie.”

— Ia te uită, și dumneavoastră sunteți aici, domnule procuror general? întrebă cu voce tare Camusot. Căutați medalii?

— E mania aproape a tuturor oamenilor de lege, răspunse râzând contele de Granville, din cauză că sunt cu două fețe.

Și după ce se uită prin anticărie câteva clipe, ca și cum ar fi vrut să termine ce mai avea de văzut, îl luă pe Camusot de-a lungul cheiului, fără ca judecătorul de instrucție să poată crede că întâlnirea lor e datorită altui element decât întâmplarea.

— Vei lua astăzi interogatoriul domnului de Rubempré, zise procurorul general. Bietul tânăr,

țineam la el...

— Exista multe învinuiri împotriva lui, zise Camusot.

— Da, am văzut notele poliției; dar sunt datorate în parte unui agent care nu depinde de prefectură, faimosului Corentin, un om care a făcut să li se taie capul la mai mulți nevinovați decât ai să trimiți dumneata vinovați la ghilotină și... Dar pezevenghiul acela e în afară de raza noastră de acțiune. Nu vreau să influențez conștiința unui magistrat ca dumneata, dar nu mă pot împiedica de a-ți atrage atenția asupra faptului că, dacă ai putea să te convingi că Lucien nu cunoștea testamentul femeii aceleia, ar decurge din asta că nu avea niciun interes s-o vadă moartă, căci îi dădea enorm de mulți bani!...

— Avem siguranța că lipsea când s-a petrecut otrăvirea acelei Esther, zise Camusot. Pândea la Fontainebleau trecerea domnișoarei de Grandlieu și a ducesei de Lenoncourt.

— Da, urmă procurorul general. Mai avea cu privire la căsătoria sa cu domnișoara de Grandlieu asemenea speranțe (știu asta de la ducesa de Grandlieu în persoană), încât nu se poate presupune ca un băiat atât de inteligent să fi compromis totul printr-o crimă fără rost.

— Da, zise Camusot, mai ales dacă acea Esther îi dădea tot ce câștiga.

— Derville și Nucingen susțin că ea a murit neștiind nimic despre moștenirea care de mult îi revenea, adăugă procurorul general.

— Dar atunci ce bănuieți? întrebă Camusot. Căci ceva este.

— Un omor săvârșit de slugi, zise procurorul general.

— Din păcate, spuse Camusot, omorul se potrivește foarte bine și cu moravurile lui Jacques Collin, căci preotul spaniol e fără doar și poate un ocnaș evadat; se potrivește cu el, zic, ca să ia cei șapte sute cincizeci de mii de franci proveniți din

vânzarea rentelor de trei la sută, dăruite de Nucingen.

— Vei cântări totul, dragul meu Camusot, fii cu băgare de seamă. Abatele Carlos Herrera are legături cu diplomația... Dar un ambasador care ar săvârși o crimă n-ar mai fi salvat de imunitatea diplomatică. Întrebarea cea mai importantă e: este sau nu abatele Carlos Herrera?

Și domnul Granville salută ca un om care nu vrea să i se răspundă.

„Așadar, și el vrea să-l salveze pe Lucien?” se gândi Camusot, care o luă pe cheiul des Lunettes, în timp ce procurorul general intra în palat prin curtea Harlay.

Ajuns în curtea Conciergeriei, Camusot intră la directorul închisorii și-l duse în mijlocul curții, departe de orice auz.

— Dragă domnule, fă-mi plăcerea și te du la închisoarea La Force, întreabă acolo pe colegul dumitale dacă din întâmplare are la el câțiva ocași care să fi fost între 1810 și 1815 în ocna de la Toulon și vezi dacă ai și dumneata așa ceva pe aici. Pe cei din La Force o să-i transferăm aici pentru câteva zile, și ai să-mi spui dacă pretinsul preot spaniol va fi recunoscut de ei drept Jacques Collin, zis Înșală-Moartea.

— Bine, domnule Camusot, dar a sosit Bibi-Lupin.

— A, a și sosit! exclamă judecătorul.

— Era la Melun. I s-a spus că e vorba de Înșală-Moartea, s-a luminat la față de bucurie și e la ordinele dumneavoastră.

— Trimite-l la mine.

Directorul închisorii avu acum prilejul să-i transmită judecătorului de instrucție cererea lui Jacques Collin și să-i descrie starea de plâns în care se afla acesta.

— Aveam de gând să-l interoghez pe el cel dintâi, răspunse magistratul, dar nu din cauza sănătății. Am primit azi dimineață o notă a

directorului închisorii La Force. Dar individul ăsta, despre care se spune că stă să moară de douăzeci și patru de ore, a dormit așa de bine, încât medicul chemat de director a intrat în celula lui, fără ca el să audă. Doctorul nici nu i-a luat pulsul, l-a lăsat să doarmă; ceea ce dovedește că are conștiința la fel de împăcată pe cât îi e sănătatea de bună. N-am să-l cred bolnav decât ca să îi studiez manevrele, zise zâmbind domnul Camusot.

— Cu preveniții și cu acuzații ai în fiecare zi câte ceva de învățat, remarcă directorul închisorii.

Prefectura de poliție e în legătură cu Conciergeria, iar magistrații, ca și directorul închisorii, cunoscând coridoarele subterane, pot să ajungă acolo extrem de repede. Așa se explică ușurința uimitoare cu care procurorii sau președinții curții cu juri pot să obțină anumite informații fără să suspende ședința. În consecință, când domnul Camusot ajunse sus pe scara care duce spre biroul său, îl găsi pe Bibi-Lupin sosit în goană prin sala pașilor pierduți.

— Ce zel! îi spuse judecătorul zâmbind.

— Vă cred? Aflați că dacă e *el*, răspunse șeful siguranței, o să vedeți un hai mare în curte, dacă sunt pe-acolo și ceva *mușterii vechi* (foști ocnași, în jargon).

— De ce anume?

— Înșală-Moartea a mâncat economiile tovarășilor și am aflat că *ei* au jurat că-l curăță.

Ei înseamnă ocnași, ai căror bani încredințați lui Înșală-Moartea în ultimii douăzeci de ani fuseseră risipiți pentru Lucien, precum se știe.

— Ai putea să regăsești martori ai ultimei sale arestări?

— Faceți-mi două citații de martori și vă aduc doi, chiar astăzi.

— Coquart, zise judecătorul scoțându-și mânușile și punându-și bastonul și pălăria într-un colț, completează două citații după informațiile domnului șef.

Se privi în oglinda de deasupra căminului, pe a cărui placă se aflau, în loc de pendulă, un lighean și o cană cu apă. Într-o parte, o carafă cu apă și un pahar, în partea cealaltă o lampă. Judecătorul sună. Aprodul veni după câteva minute.

— E lume? îl întrebă el pe aprodul însărcinat să primească martorii, să le verifice citațiile și să-i înșire în ordinea sosirii.

— Da, domnule judecător.

— La numele persoanelor care au venit și adu-mi lista.

Judecătorii de instrucție, grijulii să nu piardă timpul, sunt uneori obligați să facă mai multe instrucții în același timp. Acesta e motivul îndelungilor așteptări impuse martorilor chemați, în odaia unde stau aprozii și unde țârâie soneriile judecătorilor de instrucție.

— După aceea, îi spuse Camusot aprodelui, ai să mi-l aduci pe abatele Carlos Herrera.

— A, e îmbrăcat în spaniol? În popă, după cât se aude. Aha, l-a copiat pe Collet^[133], domnule judecător, exclamă șeful siguranței.

— Nu există nimica nou, răspunse Camusot.

Și iscăli două dintre acele citații înfricoșătoare care tulbură pe oricine, chiar și pe cei mai nevinovați martori, pe care justiția îi cheamă astfel să apară în fața ei, sub pedepse aspre în caz de nesupunere.

În clipa aceea, Jacques Collin își isprăvisese de vreo jumătate de ceas adâncă-i cugetare și era înarmat. Nimic nu poate întregi descrierea figurii acestui om răzvrătit împotriva legilor decât cele câteva rânduri pe care le scrisese pe fițuicile sale unsuroase.

Scrisese în limbajul convenit între el și Asia, argou al argoului, cifru aplicat la idei; înțelesul era următorul:

Du-te la ducesa de Maufrigneuse sau la doamna de Sérisy; una din două să-l vadă pe Lucien

înainte de interogatoriu și să-i dea să citească hârtia alăturată. Trebuie să-i găsești pe Europa și pe Paccard, hoții aceștia doi să-mi stea la dispoziție, gata să joace rolul pe care-l voi spune eu.

Du-te fuga la Rastignac și spune-i din partea celui pe care l-a întâlnit la balul de la Operă să vină să depună mărturie că abatele Carlos Herrera nu seamănă întru nimic cu acel Jacques Collin arestat în casa Vauquer.

A se obține același lucru din partea doctorului Bianchon.

A se pune la treabă cele două muieri ale lui Lucien în acest scop.

Pe hârtia alăturată stătea scris în franceză sadea:

Lucien, nu mărturisi nimic cu privire la mine. Trebuie să fii pentru tine abatele Carlos Herrera. E nu numai salvarea ta; dar mai ține-te tare încă un pic și vei avea șapte milioane, plus onoarea nepătată.

Aceste două hârtii, lipite cu părțile scrise, așa încât se putea crede ca sunt o bucată din aceeași foaie, fură înfășurate cu îndemânarea proprie celor care au visat în ocnă la mijlocul de a evada. Totul capătă forma și consistența unei bile de murdărie, ca acele cocoloașe de ceară pe care femeile econoame le pun la iglițele cărora li s-a rupt capătul.

„Dacă mă ia pe mine primul la instrucție, suntem scăpați; dacă-l ia pe micuțul, suntem pierduți”, își zise dânsul așteptând.

Clipa era atât de chinuitoare, încât omului aceuia așa de tare i se acoperi fața de-o sudoare albă. Astfel, omul acela extraordinar ghicea exact în mediul crimei, așa cum Molière ghicea totul în mediul poeziei dramatice sau Cuvier în acela al speciilor dispărute. Geniul, în orice împrejurare, e

o chestiune de intuiție. Mai prejos de acest fenomen, celelalte opere remarcabile sunt datorate numai talentului. În asta constă diferența care desparte oamenii de mâna întâi de cei de mâna a doua. Crima are și ea oameni săi de geniu. Jacques Collin, încolțit, se întâlnea cu ambițioasa doamnă Camusot și cu doamna de Sérisy, a cărei dragoste se trezise sub lovitura cumplitei catastrofe ce-l nimicea pe Lucien. Acesta era efortul ultim al inteligenței omenești împotriva armurii de oțel a justiției.

Când auzi cum scârțâie fierăria grea a broaștelor și zăvoarelor ușii, Jacques Collin își reluă masca de muribund; îl ajuta la aceasta senzația îmbătătoare de plăcere pe care i-o dădu zgomotul pașilor temnicherului pe coridor. Nu știa prin ce mijloace va ajunge Asia până la el; dar nădăjduia că o s-o vadă în drum, mai ales după făgăduiala pe care i-o dăduse sub arcada Saint-Jean.

După acea întâlnire norocoasă, Asia coborâse în Place de Grève. Înainte de 1830, numele de Grève – Țărmul – avea un sens astăzi pierdut. Toată partea cheiului, de la podul Arcole până la podul lui Ludovic-Filip, arăta pe atunci așa cum o lăsase Dumnezeu, afară de strada pietruită care de altminteri era piezișă. În consecință, atunci când venea Sena mare, puteai merge cu barca pe lângă case și chiar pe străzile înclinate care coborau spre râu. Pe cheiul acesta, parterele erau aproape toate înălțate cu câteva trepte. Când apa uda temelia caselor, trăsurile o luau prin oribila rue de la Mortellerie, dărâmată azi în întregime pentru mărirea primăriei. Încât îi fu ușor falsei zarzavagioaice să-și împingă repede căruciorul până în partea de jos a cheiului și să-l ascundă acolo până când zarzavagioaica adevărată, care de altfel își bea banii luați pe vânzarea cu ridicata într-una dintre cârciumile dezgustătoare de pe rue de la Mortellerie, urma să vină să-l ia din locul unde cea care îl luase cu împrumut îi spusese că îl

lasă. În vremea aceea, se isprăvea lărgirea cheiului Pelletier; intrarea șantierului era păzită de un invalid, iar căruciorul încredințat lui nu risca nimic.

Asia luă îndată o birjă în piața primăriei și îi spuse birjarului:

— La Templu^[134]! și repede, pică gras!

O femeie îmbrăcată ca Asia putea să se piardă, fără a trezi nici cea mai mică mirare, în vasta hală în care se adună toate zdrențele Parisului, unde mișună o mie de negustori ambulanți și unde cârâie două sute de misite. Cei doi preveniți abia fuseseră înregistrați, că dânsa se și îmbracă într-un mic demisol, umed și scund, așezat deasupra uneia dintre acele groaznice dughene în care se vând resturile de stofă furate de către croitorese sau de către croitori, și stăpânit ele o domnișoară bătrână, numita Rometta, după numele ei de botez de Gerometta. Rometta era pentru misite ceea ce acestea sunt pentru femeile așa-zise bine, în caz de încurcătură: cămătăreasă ce dă cu sută la sută.

— Tu, dragă! zise Asia. Trebuie să mă împopoțonezi. Am nevoie să arăt cel puțin ca o baroană din cartierul Saint-Germain. Și mișcă-te ceva mai vioi, urmă dânsa, căci arde pământul sub mine! Știi ce rochii mi se potrivesc. Pune la bătaie vopselele, găsește-mi niște dantele clasa una și dă-mi tinichelele cele mai acătării... Trimite-o pe asta mică să aducă o birjă care să tragă la ușa din dos.

— Da, conită, răspunse fata bătrână, cu o supunere și un zel de slujnică în prezența stăpânei.

Dacă ar fi existat vreun martor la această scenă, și-ar li dat seama cu ușurință că femeia ascunsă sub numele de Asia era aici la ea acasă.

— Mi s-au oferit niște diamante! zise Rometta coafând-o pe Asia.

— Furate?...

— Așa cred.

— Ei bine, fetițo, oricât am putea câștiga, trebuie să ne abținem. Avem să ne temem de

sticleți câtăva vreme.

Și acum înțelegem cum se putea afla Asia în Sala pașilor pierduți a Palatului de justiție cu o citație în mână, cerând să i se arate drumul prin coridoare și pe scările care duc la judecătorul de instrucție și întrebând de domnul Camusot cam la un sfert de oră înainte de sosirea lui acolo. Asia nu mai părea aceeași femeie. După ce-și spălase ca o actriță grima de bătrână, se fardase cu roșu și alb, își acoperise capul cu o splendidă perucă blondă. Îmbrăcată întocmai ca o cucoană din cartierul Saint-Germain care-și caută cățelul pierdut, părea să aibă patruzeci de ani, căci își ascunsese fața sub un văl superb de dantelă neagră. Un corset strâns zdravăn îi ținea pânțele ei de bucătăreasă. Cu mânuși foarte bune, înarmată cu o turnură cam voluminoasă, răspândea un miros de pudră *à la Maréchale*. Jucându-se cu o poșeta în montură de aur, se uita cu tot atâta atenție la zidurile Palatului printre care rătăcea, vădit pentru întâia oară, ca și la zgarda unui *Kings dog*^[135] drăguț. O asemenea cucoană mai în vârstă și distinsă fu îndată remarcată de populația în robă neagră a sălii pașilor pierduți.

În afară de avocații fără procese care mătură sala aceasta cu poala robelor și care îi numesc pe marii avocați pe numele de botez, așa cum fac marii seniori între ei, ca să dea impresia că aparțin și ei aristocrației baroului, pot fi văzuți acolo adesea niște tineri plini de răbdare, oameni de-ai notarilor, făcând de santinelă pentru un singur proces fixat la coadă și care ar putea fi pledat dacă avocații proceselor fixate la început ar întârzia. Ar fi interesantă descrierea robelor negre care se plimbă trei câte trei, uneori patru câte patru prin această sală imensă, producând cu flecăreala lor zumzetul uriaș care răsună în această sală, atât de nimerit botezată, căci umbletul îi sleiește pe avocați în aceeași măsură ca risipa de vorbă; dar își va găsi loc în *Studiul* hărăzit avocaților din

Paris. Asia contase pe hoinarii din Palatul de justiție, râdea pe înfundate de câteva glume pe care le auzea și până la urmă atrase atenția lui Massol, tânăr stagiar, mai interesat de *Gazeta Tribunalelor* decât de clienții săi, și care se puse râzând la dispoziția unei femei atât de bine parfumată și de bogat îmbrăcată.

Asia își făcu un glăscior de falset și explică acestui domn amabil că venise citată de un judecător numit Camusot...

— Ah, pentru afacerea Rubempré!

Procesul și avea nume!

— A, nu pentru mine, e vorba de camerista mea, o fată poreclită Europa, pe care am avut-o timp de douăzeci și patru de ore și care a fugit, văzând că portarul meu îmi aduce această citație.

Apoi, ca toate bătrânele a căror viață se petrece în flecăreala la colțul căminului, încurajata de Massol, făcu paranteze, își povesti nefericirea cu primul soț, unul dintre cei trei directori ai Casei asupra garanțiilor privind solul național.

Îl consultă pe tânărul avocat dacă trebuia sau nu să deschidă un proces împotriva ginerelui ei, contele Gross-Narp, care îi nenorocea fiica, și dacă legea îi îngăduia să dispună de averea ei. Cu toate eforturile sale, Massol nu izbuti să afle dacă citația era pe numele stăpânei sau al cameristei. În primul moment, se mulțumise să-și arunce ochii în treacăt asupra acestui act ale cărui exemplare sunt foarte cunoscute, căci, pentru mai mare iuțeală, se folosește un formular tipărit, iar grefierii judecătorilor de instrucție n-au decât să completeze locurile libere lăsate pentru numele și domiciliul martorilor, ora convocării etc. Asia cerea explicații cu privire la Palatul de justiție pe care-l cunoștea mai bine decât îl cunoștea chiar avocatul; în sfârșit, îl întreba la ce oră vine acel domn Camusot.

— Păi, îndeobște judecătorii de instrucție își încep interogatoriul la orele zece.

— E ceasul zece fără un sfert, zise ea, uitându-se la un mic ceasornic foarte drăguț, adevărată capodoperă de bijutier, și care-l făcu pe Massol să-și spună: „Cui îi dă Dumnezeu bani!...”

În acest moment, Asia sosise în sala întunecoasă ce da în curtea Conciergeriei și unde stau aprozii. Zărind porțița prin geam, dânsa exclamă: „Ce sunt zidurile acelea mari?”

— E Conciergeria.

— A, prin urmare asta e Conciergeria unde sărmana noastră regină... Ah, cât aș vrea să văd temnița!...

— Nu se poate, doamnă baroană, răspunse avocatul care-i oferise bătrânei brațul, ați avea nevoie de niște autorizații foarte greu de obținut.

— Am auzit, urmă ea, că Ludovic al XVIII-lea a compus chiar el, și în limba latină, inscripția care se găsește în celula Mariei-Antoinette.

— Da, doamnă baroană.

— Aș vrea să știu latinește ca să studiez cuvintele acelei inscripții! răspunse dânsa. Credeți că domnul Camusot ar putea să-mi dea un permis...

— Nu e de competența lui, dar vă poate însoți...

— Dar, cu interogatoriile ce face? întrebă dânsa.

— A, răspunse Massol, preveniții n-au decât să aștepte.

— Chiar sunt preveniți, nu-i așa? întrebă cu naivitate Asia. Dar îl cunosc pe domnul Granville, procurorul dumneavoastră general...

Această observație avu un efect magic asupra aprozilor și avocatului.

— A, îl cunoașteți pe domnul procuror general? zise Massol care se gândea să ceară numele și adresa *clientei* adusă de întâmplare.

— Îl întâlnesc adesea la domnul de Sérisy cu care e prieten. Doamna de Sérisy e rudă cu mine prin alianța cu familia Ronquerolles...

— Dar dacă doamna vrea să coboare la Conciergerie, zise un aprod, domnia-sa...

— Da, da! zise Massol.

Și aprozii îi lăsară pe avocat și pe baroană să coboare. Ajunseră îndată în mica sală de gardă, unde duce scara cursei de șoareci; loc bine cunoscut de Asia și care constituie, cum s-a văzut, un fel de post de observație pe unde toată lumea trebuie să treacă între cursa de șoareci și camera a șasea.

— Întrebați vă rog pe domnii aceștia dacă a sosit domnul Camusot! zise dânsa zărindu-i pe jandarmii care jucau cărți.

— Da, doamnă, adineauri a urcat din cursa cu șoareci...

— Cursa cu șoareci? zise dânsa. Ce mai e... Vai, ce prostie am făcut că nu m-am dus direct la contele de Granville... Dar nu mai am timp... Conduceți-mă vă rog, domnul meu, ca să vorbesc cu domnul Camusot înainte de a fi ocupat.

— Vai, doamnă, aveți tot timpul să vorbiți cu domnul Camusot, zise Massol. Trimițându-i cartea dumneavoastră de vizită, vă va feri de neplăcerea de a face anticameră împreună cu martorii... La Palatul de justiție persoane ca dumneavoastră sunt tratate cu menajamente... Aveți cărți de vizită.

În clipa aceea, Asia și avocatul ei se găseau exact în fața ferestrei sălii de gardă de unde jandarmii pot vedea mișcarea porțiței Conciergeriei. Jandarmii, crescuți în respectul ce-l datorează apărătorilor văduvelor și orfanilor, cunoscând pe de altă parte privilegiul avocaturii, tolerară câteva clipe prezența unei baroane însoțite de un avocat. Asia îl pusese pe tânărul avocat să-i povestească istoriile înfiorătoare pe care un om din tagma ți de vârsta lui le știe povesti cu privire la porțiță. Nu voi să creadă că li se face gâteala condamnaților la moarte îndărătul gratiilor ce i se arătau; dar brigadierul de jandarmi întări spusele avocatului.

— Ah, ce mult aș vrea să văd!... zise dânsa.

Rămase locului cochetând cu brigadierul și cu avocatul până când îl văzu ieșind prin porțiță pe Jacques Collin, susținut de doi jandarmi și urmându-l pe aprodul domnului Camusot.

— Aha, iată-l pe preotul închisorilor care vine fără îndoială să-l spovedească pe vreun nefericit condamnat...

— Nu, nu, doamnă baroană, răspunse jandarmul. E un prevenit care merge la instrucție.

— Și oare de ce e învinuit?

— E amestecat în povestea ceia de otrăvire...

— Ah, cât aș vrea să-l văd...

— N-aveți voie să rămâneți aici, zise brigadierul, căci e la secret și trebuie să treacă prin sala de gardă. Pofțiți, doamnă, ușa asta dă spre scară...

— Vă mulțumesc, domnule ofițer, zise baroana îndreptându-se către ușa și se repezi pe scară exclamând: „Dar oare unde mă aflu?”

Acest glas ajunse la urechile lui Jacques Collin, pe care ea voia să-l pregătească în felul acesta pentru întâlnire. Brigadierul fugi după doamna baroană, o apucă de mijloc, o luă pe sus și o purtă ca pe o pană în mijlocul unui grup de cinci jandarmi care se ridicaseră ca un singur om; căci în acea sală de gardă nu există încredere față de nimeni. Era samavolnicie, dar samavolnicie necesară. Chiar și avocatul scoase două exclamații: „Doamnă! Doamnă!” pline de spaimă, atât se temea să nu se compromită.

Abatele Carlos Herrera, aproape leșinat, se opri pe un scaun în sala de gardă.

— Săracul! zise baroana. Să fie ăsta un vinovat?

Aceste cuvinte, deși rostite la urechea tânărului avocat, fură auzite de toată lumea, căci în acea groaznică sală de gardă domnea o tăcere de moarte. Anumitor persoane privilegiate li se dă uneori voie să vadă pe criminalii faimoși, în timp ce trec prin această sală de gardă sau prin coridoare, astfel încât aprodul și jandarmii

însărcinați să-l aducă pe abatele Carlos Herrera nu făcură nicio observație. De altminteri, datorită devotamentului brigadierului care o *umflase* pe baroană ca să împiedice orice comunicare între prevenitul pus la secret și străini, exista între ei o distanță liniștitoare.

— Haidem! gâfâi Jacques Collin care făcu o efortare ca să se ridice în picioare.

În clipa aceasta, gogoloiul de hârtie îi căzu din mânecă și locul unde se oprise fu observat de către baroană, care-și mascase privirile cu vâlul. Umed și unsuros, gogoloiul nu se rostogolise, căci toate aceste lucruri mărunte și aparent neînsemnate fuseseră calculate și prevăzute de Jacques Collin în vederea unei reușite totale. Când prevenitul fu dus pe scară în sus, Asia își scăpă poșeta în mod foarte firesc și o ridică pripit. Dar când se aplecase, luase și gogoloiul pe care culoarea întocmai cu a prafului și a noroiului de pe jos îl făcea de neobservat.

— Vai, zise dânsa, mi s-a strâns inima! E pe moarte...

— Sau așa pare, răspunse brigadierul.

— Domnul meu, îi spuse Asia avocatului, vă rog, duceți-mă repede la domnul Camusot, am venit pentru chestiunea aceea și poate că va prefera și dânsul să mă vadă înainte de a lua interogatoriul acestui biet abate.

Avocatul și baroana părăsiră sala de gardă cu pereții unsuroși și plini de funingine; când însă ajunseră în capul de sus al scării, Asia scoase un țipăt: „Cățelul!... Vai, sărmanul meu cățel!” și se repezi ca o nebună prin sala pașilor pierduți, întrebând pe toată lumea dacă nu-i văzuse cățelul. Ajunse în galeria Marchande și se năpusti spre o scară spunând: „Uite-l!...”

Scara aceasta dădea în curtea Harlay pe unde, o dată ce-și jucase comedia, Asia se duse să se urce în una dintre birjele care staționează pe quai des Orfèvres și dispăru cu citația emisă pentru Europa,

al cărei nume adevărat încă nu era cunoscut de poliție și justiție.

— Rue Neuve-Saint-Marc, îi strigă ea birjarului.

Asia se putea bizui pe discreția absolută a unei misite numite madame Nourrisson, cunoscută sub numele de madame Saint-Estève, care îi împrumuta nu numai identitatea, ci și prăvălia, unde Nucingen căzuse la înțelegere pentru predarea Estherei. Acolo, Asia era ca la ea acasă, căci ocupa o cameră în locuința în care stătea madame Nourrisson. Plăti birjarului și urcă în odaie după ce o salutase pe madame Nourrisson, în așa fel încât s-o facă să înțeleagă că n-avea timp să schimbe nici două vorbe.

O dată ajunsă aici, unde n-o putea spiona nimeni, Asia începu să desfacă hârtiile cu aceeași grijă cu care oamenii de știință desfășoară un palimpsest. După ce citise instrucțiunile, socoti că trebuie să transcrie pe hârtie de scrisori rândurile hărăzite lui Lucien; apoi coborî la madame Nourrisson, pe care o ținu de vorbă în timp ce o mică vânzătoare din dugheană se duse să caute o birjă pe boulevard des Italiens. Asia căpătă astfel adresele ducesei de Maufrigneuse și doamnei de Sérisy, pe care madame Nourrisson le știa datorită relațiilor ei cu cameristele.

Aceste drumuri, aceste îndeletniciri amănunțite luară mai bine de doua ceasuri. Doamna ducesă de Maufrigneuse, care locuia la capătul cartierului Saint-Honoré, o făcu să aștepte pe doamna de Saint-Estève vreme de un ceas, deși camerista îi transmisese prin ușa buduarului, după ce bătuse, cartea de vizită a doamnei Saint-Estève pe care Asia scrisese: *Venită pentru o intervenție urgentă privitoare la Lucien.*

La prima ochire asupra feței ducesei, Asia înțelese cât de nelalocul ei îi era vizita; în consecință se scuză că a tulburat odihna doamnei ducese, dar Lucien era în pericol...

— Cine ești dumneata?... întrebă ducesa, fără nicio formulă de politeță, măsurând-o din ochi pe Asia, care putea trece drept baroană în fața avocatului Massol, în Sala pașilor pierduți, dar care pe covoarele salonașului din palatul Cadignan arăta ca o pată de smoală pe o rochie de satin alb.

— Sunt o vânzătoare de haine de ocazie, doamnă ducesa, căci, în asemenea împrejurări, lumea se adresează femeilor de o discreție absolută prin însăși meseria lor. N-am dat niciodată de gol pe nimeni, și numai Dumnezeu știe câte cucoane mari nu mi-au încredințat diamantele pentru o lună, cerându-mi în schimb bijuterii din diamante false, asemănătoare cu ale lor.

— Mai ai și alt nume? întrebă ducesa zâmbind unei amintiri pe care i-o trezise acest răspuns.

— Da, doamnă ducesă, sunt madame Saint-Estève în ocaziile mari, dar în afaceri mă cheamă madame Nourrisson.

— Bine, bine... răspunse repede ducesa schimbând tonul.

— Pot fi foarte de folos, spuse Asia mai departe, căci cunosc secretele soților la fel de bine ca și pe ale soțiilor. Am făcut multe afaceri cu domnul de Marsay pe care doamna ducesă...

— Ajunge! Ajunge! exclamă ducesa. Să vedem ce e cu Lucien.

— Dacă doamna ducesă vrea să-l salveze, ar trebui să aibă curajul de a nu-și pierde vremea cu găteala; de altminteri, doamna ducesă n-ar putea să fie mai frumoasă decât este în clipa asta. Sunteți frumoasă de picați, pe cuvântul meu ele onoare de femeie bătrână! Și apoi, nu puneți să se înhame caii la trăsură, doamnă, urcați-vă în birjă cu mine... Veniți la doamna de Sérisy, dacă vreți să nu se întâmple nenorociri și mai mari decât ar fi moartea băiatului...

— Du-te, te urmez, spuse atunci ducesa, după un moment de șovăială. Noi două împreună o să-i insuflăm curaj Léontinei...

În ciuda hărniciei cu adevărat diavolești a acestei femei care era pentru ocnă ceea ce erau slujnicele pentru teatrul lui Molière, băteau ceasurile două în clipa când intră cu ducesa de Maufrigneuse la doamna de Sérisy, care locuia pe rue de la Chaussée-d'Antin. Dar acolo, datorită ducesei, nu pierdură nicio secundă. Fură primite îndată de contesă, pe care o găsiră culcată pe un divan, într-o casă elvețiană în miniatură, în mijlocul unei grădini înmiresmate de florile cele mai rare.

— Așa e bine, zise Asia uitându-se împrejur, n-o să poată trage nimeni cu urechea.

— Vai, scumpa mea, sunt pe moarte! Spune, Diane, ai făcut ceva? strigă contesa care sări ca o căprioară, o luă de umeri pe ducesă și izbucni în plâns.

— Haide, Léontine, există momente în care femeii ca noi nu trebuie să plângă, ci să acționeze, zise ducesa silind-o pe contesă să se așeze împreună cu ea pe canapea.

Asia o studie pe această contesă cu privirea aceea proprie batrânelor afurisite și pe care dânselul știu s-o plimbe peste sufletul unei femei, cu iuțeala bisturiurilor chirurgicale când scormonesc o rană. Mâna dreaptă a lui Jacques Collin recunosc atunci semnele sentimentului cel mai rar întâlnit la femeile din lumea mare: durerea adevărată!... Durerea aceea care trage brazde de neșters în inimă și pe față. În găteală, nici urmă de cochetărie! Contesa număra pe atunci patruzeci și cinci de primăveri, iar halatul ei de muselină imprimată și mototolită lăsa să i se vadă bustul fără niciun fel de pregătire sau corset!... Ochii cu cearcăne negre, obrajii învinețiți mărturiseau lacrimi amare. Halatul n-avea cordon. Broderiile jupei de dedesubt și ale cămășii erau mototolite. Părul adunat sub o bonetă de dantelă, neatins douăzeci și patru de ceasuri de pieptene, își arăta o coadă scurtă și costelivă și toate șuvițele destinate

buclelor în toată sărăcia lor. Léontine uitase să-și pună coadele false.

— Dumneata iubești pentru prima dată în viață... îi spuse cu gravitate Asia.

Léontine o zări în clipa aceasta pe Asia și făcu un gest de spaimă.

— Cine e, Diane? o întrebă ea pe ducesa de Maufrigneuse.

— Cine vrei să fie, dacă nu o femeie devotată lui Lucien și gata să ne servească?

Asia ghicise adevărul. Doamna de Sérisy, care trecea drept una dintre cele mai ușuratece femei din lumea mare, avusese o legătură cu marchizul d'Aiglemont, vreme de zece ani. După plecarea marchizului în colonii, înnebunise după Lucien și îl despărțise de ducesa de Maufrigneuse, necunoscând, ca de altfel întreg Parisul, iubirea lui Lucien pentru Esther. În lumea mare, o legătură fățișă strică reputația unei femei mai mult decât zece intrigi ascunse; cu atât mai rău două asemenea legături. Totuși, deoarece nimeni nu mai ținea socotelile doamnei de Sérisy, istoricul n-ar putea garanta ca virtutea-i fusese ciobită numai de două ori. Era o blondă de talie mijlocie, conservată cum sunt blondele când s-au conservat, adică părea de cel mult treizeci de ani, subțirică fără a fi slabă, cu părul bălai; picioarele, mâinile, trupul, de o finețe aristocratică; spirituală ca o Ronquerolles și, prin urmare, pe cât de bună față de bărbați, pe atât de rea față de femei. Datorită marii sale averi, datorită rangului înalt al soțului și al fratelui ei, marchizul de Ronquerolles, fusese totdeauna ferită de toate neplăcerile pe care le-ar fi avut. fără îndoială, oricare altă femeie. Avea un mare merit: era depravată pe fața și mărturisea cultul pe care-l nutrea pentru moravurile din vremea Regenței^[136]. Dar, la patruzeci și doi de ani, femeia aceasta, pentru care bărbații fuseseră până atunci doar niște jucării plăcute, cărora, ciudat lucru, le acordase multe, nevăzând în dragoste decât un fel de

sacrificiu de îndurat pentru a-i domina, fusese cuprinsă la întâlnirea cu Lucien de-o iubire asemănătoare cu aceea a baronului de Nucingen pentru Esther. Iubise atunci, așa cum îi spusese Asia, pentru întâia oară în viață. Aceste transferuri de tinerețe se întâlnesc, mai des decât s-ar crede, la pariziene și la cucoanele mari și pricinuiesc căderi de neînțeles la anumite femei virtuose, în clipa când se apropie de țărnul celor patruzeci de ani. Ducesa de Maufrigneuse era singura confidentă a acestei patimi cumplite și complete ale cărei fericiri, începând cu senzațiile copilăroase ale primei iubiri până la nebuniile uriașe ale voluptății, o înnebuneau pe Léontine și o făceau să nu se mai poată satura.

După cum se știe, iubirea adevărată e nemiloasă. Descoperirea unei Esthere fusese urmată de una dintre acele rupturi din furie, când turbarea femeii merge până la omor. Apoi urmasse perioada lașităților în voia cărora se lasă cu atâta plăcere iubirea sinceră. Astfel încât de o lună de zile, contesa ar fi dat zece ani din viață să-l revadă pe Lucien vreme de o săptămână. În sfârșit, ajunsese să accepte a-i fi rivală Estherei, într-un paroxism de tandrețe; și tocmai în clipa aceea auzise, ca pe trâmbița judecății de apoi, știrea că iubitul ei e arestat. Contesa fusese cât pe ce să moară, soțul ei o silise chiar el să stea în pat, temându-se de ceea ce ar fi putut destăinui în timpul delirului. De douăzeci și patru de ceasuri trăia cu un pumnal înfipt în inimă. Îi spunea, în aiurările febrei, soțului său: „Scapă-l pe Lucien și n-o să mai trăiesc decât pentru tine!”

— Nu e momentul să faceți ochi de capră moartă, cum spune doamna ducesă, strigă cumplita Asia, scuturând-o de braț pe contesă. Dacă vreți să-l scăpați, nu mai e niciun minut de pierdut. E nevinovat, vă jur pe oasele mamei!

— Da, da, nu-i așa! țipă contesa privind-o cu bunătațe pe urâcioasa cumătră.

— Dar, urmă Asia, dacă domnul Camusot îl întreabă *cum nu trebuie*, cu două fraze îl poate scoate vinovat; iar dacă aveți destulă trecere ca să intrați la Conciergerie și să-i vorbiți, plecați de îndată și dați-i hârtiuța asta... Vă garantez că mâine va fi liber... Scoateți-l din închisoare, căci dumneavoastră l-ați vârat acolo...

— Eu?...

— Da, da!... Dumneavoastră, cucoanele mari, n-aveți niciodată o para chioară, chiar când aveți averi de milioane. Pe când îmi făceam și eu cheful și aveam băieței, le umpleam buzunarele cu aur! Plăcerea lor mă distra. E așa de bine să fii totodată mamă și metresă! Dumneavoastră, astea, lăsați să crape de foame oamenii pe care-i iubiți, fără să-i întrebați cum stau cu banii. Esther, săraca, nu făcea mofturi, a dat, cu prețul pierzaniei trupului și sufletului, milionul care i se cerea lui Lucien al dumatăle, și asta l-a adus în situația în care e...

— Sărmana! A făcut ea asta? O iubesc!... spuse Léontine.

— Aa, acum, zise Asia cu o ironie de gheață.

— Frumoasă era, însă acum, scumpa mea, ești mult mai frumoasă ca dânsa... Iar căsătoria lui Lucien cu Clotilde e atât de serios stricată, încât nimic nu o mai poate drege, îi șopti ducesa, Léontinei.

Acest gând și acest calcul avură un asemenea efect asupra contesei, încât încetă de a mai suferi, își petrecu mâinile peste frunte și întineri dintr-odată.

— Hai, fetițo, fruntea sus și întinde-o! zise Asia care văzu această metamorfoză și ghici de unde vine.

— Dar, zise doamna de Maufrigneuse, dacă trebuie înainte de toate să-l împiedicăm pe domnul Camusot să-i ia interogatoriul lui Lucien, îi putem scrie un bilet pe care să i-l trimitem la Palat, prin valetul tău, Léontine.

— Atunci veniți cu mine, spuse doamna de Serisy.

Iată ce se petrecea la Palat, în vreme ce protectoarele lui Lucien ascultau de ordinele lui Jacques Collin.

Jandarmii îl cărară pe muribund și-l așezară pe un scaun în fața ferestrei, în cabinetul domnului Camusot, care ședea în fotoliul său, la birou. Coquart, cu pana în mână, ședea la o masă, la câțiva pași de judecător.

Așezarea cabinetelor judecătorilor de instrucție nu e fără noimă și, dacă n-a fost aleasă anume, trebuie să recunoaștem că întâmplarea s-a purtat față de justiție ca o soră bună. Magistrații aceștia sunt ca pictorii, au nevoie de lumină egală și curată care vine de la nord, căci chipul nelegiuiților e un tablou ce trebuie necontenit studiat. De aceea, aproape toți judecătorii de instrucție își așază birourile cum era al lui Camusot, în așa fel încât să stea cu spatele la lumină și să lase în plină zi fața celor cărora le iau interogatoriul. După șase luni de activitate, nu e unul care să nu pară distrat și nepăsător în timpul interogatoriului, dacă bineînțeles nu poartă ochelari. Descoperirea crimei săvârșite de Castaing se datorează unei schimbări subite de fizionomie, observată prin acest mijloc și pricinuită de o întrebare neașteptată, în momentul în care, după o lungă deliberare cu procurorul general, judecătorul se pregătea să-l restituie societății pe criminal, din lipsă de dovezi. Acest neînsemnat amănunt poate să le arate oamenilor celor mai puțin înțelegători cât e de vie, interesantă, curioasă, dramatică și cumplită lupta ce se duce de-a lungul unei instrucții penale, luptă fără martori, dar totdeauna scurtă. Dumnezeu știe ce mai rămâne pe hârtie din scena cea mai arzătoare dar și cea mai înghețată, în care ochii, accentele, o tresărire a feței, cea mai ușoară nuanță de culoare adăugată de către un sentiment, totul e primejdios ca între niște sălbatici care se observă

ca să se descopere și să se ucidă. Un proces verbal nu mai e decât cenușa incendiului.

— Care sunt numele dumitale adevărate? îl întreabă Camusot pe Jacques Collin.

— Don Carlos Herrera, canonic al capitului regal de Toledo, trimis secret al maiestății-sale Ferdinand al VII-lea.

Trebuie să atragem atenția aici că Jacques Collin vorbea franceza cu un groaznic accent spaniol, boscorodind în așa fel, încât răspunsurile sale erau aproape de neînțeles și era nevoie să le repete. Germanismele domnului de Nucingen au smălțat prea mult *Scena* aceasta ca să mai vârm în ea alte fraze subliniate și greu de citit, care de altminteri ar dauna iuțelii deznodământului.

— Aveți hârtii din care să reiasă lucrul acesta? întreabă judecătorul.

— Da, domnul meu, un pașaport și o scrisoare a maiestății-sale catolice, care adeverește misiunea mea... Și apoi, puteți trimite pe loc la ambasada Spaniei un bilet pe care-l pot scrie de față cu dumneavoastră și mă vor cere. În sfârșit, dacă aveți nevoie și de alte dovezi, pot scrie eminenței-sale capului casei bisericești a regelui, și îl va trimite de îndată aici pe secretarul său particular.

— Tot mai pretinzi că ești pe moarte? zise Camusot. Dacă ai fi îndurat cu adevărat suferințele de care te-ai plâns de la arestare încoace, ar trebui să fii mort, urmă judele ironic.

— Luați în nume de rău curajul unui nevinovat și forța cuvântului său? răspunse cu blândețe prevenitul.

— Sună, Coquart! Să vină medicul Conciergeriei și un infirmier. Va trebui să-ți scoatem haina și să purcedem la verificarea pecetei de pe umărul dumitale, urmă Camusot.

— Sunt în mâinile dumneavoastră, domnule judecător.

Prevenitul întreabă dacă judecătorul ar avea bunăvoința de a explica ce fel de pecete era aceea

și de ce ar căuta-o pe umărul său. Judele se aștepta la întrebare.

— Ești bănuț de a fi Jacques Collin, ocnaș evadat, a cărui îndrăzneală nu se dă îndărăt de la nimic, nici chiar de la sacrilegiu, vorbi iute judecătorul, cufundându-și privirea în ochii preveniturii.

Jacques Collin nu tresări, nu roși. Rămase calm și luă un aer de curiozitate naivă, privindu-l pe Camusot.

— Ocnaș, eu?... Domnul meu, să vă ierte Dumnezeu și ordinul din care fac parte o asemenea greșală! Spuneți-mi ce trebuie să fac ca să vă feresc de a mai stăruir într-o jignire atât de grea, adusă dreptului ginților, bisericii și regelui, stăpânul meu.

Judecătorul explică, fără să-i răspundă, că dacă el, preveniturii, îndurase veștejirea la care supunea pe atunci legea pe condamnații la muncă silnică, dacă va fi lovit pe umăr, literele vor apărea de îndată^[137].

— Vai, domnul meu, spuse Jacques Collin, ar fi o mare nenorocire ca devotamentul meu pentru cauza monarhiei să-mi aducă pierzania.

— Explică-te, ceru judecătorul, pentru asta ești aici.

— Ei bine, trebuie să am multe cicatrice pe spinare căci, credincios regelui meu, dar socotit trădător de țară de către partizanii constituției, am fost împușcat de ei pe la spate și crezut mort.

— Ai fost împușcat și mai trăiești? întrebă Camusot.

— Aveam înțelegere cu soldații cărora persoane cuvioase le dăduseră ceva bani; și atunci m-au așezat atât de departe, încât am fost lovit numai de gloanțe care nu mai aveau putere, soldații m-au țintit în spate. E un fapt pe care excelența-sa ambasadorul vi-l va putea adevăra...

„Diavolul ăsta are răspuns la toate. De altminteri, cu atât mai bine”, gândea Camusot, care

nu părea atât de sever decât spre a satisface cerințele justiției și poliției.

— Cum s-a putut afla un om din tagma dumitale la metresa baronului de Nucingen? Și ce fel de metresă? O fostă prostituată!...

— Iată de ce am fost găsit în casa unei curtezane, răspunse Jacques Collin. Dar înainte de a vă spune motivul care m-a dus acolo, trebuie să vă atrag atenția asupra faptului că în clipa în care am călcat pe prima treaptă a scării, am fost surprins de accesul subit al bolii mele, astfel încât n-am putut vorbi la vreme cu ființa aceea. Îmi ajunsese la cunoștință gândul pe care-l nutrea domnișoara Esther de a-și pune capăt vieții și, deoarece erau în joc interesele tânărului Lucien de Rubempré față de care am o deosebită afecțiune, provenită din pricini sfinte, voiam să încerc a o abate pe acea biată făptura din drumul pe care-o împinsese disperarea: voiam să-i spun că Lucien avea să dea greș în ultima sa încercare pe lângă domnișoara Clotilde; și comunicându-i că moștenea șapte milioane, speram să-i redau curajul de a trăi. Sunt convins, domnule judecător, că am fost victima secretelor ce mi s-au încredințat. După felul cum m-a fulgerat boala, cred că în chiar dimineța aceea fusesem otrăvit; dar rezistența fizică m-a salvat. Știu că de multă vreme un agent al poliției politice mă urmărește și încearcă să mă încurce în vreo intrigă suspectă... Dacă, așa cum am cerut când am fost arestat, ați fi adus un medic, ați fi avut dovada că ce vă spun în clipa asta despre starea sănătății mele e adevărat. Credeți-mă, domnul meu, persoane situate mult deasupra noastră au un interes puternic de-a mă confunda cu cine știe ce nelegiuit, ca să aibă dreptul de a se descotorosi de mine. Nu ai parte numai de bine slujindu-i pe regi, au și ei micimile lor; singură biserica e fără cusur.

E cu neputință de redat expresiile feței lui Jacques Collin, care avu nevoie dinadins de zece

minute ca să rostească această tiradă, frază cu frază; totul în ea era atât de verosimil, mai ales aluzia la Corentin, încât judele căzu la îndoială.

— Îmi poți oare destăinui pentru ce anume ții la domnul Lucien de Rubempré?...

— Nu ghiciți? Am șaiszeci de ani, domnul meu... Vă conjur nu scrieți asta... E... e deci neapărată nevoie?

— E în interesul dumitale și mai ales în al lui Lucien de Rubempré, să spui totul, răspunse judele.

— Ei bine, este... o, domnule, Dumnezeuul meu!... E fiul meu! murmură dânsul.

Și căzu leșinat.

— Nu scrie asta, Coquart, șopti Camusot.

„Dacă e Jacques Collin, mare actor e!”... gândea Camusot.

Coquart îi dădea pe la nas cu esență de oțet bătrânului ocnaș pe care judele îl cercetă cu o privire de uliu și de magistrat.

— Trebuie să-l facem să-și scoată peruca, zise Camusot așteptând ca Jacques Collin să-și revină în simțiri.

Bătrânul ocnaș auzi aceste cuvinte și se înfioră, căci știa ce expresie netrebnică lua atunci fața lui.

— Dacă n-ai destulă putere să-ți scoți singur peruca... da, Coquart, scoate-i-o, îi spuse grefierului judecătorul.

Jacques Collin întinse atunci capul spre grefier cu o resemnare vrednică de admirat. Dar atunci capul despuiat de această podoabă rămasă îngrozitor la vedere, avea fizionomia sa adevărată. Această priveliște îl puse pe Camusot în grea cumpănă. Așteptând medicul și pe un infirmier, începu să claseze și să cerceteze toate hârtiile și obiectele confiscate la domiciliul lui Lucien. După ce operase la domnișoara Esther, în rue Saint-Georges, justiția descinsese și pe cheiul Malaquais, spre a percheziționa.

— Puneți mâna pe scrisorile doamnei contese de Sérisy, zise Carlos Herrera. Dar nu știu de ce aveți aici aproape toate hârtiile lui Lucien.

Camusot, văzându-i zâmbetul, înțelese cât de departe bătea acest cuvânt *aproape!*

— Lucien de Rubempré, bănuir de a fi complicele dumatle, e arestat, răspunse judele care voia să vadă ce efect va avea asupra prevenitului această știre.

— Ați făcut o mare nedreptate, căci e la fel de nevinovat ca și mine, răspunse falsul spaniol, fără să arate nici cea mai mică emoție.

— Vedem noi asta, deocamdată trebuie să-ți stabilim identitatea, răspunse Camusot, surprins de calmul prevenitului. Dacă ești într-adevăr don Carlos Herrera, acest fapt ar schimba de îndată situația lui Lucien Chardon.

— Da, ea era, doamna Chardon, domnișoara de Rubempré! murmură Carlos. Vai, e una dintre cele mai mari greșeli din viața mea.

Înălță ochii la cer și, după felul cum mișca din buze, părea a rosti o rugăciune fierbinte.

— Dar dacă ești Jacques Collin, dacă el a fost cu bună știință tovarăș cu un ocnaș evadat, cu un sacrileg, toate crimele pe care le bănuiește justiția devin mai mult decât probabile.

Carlos Herrera rămase de bronz, ascultând această frază rostită cu iscusință de către judecător și, în loc de orice alt răspuns la cuvintele repetate cu bună știință, „ocnaș evadat”, ridica mâinile cu un gest nobil și îndurerat.

— Domnule abate, continuă judele cu o extremă politeță, dacă sunteți don Carlos Herrera, ne veți ierta pentru tot ceea ce suntem nevoiți să facem în interesul justiției și adevărului...

Jacques Collin ghici cursa numai după sunetul glasului judecătorului când spusese *domnule abate*; atitudinea acestui om rămase aceeași. Camusot aștepta o mișcare de bucurie care ar fi fost că un prim indiciu al calității de ocnaș în urma

mulțumirii fără margini a criminalului care și-a păcălit judecătorul; dar îl găsi pe eroul ocnei sub armura prefăcătoriei celei mai machiavelice.

— Sunt diplomat și aparțin unui ordin călugăresc în care se iau, prin jurământ, angajamente foarte austere, înțeleg totul și sunt obișnuit să sufăr. Aș fi liber acum dacă ați fi descoperit la mine acasă ascunzătoarea unde-mi țin hârtiile, căci văd că n-ați luat decât hârtii fără nicio importanță...

Asta fu ultima lovitură pentru Camusot. Jacques Collin contrabalansase dintr-odată prin firescul și simplitatea sa toate bănuielile pe care le trezise când își arătase țeasta.

— Unde sunt documentele acelea?...

— Vă voi spune locul dacă primiți să fie însoțit delegatul dumneavoastră de către un secretar de legatie al ambasadei Spaniei, care le va primi și față de care veți fi responsabil de ele, căci e vorba de statul nostru, de acte diplomatice și de secrete care compromit persoana răposatului rege Ludovic al XVIII-lea. Ah, domnul meu, ar fi bine să... în sfârșit, sunteți magistrat!... De altminteri ambasadorul, la care fac apel pentru tot ce se întâmplă, va aprecia.

În clipa aceasta, intrară medicul și infirmierul, după ce fuseseră anunțați de aprod.

— Bună ziua, domnule Lebrun, îi spuse Camusot medicului, fac apel la dumneata ca să constăți starea în care se află prevenitul de față. Spune că a fost otrăvit, pretinde că e pe moarte de alaltăieri; vezi dacă ar fi periculos pentru el să-l dezbrăcăm și să purcedem la verificarea pecetei...

Doctorul Lebrun îi luă mâna lui Jacques Collin, îi controla pulsul, îi ceru să-i arate limba, și-l privi foarte atent. Această examinare dură vreo zece minute.

— Prevenitul, răspunse medicul, a suferit greu, dar se bucură în clipa aceasta de multă putere...

— Această putere factice e datorită, domnul meu, excitării nervoase pe care mi-o pricinuieste situația ciudată în care mă aflu, răspunse Jacques Collin cu o demnitate episcopală.

— Se prea poate, zise domnul Lebrun.

La un semn al judecătorului, prevenitul fu dezbrăcat, îi lăsară pantalonii, dar îl despuiară până și de cămașă; și atunci cei de față putură admira un piept păros de o forță gigantică. Era ca statua lui Hercule Farnese de la Neapole, fără exagerarea-i colosală.

— Pentru ce ți-ai anume zidește natura asemenea oameni?... îl întreabă medicul pe Camusot.

Aprodul se întoarce cu acel soi de toiag de abanos care din vremi neștiute e semnul slujbei sale și care se cheamă nuia; lovi de mai multe ori cu ea locul pe care călăul întipărise literele fatale. Atunci se iviră șaptesprezece găuri risipite la întâmplare; dar, în ciuda grijii cu care se cerceta spinarea, nu se putu desluși nicio formă de literă. Numai aprodul atrase atenția asupra faptului că bara literei *T* era indicată de două găuri al căror interval avea lungimea acelei bare între cele două virgule care o încheie la ambele capete și că încă o gaură arată punctul final al piciorului literei.

— E totuși foarte vag, zise Camusot, văzând îndoiala zugrăvită pe fața medicului Conciergeriei.

Carlos ceru să i se facă aceeași operație pe celălalt umăr și mijlocul spatelui. Se iviră alte vreo cincisprezece cicatrice pe care doctorul le examină la cererea spaniolului, și susținu că spinarea fusese atât de adânc brăzdată de răni, încât, în cazul că pecetea ar fi fost întipărită de călău, nu mai putea reapare.

În clipa aceea, un om de serviciu al prefecturii de poliție intră, îi întinse un plic domnului Camusot și ceru răspunsul. După ce-l citi, magistratul se duse să vorbească cu Coquart, dar în șoaptă și la ureche, astfel că nimeni nu putu auzi nimic. Numai că după o privire a lui Camusot,

Jacques Collin ghici că prefectura de poliție transmisese o informație în legătură cu el.

„Mă urmărește mereu prietenul lui Peyrade, se gândi Jacques Collin; de l-aș cunoaște, m-aș descotorosi de el ca de Contenson. Voi putea oare s-o mai văd o dată pe Asia?...”

După ce iscălise hârtia scrisă de Coquart, judele o puse în plic și o întinse omului de serviciu de la *delegații*.

Biroul de delegații e un auxiliar de care justiția nu se poate lipsi. Prezidat de un comisar de poliție ad-hoc, e alcătuit din ofițeri de poliție care execută, cu ajutorul comisarilor din cartiere, mandatele de percheziție și chiar de arestare asupra persoanelor bănuite de complicitate la crime sau delikte. Acești delegați ai autorității judiciare îi scutesc pe magistrații instructori de o pierdere de timp însemnată.

La un semn al judecătorului, prevenitul fu îmbrăcat de către domnul Lebrun și de infirmier care se retraseră ca și aprodul. Camusot se așază la birou și începu să se joace cu pana.

— Ai o mătușă, îi zise pe neașteptate Camusot lui Jacques Collin.

— O mătușă? răspunse cu uimire don Carlos Herrera; dar, domnul meu, n-am nicio rudă, sunt copilul nerecunoscut al răposatului duce de Ossuna.

Și în sine își zicea: „*Cald! Cald!*”, aluzie la un joc ce de altminteri e o imagine copilăroasă a luptei cumplite dintre justiție și criminal.

— Fleacuri! zise Camusot. Haide, haide, mai ai o mătușă, domnișoara Jacqueline Collin, pe care o plasaseși, sub numele cam năzdrăvan de Asia, în casa răposatei Esther.

Jacques Collin dădu din umeri într-un fel nepăsător, în desăvârșită armonie cu aerul de curiozitate cu care asculta cuvintele judecătorului, care, la rându-i, îl cerceta cu șiretenie și ai ironie.

— Ia seama! urmă Camusot. Ascultă-mă cu atenție.

— Va ascult, domnul meu.

— Mătușa dumitale e negustoreasă la Templu, iar prăvălia ei e girată de o domnișoară Paccard, sora unui condamnat, de altminteri persoană foarte de treabă și poreclită Rometta. Justiția e pe urmele mătușii dumitale și peste câteva ceasuri vom avea dovezi hotărâtoare. Femeia aceasta îți este foarte devotată...

— Spuneți mai departe, domnule judecător, rosti Jacques Collin, ca răspuns la o tăcere a lui Camusot, vă ascult.

— Mătușa dumitale, care e cu vreo cinci ani mai în vârstă decât dumneata, a fost metresa lui Marat, de hădă amintire^[138]. Din acea obârșie însângерată i se trage sâmburele averii ei de azi... După informațiile de care dispun e o tănuitoare foarte îndemânată, fiindcă încă n-a putut fi dovedită. După moartea lui Marat, ar fi fost, conform rapoartelor pe care le am în mână, concubina unui chimist condamnat la moarte în anul XII^[139], pentru crima de a fi făcut bani falși. A apărut ca martoră la proces. În intimitatea lui, se pare că a căpatat ea cunoștințe în materie de toxicologie. A fost vânzătoare de găteți de ocazie din anul XII și până în 1810, a făcut doi ani de pușcărie, în 1812 și 1816, pentru corupere de minore... Dumneata erai încă de pe vremea aceea condamnat pentru fals, nu mai lucrai la banca unde mătușa dumitale te plasase ca funcționar, datorită educației de care te-ai bucurat și protecției acordate mătușii dumitale de către persoane sus-puse, pentru a căror depravare ea furniza victime... Toate acestea, prevenit, seamănă foarte puțin cu titlul de granzi d’Espania al ducilor de Ossuna... Stăruie în tăgăduielile dumitale?

Jacques Collin îl asculta pe domnul Camusot gândindu-se la copilăria sa fericită, la Colegiul Părinților din Ordinul Oratorului, de unde plecase,

meditație care-i dădea o înfățișare într-adevăr mirată. Cu toată iscusința dicțiunii sale întrebătoare, Camusot nu smulse nicio tresărire acestei fețe pașnice.

— Dacă ați scris întocmai lămuririle pe care vi le-am dat de la început, le puteți reciti, răspunse Jacques Collin, nu pot spune altceva... N-am fost la curtezana aceea; cum aş fi putut deci ști ce fel de bucătăreasă avea? Sunt cu totul străin de persoanele de care îmi vorbiți.

— În ciuda tăgăduielilor dumitale, vom proceda la niște confruntări care se prea poate să-ți scadă îndrăzneala.

— Un om care a fost pus la zid o dată, e obișnuit cu orice, răspunse Jacques Collin cu blândețe.

Camusot se întoarse să cerceteze hârtiile confiscate, în așteptarea revenirii șefului siguranței, care se grăbi în chip deosebit, căci erau ceasurile unsprezece jumătate; interogatoriul începuse la zece jumătate și aprodul se și arată ca să-l anunțe în șoaptă pe judecător că Bibi-Lupin sosise.

— Să intre! răspunse Camusot.

Intrând, Bibi-Lupin de la care se aștepta un: *Da, el el...* rămase înlemnit. În acel chip ciupit de vărsat nu recunoștea fața *clientului sau*. Șovăiala lui îl impresionează pe judecător.

— E fără îndoială statura și trupul lui, zise agentul. A, tu ești Jacques Collin, urmă el cercetând ochii, desenul frunții și urechile... Există lucruri pe care nu le poți camufla... El e, domnule Camusot... Jacques are o cicatrice la brațul stâng, de pe urma unei lovituri de cuțit, puneți-l să-și scoată haina și-o să vedeți.

Jacques Collin fu silit din nou să-și scoată haina; Bibi-Lupin suflecă mâneca de la cămașă și arată cicatricea de care era vorba.

— E o urmă de glonț, răspunse don Carlos Herrera. Iată și altele.

— Aha, glasul lui! strigă Bibi-Lupin.

— Convingerea dumitale, zise judele, e o simplă informație, nu e o dovadă.

— Știu, răspunse umil Bibi-Lupin. Dar vă găsesc martori. Una dintre pensionarele casei Vauquer a și sosit, zise dânsul, privindu-l pe Collin.

Chipul placid pe care și-l alcătuisese Collin nu se clinti.

— Să între persoana aceea, rosti poruncitor domnul Camusot, a cărui nemulțumire răbufni în ciuda nepăsării aparente.

Această reacție fu observată de către Jacques Collin, care nu se prea bizuia pe simpatia judecătorului de instrucție și care căzu într-o apatie izvorâtă din faptul că se întreba cu încordare ce anume pricinuieste atitudinea judecătorului. Aprodul o introdusese pe doamna Poiret, pe care văzând-o pe neașteptate, ocașul fu cuprins de un tremur ușor, dar această cutremurare nu fu observată de către jude, a cărui hotărâre părea luată.

— Cum vă numiți? întrebă judecătorul trecând la împlinirea formalităților cu care încep toate depozițiile și interogatoriile.

Doamna Poiret, o bătrânică albită și zbârcită, ca momițele de la gâtul unei vite tăiate, îmbrăcată într-o rochie de mătase de un albastru violent, declară că se numește Christine-Micelle Michonneau, soție a cetățeanului Poiret, că e în vârstă de cincizeci și unu de ani, născută la Paris, domiciliată în rue des Poules, colț cu rue des Postes, de profesiune proprietară de odăi mobilate.

— Doamnă, între 1818 și 1819 ați locuit într-o pensiune ținută de o doamnă Vauquer?

— Da, domnule judecător, acolo am făcut cunoștință cu domnul Poiret, fost impieșat pensionar, actualmente soțul meu, pe care de un an de zile îl țin în pat. Săracul de el, e bolnav rău. De

aceea nu prea pot rămâne multă vreme plecată de acasă...

— Pe vremea aceea se afla în pensiune un oarecare Vautrin? întrebă judecătorul...

— Vai, domnul meu, e o istorie întreagă, era un ocnaș îngrozitor...

— Ați ajutat și dumneavoastră să fie arestat?

— Nu e adevărat...

— Luați seama că sunteți în fața justiției!... rosti cu asprime Camusot.

Doamna Poiret nu răspunse.

— Adunați-vă amintirile! urmă Camusot. Vă amintiți bine de omul acela?... L-ați putea recunoaște?

— Cred că da.

— E omul ăsta?... întrebă judecătorul.

Doamna Poiret își puse ochelarii și-l privi pe abatele Carlos Herrera.

— După statură și spete ar fi, dar... nu e... ba da... Domnule judecător, urmă dânsa, dacă i-aș putea vedea pieptul gol, l-aș putea recunoaște pe dată.

Judecătorul și grefierul nu-și putură ține râsul, în ciuda gravității rostului lor, iar Jacques Collin le împărtăși veselia, dar cumpătat. Prevenitul nu-și pusese haina pe care i-o scosese Bibi-Lupin și, la un semn al judecătorului, își descheie amabil cămașa.

— Da, e șuba lui; dar ai încărunțit, domnule Vautrin, exclamă doamna Poiret.

— La asta ce-ai de spus? întrebă judecătorul.

— Că e nebună! zise Jacques Collin.

— Vai, Dumnezeu! Dacă aș avea vreo îndoială, căci nu mai are același chip, ar fi de ajuns glasul, cu glasul ăsta m-a amenințat... Aha! Iată-i și privirea.

— Agentul poliției judiciare și femeia aceasta, urma judecătorul, adresându-i-se lui Jacques Collin, doar nu s-au înțeleș să susțină despre

dumneata același lucru, căci niciunul, nici celălalt nu te văzuseră; cum explici lucrul acesta?

— Justiția a săvârșit greșeli și mai grave decât aceea care s-ar trage din mărturia unei femei care recunoaște bărbații după părul de pe piept și din bănuielile unui agent de poliție, răspunse Jacques Collin. Se pare că am unele asemănări de glas, de privire, de statură cu un mare criminal, și astea încă destul de vag. Cât despre amintirea care ar dovedi, între doamna și omul cu care semăn, unele legături de care dânsa nu se rușinează... Ați râs și dumneavoastră de ea... V-aș ruga, domnule judecător, în interesul adevărului, pe care îl doresc dezvăluit pe socoteala mea, mai fierbinte decât ați putea dumneavoastră să-l doriți pe socoteala justiției, s-o întrebați pe această doamnă... Foi...

— Poiret...

— Poret. Iertați (sunt spaniol), dacă nu cumva și-aduce aminte de persoanele care locuiau în acea... Cum numiți casa aceea?...

— O pensiune burgheză, zise doamna Poiret.

— Nu știu ce-nseamnă asta! răspunse Jacques Collin.

— E o casă unde se iau mesele cu abonament.

— Aveți dreptate, exclamă Camusot care făcu din cap un semn de încuviințare la adresa lui Jacques Collin, atât îl impresionase aparenta bunăcredință cu care acesta îl ajuta să ajungă la un rezultat. Încercați să vă amintiți abonații care se aflau la pensiune când a avut loc arestarea lui Jacques Collin.

— Era domnul de Rastignac, doctorul Bianchon, bătrânul Goriot... domnișoara Taillefer...

— Bine, spuse judecătorul care nu încetase să-l observe pe Jacques Collin, a cărui față nu se clintise. Ei, bătrânul acela Goriot...

— A murit, zise doamna Poiret.

— Domnul meu, interveni Jacques Collin, l-am întâlnit de mai multe ori la Lucien pe un domn de Rastignac, care cred că are o legătură cu doamna

Nucingen, și dacă de el e vorba, niciodată nu m-a luat drept ocașul cu care vă străduiți să mă identificați...

— Domnul de Rastignac și doctorul Bianchon, spuse judecătorul, au amândoi o asemenea situație socială încât mărturia lor, dacă e în favoarea dumată, ar fi de ajuns ca să fii eliberat. Coquart, fă-le citațiile.

În câteva minute, formalitățile mărturiei doamnei Poiret se isprăviră. Coquart îi reciti procesul-verbal al scenei care se petrecuse, și dânsa îl iscăli; dar prevenitul refuză să iscălească, susținând că nu cunoaște formele justiției franceze.

— Ajunge pentru astăzi, urmă domnul Camusot, cred că ai nevoie de puțină hrană, voi da ordin să fii dus îndată la Conciergerie.

— Vai! Am dureri prea mari ca să pot mânca, zise Jacques Collin.

Camusot voia ca întoarcerea lui Jacques Collin să coincidă cu momentul plimbării acuzaților în curte. Dar voia să aibă un răspuns al directorului Conciergeriei la ordinul pe care i-l dăduse de dimineață și sună ca să trimită aprodul. Aprodul intră și zise că portăreasa casei din cheiul Malaquais venise cu un document important în legătură cu domnul Lucien de Rubempré. Incidentul acesta deveni atât de grav, încât îl făcu pe Camusot să-și uite gândul.

— Să între! zise dânsul.

— Scuzați vă rog, domnilor, zise portăreasa, salutându-i pe rând pe judecător și pe abatele Carlos. Justiția ne-a făcut să ne pierdem firea pe mine și pe bărbatu-meu, când a venit și prima și a doua oară, așa că ne-am zăpăcit și am uitat în sertar o scrisoare pe adresa domnului Lucien, și pentru care am plătit cincizeci de centime^[140], deși e din Paris, căci a fost grea. Vă rog să-mi rambursați banii. Cine știe când ne mai vedem chiriașii!

— Scrisoarea aceasta ți-a fost adusă de factor? întrebă Camusot după ce privise cu mare atenție

plicul.

— Da, domnule judecător.

— Coquart, ai să dresezi proces-verbal cu privire la această declarație. Haide, cucoană. Spune-ți numele, vârsta, domiciliul.

Camusot o puse pe portăreasă să presteze jurământ, apoi dictă procesul-verbal.

În timpul completării acestor formalități, verifică timbrul și ștampila poștei, care purta ora de înregistrare și de distribuire, ca și ziua și luna. Iar această scrisoare, predată la Lucien acasă a doua zi după moartea Estherei, fusese fără îndoială scrisă și pusă la poștă chiar în ziua catastrofei.

Și acum va fi ușor de închipuit înmărmurirea domnului Camusot când citi acea scrisoare, scrisă și semnată de cea pe care justiția o credea victimă a unui omor.

ESTHER CĂTRE LUCIEN

Luni, 13 mai 1830.

(ZIUA MEA DIN URMĂ, LA CEASURILE ZECE
DIMINEAȚA.)

Iubitul meu Lucien, nu mai am niciun ceas de viață. La unsprezece voi fi moartă, și voi muri fără să simt nicio durere. Am plătit cu cincizeci de mii de franci o coacăză neagră, mică și drăguță, plină cu o otrava care ucide iute ca fulgerul, astfel încât, drăguțule, ai să-ți poți spune: Micuța Esther n-a suferit... Da, nu voi fi suferit decât scriindu-ți aceste rânduri...

Monstrul acela care m-a plătit atât de scump, știind că ziua când m-aș socoti că-i aparțin n-ar mai avea un mâine pentru mine, Nucingen, a plecat adineauri, beat ca un urs căruia i s-a dat de băut. Pentru întâia și cea din urmă oară din viața mea, am putut compara fosta mea meserie de femeie de stradă cu viața ce ți-o dă dragostea, să

suprapun tandrețea, care tinde spre nemărginire, scârbei de datorie care ar vrea să te nimicească până într-atâta încât să nu mai rămână loc nici pentru săruturi. Trebuia să ajung până la un asemenea dezgust ca să găsesc moartea adorabilă... Am făcut o baie; aș fi vrut să-l pot chema pe duhovnicul mănăstirii unde am fost botezată, ca să mă spovedească, într-un cuvânt să-mi spăl și sufletul. Dar ajunge atâta prostituție, ar însemna să mai spurc o sfântă tablă și mă simt de altfel scăldată în apele unei căințe sincere, Dumnezeu va face cu mine ce va voi.

Dar să lăsăm tonul plângăreț, vreau să fiu pentru tine Esther a ta până în ultima clipă, să nu te plictisesc cu moartea mea, cu viitorul, cu bunul Dumnezeu, care n-ar fi bun dacă m-ar mai chinui și în viața de apoi, după ce am suferit atâtea dureri în viața asta...

Am în față deliciosul portret pe care ți l-a făcut doamna de Mirbel^[14]. Plăcuța asta de fildeș mă consola când îmi lipseai. O privesc, topită de dragoste, scriindu-ți ultimele gânduri, zugrăvindu-ți ultimele bătăi ale inimii mele. Am să-ți pun în scrisoare și portretul, căci nu vreau să fie nici furat, nici vândut. Numai la gândul că lucrul ăsta care a fost bucuria mea ar putea fi amestecat în vitrina vreunui negustor, cu cucoane și ofițeri de pe vremea lui Napoleon, sau cu năzdrăvăanii chinezești, mă apucă fiorii. Scumpul meu, ascunde portretul acesta, nu-l da nimănui... decât dacă dându-l, ai recuceri inima acelei prăjini care umbla și poartă rochii, acea Clotilde de Grandlieu care are oase atât de ascuțite, încât o să-ți facă vânătăii în somn. Da, consimt să i-l dai, aș mai fi bună de ceva pentru tine, cum eram când trăiam. Ah, ca să-ți fac plăcere sau dacă asta te-ar fi făcut măcar să râzi, aș fi stat în fața unei guri de cuptor cu un măr în dinți, ca să ți-l coc! Prin urmare și moartea mea îți va fi de folos... Ți-aș fi tulburat căsnicia... O, n-o înțeleg pe Clotilde aceea! Să-ți

poată fi soție, să-ți poarte numele, să nu te părăsească nici zi, nici noapte, să fie a ta și mai face fasoane! Pentru asta chiar că trebuie să fii din cartierul Saint-Germain! Și să n-ai nici cinci kilograme de carne pe oase...

Sărmane Lucien, drag ambițios ratat, mă gândesc la viitorul tău! Crede-mă, de multe ori o să regreti bietul tău câine credincios, fata bună care fura pentru tine, care s-ar fi lăsat târâtă în fața Curții cu juri ca să-ți asigure fericirea, care n-avea altă îndeletnicire decât să se gândească la plăcerile tale, să inventeze unele noi pentru tine, care avea numai iubire pentru tine, în păr, în picioare, în urechi, în sfârșit, balerina ta, ale cărei priviri erau tot atâtea binecuvântări; care, vreme de șase ani, nu s-a gândit decât la tine, care a fost până într-atâta a ta, încât n-a fost niciodată decât o emanație a sufletului tău, așa cum lumina e o emanație a soarelui. Dar, în sfârșit, din lipsă de bani și de onoare, vai! nu pot să-ți fiu soție... M-am îngrijit totdeauna de viitorul tău și ți-am dat tot ce am avut. De îndată ce primești scrisoarea aceasta, vino și ia ce vei găsi sub perna mea, căci n-am încredere în slugi...

Vezi tu, vreau să fiu frumoasă ca moartă, o să mă culc, o să mă întind pe pat, ce mai, o să iau o atitudine! Apoi o să zdrobesc coacăza de cerul gurii și n-o să fiu desfigurată nici de convulsii, nici de vreo poziție caraghioasă.

Știu că doamna de Sérisy a rupt cu tine din cauza mea; dar, vezi tu, drăguțule, când o să afle că am murit, o să te ierte, ai să-i faci curte, și o să te însoare cum trebuie, dacă familia de Grandlieu se încăpățânează să te refuze.

Mămicule, nu vreau să te văicărești când ai să afli de moartea mea. Întâi trebuie să-ți spun că ceasurile unsprezece de luni 13 mai nu sunt decât încheierea unei boli lungi care a început în ziua când, pe terasa de la Saint-Germain, m-ați zvârlit îndărăt în vechea mea meserie... Poți fi bolnav la

suflet cum ești bolnav la trup. Numai că sufletul nu se poate lăsa să sufere prostește ca trupul, trupul nu susține sufletul, așa cum sufletul are mijlocul să se vindece prin raționamentul ce ne face să recurgem la mangalul croitoreselor. Alaltăieri mi-ai dăruit o viață întreagă spunându-mi că, dacă acea Clotilde te mai refuză o dată, te-ai căsători cu mine. Ar fi fost o mare nenorocire pentru amândoi, aș fi murit mai mult, ca să spun așa, căci există morți mai amare sau mai puțin amare. Niciodată oamenii nu ne-ar fi acceptat.

Uite că s-au împlinit două luni de când mă gândesc la multe lucruri, crede-mă! O fată nenorocită e în noroi, cum eram eu în noroi înainte de a ajunge la mănăstire; bărbații o găsesc frumoasă, o fac să le servească plăcerile, lipsindu-se de menajamente în ce-o privește, se duc s-o ia cu trăsura și apoi o trimit acasă pe jos; de cumva n-o scuipe în obraz, n-o fac numai fiindcă frumusețea ei o ferește de această ocară; dar moralmente o tratează și mai rău. Ei bine, află că dacă fata asta moștenește cinci-șase milioane, o să fie luată în căsătorie de principi, are să fie salutată cu respect când o să treacă în trăsură, are să poată alege dintre cele mai vechi blazoane din Franța și Navara. Lumea asta care ne-ar fi spus huo! văzând unite și fericite două ființe frumoase, a salutat-o neconținut pe doamna de Staël, deși își pune romanele în practică, fiindcă avea două sute de mii de franci venit. Lumea asta, care se închină în fața banului sau a gloriei, nu vrea să se închine în fața fericirii, nici în fața virtuții; căci aș fi făcut și mult bine... O, câte lacrimi n-aș fi șters!... Tot atâtea, cred, câte am plâns! Da, aș fi voit să nu trăiesc decât pentru tine și pentru facerile de bine.

Iată gândurile care mă fac să mă bucur că mor. Astfel fiind, nu te jeli, scumpul meu. Spune-ți cât de des: au fost odată două fete bune, două făpturi frumoase care au murit amândouă pentru mine,

fără să-mi poarte pică și care mă adorau; păstrează în inimă o amintire pentru Coralie și una pentru Esther și mergi înainte! Ți-aduci aminte ziua în care mi-ai arătat o bătrână smochinită, cu o pălărioară verde ca pepenele, în hăinuța ei cenușie, vătuită și cu pete negre de grăsime, iubita unui poet dinainte de revoluție, și pe care abia o mai încălzea soarele, deși stătea în grădina Tuileries ca pe spalier, și supraveghea cu îngrijorare un mops oribil, cel din urmă dintre mopși! Știi că avusese lachei, trasuri, un palat? Ți-am spus atunci: – Mai bine e să mori la treizeci de ani! Ei, în ziua aia ți-am părut gânditoare, ai făcut nebunii ca să mă distrezi; între două săruturi, ți-am mai spus: – în fiecare zi, femeile frumoase ies de la spectacol înainte de sfârșit... Iată că nici eu n-am vrut să văd ultimul act și asta-i tot...

Mă vei socoti vorbăreață, dar e ultima flecăreală. Îți scriu cum îți vorbeam și vreau să-ți vorbesc vesel. Mi-a fost totdeauna groază de croitoresele care se jelesc; știi că m-am priceput odată să mor cum se cuvine, la întoarcerea de la acel fatal bal de la Operă, unde ți se spusese că am fost târfă!

O, nu, mămicule, nu da niciodată portretul acesta, dacă ai ști cu ce valuri de iubire m-am cufundat în ochii tăi chiar acum, privindu-te în extaz, în timp ce pana mi s-a oprit câteva clipe... ai gândi, reluând iubirea pe care am încercat s-o întipăresc pe acest fildeș, că sufletul căprioarei tale iubite e aici.

O răposată care cere pomană e comică, nu glumă!... Haide, trebuie să stau cuminte în mormânt.

Nu știi cât de eroică ar părea dobitocilor moartea mea, dacă ar ști că în noaptea asta Nucingen mi-a oferit două milioane dacă aș vrea să-l iubesc cum te iubesc pe tine. O să fie păcălit rău când o să afle că m-am ținut de cuvânt față de el, crăpând de pe urma lui. Am încercat totul ca să

mai pot respira aerul pe care-l respiri tu. I-am spus hoțului bătrân: – Dacă vrei, te pot iubi cum ceri, m-aș lega chiar să nu-l mai văd niciodată pe Lucien... — Ce să fac pentru asta? m-a întrebat el. — Dă-mi două milioane pentru el!... Ei, bine, dacă l-ai fi văzut cum s-a strâmbat. Vai, ce-aș mai fi râs dacă n-ar fi fost așa de tragic pentru mine.

— Evită un refuz, am spus. Văd că ții la două milioane mai mult decât la mine. O femeie e totdeauna bucuroasă să știe câți bani valorează, am adăugat eu și i-am întors spatele.

Bătrânul ticălos o să afle peste câteva ceasuri că nu glumeam.

Cine o să-ți mai aleagă așa cum îți alegeam eu cărare în țară? Fleacuri! Nu vreau să mă mai gândesc la nimic din ale vieții, numai am decât cinci minute, le dăruiesc lui Dumnezeu. Nu fi gelos pe el, îngerul meu, am să-i vorbesc de tine, să-i cer fericirea ta ca preț al morții mele și al ispășirii ce mă așteaptă pe lumea cealaltă. Mi-e foarte necaz c-o să ajung în iad, aș fi vrut să dau ochii cu îngerii, ca să văd dacă-ți seamănă...

*Adio, iubitele, adio! Te binecuvântează pentru toată nefericirea mea. Până în mormânt voi fi
a ta, Esther...*

Bat ceasurile unsprezece. Mi-am rostit ultima rugăciune, am să mă culc, ca să mor. Încă o dată, adio! Aș vrea ca toată căldura mâinii mele să lase aici, pe portret, sufletul meu, așa cum depun pe el o ultimă sărutare și vreau încă o dată să-ți spun, puiul meu drăguț, deși de pe urma ta mor

a ta, Esther...

Inima judecătorului se strânse de gelozie, isprăvind citirea singurei dintre scrisorile de sinucigaș văzute de el, care să fi fost scrisă cu atâta veselie, deși veselie febrilă și ultima încordare a unei afecțiuni oarbe.

„Ce-o fi atât de deosebit în el încât a fost iubit așa!...” se gândi judecătorul, repetând ceea ce spun toți bărbații care n-au darul de-a place femeilor.

— Dacă poți dovedi nu numai că nu ești Jacques Collin, ocnaș liberat, ci că ești într-adevăr don Carlos Herrera, canonic de Toledo, trimis secret al maiestății-sale Ferdinand al VII-lea, îi spuse judecătorul lui Jacques Collin, vei fi pus în libertate, căci nepărtinirea pe care-o cere funcțiunea mea mă obligă să-ți spun că am primit chiar acum o scrisoare a domnișoarei Esther Gobseck în care mărturisește că are de gând să-și pună capăt zilelor, și unde exprimă cu privire la slugi bănuieli care par a-i indica drept făptași ai sustragerii celor șapte sute cincizeci de mii de franci.

Pe când vorbea, domnul Camusot compara scrisul din scrisoare cu cel din testament și i se păru vădit că scrisoarea era scrisă de aceeași persoană care alcătuisese și testamentul.

— Domnule judecător, v-ați grăbit prea mult să credeți că e vorba de o crimă, nu va grăbiți acum de-a crede că e vorba de un furt.

— A, da? exclamă Camusot aruncând asupra prevenitului o privire de judecător.

— Nu credeți că mă compromit spunându-vă că această sumă poate fi regăsită, urmă Jacques Collin, dându-i de înțeles judecătorului că-i ghicea bănuiala. Sărmana fată era iubită de slugi; și dacă aș fi liber, m-aș însărcina să caut niște bani care acum aparțin ființei pe care-o iubesc cel mai mult pe lume, lui Lucien!... Dac-ați avea bunătatea să-mi îngăduiți a citi scrisoarea aceasta, s-ar face repede... e dovada nevinovăției scumpului meu copil... Nu vă puteți teme că o s-o distrug, nici c-o să vorbesc despre ce-am citit, sunt doar la secret.

— La secret! exclamă magistratul. Nu veți mai fi... Vă rog chiar eu să vă dovediți cât mai repede

cu puțință identitatea; dacă vreți, recurgeți la ambasadorul dumneavoastră...

Și-i întinse lui Jacques Collin scrisoarea. Camusot era bucuros că iese din încurcătură și poate să-l mulțumească pe procurorul general și pe doamnele de Maufrigneuse și Serisy. Totuși cercetă cu răceală și curiozitate fața prevenitului în timp ce acesta citea scrisoarea curtezanei; și în ciuda sincerității sentimentelor zugrăvite pe ea, își zicea: „Și totuși, ce mutră de ocnaș”.

— Iată cum e iubit! rosti Jacques Collin, dându-i scrisoarea îndărăt.

Și-i arătă lui Camusot o față scăldată în lacrimi.

— De l-ați cunoaște! urmă dânsul. E un suflet atât de tineresc, atât de proaspăt, o frumusețe atât de superbă, un copil, un poet... Simți o nevoie irezistibilă de a-i te jertfi, de a-i satisface cele mai mici dorințe. Dragul de Lucien e atât de încântător când e drăgăstos...

— Ei, zise magistratul, făcând încă o sforțare ca să descopere adevărul, nu poți fi Jacques Collin.

— Nu, domnule judecător, răspunse ocnașul.

Și Jacques Collin se făcu mai don Carlos Herrera decât niciodată. În dorința de a-și isprăvi opera, înaintă către judecător, îl luă de braț și-l duse în nișa ferestrei, iar acolo luă atitudinea și purtarea unui principe al bisericii, trecând la tonul destăinuirilor.

— Îl iubesc într-atât pe copilul ăsta, încât, dacă ar trebui să fiu criminalul drept care mă luați, numai ca să-l scutesc de o neplăcere pe acest idol al inimii mele, m-aș învinui singur, rosti el în șoaptă. Aș face întocmai ca sârmana curtezană care s-a sinucis în folosul lui. Încât, domnule judecător, vă conjur să-mi acordați o favoare, și anume să-l eliberați pe Lucien de îndată.

— Datoria mea nu-mi îngăduie așa ceva, rosti Camusot blajin, dar, dacă există unele tranzacții cu cerul, tot așa și justiția știe să se poarte cu

menajamente și dacă-mi puteți da motive serioase... Vorbiți, ce spuneți nu va fi consemnat.

— Atunci ascultați-mă, urmă Jacques Collin înșelat de tonul blajin al lui Camusot. Știu cât suferă sărmanul copil în clipa asta, e în stare să încerce a-și pune capăt zilelor, văzându-se la închisoare...

— A, cât despre asta... zise Camusot tresărind.

— Nu știți pe cine îndatorați, îndatorându-mă pe mine, adăugă Jacques Collin care voi să atingă și alte coarde. Serviți un ordin călugăresc mai puternic decât niște contese de Serisy și niște ducese de Maufrigneuse, care nu vă vor ierta niciodată că ați avut pe birou scrisorile lor, zise dânsul arătând două teancuri de plicuri parfumate. Ordinul meu nu uită.

— Domnul meu! zise Caitiusot. Destul. Căutați alte motive. Am aceleași îndatoriri față de prevenit ca și față de vindicta publică.

— Vă rog, credeți-mă, îl cunosc pe Lucien, are un suflet de femeie, de poet și de meridional. Fără statornicie și fără voință, urmă Jacques Collin, care crezu a ghici în sfârșit că judecătorul era câștigat pentru ei. Știți sigur că tânărul acesta e nevinovat. Nu-l chinuiți, nu-i puneți întrebări. Dați-i scrisoarea asta, anunțați-l că e moștenitorul Estherei și puneți-l în libertate. Dacă veți proceda altfel, vă veți căi amar; pe când dacă-i dați drumul pur și simplu, vă voi explica chiar eu (mă puteți ține la secret), mâine, astă-seară, tot ce vi se va putea părea misterios în afacerea aceasta și motivele persecuției îndârjite de care am parte. Dar îmi voi risca viața, de cinci ani mi se vrea moartea... O dată Lucien liber, bogat și căsătorit cu Clotilde de Grandlieu, sarcina mea pe pământ e împlinită, n-o să-mi mai apăr pielea... Persecutorul meu e un spion al ultimului dumneavoastră rege...

— Aha, Corentin!

— Aha, îl cheamă Corentin? Vă mulțumesc...
Și atunci vreți să-mi făgăduiți că faceți ce va cer?

— Un judecător nu poate și nu trebuie să făgăduiască nimic. Coquart, spune-i aprodului și jandarmilor să-l ducă pe prevenit îndărăt la Conciergerie... Am să dau ordin să fii mutat diseară la pistolă, adăuga dânsul, cu blândețe, și-l salută dând ușor din cap.

Izbit de cererea pe care i-o adresase Jacques Collin și amintindu-și cu câtă insistență voise să i se ia lui cel dintâi interogatoriul, bizuindu-se pe faptul că ar fi bolnav, Camusot își recapătă toată neîncrederea. Plin de bănuieli nedeslușite, îl vedea pe pretinsul muribund cum umblă. Mergea ca un Hercule, fără nimic din maimuțarea la atât de bine jucată la început.

— Domnul meu...

Jacques Collin se întoarse.

— Deși nu vrei să iscălești, grefierul meu îți va citi procesul-verbal al interogatoriului.

Prevenitul se bucura de-o sănătate superbă, mișcarea pe care-o făcuse așezându-se lângă grefier fu pentru judecător o ultimă rază de lumina.

— Te-ai vindecat repede, zise Camusot.

„M-a prins”, gândi Jacques Collin. Apoi răspunse cu glas tare:

— Bucuria, domnul meu, e singurul leac atotvindecător din lume... Scrisoarea aceea, dovada unei nevinovății de care nu mă îndoiam... Iată suprema doctorie.

Judecătorul îl urmări pe prevenit cu o privire gânditoare când îl luară aprodul și jandarmul; apoi făcu gestul unui om care se trezește din somn și aruncă scrisoarea Estherei pe biroul grefierului:

— Coquart, copiază scrisoarea asta!...

Dacă e în firea omului să nu se încreadă în ceea ce e conjurat să facă, atunci când lucrul ce i se cere e împotriva intereselor sau datoriei sale, și adesea chiar când lucrul acela îi e indiferent, cu atât mai mult acest simțământ e pentru judele de instrucție

lege. Cu cât prevenitul, a cărui situație nu era încă lămurită, făcea mai mult aluzie la neplăcerile ce ar fi urmat unui interogatoriu luat lui Lucien, cu atât mai mult i se părea lui Camusot că e nevoie de acest interogatoriu. Chiar dacă formalitatea aceasta n-ar fi fost neapărat trebuincioasă după cod și după uzanțe, și tot ar fi fost impusă de problema identității abatelui Carlos. În toate meseriile există o conștiință profesională. Chiar de n-ar fi fost curios, Camusot l-ar fi interogat pe Lucien din cinste de magistrat, așa precum adineauri îl interogase pe Jacques Collin folosind toate vicleniile pe care și le permite chiar magistratul cel mai integru. Serviciul ce trebuia făcut, propria sa avansare, totul trecea la Camusot pe planul al doilea, după dorința de a afla adevărul, de a-l ghici, chit că nu l-ar fi dat în vileag. Bătea darabana pe geam, lăsându-se în voia fluviului de presupuneri, căci în asemenea împrejurări gândul e ca un râu care străbate mii de ținuturi. Îndrăgostiți de adevăr, magistrații sunt ca femeile geloase, se dedau la mii de supoziții și le scotocesc cu pumnalul bănuielii așa cum preotul antic spinteca jertfele; apoi se opresc nu la adevăr, ci la ceea ce e probabil, și până la urmă întrezăresc adevărul. O femeie îl întreabă pe bărbatul iubit așa cum judecătorul îl întreabă pe criminal. În asemenea stare, o străfulgerare, un cuvânt, o mlădiere a glasului, o șovăială sunt de ajuns spre a demasca fapta, trădarea, crima ascunsă.

„Felul cum și-a zugrăvit devotamentul față de fiul său (dacă e fiu-său) m-ar face să cred că era în casa curtezanei aceleia spre a veghea să nu se întâmple nimic rău; și nebănuind că sub perna moartei se află un testament, el ar fi luat pentru fiu-său cei șapte sute cincizeci de mii de franci pentru orice eventualitate!... Iată ce înseamnă făgăduiala lui că poate face să fie regăsită suma. Domnul de Rubempré e dator față de sine însuși și față de justiție să limpezească starea civilă a tatălui

său... Și să-mi mai promită și protecția ordinului său (ordinul său!) dacă nu-i iau interogatoriul lui Lucien!...”

La această idee se opri.

După cum s-a arătat adineauri, magistratul însărcinat cu instrucția conduce interogatoriul după cum crede el de cuviință. E liber să fie iscusit sau nu. Un interogatoriu nu e nimic și e totul. În asta poate consta favoarea. Camusot sună, aprodul se întorsese. Porunci să fie adus domnul Lucien de Rubempré, dar să se ia seama să nu comunice cu nimeni în drum. Erau ceasurile două după-amiază.

„Există un secret, își zise în sine judecătorul, iar secretul acela trebuie să fie tare important. Raționamentul cameleonului meu care nu e nici popă, nici mirean, nici ocnaș, nici spaniol, dar care nu vrea să iasă din gura protejatului său vreun cuvânt cumplit, e următorul: *Poetul e slab, e femeie; nu e ca mine, care sunt un Hercule al diplomației; o să-i smulgeți cu ușurință secretul nostru!* Ei, atunci vom afla totul de la nevinovat!...”

Și urma să bată în marginea biroului cu cuțitu-i de fildeș pentru tăiat hârtie, în timp ce grefierul copia scrisoarea Estherei. Câte ciudățenii nu întâlnim când ne încordăm mintea. Camusot bănuia toate fărădelegile cu putință și trecea pe lângă singura săvârșită de prevenit, testamentul fals în favoarea lui Lucien. Cei care din invidie atacă situația magistraților să binevoiască a se gândi la viața aceea petrecută în bănuieli neconținute, la acele chinuri la care-și supun ei mintea, căci procesele civile nu sunt mai puțin întortocheate decât cele penale; și atunci vor socoti poate ca preotul și magistratul poartă un jug la fel de greu și deopotrivă căptușit cu spini pe dinăuntru. De altminteri orice meserie are chinul și enigmele ei.

Către ceasurile două, domnul Camusot îl văzu intrând pe Lucien de Rubempré, palid, descompus,

cu ochii roșii și umflați, în sfârșit într-o stare de prăbușire care-i îngădui să compare natura cu arta, muribundul adevărat cu muribundul care joacă teatru. Drumul de la Conciergerie până la biroul judecătorului, între doi jandarmi și cu un aprod înainte, împinsese la culme disperarea lui Lucien. E în firea poetului să prefere moartea, judecății. Văzând acest caracter cu totul lipsit de curajul moral care-l face să șovăie pe judecător și care se manifestase atât de viguros la celălalt prevenit, domnului Camusot i se făcu milă de o biruință atât de ușoară, și disprețul acesta îi îngădui să dea lovitori hotărâtoare, păstrându-și mintea liberă care-l caracterizează pe trăgătorul la țintă când e vorba să doboare siluete de carton.

— Revino-ți în fire, domnule de Rubempré, ești în fața unui magistrat care dorește să dreagă răul făcut justiției de o arestare preventivă când e neîntemeiată. Te cred nevinovat și vei fi liberat de îndată. Iată dovada nevinovăției dumitale... E o scrisoare păstrată de portăreasa dumitale în timp ce lipseai și adusă la ea adineauri. În tulburarea provocată de descinderea justiției și de știrea că ai fost arestat la Fontainebleau, femeia uitase această scrisoare care vine de la domnișoara Esther Gobseck... Citește!

Lucien luă scrisoarea, o citi și izbucni în lacrimi. Plângea cu sughituri fără să poată rosti un cuvânt. După un sfert de oră, timp în care îi fu foarte greu lui Lucien să recapete ceva putere, grefierul îi arată copia scrisorii și-l rugă să iscălească pentru *copie conforma cu originalul, a se prezenta la prima cerere cât timp va dura instruirea procesului*, și-l pofti să compare; dar Lucien se bizui firește pe cuvântul lui Coquart cu privire la exactitatea copiei.

— Domnul meu, zise judecătorul cu o înfățișare foarte blajină, e totuși greu să vă eliberez fără a respecta formalitățile noastre și a vă pune câteva întrebări... Vă cer să răspundeți aproape ca în

calitate de martor. Unui om ca dumneavoastră, cred că e aproape fără rost să-i atrag atenția că jurământul de a spune tot adevărul nu-i aici numai un apel la conștiință, ci și o necesitate a situației în care vă aflați, pentru câteva clipe încă nelimpezită. Oricare ar fi adevărul nu vă poate face niciun rău, dar minciuna v-ar duce în fața Curții cu juri și m-ar sili să vă trimit îndărăt la Conciergerie. În timp ce dacă răspundeți sincer la întrebările mele, veți dormi astă-seară acasă și veți fi reabilitat de această știre pe care-o vor publica ziarele: *Domnul de Rubempré arestat ieri la Fontainebleau a fost eliberat îndată după un foarte scurt interogatoriu.*

Aceste cuvinte făcură o adâncă impresie asupra lui Lucien și văzând reacția preveniturii, judecătorul adăugă:

— Vă repet că erați bănuț de a fi complice al unui omor prin otrăvire asupra domnișoarei Esther; există dovada că s-a sinucis. S-a zis cu această afacere. Dar s-a sustras o sumă de șapte sute cincizeci de mii de franci care face parte din moștenire, iar moștenitorul sunteți dumneavoastră; astfel că există din păcate o crimă. Această crimă a fost săvârșită înainte de descoperirea testamentului. Ei bine, justiția are motive de a crede că o persoană, care vă iubește tot atât cât vă iubea această domnișoară Esther, a săvârșit această crimă în folosul dumneavoastră... Nu mă întrerupeți, zise Camusot, cu un gest ce-l sili să tacă pe Lucien, care voia să vorbească, încă nu vă iau interogatoriul. Vreau să vă fac să înțelegeți *cât* de importantă este această chestiune pentru onoarea dumneavoastră. Renunțați la falsa, netrebnica cinste care îi leagă între ei pe complici și spuneți adevărul.

Am fost nevoiți să atragem atenția și mai înainte asupra extremei disproporții dintre armele folosite în lupta prevenițiilor cu judecătorii de instrucție. Desigur, tăgada mânăuită iscusit are în favoarea ei forma absolută și e de ajuns ca să-l apere pe

vinovat; dar, într-un fel, e o armură care devine zdrobitoare când pumnalul interogatoriului găsește o crăpătură. De îndată ce tăgada nu e de ajuns în fața unor fapte evidente, prevenitul se găsește în întregime la discreția judecătorului. Să ne închipuim un semi vinovat, ca Lucien, care, salvat dintr-o primă catastrofă a virtuții sale, s-ar putea reabilita și deveni folositor țării sale; un asemenea om va pieri în cursele instrucției. Judecătorul redactează un proces-verbal foarte sec, o analiză a întrebărilor și răspunsurilor; dar din cuvintele sale înșelătoare, părintești, din muștrările sale viclene de acest fel nu rămâne nimic. Judecătorii instanței superioare și jurații văd rezultatele fără a cunoaște mijloacele, astfel că, după unele minți luminate, juriul ar fi foarte potrivit, ca și în Anglia, să procedeze la instruirea cazurilor. Franța a beneficiat de acest sistem câțeva vreme. Sub codul din Brumar anul IV, această instanță se numea juriul de acuzare, spre deosebire de juriul de judecată. Cât despre procesul penal, dacă ne-am întoarce la juriile de acuzare, ar trebui să fie atribuit tribunalului, fără ajutorul juraților.

— Și acuma, zise Camusot după un timp, cum vă numiți? Domnule Coquart, atenție!... îi spuse dânsul grefierului.

— Lucien Chardon de Rubempré.

— Născut.

— La Angoulême...

Și Lucien dădu ziua, luna și anul.

— N-ai avut avere.

— Deloc.

— Totuși în primul unei prime șederi la Paris ai cheltuit sume considerabile, dacă ținem seama de lipsa dumatăle de avere.

— Da, domnule judecător; dar pe vremea aceea am avut în persoana domnișoarei Coralie o prietenă extrem de devotată și pe care, spre nenorocirea mea, am pierdut-o. Mâhnirea

pricinuită de moartea ei m-a făcut să mă întorc acasă.

— Bine, domnul meu, zise Camusot. Te felicit pentru sinceritatea dumitale, va fi prețuită.

Lucien intra, după cum se vede, pe calea unor mărturisiri depline.

— Când te-ai întors din Angoulême la Paris, urmă Camusot, ai făcut cheltuieli cu mult mai mari; ai trăit ca un om care ar avea vreo șaizeci de mii de franci venit.

— Da, domnule judecător.

— Cine-ți dădea banii aceștia?

— Protectorul meu, abatele Carlos Herrera.

— Unde l-ai cunoscut?

— L-am întâlnit pe șosea, în momentul în care voiam să-mi pun capăt zilelor...

— N-ai auzit niciodată vorbindu-se de el în familia dumitale, de către mama dumitale?...

— Niciodată.

— Poți să-ți amintești luna, anul când a început legătura dumitale cu domnișoara Esther?

— Pe la sfârșitul lui 1823, la un teatru mic de pe boulevard.

— La început te-a costat bani?

— Da, domnule.

— În ultima vreme, dorind să te căsătorești cu domnișoara de Grandlieu, ai cumpărat ruinele castelului de la Rubempré, le-ai întregit cu moșii în valoare de un milion, ai spus familiei de Grandlieu că sora și cumnatul dumitale moșteniseră o avere însemnată și că datorai acele sume generozității lor?... Ai spus lucrul acesta familiei Grandlieu?

— Da, domnule judecător.

— Nu știi de ce s-a desfăcut logodna dumitale?

— Nu știu deloc, domnule judecător.

— Ei, află că familia de Grandlieu a trimis la cumnatul dumitale pe unul dintre cei mai respectabili notari din Paris ca să culeagă informații. La Angoulême, notarul, din chiar

mărturia surorii și cumnatului dumitale, a aflat nu numai că nu ți-au împrumutat cine știe cât, ci chiar că moștenirea pe care au primit-o era alcătuită din bunuri imobile, ce-i drept destul de însemnate, dar că banii lichizi ajungeau abia la două sute de mii de franci... Nu trebuie să ți se pară ciudat că o familie ca a ducelui de Grandlieu dă îndărăt în fața unei averi care nu se știe de unde vine... Iată unde te-a dus o minciună, domnul meu...

Lucien îngheță la această descoperire și puțină putere mintală ce-i mai rămăsese dispăru.

— Poliția și justiția știu tot ce vor să afle, zise Camusot, gândește-te bine la asta. Și acum, urmă dânsul, gândindu-se la calitatea de tată pe care și-o susținea Jacques Collin, știi cine e acest pretins Carlos Herrera?

— Da, domnule, dar am aflat prea târziu.

— Cum prea târziu? Vorbește mai deslușit!

— Nu e preot, nu e spaniol, e...

— Un ocnaș evadat, zise iute judecătorul.

— Da, răspunse Lucien. Când mi-a fost descoperită taina fatală, îi eram îndatorat, crezusem că m-am legat cu un cleric respectabil...

— Jacques Collin... zise judecătorul, începând o frază.

— Da, Jacques Collin, repetă Lucien, așa-l cheamă.

— Bine, Jacques Collin, urmă domnul Camusot, a fost recunoscut adineauri de către cineva, și dacă mai tăgăduiește că el e, cred că o face în interesul dumitale. Dar te întrebam dacă știi cine e omul ăsta, urmărind să demasc o altă impostură a lui Jacques Collin.

Lucien simți dintr-odată ca un fier înroșit în măruntaie, auzind aceste cuvinte înfricoșătoare.

— Nu știi, zise mai departe judecătorul, că se pretinde tatăl dumitale, spre a justifica dragostea extraordinară pe care ți-o poartă?

— El, tatăl meu?... Cum?... A spus el asta?

— Bănuiești de unde veneau sumele pe care ți le-a dat? Căci, dacă ar fi să credem scrisoarea pe care o ai în mână, numita Esther, acea biată curtezană, ți-a făcut mai târziu aceleași servicii pe care ți le-a făcut numita Coralie; dar, după cum ai spus, ai trăit câțiva ani în mare lux, fără să primești nimic de la ea.

— Pe dumneavoastră, domnule judecător, o să vă întreb de unde își capătă ocnașii banii! exclamă Lucien. Un Jacques Collin tatăl meu!... Ah! biata mamă...

Și izbucni în plâns.

— Grefier, citește prevenitului partea din interogatoriul pretinsului Carlos Herrera în care se dă drept tatăl lui Lucien de Rubempré.

Poetul ascultă această lectură într-o tăcere și cu o atitudine pe care îți făcea rău să] e vezi.

— Sunt pierdut! strigă el.

— Nu te poți pierde pe drumul onoarei și al adevărului, zise judecătorul.

— Dar o să-l trimiteți pe Jacques Collin în fața Curții cu juri? întrebă Lucien.

— Fără îndoială, răspunse Camusot care voia să-l facă pe Lucien să vorbească mai departe. Sfârșește-ți gândul.

Însa în ciuda eforturilor și insistențelor judecătorului, Lucien nu mai răspunse. Își dăduse seama prea târziu, ca toți oamenii care sunt sclavi ai primului impuls. În asta stă deosebirea dintre poet și omul de acțiune: unul se lasă pradă simțămintelor, ca să le redea în imagini vii, și nu judecă decât după aceea; pe când celălalt simte și judecă în același timp. Lucien rămase abătut, palid, se vedea în fundul unei prăpăstii în care-l făcuse să se rostogolească judecătorul de instrucție, al cărui fel blajin îl păcălise pe el, poetul. Își trădase nu binefăcătorul, ci complicele care, în ce-l privea pe el, apăraseră pozițiile lor cu o vitejie de leu, cu o iscusință de om întreg. Acolo unde Jacques Collin salvase totul prin îndrăzneala sa, Lucien, om de

spirit, prăpădise totul prin lipsa de inteligență și de luciditate. Minciuna aceea infamă și care-l indigna slujea de ascunzătoare unui adevăr și mai infam. Zăpăcit de agerimea judecătorului, înspăimântat de cruda-i dibăcie, de iuțea loviturilor pe care i le dăduse, slujindu-se de greșelile unei vieți date în vileag ca de niște gheare de fier în stare să-i scotocească întreaga conștiință, Lucien stătea acolo ca o vită pe care maiul casapului nu a nimerit-o în plin. Liber și nevinovat la intrarea în biroul acela, într-o clipă se trezise scos în afara legii de către propriile sale mărturisiri. În sfârșit, ultimă ironie gravă, judecătorul, calm și rece, îi atrase atenția că destăinuirile sale erau rodul unei confuzii. Camusot vorbise de calitatea de tată pe care și-o dăduse Jacques Collin, în timp ce Lucien, stăpânit în întregime de frica de a-și vedea cunoscută de toată lumea căldășia cu un ocaș evadat, săvârșise aceeași greșeală ca și faimoșii ucigași ai lui Ibicus^[142].

Una dintre gloriile lui Royer-Collard^[143] e că a proclamat primatul permanent al simțămintelor firești față de simțămintele impuse și că a susținut cauza anteriorității jurămintelor, pretinzând că, de exemplu, legea ospitalității trebuie să lege până într-atât încât să anuleze puterea jurământului judiciar. A proclamat teoria aceasta în fața lumii întregi de la tribuna parlamentară franceză; a lăudat vitejește conspiratorii, a arătat că e omenesc să ascuți mai degrabă de prietenie decât de legi tiranice, scoase din arsenalul societății, pentru cutare sau cutare împrejurare. În sfârșit, dreptul natural are legi care n-au fost niciodată promulgate și care sunt mai eficiente și mai bine cunoscute decât cele făurite de societate. Lucien călcase, în dauna sa proprie, legea solidarității care-l obliga să tacă și să-l lase pe Jacques Collin să se apere; mai mult încă, îl împovărase el însuși! în interesul său, omul acela trebuia să fie pentru el, și totdeauna, Carlos Herrera.

Domnul Camusot își gusta triumful. Prinsese doi vinovați, zdrobise sub mână justiției unul dintre oamenii la modă și-l găsisese pe Jacques Collin cel de negăsit. Avea să fie proclamat unul dintre cei mai iscusiți judecători de instrucție. În consecință își lăsa prevenitul în pace; dar studia aceasta tăcere a omului prăbușit, vedea cum sporesc picăturile de sudoare pe fața aceea descompusă, cum se fac mai mari și cad în sfârșit amestecate cu două șiruri de lacrimi.

— De ce să plângi, domnule de Rubempré? Ești, cum ți-am spus, moștenitorul domnișoarei Esther, care n-are moștenitori nici colaterali, nici direcți, iar moștenirea se cifrează la aproape opt milioane, dacă se regăsesc cei șapte sute cincizeci de mii de franci dispăruți.

Aceasta fu ultima lovitură pentru vinovat. Dacă s-ar fi ținut bine zece minute, cum spunea Jacques Collin în biletul sau, Lucien ar fi atins ținta tuturor dorințelor! Încheia socotelile cu Jacques Collin, se despărțea de el, devenea bogat, se căsătorea cu domnișoara Grandlieu. Nimic nu dovedește mai convingător decât scena aceasta, pe de-o parte, puterea cu care sunt înarmați judecătorii de instrucție prin izolarea sau despărțirea prevenitului, iar pe de altă parte, valoarea neprețuită a unei comunicări ca aceea pe care Asia i-o făcuse lui Jacques Collin.

— Vai, domnul meu, răspunse Lucien cu amărăciunea și ironia unui om care-și face pedestal din nenorocirea sa o dată înfăptuită, cât de îndreptățită e în limbajul dumneavoastră expresia: *A fi supus unui interogatoriu!*... Între tortura fizică de odinioară și tortura morală de azi, în ce mă privește nu aș șovăi, aș prefera suferințele pe care ți le pricinuia pe vremuri călăul. Ce mai vreți de la mine? urmă el cu mândrie.

— Aici, domnule, răspunse magistratul devenit bățos și batjocoritor, ca să răspundă trufiei poetului, eu sunt singurul în drept a pune întrebări.

— Eu aveam dreptul de a nu răspunde, murmură sârmanul Lucien căruia îi revenise inteligența în toată limpezimea ei.

— Grefier, citește prevenitului interogatoriul...

„Sunt iarăși un prevenit!” își zise Lucien.

În timp ce slujbașul citea, Lucien luă o hotărâre care-l silea să-l ia cu binișorul pe domnul Camusot. Când încetă mormăitul lui Coquart, poetul tresări ca un om care doarme în mijlocul gălăgiei și se trăiește în clipa când se face tăcere.

— Trebuie să iscălești procesul-verbal al interogatoriului duminică, rosti judecătorul.

— Și mă puneți în libertate? întrebă Lucien devenind la rândul său ironic.

— Încă nu, răspunse Camusot; dar mâine, după confruntarea cu Jacques Collin, vei fi fără îndoială eliberat. Justiția trebuie să afle acum dacă ești sau nu complice al fărâdelegilor pe care le-ar fi putut săvârși acel individ de la evadarea sa din 1820. Totuși nu mai ești la secret. Am să-i scriu directorului să te instaleze în cea mai bună încăpere a pistolei.

— O să găsesc acolo ce-mi trebuie pentru scris?...

— Ți se va da tot ce ceri, o să dau ordin în sensul acesta prin aprodul care-o să te conducă îndărăt.

Lucien iscăli mașinal procesul-verbal și parafă anexele, supunându-se indicațiilor lui Coquart cu blândețea unei victime resemnate. Un singur amănunt va spune mai mult decât tabloul cel mai complet cu privire la starea în care se afla: vestea că va fi confruntat cu Jacques Collin îi uscaseră pe față picăturile de sudoare, ochii săi acum seacăți sclipeau cu o strălucire de neîndurat. În sfârșit, deveni într-o clipă iute ca fulgerul, așa cum Jacques Collin era un om de bronz.

La oamenii cu un caracter asemănător cu al lui Lucien, atât de bine analizat de către Jacques Collin, trecerile acestea subite dintr-o stare de

demoralizare cumplită într-o stare în care puterile omenеști se încordează până la calitățile metalului, sunt fenomenele cele mai impresionante din viața ideilor. Voința revine ca apa unui izvor dispărut; se revarsă în organismul pregătit pentru acțiunea substanței ei constitutive necunoscute; și atunci, hoitul devine om, iar omul se avântă plin de putere către lupta cea de pe urmă.

Lucien puse în dreptul inimii scrisoarea Estherei și portretul pe care i-l restituise. Apoi îl salută disprețuitor pe domnul Camusot și păși ferm pe coridoare între doi jandarmi.

— E un mare scelerat! îi spuse judecătorul grefierului, ca să se răzbune pentru disprețul zdrobitor pe care i-l arătase poetul. A crezut că scapă predându-și complicele.

— Din ei doi, rosti Coquart cu sfială, ocnașul e cel mai strașnic...

— Ești liber pentru restul zilei de azi, Coquart, spuse judecătorul. Ajunge! Amână-i pe oamenii care așteaptă, spune-le să vină mâine. A, du-te îndată la domnul procuror-general și află dacă mai e la birou. Dacă e, cere o audiență de câteva minute pentru mine. A, trebuie să fie acolo, urmă dânsul după ce se uitase la un ceasornic prăpădit din lemn vopsit verde și cu lire de aur. E trei și un sfert.

Aceste interogatorii care se citesc atât de repede, după ce s-au scris în întregime, cer un timp nesfârșit pentru formularea întrebărilor și a răspunsurilor. Asta e una dintre cauzele încetinelii instruirii proceselor și a lungimii detențiilor preventive. Pentru oamenii mărunți înseamnă ruina, pentru cei bogați rușine; căci pentru aceștia, o eliberare imediată drege, pe cât poate li dreasă, nenorocirea de a fi arestat. Iată pentru ce cele două scene, care au fost redată întocmai, ceruseră tot atâta timp cât îi trebuia Asiei să descifreze poruncile stăpânului, să facă pe o ducesă să iasă din budoar și să insufle energie doamnei de Serisy.

În clipa aceea, Camusot, care se gândea cum să tragă folos din iscusința sa, luă cele două interogatorii, le reciti și-și propuse să le arate procurorului general, cerându-i părerea. În timp ce chibzuia, aprodul său se întoarse și-i spuse că primul valet al doamnei contese de Serisy voia neapărat să-i vorbească. La un semn al lui Camusot, un valet îmbrăcat ca un stăpân intră, se uită pe rând la aprod și la magistrat și întrebă:

— Cu domnul Camusot am onoarea?...

— Da răspunseră judecătorul și aprodul.

Camusot luă scrisoarea pe care i-o întinse servitorul și citi cele ce urmează:

În numele a multiple interese pe care le vei înțelege, dragul meu Camusot, nu lua interogatoriul domnului de Rubempré. Îți aducem dovezile nevinovăției sale, pentru ca să fie eliberat imediat.

D. de Maufrigneuse, L. de Serisy

P. S. Pune scrisoarea aceasta pe foc.

Camusot își dădu seama că făcuse o greșeală enormă întinzându-i curse lui Lucien și, ca primă măsură, ascultă porunca celor două cucoane mari. Aprinse o lumânare și distruse scrisoarea scrisa de ducesa. Valetul salută respectuos.

— Prin urmare doamna de Sérisy vine aici? întrebă judecătorul.

— Când am plecat, se înhămau caii la trăsură, răspunse valetul.

În clipa aceasta, Coquart veni să-i comunice domnului Camusot că procurorul general îl așteaptă.

Sub povara greșelii săvârșite împotriva propriei sale ambiții, și în folosul justiției, judecătorul, căruia șapte ani de funcție îi dezvoltaseră șiretenia proprie oricui și-a măsurat puterile cu tinerele lucrătoare ale modei, pe când învăța dreptul, voi

să-și păstreze arme împotriva răzbunării celor două cucoane mari. Lumânarea la care arsese scrisoarea era încă aprinsă; o folosisese ca să pecetluiască cele treizeci de scrisori ale ducesei de Maufrigneuse către Lucien și corespondența destul de voluminoasă a doamnei de Sérisy. Apoi se duse la procurorul general.

Palatul de justiție e o aglomerație haotică de clădiri suprapuse, câteva pline de măreție, altele prăpădite, și care își dăunează unele altora printr-o lipsă de armonie. Sala pașilor pierduți e cea mai mare dintre sălile cunoscute. Dar e atât de goală, încât produce dezgust și descurajează privirea. Această vastă catedrală a chichițelor avocațești zdrobește curtea regală, în sfârșit, galeria Marchande duce spre două cloace. În această galerie se observă o scară cu dublă rampă, ceva mai mare decât aceea a poliției corecționale și sub care se deschide o ușă înaltă, cu două canaturi. Scara duce la Curtea cu juri, iar poarta de sub ea la o a doua Curte cu juri. Sunt ani în care crimele săvârșite în departamentul Senei cer două completuri de judecată. Pe acolo se găsesc parchetul procurorului general, sala avocaților, biblioteca lor, birourile procurorilor și cele ale substituților procurorului general. Toate aceste localuri, căci trebuie să ne slujim de un termen general, sunt legate prin niște scărițe ca de moară, prin niște coridoare întunecoase care sunt rușinea arhitecturii Parisului și Franței. În încăperile acestea, cea mai de frunte dintre curțile noastre de justiție întrece închisorile în ce au mai hâd. Pictorul moravurilor ar da îndărăt dacă ar trebui să descrie scârnavele coridoare late de un metru în care stau martorii la Curtea cu juri de sus. Cât despre soba care încălzește sala de ședință, ar face de rușine și o cafenea de pe bulevardul Montparnasse.

Cabinetul procurorului general e instalat într-un pavilion cu opt laturi, lipit de galeria Marchande și

clădit recent față de vârsta Palatului, pe terenul secțiunii unde sunt închise femeile. Toată această curte a Palatului de justiție e umbrită de înaltele și strălucitele ziduri ale sfintei capele, de aceea e sumbră și tăcută.

Domnul de Granville, acest vrednic urmaș al marilor magistrați ai vechiului parlament, nu voise să părăsească Palatul fără o dezlegare în cazul lui Lucien. Aștepta știri de la Camusot, iar cuvintele trimise de judecător îl cufundară în acei visare, fără de voie, pe care scurgerea înceată a timpului o pricinuiește minților celor mai ferme. Era așezat în pervazul ferestrei biroului său. Se ridică, începu să umble de colo până colo, căci dimineața îl găsisese cam neînțelegător pe Camusot căruia îi ieșise în cale; avea o neliniște nelămurită și suferea, lată de ce demnitatea slujbei sale îl oprea să se atingă de independența absolută a magistratului inferior lui, dar pe de alta parte în procesul acesta erau în joc onoarea și reputația celui mai bun prieten al său, a unuia dintre cei mai harnici proteguitori ai săi, contele de Serisy, ministru de stat, membru al Consiliului intim, vicepreședinte al Consiliului de stat, viitor cancelar al Franței, adică ministru de justiție, în cazul în care avea să moara nobilul bătrân^[144] ce îndeplinea acea funcție augustă. Domnul de Serisy, spre marea-i nenorocire, o adora totuși pe nevastă-sa și o proteja și mai departe. Dar, procurorul general își da bine seama ce groaznică larmă avea să facă, în societatea înaltă și la curte, vinovăția unui om al cărui nume fusese atât de des alăturat în chip răutăcios de al contesei.

„Ah! își spunea el, încrucișându-și brațele, odinioară puterea regală mai avea soluția evocațiilor (adică de a lua procesul din mână judecătorilor săi firești și de a-l judeca el)... Mania noastră egalitaristă o să ne ducă de râpa...”

Vrednicul magistrat cunoștea patima și neajunsurile legăturilor neîngăduite. Esther și

Lucien reluasera, așa cum s-a văzut, apartamentul în care contele de Granville trăise ca soț și soție cu domnișoara de Bellefeuille și de unde aceasta fugise într-o bună zi cu un ticălos.

În clipa când procurorul general se gândea: „Camusot ne-a făcut vreo boacănă!” judecătorul de instrucție ciocăni de două ori la ușa biroului.

— Ei, dragul meu Camusot, cum merge cazul de care-ți vorbeam azi-dimineață?

— Prost, domnule conte, citiți și judecați singur.

Îi întinse domnului de Granville cele două procese-verbale ale interogatoriilor, iar acesta își luă lornionul și se duse să le citească în nișa ferestrei. Nu avu nevoie de multă vreme.

— Ți-ai făcut datoria, zise procurorul general cu glasul tulburat. Totul e spus, justiția își va urma cursul... Ai făcut dovadă de prea multă iscusință pentru ca să ne putem lipsi vreodată de un judecător de instrucție ca dumneata.

Dacă domnul de Granville i-ar fi spus lui Camusot: *Ai să rămâi toată viața judecător de instrucție!* n-ar fi fost mai deslușit decât era acea frază ce părea un compliment. Lui Camusot îi înghețară măruntaiele.

— Doamna ducesă de Maufrigneuse, căreia îi sunt foarte îndatorat mă rugase...

— Aha, ducesa de Maufrigneuse! strigă Granville, întrerupându-l pe judecător. Da, da, e prietenă cu doamna de Sérisy. Văd că n-ai cedat la nicio influență. bine-ai făcut; domnul meu, vei fi un mare magistrat.

În clipa aceea, contele Octave de Bauvan deschise ușa fără să bată și spuse contelui de Granville:

— Dragul meu, îți aduc o cucoană frumoasă, care nu mai știe pe unde s-o ia, era cât pe ce să se piardă în labirintul nostru...

Și contele Octave conduse de mână pe contesa de Sérisy, care de un sfert de oră rătăcea prin Palatul de justiție.

— Dumneavoastră aici, doamnă? exclamă procurorul general, împingând spre ea propriul său fotoliu. Și în ce moment!... Iată-l pe domnul Camusot, doamnă, adăugă dânsul arătându-l pe judecător. Bauvan, urmă el adresându-se acestui celebru ministru și orator al restaurației, așteaptă-mă la primul președinte, e încă la el în birou, te găsesc acolo.

Contele Octave de Bauvan înțelese nu numai că era de prisos, dar și că procurorul general voia să aibă un motiv pentru a-și părăsi biroul.

Doamna de Sérisy nu făcuse greșeala de a veni la Palatul de justiție în splendidul ei cupeu albastru, cu blazoane la uși, cu vizitiul încărcat de fireturi și cu cei doi valeți în pantaloni până la genunchi și ciorapi de mătase albi. În clipa când plecau, Asia le lămurise pe cele două cucoane mari că era nevoie să ia birja cu care venise ea la ducesă; în fine, o convinsese de asemenea pe metresa lui Lucien să poarte acea găteală care, pentru femei, e ceea ce a fost odinioară pentru bărbați mantia de culoare cenușie. Contesa purta o redingotă cafenie, un șal vechi negru și o pălărie de catifea ale cărei flori smulse fuseseră înlocuite cu un văl de dantelă neagră foarte des.

— Ai primit scrisoarea noastră, îi spuse ea lui Camusot, a cărui năuceală o socoti dovadă de respect și admirație.

— Vai, prea târziu, doamnă contesă, răspunse judecătorul care n-avea tact și duh decât la el în birou împotriva preveniților.

— Cum prea târziu?...

Contesa îl privi pe domnul de Granville și-i văzu mâhnirea cea mai adâncă zugrăvită pe față.

— Nu se poate, nu trebuie să fie prea târziu, adăugă dânsa cu un accent de despot.

Femeile, femeile frumoase și bine situate, ca doamna de Serisy, sunt copiii răsfățați ai civilizației franceze. Dacă femeile din alte țări ar ști ce înseamnă la Paris o femeie la modă, bogată

și cu un titlu de noblete, ar visa toate să vină aici, să fie și ele regine. Femeilor care nu urmăresc decât să le fie lor bine, care nu țin seamă decât de acele colecții de legi mărunte numite destul de des, în COMEDIA UMANA codul femeilor, puțin le pasă de legile făcute de bărbați. Ele spun totul, nu se dau îndărăt de la nicio greșală, de la nicio prostie; căci toate au înțeles perfect că nu sunt răspunzătoare de nimic în viață, afară de cinstea lor femeiască și de copiii lor. Rostesc râzând cele mai mari enormități. Cu orice prilej repetă vorba rostită de frumoasa doamnă de Bauvan, curând după căsătoria ei, către soțul ei pe care venise să-l ia de la Palatul de justiție: „Judecă mai repede și vino!”

— Doamnă, zise procurorul general, domnul Lucien de Rubempré nu e vinovat nici de furt, nici de otrăvire. Dar domnul Camusot l-a silit să mărturisească o fărădelege și mai mare!...

— Ce anume? întrebă dânsa.

— A recunoscut că e, îi șopti la ureche procurorul general, prietenul și învățăcelul unui ocaș evadat, abatele Carlos Herrera, spaniolul acela care locuia cu el de vreo șapte ani: se pare că e faimosul nostru Jacques Collin...

Doamna de Sérisy simțea fiecare cuvânt al magistratului ca pe o lovitură de măciucă; dar numele acela vestit fu lovitura de grație.

— Și concluzia care e? rosti ea cu un glas care nu mai era decât o suflare.

— Ar fi, urmă domnul de Granville, continuând fraza contesei și vorbind în șoaptă, că ocașul evadat va fi adus în fața Curții cu juri, iar dacă Lucien nu apare lângă el ca unul care a tras foloase cu bună știință de pe urma fărădelegilor omului aceluia, va veni la judecată ca martor grav compromis.

— A, asta niciodată! strigă dânsa cu o fermitate de necrezut. Cât despre mine, n-aș șovăi între moarte și perspectiva de a vedea un bărbat pe care

lumea l-a socotit prietenul, meu cel mai bun, declarat în fața judecății complice al unui ocnaș... Regele îl iubește pe bărbatul meu.

— Doamnă, rosti zâmbind și cu glas tare procurorul general, regele n-are nici cea mai mică putere asupra celui mai mărunț judecător de instrucție din regatul său, nici asupra dezbaterilor unei curți cu juri. În asta stă măreția noilor noastre instituții... Eu însumi l-am felicitat pe domnul Camusot pentru iscusința sa...

— Pentru neîndemânarea sa, exclamă cu vioiciune contesa pe care cârdășia lui Lucien cu un bandit o neliniștea mai puțin decât legătura lui cu Esther.

— Dacă ați citi interogatoriile la care domnul Camusot i-a supus pe cei doi preveniți, ați vedea că totul depinde de el...

După această frază, singura pe care și-o putea îngădui procurorul general și după o privire de o șiretenie femeiască sau, dacă vreți, judecătorească, se îndreptă către ușa biroului. Apoi adaugă în prag, întorcându-se spre ea:

— Iertați-mă, doamnă, am ceva de vorbit cu Bauvan...

Asta, în limbajul lumii mari însemna pentru contesă: „Nu pot să fiu martor la ce se va petrece între dumneata și Camusot”.

— Ce sunt interogatoriile astea? îl întrebă atunci Léontine cu blândețe pe Camusot, care rămăsese rușinat în fața soției unuia dintre oamenii cei mai de frunte ai statului.

— Doamnă, răspunse Camusot, un grefier așterne pe hârtie întrebările judecătorului și răspunsurile prevenitului, procesul verbal e iscălit de grefier, de judecător și de preveniți. Aceste procese-verbale sunt elementele procedurii, hotărâsc acuzarea și trimiterea acuzaților în fața Curții cu juri.

— Ei și, răspunse dânsa, dacă am suprima interogatoriile?...

— Vai, doamnă, ar fi o crimă pe care n-o poate săvârși niciun magistrat, o fărădelege socială!

— E o fărădelege și mai mare împotriva mea că au fost scrise, dar în clipa aceasta, e singura dovadă împotriva lui Lucien. Fii bun, citește-mi interogatoriul său, ca să văd dacă nu ne rămâne vreun mijloc de-a ne salva pe toți. Doamne, nu e vorba numai de mine, care m-aș omorî fără să clipesc din ochi, e vorba de fericirea domnului de Serisy.

— Doamnă, zise Camusot, vă rog să credeți că n-am uitat considerația ce o am față de dumneavoastră. Dacă domnul Popinot ar fi fost însărcinat cu instruirea acestui caz, ați fi mai nefericită decât sunteți cu mine; căci n-ar fi venit să-l consulte pe procurorul general. Nu s-ar ști nimic. Iată, doamnă, s-a confiscat totul la domnul Lucien, chiar și scrisorile dumneavoastră.

— Ah! Scrisorile mele!

— Iată-le, sigilate... zise magistratul.

În tulburarea ei, contesa sună de parc-ar fi fost la ea acasă, și omul de serviciu al procurorului general intra.

— O lumânare, rosti dânsa.

Omul de serviciu aprinse o lumânare și o puse pe cămin, în timp ce contesa își recunoștea scrisorile, le mototolea și le arunca pe vatră. Curând, contesa aprinse grămada de hârtii, slujindu-se de ultima scrisoare răsucită, ca de o faclă. Camusot se uita cam nătâng cum ard hârtiile și își ținea în mână cele două procese verbale. Contesa, care părea că se îndeletnicește numai și numai cu nimicirea dovezilor iubirii sale, îl cerceta pe judecător cu coada ochiului. Își calculă mișcările, prinse clipa și, cu o agilitate de pisică, smulse cele două interogatorii și le aruncă în foc; Camusot le scoase, contesa se năpusti la judecător și apucă iarăși hârtiile care ardeau cu flăcări. Urmă o luptă în timpul căreia Camusot țipa:

— Doamnă! Doamna! Atentați la... Doamnă!

Un bărbat năvăli în birou și contesa nu-și putu stăpâni un țipăt recunoscându-l pe contele de Sérisy, urmat de domnii de Granville și de Bauvan. Totuși Léontine, care voia cu orice preț să-l salveze pe Lucien, nu dădea din mână cumplitele hârtii oficiale pe care le ținea ca în niște clești, deși flacăra avusese asupra pielii ei delicate efectul fierului roșu. În sfârșit, Camusot ale cărui degete erau de asemenea atinse de foc, păru că se rușinează de situația asta, dădu drumul hârtiilor, din care nu rămăsese decât partea strânsă de mâinile celor doi luptători și pe care focul nu o putuse atinge. Scena aceasta se petrecuse într-un răstimp mai scurt decât e nevoie spre a-i citi povestirea.

— De ce oare era vorba între dumneata și doamna de Sérisy? îl întrebă pe Camusot ministrul de stat.

Înainte de a răspunde judecătorul, contesa se îndreptă spre lumânare, prin a cărei flacăară trecu hârtiile, apoi le aruncă peste bucățile de scrisori pe care focul nu le mistuise încă.

— Ar trebui să depun o plângere împotriva doamnei contese, zise Camusot.

— Și ce-a făcut? întreba procurorul general, uitându-se pe rând la contesă și la judecător.

— Am ars interogatoriile, răspunse râzând femeia la modă, atât de fericită de isprava ei, încât nu-și simțea încă arsurile. Dacă e o fărădelege, foarte bine, domnul Judecător poate să înceapă iar să mâzgălească hârtie.

— E adevărat, răspunse Camusot, încercând să-și recapete demnitatea.

— Ei, atunci totul e cât se poate de bine, zise procurorul general. Dar, scumpă contesă, nu trebuie să vă îngăduiți de multe ori această libertate cu magistratura, căci ar putea să uite cine sunteți.

— Domnul Camusot rezista vitejește unei femei căreia nu-i rezista nimic, astfel încât onoarea

magistraturii e salvată! zise râzând contele de Bauvan.

— A, da! Domnul Camusot rezista?... spuse râzând procurorul general. E foarte tare, eu n-aș îndrăzni să-i rezist contesei.

În clipa aceea, o gravă încălcare a legii devenise o glumă de femeie frumoasă și de care râdea chiar și Camusot.

Procurorul general observă atunci un bărbat care nu râdea. Pe bună dreptate, înspăimântat de atitudinea și expresia contelui de Serisy, domnul Granville îl luă la o parte.

— Prietene, îi spuse el la ureche, durerea ta mă hotărăște, pentru prima și ultima oară în viață, să-mi calc datoria.

Magistratul sună, omul de serviciu apăru.

— Spune-i domnului de Chargeboeuf să vină să vorbească cu mine.

Domnul de Chargeboeuf, tânăr avocat stagiar, era secretarul procurorului general.

— Dragă domnule judecător, urmă procurorul general, luându-l cu el pe Camusot în nișa unei ferestre, întoarce-te la dumneata în birou. Reconstituie cu un grefier interogatoriul abatelui Carlos Herrera, care, dat fiind că n-a fost iscălit de el, poate fi reluat fără niciun fel de dificultate. Mâine îl vei confrunta pe acest *diplomat spaniol* cu domnii de Rastignac și Bianchon, care nu-l vor recunoaște în el pe Jacques Collin al nostru. O dată convins că va fi pus în libertate, omul va iscăli interogatoriul. Cât despre Lucien de Rubempré, pune-l în libertate chiar astă-seară, căci nu el o să vorbească de interogatoriul al cărui proces-verbal lipsește, mai ales după mustrarea pe care o s-o capete de la mine. *Gazeta Tribunalelor* va anunța chiar mâine punerea imediată în libertate a acelui tânăr. Acuma, hai să vedem dacă justiția suferă de pe urma acestor măsuri. Dacă spaniolul e ocnașul, avem mii de mijloace de a-l prinde din nou și de a-l trimite în judecată, căci vom lămuri pe cale

diplomatică purtarea sa în Spania; Corentin, șeful contra-poliției o să ni-l păzească; noi, din partea noastră, n-o să-l scăpăm din ochi astfel că poartă-te bine cu el! Gata cu punerea la secret, instalează-l la pistolă pentru la noapte... Putem noi oare să-l omorâm pe contele și pe contesa de Sérisy și pe Lucien, pentru un furt de șapte sute cincizeci de mii de franci, încă doar ipotetic și de altfel săvârșit în dauna lui Lucien? Nu e mai bine să-l lăsăm să piardă această sumă decât să-și piardă reputația... Mai ales dacă târăște în căderea sa un ministru de stat, pe nevastă-sa și pe ducesa de Maufrigneuse... Tânărul acela e o portocală bătută, n-o face dumneata să putrezească... Toate astea se pot rezolva într-o jumătate de oră. Du-te, te așteptăm. E ora trei și jumătate, mai găsești judecători, anunță-mă dacă poți obține o ordonanță de ne urmărire după toate formele... Sau dacă nu, Lucien o să aștepte până mâine-dimineață.

Camusot salută și ieși, dar doamna de Sérisy nu i răspunse la salut: începuse să simtă arsurile. Domnul de Sérisy, care se repezise brusc afară din cabinet în timp ce procurorul general vorbea cu judecătorul, se întoarse cu un borcănaș de ceară curată și pansă mâinile neveste-sii, șoptindu-i la ureche:

— Léontine, de ce-ai venit aici fără să-mi spui nimic!

— Sărmane prieten, răspunse ea la ureche, iartă-mă, par nebună; dar erai în joc tu, tot așa de mult ca și mine.

— Iubește-l pe tânărul acela dacă vrea fatalitatea, dar nu lăsa lumea să-ți vadă în așa hal patima, răspunse bietul soț.

— Haide, scumpă contesă, rosti domnul de Granville, după ce stătuse de vorbă câteva clipe cu contele Octave, sper ca o să-l duci pe domnul de Rubempré diseară să cineze la dumneata.

Aceasta quasi-făgăduială îi provoca doamnei de Sérisy o asemenea reacție, încât izbucni în plâns.

— Credeam că nu mai am lacrimi, zise dânsa zâmbind. N-ai putea să-l faci pe domnul de Rubempré să aștepte aici?...

— Voi încerca să găsesc niște aprozi care să-l aducă, așa că o să-l scutim de escorta de jandarmi, răspunse domnul de Granville.

— Ești bun ca Dumnezeu! îi răspunse procurorului general cu un accent care făcu din glasul ei o muzică cerească.

„Tocmai femeile astea sunt întotdeauna delicioase și irezistibile”, își zise contele Octave.

Și fu cuprins de un acces de melancolie, gândindu-se la nevastă-sa.

La ieșire, domnul de Granville fu oprit de către tânărul Chargeboeuf cu care stătu de vorbă ca să-i dea instrucțiuni privitoare la ceea ce trebuia să-i spună lui Massol, unul dintre redactorii *Gazetei Tribunalelor*.

În timp ce femei frumoase, miniștri și magistrați complotau cu toții spre a-l salva pe Lucien, iată ce făcea el la Conciergerie. Când trecu prin porțiță, poetul spuse la grefă că domnul Camusot îi dăduse voie să scrie și ceru pene, cerneală și hârtie, pe care un paznic primi ordin să i le ducă, după un cuvânt la ureche șoptit directorului de către aprodul lui Camusot. În timpul scurt de care supraveghetorul avu nevoie ca să caute și să-i ducă lui Lucien cele de trebuință, sărmanul tânăr, căruia ideea unei confruntări cu Jacques Collin îi era de nesuferit, căzu într-una dintre acele meditații fatale, în care ideea sinuciderii de care se mai lăsase odată antrenat, fără însă a o putea aduce la îndeplinire, deveni obsesie. După mari alieniști, sinuciderea la unii oameni e încheierea unei crize de nebunie; iar la Lucien de la arestare încoace, ea devenise o idee fixă. Scrisoarea Estherei, recită de mai multe ori, îl făcu și mai însetat de moarte, amintindu-i de deznodământul lui Romeo care o urmează pe Julieta. Iată ce scrise:

ACESTA ESTE TESTAMENTUL MEU

La Conciergerie, astăzi 15 mai 1830.

Subsemnatul dau și las moștenire copiilor surorii mele Ève Chardon, soția lui David Séchard, fost tipograf la Angoulême, și ai domnului David Séchard, în întregime bunuri mobile și imobile ce-mi vor aparține în ziua decesului meu, scăzându-se plățile și legatele pe care îl rog pe executorul meu testamentar să le îndeplinească.

Îl rog în genunchi pe domnul de Sérisy să primească sarcina de a-mi fi executor testamentar.

Se va plăti: 1) Domnului abate Carlos Herrera suma de trei sute de mii de franci, 2) Domnului baron de Nucingen aceea de un milion patru sute de mii franci, care va fi redusă cu șapte sute cincizeci de mii de franci dacă sumele sustrase la domnișoara Esther sunt regăsite.

Dau și las moștenire, ca moștenitor al domnișoarei Esther Gobseck, o suma de șapte sute șaiszeci de mii de franci așezămintelor pariziene, spre a fonda un azil anume consacrat femeilor de stradă care vor dori să părăsească drumul viciului și al pierzaniei.

În afară de aceasta, las așezămintelor suma necesară pentru cumpărarea unei rente de treizeci de mii de franci cu cinci la sută. Dobânzile anuale vor fi folosite semestrial pentru eliberarea persoanelor închise pentru datorii ale căror polițe se cifrează la maximum două mii de franci. Administratorii așezămintelor îi vor alege pe cei mai onorabili dintre deținuții pentru datorii.

Îl rog pe domnul de Sérisy să consacre o sumă de patruzeci de mii de franci pentru ridicarea unui monument în cimitirul de Est pe mormântul domnișoarei Esther și cer să fiu îngropat lângă ea. Acest monument să fie făcut ca vechile morminte, pătrat, cu cele două statui ale noastre în marmură

albă, culcate pe capac, cu capetele pe niște perne, cu mâinile împreunate și ridicate spre cer. Mormântul să nu aibă nicio inscripție.

Îl rog pe domnul conte Sérisy, să dea domnului Eugène de Rastignac, drept amintire, serviciul de toaletă din aur care se găsește la mine.

În sfârșit, tot ca amintire, îl rog pe executorul meu testamentar să binevoiască a primi în dar biblioteca mea.

Lucien Chardon de Rubempré

Testamentul acesta fu împăturit într-o scrisoare adresata domnului conte de Granville, procuror general la Curtea de justiție din Paris, și alcătuită precum urmează:

DOMNULE CONTE,

Vă încredințez testamentul meu. Când veți desface scrisoarea aceasta, eu nu voi mai fi. În dorința de a-mi recăpăta libertatea, am răspuns atât de laș unui interogatoriu viclean al domnului Camusot, încât în ciuda nevinovăției mele, pot fi amestecat într-un proces infamant. Chiar presupunând că voi fi achitat și fără mustrare, viața ar fi imposibilă pentru mine în lumea buna atât de susceptibilă.

Vă rog să dați scrisoarea alăturată abatelui Carlos Herrera, fără s-o deschideți, și să transmiteți domnului Camusot scrisoarea prin care retractez declarațiile mele și pe care o adaug în acest plic.

Nu cred că va îndrăzni cineva să desfacă sigiliul unui pachet care vă e adresat. Cu această convingere, vă spun adio, exprimându-vă pentru ultima oară respectul ce vi-l port, și rugându-vă să credeți că prin această scrisoare vreau să vă mărturisesc recunoștința mea pentru bunăvoința

cu care l-ați copleșit pe răposatul dumneavoastră slujitor.

Lucien de R.

ABATELUI CARLOS HERRERA

Scumpe abate, nu am avut de la dumneata decât faceri de bine și te-am trădat. Această lipsă de recunoștință pe care n-am vrut-o mă ucide și când vei citi aceste rânduri, eu nu voi mai exista; nu vei mai fi lângă mine ca să mă salvezi.

Îmi acordaseși pe deplin dreptul să te azvârl la pământ ca pe un muc de țigară, dacă asta îmi era de folos cu ceva; dar te-am sacrificat prostește. Ca să ies din încurcătură, înșelat de o întrebare iscusită a judecătorului de instrucție, fiul dumitale după duh, pe care-l adoptaseși, a trecut alături de cei ce vor să te asasineze cu orice preț; vrând să facă să fie acceptată teza unei identități pe care eu o știu imposibilă între dumneata și un criminal francez. Nu mai am nimic de adăugat în oceania privință.

Între un om atât de puternic ca dumneata și unul ca mine, din care ai vrut să faci ceva, un personaj mai mare decât puteam fi, nu se pot schimba vorbe goale în momentul ultimei despărțiri. Ai vrut să mă faci puternic și glorios, și m-ai azvârlit în prăpastia sinuciderii. Asta-i tot. De multa vreme simțeam ca se apropie de mine amețea și căderea.

Există urmașii lui Cain și aceia ai lui Abel, cum spuneai dumneata câteodată. În marea dramă a omenirii, Cain e opoziția. Dumneata te tragi din Adam prin ramura aceasta, în care diavolul a suflat și mai departe focul a cărui primă scânteie a fost aruncată asupra Evei. Printre demonii din seminția aceasta se află, din timp în timp, câte unul cumplit, cu o alcătuire uriașă, care întrupează toate puterile omenești și seamănă cu

acele febrile animale ale pustiei, a căror viață cere întinderile ei nemărginite. Asemenea oameni sunt primejdioși în societate, cum ar fi niște lei în plină Normandie; au nevoie de hrană, sfâșie oameni oarecari și pasc paralele proștilor; joaca lor e atât de primejdioasă, încât până la urmă ucid umilul câțel din care și-au făcut tovarăș și idol. Când vrea Dumnezeu, ființele acestea misterioase sunt Moise, Atila, Carol Magnul, Mahomed sau Napoleon; dar, când el le lasă să ruginască în fundul oceanului unei generații, aceste unelte gigantice nu mai simt decât Louvel și abatele Carlos Herrera^[145]. Înzestrați cu o putere nemărginită asupra sufletelor gingașe, le atrag și le sfârâmă. În felul său, lucrul acesta e mare și frumos. E ca planta veninoasă, viu colorată, care fascinează copiii în pădure. E poezia răului. Oamenii ca dumneata ar trebui să locuiască în peșteri și să nu iasă din ele. Dumneata m-ai făcut să trăiesc viața aceasta titanică, și am avut parte de ea pe săturate. Astfel îmi pot scoate capul din nodurile gordiene ale politicii dumitale, ca să-l vâr în lațul cravatei mele.

Ca să-mi dreg greșeala, transmit procurorului general o retractare a interogatoriului meu. Vei vedea cum poți folosi documentul acesta.

Printr-unul dintre punctele unui testament în toată regula, făcut de mine, ți se vor restitui, domnule abate, sumele aparținând ordinului dumitale, de care ai dispus foarte imprudent pentru mine, în urma dragostei părintești pe care mi-o purtai.

Adio deci, adio, grandioasă statuie a răului și a corupției, adio dumitale care, pe drumul cel bun ai fi fost mai mult decât Ximenes^[146], mai mult decât Richelieu. Ți-ai ținut făgăduințele; mă regăsesc așa cum eram pe țărmul Charentei, după ce mulțumită dumitale m-am bucurat de vrăjile unui vis; dar, din păcate, nu mai e râul de la mine de acasă în care mă duceam să înec fleacurile

tinereții; e Sena, iar bulboana o carceră a Conciergeriei.

Nu mă regreta: disprețul meu pentru dumneata era tot așa de mare ca și admirația.

Lucien

DECLARAȚIE

Subsemnatul declar că retractez în întregime conținutul interogatoriului la care m-a supus astăzi domnul Camusot.

Abatele Carlos Herrera spunea adeseori că mi-e tată într-ale duhului și de bună seamă m-am înșelat când acest cuvânt a fost luat în alt sens de către judecător, fără îndoială, din greșeală.

Știu că într-un scop politic, și pentru a nimici secrete ce privesc cabinetul Spaniei și pe acela de la Tuileries, agenți obscuri ai diplomației încearcă să-l dea pe abatele Carlos Herrera drept un ocaș numit Jacques Collin; dar abatele Carlos Herrera nu mi-a făcut niciodată alte destăinuiiri în privința aceasta decât că s-a străduit să capete dovezi ale morții sau existenței lui Jacques Collin.

La Conciergerie, astăzi 15 mai 1830.

Lucien de Rubempré

Ideea sinuciderii îi dădea lui Lucien o mare luciditate a minții și acea hărnicie a mâinii pe care o cunosc autorii în frigurile compunerii. Această încordare fu atât de intensă la el, încât cele patru scrisori fură scrise într-o jumătate de oră. Făcu din ele un pachet, îl închise cu ceară de sigilat, îl pecetlui cu forța pe care o da delirul, cu un inel-pecete ce-i purta blazonul și pe care-l avea la deget, și puse pachetul la vedere în mijlocul odăii, pe dușumea. Fără îndoială era greu ca cineva să fi avut mai multă demnitate în acea situație falsă în

care atâta nemernicie îl zvârlise pe Lucien: își salva amintirea de orice rușine, și dregea răul complicei său, în măsura în care inteligența lui de dandi putea șterge efectele naivității poetului.

Dacă Lucien ar fi fost închis într-una dintre carcerile de la secret, s-ar fi izbit de neputința de a-și duce la îndeplinire intenția, căci cutiile acelea de piatră cioplite n-au altă mobilă decât un fel de pat de campanie și un hârdău sortit nevoilor firești. Nu se află niciun cui, niciun scaun, nici măcar un scăunel. Patul de campanie e atât de solid prins de podea, încât nu poate fi mutat fără o muncă pe care temnicerul ar observa-o, căci vizeta de fier e totdeauna deschisă. În sfârșit, când prevenitul inspiră temeri, e supravegheat de către un jandarm sau de către un agent. Însă camerele de la pistolă și aceea unde Lucien fusese închis în urma menajamentelor pe care judecătorul voi să le aibă față de un tânăr aparținând înaltei societăți pariziene, patul mobil, masa și scaunul puteau sluji la săvârșirea unei sinucideri, fără ca totuși aceasta să fie ușoară. Lucien purta o cravată lungă albastră de mătase; și încă de pe când se întorcea de la interogatoriu, se gândea la felul cum generalul Pichegru^[147] își pusese, mai mult sau mai puțin de bună voie, capăt zilelor. Dar ca să te spânzuri trebuie să găsești un punct de sprijin și un loc destul de mare între corp și pământ pentru ca picioarele să nu mai găsească niciun reazim. Dar, fereastra celulei sale spre curte nu avea mâner, iar gratiile de fier fixate pe dinafară, fiind despărțite de Lucien prin toată grosimea zidului, nu-i dădeau un punct de sprijin.

Iată planul pe care inventivitatea lui Lucien i-l sugeră la iuțeală ca să-și săvârșească sinuciderea. Dacă oblonul aplicat ferestrei îl făcea pe Lucien să nu vadă curtea, tot oblonul îi împiedica și pe temniceri să vadă ce se petrece în celulă; iar dacă în partea de jos a ferestrei geamurile fuseseră înlocuite prin doua scânduri groase, partea de sus

păstra în fiecare jumătate niște gemulețe despărțite și ținute de către cercevelele care le încadrează. Urcându-se pe masă, Lucien putea să ajungă la partea cu geamuri a ferestrei, să desfacă două ochiuri sau să le spargă, astfel încât să găsească în colțul primei cercevele un punct de sprijin rezistent. Avea de gând să-și petreacă cravata prin cercevele, să se răsucescă în loc ca să și-o strângă în jurul gâtului după ce o va înnoda bine, și să împingă masa cât mai departe cu o lovitură de picior.

El aduse, așadar, masa lângă fereastră fără să facă zgomot, își scoase redingota și vesta, se urcă pe masă fără nicio șovăială, ca să găurească ochiul de geam de deasupra și pe acel de dedesubtul primei cercevele. Când ajunse pe masă, putu să-și arunce ochii asupra curții, priveliște magică pe care o întrezări pentru întâia oară. Directorul Conciergeriei, care primise de la domnul Camusot dispoziția să se poarte față de Lucien cu cele mai mari menajamente, pusese să fie dus, cum s-a văzut, prin trecerile interioare ale Conciergeriei, a căror intrare e în subterana întunecoasă din fața turnului de Argint, ferindu-se astfel să înfățișeze un tânăr elegant mulțimii de acuzați care se plimbă prin curte. Veți putea judeca în ce măsură vederea acestui loc de plimbare e de natură să izbească un suflet de poet.

Curtea Conciergeriei e mărginită în partea cheiului de turnul de Argint și turnul Bonbec; spațiul care le desparte arată exact, pe dinafară, lărgimea curții. Galeria Ludovic cel Sfânt, care duce de la galeria Marchande la Curtea de casație și la turnul Bonbec unde se află încă, zice-se, cabinetul lui Ludovic, poate da curioșilor măsura lungimii curții, căci are aceeași dimensiune. Secretele și pistolele se află deci sub galeria Marchande. De aceea regina Marie-Antoinette, a cărei temniță se află sub secretele de azi, era dusă la tribunalul revoluționar, care ținea ședințe în sala

de audiență solemnă a Curții de casație, pe o scară înfricoșătoare săpată în grosimea zidurilor care susțin galeria Marchande, astăzi nefolosită. Una dintre laturile curții, aceea la al cărei prim etaj se afla galeria lui Ludovic cel Sfânt, înfățișează vederii o înșiruire de coloane gotice, între care arhitecții nu mai știu cărei epoci au clădit două etaje de carceră spre a adăposti cât mai mulți acuzați cu putință, înecând în tencuieli, gratii și zidării, capitellurile, arcadele, ogivele și pilaștrii acestei galerii splendide. Sub cabinetul zis al lui Ludovic, în turnul Bonbec, se răsucesce o scară în spirală care duce la carceri. Această pângărire a celor mai mari amintiri ale Franței face o impresie hâdă.

La înălțimea la care se afla Lucien, privirea sa prindea pieziș galeria aceasta și detaliile corpului de clădire care leagă turnul de Argint de turnul Bonbec; vedea acoperișurile ascuțite ale celor două turnuri... Rămase înmărmurit; sinuciderea îi fu întârziată de admirație. Astăzi fenomenele halucinației sunt atât de recunoscute de medicină, încât acest miraj al simțurilor noastre, această stranie însușire a spiritului nu mai e discutată. Omul, sub apăsarea unui sentiment ajuns, din pricina intensității, o monomanie, se află adesea în starea în care-l cufundă opiul, hașiișul și protoxidul de azot. Atunci apar stafiile, fantasmele, atunci visele se întrupează, lucrurile nimicite re trăiesc în forma lor dinții; ceea ce în creier nu era decât o idee, devine o ființă însuflețită sau o făptură vie. Știința a ajuns să creadă astăzi că, sub efectul pasiunilor duse la paroxism, creierul se injectează cu sânge și că această congestionare produce joaca înfricoșătoare a visului, în stare de veghe, căci până într-atâta ne repugnă să considerăm gândirea ca o forță vie și zămislitoare. Lucien văzu palatul în toată frumusețea-i străveche. Colonada redeveni zveltă, tânără, proaspătă. Locuința lui Ludovic cel Sfânt reapăru așa cum a fost, și îi admiră

proporțiile babiloniene și fanteziile orientale. El acceptă această priveliște sublimă ca pe un rămas bun poetic de la creația civilizată. Pregătindu-se să-și pună capăt zilelor, se întreba cum mai există, necunoscută în Paris, minunea asta. Erau doi Lucieni: un Lucien poet, în preumblare prin evul mediu, sub arcadele și turnulețele lui Ludovic cel Sfânt și un Lucien care-și pregătea sinuciderea.

În momentul în care domnul de Granville isprăvisese de dat dispoziții tânărului său secretar, se ivi directorul Conciergeriei. Avea pe față o expresie care îl făcu pe procurorul general să presimtă o nenorocire.

— Te-ai întâlnit cu domnul Camusot? îl întreba dânsul.

— Nu, domnule conte, răspunse directorul. Coquart, grefierul său, mi-a spus să-l scot de la secret pe abatele Carlos și să-l liberez pe domnul de Rubempré, dar e prea târziu...

— Doamne, Dumnezeu! Ce s-a întâmplat?

— Iată, spuse directorul, un pachet de scrisori pentru dumneavoastră care vă va explica nenorocirea. Paznicul din curte a auzit zgomot de geamuri sparte la pistolă, iar vecinul domnului Lucien a început să țipe din răspuțeri, căci îl auzea horcăind pe bietul tânăr. Paznicul s-a întors galben ca unul din pricina celor văzute acolo: prevenitul spânzurat de fereastră, cu cravata...

Deși directorul vorbea cu glas scăzut, țipătul cumplit pe care-l scoase doamna de Sérisy dovedi că în împrejurările cele mai grave organele noastre au o putere neînchipuită. Contesa auzi sau ghici; dar, înainte să se fi întors domnul de Granville, și fără ca domnul de Sérisy sau domnul de Bau van să se poată opune unor mișcări atât de repezi, dânsa țâșni ca o săgeată pe ușă afară, ajunsese în galeria Marchande și alergă până la scara care coboară către rue de la Barillerie.

Un avocat își depunea roba la ușa uneia dintre acele prăvălii care au ticsit atâta vreme această

galerie și unde se vindea încălțăminte, se închiriau robe și toge. Contesa întrebă pe unde se ajunge la Conciergerie.

— Coborâți și luați-o la stânga, intrarea e pe cheiul de l'Horloge, prima arcadă.

— Femeia asta e nebună, zise negustoreasa. Ar trebui urmărită...

Nimeni n-ar fi putut s-o urmărească pe Léontine care parcă zbura. Un medic ar explica poate cum femeile acestea din lumea mare, care nu au la ce să-și folosească puterile, găsesc în crizele vieții asemenea vlagă. Contesa se repezi prin arcadă spre portița cu asemenea iuțeală, încât jandarmul de santinelă nu o văzu intrând. Se lipi de gratii ca o pană suflată de un vânt turbat, zgudui zăbrelele de fier cu atâta furie, încât o smulse pe cea pe care o apucase. Își înfipse cele doua bucăți de fier în piept, de unde țâșni sângele și căzu țipând: *Deschideți! Deschideți!* cu un glas care îngheță pe paznici. Temnicerul sosi în goană.

— Deschideți! sunt trimisă de procurorul general *ca să salvez mortul!*...

În timp ce contesa ocolea prin rue de la Barillerie și prin cheiul de l'Horloge, domnul de Granville și domnul de Serisy, care ghiciseră ce avea de gând, coborau la Conciergerie prin intrarea Palatului; dar în ciuda grabei lor, ajunseră abia în clipa în care ea căzuse leșinată la primul rând de gratii și era ridicată de jandarmii coborâți din sala de gardă. La vederea directorului Conciergeriei, portița se deschise, o duseră pe contesă la grefă; dar dânsa se ridică în picioare și căzu în genunchi cu mâinile împreunate.

— Să-l văd!... Să-l văd!... O, domnilor, n-o să fac nimica rău, dar dacă nu vreți să mă vedeți murind aici, lăsați-mă să-l privesc pe Lucien mort sau viu... A, ești aici, dragul meu, alege între moartea mea sau... Se prăbuși. Ești bun, urmă dânsa. Te voi iubi!...

— S-o ducem de aici?... întrebă domnul de Bauvan.

— Nu, să mergem la celula unde e Lucien, spuse domnul de Granville, citind în ochii rătăciți ai domnului de Serisy intenția aceasta.

Și o apucă pe contesă, o ridică, o luă de o subsuoară, în timp ce domnul de Bauvan o lua de cealaltă.

— Domnul meu! îi zise domnul de Serisy directorului, tăcere mormântală cu privire la toate astea.

— Fiți pe pace, răspunse directorul. Ați ales calea cea mai bună. Cucoana asta...

— E soția mea.

— Vă cer iertare. Ei, aflați că va leșina cu siguranță văzând pe tânăr, și în timpul leșinului va putea fi dusă până la o trăsură.

— Asta m-am gândit și eu, rosti contele, trimite un om de-al dumitale să spună slugilor mele oare așteaptă în curtea Harlay, să vină la porțiță, numai trăsura mea e acolo...

— Îl putem salva, spunea contesa umblând cu un curaj și o putere care-i surprinseră pe cei ce-o păzeau. Sunt mijloace de a reda viața...

Și-i trăgea după ea pe cei doi magistrați, strigând la paznici:

— Haide, haide mai repede, o secundă poate costa viața a trei persoane!

Când se deschise ușa celulei și contesa îl văzu pe Lucien spânzurat, ca și cum hainele i-ar fi fost atârinate de cuier, întâi se repezi spre el să-l apuce și să-l îmbrățișeze, dar căzu cu fața pe podeaua celulei, scoțând țipete înăbușite de un fel de horcăit. Peste cinci minute era dusă de trăsura contelui către palatul ei, culcată de-a lungul pe una dintre canapele, cu soțul în genunchi în fața ei. Contele de Bauvan se dusesse să caute un medic ca să-i dea contesei primele ajutoare.

Directorul Conciergeriei cercetă rândul de gratii din afara porțiței și-i spuse grefierului:

— Nu s-a precupețit nimic! Zăbrelele sunt de fier forjat, au fost puse la încercare, au costat o groază de bani, și gratia asta avea un defect de fabricație...

Procurorul general, întors la el în birou, fu nevoit să dea secretarului alte dispoziții. Din fericire, Massol nu venise încă.

La câteva clipe după plecarea domnului de Granville, care se grăbi să se ducă la domnul de Sérisy, Massol veni să-l caute pe confratele său Chargeboeuf la cabinetul procurorului general.

— Dragul meu, îi spuse tânărul secretar, dacă vrei să-mi faci o plăcere, publică în numărul de mâine al gazetei duminicale, la știrile judiciare, ceea ce o să-ți dictez eu. Ai să pui știrea în capul coloanei. Scrie!

Și-i dictă următoarele:

S-a constatat că numita Esther și-a pus capăt zilelor de bunăvoie.

Alibiul bine întemeiat al domnului Lucien de Rubempré și faptul că era nevinovat au făcut să fie cu atât mai regretată arestarea lui, cu cât în momentul în care judecătorul de instrucție dădea ordin să fie eliberat, acest tânăr a murit subit.

— Nu e nevoie, dragul meu, îi spuse lui Massol tânărul stagiar, să-ți recomand cea mai mare discreție cu privire la micul serviciu pe care ți l-am cerut.

— Dacă-mi faci cinstea să ai încredere în mine, o să-mi permit, răspunse Massol, să fac o obiecție. Nota asta o să inspire comentarii neplăcute la adresa justiției...

— Justiția e destul de puternică ca să nu-i pese de ele, răspunse tânărul atașat la parchet, cu mândria unui viitor magistrat, discipol al domnului de Granville.

— Dă-mi voie, dragă colega, cu două fraze se poate evita această neplăcere.

Și avocatul scris:

Formalitățile justiției sunt cu totul străine de acest trist eveniment. Autopsia care s-a făcut de îndată a arătat că moartea era datorită rupturii unui anevrism ajuns la ultima fază. Dacă domnul Lucien de Rubempré ar fi fost impresionat de arestarea sa, moartea ar fi avut loc mult mai curând. Ori, putem afirma că, departe de a fi mâhnit de arestarea sa, regretatul tânăr râdea de ea și spunea celor care l-au însoțit de la Fontainebleau la Paris că, de îndată ce va ajunge în fața magistratului, nevinovăția îi va fi recunoscută.

— Nu salvăm totul în acest fel? întreabă avocatul-ziarist.

— Ai dreptate, scumpe colega.

— Procurorul general îți va fi recunoscător mâine pentru asta, răspunse șiret Massol.

Astfel, după cum se vede, cele mai grave întâmplări ale vieții sunt traduse prin niște *Întâmplări din Capitală* mai mult sau mai puțin adevărate. Așa se întâmplă cu multe lucruri în sferele mult mai auguste decât cele de față.

Și acum pentru cei mulți ca și pentru elită, poate că *Studiul* acesta nu pare în întregime isprăvit prin moartea Estherei și a lui Lucien. Poate că Jacques Collin, Asia, Europa și Paccard, în ciuda vieții lor netrebnice, interesează îndeajuns pe cititor, încât el să dorească a ști cum au sfârșit. Acest ultim act al dramei poate de altminteri completa tabloul de moravuri pe care-l comportă *Studiul* de față și poate de dezlegarea diferitelor interese, rămase în suspensie, și pe care viața lui Lucien le încâlcise atât de ciudat, amestecând unul dintre cele mai scârnavе chipuri ale ocnei cu acele ale persoanelor celor mai sus-puse.

Partea a patra. [\[148\]](#)

Ultima întrupare a lui Vautrin

— Ce e, Madeleine? întrebă doamna Camusot văzând-o pe cameristă că intră la ea cu înfățișarea pe care o capătă cineva în momente critice.

— Coniță, răspunse Madeleine, conașul s-a întors de la Palat, dar e atât de schimbat la față și e într-o asemenea stare, încât conița ar face bine, cred, să se ducă la dânsul, în birou.

— A spus ceva? întrebă doamna Camusot.

— Nu, coniță; dar nu l-am văzut niciodată pe conașul arătând așa la față, parcă-l încearcă o boală; e galben, descompus și...

Fără să aștepte sfârșitul frazei, doamna Camusot se repezi afară din cameră și alergă la soțul ei. Îl găsi pe judecătorul de instrucție așezat într-un fotoliu, cu capul sprijinit de spetează, brațele atârând, obrazul palid, ochii năuciți, de parcă ar fi fost gata să leșine.

— Ce ai, dragul meu? îl întrebă speriața tânăra-i soție.

— Vai, biata mea Amélie, s-a întâmplat lucrul cel mai îngrozitor. Mai tremur încă. Închipuie-ți că procurorul general... Nu, că doamna de Sérisy... Că... Nu știu de unde să încep...

— Începe cu sfârșitul!... zise doamna Camusot.

— Ei, în momentul când, în camera consiliului, domnul Popinot așternuse ultima iscălitură pe ordonanța de neurmărire dată pe baza raportului meu care cerea punerea în libertate a lui Lucien de Rubempré, în sfârșit, totul era încheiat, grefierul lua textul original; urma să scap de afacerea asta... Și iată că intră președintele tribunalului, citi ordonanța și apoi îmi spuse cu un aer rece și batjocoritor:

— Pui în libertate un mort; tânărul acela s-a dus, cum spune domnul de Bonald^[149] în fața judecătorului său firesc. A murit de pe urma unei apoplexii fulgerătoare.

Eu simțeam în sfârșit că respir, crezând că avusese loc un accident.

— Dacă înțeleg bine, domnule președinte, a spus atunci domnul Popinot, e vorba de apoplexia de care a murit generalul Pichegru...

— Domnilor, a urmat președintele pe tonul lui grav, aflați că pentru oricine tânărul Lucien de Rubempré a murit de o ruptură de anevrism.

Ne-am privit cu toții.

— Persoane foarte sus-puse sunt amestecate în această jalnică afacere, a rostit președintele. Să dea Dumnezeu, spre binele dumatăle, domnule Camusot, deși nu ți-ai făcut decât datoria, ca doamna de Sérisy să nu rămână nebună de pe urma loviturii pe care a suferit-o. În clipa asta a fost dusă de aici aproape pe moarte. L-am întâlnit adineauri pe procurorul nostru general într-o stare de disperare care m-a durut. Ai călcat cu stângul, dragul meu Camusot, mi-a mai șoptit el la ureche.

Ei, draga mea, la ieșire abia mai puteam umbla. Picioarele îmi tremurau în așa hal, încât n-am îndrăznit să ies pe stradă, și m-am dus să mă odihnesc la mine în birou. Coquart, care pune bine dosarul acestui caz nenorocit, mi-a povestit că o cucoană frumoasă a luat cu asalt Conciergeria, ca voise să-i scape viața lui Lucien, după care e nebună, și că leșinase găsindu-l spânzurat cu cravata de fereastră pistolei. Gândul că felul cum am luat interogatoriul acelui tânăr nefericit, care de altfel, fie vorba între noi, era cum nu se poate mai vinovat, l-a putut împinge la sinucidere, m-a urmărit pe tot drumul de la Palat încoace, și-mi vine mereu să leșin...

— Ei, asta e! Acum o să te crezi ucigaș fiindcă un prevenit se spânzură în închisoare în clipa când voiai să-i dai drumul? exclamă doamna Camusot. Ce? Un jude de instrucție e în asemenea împrejurări ca un general al cărui cal e ucis sub el în bătălie!... Asta e tot.

— Asemenea comparație, draga mea, e bună cel mult ca să facem glume, iar glumele sunt nelalocul lor în momentul de față. În asemenea cazuri, *le mort saisit le vif*^[150]. Lucien ia cu el în mormânt speranțele noastre.

— Ce vorbești? întrebă doamna Camusot cu un accent de adâncă ironie.

— Da, cariera mea s-a isprăvit. O să rămân toată viața simplu judecător al tribunalului din departamentul Senei. Domnul de Granville se și arătase foarte nemulțumit de întorsătura pe care o lua instrucția, înainte de acea întâmplare fatală; dar cuvântul spus de el președintelui nostru dovedește că atâta vreme cât domnul de Granville va rămâne procuror-general, eu nu mai avansez!

Avansarea! Iată cuvântul cumplit, gândul care în zilele noastre face dintr-un magistrat un funcționar.

Odinioară magistratul devenea de îndată tot ce trebuia să devină. Cele trei sau patru titluri de președinți de secție erau de ajuns pentru a îndestula pe ambițioși în fiecare parlament. Un post de consilier îl mulțumea pe un de Broses ca și pe un Molé^[151], la Dijon ca și la Paris. Acest post, care costa o avere, cerea o mare avere ca să fie ocupat cum se cuvine. La Paris, în afară de parlament, magistrații nu puteau aspira decât la trei posturi și mai înalte: cel de controlor-general al Finanțelor, adică de ministru de finanțe, de paznic al sigiliilor, adică ministru de justiție, sau roba de cancelar. Mai jos decât parlamentarii, în sfera inferioară, un locotenent de tribunal prezidial, se socotea destul de sus-pus ca să fie mulțumit pentru toată viața cu postul său. Să comparăm situația unui consilier la curtea regală din Paris, care în 1829 n-are altă avere decât leafa, cu a unui consilier la parlament în 1729. Ce mare deosebire! Astăzi, când banul a devenit garanția universală, magistrații au fost dispensați de a avea ca odinioară averi mari; în consecință îi vedem deputați, pairi de Franța, îngrămădind magistraturi

peste magistraturi, totodată judecători și legiuitori, umblând să câștige greutate din alte situații decât acelea din care ar trebui să le vină toată strălucirea.

În sfârșit, magistrații doresc să se evidențieze spre a fi avansați, cum ești avansat în armată sau în administrație.

Acest gând, chiar dacă nu micșorează independența magistratului, e prea cunoscut și prea firesc, își vedește prea mult urmările, pentru ca magistratura să nu piardă din măreția ei în fața opiniei publice. Leafa plătită de stat face din preot și din magistrat niște slujbași. Gradele ce pot fi câștigate dau frâu liber ambiției; ambiția naște complezențe față de cei de la putere și apoi egalitarismul modern pune pe judecător și pe justițiabil pe aceeași treaptă a societății. Astfel au pierdut din trăinicia lor în veacul al nouăsprezecelea, în care pretindem că am propășit în toate privințele, cei doi stâlpi ai oricărei ordini sociale: religia și justiția ^[152].

— Și de ce n-ai să avansezi? rosti Amélie Camusot.

Își privi ironic soțul; simțea că e nevoie să redea energie omului care era purtătorul ambițiilor ei, și din care cânta ca dintr-un instrument.

— De ce să ne pierdem speranțele? urmă dânsa, făcând un gest care exprima limpede nepăsarea cu privire la moartea prevenitului. Sinuciderea asta o să le facă fericite pe cele două dușmance ale lui Lucien, doamna d'Espard și verișoara ei, contesa Châtelet. Doamna d'Espard e în cele mai bune relații cu ministrul de justiție și prin dânsa poți obține o audiență de la înălțimea-sa, în care ai să-i dezvălui taina întregii afaceri. Iar dacă ministrul de justiție e pentru tine, de ce te-ai mai teme de președinte și procurorul general?

— Dar domnul și doamna de Sérisy! exclamă bietul jude. Ți-am mai spus o dată că doamna de Sérisy a înnebunit, și a înnebunit din vina mea, după cât se spune!

— Ei, și dacă e nebună, judecător fără judecată ce ești, exclamă doamna Camusot râzând, n-o să-ți poată face niciun rău! Haide, povestește-mi tot ce s-a întâmplat azi.

— Dumnezeuule, răspunse Camusot, în momentul când îl spovedisem pe bietul tânăr și tocmai declarase că așa-zisul preot spaniol e într-adevăr Jacques Collin, ducesa de Maufrigneuse și doamna de Sérisy mi-au trimis printr-un valet un bilețel prin care mă rugau să nu-i iau interogatoriul. Era prea târziu, se săvârșise...

— Ce, îți pierduseși mințile? zise Amélie. Ești doar sigur de grefierul tău și puteai să-l aduci pe Lucien îndărăt, să-l liniștești cu îndemânare și să-ți corectezi interogatoriul!

— Vasăzică ești și tu ca doamna de Sérisy, îți bați joc de justiție? rosti Camusot, care nu era în stare să-și râdă de meseria sa. Doamna de Sérisy mi-a smuls procesele-verbale și le-a aruncat pe foc.

— Asta femeie! bravo! strigă doamna Camusot.

— Doamna de Sérisy mi-a spus că mai degrabă aruncă în aer Palatul de justiție, decât să lase un tânăr, care trăise cu ducesa de Maufrigneuse și cu dânsa, să ajungă în fața Curții cu juri alături de un ocnaș!...

— Dar ascultă, Camusot, spuse Amélie fără să-și poată reține un zâmbet de superioritate, situația ta e splendidă...

— Într-adevăr splendidă!

— Ți-ai făcut datoria...

— Din păcate, în ciuda sfatului iezuit al domnului de Granville care m-a întâlnit pe cheiul Malaquais...

— Azi-dimineată?

— Azi-dimineată!

— La ce oră?

— La nouă.

— Vai, Camusot! exclamă Amélie frângându-și mâinile. Și eu care îți spun neconținut să fii atent la

toate... Doamne Dumnezeule, nu târăsc un bărbat, târăsc un car cu pietre!... Bine, Camusot, dacă procurorul tău general ți-a ținut calea, cu siguranță că ți-a dat să înțelegi anumite lucruri.

— Sigur că da...

— Și n-ai priceput! Dacă ești surd, ai să rămâi toată viața judecător de instrucție fără niciun fel de instrucțiune. Fii măcar destul de deștept ca să mă asculți! zise ea, făcându-l să tacă pe bărbatul ei, care voia să răspundă. Crezi că afacerea e încheiată? întrebă Amélie.

Camusot se uită la nevastă-sa cum se uită țăranii la un scamator de bâlci.

— Dacă ducesa de Maufrigneuse și contesa de Sérisy sunt compromise, trebuie să le ai pe amândouă ca protectoare, urmă Amélie. Hai să vedem. Doamna d'Espard o să obțină pentru tine de la ministrul de justiție o audiență în care ai să-i spui taina procesului, iar el o să-l înveselească pe rege cu povestea asta; căci tuturor suveranilor le place să cunoască dedesubturile lucrurilor și să știe motivul adevărat al unor fapte pe care lumea le vede întâmplându-se și rămâne cu gura căscată. Din momentul acela nici procurorul general, nici domnul de Sérisy nu mai sunt de temut...

— Ce comoară e o nevastă ca tine! exclamă judecătorul, căruia îi revenea curajul. La urma urmei am pus mâna pe Jacques Collin, o să-l trimit să dea socoteală în fața Curții cu juri, o să-i dau fărădelegile în vileag. În cariera unui judecător de instrucție un asemenea proces e o victorie...

— Camusot, urmă Amélie, văzând cu plăcere că soțul ei își revenise din prostația morală și fizică în care-l aruncase sinuciderea lui Lucien de Rubempré, președintele ți-a spus adineauri că ai călcat cu stângul; dar aici calci prea tare cu dreptul... Iar o iei razna, dragul meu!

Judecătorul de instrucție rămase în picioare privindu-și soția cu un fel de stupefacție.

— Regele și ministrul de justiție se vor bucura poate că afla dedesubtul cazului acestuia, dar totodată se vor supăra rău de tot văzându-i pe avocații din tagma liberală că târăsc în fața opiniei publice și a Curții cu juri, de-a lungul pledoariilor lor, niște personaje atât de însemnate ca alde soții Sérisy, soții Maufrigneuse și familia Grandlieu, în sfârșit, pe toți cei care sunt amestecați direct sau indirect în proces.

— Sunt toți vârați înăuntru!... îi am la mână! strigă Camusot.

Judecătorul se ridică și umblă de colo până colo prin biroul său ca Sganarelle pe scenă, când încearcă să iasă dintr-o încurcătură.

— Ascultă, Amélie! urmă dânsul, oprindu-se în fața soției, îmi vine în minte un amănunt ce pare foarte neînsemnat și care în situația mea de acum e de o importanță hotărâtoare. Închipuie-ți, draga mea, că acest Jacques Collin e un uriaș al vicleniei, al prefăcătoriei și al perfidiei, un om de o profunzime... O, e un Cromwell al ocnei! Niciodată n-am întâlnit asemenea nelegiuit, și aproape că m-a păcălit!... Dar în instruirea unui proces, un capăt de fir ce-ți trece prin față te face să găsești tot ghemul, tot firul pe care, urmărindu-l, te plimbi prin labirintul conștiințelor cele mai întunecoase sau al faptelor cele mai nedesluite. Când Jacques Collin m-a văzut răsfoind scrisorile confiscate la domiciliul lui Lucien de Rubempré, nemernicul le-a aruncat o privire ca un om care vrea să vadă dacă nu e printre ele un alt pachet și a lăsat să-i scape o mișcare de vădită satisfacție. Ocheada aceea de hoț, care prețaluiește o comoară, gestul acela de prevenit care-și spune: „Am și eu armele mele!”, m-au făcut să înțeleg mii de lucruri. Numai voi, femeile, mai puteți, ca noi și ca preveniții, să aruncați, într-un schimb de priviri, scene întregi, în care se dezvăluie înșelătorii complicate ca niște broaște ele siguranță. Vezi tu, poți exprima volume întregi de bănuieli într-o

singură clipă. E înspăimântător, viața și moartea sunt cuprinse într-o clipită. M-am gândit că individul meu are și alte scrisori în mână! Apoi m-au furat alte mii de amănunte ale cazului. Am trecut peste incidentul acela, căci credeam că o să-i confrunt pe preveniți și o să pot lămuri mai târziu acest punct al instrucției. Dar trebuie să socotim ca sigur că Jacques Collin a pus la adăpost, după obiceiul ticăloșilor ăstora, scrisorile cele mai compromițătoare din corespondența frumosului tânăr adorat de atâtea...

— Și mai tremuri, Camusot? Ai să ajungi președinte de cameră la Curtea supremă, mult mai curând decât credeam!... exclamă doamna Camusot, căreia i se luminase fața. Atenție, trebuie să te porți în așa fel, încât să mulțumești toată lumea, căci afacerea devine atât de gravă, că s-ar putea prea bine să ne fie *furată*!... Ce, parcă nu i s-a scos din mână lui Popinot, ca să-ți fie încredințată ție, procedura procesului de interdicție intentat soțului ei de către doamna d'Espard, zise dânsa, ca răspuns la o mișcare de mirare a lui Camusot. Ei bine, procurorul general, care devine atât de vioi când e în joc onoarea domnului și doamnei de Sérisy, n-ar putea trimite afacerea în fața Curții supreme și să facă să fie delegat un consilier, om al lui, ca s-o instruiască din nou?...

— Ah, draga mea, unde ți-ai făcut studiile de drept penal? strigă Camusot. Știi totul, eu nu sunt decât un învățăcel...

— Ce, crezi că mâine dimineață domnul Granville n-o să fie îngrozit de pledoaria posibilă a vreunui avocat liberal pe care Jacques Collin acela se va pricepe să-l găsească; fiindcă vor veni chiar să-i ofere bani ca să-i fie apărători!... Cucoanele acelea știu în ce primejdie sunt, la fel de bine, ca să nu zic chiar mai bine, decât știi tu; au să-l pună la curent pe procurorul general, care de pe acuma vede casele mari ajunse foarte aproape de banca acuzaților, în urma căldășiei dintre ocnaș și Lucien

de Rubempré, logodnicul domnișoarei de Grandlieu, Lucien, amantul Estherei, fostul amant al ducesei de Maufrigneuse, iubitul doamnei de Sérisy. Prin urmare trebuie să manevrezi în așa fel, încât să câștigi simpatia procurorului general, recunoștința domnului de Sérisy, a marchizei d'Espard, a contesei Châtelet, să întregеști protecția doamnei de Maufrigneuse cu protecția casei de Grandlieu și să mai obții și complimente deja președintele tău. Eu mă însărcinez cu doamnele d'Espard, de Maufrigneuse și de Grandlieu. În schimb, tu te duci mâine dimineață la procurorul general. Domnul de Granville e un om care nu trăiește cu nevastă-sa, în schimb a avut ca metresă, timp de vreo zece ani, pe o domnișoară de Bellefeuille, care i-a dăruit copii adulterini, nu-i așa? Ei, magistratul ăsta nu-i un sfânt, e un om ca toți ceilalți; poate fi sedus, trebuie să-i găsești punctul slab, să-l lingusești; cere-i sfaturi, arată cât de primejdios e cazul; în sfârșit, încearcă să-l compromiți cu tine împreună... Și vei fi...

— Ar trebui să sărut pământul pe care calci, zise Camusot, întrerupând-o pe nevastă-sa, luând-o de mijloc și strângând-o la piept. Amélie! mă salvezi!

— Eu te-am remorcat de la Alençon la Mantes și de la Mantes la tribunalul Senei, răspunse Amélie. Ei, fii pe pace!... În cinci ani de-acum înainte vreau să mă numesc doamna președinte; dar, puiule, te rog să chibzuiești bine și multă vreme înainte de-a lua hotărâri. Meseria de judecător nu e totuna cu meseria de pompier, hârțiile nu stau pe jăratec, ai timp să cureți; astfel că în posturile voastre prostiile sunt de neiertat...

— Forța situației mele stă toată în faptul că falsul preot spaniol e unul și același cu Jacques Collin, urmă judecătorul după un timp îndelungat. O dată identitatea aceasta bine stabilită, chiar dacă judecarea procesului ar reveni Curții supreme, va fi pe veci un bun câștigat de care nu se va putea lipsi niciun magistrat, judecător sau consilier. Dacă

fac asta, la fel cu copiii care leagă o tinichea de coada unei pisici, procedura, oriunde se va instrui, va face totdeauna să sune lanțurile lui Jacques Collin.

— Bravo, zise Amélie.

— Iar procurorul general va prefera să se înțeleagă, decât cu oricare altul, cu mine, care singur aş putea să suprim această sabie a lui Damocles atârnată deasupra inimii cartierului Saint-Germain!... Dar nici nu ştii ce greu e de obținut acest rezultat strălucit!... Procurorul general şi cu mine, adineauri, la el în birou, am căzut de acord să-l luăm pe Jacques Collin drept ceea ce se pretinde, drept Carlos Herrera, canonic al catedralei din Toledo; am căzut de acord să admitem calitatea sa de trimis diplomatic şi să-l lăsăm să fie cerut de ambasadorul Spaniei. Potrivit cu planul acesta, am făcut raportul care-l pune în libertate pe Lucien de Rubempré şi am reînceput interogatoriile preveniţilor, făcându-i albi ca zăpada. Mâine, domnii de Rastignac, Bianchon şi nu mai ştiu cine trebuie să fie confrunţaţi cu aşazisul canonic al capitulului regal de Toledo şi n-o să-l recunoască în el pe Jacques Collin, a cărui arestare a avut loc de faţă cu ei, acum zece ani, într-o pensiune unde l-au cunoscut sul) numele de Vautrin.

Urmă o clipă de tăcere în timpul căreia doamna Camusot chibzuia.

— Eşti sigur ca prevenitul tău e Jacques Collin? întrebă ea.

— Sunt, răspunse judecătorul, şi procurorul general de asemenea.

— Ei, atunci încearcă, fără să ți se vadă ghearele, să provoci un scandal la Palatul de Justiție! Dacă omul tău mai este la secret, du-te imediat la directorul Conciergeriei şi fă în așa fel încât ocnaşul să fie recunoscut acolo, de faţă cu lumea; în loc să faci cum fac copiii, fă cum fac miniştrii poliției la monarhiile absolute, când

născocesc comploturi împotriva suveranului, ca să aibă meritul de-a le fi demascate și să se facă indispensabili; vâra trei familii în primejdie ca să ai faima de a le fi salvat.

— Ah, ce noroc! strigă Camusot. Atât nu-i capul de zăpăcit, încât nu-mi aduceam aminte de un fapt. Ordinul de a-l instala la pistolă a fost dus de Coquart domnului Gault, directorul Conciergeriei. Dar Bibi-Lupin, dușmanul lui Jacques Collin, a avut grijă să transfere de la închisoare la Conciergerie trei criminali care-l cunosc. Și dacă iese mâine dimineață în curte, ne așteptăm la niște scene cumplite...

— De ce anume?

— Jacques Collin, draga mea, e tănuitorul averilor pe care le au ocnele și care se ridică la cifre impresionante; dar, se pare că le-a risipit ca să-l țină în lux pe răposatul Lucien, și o să i se ceară socoteală. Bibi-Lupin mi-a spus că o să fie o vărsare de sânge care va impune intervenția paznicilor. Iar taina va fi astfel dată în vileag. Viața lui Jacques Collin e în joc. Iar eu, dacă mă duc la Palat devreme, o să pot întocmi un proces-verbal privitor la identitatea lui.

— Ah, de te-ar scăpa de el cei ce l-au însărcinat să le chivernisească banii! Cât de capabil ai fi socotit! Nu te duce la domnul de Granville, așteaptă-l la el în birou cu arma asta cumplită! E un tun încărcat și ațintit împotriva a trei dintre cele mai de seamă familii ale curții și camerei pairilor. Fii cutezător, propune-i domnului de Granville să vă scăpați de Jacques Collin, transferându-l la închisoarea La Force, unde ocașii știu să scape de denunțatori. Eu, în schimb, mă duc la ducesa de Maufrigneuse care-o să mă introducă, poate, în familia Grandlieu. Poate c-o să-l văd și pe domnul de Sérisy. Las' pe mine, am să-i sperii pe toți. Și, mai ales, scrie-mi un bilețel cu un cuvânt dinainte stabilit de noi, ca să știu dacă preotul spaniol a fost recunoscut în fața justiției ca fiind Jacques Collin.

Aranjează-te să poți pleca de la Palat la ceasurile două, până atunci îți voi fi făcut rost de o audiență personală la ministrul de justiție; poate c-o să fie la marchiza d'Espard.

Camusot rămăsese în picioare într-o atitudine de admirație care o făcu pe șireata Amélie să zâmbească.

— Haide, vino să mâncăm și înveselește-te, zise dânsa încheind. Uite, nu suntem la Paris decât de doi ani și iată-te pe cale de a ajunge consilier înainte de sfârșitul anului... De acolo, puiule, până la președinția unei secții la curte, nu e altă distanță decât un serviciu făcut cu prilejul vreunei afaceri politice.

Această convorbire tainică arăta în ce grad faptele și cele mai mărunte vorbe ale lui Jacques Collin, ultimul personaj al acestui *Studiu*, interesau onoarea familiilor în mijlocul cărora își plasase defunctul său protejat.

Moartea lui Lucien și năvala contesei de Serisy în Conciergerie pricinuiseră o atare tulburare în angrenajele mașinii, încât directorul uitase să-l scoată de la secret pe preotul spaniol.

Deși nu e un caz unic în analele judiciare, totuși moartea unui prevenit în cursul instruirii unui proces se întâmplă destul de rar, astfel încât paznicii, grefierul și directorul își pierduseră cumpătul cu care lucrau de obicei. Totuși, pentru ei, faptul grav nu era că acel tânăr frumos ajunsese atât de iute un cadavru, ci că mâinile delicate ale unei femei din lumea mare rupseseră o zăbrea de fier forjat din primul rând de gratii al porțiței. În consecință, directorul, grefierul și paznicii, de îndată ce procurorul general și contele Octave de Bauvan plecaseră cu trăsura contelui de Serisy, ducând-o de-acolo pe contesa de Sérisy leșinată, se adunară toți la porțiță ca să-l conducă până afara pe domnul Lebrun, medicul închisorii, chemat să constate moartea lui Lucien și să se înțeleagă

asupra ei cu *medicul morților* al arondismentului unde locuia nefericitul tânăr.

La Paris, medicul morților e doctorul însărcinat pe lângă fiecare primărie să verifice decesele și să le cerceteze pricina.

Obişnuit să ia imediat măsurile necesare, domnul de Granville socotise că era nevoie, spre a salva onoarea familiilor compromise, să se întocmească actul de deces al lui Lucien la primăria de care ținea cheiul Malaquais, unde locuia răposatul, și să-l ducă de la domiciliul său, la biserica Saint-Germain-des-Prés, unde urma să aibă loc slujba de înmormântare. Domnul de Chargeboeuf, secretarul domnului de Granville, chemat de dânsul, primi dispoziții în acest sens. Transportarea corpului lui Lucien trebuia să se facă în timpul nopții. Tânărul secretar era însărcinat să se înțeleagă imediat cu primăria, cu parohia și cu administrația pompelor funebre. Astfel, în ochii lumii, Lucien murise liber și la el acasă, cortegiul funebru avea să plece de la el de acasă, iar prietenii lui aveau să fie invitați la el acasă pentru ceremonie.

Așadar, în clipa în care Camusot, care se liniștise, se așeză la masă cu ambițioasa-i jumătate, directorul Conciergeriei și domnul Lebrun, medic al închisorilor, stăteau în afara porțiței regretând slăbiciunea grațiilor de fier și puterea femeilor îndrăgostite.

— Nici nu bănuiam, îi spunea doctorul domnului Gault, despărțindu-se de el, câtă forță nervoasă există în omul surexcitat de patimă. Dinamica și matematicile n-au nici semne, nici calcule ca să constate această forță. De pildă, ieri am fost de față la o experiență care m-a cutremurat și care explică cumplita putere fizică desfășurată adineauri de cuconița aceea.

— Ia povestește-mi, zise domnul Gault, căci mă pasionează problemele de magnetism; nu cred în el; dar mă pune pe gânduri.

— Un medic magnetizor, căci există printre noi unii care cred în magnetism, urmă doctorul Lebrun, mi-a propus să experimenteze asupra mea un fenomen pe care mi l-a descris și de care mă îndoiam. Curios să văd cu ochii mei una dintre acele ciudate crize nervoase prin care se dovedește existența magnetismului, am primit. Iată faptele. Tare aș vrea să știu ce-ar zice Academia noastră de medicină dacă toți membrii ei ar fi supuși, unul după altul, la acea experiență care nu lasă nicio porțiță de scăpare neîncrederii. Vechiul meu prieten...

Medicul acesta, zise doctorul Lebrun, deschizând o paranteză, e un bătrân persecutat de către Facultatea de medicină pentru părerile lui, și asta încă de pe vremea lui Mesmer^[153]. Are șaptezeci sau șaptezeci și doi de ani și se numește Bouvard. Astăzi e patriarhul teoriei magnetismului animal. Moșneagul ăsta mi-e ca un tată și-i datorez situația mea. Așadar, bătrânul și respectabilul Bouvard îmi propunea să-mi facă dovada că forța nervoasă pusă în acțiune de către magnetism era nu chiar infinită, căci omul e supus unor legi determinate, dar că procedează întocmai ca forțele naturii ale căror principii absolute scapă calculului nostru.

Astfel, îmi zise dânsul, dacă lași să-ți strângă mâna o somnambulă, care în stare de veghe nu ți-ar strânge-o prea tare, vei recunoaște că în starea atât de prostește numită somnambulică, degetele ei vor avea însușirea de a lucra ca niște foarfece de tăiat metal, mânuite de un lăcătuș!

Ei bine, domnul meu, după ce mi-am lăsat mâna în mâna femeii nu *adormite*, căci Bouvard dezaprobă această expresie, ci *izolate*, și după ce bătrânul i-a poruncit femeii aceleia să-mi strângă mâna fără încetare și din toate puterile, l-am rugat s-o oprească în clipa în care era cât pe ce să-mi țâșnească sângele din vârful degetelor. Uită-te!

Privește brățara pe care o s-o port mai bine de trei luni.

— Ei drăcie! zise domnul Gault văzând o echimoză circulară, asemănătoare cu cea produsă de-o arsură.

— Dragul meu Gault, urmă doctorul, dacă mi-aș fi văzut mâna prinsă într-un cerc de fier, strâns cu un nit de către un lăcătuș, tot n-aș fi simțit zgarda de metal mai tare decât degetele femeii aceleia; pumnul ei era oțel nemlădios și sunt convins că mi-ar fi putut sfărâma oasele și desface mâna de braț. Presiunea aceea, începută pe nesimțite, a sporit fără întrerupere, adăugând mereu o forță nouă forței de presiune dinainte; într-un cuvânt, un turnichet^[154] n-ar fi fost mai strașnic decât mâna aceea transformată în aparat de tortură. Mi se pare prin urmare dovedit că, sub stapânirea pasiunii, care e voința adunată într-un singur punct și ajunsă la niște cantități incalculabile de forță animală, cum sunt diferitele soiuri de forțe electrice, omul poate să-și transfere întreaga-i vitalitate sau pentru atac, sau pentru rezistență, în cutare sau cutare din organele sale... Cuconița aceea, împinsă de disperare, își trimisese forța vitală în mâini.

— Trebuie al naibii de multă forță ca să rupi o gratie de fier forjat... rosti șeful paznicilor dând din cap.

— Avea un defect de fabricație! zise domnul Gault.

— Eu, urmă doctorul, nu îndrăznesc să mai atribui limite forței nervoase. De altfel, în acest scop mamele care vor să-și scape copiii magnetizeaza leii, coboară dintr-o casă în flăcări, de-a lungul unor margini de acoperiș unde abia s-ar ține pisicile și îndură torturile anumitor nașteri. Tot acolo stă și secretul tentativelor de evadare ale prizonierilor și ocnașilor ca să-și recapete libertatea... Încă nu cunoaștem măsura forțelor vitale, care-și au originea în puterea însăși a naturii și pe care le tragem din izvoare necunoscute!

— Domnule director, îi șopti la ureche un paznic directorului care-l conducea pe doctorul Lebrun până la gratiile din afară ale Conciergeriei, numărul doi se pretinde bolnav și cere un medic; susține că e pe moarte, adăugă paznicul.

— Chiar așa? zise directorul.

— Horcăie! răspunse paznicul.

— Sunt ceasurile cinci, zise doctorul, și încă n-am mâncat... Dar la urma urmei, tot sunt aici, hai să. mergem să vedem...

— Numărul doi e chiar preotul spaniol bănuțat a fi Jacques Collin, îi spuse domnul Gault doctorului, și unul dintre preveniții din procesul în care era implicat acel sărman tânăr...

— L-am mai văzut o dată azi, răspunse doctorul. Domnul Camusot m-a chemat să constat starea sănătății pezevenghiului aceluia care, fie vorba între noi, se simte de minune și ar putea să strângă o avere făcându-l pe Hercule la circ.

— E în stare să se sinucidă și el, zise domnul Gault. Hai să facem amândoi câțiva pași. până la secret, căci trebuie să fiu și eu acolo măcar să-l transfer la pistolă. Domnul Camusot l-a iertat de secret pe acest ciudat anonim...

Jacques Collin, poreclit în lumea ocnei Înșală-Moartea și pe care nu trebuie să-l mai numim altfel decât cu numele lui, se afla, din clipa întoarcerii sale la secret din ordinul domnului Camusot, în prada unei strângeri de inimă pe care n-o simțise niciodată în viața sa mânjită de atâtea fărădelegi, de trei evadări din ocna și două condamnări la Curtea cu juri. Omul acesta în care se concentrează viața, puterea, inteligența și patimile ocnei și care va înfățișează cea mai înaltă expresie a lor, nu e el oare monstruos de frumos prin devotamentul său demn de rasa canină, față de cel din care și-a făcut un prieten? Vrednic de osândă, netrebnic și îngrozitor în atâtea privințe, devotamentul absolut față de idolul său îl face totuși atât de autentic interesant, încât *Studiul* de față, de pe acum destul

de voluminos, ar părea neisprăvit, scurtat, dacă deznodământul acestei vieți nelegiuite n-ar însoți sfârșitul lui Lucien de Rubempré. O dată mort cățelușul, te, întrebi dacă va mai trăi cumplitu-i prieten, leul!

În viața reală, în societate, faptele se înlănțuiesc atât de fatal de alte fapte, încât nu pot exista unele fără celelalte. Apa fluviului alcătuiește un fel de podea lichidă; nu există val, oricât ar fi răzvrătit, la orice înălțime s-ar ridica, a cărui coamă puternică să nu se topească sub masa apelor, mai puternică prin iuțea curgerii ei decât răskoalele bulboanelor care alunecă odată cu ea. Tot astfel precum privești apa curgând și deslușești în ea vedenii amestecate, poate vei erori să măsoari presiunea puterii societății asupra acestei bulboane care se cheamă Vautrin? Să vezi la ce depărtare se va scufunda iarăși valul răzvrătit, cum se va isprăvi destinul omului aceluia cu adevărat demonic, dar legat totuși de omenire prin dragoste! Atât de greu piere acest principiu ceresc din inimile celor mai putrezite!

Netrebnicul ocnaș întruchipând poemul la care au visat atâția poeți, Moore, lordul Byron, Mathurin, Canalis^[155] (un demon punând stăpânire pe un înger atras în iad ca să-l aline cu o picătură de rouă furată din rai), Jacques Collin, dacă ați pătruns adânc în inima aceasta de bronz, renunțase la sine însuși de șapte ani. Însușirile sale puternice, absorbite în ființa lui Lucien, nu funcționau decât pentru Lucien; simțea o plăcere senzuală când îl vedea înălțându-se, iubind, satisfăcându-și ambiția. Pentru el Lucien era propriul său suflet devenit vizibil.

Înșală-Moartea cina la ducele de Grandlieu, se strecura în budoarul cucoanelor din lumea mare, o iubea pe Esther, prin persoană interpusă. În sfârșit, vedea în Lucien un Jacques Collin frumos, tânăr și nobil, pe cale de-a ajunge ambasador.

Înșală-Moartea întrupase legenda nemțească a DUBLULUI^[156] printr-un fenomen de paternitate moral, ce-l vor înțelege femeile care au iubit cu adevărat în viață, care au simțit cum sufletul lor trece în sufletul bărbatului iubit, care au trăit viața lui, nobilă sau netrebnică, fericită sau nefericită, necunoscută sau celebră, care au simțit, în ciuda distanței, o durere la picioare dacă se rănea el la picioare, care au simțit când se bătea el în duel și care, ca să spunem totul într-un singur cuvânt, au știut că le-a fost necredincios fără a fi nevoie să li se spună.

Când fusese adus îndărăt în carceră, Jacques Collin își zicea: „I se ia băiatului interogatoriul!”

Și-l scuturau fiorii pe el, care ucidea la fel de ușor cum bea un muncitor un pahar de rachiu.

„Oare a putut să-și vadă metresele? se întreba ocnașul. Mătușă-mea le-o fi găsit pe muierile acelea blestemate? Au făcut ceva ducesele și contesele acelea ca să împiedice interogatoriul?... Lucien mi-o fi primit instrucțiunile?... Și dacă vrea ursita să i se ia interogatoriul, cum o să se țină? Sărman micuț, eu l-am adus aici! Tâlharul de Paccard și nevăstuica de Europa sunt de vină de toată zarva asta, fiindcă au șterpelit cei șapte sute cincizeci de mii de franci ai rentei date Estherei de către Nucingen. Pezevenghii ăștia doi ne-au făcut să ne poticnim la ultimul pas; dar or să plătească scump năzdrăvănia asta, încă o zi și Lucien era bogat și se însura cu Clotilde de Grandlieu a lui. N-o mai aveam pe Esther pe brațe. Lucien o iubea prea mult pe femeia asta, în timp ce pe Clotilde, prăjina aceea de salvare, n-ar fi iubit-o niciodată... Ah, mititelul ar fi fost atunci numai al meu! Și când te gândești că soarta noastră atârână de-o privire, de înroșirea lui Lucien în fața acestui Camusot care vede toate și care nu e lipsit de șiretenia judecătorilor! Căci am schimbat cu el, când mi-a arătat scrisorile, o privire prin care ne-

am sondat reciproc și a ghicit că pot să le șantajez pe metresele lui Lucien...”

Monologul acesta ținu trei ceasuri. Strângerea de inimă era atât de cumplită, încât birui acest temperament de fier și de vitriol. Jacques Collin, al cărui creier ardea parcă în flăcările nebuniei, simți o sete atât de mistuitoare încât, fără să observe, isprăvi toată provizia de apă conținută în unul dintre cele două hârdaie care alcătuiesc, împreună cu un pat, tot mobilierul celulelor de la secret.

„Dacă-și pierde firea, ce-o să se întâmple cu el? Căci bietul copil nu e puternic ca Théodore!...” se întrebă el întinzându-se pe patul care semăna cu un pat soldătesc într-o sală de gardă.

Un cuvânt despre acel Théodore de care-și amintea Jacques Collin în clipa de cumpănă. Théodore Calvi, tânăr corsican, condamnat pe viață pentru unsprezece omucideri, la vârsta de optsprezece ani, datorită anumitor protecții cumpărate cu aur greu, fusese încătușat de același lanț cu Jacques Collin de la 1819 la 1820. Ultima evadare a lui Jacques Collin, una dintre cele mai frumoase combinații ale sale (ieșise travestit în jandarm și păzindu-l pe Théodore Calvi care mergea înaintea lui ca un ocaș dus la comisar), această splendidă evadare avusese loc în portul Rochefort, unde ocașii mor pe capete și unde autoritățile sperau că-i vor vedea sfârșind și pe acești doi inși primejdioși. Evadați împreună, fuseseră siliți să se despartă datorită peripețiilor fugii. Théodore, prins iarăși, fusese aruncat din nou în ocnă. După ce ajunsese în Spania și se preschimbase acolo în Carlos Herrera, Jacques Collin venea să-și caute corsicanul la Rochefort, când îl întâlnește pe Lucien pe țărmul Charentei. Eroul bandiților și al desigurilor corsicane, căruia Înșală-Moartea îi datora cunoașterea limbii italiene, firește că fu jertfit noului idol.

Viața lui Lucien, care nu suferise nicio condamnare și n-avea pe conștiință decât niște

fleacuri, răsărea de altminteri frumoasă și strălucită ca soarele unei zile de vară; pe când cu Théodore, Jacques Collin nu mai zărea alt deznodământ decât ghilotina, după un șir de crime inevitabile.

Gândul la o nenorocire pricinuită de slăbiciunea lui Lucien, pe care regimul de la secret trebuie să-l fi făcut să-și piardă cumpătul, lua proporții uriașe în mintea lui Jacques Collin și, pe când cugeta la putința unei catastrofe, nefericitul își simți ochii umezi de lacrimi, fenomen care din copilărie nu i se mai întâmplase niciodată.

„Trebuie să am temperatură mare, își zise el, și poate dacă-l chem pe medic și: i propun o sumă serioasă, o să pună în legătură cu Lucien.”

În clipa aceasta paznicul îi aduse masa.

— N-are niciun rost, băiete, nu pot mânca. Spune-i domnului director al închisorii acesteia să-mi trimită medicul, mă simt așa de rău, încât cred că mi-a sosit ceasul de pe urmă.

Auzind hârâitul horcăiturilor cu care ocașul își însoțise fraza, paznicul dădu din cap în semn de încuviințare și plecă. Jacques Collin se agăță cu furie de această speranță, dar când îl văzu intrând în carceră pe medic însoțit de director, își dădu seama că încercarea i-a dat greș și așteptă rece efectul vizitei, întinzându-i medicului mâna, să-i ia pulsul.

— Dumnealui are friguri, îi spuse doctorul domnului Gault. Dar e febra pe care o observăm la toți preveniții și care, șopti el la urechea falsului spaniol, e totdeauna pentru mine dovada unei vinovății.

În clipa aceasta directorul, căruia procurorul general îi dăduse scrisoarea lui Lucien către Jacques Collin, ca să i-o dea acestuia, îl lăsă pe doctor și pe prevenit sub paza temnicerului și se duse să aducă scrisoarea.

— Domnule doctor, îi spuse Jacques Collin văzându-l pe temnicer la ușă și înțelegând de ce

lipsește directorul, nu mi-ar părea rău de treizeci de mii de franci dacă aş putea să-i trimit trei rânduri lui Lucien de Rubempré.

— Nu vreau să-ți fur banii, îi spuse doctorul Lebrun, nimeni pe lume nu mai poate sta de vorba cu el...

— Nimeni? rosti Jacques Collin înmărmurit. De ce?

— Fiindcă s-a spânzurat...

Niciodată vreo tigroaică găsimdu-și puii furați n-a înfiorat junglele Indiei cu un răget atât de îngrozitor ca al lui Jacques Collin, care se ridică în picioare ca tigrul pe labele dindărăt, azvârli asupra doctorului o privire arzătoare ca fulgerul ce însoțește un tunet, apoi se prăbuși pe patul din celulă gemând:

— O, copilul meu!...

— Bietul om! exclamă medicul, emoționat de această cumplită efortare a firii.

Într-adevăr, explozia aceasta fu urmată de o slăbiciune atât de totală, încât cuvintele: „O! copilul meu!” sunară ca o șoaptă.

— Oare o să moară și ăsta sub ochii noștri? întrebă paznicul.

— Nu, nu se poate! urmă Jacques Collin ridicându-se și privindu-i cu ochi stinși pe cei doi martori ai acestei scene. Va înșelați, nu e el! N-ați văzut bine. Nu poți să te spânzuri la secret. Cum m-aș putea spânzura eu aici? Parisul întreg răspunde de viața aceea! Dumnezeu mi-o datorează!

Paznicul și medicul erau înmărmuriți la rândul lor, ei pe care de multa vreme nu-i mai putea mira nimica. Domnul Gault intra cu scrisoarea lui Lucien în mână. La vederea directorului, Jacques Collin, zdrobit de violența propriei sale explozii de durere, păru că se liniștește.

— Poftim o scrisoare pe care domnul procuror-general m-a însărcinat să ți-o dau, îngăduind să o primești nedesfăcută, zise domnul Gault.

— L de la Lucien, zise Jacques Collin

— Da, de la el.

— Nu-i așa că tânărul?...

— A murit, spuse directorul mai departe. Chiar dacă domnul doctor s-ar fi aflat aici, din păcate tot ar fi sosit prea târziu... Tânărul acela a murit acolo... într-una dintre pistole.

— Pot să-l văd cu ochii mei? întrebă cu sfială Jacques Dollin. Veți lăsa un tată să-și plângă fiul?

— Poți, dacă vrei, să stai chiar în camera lui, căci am ordin să te mut în una dintre camerele pistolei. Nu mai ești la secret, domnul meu.

Privirile prevenitului, lipsite de căldură și de viață, treceau încet de la director la medic; Jacques Collin îi întreba cu privirea pe amândoi, bănuind vreo cursă, și șovăia să iasă.

— Dacă vrei să vezi cadavrul, îi spuse medicul, grăbește-te, căci trebuie să fie transportat de aici la noapte...

— Dacă aveți copii, domnilor, zise Jacques Collin, veți înțelege de ce m-am prostit așa, ochii abia mai văd... Lovitura asta e pentru mine mult mai rea decât moartea. Dar nu puteți înțelege ce spun eu... Nu sunteți părinți, iar dacă sunteți, nu sunteți ca mine, totodată și mamă!... Sunt... nebun... simt că înnebunesc.

Trecând prin coridoarele ale căror uși neîndurătoare nu se deschid decât în fața directorului, se poate merge foarte iute de la secret la pistole. Aceste două șiruri de celule sunt despărțite printr-un coridor subteran format din două ziduri groase ce susțin bolta pe care stă galeria Palatului de justiție, numită galeria Marchande. Astfel încât Jacques Collin, însoțit de paznicul care-l luă de braț, cu directorul înaintea și urmat de medic, sosi în câteva minute la celula unde zăcea Lucien, întins pe pat.

Văzându-l, căzu pe cadavrul acela și se lipi de el printr-o îmbrățișare deznădăjduită a cărei putere și

mișcare pătimașă îi făcură să se cutremure pe cei trei privitori.

— Poftim, îi spuse directorului doctorul, iată un exemplu de ce-ți spuneam mai înainte. Uite, omul ăsta o să plămădească trupul mort și nu știi cum e cadavrul, e ca piatra...

— Lăsați-mă aici!... zise Jacques Collin cu glas stins. N-o să-l mai văd multă vreme, o să-mi fie luat pentru...

Se opri în fața cuvântului *înmormântare*.

— O să-mi dați voie să păstrez ceva de la copilul meu?... Fii așa de bun și taie-i dumneata câteva şuvițe din păr, domnul meu, îi spuse el doctorului Lebrun, căci eu nu pot...

— E adevărat că e fiu-său! exclamă medicul.

— Crezi dumneata? întreba directorul cu o privire adâncă, ce-l făcu pe medic să cadă pe gânduri pentru o clipă.

Directorul îi spuse paznicului să-l lase pe prevenit în celula aceea și să taie câteva şuvițe de păr de pe capul fiului pentru pretinsul tată, înainte de ridicarea cadavrului.

La ceasurile cinei și jumătate, în luna mai, se poate citi ușor o scrisoare în Conciergerie, în ciuda gratiilor de fier și a plasei de sârmă care astupă ferestrele, încât Jacques Collin silabisi scrisoarea aceea cumplită ținând mâna lui Lucien.

Nu există om care să poată ține zece minute o bucată de gheață în mână, strângând-o cu putere. Frigul se transmite către izvoarele vieții cu o iuțelă ucigătoare. Dar efectul aceluși frig cumplit, și care lucrează ca o otravă, se poate cu greu asemui efectului produs în suflet de mâna țeapănă și înghețată a unui mort, ținută și strânsă astfel. Moartea îi vorbește atunci vieții, îi spune taine întunecate, careucid multe sentimente; căci, în materie de sentiment, schimbarea nu e oare o moarte?

Și acum, dacă recitim împreună cu Jacques Collin scrisoarea lui Lucien, aceste rânduri din

clipa de pe urmă vor părea ceea ce erau atunci pentru el: o cupă cu otravă.

ABATELUI CARLOS HERRERA

Scumpe abate, nu am avut de la dumneata decât faceri de bine și te-am trădat. Această lipsă de recunoștință pe care n-am vrut-o mă ucide și când vei citi aceste rânduri, eu nu voi mai exista; nu vei mai fi lângă mine ca să mă salvezi.

Îmi acordaseși pe deplin dreptul să te azvârl la pământ ca pe un muc de țigară, dacă asta îmi era de folos cu ceva; dar te-am sacrificat prostește. Ca să ies din încurcătură, înșelat de o întrebare iscusită a judecătorului de instrucție, fiul dumitale după duh, cel pe care-l adoptaseși, a trecut alături de cei ce vor să te asasineze cu orice preț, vrând să facă să fie acceptată teza unei identități pe care eu o știu imposibilă între dumneata și un criminal francez. Nu mai am nimic de adăugat în această privință.

Între un om atât de puternic că dumneata și unul ca mine, din care ai vrut să faci ceva, un personaj mai mare decât puteam fi, nu se pot schimba vorbe grele în momentul ultimei despărțiri. Ai vrut să mă faci puternic și glorios, și m-ai azvârlit în prăpastia sinuciderii. Asta-i tot. De multă vreme simțeam ca se apropie de mine amețeala și căderea.

Există urmașii lui Cain și aceia ai lui Abel, cum spuneai dumneata câteodată. În marea dramă a omenirii, Cain e opoziția. Dumneata te tragi din Adam prin ramura aceasta, în care diavolul a suflat și mai departe focul a cărui primă scânteie a fost aruncată asupra Evei. Printre demonii din seminția aceasta se află, din timp în timp, câte unul cumplit, cu o alcătuire uriașă, care întrupează toate puterile omenești și seamănă cu acele febrile animale ale pustiei, a căror viață cere întinderile ei nemărginite. Asemenea oameni sunt

primejdioși în societate, cum ar fi niște lei în plină Normandie: au nevoie de hrană, sfâșie oameni oarecari și pasc paralele proștilor; joaca lor e atât de primejdioasă, încât până la urmă ucid umilul câțel din care și-au făcut tovarăș și idol. Când vrea Dumnezeu, ființele acestea misterioase sunt Moise, Atila, Carol Magnul, Mohamed sau Napoleon; dar, când el le lasă să se ruginească în fundul oceanului unei generații aceste unelte gigantice nu mai sunt decât Louvel și abatele Herrera. Înzestrați cu o putere nemărginită asupra sufletelor gingașe, le atrag și le sfărâma. În felul său, lucrul acesta e mare și frumos. E ca planta veninoasă, viu colorată, care fascinează copiii în pădure. E poezia răului. Oameni ca dumneata ar trebui să locuiască în peșteri și să nu iasă din ele. Dumneata m-ai făcut să trăiesc viața aceasta titanică, și am avut parte de ea pe săturate. Astfel îmi pot scoate capul din nodurile gordiene ale politicii dumitale, ca să-l vâr în lațul cravatei mele.

Ca să-mi dreg greșeala, transmit procurorului general o retractare a interogatoriului meu. Vei vedea cum poți folosi documentul acesta.

Printr-unul dintre punctele unui testament în toată regula, făcut de mine, ți se vor restitui, domnule abate, sumele aparținând ordinului dumitale, de care ai dispus în mod foarte imprudent pentru mine, în urma dragostei părintești pe care mi-o purtai.

Adio deci, adio, grandioasă statuie a răului și a corupției, adio dumitale care, pe drumul cel bun ai fi fost mai mult decât Ximenes, mai mult decât Richeliu, Ți-ai ținut făgăduințele; mă regăsesc așa cum eram pe țărmul Charentei, după ce mulțumită dumitale m-am bucurat de vrăjile unui vis; dar, din păcate, nu mai e râul de la mine de acasă în care mă duceam să înec fleacurile tinereții; e Sena, iar bulboana o carceră a Conciergeriei.

*Nu mă regreta: disprețul meu pentru dumneata
era tot așa de mare ca și admirația,*

Lucien

Înainte de ceasurile unu dimineața, când veniră să ia cadavrul, îl găsiră pe Jacques Collin îngenuncheat în fața patului iar scrisoarea pe jos, scăpată din mână, fără îndoială așa cum îi scapă din mână sinucigașului pistolul care l-a omorât; dar nefericitul ținea mereu mâna lui Lucien între mâinile sale împreunate și se ruga lui Dumnezeu.

Văzându-l pe omul acesta, paznicii se opriră o clipă, căci semăna cu unul dintre acele chipuri îngenuncheate în veci pe mormintele din evul mediu de către geniul cioplitorilor în piatră. Acest fals preot, cu ochii limpezi ca ai tigrilor și înțepenit într-o imobilitate supranaturală, îi impresiona în așa măsură pe acești oameni încât îi spuseră cu blândețe să se ridice.

— De ce? întrebă el sfios.

Cutezătorul Înșală-Moartea ajunsese slab ca un copil.

Directorul îl arătă domnului de Chargeboeuf, care, cuprins de respect în fața unei asemenea dureri și crezând în calitatea de tată pe care și-o atribuia Jacques Collin, îi împărtăși ordinul domnului de Granville cu privire la slujba de înmormântare și la convoiul funebru al lui Lucien, care trebuia neapărat să fie dus la el acasă, pe cheiul Malaquais, unde îl așteptau preoții ca să-l vegheze cât mai rămânea din noapte.

— Recunosc în asta sufletul mare al acelui magistrat, exclamă cu glas trist ocnașul. Spuneți-i, domnul meu, ca se poate bizui pe recunoștința mea... Da, sunt în stare să-i fac mari servicii... Nu uitați cuvintele mele; sunt de cea mai mare însemnătate pentru el. Vai. domnul meu, ciudate schimbări se petrec în inima unui om, după ce a

plâns șapte ceasuri un copil ca ăsta... Și deci n-o să-l mai văd niciodată!...

După ce-l privise pe Lucien cu ochi de mamă căreia i se smulge trupul fiului ei, Jacques Collin se prăbuși. Uitându-se cum e luat și dus trupul lui Lucien, lăsa să-i scape un geamăt care-i făcu pe paznici să iasă în grabă.

Secretarul procurorului general și directorul închisorii se și grăbiseră să plece, să nu mai vadă acest spectacol.

Ce ajunsese firea aceea de bronz în care hotărârea era deopotrivă de iute ca ochirea, la care gândul și fapta țâșneau ca un singur fulger, ai cărei nervi căliți de trei evadări și trei întemnițări la ocnă ajunseseră de-o soliditate metalică, asemeni cu nervii sălbaticilor? La anumite grade de ciocănire sau de apăsare repetată, fierul cedează, moleculele sale de nepătruns, purificate și făcute omogene de către om, se dezagregă; și deși nu e în stare de topire, metalul nu mai are aceeași putere de rezistență. Potcovarii, lăcătușii, fierarii, toți muncitorii care lucrează în fier exprimă aceasta stare a lui cu un cuvânt din tehnologia lor: „Fierul e înmuiat!” zic dâșii, folosind o expresie care se potrivește cânepei, a cărei destrămare se obține muind-o. Ei bine, sufletul omenesc sau, dacă vreți, întreita energie a trupului, a inimii și a minții se află într-o stare asemănătoare cu aceea a fierului, dacă primește lovituri repetate. Atunci și oamenii, ca și cânepa și fierul, se înmoaie. Știința și justiția, publicul caută mii de cauze pentru cumplitele dezastre de cale ferată pricinuite de ruptura unei bare de fier, cazul cel mai îngrozitor fiind cel de la Bellevue^[157]. Dar nimeni nu i-a întrebat pe adevărații cunoscători în materie, pe fierari, care cunoșteau cu toții adevărata cauză: „Fierul se înmuiase!” Primejdia aceasta nu poate fi prevăzută, metalul devenit moale și metalul rămas rezistent au aceeași înfățișare.

În starea aceasta îi găsesc adesea pe marii criminali duhovnicii și judecătorii de instrucție. Senzațiile cumplite ale Curții cu juri și ale *gâtelei* dau naștere aproape totdeauna, chiar la firile cele mai tari, acestei destrămări a aparatului nervos; mărturisirile scapă atunci din gurile cele mai năprasnic închise; atunci se frâng inimile cele mai împietrite; și, lucru ciudat: în clipa când mărturisirile nu mai au niciun rost, această slăbiciune de pe urmă îi smulge omului masca de nevinovăție, sub care, ascuns fiind, neliniștea Justiția, totdeauna neliniștită când condamnatul moare fără să-și mărturisească fărădelegea.

Napoleon a cunoscut această topire a tuturor forțelor omenesti pe câmpul de bătălie de la Waterloo!

La ceasurile opt dimineața, când paznicul pistolelor intră în celula unde se afla Jacques Collin, îl găsi palid și calm, ca un om care a devenit iarăși tare printr-o hotărâre năprasnică.

— A venit timpul plimbării în curte, zise temnicerul, ești închis de trei zile, poți să iei aer și să umbli dacă vrei.

Jacques Collin, scufundat în gândurile care-l absorbeau, nepăsându-i de el însuși, socotindu-se ca o haină fără trup pe care să-l îmbrace, ca o zdreanță, nu bănuia cursa pe care i-o întindea Bibi-Lupin, nici importanța coborârii sale în curte. Nefericitul ieși mașinal și o luă pe coridor, de-a lungul celulelor aflate în cornișa superbelor arcade ale palatului regilor Franței și pe care se sprijină galeria zisă a lui Ludovic cel Sfânt, pe unde se ajunge acum la diferitele birouri ale Curții de casație. Coridorul acesta se unește cu cel al pistolelor; și, împrejurare vrednică de luat în seamă, celula în care a fost întemnițat Louvel^[158] unul dintre cei mai vestiți regicizi, e aceea așezată în unghiul drept format de întâlnirea celor două coridoare. Sub frumosul cabinet din turnul Bonbec, se află o scară în spirală la care se

isprăvește acel coridor întunecos, pe unde deținuții, instalați în pistole sau carcere, se duc și se întorc spre și din curte.

Toți deținuții, acuzații care trebuie să apară în fața Curții cu juri și cei care au apărut în fața ei, preveniții care nu mai sunt la secret, într-un cuvânt toți întemnițații din Conciergerie, se preumblă pe locul acela strâmt, în întregime pietruit, vreme de câteva ceasuri, ziua și mai ales dimineața devreme în timpul verii. Curtea aceasta, anticamera ghilotinei sau a ocnei, de care e legată cu un capăt, e legată la celălalt capăt de societate, prin jandarmi, cabinetul judecătorului de instrucție sau Curtea cu juri. Așa că vederea ei te îngheață mai rău decât ghilotina. Eșafodul ghilotinei poate deveni un pedestal de pe care să te înalți la cer; dar curtea Conciergeriei înseamnă toate netrebnițiile pământului adunate la un loc și față de care nu poți afla scăpare!

Fie că este curtea închisorii La Force sau a închisorii din Poissy, curtea închisorii din Melun sau a închisorii Sainte-Pelagie, curtea închisorii e totdeauna aceeași. Aceleași fapte se repetă întocmai, cu singura deosebire a înălțimii sau culorii zidurilor sau a spațiului mai mic sau mai mare. De aceea STUDIILE DE MORAVURI și-ar dezminți titlul dacă descrierea cea mai exactă a acestui pandemoniu^[159] parizian nu s-ar afla aici.

Sub bolțile puternice ce susțin sala de audiențe a Curții de casație, există la a patra arcadă o piatră care-i slujea, zice-se, lui Ludovic cel Sfânt ca să-și împartă milosteniile și care, în zilele noastre, slujește de masă pentru vânzarea câtorva alimente deținuților. De aceea, de îndată ce se deschide curtea pentru prizonieri, se duc toți să se îmbulzească în jurul acelei lespezi de piatră cu bunătățile pentru pușcăriași: rachiu, rom etc.

Primele două arcade din partea aceasta a curții care e față în față cu galeria bizantină, singura urmă a eleganței palatului lui Ludovic, sunt

ocupate de către un vorbitor unde se consfătuiesc avocații și acuzații, și unde prizonierii ajung printr-un fel de gang înfricoșător, alcătuit dintr-o dublă trecere printre gratii. uriașe, toate cuprinse în cadrul celei de a treia arcade. Acest dublu drum seamănă cu străzile acelea alcătuite, pentru o clipă, la intrarea teatrelor, de niște bariere pentru a împiedica mulțimea să dea năvală la marile succese. Vorbitorul acela, așezat la capătul uriașei săli a porțiței actuale a Conciergeriei, luminat de niște ferestre mascate cu obloane oblice, a fost de curând pus în contact cu lumina zilei prin niște geamlâcuri în partea porțiței, astfel încât să poată fi supravegheați, avocații care stau de vorbă cu clienții lor. Inovația aceasta a fost impusă de ispitele prea mari la care-i supuneau niște femei frumoase pe apărătorii lor. Unde să se mai oprească și morala?... Precauțiile acestea seamănă cu anumite chestionare pentru pregătirea spovedaniei, pe care, citindu-le, o minte neprihănită se depravează aflând niște scârnăvii necunoscute. În vorbitorul acela au de asemenea loc întâlnirile cu rudele și prietenii cărora poliția le îngăduie să-i vadă pe prizonieri, fie preveniți, fie acuzați.

Acuma se va înțelege, cred, ce înseamnă curtea pentru cei două sute de pușcăriași ai Conciergeriei; e grădina lor, e grădina fără pământ, fără flori, pe scurt o curte de închisoare! Anexele vorbitorului și ale lespezii lui Ludovic cel Sfânt, pe care se vând alimentele și băuturile îngăduite de autorități, alcătuiesc singura cale cu puțință pentru a lua legătura cu lumea din afară.

Clipele petrecute în curte sunt singurele în timpul cărora pușcăriașul se află la aer și în tovărășie omenească; totuși, în celelalte închisori, deținuții sunt adunați în ateliere, dar, la Conciergerie, nu poți să te dedai la nicio îndeletnicire, decât dacă ești închis la pistolă. Acolo de altfel, drama de la Curtea cu juri

preocupă toate mințile, fiindcă nu ajungi în locul acela decât pentru ca să ți se instruiască procesul sau să fii judecat. Curtea aceea înfățișează o priveliște îngrozitoare. Nu ți-o poți închipui, trebuie s-o vezi sau s-o fi văzut-o.

În primul rând, vreo sută de acuzați sau de preveniți, adunați pe un loc de patruzeci de metri pe treizeci, nu constituie elita societății. Ticăloșii aceștia, dintre care cei mai mulți se trag din clasele cele mai de jos, sunt prost îmbrăcați; fețele le sunt mârșave sau oribile. Un nelegiuit venit din straturile de sus ale societății e o excepție, din fericire destul de rară. Furtul de bani publici, falsul sau falimentul fraudulos, singurele fărâdelegi care pot să-i aducă acolo pe *oamenii bine*, se bucură de altfel de privilegiul de a sta la pistolă și atunci acuzatul nu iese aproape niciodată din celulă.

Locul acela de preumblare, încadrat între niște ziduri înnegrite, frumoase și înspăimântătoare, de o colonadă împărțită în celule, de o fortificație înspre partea cheiului, de celulele zăbrelite ale pistolelor la miazănoapte, păzit de gardieni atenți, ocupat de către o turmă de nelegiuiți netrebnici și lipsiți de încredere unii față de ceilalți, la prima vedere te întristează. Dar curând te apucă groaza când ajuns acolo, te vezi centrul tuturor acelor priviri pline de ură, de curiozitate, de disperare, și în. față unor asemenea ființe decăzute! Lipsește bucuria! Totul e întunecat, și locurile, și oamenii. Totul e mut, și zidurile și conștiințele, totul e primejdie pentru nefericiții aceia. În afara cazurilor de prietenie, sinistră ca și ocna al cărei produs este, ei nu îndrăznesc să se încreadă unii în alții. Poliția care planează asupra lor otrăvește aerul pe care-l respiră și corupe totul, până și strângerea de mână a doi vinovați care se cunosc îndeaproape. Un nelegiuit care-și întâlnește acolo cel mai bun tovarăș, nu știe dacă acesta nu s-a pocăit, dacă n-a și mărturisit ceva ca să-și scape viața. Această lipsă de siguranță, această frică de *turnător* strică

libertatea, și așa destul de mincinoasă, din închisoare. În jargonul pușcăriei, *turnătorul* e un spion care pare a fi sub amenințarea unei grave acuzații și a cărui îndemânare proverbială constă în a se face socotit drept prieten. Cuvântul prieten înseamnă un hoț emerit, un hoț în toată puterea cuvântului și care de multă vreme a isprăvit-o cu societatea, vrea să rămână hoț toată viața și stăruie în respectarea legilor hoțеști, *orice s-ar întâmpla*.

Crima și nebunia au anumite asemănări. Când vezi pușcăriașii în curtea Conciergeriei sau nebunii în grădina unui spital de boli nervoase e cam același lucru. Și unii și ceilalți se preumblă ferindu-se să se întâlnească, și își azvârl priviri cel puțin ciudate, sau de-a dreptul feroase, după cum sunt gândurile lor din clipa aceea, niciodată veseli, și nici serioși. Căci se cunosc sau se tem unii de alții. Așteptând să fie condamnați, suferind de remușcări sau de strângeri de inimă, cei ce se preumblă prin curtea pușcăriei au din pricina aceasta înfățișarea neliniștită și rătăcită a nebunilor. Numai criminalii înrăiți au o siguranță care seamănă cu liniștea unei vieți cinstitute și cu sinceritatea unei conștiințe curate.

Deoarece oamenii din clasele de mijloc nu ajung acolo decât în chip de excepție, iar celor care ajung acolo, în urma vreunei fărădelegi, le e rușine și rămân în celule, mușteriii obișnuiți ai curții sunt îndeobște îmbrăcați ca oamenii de rând. Cel mai des întâlnite sunt bluza de pânză și haina de catifea grosolană. Straietele acestea proaste sau murdare, potrivite cu fețele vulgare sau sinistre, cu apucăturile brutale, totuși îmblânzite întrucâtva de cugetările triste de care sunt cuprinși pușcăriașii, totul, până și tăcerea locului acestuia, umple de groază și de dezgust pe rarii vizitatori cărora protecții înalte le-au procurat privilegiul, foarte cu zgârcenie acordat, de a studia Conciergeria.

Tot așa cum vederea unui cabinet de anatomie, unde bolile rușinoase sunt reprezentate prin figuri

de ceară, îl face cast pe tânărul dus acolo și-i inspiră iubire sfântă și nobilă, tot așa vederea Conciergeriei și a curții ei, populată cu oaspeții aceia hărăziți ocnei, ghilotinei, vreunei pedepse infamante, inspiră teamă de justiția omenească celor care ar fi în stare să nu se teama de justiția dumnezeiască al cărei glas vorbește atât de tare în conștiință; și ies de acolo cinstiți pentru multă vreme.

Cei care se preumblau în curte, când apăru Jacques Collin, urmau să joace un rol într-o scenă hotărâtoare din viața lui Înșală-Moartea, astfel că nu e fără rost să zugrăvim câteva dintre cele mai de seamă figuri ale acestei cumplite adunări.

Acolo, ca pretutindeni unde sunt oameni strânși la un loc, acolo, ca și într-un internat, domnesc forța fizică și forța morală. Acolo, prin urmare, ca și la ocnă, aristocrația o constituie ucigașii. Cel a cărui viața e în joc trece înaintea celorlalți. După cum ne putem închipui, curtea e o școală de drept penal. Se dau în ea lecții mult mai bune decât în piața Panteonului^[160]. Gluma periodică constă în a imita drama de la Curtea cu juri, în a numi un președinte, un juriu, un procuror, un avocat și a judeca procesul. Această comicărie îngrozitoare se joacă mai totdeauna cu prilejul crimelor celebre. În vremea aceea, un mare proces de omor era pe ordinea de zi a Curții cu juri, oribila ucidere a domnului și doamnei Crottat, foști fermieri, tată și mamă a notarului Crottat, și care țineau la ei acasă, așa cum s-a dovedit cu prilejul nefericitei întâmplări, opt sute de mii de franci în aur. Unul dintre făptașii acestei îndoite omucideri era faimosul Dannepont, zis La Pouraille, ocnăș liberat care de cinci ani scăpase de cele mai aprige urmărituri ale poliției, cu ajutorul a vreo șase-șapte nume false. Acesta se travestea cu atâta măiestrie, încât făcuse doi ani de pușcărie sub numele de Delsouq, unul dintre învățăceii săi, hoț vestit care niciodată nu trecea în fărădelegile sale nivelul

tribunalului corecțional. De când ieșise de la ocnă, La Pouraille săvârșise trei omoruri. Nu mai încăpea îndoială că avea să fie condamnat la moarte, iar lucrul acesta, nu mai puțin decât bogăția de care era bănuț, îl făceau pe acuzat să fie admirat și temut de către pușcăriăș; căci nu se găsisse o lescaie din banii furați și acuma, în ciuda evenimentelor din iulie 1830, ne putem aminti spaima pe care o stârni în Paris lovitura aceea îndrăzneată ce putea fi asemuită, ca importanță, cu furtul medaliilor din Biblioteca națională^[161], căci tendința nefericită a vremii noastre de a exprima totul în cifre, îl face pe un om cu atât mai senzațional, cu cât suma furată e mai mare.

La Pouraille, omuleț uscat și costeliv, cu mutră de nevăstuică, în vârstă de patruzeci și cinci de ani, una dintre celebritățile celor trei ocne unde fusese pe rând, de la vârsta de nouăsprezece ani, îl cunoștea bine de tot pe Jacques Collin și se va vedea cum și de ce. Mutați din închisoarea La Force, în Conciergerie, de douăzeci și patru de ore, împreună cu La Pouraille, alți doi ocnași recunoscuseră pe loc, și făcuseră să fie recunoscută și de către ceilalți care se aflau în curte, imperiul sinistru al lui La Pouraille, *edec* sortit ghilotinei. Unul dintre ocnașii aceștia, un liberat numit Selerier, zis Auvergnatul, zis nea Ralleau, zis Păcăliciul, și căruia, în societatea numită la ocnă *grangurii*, i se spunea Firișor-de-Mătase, poreclă datorită îndemânării cu care scăpa de riscurile meseriei, era unul dintre vechii complici de încredere ai lui Înșală-Moartea.

Înșală-Moartea îl bănuia în așa măsură pe Firișor-de-mătase că joacă pe două tablouri, că e în același timp în consiliile grangurilor și plătit de poliție, încât fusese sigur că lui îi datorează arestarea sa în casa Vauquer în 1819. Sclérrier, pe care îl vom numi Firișor-de-Mătase, după cum Dannepont se va numi La Pouraille, era implicat în furturi calificate, dar fără cea mai mica vărsare de

sânge, furturi care trebuiau să-l vâre iarăși în ocna pentru cel puțin douăzeci de ani. Celălalt ocnaș, pe care-l chema Riganson, alcătuia cu țiitoarea sa, pe care-o chema Petica, una dintre cele mai temute căsnicii din lumea grangurilor. Riganson, certat cu justiția de la vârsta cea mai fragedă, era poreclit Peticul. Peticul era bărbatul Peticii, căci nu există nimic sfânt pentru granguri. Sălbaticii aceștia nu respectau nici legea, nici religia, nimic, nici măcar științele naturale, a căror sacră nomenclatură e, cum se vede, luată de ei în bătaie de joc.

E nevoie aici de o digresiune. Căci intrarea lui Jacques Collin în curte, ivirea sa în mijlocul celor ce-l dușmăneau, atât de bine pusă la cale de Bibi-Lupin și de judele de instrucție, scenele curioase care aveau să urmeze, totul ar fi de neînțeles și inadmisibil fără câteva lămuriri cu privire la lumea hoților și ocnelor, la legile și moravurile ei, și mai ales cu privire la limba ei, a cărei poezie hâdă e neapărat trebuincioasă în această parte a povestirii. Prin urmare, înainte de toate, câteva cuvinte despre limba cartofoilor, trișorilor, pungașilor, hoților și ucigașilor, căreia i se zice argou și pe care libertatea a întrebuințat-o cu atâta succes în vremea din urmă, încât multe cuvinte ale acestui straniu vocabular au purces de pe buzele trandafirii ale tinerelor femei, a răsunat în palate și a înveselit capetele încoronate dintre care nu numai unul singur a mărturisit că a fost *dus*! Să spunem aici, poate spre mirarea multora, că nu e limbă mai strașnică, mai colorată decât limba acestei lumi subpământene, care, de la primul imperiu ce a existat pe lume și a avut o capitală, colcăie în pivnițe, în cloace, *la al treilea etaj de sub scena societății*, ca să luăm din arta dramatică o expresie vie și izbitoare. Oare lumea nu-i ea un teatru? Al treilea etaj de sub scenă e pivnița cea mai de jos, instalată sub scena Operei și în care sunt ascunse mașinariile, mașiniștii, rampa, aparițiile, diavoli vineți pe care-i varsă iadul etc.

Fiecare cuvânt al acestei limbi e o imagine brutală, ingenioasă sau cumplită! Pantalonii se numesc *burlan*; nu mai e nevoie de explicații. În argou nu dormi, ci *soilești*. Luați aminte cu câtă energie exprimă verbul acesta somnul caracteristic jivinei fugărite, obosite, bănuitoare care se cheamă hoțul și care, de îndată ce e în siguranță, cade și se rostogolește în prăpastia unui somn adânc, și de care are nevoie, sub aripile puternice ale bănuielii ce planează neconținut asupra-i. Groaznic somn, asemeni cu al sălbăticiunii care doarme, sforăie și totuși veghează cu urechile *căptușite cât pândă!*

În limbajul acesta, totul e sălbatic. Silabele, care încep sau încheie cuvintele, sunt aspre și uimesc prin ciudățenie. O femeie e o *gagică*. Și ce poezie! Paiul e *pană de câmp*. Cuvintele: miezul nopții sunt înlocuite cu: *ceasul e limbă pe limbă!* Nu vă înfiorați, auzind asta! *Să lingi un ogeac* înseamnă să furi ce se află într-o odaie. Ce mai rămâne din expresia a te culca, comparată cu *a pune bila pe cinci*, ce vioiciune de imagini! *A hali* înseamnă a mânca, așa cum mănâncă oamenii urmăriți!

De altfel, argoul nu se oprește, umblă pe urmele civilizației, o ajunge din urmă, se îmbogățește cu expresii noi la fiecare invenție nouă. Cartoful, introdus în Franța și lansat de Ludovic al XVI-lea și Parmentier^[162] e de îndată salutat de argou drept *portocala porcilor*. Se inventează bancnotele, ocele le botează *cearșafuri garatate*, după numele lui Garat, casierul care le iscălea. *Cearșaful!* Nu auziți foșnetul hârtiei de mătase? Bancnota de o mie de franci e un *cearșaf*, hârtia de cinci sute o *bătrână*. Așteptați-vă să-i vedeți pe ocnași botezând hârtiile de o sută sau de două sute de franci cu alte nume ciudate.

În 1790, doctorul Guillotin inventează, în interesul omenirii, mașinăria expeditivă care rezolvă toate problemele ridicate de pedeapsa cu moartea. De îndată ocnașii, foști vâslași la galere, cercetează această mașină aflată pe granița

monarhistă a vechiului regim și pe frontiera justiției noi, și deodată o botează *Mănăstirea Urcă-n Silă!* Studiază unghiul pe care-l descrie lama de oțel și găsesc, pentru a-i zugrăvi mișcarea, verbul *a cosi!* Când te mai gândești că ocna se mai cheamă și *pârnaie*.

Într-adevăr cei care se ocupă cu lingvistica trebuie să admire crearea acestor vocabule hâde, cum ar zice Charles Nodier.^[163]

Să recunoaștem de altfel vechimea argoului! A zecea parte din cuvintele lui vin din limba romanică a evului mediu. Alta zecime, din bătrână limbă piperată a lui Rabelais. Unele cuvinte se trag din limba veacurilor al XIV-lea și al XV-lea. Cel puțin o sută de cuvinte din argou vin din limba lui Panurge, care în opera rabelais-iană simbolizează poporul, căci numele acesta e alcătuit din două cuvinte grecești care înseamnă: cel ce face toate. Știința schimbă faza civilizației prin calea ferată, argoul o botează.

Numele capului, când mai e pe umeri, *sorbona*^[164], arată cât de îndepărtată e obârșia acestei limbi despre care e vorba în cei mai vechi romancieri, ca în Cervantes, în nuvelierii italieni și Aretino. Din vremuri străvechi, într-adevăr, prostituata, eroină a atâtor romane de pe vremuri, a fost protectoarea, tovarășa și mângâierea pungașului, hoțomanului, șuțului, borfașului, foițarului, pezevenghiului.

Prostituția și furtul sunt două proteste vii, bărbătească și femeiască, a stării naturale împotriva stării sociale. Hoțul nu pune în discuție proprietatea, moștenirea, garanțiile sociale: le calcă și gata. Pentru el, furtul înseamnă să-și recapete ce-i al lui. El nu discută căsătoria, nu învinuiește, nu cere, în utopii tipărite, acel consimțământ reciproc, acea potrivire a sufletelor cu neputință de generalizat. Se împerechează cu o violență ale cărei verigi sunt neconținut strânse de ciocanul nevoii. Inovatorii moderni scriu teorii

încurcate, cețoase și încleiate sau romane filantropice; dar hoțul face practică! E limpede ca un fapt, logic ca un pumn în obraz. Și ce stil are!...

Altă observație! Lumea prostituatelor, a hoților și a ucigașilor, ocnele și pușcăriile cuprind o populație de vreo șaiszeci până la optzeci de mii de inși, bărbați și femei. Lumea asta nu poate fi dată la o parte când vrem să zugrăvim moravurile noastre și să reproducem întocmai starea noastră socială. Justiția, jandarmeria și poliția au un număr de slujbași aproape corespunzător, nu e oare ciudat? Acest antagonism de oameni care se caută unii pe alții și se feresc unii de alții alcătuiește un duel imens, prin excelență dramatic și pe care l-am schițat în *Studiul* de față. Într-o privință, hoția sau meseria de femeie de strada seamănă cu teatrul, poliția, preoția sau jandarmeria. În aceste șase condiții insul capătă o pecete care nu se mai șterge. Nu mai poate fi decât ceea ce este. Întipărirea harului preoțesc e neclintită ca și aceea a tagmei ostășești. La fel stau lucrurile și cu celelalte îndeletniciri care alcătuiesc opoziții puternice, elemente contrarii în sinul civilizației. Aceste semnalmente puternice, colorate, stranii, fisticchii fac femeia de stradă și pungașul, ucigașul și ocnașul liberat atât de ușor de recunoscut, încât pentru dușmanii lor, spionul și jandarmul, sunt ceea ce e pentru vânător vânatul. Au apucături, teluri de a fi, o nuanță a pielii, priviri, o culoare, un miros, în sfârșit niște „însușiri” ce nu pot da greș. De acolo vine știința adâncă a travestirii la celebritățile ocnei.

Încă un cuvânt despre alcătuirea lumii acesteia din care suprimarea pecetii cu fierul roșu, îmblânzirea penalităților și neroada blândețe a juriului dau frâu liber unor grave amenințări, într-adevăr, peste douăzeci de ani Parisul va fi asediat de o armată de patruzeci de mii de ocnași liberați. Departamentul Senei și cei un milion cinci sute de mii de locuitori ai săi fiind singurul punct al

Franței unde nefericiții aceștia se pot ascunde, Parisul e pentru ei ceea ce e pentru fiarele sălbatice pădurea virgină.

Grangurii, care sunt pentru lumea pungașilor cartierul Saint-Germain, aristocrația ei, se adunaseră în 1816, în urma păcii care-i făcea pe mulți să se întrebe din ce vor trăi, într-o asociație zisă a *Marii găști*, unde se strânseseră cei mai faimoși capi de bandă și câțiva inși îndrăzneți care n-aveau pe vremea aceea niciun mijloc de existență. Cuvântul acesta de *gașcă* însemnează totodată frați, prieteni, camaraderie. Toți hoții, ocnașii, întemnițații sunt *gașcari*. Dar, *Marea gașcă*, floare a *grangurilor*, a fost vreme de douăzeci și ceva de ani Curtea de casație, Universitatea și Camera pairilor pentru poporul acesta scos în afara legii. *Marii gașcari* aveau fiecare o avere personală, capitaluri comune și apucături aparte. Ei își dădeau ajutor și sprijin la nevoie, se cunoșteau între ei. Fiind de altminteri mai presus de vicleniile și ispitele poliției, aveau constituția lor, parolele lor.

Acești lorzi ai ocnei alcătuiseră din 1815 până în 1819 faimoasa societate a celor *Zece mii*, astfel numită după înțelegerea lor, în virtutea căreia membrii nu puteau niciodată să se apuce de o lovitură unde erau de câștigat mai puțin de zece mii de franci. Chiar în clipa aceea, în 1829 și 1830, se publicau memorii în care forțele acestei societăți și numele membrilor ei erau date în vileag de una dintre celebritățile poliției judiciare. În aceste memorii, vedeai cu spaima o armată întreagă de oameni capabili, și bărbați și femei; dar atât de înfricoșătoare, atât de destoinică, așa de adesea norocoasă, încât niște pungași ca Lévy, Pastourel, Collonge, Chimaux, în vârstă de cincizeci și șaiszeci de ani, erau semnați ca aflându-se în luptă cu societatea încă din copilărie!... Câtă neputință a justiției mărturisește existența unor răufăcători atât de bătrâni!

Jacques Collin era casierul nu numai al societății celor *Zece mii*, ci și al *Marii găști*, eroii ocnei. După câte spun autoritățile competente, ocnele au avut totdeauna capitaluri. Ciudățenia aceasta e de înțeles. Nicio sumă furată nu mai poate fi găsită, afară de cazurile ciudate. Condamnații, care nu pot să ia nimic cu ei în ocnă, sunt siliți să-și încredințeze fondurile unor oameni de încredere și capabili, așa cum în societate îți încredințezi averea unei bănci.

La început, Bibi-Lupin, de zece ani șef al poliției de siguranță, făcuse parte din aristocrația *Marii găști*. Trădase în urma unei vanități jignite; tot mereu i se preferase inteligența strălucită și puterea extraordinară a lui Înșeala-Moartea. De acolo venea îndârjirea constantă a acestui faimos șef al poliției de siguranță împotriva lui Jacques Collin. De acolo proveneau și anumite compromisuri dintre Bibi-Lupin și foștii sai tovarăși, compromisuri care începeau să le dea de gândit magistraților.

Prin urmare în dorința-i de răzbunare căreia judecătorul de instrucție îi dăduse frâu liber fiindcă era nevoie să se stabilească identitatea lui Jacques Collin, șeful poliției de siguranță își alesese foarte iscusit ajutorii, asmuțind asupra falsului spaniol pe La Pouraille, pe Firicel-de-Mătase și pe Peticul, căci La Pouraille, ca și Firicel-de-Mătase făceau parte din cei *Zece mii*, iar Peticul era un *mare gășcar*.

Petica, temuta gagică a Peticului, care scăpase pentru moment din orice investigație a poliției datorita travestirilor ei în femeie din lumea mare, era în libertate. Femeia aceasta care știa de minune să facă pe marchiza, pe baroana și pe contesa, are trăsură și slugi. Acest soi de Jacques Collin în fuste, e singura femeie ce poate fi asemuită Asiei, brațul drept al lui Jacques Collin. Fiecare erou al ocnei e într-adevăr însoțit de o femeie devotată. Analele judiciare și cronica secretă a Palatului de

justiție ne învață că nicio patimă de femeie cinstită, n; ci măcar aceea a unei femei bisericose pentru duhovnicul ei, nimic nu întrece devotamentul țiitoarei ce împărtășește primejdiile prin care trec marii răufăcători.

La oamenii aceștia, motivul inițial al faptelor lor cutezătoare și al omuciderilor ce făptuiesc e aproape totdeauna patima. Iubirea fără frâu care-i târăște, fiziologic, cum spun medicii, către femeie, irosește toate forțele morale și fizice ale acestor oameni energici. De acolo vine trândăvia care le mistuie zilele; căci excesele amoroase cer și odihnă. și mese care să le refacă forțele. De acolo, ura față de orice fel de muncă și care îi silește pe acești oameni să recurgă la mijloace de a câștiga bani fără întârziere. Totuși, nevoia de a trăi și de a trăi bine, de la început atât de turbată, e nimica toată față de dărnicia inspirată de către o femeie ușoară, căreia acești generoși Medori^[165] vor să-i dea giuvaeruri și rochii și căreia, totdeauna mândăcioasă, îi place să mănânce bine. Femeia vrea un șal, ibovnicul îl fură, iar dânsa vede în asta o dovadă de dragoste! Astfel se ajunge la furt care, dacă vrem să cercetăm inima omenească la lupă, se recunoaște ca un simțământ aproape firesc la om. Furtul duce la omor, iar omorul îl poartă pe ibovnic din treaptă-n treaptă până la ghilotină.

Dragostea fizică și detracată a unor asemenea oameni ar fi prin urmare, dacă îi credem pe medici, la obârșia a șapte fărădelegi din zece. De altminteri dovada acestui lucru se găsește totdeauna izbitoare, pipăibilă, la autopsia ghilotinaților. Fapt pentru care acești amanți monstruoși, spaima societății, pot fi siguri că vor fi adorați de iubitele lor. Femeile acestea devotate, credincioase, ghemuite la poarta pușcăriilor, mereu preocupate cu deșurarea vicleniilor instrucției, paznice incoruptibile ale celor mai groaznice taine, fac ca atâtea procese să fie întunecoase, de neînțeles. În asta stă puterea și de asemenea

slăbiciunea răufăcătorului. În limbajul femeilor ușoare, *să fii cinstită* înseamnă să nu calci niciuna dintre legile acestei legături, să-ți dai toți banii bărbatului intrat la *pârnaie*, să ai grijă să-i fie bine, să-i fii credincioasă în toate sensurile, să încerci orice pentru dânsul. Cea mai cumplită insultă, pe care o prostituată poate s-o arunce în obrazul terfelit al altei prostituate, este să o învinuiască de necredință față de ibovnicul aflat la *gros*. O prostituată, în aceste împrejurări, e socotită o femeie fără inimă!...

Cum se va vedea, La Pouraille iubea cu patimă o femeie. Firișor-de-Mătase, filosof egoist, care fura ca să-și facă o situație, semăna mult cu Paccard, omul lui Jacques Collin, fugit cu Prudence Servien și stăpâni amândoi pe șapte sute cincizeci de mii de franci. Firicel-de-Mătase n-avea nicio legătură, disprețuia femeile și nu se iubea decât pe sine. Cât despre Peticul, așa cum se știe în momentul de față, își trăgea porecla de pe urma legăturii sale cu Petica. Dar, aceste trei celebrități ale lumii interlope aveau socoteli de cerut lui Jacques Collin, socoteli destul de greu de lămurit.

Numai casierul știa câți asociați mai trăiau și câtă avere avea fiecare. Pe mortalitatea caracteristică acționarilor săi se bazase Înșală-Moartea în clipa în care se hotărâse să *hăpăie* loveaua în folosul lui Lucien. Sustrăgându-se supravegherii tovarășilor săi și a poliției vreme de nouă ani, Jacques Collin putea fi aproape sigur că va moșteni, potrivit pactului *Marii găști* pe două treimi din depunători. De altminteri, nu putea oare să pretindă că a făcut plăți *gășcarilor cosiți* de ghilotină? În sfârșit, niciun control nu atingea această căpetenie a *Marii găști*. Ceilalți aveau în el o încredere absolută, vrând-nevrând, căci viața de fiară sălbatică pe care o duc ocnașii presupune între oamenii de soi ai acestei lumi feroce cea mai mare băgare de seamă. Din cei trei sute de mii de

franci pe care-i risipise, Jacques Collin putea să scape plătind vreo sută de mii de franci. În clipa aceea, după cum se vede, La Pouraille, unul dintre creditorii lui Jacques Collin, nu mai avea decât nouăzeci de zile de trăit. Deținând o sumă fără îndoială mult mai mare decât cea pe care i-o păstra șeful său, La Pouraille trebuie să fi fost de altminteri destul de înțeleghător.

Unul dintre semnalmentele care nu dau greș și după care directorii de închisoare și agenții lor, poliția și ajutoarele ei și chiar și magistrații instructori recunosc recidiviștii, adică pe cei care au mâncat ciorba de fasole a închisorii, e faptul că sunt obișnuiți cu închisoarea, îi cunosc în chip firesc obiceiurile, sunt ca la ei acasă, nu se miră de nimic.

De aceea Jacques Collin, ferindu-se de sine însuși, jucase până atunci de minune rolul său de nevinovat și de străin, atât la închisoarea La Force, cât și la Conciergerie. Dar zdrobit de durere, nimic de faptul că murise de două ori, căci în noaptea aceea îngrozitoare murise de două ori, redeveni Jacques Collin. Paznicul rămase uimit că nu trebuie să-i spună preotului spaniol pe unde se ajungea în curte. Acest actor atât de desăvârșit își uitase rolul și coborî prin scara în spirală din turnul Bonbec ca un vechi mușteriu al Conciergeriei.

„Bibi-Lupin are dreptate, își spuse în sine paznicul, e recidivist, e Jacques Collin.” În clipa când Înșală-Moartea se arată în rama pe care o alcătuia ușa turnulețului, pușcăriașii, care-și isprăviseră cumpărăturile la masa de piatră zisă a lui Ludovic cel Sfânt, se risipeau prin curte, totdeauna prea strâmtă pentru ei; noul deținut fu deci zărit de către toți în același timp, cu atât mai iute cu cât nimic nu se poate asemui cu precizia privirii pușcăriașilor, ce stau toți în curte ca un paing în mijlocul casei sale. Comparația aceasta e matematic exactă, căci ochiul fiind oprit din toate părțile de către ziduri înalte și negre, deținutul

vede totdeauna, chiar dacă nu se uită anume, ușa prin care intra paznicii, ferestrele vorbitorului și ale scării din turnul Bonbec, singurele ieșiri ale curții. În adâncă izolare în care se află acuzatul, totul e pentru el ceva deosebit, îl preocupă orice; plictiseala lui, asemănătoare cu a tigrului cafe stă în cușca în Jardin des plantes, îi înzecește puterea de observație. Nu e lipsit de importanță să atragem atenția asupra faptului că Jacques Collin, îmbrăcat ca un cleric care nu se consideră obligat să poarte reverenda, purta pantaloni negri, ciorapi negri, pantofi cu cataramă de argint, o vestă neagră și un anumit soi de redingotă de un cafeniu închis, a cărei croială trădează preotul, orice-ar face el, mai ales când aceste semnalmente sunt întregite de tunsoarea caracteristică a părului. Jacques Collin purta o perucă peste măsură de preoțească și de un firesc rafinat.

— Ei, ei, îi zise La Pouraille Peticului, semn rău! Un popă! Cum o fi ajuns un popă aici?

— E un *iordan* de-al lor, un *musăr* de model nou, răspunse Firicel-de-Mătase, vreun *curcan* travestit care vine să-și facă meseria.

Jandarmul are în jargon mai multe nume: când îl urmărește pe pungaș e *sticlete*; când îl păzește, e *curcan*; când îl duce la eșafod e *cavalerul ghilotinei*.

Ca să isprăvim tabloul curții, poate că e nevoie să zugrăvim în câteva cuvinte pe ceilalți doi mari *gășcari*, Sélérîer, zis Auvergnatul, zis nea Ralleau, zis Păcăliciul și, în sfârșit, Firișor-de-Mătase, care avea treizeci de nume și tot atâtea legitimații și care nu va fi pomenit decât cu această poreclă, singura ce i se dădea în lumea *grangurilor*. Acest filosof profund, care vedea în falsul preot un jandarm, era un găligan de cinci picioare și patru toii ai cărui mușchi făceau niște gogoloaie ciudate. Sub o țeastă uriașă, îi licăreau niște ochișori acoperiți, ca ai păsărilor de pradă, cu niște pleoape cenușii, mate și dure. La prima vedere, prin

lățimea laicilor desenate puternic și reliefate, semăna cu un lup; dar tot ce implica această asemănare, în materie de cruzime sau chiar de ferocitate era cumpănit de viclenia și vioiciunea trăsăturilor sale, deși erau brăzdate cu urme de vărsat. Marginea fiecărei zbârcituri, tăiată scurt, era parcă plină de inteligență. Se citeau în ea tot atâtea cuvinte batjocoritoare. Viața răufăcătorilor, care presupune foamea și setea, nopțile petrecute pe cheiuri, pe margini de râu, pe sub poduri și pe străzi, orgiile cu băuturi tari cu care se sărbătoresc triumfurile, trăsesse peste obrazul acesta parcă un strat de lac. La treizeci de pași, dacă Firicel-de-Mătase s-ar fi arătat așa cum era, un agent de poliție sau un jandarm și-ar fi recunoscut vânatul. Dar rivaliza cu Jacques Collin în arta de a se grima și de a se costuma. În clipa aceea, Firișor-de-Mătase, neglijent ca marii actori care nu-și îngrijesc ținuta decât pe scenă, purta un fel de jachetă de vânătoare ai cărei nasturi lipseau și ale cărei butoniere destrămate lăsau să se vadă albul căptușelii, niște papuci proști, verzi, pantaloni de pânză care ajunseseră cenușii, iar pe cap o șapcă fără cozoroc, din care ieșeau colțurile unei basmale de bărbier, mototolită și murdară.

Lângă Firișor-de-Mătase, Peticul alcătuia un contrast desăvârșit. Acest pungaș vestit, mic de stat, gros și gras, vioi, cu fața lividă, cu ochii negri duși în fundul capului, îmbrăcat e. i un bucătar, înfipt pe picioare foarte strâmbe, te îngrozea cu fața lui pe care domneau toate simptomele unei tiri de animal carnivor.

Firișor-de-Mătase și Peticul îi făceau curte lui La Pouraille care nu mai avea nicio speranță. Ucigașul recidivist știa că în mai puțin de patru luni avea să fie judecat, condamnat și executat. De aceea Firișor-de-Mătase și Peticul, prieteni ai lui La Pouraille, nu îi spuneau altfel decât *Starețul*, adică *stareț al mănăstirii Urcă-n Silă*. E ușor de bănuț de ce îl lingușeau Firișor-de-Mătase și

Peticul pe La Pouraille. La Pouraille îngropase două sute cincizeci de mii de franci aur, partea sa din prada găsită la soții Crottat, cum spunea actul de acuzare. Ce strașnică moștenire de lăsat la doi ortaci, deși cei doi ocași trebuiau să se întoarcă peste câteva zile la ocnă. Peticul și Firișor-de-Mătase urmau să fie condamnați pentru furt cu circumstanțe agravante la cincisprezece ani de închisoare, care se vor adăuga la cei zece ani ai unei condamnări precedente, pe care-și îngăduiseră să-i întrerupă. De aceea, deși aveau de făcut unul douăzeci și doi și celălalt douăzeci și șase de ani muncă silnică, sperau amândoi să scape și să găsească grămada de aur a lui La Pouraille. Dar asociatul celor *Zece mii* își păzea taina, i se părea că n-are rost s-o dea în vileag câtă vreme nu fusese condamnat. Făcând parte din cea mai înaltă aristocrație a ocnei, nu spusese nimic despre complicități săi, era cunoscut ca om de caracter; domnul Popinot, judecătorul de instrucție al acelei crime îngrozitoare, nu scosese nimic de la el.

Acest triumvirat cumplit stătea în capul curții, adică sub pistole. Firișor-de-Mătase încheia o lecție dată unui tânăr care era la prima lovitură și care, sigur că va fi condamnat la zece ani de muncă silnică, se informa cu privire la diferitele pârni.

— Ei, puștiule, îl dăscălea Firișor-de-Mătase în clipa când se ivi Jacques Collin, iată ce deosebire este între Brest, Toulon și Rochefort.

— Ia zi, bătrâne, spuse tânărul, curios ca un învățăcel.

Acuzatul acesta, un băiat de familie bună, învinuit de fals, coborâse din pistola vecină cu a lui Lucien.

— Ascultă, fiule, urmă Firișor-de-Mătase, la Brest poți fi sigur că pescuiești fasole când vâri a treia oară lingura în hârdău, la Toulon găsești fasolea la a cincea oară, iar la Rochefort nu găsești niciodată decât dacă ești *edec*.

Acestea fiind spuse, profundul filosof îi ajunse pe La Pouraille și Peticul, care, foarte curioși să știe ce e cu popa, începură să coboare de-a lungul curții, în vreme ce Jacques Collin, nimic de durere, o urca în sens invers. Înșală-Moartea, stăpânit de cugetări cumplite, cugetările unui împărat detronat, nu-și dădea seama că e privit de toți, supus atenției tuturor și umbla încet, uitându-se la fereastra fatală de care se spânzurase Lucien de Rubempré. Niciunul dintre pușcăriași nu știa de această întâmplare, căci vecinul lui Lucien, tânărul falsificator, nu spusese nimic, din motive pe care le vom afla îndată. Cei trei *gașcari* se așezară așa încât să-i taie calea preotului.

— Nu e popă, îi zise Firișor-de-Mătase lui La Pouraille, e *edec vechi*. Ia te uită *cum trage la dreapta!*

Trebuie să explicăm aici, căci nu toți cititorii au avut ideea să viziteze o pușcărie, că fiecare ocaș e legat cu altul (totdeauna unul bătrân cu unul tânăr) cu un lanț. Greutatea lanțului acesta nituit de un inel deasupra gleznei, e așa de mare, încât într-un an de zile îl face pe ocaș să capete pentru toată viața un defect de mers. Silit să pună într-un picior mai multă forță decât în celălalt ca să-și tragă *brățara*, așa cum i se spune la ocnă acestei bucăți de fier, condamnatul capătă, fără să se poată dezbara de ea, obișnuința acestei sforțări. Mai târziu, când nu-și mai trage lanțul, se întâmplă cu această cătușă ca și cu picioarele tăiate care-l dor și mai departe pe amputat; ocașul își simte mereu veriga, nu mai poate scăpa niciodată de acest tic al mersului. În limbajul poliției, *trage la dreapta*. Semnul acesta cunoscut de ocași între dâșii, ca și de agenții de poliție, dacă nu ajută la recunoașterea unui ocaș, cel puțin o întregește.

La Înșală-Moartea, evadat de opt ani, mișcarea aceasta slăbise mult; dar, în urma cugetării care-l absorbea, umbla cu pași atât de înceți și de solemni, încât oricât de slab îi era viciul de mers,

trebuia să izbească un ochi atât de ager ca al lui La Pouraille. De altminteri, e ușor de înțeles că ocnașii, neconținut împreună la ocnă și neavând de observat decât pe ei înșiși, și-au studiat în așa măsură chipurile, încât cunosc anumite obișnuințe care scapă dușmanilor lor sistematici: spionii, jandarmii și comisarii de poliție. De aceea, faimosul Coignard, locotenent-colonel al legiunii gărzii naționale din departamentul Senei, fu arestat după o anumită tresărire a mușchilor maxilari de la obrazul stâng, recunoscută de către un ocnaș trimis anume la paradă; căci, deși Bibi-Lupin era sigur de acest lucru, poliția nu îndrăznea să creadă că Coignard e una și aceeași persoană cu contele Pontis de Sainte-Hélène.

— E *ștabul* nostru! rosti Firișor-de-Mătase după ce căpătase de la Jacques Collin privirea aceea absentă pe care o aruncă asupra a tot ce-l înconjoară omul cufundat în disperare.

— Da, el e, e Înșală-Moartea, zise Peticul, frecându-și mâinile. Da, statura, spetele, seamănă, el el. Dar ce-a făcut? Parcă nu mai e el.

— A, am înțeles! zise Firișor-de-Mătase. Și-a pus în gând ceva. Vrea să-și vadă *fătălăul* care o să fie executat în curând.

Ca să dăm idee măcar în linii mari despre insul pe care pușcăriașii, temnicerii și paznicii îl numesc un *fătălău*, va fi de ajuns să amintim o vorbă minunată a directorului uneia dintre principalele închisori către răposatul lord Durham, care, în timpul șederii sale la Paris, a vizitat toate închisorile. Lordul, doritor să afle toate detaliile justiției franceze, îl puse chiar pe răposatul Sanson, călăul, să-și monteze mașinăria și ceru să fie executat un vițel viu ca să-și dea seama cum funcționează mașina pe care revoluția franceză a făcut-o celebră.

Directorul, după ce-i arătase toată închisoarea, curțile, atelierele, celulele etc., îi arătă cu degetul un loc și făcu un gest de scârbă.

— N-o duc acolo pe înălțimea-voastră, zise dânsul, căci e cartierul *fătălăilor*...

— *Aoh!* făcu lordul Durham. Și ce înseamnă asta?...

— *My lord*, e al treilea sex.

— O să-l *scurteze* cu un cap pe Théodore! zise La Pouraille. Bun băiat! Ce îndemânatic! Ce înfipt! Ce pierdere pentru societate!

— Da, Théodore Calvi își *morfoleşte* ultima bucată de pâine, zise Peticul. A, ce-or mai *pișa din ochi* gagicile lui, că mureau după el, derbedeul!

— Așadar, iată-te, bătrâne? îi spuse La Pouraille lui Jacques Collin. Și, împreună cu cei doi tovarăși cu care se ținea de braț, îi tăiară calea noului venit.

— Ei, *ștabule*, te-ai făcut popă? adăugă La Pouraille.

— Aud că ne-ai *șutit biștarii*, urmă Peticul amenințător.

— *Pici cu ceva*, bătrâne? întrebă Firicel-de-Mătase.

Aceste trei întrebări porniră ca trei focuri de pistol.

— Nu vă bateți joc de un sărman preot ajuns aici din greșală, răspunse mașinal Jacques Collin, care-i recunoscă de îndată pe cei trei tovarăși.

— E *ciripeana* lui chiar dacă nu seamănă la *muiet* zise La Pouraille, punând mâna pe umărul lui Jacques Collin.

Gestul acesta, înfățișarea celor trei tovarăși ai săi, îl scoaseră năprasnic pe *ștabul* din starea de prostație și-l făcură să-și dea seama de realitate; căci, în noaptea aceea fatală, se rostogolise în luminile nemărginite și spirituale ale simțămintelor, căutând în ele o cale nouă.

— *Nu-l da în bafță pe ștabul!* șopti Jacques Collin cu un glas găunos și amenințător, care semăna cu un mârâit de leu. *Curcanii sunt aici, trebuie luați cu iordane. Fac pe gabărul lor pentru un băiat care a-ngrămădit-o.*

Aceste cuvinte fură rostite cu blândețea duhovnicească a unui preot care încearcă să convertească niște nefericiți și însoțită de o privire cu care Jacques Collin cuprinse toata curtea, îi văzu pe paznici sub arcade și-i arătă batjocoritor celor trei tovarăși ai săi.

— Parcă nu-s destui *musări* aici? *Deschideți obloanele și giniți! Nu mă dați în baftă, să facem șest și luați-mă de popă*, că dacă nu, vă torn, pe voi, pe *gagici* și *loveaua*.

— *Ce, faci șest de noi?* zise Firicel-de-Mătase. Vii să-ți scapi *fătălăul*?

— Théodore! zise Jacques Collin, stăpânindu-și un salt și un răcnet.

Fusesse ultima lovitură a torturii pentru acest uriaș prăbușit.

— *Îi trage bulionul*, repetă La Pouraille, de două luni *e uns cu alifie de cimitir*.

Jacques Collin, gata să leșine, cu genunchii moi, fu sprijinit de cei trei tovarăși și avu prezența de spirit de a-și împreuna mâinile luând o înfățișare cucernică. La Pouraille și Peticul îl rezemară respectuos pe hulitorul Înșală-Moartea, în vreme ce Firișor-de-Mătase alerga să-i vorbească paznicului de santinelă la ușa ce ducea spre vorbitor.

— Preacuviosul preot ar vrea să se așeze, dă-ne un scaun pentru el.

În felul acesta, dădu greș lovitura pregătită de Bibi-Lupin. Înșală-Moartea, ca și Napoleon recunoscut de ostașii săi, câștigase supunerea și respectul celor trei ocnași. Fuseseră de ajuns două cuvinte. Aceste două cuvinte erau: *gagicile* și *loveaua* voastră, femeile și banii voștri, rezumatul tuturor afecțiunilor adevărate ale omului. Amenințarea aceasta fu pentru cei trei ocnași semnul puterii supreme, *ștabul* ținea încă și acum averea lor în mâinile sale. Mereu atotputernic în afară, *ștabul* nu-i trădase, cum spusese rădușmanii. Renumele uriaș de iscusință și destoinicie a

căpeteniei lor ațâța de altminteri curiozitatea celor trei ocnași; căci, la pușcărie, curiozitatea devine singurul imbold al acestor suflete terfelite, îndrăzneala travestirii lui Jacques Collin, pe care o păstrase până și sub zăvoarele Conciergeriei, îi înnebunea de altminteri pe cei trei răufăcători.

— Sunt la secret de patru zile, așa că nu-l știam pe Théodore atât de aproape de *mânăstire*, zise Jacques Collin. Venisem să scap un biet puști care s-a spânzurat aici, ieri la patru, și iată am dat peste alt prăpăd. Nu mai am niciun atu în cărțile mele!...

— Săracu *ștabu!* zise Firișor-de-Mătase.

— A, m-a lăsat *maskă* scaraoțchi! exclamă Jacques Collin, smulgându-se din brațele celor doi tovarăși și îndreptându-se cu o înfățișare înfricoșătoare. Vine ceasul când lumea e mai tare ca noi! Până la urmă, *pârnaia* ne *halește*.

Directorul Conciergeriei, anunțat că preotului spaniol i se făcuse rău, veni chiar el în curte ca să-l spioneze, îl puse să ia loc pe un scaun, în lumina soarelui, cercetând totul cu acea pătrundere de temut, care sporește din zi în zi când exerciți aceeași slujbă și care se ascunde sub o părelnică nepăsare.

— Vai, Doamne! zise Jacques Collin. Să fiu amestecat cu oamenii aceștia, drojdia societății, răufăcători, ucigași!... Dar Dumnezeu nu-și va părăsi slujitorul. Dragă domnule director, îmi voi însemna trecerea pe aici cu fapte de milostenie a căror amintire va rămâne în veci! Îi voi converti pe nefericiții aceștia. Vor afla că au un suflet, că-i așteaptă viața veșnică și că, dacă au pierdut totul pe pământ, mai pot cuceri raiul, raiul care e al lor, dacă-l plătesc cu o caință adevărată și sinceră.

Douăzeci-treizeci de pușcăriași, veniți în goană și adunați îndărătul celor trei cumpliți ocnași, ale căror priviri sălbatice impuseseră trei pași distanță între ei și curioși, auziră această cuvântare rostită cu o blândețe apostolească.

— Pe ăsta, domnule Gault, rosti înfricoșătorul La Pouraille, pe ăsta, l-am asculta...

— Mi s-a spus, urma Jacques Collin, lângă care stătea domnul Gault, că în închisoarea aceasta se află un condamnat la moarte.

— În clipa de față i se citește respingerea recursului, zise domnul Gault.

— Nu știu ce înseamnă asta, întrebă cu naivitate Jacques Collin privind în juru-i.

— Măi, *husăn* mai e ăsta, rosti tinerele care adineauri îl consultase pe Firișor-de-Mătase despre fasolea din pârnaie.

— Ei, azi sau mâine îl *scurtează!* zise un deținut.

— Scurtează? întrebă Jacques Collin, a cărui înfățișare nevinovată și neștiutoare îi umplu de admirație pe cei trei *gașcari*.

— În limbajul lor, răspunse directorul, asta înseamnă executarea pedepsei cu moartea. Dacă grefierul citește respingerea recursului, fără îndoială călăul o să primească ordin să-l execute. Nefericitul a refuzat tot mereu ajutorul preotului.

— Ah, domnule director, iată un suflet care trebuie mântuit! exclamă Jacques Collin.

Și hulitorul își împreună mâinile cu o expresie de amant desperat, care, directorului ce-l privea cu atenție, i se păru plină de un entuziasm cucernic.

— Vai, domnule director, urmă Înșală-Moartea, lăsați-mă să vă dovedesc ce sunt și ce pot, îngăduiți-mi să fac să înmugurească pocăința în inima aceea împietrită! Dumnezeu mi-a dat însușirea de a rosti anumite cuvinte care pricinuiesc schimbări mari. Sfărâm inimile și le deschid. De ce v-ar fi teamă? Puneți să fiu însoțit de jandarmi, de paznici, de cine doriți.

— O să văd dacă preotul închisorii primește să-l înlocuiești, zise domnul Gault.

Și directorul se retrase, izbit de înfățișarea cu desăvârșire nepăsătoare, deși oarecum curioasă cu care ocnașii și pușcăriașii îl priveau pe acest preot,

al cărui glas de apostol dădea farmec limbii pășărești pe care o vorbea, pe jumătate franceza și pe jumătate spaniolă.

— Cum ați ajuns aici, domnule abate? îi întrebă pe Jacques Collin tânărul care vorbise cu Firișor-de-Mătase.

— Vai, dintr-o eroare, răspunse Jacques Collin privindu-l din cap până-n picioare pe feciorul de bani-gata. Am fost găsit la o curtezană care murise și care, îndată după aceea, fusese și jefuită. S-a constatat că-și pusese capăt zilelor, iar făptașii furtului, care sunt de bună seamă, slugile, n-au fost încă prinși.

— Și din pricina furtului aceuia s-a spânzurat tânărul?...

— Sărmanul copil, desigur ca n-a putut răbda să fie dezonorat de-o întemnițare nedreaptă, răspunse Însălă-Moartea, ridicând ochii la cer.

— Da, zise tânărul, veneau să-l libereze când s-a sinucis. Ce noroc!

— Numai nevinovații se sperie în așa hal, zise Jacques Collin. Luați aminte că furtul a fost săvârșit în dauna lui.

— Care era suma? întrebă profundul și vicleanul Firișorde-Mătase.

— Șapte sute cincizeci de mii de franci, răspunse dulce de tot Jacques Collin.

Cei trei ocnași se priviră, apoi se retraseră din grupul pe care-l făcuseră toți pușcăriașii împrejurul așa-zisului cleric.

— *El a șutit loveaua damei!* șopti Firișor-de-Mătase în urechea Peticului. Voiau să *ne bage o șopârlă* între noi, să credem că el ne-a *manglit biștarii*.

— Tot el rămâne *ștabul* marilor *gașcari*, răspunse La Pouraille. *Lovelele nu-s făcute labă*.

La Pouraille căuta un om în care să se încreadă și avea interes să-l afle pe Jacques Collin om cinstit. Iar în pușcărie, mai mult decât oriunde, crezi ceea ce nădăjduiești!

— Pun rămășag că-l încuie pe procuror și că-l scapă pe *muercea*, rosti Firișor-de-Mătase.

— Dacă-i merge, zise Peticul, e mare șmecher. Înseamnă că mă-sa a trăit cu dracul.

— Nu l-ai auzit cum striga: *M-a lăsat mască scaraoțchi!* zise Firișor-de-Mătase.

— A, exclamă La Pouraille, dacă m-ar scăpa de *scurtat*, ce trai pe mine cu partea mea de *biștari* și cu *găbjeala* făcută *șest*.

— Fă ce-ți *vrăjește!* spuse Firișor-de-Mătase.

— Faci *mișto?* urmă La Pouraille, privindu-l.

— Ești *husăn*, or să te condamne la *scurtat*. Așa că n-ai altceva de făcut, dacă vrei să rămâi cu felinarul nespert, să *halești*, să *pilești* și să *șutești* mai departe, îi spuse Peticul, decât să faci ce *vrăjește* el!

— *Mergeți blat*, urmă La Pouraille, niciunul dintre noi n-o să *toarne*, despre *ștabul*, sau dacă nu, îl iau eu cu mine unde mă duc...

— Ăsta e în stare să facă ce-a spus! exclamă Firișor-de-mătase.

Chiar și oamenii cel mai puțin capabili să simpatizeze lumea aceasta ciudată, pot totuși să-și închipuie starea sufletească a lui Jacques Collin, aflat între cadavrul idolului la care se închinase vreme de cinci ceasuri din noapte, și moartea apropiată a vechiului său tovarăș de lanțuri, viitorul cadavru al tânărului corsican Théodore. Numai ca să-l vadă pe nefericitul acela și avea nevoie să desfășoare o îndemânare puțin obișnuită, iar să-l salveze ar fi fost o minune! Și totuși, se și aplicase să se gândească la asta.

Ca să înțelegem ce avea să încerce Jacques Collin, e nevoie să atragem atenția aici asupra faptului că ucigașii și hoții, toți cei ce umplu ocnele, nu sunt chiar atât de temut, cât s-ar crede. Afară de anumite excepții foarte rare, oamenii aceștia sunt cu toții lași, fără îndoială din pricina fricii neconținute care le apasă inima. Mintea lor fiind neîncetat încordată spre furt, iar săvârșirea

unei lovituri cerând întrebuințarea tuturor puterilor vitale, o îndemânare mintală tot atât de mare ca aceea a trupului, o atenție care le secătuește nervii, după aceste năprasnice eforturi ale voinței devin năuci, așa cum o cântăreață sau o dansatoare cade sleită după un dans obositor sau după unul dintre acele duete înfricoșătoare la care supun publicul compozitorii moderni. Răufăcătorii sunt într-adevăr atât de lipsiți de judecată, sau atât de copleșiți de teamă, încât ajung întru totul copii. Încrezători în ultimul hal, se prind în lațul celei mai simple șiretenii. După izbânda unei lovituri sunt într-o asemenea stare de prostație, încât au nevoie să se destrăbăleze îndată, se îmbată cu vin și rachiuri și se azvârl cu turbare în brațele femeilor lor, ca să-și recapete liniștea, pierzându-și toate puterile și să caute uitarea fărădelegii, pierzându-și judecata. În asemenea stare, sunt la cheremul poliției. Odată arestați, sunt orbi, își pierd capul și au atâta nevoie de nădejde, încât cred orice; de aceea pot fi convinși de orice năzdrăvănie. Un exemplu va lămuri până unde ajunge prostia răufăcătorului băgat la *pârnaie*. Bibi-Lupin obținuse de curând mărturisirile unui ucigaș în vârstă de nouăsprezece ani, convingându-l că minorii nu sunt executați. Când flăcăul fu mutat la Conciergerie ca să fie judecat, după respingerea cererii de grațiere, cumplitul agent venise să-l vadă.

— Ești sigur că n-ai douăzeci de ani? îl întreabă el.

— Da, n-am decât nouăsprezece ani și jumătate, răspunse ucigașul cu desăvârșire senin.

— Ei, răspunse Bibi-Lupin, află că poți fi liniștit. La douăzeci nu mai ajungi.

— De ce?

— De ce? Fiindcă peste trei zile te *scurtează*, răspunse șeful siguranței.

Ucigașul, care credea mereu, chiar după ce fusese condamnat, că minorii nu sunt executați, se

înmuie ca un balon dezumflat.

Oamenii aceștia atât de cruzi din nevoia de a suprima mărturiile, ucid doar ca să distrugă orice dovezi împotriva lor (și acesta e unul dintre motivele invocate de cei care cer suprimarea pedepsei cu moartea); acești oameni, de o îndemânare uluitoare, de o iscusință uriașă, la care mișcarea mâinii, iuțeala ochilor, simțurile sunt agere ca la sălbatici, nu devin eroi ai răului decât la locul faptei. Nu numai că după ce au săvârșit fărădelegea încep încurcăturile, căci sunt la fel de năuciți de nevoia de a-și ascunde roadele furtului pe cât erau de striviți de mizerie; dar mai mult decât atât, sunt slăbiți ca o femeie care a născut. Înfricoșător de energici în planuri, sunt slabi ca niște copii după izbândă. Într-un cuvânt, au firea fiarelor sălbatice, ușor de ucis când sunt sătule. La pușcărie, oamenii aceștia ciudați sunt adevărați bărbați prin prefăcătoria și discuția lor, care nu cedează decât în ultima clipă când au fost sfârâmați, măcinați de durată întemnițării.

Și acum se poate înțelege cum cei trei ocnași, în loc să-și dea de gol căpetenia, voră să-l slujească; îl admirau, bănuindu-l de a fi stăpân pe cei șapte sute cincizeci de mii de franci furați, văzându-l calm sub lacătele și zăvoarele Conciergeriei și crezându-l în stare să-i ocrotească.

După ce îl părăsi pe falsul spaniol, domnul Gault se întoarse la grefă prin vorbitor și îl căuta pe Bibi-Lupin, care de douăzeci de minute, de când Jacques Collin coborâse din celulă, observa totul printr-o vizetă lipită de una dintre ferestrele care dădeau asupra curții.

— Niciunul dintre ei nu l-a recunoscut, zise domnul Gault, iar Napolitas, care-i supraveghează pe toți, n-a auzit nimic. Bietul preot, chiar azi-noapte, când era copleșit de durere, n-a rostit un cuvânt din care s-ar putea crede că e Jacques Collin.

— Asta dovedește numai că e un bun cunoscător al pușcăriilor, răspunse șeful poliției de siguranță.

Napolitas, secretarul lui Bibi-Lupin, necunoscut de niciunul dintre pușcăriașii deținuți în clipa aceea la Conciergerie, era cel ce juca rolul feciorului de bani-gata învinuit de fals.

— Cere să-l spovedească pe condamnatul la moarte! reluă directorul.

— Iată ultima noastră nădejde! exclamă Bibi-Lupin. La asta nu m-am gândit. Théodore Calvi, corsicanul, e tovarășul de lanțuri al lui Jacques Collin; am auzit că Jacques Collin îi făcea la *pârnaie* niște *patarase* tare frumoase...

Ocnașii își fac niște apărători pe care le strecoară între piele și inelul de fier ca să mai ia din apăsarea *brățărilor* pe glezne și pe fluierul piciorului. Apărătorile acestea făcute din câlți și zdrențe se numesc în ocele franceze *patarase*.

— Cine-l veghează pe condamnat? îl întrebă Bibi-Lupin pe domnul Gault.

— Inima-cu-Verigă!

— Bine, *mă bag în țoale* de jandarm, o să fiu și eu de față, o să aud ce vorbesc, răspund eu de toate.

— Dacă e Jacques Collin, nu te temi că te recunoaște și te sugrumă? îl întrebă directorul Conciergeriei pe Bibi-Lupin.

— Dacă sunt acolo ca jandarm, o să am și sabie, răspunse șeful siguranței. De altminteri, dacă e Jacques Collin, n-o să facă niciodată ceva care să-l ducă la *scurtat*, iar dacă e preot, ce-mi pasă?

— Să ne grăbim, zise atunci domnul Gault; sunt ceasurile opt și jumătate, părintele Sauteloup a citit adineauri respingerea cererii de grațiere și domnul Sanson așteaptă în sală ordinul parchetului.

— Da, azi o să vina *cavalerii văduvei* (alt nume, nume cumplit, al mașinăriei!) au fost chemați, răspunse Bibi-Lupin. Înțeleg că procurorul general sovăie totuși, băiatul a spus totdeauna că e

nevinovat și, după mine, nu au existat dovezi convingătoare împotriva lui.

— E un adevărat corsican, urmă domnul Gault, n-a scos o vorbă, a rezistat la orice.

Ultimele cuvinte ale directorului Conciergeriei către Bibi-Lupin cuprindeau sumbra istorie a condamnaților la moarte. Un om pe care justiția l-a scos din rândul celor vii aparține parchetului. Parchetul e suveran; nu atârnă de nimeni, nu ascultă decât de conștiința sa. Închisoarea aparține parchetului, el îi e stăpân absolut. Poezia a pus mâna pe acest subiect, social prin excelență, apt de a izbi închipuirea și care e *Condamnatul la moarte!*^[166] Poezia a fost sublimă, în timp ce proza n-are altă armă decât realitatea, dar realitatea e destul de cumplită – așa cum e – ca să poată lupta cu lirismul. Viața condamnatului la moarte care nu și-a mărturisit fărădelegile și nu și-a denunțat complicitățile e lăsată pradă unor chinuri groaznice. Nu e vorba aici nici de unelte care sfărâmă picioarele, nici de apa vârată cu sila în stomac, nici de lungirea mădularelor cu niște mașinării înfricoșătoare, ci de o tortură perfidă și, ca să spunem așa, negativă. Parchetul îl lasă pe condamnat singur cu sine însuși, în prada tăcerii și a întunericului, și cu un tovarăș (un *turnător*) de care trebuie să se ferească.

Blajina filantropie modernă crede că a ghicit tortura cumplită a izolării, dar se înșală. De la suprimarea torturii, parchetul, din dorința firească de a liniști conștiințele chiar și așa destul de gingașe ale juraților, a ghicit armele cumplite pe care singurătatea le dă justiției împotriva răufăcătorului ce se căiește. Singurătatea este vidul; iar natura sufletească are tot atât de mare groază de vid, ca și natura fizică. Singurătatea nu este suportabilă decât de omul de geniu, care o umple cu ideile sale, fiice ale duhului, sau de contemplatorul lucrurilor dumnezeiești, care o găsește luminată de razele cerurilor, însuflețită de

sufierea și glasul Domnului. Afară de acești doi oameni atât de apropiați de rai, singurătatea e față de tortură ceea ce sufletul e față de trup. Între singurătate și tortură e diferența dintre boala de nervi și intervenția chirurgicală. E suferința înmulțită cu infinitul. Trupul e în contact cu infinitul prin sistemul nervos, așa cum duhul pătrunde în nemărginire prin gândire. De aceea, în analele parchetului din Paris se numără pe degete răufăcătorii care nu mărturisesc.

Starea asta sinistră, care ia proporții uriașe în anumite cazuri, de pildă în politică, când e în joc o dinastie sau statul, va fi înfățișată la locul ei în COMEDIA UMANĂ. Dar aici, descrierea cutiei de piatră în care, sub Restaurație, parchetul parizian îi ținea pe condamnații la moarte, e de ajuns pentru a ne face să întrezărim grozăvia ultimelor zile ale unui condamnat.

Înainte de revoluția din iulie exista la Conciergerie și mai există și astăzi de altfel, *camera condamnatului la moarte*. Camera aceasta, lipită de grefă, e despărțită de ea printr-un zid gros de piatră cioplită și e închisă în partea opusă de către zidul puternic, de șapte sau opt șchioape grosime, care sprijină o parte din uriașa Sală a pașilor pierduți. Se intră în ea prin prima ușă aflată în lungul coridorului întunecos, în care se afundă privirea când ești în mijlocul marii săli boltite a porțiței. Camera aceea sinistră capătă lumină printr-o răsuflătoare ca de pivniță, înarmată cu niște gratii înfricoșătoare și pe care abia o zărești când intri în Conciergerie, căci e deschisă în locșorul rămas între fereastra grefei, lângă gratiile porțiței, și locuința grefierului Conciergeriei, pe care arhitectul a lipit-o ca pe un dulap în fundul curții de la intrare. Această așezare explică de ce încăperea aceea mărginită de patru ziduri groase a fost sortită, când cu transformarea Conciergeriei, acelei sinistre și fatale întrebuințări. Orice fugă e imposibilă. Coridorul care duce la secret și la

închisoarea femeilor se deschide în fața sobei, în jurul căreia sunt adunați totdeauna jandarmi și paznici. Răsuflătoarea, singura ieșire în afară, așezată la nouă șchioape deasupra lespezilor curții, dă spre întâia curte, păzită de jandarmi la poarta din afară a Conciergeriei. Nicio putere omenească nu poate clinti zidurile groase. De altminteri, un răufăcător condamnat la moarte e îndată îmbrăcat în cămașă de forță, haină care, după cum se știe, împiedică folosirea mâinilor; apoi e legat cu un lanț de unul dintre picioarele patului de campanie; și apoi are, ca să-l servească și să-l păzească, un *turnător*. Podeaua camerei e făcută din lespezi groase de piatră, iar lumina e așa de slabă, încât abia vezi.

E cu neputință să nu te simți înghețat până la oase când intri acolo chiar și astăzi, deși de șaisprezece ani odaia aceasta nu mai are rost în urma schimbărilor introduse la Paris cu privire la executarea sentințelor Justiției. Să ni-l închipuim pe răufăcător în tovărășia remușcărilor, în tăcere și întuneric, două izvoare de groază, și să ne întrebăm dacă nu ai ajunge să înnebunești. Ce puternice firi sunt acelea al căror metal rezistă acestui regim căruia cămașa de forță îi mai adaugă și nemișcarea!

Théodore Calvi, corsicanul, pe atunci în vârstă de douăzeci și șapte de ani, învăluit într-o muțenie desăvârșită, rezista totuși de două luni la influența acestei temnițe și la flecăreala înșelătoare a *turnătorului*!... Iată ciudatul proces ce se sfârșise pentru corsican cu condamnarea sa la moarte. Deși e extrem de interesantă, această analiză va fi foarte scurtă.

E cu neputință să facem o lungă digresiune când am ajuns la deznodământul unei scene de pe acum atât de vaste și care nu mai prezintă alt interes decât acela inspirat de către Jacques Collin, un soi de coloană vertebrală care, prin groaznica ei influență, leagă *Moș Goriot* de *Iluzii pierdute* și

Iluzii pierdute de acest *Studiu*. Închipuirea cititorului va dezvolta de altminteri această temă întunecoasă și menită să pricinuiască mari îngrijorări juraților în fața cărora apăruse Théodore Calvi. De aceea, de opt zile de când recursul răufăcătorului fusese respins de Curtea de casație, domnul de Granville se ocupa personal de această afacere și amâna ordinul de execuție din zi în zi; în așa măsură voia el să-i liniștească pe jurați, făcându-le cunoscut că, în pragul morții, condamnatul își mărturisise crima.

O biată văduvă din Nanterre, a cărei casă era cam singuratică în comuna aceea, așezată, după cum se știe, în mijlocul câmpiei neroditoare întinsă între Mont-Valerien, Saint-Germain și dealurile de la Sartrouville și Argenteuil, fusese ucisă și jefuită la câteva zile după ce își primise partea dintr-o moștenire neașteptată. Partea aceasta se cifra la trei mii de franci, o duzină de tacâmuri de argint, un lanț și un ceas de aur și niște lenjerie, în loc să-și plaseze cei trei mii de franci la Paris, așa cum o sfătuisese notarul răposatului negustor de vinuri pe care-l moștenise, bătrână voise să țină totul la ea. Mai întâi, nu avusese niciodată atâția bani, iar în al doilea rând, n-avea încredere în nimeni, în niciun fel de afaceri, ca majoritatea oamenilor din popor sau de la țară. După îndelungi discuții cu un negustor de vinuri din Nanterre, rudă cu ea și cu negustorul de vinuri care răposase, văduva se hotărâse să cumpere cu suma aceea o rentă viageră, să-și vândă casa de la Nanterre și să se ducă să trăiască în chip de rentieră la Saint-Germain.

Casa unde locuia, înconjurată de o grădină destul de mare, împrejmuită cu un gard prost, era casa oribilă pe care și-o clădesc micii cultivatori din împrejurimile Parisului. Piatra și ghipsul care se găsesc din belșug la Nanterre, al cărui teritoriu e presărat cu cariere exploatare sub cerul liber, fuseseră folosite în grabă și fără nicio idee

arhitectonică, așa cum se vede îndeobște împrejurul Parisului. Pare mai totdeauna coliba sălbaticului civilizat. Casa aceasta consta dintr-un parter și un etaj cu niște mansarde deasupra.

Stăpânul carierei de piatră, fostul soț al văduvei și cel ce clădise casa, instalase drugii de fier foarte solizi la toate ferestrele. Ușa de la intrare era de o soliditate deosebită. Răposatul știa că locuiește singur, în câmp, și ce fel de câmp! Clienții săi erau cei mai de seama meșteri zidari din Paris, astfel că își adusesese materialele cele mai importante ale casei, clădită la cinci sute de pași de cariera de piatră, cu carele ce se întorceau goale. Alegea pe șantierul de dărâmare din Paris tot ce-i convenea și la preț foarte scăzut. Astfel încât ferestrele, gratiile, ușile, obloanele, lemnăria, totul provenea din jaf autorizat, din daruri primite de la clienți, daruri bune, bine alese. Dacă erau două tocuri de uși, îl alegea pe cel mai bun. Casa avea în față o curte destul de largă, unde se găseau grajdurile, închisă cu zid înspre drum. Niște gratii zdravene slujeau drept poartă. De altminteri, câini de pază stăteau în grajd și un cățel era închis noaptea în casă. În dosul casei era o grădină de vreo două pogoane.

Rămasă văduvă și fără copii, soția lui locuia în casa aceasta cu o singură slujnică. Din vânzarea carierei plătitese datoriile bărbatului ei, mort cu doi ani înainte. Singura avere a văduvei era casa aceea pustie și gospodăria în care creștea găini și vaci, vânzând la Nanterre ouăle și laptele. Nemaivând grajdar, nici căruțaș, nici muncitorii pietrari pe care răposatul îi punea să muncească la toate, nu-și mai cultiva grădina și se mulțumea cu puținele ierburi și legume pe care pământul acesta pietros le Lăsa să crească.

Prețul casei și banii moșteniți puteau să se ridice cu totul la vreo șapte-opt mii de franci, astfel încât văduva se vedea foarte fericită, stabilită la Saint-Germain cu o rentă viageră de șapte-opt sute de

franci pe care spera să o scoată din cei șapte-opt mii. Se sfătuiseră de mai multe ori cu notarul din Saint-Germain căci nu voia să-și încredințeze banii, în schimbul unei rente viagere, negustorului de vinuri din Nanterre, care i-i cerea.

În aceste împrejurări, într-o bună zi, văduva Pigeau și slujnica ei nu se mai arătară. Gratiile de la poarta curții, ușa de intrare a casei, obloanele, toate rămăneau mereu închise. După trei zile, justiția, anunțată de această stare de lucruri, făcu o descindere. Domnul Popinot, judecător de instrucție veni de la Paris însoțit de procurorul regal, și iată ce constatară.

Nici gratiile de la poarta curții, nici ușa de intrare a casei nu purtau urme de spargere. Cheia era în broasca ușii de intrare, pe dinăuntru. Nicio zăbreă de fier nu fusese forțată. Broaștele, obloanele, toate încuietorile erau neatinse.

Zidurile nu vădeau nicio urmă ce ar fi putut dezvălui trecerea răufăcătorilor. Prin hornurile din olane nu se putea trece, deci nu pe calea aceasta intrase cineva. De olanele de pe coama acoperișului, părea ca nu se atinsese nimeni. Când intrară în odăile de la etajul întâi, magistrații, jandarmii și Bibi-Lupin o găsiră pe văduva Pigeau sugrumată la ea în pat și pe slujnică sugrumată la rândul ei în pat cu șalurile lor de noapte. Cei trei mii de franci fuseseră furați, ca și tacâmurile și bijuteriile. Cele două trupuri intraseră în putrefacție, ca și cadavrele cățelușului și al unui dulău de curte. Gardul grădinii fu cercetat, dar nimic nu era rupt. În grădină, cărările nu arătau în niciun fel că ar fi trecut cineva pe acolo. Judecătorul de instrucție socoti că ucigașul umblase pe iarbă ca să nu lase urme de pași, dacă intrase pe acolo, dar cum putuse pătrunde în casă? Din partea grădinii, ușa avea o grindă înarmată cu trei gratii, de fier neatinse. Și în partea asta cheia se afla în broască, la fel ca și la ușa de intrare din partea curții.

Odată constatate cu temeinicie aceste imposibilități, atât de către domnul Popinot și de Bibi-Lupin, care rămase o zi întreagă să cerceteze tot, cât și de procurorul regal în persoană, precum și de brigadierul postului de jandarmi din Nanterre, omorul despre care vorbim deveni o problemă îngrozitoare în care poliția și justiția urmau să rămână înfrânte.

Drama aceasta, publicată de către *Gazeta tribunalelor*, se petrecuse în iarna anului 1828–1829. Numai Dumnezeu știe câtă curiozitate stârni la Paris o atât de ciudată întâmplare; dar Parisul, care în fiecare dimineață ars alte drame de mistuit, uită tot. Poliția, în schimb, nu uită nimic. Trei luni după această cercetare fără rezultat, o prostituată, pe care agenții lui Bibi-Lupin o observaseră că cheltuiește mult și pe care o supravegheau din pricina legăturilor sale cu niște hoți, încercă printr-o prietenă să pună amanet douăsprezece tacâmurii, un ceas și un lanț de aur. Prietena nu primi. Faptul ajuns la urechile lui Bibi-Lupin, care-și aminti de cele douăsprezece tacâmuri, de ceasul și lanțul de aur furate la Nanterre. De îndată comisionarii de la Casa de amanet și toți tăinuitorii din Paris fură anunțați, iar Bibi-Lupin o supuse pe Manon-Bălaia unui spionaj nemaipomenit.

Se află în curând că Manon-Bălaia era îndrăgostită la nebunie de un tânăr care nu prea putea fi văzut, căci trecea drept nesimțitor la toate dovezile de iubire ale blondei Manon. Mister peste mister. Tânărul, supus atenției spionilor, fu în curând văzut apoi și recunoscut drept un ocaș evadat, vestitul erou al vendetelor coi șicane, frumosul Théodore Calvi, zis *Magdalena*.

Poliția asmuți asupra lui Théodore pe unul dintre acei tăinuitori cu două fețe, care-i slujesc totodată și pe hoți și poliția, iar acesta îi făgădui lui Théodore că o să cumpere tacâmurile, ceasul și lanțul de aur. În clipa în care negustorul de fiare vechi din curtea Saint-Guillaume îi număra banii

lui Théodore travestit în femeie, la ceasurile zece și jumătate seara, poliția făcu o descindere, îl arestă pe Théodore și confiscă obiectele.

Instrucția începu de îndată. Din elemente atât de slabe era cu neputință să scoți după cum se spune în stilul parchetului, o condamnare la moarte. Calvi nu se trădă niciodată. Nu se încurcă niciodată: spuse că o femeie de la țară îi vânduse lucrurile acelea la Argenteuil și că după ce le cumpărase de la dânsa, vâlva omorului săvârșit la Nanterre îl lămurise cât de primejdios era să aibă tacâmurile acelea, ceasul și bijuteriile care, de altfel fiind descrise în inventarul făcut la moartea negustorului de vinuri din Paris, unchi al văduvei Pigeau, se arătau a fi obiectele furate. În sfârșit, silit de sărăcie să vândă aceste obiecte, după cât spunea, voise să scape de ele, folosind o persoană care nu era compromisă.

Nu se putu scoate nimic mai mult de la ocnașul liberat, care se pricepu prin tăcerea și fermitatea sa să convingă justiția că omorul fusese săvârșit de către negustorul de vinuri din Nanterre și că femeia de la care cumpărase Calvi obiectele compromițătoare era nevasta acelui negustor. Nefericita rubedenie a văduvei Pigeau fu arestată împreună cu nevastă-sa; dar după opt zile de arest și o anchetă amănunțită, se dovedi că nici soțul, nici soția nu-și părăsiseră domiciliul în timpul crimei. De altminteri Calvi nu recunoscă în persoana nevestei negustorului de vinuri pe femeia care, după el, i-ar fi vândut argintăria și bijuteriile.

Deoarece se dovedi că țiitoarea lui Calvi, implicată în proces, cheltuire cam o mie de franci din momentul crimei și până când voise Calvi să pună amanet argintăria și bijuteriile, asemenea dovezi părură suficiente ca să-l trimită în fața Curții cu juri pe ocnaș cu țiitoarea lui cu tot. Omorul fiind al optsprezecelea săvârșit de Théodore, fu condamnat la moarte, căci se părea ca el era făptașul acelei fărădelegi atât de iscusit

săvârșită. Dacă n-o recunosc el pe negustoreasa de vinuri din Nanterre, în schimb dânsa și soțul ei îl recunosc. Instrucțiunea dovedise prin numeroase mărturii că Théodore stătuse la Nanterre cam o lună de zile; îi servise pe meșterii zidari, prost îmbrăcat și cu fața pudrată cu var. La Nanterre, trecea drept un flăcău în vârstă de vreo optsprezece ani. De bună seamă, în luna când stătuse acolo, a pus la cale nelegiuirea.

Parchetul credea că existaseră complici. Se măsură lărgimea hornurilor ca s-o compare cu trupul blondei Manon, spre a se vedea dacă ea putuse intra prin cămin; dar niciun copil de șase luni n-ar fi putut trece prin olanele de pământ ars prin care arhitectura modernă înlocuiește azi căminele largi de odinioară. Fără acest mister ciudat și supărător, Théodore ar fi fost executat de o săptămână. Așa cum s-a văzut, preotul închisorii dăduse greș cu desăvârșire.

Procesul acesta și numele lui Calvi scăpară atenției lui Jacques Collin, pe atunci preocupat de duelul său cu Contenson, Corentin și Peyrade. Înșală-Moartea încerca de altminteri să uite pe cât era cu putință „prieteni” și tot ce avea de-a face cu Palatul de justiție. Se cutremura la gândul că s-ar putea întâlni față-n față cu unul dintre *gâșcari*, care să-i ceară *ștabului* socoteală de banii pe care acesta nu i-ar mai fi putut da îndărăt.

Directorul Conciergeriei se duse îndată la cabinetul procurorului general și-l găsi pe primul procuror stând de vorbă cu domnul de Granville, cu ordinul de execuție în mână. Domnul de Granville, care-și petrecuse toată noaptea, la palatul Sérisy, deși covârșit de oboseală și de durere căci medicii încă nu îndrăzneau să afirme despre contesă că va rămâne în toate mințile, era silit din pricina acestei execuții importante, să stea câteva ceasuri la parchet. După ce vorbi o clipă cu directorul, domnul de Granville luă ordinul de

execuție din mâna procurorului și i-l dădu lui Gault.

— Să fie executat, zise dânsul, afară de împrejurări cu totul extraordinare pe care le vei aprecia dumneata. Mă bizui pe prudența dumitale. Se poate infirma montarea eșafodului până la ceasurile zece și jumătate, prin urmare îți mai rămâne un. ceas. Într-o dimineată ca asta, ceasurile fac cât veacurile și într-un veac încap multe întâmplări! Nu lăsa să se creadă că s-a aprobat o amânare. Dacă e nevoie, să i se facă găteala și, dacă nu mărturisește nimic, dă-i ordin lui Sanson la nouă și jumătate și să aștepte!

În clipa în care directorul închisorii ieșea din cabinetul procurorului general, îl întâlni, sub bolta coridorului care dă în galerie, pe domnul Camusot, care venea la domnul de Granville. Avu o convorbire scurtă cu judecătorul; și după ce-l pusese la curent cu ce se petrecea la Conciergerie în privința lui Jacques Collin, coborî în închisoare ca să-l confrunte pe Înșală-Moartea și pe Magdalena; dar nu-i îngădui așa-zisului preot să dea ochi cu condamnatul la moarte decât în clipa în care Bibi-Lupin, travestit de minune în jandarm, îl înlocuise pe *turnătorul* însărcinat să-l supravegheze pe tânărul corsican.

E greu de închipuit uimirea adâncă a celor trei ocași când văzură un paznic că vine să-l ia pe Jacques Collin ca să-l ducă în odaia condamnatului la moarte. Cu un salt simultan, se apropiară de scaunul pe care era așezat Jacques Collin.

— Azi are loc nu-i așa, domnule Julien? îl întreabă Firișor-de-Mătase pe paznic.

— Da, că a venit *Charlot*, răspunse paznicul cu o nepăsare desăvârșită.

Poporul și lumea închisorilor l-au botezat așa pe călăul din Paris. Porecla datează de la revoluția din 1789. Numele acesta produse o senzație adâncă. Toți pușcăriașii se priviră între ei.

— S-a isprăvit! răspunse paznicul. Domnul Gault a primit ordinul de executare și s-a citit sentința.

— Prin urmare, urmă La Pouraille, frumoasa Magdalena a primit sfintele taine?... Trage în piept ultima gură de aer.

— Săracul Théodore! exclamă Peticul. E așa de drăguț, mititelul. Păcat să *strănuți în coșul de rumeguș* la vârsta lui...

Supraveghetorul se îndrepta către porțiță crezând că Jacques Collin îl urmează. Dar spaniolul umbla încet și când văzu că a rămas la zece pași de Julien, păru că-l lasă puterile și făcu un gest cerându-i lui La Pouraille să-l susțină.

— E un ucigaș! îi spuse Napolitas preotului, arătându-i-l pe La Pouraille și oferindu-i brațul său.

— Nu, pentru mine e un nefericit!... răspunse Înșală-Moartea cu tot atâta prezență de spirit și dulceață în glas ca arhiepiscopul de Cambrai^[167].

Și se despărți de Napolitas, care din prima ochire i se păruse foarte suspect.

— E pe prima treaptă a *mănăstirii Urcă-n Silă*; dar stareț sunt eu! O să vă arăt eu cum știu să-i duc cu *iordanul pe gabări*. Vreau să li-l suflu pe băiat de sub nas.

— De la prohab i se trage! zise Firișor-de-Mătase zâmbind.

— Vreau să dăruiesc sufletul acesta cerului! răspunse cu blândețe duhovnicească Jacques Collin, văzându-se înconjurat de câțiva pușcăriași.

Și-l ajunse pe paznic la porțiță.

— A venit să scape pe Magdalena, zise Firișor-de-Mătase; ghiciserăm noi bine. Ce *ștab!*

— Cum să-l scape?... *Cavalerii ghilotinei* au și venit, nici n-o să-l poată vedea, răspunse Peticul.

— Îl ajută scaraoțchi!... exclamă La Pouraille. El să *facă zulă bătrânele noastre! E gășcar!* are prea multă nevoie de noi. Voiau să ne pună *să-l*

dam în baftă, nu suntem *nasoi*! Dac-o scăpa pe Magdalena, îi *vând pontul* meu.

Vorba aceasta din urmă mări și mai mult devotamentul celor trei ocnași față de idolul lor, căci în clipa aceasta faimosul *ștab* rămăsese ultima lor speranță.

Jacques Collin, în ciuda primejdiei în care se afla Magdalena, fu la înălțimea rolului său. Omul acesta, care cunoștea Conciergeria la fel de bine ca și cele trei ocne, greși drumul cu atâta firesc, încât paznicul era silit să-i spună în fiecare clipă: *pe aici, pe acolo!* până când ajunseră la grefă. Acolo Jacques Collin văzu din prima privire, rezemat de sobă, un bărbat înalt și gros a cărui față lungă și roșie nu era lipsită de o anumită distincție, și îl recunoscu pe Sanson.

— Domnul e duhovnicul, zise el, îndreptându-se către călău cu o înfățișare încrezătoare și blajină.

Această confuzie era atât de cumplită, încât îi făcu pe privitori să înghețe.

— Nu, domnule abate, răspunse Sanson, sunt aici cu altă treabă.

Sanson, tatăl celui din urmă călău ce a purtat numele acesta, căci a fost recent destituit^[168], era fiul celui care l-a executat pe Ludovic al XVI-lea.

După patru sute de ani de exercitare a acestei slujbe, moștenitorul atâtor călăi încercase să se dezbrace de povara-i din moși-strămoși. Familia Sanson, călăi la Rouen vreme de două veacuri înainte de a ajunge primii călăi din regat, executau din tată-n fiu sentințele justiției, încă din veacul al XIII-lea. Există puține familii la care să poți găsi vreo pildă de slujbă sau titlu de nobleță, păstrate din tată în fiu vreme de șase sute de ani. În clipa în care tânărul acesta ajuns căpitan de cavalerie, se vedea pe punctul de a face o frumoasă carieră în armată, tatăl său îi ceruse să vină să-l ajute la executarea regelui. Apoi luă pe fiul sau drept secund, când în 1793 se instalară doua ghilotine permanente, una la bariera Tronului, alta în place

de Grève. În vremea povestirii noastre cumplitul slujbaş avea vreo şaizeci de ani şi se remarcă printr-o ținută distinsă, maniere blânde şi politicoase, un mare dispreţ faţă de Bibi-Lupin şi oamenii lui, cei ce aprovizionau maşina. Singurul semn care trăda în omul acesta seminţia bătrânilor călăi din evul mediu erau nişte mâini late şi groase care te înfricoşau. De altminteri destul de citit, ținând foarte mult la calitatea sa de cetăţean şi alegător şi, zice-se, pasionat grădinar, acest bărbat înalt şi gros, care vorbea cu glas scăzut şi avea o atitudine liniştită, foarte tăcut, cu fruntea lată şi pleşuvă, semăna mult mai mult cu un aristocrat englez decât cu un călău. Era aşadar firesc ca un cleric spaniol să săvârşească greşeala pe care o făcuse anume Jacques Collin.

— Nu e ocnaş, ăsta, îi spuse directorului şeful paznicilor.

— Încep să cred că nu, zise şi domnul Gault, dând din cap către subalternul său.

Jacques Collin fu introdus în acel soi de pivniţă, unde tânărul Théodore, în cămaşă de forţă, şedea pe marginea urâciosului pat de campanie din odaie. Înşală-Moartea, luminat, pentru o clipă în uşa coridorului, îl recunoscă de îndată pe Bibi-Lupin în jandarmul care stătea în picioare rezemat pe sabie.

— *Io sono Gaba-Morto! Parla nostro italiano*, zise iute Jacques Collin. *Vaigo ti salvar*. (Sunt Înşală-Moartea. Să vorbim italieneşte. Vin să te salvez.)

Tot ce aveau să-şi spună cei doi prieteni avea să fie de neînţeles pentru falsul jandarm şi, deoarece Bibi-Lupin se chema că trebuie să-l păzească pe condamnat, nu putea să-şi părăsească postul. Astfel încât ciuda turbată a şefului poliţiei de siguranţă era de nedescris.

Théodore Calvi, tinerel cu pielea palidă şi măslinie, cu părul blond, cu ochii duşi în fundul capului şi de un albastru tulbure, de altminteri

foarte bine proporționat, cu o forță mușchiulară herculeană, ascunsă sub acea înfățișare limfatică pe care o au uneori meridionali, ar fi avut o față fermecătoare, fără acele sprâncene arcuite, acea frunte turtită care-i dădeau un aer sinistru, fără buzele roșii de o cruzime sălbatică și fără o mișcare a mușchilor care trăda acea capacitate de a se mânia repede, caracteristică corsicanilor, și care-i face atât de iuți la omor într-o încăierare pornită fără veste.

Înmărmurit de sunetul glasului aceuia, Théodore ridică brusc capul și crezu că are o vedenie; dar, deoarece de două luni de când stătea în acea cutie de piatră se obișnuise cu întunericul adânc din ea, îl privi pe falsul preot și suspină. Nu-l recunosc pe Jacques Collin, a cărui față ciupită de acidul sulfuric nu i se păru că e a *babacului* său.

— Eu sunt, Jacques al tău, sunt îmbrăcat în preot și am venit să te salvez. Nu face prostia de a mă recunoaște și fă-te că te spovedești.

Acestea fură rostite la repezeală.

— Tânărul e foarte abătut, îl înspăimântă moartea și-o să mărturisească tot, zise Jacques Collin adresându-se jandarmului.

— Spune-mi ceva ca să-mi dovedești că ești *el*, căci n-ai decât glasul lui.

— Vezi dumneata, îmi spune, sărmanul, că e nevinovat, urmă Jacques Collin, adresându-se jandarmului.

Bibi-Lupin nu cuteză să vorbească, de frică să nu fie recunoscut.

— *Sempremi!* răspunse Jacques întorcându-se către Théodore și suflându-i în ureche această parolă.

— *Sempreti!* zise tânărul, dându-i răspunsul la parolă. El e, *babacul* meu.

— Tu ai dat lovitura?

— Da.

— Povestește-mi tot, ca să văd cum te pot scăpa; e momentul, Charlot a sosit.

Corsicanul îngenunche îndată și păru că vrea să se spovedească. Bibi-Lupin nu știa ce să facă, deoarece convorbirea aceasta fusese atât de iute, încât nu ceru nici atâta timp cât trebuie ca să fie citită, Théodore povesti în grabă împrejurările cunoscute ale crimei sale, pe care Jacques Collin nu le știa.

— Jurații m-au condamnat fără dovezi, zise dânsul încheind.

— Copilule, mai stai la discuție când acum o să-ți taie părul!...

— Dar aş fi putut foarte bine să fiu învinuit numai de scoaterea în vânzare a bijuteriilor. Și iată cum te judecă, și asta la Paris!...

— Dar cum ai dat lovitura? întrebă Înșală-Moartea.

— Ei, uite cum, de când nu te-am mai văzut, am făcut cunoștință cu o fetiță corsicană pe care am întâlnit-o când am ajuns la *Pantin* (Paris).

— Bărbații, care sunt atât de proști încât să se amorezeze de o femeie, totdeauna din pricina ei se duc de răpă!... Femeile sunt niște tigri scăpați, tigri care ciripesc și se uită în oglinzi... N-ai fost cuminte!...

— Bine, dar...

— Ei, spune-mi, la ce-ai avut nevoie de *gagica*, aia blestemată?...

— Scumpetea aceea de femeie, înaltă atâtica, subțire ca un țipar, isteată ca o maimuță, s-a strecurat pe hornul cuptorului și mi-a deschis ușa casei. Clinii, umflați de chiftele, muriseră. Le-am omorât pe cele două femei. O dată luați banii. Ginetta a închis ușa la loc și a ieșit pe coșul cuptorului.

— O născocire așa de frumoasă face să-ți păstrezi viața, rosti Jacques Collin admirând lucrătura crimei cum admiră giuvaergiul felul cum e cizelată o statueta.

— Am făcut prostia să desfășor atâta talent numai pentru trei mii de franci!

— Ba pentru o femeie! urmă Jacques Collin. Când îți spun că ne iau mințile!...

Jacques Collin aruncă asupra lui Théodore o privire învăpăiată de dispreț.

— Dacă nu mai erai cu mine! răspunse corsicanul. Eram părăsit.

— Și-o iubești pe mititica? întrebă Jacques Collin, simțitor la imputarea pe care o cuprindea răspunsul tânărului.

— Ah, aș vrea să trăiesc! Dar acum, mai mult pentru tine decât pentru ea.

— Stai liniștit! Nu degeaba mă cheamă Înșală-Moartea. Te voi scăpa!

— Cum? Viața?... exclamă tânărul corsican înălțând către bolta umedă a temniței brațele-i înfășate.

— Micuța mea Madeleine, pregătește-te să te întorci la *pârnaie* pe viață, urmă Jacques Collin. Nu poți pretinde mai mult, doar n-o să-ți pună coroana de trandafiri în cap ca vițelului gras!... Dacă ne-au și pus în fiare cu direcția Rochefort, înseamnă să fii trimis la Toulon, acolo ai să evadezi și ai să te întorci la Pantin, unde o să-ți aranjez eu o viață drăguță, liniștită...

Un suspin cum puține răsunaseră sub bolta aceea nemiloasă, un suspin scos de fericirea mântuirii, lovi zidul de piatră care trimise îndărăt nota aceasta, ce n-are pereche în muzică, către urechea lui Bibi-Lupin înmărmurit.

— Iată urmările dezlegării de păcate pe care i-am făgăduit-o din pricina mărturisirilor sale, îi zise Jacques Collin șefului poliției de siguranță. Corsicanii ăștia, domnule jandarm, sunt foarte credincioși! Dar e nevinovat ca Iisus Cristos, și-o să încerc să-l scap...

— Domnul să te aibă în pază, domnule abate!... rosti Théodore pe franțuzește.

Înșală-Moartea, mai Carlos Herrera și mai abate decât oricând, ieși din odaia condamnatului, se

năpusti pe coridor și se prefăcu îngrozit când se înfățișă domnului Gault.

— Domnule director, tânărul acesta e nevinovat, mi-a spus cine e făptașul!... Era pe cale să-și piardă viața dintr-un fals simțământ de onoare... E doar corsican! Duceți-vă și cereți, vă rog, pentru mine, cinci minute de audiență la domnul procuror-general. Domnul Granville nu va refuza să asculte de îndată un preot spaniol, care suferă atât de pe urma greșelilor justiției franceze.

— Mă duc! răspunse domnul Gault, spre marea uimire a tuturor privitorilor acestei scene neobișnuite.

— Dar, vă rog, urmă Jacques Collin, să puneți să fiu între timp dus îndărăt în curtea aceea, căci voi desăvârși acolo convertirea unui răufăcător pe care l-am și lovit în suflet... Toți oamenii ăștia au un suflet!

Această cuvântare produse mișcare printre toate persoanele de față. Jandarmul, grefierul, Sanson, paznicii, ajutorul călăului care așteptau ordinul de a se duce să monteze mașinăria, cum se spune la închisoare, toată lumea asta peste care alunecau emoțiile fu cuprinsă de o curiozitate lesne de înțeles.

În aceeași clipă se auzi ropotul de copite al cailor de rasă de la o trăsură care se oprea la gratiile Conciegeriei, pe chei, într-un fel semnificativ. Ușa trăsurii se deschise, scărița fu coborâtă atât de repede, încât toată lumea crezu că a sosit o persoană importantă. În curând o doamnă care flutura o hârtie albastră se ivi urmată de un valet și de un lacheu la gratiile porțiței. Îmbrăcată din cap până în picioare în negru, și cât se poate de elegant, cu un voal peste pălărie, își ștergea lacrimile cu o batistă foarte mare, brodată.

Jacques Collin o recunoscuse îndată pe Asia sau, ca să-i dăm adevăratul nume, pe mătușă-sa, Jacqueline Collin. Cumplita bătrână, vrednică de nepotul ei, ale cărei gânduri erau toate concentrate

asupra întemnițatului, pe care-l apăra cu o inteligență și o pătrundere cel puțin la fel de puternice ca ale Justiției, avea un permis dat din ajun pe numele cameristei ducese de Maufrigneuse și din recomandarea domnului de Serisy, special pentru a putea lua legătura cu Lucien și abatele Herrera de îndată ce nu vor mai fi la secret, și pe care, șeful de serviciu însărcinat cu închisorile, scrisese câteva cuvinte. Chiar și numai după culoare, hârtia arăta protecții puternice; căci permisele, ca și invitațiile la spectacole, au diferite forme și culori.

Așadar temnicerul deschise porțița, mai ales văzând lacheul cu pene la pălărie, a cărui livrea verde și plină de fireturi, sclipind ca uniforma unui general, anunța o vizitatoare aristocrată și o stemă aproape regală.

— Vai, dragă abate, ți-pă falsa cucoană mare, care izbucni în plâns zărindu-l pe cleric, cum a putut fi închis aici, fie chiar și pentru o clipă, un om atât de cucernic!

Directorul luă permisul și citi: *La recomandarea Excelenței-sale contele de Serisy.*

— Ah, doamnă de San-Esteban, doamnă marchiză, ce sublim devotament!

— Doamnă, nu e voie să comunicați în felul asta cu deținuții, zise bătrânul Gault, om de treabă.

Și opri chiar el din mers butoiul de moar negru și de dantele.

— Nici la distanța asta? urmă Jacques Collin. Și nici de față cu dumneavoastră?... adaugă dânsul, îmbrățișând cu privirea pe toți cei de față...

Mătușa, a cărei găteală era făcută ca să ia mințile grefierilor, directorului, paznicilor și jandarmilor, trăsnea a parfum. Purta afară de dantele, care costau trei mii de franci, un șal de cașmir negru de șase mii de franci. În sfârșit, lacheul umbla fălos prin curtea Conciergeriei, cu obraznicia unei slugi care se știe de neînlocuit pentru o principesă cu pretenții mari. Nu stătea de

vorba cu valetul care rămăsese la gratiile de pe chei, a căror ușa e totdeauna deschisă în timpul zilei.

— Ce vrei? Ce să fac? întrebă doamna de San-Esteban, în argoul convenit între mătușă și nepot.

Argoul acesta consta în a pune terminații în *ar* sau *or*, sau *al* sau *i*, așa încât să desfigureze cuvintele, sau franceze, sau de argou, lungindu-le. Era cifrul diplomatic aplicat vorbirii.

— Pune toate scrisorile la loc sigur, ia-le pe cele mai compromițătoare pentru fiecare dintre doamnele acelea, întoarce-te îmbrăcată-n hoată în Sala pașilor pierduți și așteaptă-mi ordinele.

Asia sau Jacqueline îngenunche de parcă voia să fie binecuvântată, iar falsul abate își binecuvântă mătușă cu o blândețe apostolească.

— *Addio, marchesa!* rosti dânsul cu glas tare. Și, adăugă el sijijindu-se de limba lor secretă, găsește-mi pe Europa și pe Paccard cu cei șapte sute cincizeci de mii de franci pe care i-au *sufplat*, avem nevoie de ei.

— Paccard e aici, răspunse pioasa marchiză arătându-i-l pe lacheu, care avea lacrimi în ochi.

Această iuțea a înțelegerii îi smulse nu numai un zâmbet, ci chiar și un gest de uimire omului care nu putea fi uimit decât de mătușă-sa. Falsa marchiză se întoarce către martorii acestei scene ca o femeie obișnuită să-și dea aere.

— E deznădăjduit că nu poate să se ducă la înmormântarea copilului său, rosti dânsa într-o franceză stricată, căci această groaznică greșală a justiției a dat în vileag secretul cuviosului părinte. Eu mă duc să fiu de față la slujba de înmormântare. Poftim, domnul meu, îi zise dânsa domnului Gault, dându-i o pungă cu aur, ca să mai ușurați suferințele sărmanilor întemnițați.

— Ce *șmechemar!* îi șopti la ureche nepotul ei, mulțumit.

Jacques Collin urmă pe paznicul care-l ducea iarăși în curte.

Bibi-Lupin, disperat, până la urmă izbutise să fie zărit de un jandarm adevărat, spre care de când plecase Jacques Collin, tușea semnificativ și care veni să-l înlocuiască în odaia condamnatului. Dar dușmanul lui Înșală-Moartea nu putu ajunge la vreme ca s-o vadă pe cucoana mare care se depărtă în strălucitu-i echipaj și al cărei glas, deși prefăcut, îi aducea la urechile lui Bibi-Lupin sunete răgușite de alcool.

— Trei *bătrâne* pentru deținuți!... spunea șeful paznicilor, arătându-i lui Bibi-Lupin punga pe care domnul Gault i-o dăduse grefierului.

— Ia să-i văd, domnule Jacomety, zise Bibi-Lupin.

Șeful poliției secrete luă punga, și-o deșertă în palmă și o cercetă atent.

— E chiar aur, zise dânsul, și punga e brodată cu stemă! Ah, banditul, tare e! Nu lasă să-i scape nimic! Ne duce pe toți, la fiecare pas!... Ar trebui să-l împușcăm ca pe un câine!

— Ce s-a întâmplat? întrebă iarăși grefierul luând iarăși punga.

— Ce s-a întâmplat? S-a întâmplat că femeia aia trebuie să fie o hoțoaică! strigă Bibi-Lupin, bătând turbat din picior în lespezile din fața porțiței.

Cuvintele acestea produsese mare senzație printre privitorii adunați la o anumită distanță de domnul Sanson, care stătea mereu în picioare sprijinit cu spatele de soba mare, în mijlocul vastei săli boltite și așteptând un ordin ca să-i facă gâteala condamnatului și să monteze eșafodul în place de Grève.

Trezindu-se iarăși în curte, Jacques Collin se îndreptă spre „prieteni săi” cu mersul unui mușteriu vechi al *pârnăii*.

— Tu *ce pe cocoașă?* îl întrebă el pe La Pouraille.

— Eu m-am lămurit, răspunse ucigașul pe care Jacques Collin îl dusesese într-un colț. Acuma am nevoie de un *gașcar* de încredere.

— De ce?

La Pouraille, după ce îi povesti șefului său în argou, toate fărădelegile săvârșite, îi spuse cu de-amănuntul cum îi ucisese și jefuise pe soții Crottat.

— Îmi scot pălăria, îi zise Jacques Collin. Ai lucrat bine, dar mi se pare că ai făcut o greșeală.

— Ce greșeală?

— După ce ți-ai făcut treaba, trebuia să cumperi un pașaport rusesc, să te îmbraci în prinț rus, să cumperi o trăsură frumoasă cu steme pictate pe ușă, să te duci cu îndrăzneală să-ți depui aurul la un bancher, să ceri o scrisoare de credit pentru Hamburg, să pui cai de poștă la trăsură și să pornești, însoțit de un valet, de o cameristă și de femeia ta îmbrăcată în principesă, pe urmă, de la Hamburg, să te sui pe o corabie care merge către Mexic. Cu două sute optzeci de mii de franci aur, un băiat dezghețat trebuie să facă ce vrea și să se duca unde vrea, *husăne!*

— Ah! Ție-ți vin idei de-astea fiindcă tu ești *ștabul!*... Tu nu-ți pierzi niciodată *tărtăcuța!* Dar eu...

— În sfârșit, sfaturile bune îi ajută unui om care e în situația ta ca ventuzele unui mort, răspunse Jacques Collin, aruncând o privire fascinatoare vechiului său *gășcar*.

— Asta cam așa e, rosti cu oarecare îndoială La Pouraille. Totuși, pune-mi tu ventuzele că, dacă nu mă vindec, poate beau un rom în ele.

— Te-au prins *gabării* cu cinci furturi și trei omucideri, dintre care ultima privește doi burghezi bogați. Juraților nu le place să omori burghezi. O să te *scurteze* și n-ai nicio speranță!...

— Toți mi-au spus la fel, răspunse jalnic La Pouraille.

— Mătușă-mea Jacqueline, cu care am avut o mică conversație chiar la grefă și care e, cum știi foarte bine, *mama gășcarilor* mi-a spus că *gabării* vor să se descotorosească de tine, atât le e de frică.

— Dar, întrebă La Pouraille, cu o naivitate care dovedește cât de pătrunși sunt hoții de dreptul firesc de a fura, acum sunt bogat, de ce se mai tem?

— Nu mai avem vreme să facem filosofie, zise Jacques Collin. Să ne întoarcem la situația ta...

— Ce vrei să faci cu mine, întrebă La Pouraille, întrerupându-l pe *ștabul*.

— Ai să vezi! Și un câine mort e bun la ceva.

— Bun pentru ceilalți, spuse La Pouraille.

— Te bag în jocul meu! răspunse Jacques Collin.

— Și asta e ceva! zise ucigașul. Să auzim!

— Nu te întreb unde sunt banii, dar vreau știu ce ai de gând să faci cu ei.

La Pouraille pândi ochii de nepătruns ai *ștabului*, care urmă liniștit:

— Ai vreo *gagică* de ți-e dragă, vreun copil, vreun *gașcar* pe care-l ocrotești? Peste un ceas o să fiu afară, o să pot să fac orice pentru cei la care ții.

La Pouraille șovăia încă, rămânea în poziția de drepti a nehotărârii. Jacques Collin îi servi atunci un ultim argument.

— Partea ta din banca noastră e de treizeci de mii de franci. O lași *găștii* sau o dai cuiva? E în siguranță, pot s-o plătesc chiar astă-seară cui vrei s-o lași.

Ucigașul lăsa să-i scape o mișcare de bucurie.

„L-am înhățat!” își zise Jacques Collin.

— Hai, să nu pierdem vremea, gândește-te, urmă el la urechea lui La Pouraille. Hai, bătrâne, că nu mai avem nici zece minute... Procurorul general o să mă cheme și-o să am o convorbire cu el. Îl am la mână pe omul ăsta, pot să le succesc gâtul *gabărilor*. Sunt sigur că o scap pe Magdalena.

— Dacă o scapi pe Magdalena, dragă *ștabule*, ai putea să mă...

— Să nu ne răcim gura degeaba, zise Jacques Collin scurt. Fă-ți testamentul.

— Ei, aş vrea să-i dau banii Gonorei, răspunse La Pouraille cu o înfăţişare jalnică.

— Da?... Trăieşti cu văduva lui Moise, ovreiu! care se ţinea după *pezevenghi* din Provence? întrebă Jacques Collin.

Ca marile căpetenii de armată, Înşală-Moartea cunoştea de minune personalul tuturor trupelor.

— Chiar ea e, răspunse La Pouraille extrem de măgulit.

— *Gagica putere mare*, zise Jacques Collin, care se pricepea de minune să mânuiască acele maşinării cumplite. *Gagică a-ntâia!* Ştie multe şi nu trage chiulul! E manglitoare de soi. A, ai dat lovitura la Gonora! Prost ai fost că *ai zbârcit-o* când ai la mână o *gagică* aşa ca asta, *husăne!* Trebuia să deschizi o prăvălie cinstită şi să trăieşti modest!... ce învârte?

— E în rue Sainte-Barbe, e țăță de casa de...

— Prin urmare o laşi moştenitoare? Uite, dragul meu, unde ne duc astea, când suntem tâmpiţi şi le iubim...

— Da, dar nu-i da nimic decât după ce am *scurpat în coş!*

— Lucru sfânt, zise Jacques Collin pe un ton serios. *Găşcarilor*, nimic?

— Nimic, m-au *turnat*, răspunse cu ură La Pouraille.

— Cine te-a *dat*? Vrei să te răzbun? întrebă iute Jacques Collin, încercând să trezească ultimul simţământ care face să vibreze asemenea inimi în clipa mării cumpene. Cine ştie, bătrâne, dacă n-aş putea să te împac cu *gabării* şi totodată să te răzbun.

Aici, ucigaşul îşi privi *ştabul* cu o-înfăţişare năucă de fericire.

— Dar, continuă *ştabul* când văzu această expresie a feţei atât de grăitoare, nu-i fac rost decât puştiului. Dacă merge piesa asta, bătrâne, pentru

un gășcar de-al meu, căci al meu ești, sunt în stare de multe lucruri.

— Dacă te văd numai că amâni distracția pentru bietul puști, află ca fac ce vrei.

— Asta e lucru vechi, sunt sigur că-i scap *tărtăcuța* din gheara *gabarilor*. Ca să ieși din *zbârceala*, află că trebuie să ne ajutăm unii pe alții... Singur nu poți să faci nimic...

— Așa e! exclamă ucigașul.

Încrederea se întemeiase atât de bine, iar credința lui La Pouraille în *ștab* era atât de fanatică, încât omul nu mai șovăia. Dădu secretul complicilor săi, cu atâta strășnicie păzit până atunci. Asta voia să știe Jacques Collin.

— Uite *șestul*! Am lucrat în trei. Ruffard, agentul lui Bibi-Lupin, eu și Godet...

— Scarmă-Lână?... exclamă Jacques Collin, dându-i lui Ruffard porecla hoțească.

— Chiar el. *Nasoi* m-au turnat, fiindcă le știu ascunzătoarea și ei pe-a mea nu.

— Mă ungi la suflet, puiule, zise Jacques Collin.

— Ce face?

— Ei, răspunse *ștabul*, uite ce folos ai când te încrezi în mine!... Acuma răzbunarea ta e o figură din partida pe care o joc eu! Nu te întreb unde ai ascuns banii, o să-mi spui în ultima clipă, dar lămurește-mi tot ce știi despre Ruffard și Godet.

— Ești și-o să fii totdeauna *ștabul* nostru, n-am nimic de ascuns față de tine, răspunse La Pouraille. Aurul e în beciul stabilimentului Gonorei.

— Nu ți-e frică de muiere?

— Ce, parcă știe ceva? urmă La Pouraille. Am îmbătat-o, măcar că n-ar spune nici cu capul sub satâr. Dar atâta aur, mai știi?

— Da, așa ceva scoate din ale lui și pe omul ăl mai cinstit, răspunse Jacques Collin.

— Așa că am lucrat fără *ginitor* după mine! Găinile dormeau în coteț. Aurul e la trei șchioape sub pământ, îndărătul sticlelor cu vin. Și pe deasupra am pus un strat de pietre și mortar.

— Bine! zise Jacques Collin. Dar ceilalți?

— Ruffard își ține *biștarii* la Gonora, în odaia bieteii muieri, și o are la mână în felul ăsta, căci ar putea fi învinuită ca tăinuitoare și să moară la *pârnaie*.

— A, pungașul naibii! Ce bine se învață hoția la *curcani*! zise Jacques.

— Godet își ține *lovelele* la soră-sa spălătoreasă de lux, fată de treabă care poate să *ia pe coaja* cinci ani de muncă silnică fără să știe de ce. Șmecherul a scos scândurile din podea, a vârât banii dedesubt, a pus scândurile la loc și a-ntins-o.

— Știi ce vreau de la tine? rosti Jacques Collin, ațintindu-l pe La Pouraille cu o privire magnetică.

— Ce?

— Să iei asupra ta crima lui Madeleine...

La Pouraille avu o tresărire ciudată; dar curând își recăpătă atitudinea de supunere sub privirea neclintită a *ștabului*.

— Ai și început să *cârâi*? Mă înveți tu pe mine figuri? Ia spune, patru omoruri sau trei nu-i totuna?

— Poate că da!

— Pe ochii mei, tu n-ai borș în vine! Și eu care credeam că te scap!...

— Cum asta?

— *Husane*, dacă promitem că dai îndărăt familiei aurul, o să te lase să mergi la *pârnaie* pe viață. Dacă ar avea ei banii, n-aș da niciun covrig pe *tărtăcuța ta*; dar la ora asta faci șapte sute de mii de franci, dobitocule!

— *Ștabule! Ștabule!* strigă La Pouraille în culmea fericirii.

— Și, urmă Jacques Collin, bașca socoteala c-o să-i punem lui Ruffard omorurile în spinare... Cu ocazia asta îl zboară din slujbă și pe Bibi-Lupin. Îl am la mână...

La Pouraille rămase înmărmurit de această idee, i se holbară ochii, era ca o stană de piatră. Arestat

de trei luni, pe punctul de a trece în fața Curții cu juri, sfătuit de prietenii săi din închisoare cărora nu le pomenise de complici, era în așa hal de lipsit de speranțe, după ce îi analizaseră crimele, încât un asemenea plan scăpase acestor inteligențe de la *pârnaie*. De aceea umbra asta de nădejde aproape că-l tâmpise.

— Ruffard și Godet au făcut să curgă ceva până acum? *Au mânat la plimbare ceva lovele?* întrebă Jacques Collin.

— Nu îndrăznesc, răspunse La Pouraille. Derbedeii așteaptă să mă vadă *întâi scurtat*. Petica a venit să-l vadă pe Peticul și mi-a adus vorbă de la *gagica* mea.

— Ei, află că în douăzeci și patru de ore le-am *șutit lovelele!* exclamă Jacques Collin. Pezevenghii n-or să poată da nimic îndărăt cum o să dai tu, o să rămâi curat ca zăpada, iar ei mânjiți cu tot sângele! Am eu grijă să te fac un băiat cinstit, atras de ei în cursă. Cu averea ta, o să pot face rost de alibi în celălalt proces, o să te fac să ajungi la *pârnaie* și, o data acolo, o să vezi și tu cum evadezi... O să trăiești prost, dar măcar o să trăiești.

Ochii lui La Pouraille vesteau un delir lăuntric.

— Bătrâne! Cu șapte sute de mii de franci poți să te *matolești* toată viața! spuse Jacques Collin, amețindu-și cu nădejdi tovarășul.

— *Ștabule! ștabule!*

— O să-i iau ochii ministrului de justiție... A, Ruffard trebuie *scurtat*, e *ginitor* și trebuie dat gata. Bibi-Lupin s-a fript.

— Ei, s-a zis, strigă La Pouraille cu o bucurie sălbatică. Poruncește și fac ce spui.

Și-l strânse în brațe pe Jacques Collin, cu ochii plini de lacrimi, atât i se părea acum posibil să scape cu viață.

— Mai e ceva, zise Jacques Collin. *Gabării* înghit greu, mai ales dacă e vorba de fapte noi. Acuma trebuie să *turnăm de iordan o gagică*.

— Cum? Pentru ce? întrebă ucigașul.

— Ajută-mă! Ai să vezi! răspunse Înșală-Moartea.

Jacques Collin îi spuse pe scurt lui La Pouraille secretul omorului săvârșit la Nanterre și îl făcu să înțeleagă că trebuia să aibă o femeie care-ar primi să joace rolul Ginettei. Apoi se îndrepta către Peticul, împreună cu La Pouraille, care se înveselise.

— Știu cât ții la Petica... îi spuse Jacques Collin, Peticului.

Privirea pe care i-o aruncă Peticul cuprindea un întreg poem frumos și groaznic.

— Ce-o să faci în vreme ce-ai să fii la *pârnaie*?

O lacrimă umezi ochii feroci ai Peticului.

— Ei, dar dacă ți-aș vârî-o pe un an de zile la *pârnaia gagicilor*, cât timp te judecă, te duc, te închid și scapi?

— Nu poți face minunea asta, nu e amestecată în nimic, răspunse ibovnicul Peticii.

— A, Peticule, zise La Pouraille, *ștabul* nostru e mai puternic decât Dumnezeu!...

— Ce parolă ai cu ea? îl întrebă Jacques Collin pe Peticul, cu siguranța unui stăpân care nu poate fi refuzat.

— *Sorgue à Pantin* (noapte la Paris). Cu vorba asta știe că vii din partea mea și, dacă vrei să faci ce spui tu, arată-i *loveaua de cinci franci* și rostește cuvântul ăsta: *Tondif!*

— O să fie condamnată în procesul lui La Pouraille și grațiată pentru destăinuire după un an de *gros!* rosti cu gravitate Jacques Collin, privindu-l pe La Pouraille.

La Pouraille înțelese planul *ștabului* său și-i făgădui, printr-o singură privire, să-l convingă pe Peticul să-i ajute, făcând-o pe Petica pretinsă complice la omorul de care avea să se învinuiască singur.

— Cu bine, copii. În curând veți afla că l-am scăpat pe puști din mâinile lui *Charlot*, zise Înșală-Moartea. Da, *Charlot* era la grefă cu fetele lui de

prăvălie ca să-i facă găteala Magdalenei! Uite, zise dânsul, ma caută din partea *ștabului gabărilor*.

Într-adevăr, un paznic ieșit pe porțiță îi făcu semn; știindu-l pe tânărul corsican în primejdie, Jacques Collin, acest om deosebit, își recăpătase sălbatica putere cu care știa să lupte împotriva societății.

Nu e fără rost să arătăm aici că în clipa când îi fusese smuls cadavrul lui Lucien, Jacques Collin luase o hotărâre supremă și, anume, să încerce o ultimă întrupare nu cu o ființă, ci cu un lucru. Într-un cuvânt, adoptase în sfârșit soluția fatală găsită de Napoleon în șalupa care-l ducea către Bellerophon^[169]. Printr-o stranie potrivire a faptelor, totul îl ajută pe acest geniu al răului și al corupției în ce întreprinsese.

De aceea, chiar dacă deznodământul neașteptat al acestei vieți nelegiuite ar pierde ceva din caracterul miraculos pe care în zilele noastre nu-l poți obține decât prin niște născociri neverosimile, neadmise de nimeni, e nevoie, înainte de a pătrunde împreună cu Jacques Collin în biroul procurorului general, s-o urmăm pe doamna Camusot la persoanele la care se dusesse în timpul când se petreceau la Conciergerie întâmplările relatate. Una dintre datoriile pe care nu și le poate încălca istoricul moravurilor e de a nu strica adevărul prin născociri ce par dramatice, mai ales când adevărul nu s-a sfiit să devină el însuși ca un roman. Natura socială, mai ales la Paris, cuprinde asemenea întâmplări, asemenea țesături de împrejurări atât de neașteptate, încât închipuirea născocitorilor rămâne de căruță la fiecare pas. Îndrăzneala adevărului se înalță până la niște combinații pe care arta nu și le poate permite – atât sunt de neverosimile și de puțin decente – afară de cazul că scriitorul le îndulcește, le dichisește și le castrează.

Doamna Camusot încercă să-și alcătuiască o găteală de dimineată aproape de bun gust,

încercare destul de grea pentru o nevastă de judecător care de șase ani locuise neconținut în provincie. Nu trebuia să dea prilej de critică nici marchizei d'Espard, nici ducesei de Maufrigneuse, venind în vizită la ele între opt și nouă dimineața. Amélie-Cécile Camusot, deși născută Thirion, s-o spunem de pe acum, izbuti pe jumătate. Și nu înseamnă asta oare, în materie de îmbrăcăminte, să dai greș de două ori?

Nici nu ne închipuim cât de folositoare sunt femeile pariziene pentru ambițioșii de toate soiurile; sunt tot atât de trebuincioase în lumea mare, ca și în lumea hoților unde, cum s-a văzut adineauri, ele joacă un rol uriaș. De pildă, să ne închipuim pe cineva silit să vorbească într-un interval de timp anumit, sub pedeapsa de a rămâne în urmă și de a pierde cursa, cu personajul de o importanță gigantică sub Restaurație și care se cheamă ministrul de justiție. Să luăm un om în condiția cea mai prielnică, un judecător, adică unul de-ai casei. Magistratul e silit să se ducă sau la un șef de serviciu, sau la secretarul particular, sau la secretarul general și să le dovedească acestora că e neapărată nevoie să i se acorde de îndată o audiență. Un ministru de justiție primește el vreodată imediat? În timpul zilei, dacă nu e la Cameră, e la Consiliul de miniștri, sau semnează hârtii, sau acordă audiențe. Dimineața, doarme nu se știe unde. Seara, are și el obligațiile sale oficiale și personale. Dacă toți judecătorii ar putea cere câte o scurtă audiență sub orice pretext, șeful justiției ar fi veșnic asaltat. Prin urmare, țelul audienței particulare și imediate e supus aprecierii uneia dintre acele puteri intermediare care devine o stavilă, o ușă ce trebuie deschisă, când nu e chiar ocupată de un concurent. În schimb, o femeie se duce la altă femeie; poate să intre îndată în camera de culcare, stârnind curiozitatea stăpânei sau a cameristei, mai ales când stăpâna e sub imboldul unui interes important sau al unei constrângeri

cumplite. Iar dacă femeia influentă e doamna marchiză d'Espard, de care un ministru trebuie să țină seama, femeia aceea îi scrie un bilețel parfumat, pe care valetul ei îl duce valetului ministrului. Ministrul primește bilețelul de îndată, îl citește numaidecât. Ministrul are poate treburi, însă omul din el e încântat că are de făcut o vizită uneia dintre reginele Parisului, uneia dintre forțele cartierului Saint-Germain, uneia dintre favoritele nurorii regelui, a prințesei moștenitoare sau a regelui. Casimir Périer, singurul prim-ministru adevărat pe care l-a avut revoluția din iulie, lăsa toate baltă când era chemat de un fost prim-sambelan al regelui Carol al X-lea.

Această teorie lămurește forța cuvintelor: „Coniță, a venit doamna Camusot pentru o chestiune foarte urgentă, pe care conița o cunoaște!” spuse marchizei d'Espard de camerista ei, care presupunea că stăpâna se deșteptase.

De aceea, marchiza strigă să fie îndată introdusă Amélie. Soția judecătorului fu ascultată cu bunăvoință, fiindcă începu cu următoarele cuvinte:

— Doamna marchiză, suntem pierduți fiindcă v-am răzbunat...

— Cum așa, drăguța mea? întrebă marchiza privind-o pe doamna Camusot în semiîntunericul produs de ușa întredeschisă. Ești divină în dimineața asta cu pălăriuța duminică. Unde găsești modelele astea?

— Doamnă, sunteți prea amabilă... Dar știți că felul cum l-a interogat Camusot pe Lucien de Rubempré l-a împins pe tânăr la disperare și s-a spânzurat în închisoare...

— Ce-o să se facă doamna de Sérisy? exclamă marchiza prefăcându-se ca nu știe nimic, ca să i se mai povestească o dată totul de la început.

— Vai, se pare că și-a pierdut mințile! răspunse Amélie. Ah, dacă ați putea obține de la Luminăția Sa să-l cheme îndată pe bărbatu-meu, printr-un curier trimis la Palatul de justiție, ministrul ar afla

niște secrete nemaipomenite și cu siguranța că le-ar comunica regelui... Iar atunci, dușmanii lui Camusot ar trebui să tacă.

— Cine sunt dușmanii lui Camusot? întrebă marchiza.

— Păi, procurorul general, și acuma și domnul de Sérisy...

— Bine, draga mea, răspunse doamna d'Espard, care le datora domnilor de Granville și de Sérisy înfrângerea suferită în procesul mârșav intentat ca să obțină interdicția soțului, O să te apăr. Nu-mi uit nici prietenii, nici dușmanii.

Sună, puse să se tragă perdelele, valuri de lumină năvăliră în odaie; marchiza își ceru pupitrul, camerista i-l aduse. Marchiza scrise la repezeală un bilețel.

— Să încalece Godard și să ducă scrisoarea asta la Ministerul de Justiție; să nu aștepte răspuns, îi spuse dânsa cameristei.

Camerista ieși în grabă și, în ciuda acestui ordin, rămase la ușă câteva minute.

— Prin urmare sunt multe secrete în joc? întreba doamna d'Espard. Ia povestește-mi, scumpa mea. Clotilde de Grandlieu e și ea amestecată în afacerea asta?

— Doamna marchiză va afla totul de la Înălțimea Sa, căci bărbatu-meu nu mi-a destăinuit nimic. Mi-a spus numai că e în primejdie. Pentru ei ar fi mai bine ca doamna de Sérisy să moară, decât să rămână nebună.

— Săraca femeie! zise marchiza. Nu prea era ea nici așa în toate mințile.

Femeile din lumea mare au sute de feluri de a rosti aceeași frază, demonstrând astfel observatorului atent întinderea nemărginită a modurilor muzicale. Sufletul întreg se revarsă în glas ca și în privire, se impregnează în lumină ca și în aer, elemente pe care le prelucrează ochii și gâtulejul. Din felul cum accentuase aceste doua vorbe: *săraca femeie!* marchiza lăsa să se

ghicească satisfacția urii sătule, bucuria triumfului. Ah, câte nenorociri nu-i dorea ea protectoarei lui Lucien! Răzbunarea, care supraviețuiește morții celui pe care-l urăști, aceea care nu e niciodată îndestulată, umple privitorul de o spaimă sumbră. Așa că doamna Camusot, deși violentă dușmănoasă și cicălitoare din fire, rămase năucită. Nu găsi nimic de răspuns și tăcu.

— Diane mi-a spus, într-adevăr, că Léontine se dusesese la închisoare, urmă doamna d'Espard. Ducea e disperată de gestul acesta scandalos, căci are slăbiciunea de a ține mult la doamna de Sérisy; e ușor de înțeles de altfel, fiindcă l-au adorat aproape în același timp amândouă pe acel nătărău de Lucien, și nimic nu leagă sau nu învrăjbește mai mult două femei decât închinarea la același altar. Și scumpa-mi prietenă și-a petrecut două ceasuri ieri în odaia Léontinei. Se pare că biata contesă spune niște lucruri îngrozitoare. Mi s-a spus că e ceva dezgustător!... O femeie bine nu trebuie să se lase prada unor asemenea pandalii!... Oh! E o patimă pur trupească... Ducea a venit la mine galbenă ca o moartă, i-a trebuit mult curaj! Există în toată afacerea asta lucruri monstruoase...

— Soțul meu o să-i spună tot ministrului de justiție, ca să se dezvinovățească, deoarece se voia scăparea lui Lucien, iar Camusot, doamnă marchiză, și-a făcut datoria. Un judecător de instrucție trebuie întotdeauna să le ia interogatoriul deținuților puși la secret, în răstimpul cerut de lege!... Trebuia doar să-l întrebe ceva pe nefericitul acela, care n-a înțeles că era interogată numai de formă, și a mărturisit îndată tot...

— Era un prost și un obraznic! zise sec doamna d'Espard.

Auzind acest verdict, soția judecătorului amuți.

— Dacă n-am izbutit să-l punem sub interdicție pe domnul d'Espard, nu din vina lui Camusot s-a întâmplat și o să-mi amintesc totdeauna de asta! urmă marchiza după o tăcere... Ne-au stricat rostul

Lucien, și domnii de Sérisy, Buvan și Granville. Cu vremea, Dumnezeu mă va ajuta! Pe toți oamenii ăștia o să-i lovească nenorocirea. Fii pe pace, am să-l trimit pe cavalerul d'Espard la ministrul de justiție ca să se grăbească să-l cheme pe soțul dumitale, dacă e nevoie...

— Ah, doamnă...

— Ascultă! rosti marchiza, îți promit că va fi decorat cu Legiunea de Onoare imediat, chiar mâine! Va fi o dovadă strălucitoare de mulțumire pentru felul cum v-ați purtat în chestiunea asta. Și încă o mustrare pentru Lucien care astfel o să fie recunoscut vinovat! Nimeni nu se spânzură de plăcere... Ei, la revedere, scumpa mea!

Peste zece minute, doamna Camusot intra în camera de culcare a frumoasei Diane de Maufrigneuse, care, culcată la ceasul unu noaptea, încă nu adormise la nouă.

Oricât de nesimțitoare ar fi ducesele, asemenea femei cu inima de ghips nu pot vedea una dintre prietenele lor prada nebuniei, tară ca acest lucru să le facă o impresie adâncă.

Apoi, legătura Diane cu Lucien, deși desfăcută de optsprezece luni, îi lăsase ducesei prea multe amintiri, pentru ca moartea cumplită a copilandrului aceluia să nu fi fost și pentru ea o lovitură groaznică. Toată noaptea Diane îl văzuse pe tânărul atât de frumos, atât de fermecător, atât de poetic, care știa atât de bine să iubească, spânzurat așa cum îl zugrăvea Léontine în accesele ei și cu gesturile pe care le dă o febră mare. Păstra de la Lucien scrisori elocvente și îmbătătoare, asemănătoare cu cele scrise de Mirabeau^[170] Sophiei, dar mai literare, mai îngrijite, căci fuseseră dictate de patima cea mai violentă: vanitatea! Cea mai încântătoare ducese fusese a lui, o văzuse făcând pentru el nebunii, bineînțeles nebunii tainice, și succesul acesta îi luase mințile lui Lucien. Mândria amantului îl inspirase cum nu se poate mai bine pe poet. Și firește, ducesa

păstrase acele scrisori tulburătoare, cum adună unii bătrâni gravurile obscene, din pricină că în ele Lucien lăuda nebunește ceea ce era cel mai puțin ducal la ea.

— A murit într-o temniță scârboasă! își spunea ea cu spaimă punând deoparte scrisorile, când o auzi pe cameristă ca bate la ușă.

— Doamna Camusot, pentru o chestiune extrem de gravă care o privește pe doamna ducesă, spuse camerista.

Diane se ridică în picioare, îngrozită.

— Ah! zise dânsa privind-o pe Amélie care-și făcuse o figură potrivită cu împrejurările. Ghicesc tot. E vorba de scrisorile mele. Ah, scrisorile mele... Ah, scrisorile mele! și căzu pe o canapea.

Își aminti că, în pornirea patimii, îi răspunsese lui Lucien pe același ton și că celebrase poezia bărbatului, așa cum el cântase slava femeii și încă în ce stil de odă!

— Vai, da, doamnă ducesă, vin să vă salvez mai mult decât viața! E vorba de onoarea dumneavoastră... Veniți-vă în fire, îmbrăcați-vă, haidem la ducesa de Grandlieu, căci, din fericire pentru dumneavoastră, nu sunteți singura persoană compromisă.

— Dar mi s-a spus că Léontine a pus pe foc ieri la Palatul de justiție toate scrisorile confiscate la sârmanul nostru Lucien!

— Păi, doamnă ducesă, Lucien era dublat de Jacques Collin! exclamă soția judecătorului. Uitați mereu aceasta cârdășie mârșavă care cu siguranță că e singura pricină a morții acelui tânăr fermecător și atât de regretat! Iar acei Machiavel al ocnei, spre deosebire de Lucien, nu și-a pierdut nicio clipă cumpătul! Domnul Camusot are convingerea că monstrul a pus la loc sigur scrisorile cele mai compromițătoare ale celor ce-l iubiseră pe...

— Prietenul, zise repede ducesa. Ai dreptate, drăguța mea, trebuie să mergem să ținem sfat la

familia Grandlieu: Suntem cu toții interesați în chestiunea asta, și din fericire Serisy o să ne ajute...

Culmea primejdiei are, așa cum s-a văzut în scenele petrecute la Conciergerie, o putere asupra sufletului la fel de cumplită ca puterea celor mai strașnice stimulente asupra trupului. E o pilă voltaică a moralului. S-ar putea să nu fie departe ziua în care se va surprinde felul cum sentimentul se condensează chimic într-un fluid poate asemănător cu fluidul electric.

La ocaș și la ducesă se întâmplase același fenomen. Femeia aceea abătută, pe moarte, care nu dormise, ducea atât de dificilă când își făcea găteala, găsi forța unei leoaice încolțite și prezența de spirit a unui general în mijlocul bătăliei. Diane își alege singură hainele și-și improvizează găteala cu iuțeala unei femeiuști care-și servește ea însăși de cameristă. Lucrul fu așa de miraculos, încât subreta rămase în picioare, o clipă înmărmurită, atât era de mirată că-și vede stăpâna în cămașă și lăsând-o poate cu plăcere pe soția judecătorului să zărească, prin ceața rară a pânzei de în, un trup alb, desăvârșit ca al Venerei lui Canova^[171]. Era ca o bijuterie în hârtia-i de mătase. Diane ghicise dintr-odată unde se află corsetul ei pentru aventuri, corsetul care se încheie în față, scutindu-le pe femeile grăbite de oboseala și vremea pierdută a strânsului șireturilor din spate. Își orânduise dantelele de la cămașă și-și strânsese cum se cuvine frumosul sân, când camerista sosi cu juponul și încheie opera dându-i o rochie. Pe când Amélie, la un semn al cameristei, încheia la spate rochia în copci și o ajuta pe ducesă, subreta luă niște ciorapi de *fil d'Ecosse*, niște pantofiori de catifea, un șal și-o pălărie. Amélie și camerista îi puseră ciorapii și pantofii, fiecare la câte un picior.

— Sunteți cea mai frumoasă femeie pe care-am văzut-o, zise șireata Amélie, sărutând cu o mișcare pasionată genunchiul neted și mătăsos al Dianei.

— Doamna n-are pereche, zise camerista.

— Haide, Josette, nu flecari, răspunse ducesa. Ai o trăsură? o întrebă dânsa pe doamna Camusot. Hai, scumpo, o să stăm de vorbă pe drum.

Și ducesa coborî scara de onoare a palatului Cadignan, alergând și punându-și mânușile, ceea ce nu se mai pomenise niciodată.

— La palatul Grandlieu, repede! îi spuse dânsa uneia dintre slugi, făcându-i semn să urce în spatele trăsurii.

Valetul șovăi, căci trăsura în cauză era o birjă.

— Vai, doamnă ducesă, nu-mi spuseseși că tânărul avea scrisori de la dumneavoastră! Căci dacă-mi spuneți, Camusot ar fi procedat cu totul altfel.

— Situația Léontinei m-a preocupat în așa măsură, încât am uitat cu totul de mine, zise dânsa. Biata femeie era încă de alaltăieri aproape nebună, așa că-ți închipui în cel hal a răscolit-o întâmplarea fatală! Ah, dac-ai ști, draga mea, ce zi am avut ieri... Ce mai, îți vine să renunți la dragoste. Ieri, târâte amândouă, Léontine și cu mine, de o bătrână îngrozitoare, o misită de găтели de ocazie, de altminteri strașnică femeie, în cloaca aceea sângeroasă și urât mirositoare care se numește justiția, îi spuneam Léontinei că îți vine să cazi în genunchi și să ții ca doamna de Nucingen când, în drum spre Neapole, a apucat-o una dintre furtunile acelea îngrozitoare de pe Mediterană: „Doamne! Doamne, scapă-mă și nu mai fac!” Astea au fost două zile din viața mea pe care n-o să le uit! Ce proaste suntem că scriem... Dar iubesci! Primești pagini care-ți aprind inima prin ochi, și te ard cu pălălaie, și prudența zboară, și răspunzi...

— De ce să răspunzi în scris, când poți răspunde prin fapte! spuse doamna Camusot.

— E așa de frumos să te lași în voia pierzaniei! răspunse cu trufie ducesa. E voluptatea sufletului.

— Femeile frumoase, răspunse modest doamna Camusot, sunt scuizabile, ele au mult mai multe prilejuri de a cădea în ispită decât noi.

Ducesa zâmbi.

— Suntem totdeauna prea generoase, urmă Diane de Maufrigneuse. Am să fac ca doamna d’Espard, care e cumplită.

— Ce face dânsa? întrebă cu curiozitate, soția Judecătorului.

— A scris o mie de scrisori de dragoste...

— Chiar atâtea! exclamă doamna Camusot, întrerupând-o pe ducesă.

— Ei, află, draga mea, ca nu găsești în ele niciun cuvânt care s-o compromită.

— Dumneavoastră n-ați fi în stare să rămâneți atât de rece, atât de prudentă, răspunse doamna Camusot. Sunteți femeie, sunteți dintre îngerii aceia care nu știu să se împotrivească diavolului...

— Am jurat că nu mai scriu niciodată. În toată viața mea nu i-am scris decât nefericitului acela de Lucien... Am să-i păstrez scrisorile până la moarte! Drăguța mea, scrisorile acelea sunt flăcări, uneori ai nevoie...

— Dar dacă s-ar găsi! spuse doamna Camusot cu un mic gest rușinat.

— A, aş spune că e un roman în scrisori pe care l-am început eu, căci le-am copiat pe toate, draga mea, și am ars originalele.

— Vai, doamnă ducesă, drept răsplată, lăsați-mă să le citesc...

— Poate că te las, zise ducesa. Ai să vezi atunci, draga, că Léontinei nu i-a scris așa ceva.

Acest ultim cuvânt dezvăluia *femeia*, femeia din toate vremurile și din toate țările.

Asemenea broaștei din fabula lui La Fontaine, doamna Camusot plesnea de plăcere că intră în palatul Grandlieu, alături de frumoasa Diane de Maufrigneuse. În dimineața asta era pe cale de a lega una dintre acele relații atât de trebuincioase ambițioșilor. Așa că de pe acum i se părea că aude

cum i se spune: *Doamnă președintă!* Simțea satisfacția nespusă de a birui stăvili uriașe, dintre care cea mai de seamă era incapacitatea soțului ei, încă necunoscută de ceilalți, dar bine știută de ea. Să faci să parvină un om mediocru! Pentru o femeie ca și pentru un rege, înseamnă a-ți procura plăcerea care i-a fermecat pe atâția mari actori și care constă în a ajunge la o sută de reprezentații cu o piesă proastă. E beția egoismului! Într-un anumit sens, e desfrâul bahic al puterii. Puterea nu-și dovedește sie însăși forța decât săvârșind abuzul de a încorona cu laurii succesului pe câte un nerod, batjocorind astfel geniul, singura forță pe care puterea absolută n-o poate atinge. Înălțarea calului lui Caligula la rangul de consul, această farsă imperială, a avut și va avea în veci un mare număr de reprezentații.

În câteva minute, Diane și Amélie trecură din dezordinea elegantă a camerei de culcare a frumoasei Diane, la sobrietatea unui lux măreț și sever, la ducesa de Grandlieu.

Portugheza aceasta foarte cucernică se scula în fiecare zi la ceasurile opt, ca să se ducă să asculte slujba la bisericuța Saint-Valère, care ține de biserica Saint-Thomas d'Aquin, așezată pe atunci în fața palatului Invalizilor. Capela aceea, astăzi dărâmată, a fost mutată în rue de Bourgogne, până când se va clădi biserica gotică ce va fi închinată, pare-se, sfintei Clotilda.

La primele cuvinte șoptite la urechea ducesei de Grandlieu de către Diane de Maufrigneuse, cuvioasa trecu la domnul de Grandlieu, și-l aduse imediat. Ducele îi aruncă doamnei Camusot una dintre privirile acelea iuți prin care boierii mari analizează o viață întreagă și adesea chiar și sufletele. Găteala Améliei îl ajută în chip hotărâtor pe duce să ghicească viața ei burgheză de la Alençon la Mantes și de la Mantes la Paris.

A, dacă nevasta judeului ar fi știut de acest dar al ducilor, n-ar fi putut întâmpina cu un zâmbet

grațios această otheadă politicos ironică, din care dânsa nu văzu decât politețea. Neștiința are anumite privilegii comune cu șiretenia.

— E doamna Camusot, fiica lui Thirion, unul dintre ușierii cabinetului regelui, îi spuse ducesa soțului ei.

Ducele se înclină *foarte* politicos în fața nevestei de magistrat și fața lui își pierdu din gravitate. Valetul ducelui, pe care stăpânu-său îl sunase, se înfățișă.

— Ia o trăsură și du-te în rue Honoré-Chevalier. Acolo ai să suni la o ușită la numărul zece. Ai să-i spui servitorului care o să-ți deschidă ușa că-l rog pe stăpânul său să treacă pe aici; dacă domnul acela e acasă, te întorci cu el. Spune că vii din partea mea, asta o să fie de ajuns ca să treci peste orice greutate. Încearcă să faci toate acestea în nu mai mult de un sfert de ceas.

De îndată ce valetul ducelui ieși, se ivi altul, și anume al ducesei.

— Du-te din partea mea la ducele de Chaulieu și spune să i se dea cartea asta de vizită.

Ducele își dădu cartea de vizită îndoită într-un fel anumit. Când cei doi prieteni simțeau nevoia de a se vedea pe dată pentru vreo treabă grabnică și secretă, care nu putea fi așternută pe hârtie, își dădeau de veste unul celuilalt în felul acesta.

Se vede că pe toate treptele societății, obiceiurile seamănă și nu se deosebesc între ele decât prin nuanțe, maniere, fel de a proceda. Lumea bună își are și ea argoul ei, care însă se cheamă *stil*.

— Sunteți sigură, doamnă, că există preținsele scrisori trimise de către domnișoara Clotilde de Grandlieu acelui tânăr? întrebă ducele de Grandlieu și azvârli o privire doamnei Camusot cum azvârle un marinar sonda.

— Nu le-am văzut, dar e de temut că există, răspunse dânsa tremurând.

— Fiica mea n-a putut scrie nimic care să nu poată fi mărturisit, exclamă ducesa.

„Biata ducesă!” se gândi Diane, aruncându-i ducelui de Grandlieu o privire care-l vârî în răcori.

— Ce crezi tu, draga mea Diane? o întrebă cu glas scăzut ducele pe ducesa de Maufrigneuse, luând-o cu el în nișa unei ferestre.

— Dragul meu, Clotilde e în așa hal înnebunită după Lucien, încât îi dăduse întâlnire înainte de plecare. Dacă nu era acolo tânăra Lenoncourt, poate că ar fi fugit cu el în pădurea Fontainebleau. Știu că Lucien îi scria Clotildei niște scrisori care ar fi scos-o din minți și pe o sfântă! Suntem trei fiice ale Evei înlănțuite de șarpele corespondenței...

Ducele și Diane se întoarseră din pervazul ferestrei către ducesă și doamna Camusot, care vorbea în șoaptă. Amélie, urmând în privința aceasta sfaturile ducesei de Maufrigneuse, făcea pe bisericoasa, ca să câștige simpatia trufașei portugheze.

— Suntem la cheremul unui mârșav ocnaș evadat! strigă ducele, scuturând din umeri într-un fel anumit. Iată ce înseamnă să primești în casă oameni de care nu ești pe de-a-ntregul sigur! înainte de a admite pe cineva, trebuie să-i cunoști bine averea, rudele, toate antecedentele...

Această frază e morala povestirii de față, din punct de vedere aristocratic.

— Ce a fost, a fost, îi spuse ducesa de Maufrigneuse. Să ne gândim cum o salvăm pe biata doamnă de Sérisy, pe Clotilde și pe mine...

— Nu putem face altceva decât să-l așteptăm pe Henri, am trimis după el; dar totul depinde de persoana pe care s-a dus s-o aducă Gentil. Dea Domnul ca omul acela să fie la Paris. Doamnă, zise dânsul către doamna Camusot, vă mulțumesc că v-ați gândit la noi...

Însemna a-i spune doamnei Camusot că poate pleca. Fiica ușierului de la cabinetul regal era

destul de inteligentă ca să-l înțeleagă pe duce și se ridică în picioare; dar ducesa de Maufrigneuse, cu acea grație admirabilă care-i câștiga atâtea prietenii și discreții, o luă pe Amélie de mână și-o arătă ducelui și ducesei într-un fel anumit.

— Pentru mine personal, și nu numai pentru că s-ar fi trezit în zori ca să ne salveze pe toți, vă cer să păstrați față de micuța mea doamnă Camusot mai mult decât o amintire. Întâi mi-a făcut servicii din acelea ce nu se pot uita; și afară de asta, sunt oamenii noștri, și ea și soțul ei. Am făgăduit să fac așa fel încât Camusot să fie avansat.

— N-ai nevoie de această recomandare, îi spuse ducele doamnei Camusot. Familia Grandlieu își amintește totdeauna de serviciile ce i-au fost făcute. Magistratura o să aibă în curând prilejul să se remarce, i se va cere devotament, soțul dumitale va fi pus în primele rânduri...

Doamna Camusot plecă mândră, fericită, gata să plesnească. Se întoarse triumfătoare, admirându-se, bătându-și joc de dușmănia procurorului general. Își spunea: „Ce-ar fi să-l aruncam în aer pe domnul de Granville?”

Era și timpul ca doamna Camusot să plece. Ducele de Chaulieu, unul dintre favoriții regelui, se întâlnește cu această burgheză chiar pe terasă.

— Henri, exclamă ducele de Grandlieu când intra prietenul său, fugi, te rog, la castel, încearcă să vorbești cu regele, iată despre ce este vorba.

Și-l duse pe duce în nișa ferestrei unde se întreținuse adineauri cu ușuratica și grațioasa Diane.

Din când în când, ducele de Chaulieu se uita pe furiș la nebunatica ducesă, care, stând de vorbă cu ducesa cea bisericoasă și lăsând-o să-i țină predici, răspundea la ocheadele ducelui de Chaulieu.

— Dragă copilă, spuse în sfârșit ducele de Grandlieu care isprăvisese convorbirea în *aparté*, fii, te rog, cuminte! Haide, adăugă dânsul luând-o de mână pe Diane, respectă cuviința, nu te mai

compromite, nu scrie niciodată nimic! Scrisorile, draga mea, au pricinuit tot atâtea nenorociri persoanelor particulare, cât și publice, adică statului... Ceea ce ar fi iertat unei fete tinere, cum e Clotilde, care iubește pentru întâia oară, nu poate fi scuzat la...

— Un grenadier bătrân care a văzut multe bătălii, zise ducesa strâmbându-se la duce.

Gluma și strâmbătura luminară cu un surâs fețele mâhnite ale celor doi duci și chiar pe a cuvioasei ducese.

— Sunt patru ani de când n-am mai scris o scrisorică de dragoste!... Suntem salvate? întrebă Diane, care-și ascundea îngrijorarea sub o purtare copilăroasă.

— Încă nu, zise ducele de Chaulieu, căci nu știi ce greu se săvârșesc actele de samavolnicie; pentru un rege constituțional, ele sunt ca un adulter pentru o femeie măritată.

— E păcatul favorit! zise ducele de Grandlieu.

— Fructul oprit! urmă Diane zâmbind. Ah, cât aș vrea să fiu cu guvernul, căci nu mi-a mai rămas nimic din fructul oprit. L-am mâncat tot.

— Vai, draga mea! rosti cucernica ducasă. Mergi prea departe.

Cei doi duci, auzind cum o trăsură se oprește la scară, cu tropot de cai veniți în galop mare, le lăsară singure pe cele două femei, după ce se înclinară în fața lor și se duseră în biroul ducelui de Grandlieu, unde fu introdus domnul din rue Honoré-Chevalier, care nu era altul decât șeful contra-poliției Castelului, al poliției politice, obscurul dar puternicul Corentin.

— Poftim, zise ducele de Grandlieu, poftim domnule de Saint-Denis.

Corentin, uimit că găsește o memorie atât de bună la duce, trecu cel dintâi după ce se înclinase adânc în fața celor doi duci.

— Dragă domnule, și acum te-am chemat pentru aceeași persoană, sau din pricina ei, rosti ducele de Grandlieu.

— Păi a murit, zise Corentin.

— A rămas asociatul, spuse ducele de Chaulieu, un asociat de temut.

— Ocnașul, Jacques Collin, răspunse Corentin.

— Vorbește, Ferdinand, îi spuse ducele de Chaulieu fostului ambasador.

— Netrebnicul acela e de temut, urmă ducele de Grandlieu. A pus mâna, în scopuri de șantaj, pe scrisorile trimise de doamnele de Sérisy și de Maufrigneuse acelui Lucien Chardon, creatura lui. Se pare că Junele avea o metodă care consta în a smulge scrisori pătimase ca răspuns la ale lui; căci și domnișoara de Grandlieu a scris câteva, zice-se; în orice caz, ne temem că e așa și nu putem ști nimica fiindcă dânsa e plecată în călătorie...

— Junele, răspunse Corentin, nu era în stare să-și ia asemenea precauții!... Asta e o măsură de prevedere a abatelui Carlos Herrera!

Corentin își rezema cotul de brațul fotoliului în care ședea și-și sprijini capul în palmă, căzând pe gânduri.

— Bani!... Are el mai mulți decât noi. Esther Gobseck i-a slujit drept râmă ca să pescuiască aproape două milioane în acea baltă de bani de aur care se cheamă Nucingen... Domnilor, obțineți pentru mine depline puteri de la locul în drept și vă scap eu de omul acela!...

— Dar... de scrisori? îl întreabă pe Corentin ducele de Grandlieu.

— Ascultați-mă domnilor, urmă Corentin ridicându-se și arătându-și fața de nevăstuică într-o stare de mare fierbere.

Își vârî mâinile în buzunarele pantalonilor de molton negru. Acest mare actor din drama istorică a vremii noastre trăsesese pe el numai o vestă și o redingotă și nu-și schimbase pantalonii de casă, atât de bine știa cât sunt de recunoscători cei mari

când ești prompt în anumite împrejurări. Se plimbă ca la el acasă prin birou, discutând cu glas tare de parcă era singur!

— E un ocnaș! îl putem vâri, fără proces la secret, la Bicêtre, fără să mai poată sta de vorbă cu nimeni, și să-l lăsam să putrezească acolo... Dar poate că s-a așteptat la o asemenea situație și a dat instrucțiuni oamenilor lui.

— Dar a fost pus la secret, zise ducele de Grandlieu. Pe loc, fără veste, după ce a fost arestat la cocota aceea.

— Parcă există *la secret* pentru pezevenghiul acela! exclamă Corentin. E la fel de tare ca... tot atât de tare ca și mine!

— Ce-i de făcut? își spuseră cei doi duci dintr-o privire.

— Îl putem trimite pe nemernic la ocnă de îndată, la Rochefort. Acolo moare în șase luni! A, fără crime! zise dânsul ca răspuns la un gest al ducelui de Grandlieu. Ce vreți? Un ocnaș nu rezistă mai mult de șase luni într-o vară caldă, când e silit să muncească din greu și cu adevărat în duhurile nesănătoase ale Charentei. Dar asta nu merge decât dacă omul nostru nu și-a luat măsuri cu privire la scrisori. În cazul când ticălosul s-a ferit de dușmani, și de bună seamă că așa e, trebuie să aflăm ce precauții și-a luat. Dacă cel ce deține scrisorile e sărac, poate fi cumpărat... Prin urmare, e vorba să-l tragem de limba pe Jacques Collin! Un duel în care aș fi învins! Ce-am mai putea face, ar fi să cumpărăm scrisorile prin alte scrisori!... Și anume, o scrisoare de grațiere din partea regelui, și să-mi fie dat omul să-l iau la mine în prăvălie. Jacques Collin e singurul om destul de capabil ca să-mi fie urmaș, bietul Contenson și prietenul Peyrade fiind morți la ceasul de față. Jacques Collin mi-a omorât acești spioni fără pereche, de parcă voia să-și facă un loc. După cum vedeți, domnilor, trebuie să-mi dați mână liberă. Jacques Collin e la Conciergerie, mă duc la cabinetul

domnului de Granville, trimiteți prin urmare acolo pe cineva de încredere care să se întâlnească cu mine; căci îmi trebuie fie o scrisoare pe care să i-o arăt domnului de Granville, căci dânsul nu știe nimic despre mine, scrisoare pe care de altminteri o s-o restitui președintelui Consiliului de miniștri, fie o persoană foarte impunătoare care să mă introducă... Aveți o jumătate de ceas, căci am nevoie cam de o jumătate de ceas ca să mă îmbrac, adică, mai limpede, să devin ceea ce trebuie să fiu în ochii domnului procuror-general.

— Domnul meu, spuse ducele de Chaulieu, îți cunosc marea iscusință, nu-ți cer să-mi răspunzi decât cu da sau nu. Răspunzi de succes?

— Da, dacă am depline puteri și cuvântul dumneavoastră că nu voi fi niciodată întrebant în această privință. Planul mi l-am făcut.

Acest răspuns sinistru le dădu un ușor fior celor doi mari seniori.

— Bine, domnule, zise ducele de Chaulieu. Ai să treci afacerea asta în lista de plăți a cazurilor cu care ești însărcinat de obicei.

Corentin se înclină în fața celor doi duci și plecă.

Henri de Lenoncourt, pentru care Ferdinand de Grandlieu pusese să înhame caii la o trăsură, se duse de îndată la rege, pe care-l putea vedea în orice moment, în virtutea privilegiului ce i-l conferea titlul său de șambelan.

Astfel, diferitele interese înnodate între ele, în vârful și în străfundul societății, aveau să se întâlnească în cabinetul procurorului general, aduse toate acolo de nevoie și reprezentate prin trei oameni: justiția de către domnul de Granville, familia de către Corentin, în fața cumplitului potrivnic Jacques Collin, care întruchipa răul social în sălbatica-i energie.

Ce mai duel între justiție și samavolnicie, întrunite împotriva ocnei și a vicleniei sale! Ocna, simbolul îndrăzelii care trece peste calcul și

chibzuință, care nu-și alege mijloacele, care n-are ipocrizia samavolniciei și care simbolizează în chip hâd interesul pântecului înfometat, grotescul sângeros și fulgerător al foamei! Nu erau oare față în față atacul și apărarea? Furtul și proprietatea? Problema cumplită a traiului în societate și a traiului în codru, disputată pe terenul cel mai îngust cu putință! În sfârșit, era o icoană vie și cumplită a acelor compromisuri antisociale pe care reprezentanții prea slabi ai puterii le fac cu niște răsculați sălbatici.

Când domnul Camusot fu anunțat la procurorul general, acesta făcu semn să fie lăsat să intre. Domnul de Granville presimțise vizita aceasta și voia să se înțeleagă cu judecătorul asupra felului cum vor încheia cazul Lucien. Concluzia nu mai putea fi aceea găsită cu Camusot în ajun, înainte de moartea sărmanului poet.

— Ia loc, domnule Camusot, zise domnul de Granville, prăbușindu-se în fotoliul său.

Magistratul, singur cu judele de instrucție, lăasă să se vadă cât de copleșit era. Camusot se uită la domnul de Granville și zări pe chipul atât de ferm o gălbejeală aproape lividă și oboseala ajunse la culme, o prostație totală, care dovedea suferințe, poate și mai grele decât ale condamnatului la moarte căruia grefierul îi vestise respingerea recursului. Și totuși, citirea aceea după uzanțele justiției, însenina: Pregătește-te, ți-a venit clipa din urmă.

— Pot să vin mai târziu, domnule conte, zise Camusot, deși e un caz urgent...

— Rămâi, răspunse demn procurorul general. Adevărații magistrați trebuie să-și accepte suferința și să știe să și-o ascundă. Dacă ți-ai dat seama că sunt tulburat, să știi că am greșit...

Camusot făcu un gest.

— Dea Domnul ca să nu cunoști niciodată, domnule Camusot, această culme de grea ananghie în viață. Alții s-ar fi prăbușit de mult! Mi-am

petrecut noaptea în preajma unuia dintre cei mai intimi prieteni ai mei, n-am decât doi prieteni și anume contele Octave de Bauvan și contele de Sérisy. Am rămas, domnul de Sérisy, contele Octave și cu mine, de ieri de la ceasurile șase seara până azi la șase dimineața, ducându-ne pe rând din salon până la patul doamnei de Sérisy, de fiecare dată cu teama că o găsim moartă sau cu mințile pierdute pe veci. Desplein, Bianchon și Sinard au stat neconținut în odaie cu două infirmiere. Contele își adoră soția. Închipuie-ți ce noapte am petrecut între o femeie nebună de dragoste și prietenul meu nebun de disperare. Un om de stat nu simte disperarea la fel ca un nerod! Sérisy, calm ca atunci când șade pe fotoliul lui într-o ședință a Consiliului de stat, se zbuciuma să ne înfățișeze o față liniștită. Și curgea sudoarea pe fruntea lui palidă de-atâtea nopți de muncă. Am dormit de la cinci la șapte jumătate, biruit de somn, și a trebuit să fiu aici la opt și jumătate ca să dau ordinul să se execute o condamnare la moarte. Crede-mă, domnule Camusot, când un magistrat s-a rostogolit o noapte întreagă în hăul durerii, simțind cum apasă mâna lui Dumnezeu asupra destinelor omenești și cum izbește în plini inimi nobile, tare greu e să se așeze aici, în fața biroului și să rostească rece: „La ceasurile patru veți face să cadă un cap! Nimiciți o făptură a lui Dumnezeu, plină de viață, de putere, de sănătate”. Și totuși asta mi-e datoria!... Zdrobit de durere, trebuie să dau ordin să se monteze eșafodul... Condamnatul nu știe că magistratul încearcă o spaimă egală cu a lui. În clipa aceea, legați unul de altul printr-o foaie de hârtie, eu, societatea care se răzbuna, el, crima ce trebuie ispășită, suntem aceeași datorie cu două fețe, două vieți apropiate pentru o clipă de către cuțitul legii. Aceste dureri atât de adânci ale magistratului cine le plânge? Cine le mângâie?... Mândria noastră e să le îngropăm în fundul inimii! Preotul, cu viața sa închinată lui Dumnezeu,

ostașul, care își închină țării moartea, îmi par mai fericiți decât magistratul cu îndoielile sale, cu temerile sale, cu răspunderea-i cumplită. Știi cine urmează să fie executat? spuse mai departe procurorul general. Un tânăr de douăzeci și șapte de ani, frumos ca mortul de ieri, blond ca el și a cărui condamnare la moarte am obținut deși nu speram, căci nu existau împotriva lui decât dovezi privitoare la delictul de tăinuire. A fost condamnat și n-a mărturisit. Rezistă de șaptezeci de zile la toate încercările și susține mereu că e nevinovat. De două luni, pe umerii mei mai am și capul lui! Ah, aş plăti mărturisirea acestui om cu un an de viață, căci trebuie să-i liniștesc pe jurați!... Gândește-te ce lovitură ar primi justiția dacă într-o bună zi s-ar afla că omorul pentru care va fi decapitat a fost săvârșit de altul.

La Paris, totul capătă o gravitate cumplită, și cele mai mici incidente judiciare devin evenimente politice.

Curtea cu juri, această instituție pe care legiuitorii revoluționari au crezut-o atât de puternică, e un factor de ruină socială, căci nu-și îndeplinește misiunea și nu ocrotește îndeajuns societatea. Se joacă cu misiunea ei. Jurații se împart în două tabere, dintre care una nu mai admite pedeapsa cu moartea, iar urmarea e că egalitatea în fața legii dispare. Cutare nelegiuire groaznică, paricidul, obține în cutare tribunal de provincie verdictul de nevinovăție^[172], pe când în cutare altul, o crimă ca să spunem așa, oarecare, e pedepsită cu moartea! Ce-ar mai fi dacă în resortul nostru, la Paris, ar fi executat un nevinovat?

— E un ocnaș evadat, remarcă domnul Camusot cu sfială.

— În gura opoziției și a presei devine un miel al lui Dumnezeu, exclamă domnul de Granville, iar opoziția ar avea cum să-l spele de păcate, căci e un corsican fanatic pentru felul de a vedea din țara lui, omorurile lui sunt urmări ale vendetei!... În insula

aceea, îți omori dușmanul și te socoți și ești socotit om foarte de treabă! Ah, magistrații adevărați sunt cum nu se poate mai nefericiți! Ascultă, ar trebui să trăiască despărțiți de societate, cum trăiau pe vremuri anumite tagme preotești. Lumea nu i-ar vedea decât atunci când ies din chiliile lor la ceasuri anumite, gravi, bătrâni venerabili, ținând judecata în felul preoților din societățile antice care întruneau în persoana lor puterea judiciară și puterea sacerdotală. N-am fi găsiți decât pe jilțurile noastre... Iar azi suntem văzuți suferind sau distrându-ne ca oricare alții!... Suntem văzuți în saloane, în familii, cetățeni, suferind de patimi, și putem fi caraghioși în loc să fim înfricoșători...

Această mărturisire supremă, întreruptă de tăceri și de exclamații, însoțită de gesturi care o făceau de o elocință greu de transpus pe hârtie, îl făcu pe Camusot să se înfioare.

— În ce mă privește, domnul meu, zise Camusot, am început și eu ieri ucenicia suferințelor legate de meseria noastră!... Era cât pe ce să mor din pricina morții tânărului aceluia; nu înțelesese că-i țin parte și nefericitul și-a pus capăt zilelor.

— Nu trebuia să-i iei interogatoriul! strigă domnul de Granville. E atât de ușor să-i faci un serviciu cuiva abținându-te...

— Dar legea? răspunse Camusot. Era arestat de două zile!...

— Nenorocirea s-a întâmplat, urmă procurorul general. Am dres cât am putut un lucru care în chip neîndoielnic este fără leac. Trăsura mea și lacheii urmează cortegiul sărmanului aceluia care era un poet și un om slab. Sérisy a făcut și el ca mine, mai mult decât atât, a acceptat sarcina pe care i-a lăsat-o nefericitul tânăr și va fi executorul său testamentar. Promițându-i lucrul acesta soției sale, a făcut-o să-i arunce o privire în care lucea o urmă de luciditate. Și, în sfârșit, contele Octave asistă în persoană la funeralii.

— Ei, domnule conte, zise Camusot, să isprăvim ce-am început. Ne-a mai rămas un prevenit foarte primejdios. Știți tot așa de bine ca și mine că e Jacques Collin. Ticălosul va fi recunoscut drept ceea ce este...

— Suntem pierduți! strigă domnul de Granville.

— În clipa asta se afla împreună cu condamnatul dumneavoastră la moarte, care era la ocnă odinioară ceea ce era Lucien la Paris... protejatul său! Bibi-Lupin s-a travestit în jandarm ca să asiste la întrevvedere.

— De ce-și vâra nasul poliția judiciară? întrebă procurorul general. N-are voie să lucreze decât din ordinul meu!...

— Toată Conciergeria o să afle că l-am prins pe Jacques Collin. Ei, aflați deci: am venit să vă spun că acest mare și îndrăzneț răufăcător trebuie să aibă în mână cele mai primejdioase scrisori din corespondența doamnei de Sérisy, a ducesei de Maufrigneuse și domnișoarei Clotilde de Grandlieu.

— Ești sigur de asta?... întrebă domnul de Granville, lăsând să i se vadă pe chip o surprindere dureroasă.

— Spuneți și dumneavoastră, domnule conte, dacă am sau nu pricini de temere. Când am desfăcut teancul de scrisori confiscat la tânărul acela fără noroc, Jacques Collin a aruncat asupra lor o ochire ascuțită și a lăsat să-i scape un zâmbet de mulțumire, al cărui înțeles nu putea să-l înșele pe un judecător de instrucție. Un nemernic atât de înrăit ca Jacques Collin are grijă să nu scape din mână asemenea arme. Ce părere ați avea despre urmările unei împrejurări prin care acele documente ar ajunge în mâinile unui avocat al apărării pe care pezevenghiul îl va alege dintre dușmanii guvernului și ai aristocrației? Nevastă-mea, față de care ducesa de Maufrigneuse are multă bunăvoință, s-a dus să o anunțe, și în clipa

de față trebuie să fie amândouă la familia Grandlieu, să țină sfat...

— Nu trebuie să aibă loc procesul! strigă procurorul general ridicându-se în picioare și umblând cu pași mari prin birou. Fără îndoială că a pus documentele la loc sigur...

— Știu unde, zise Camusot.

Prin această mică afirmație, judecătorul de instrucție făcu să treacă tot necazul pe care-l avea procurorul general împotriva sa.

— Să auzim!... rosti domnul de Granville, și se așeză.

— Venind de acasă la Palatul de Justiție, m-am gândit mult la acest caz atât de neplăcut. Jacques Collin are o mătușă, o mătușă adevărată și nu măsluită, o femeie despre care poliția politică a transmis o notă informativă prefecturii. E învățăcelul și idolul femeii aceleia, soră a tatălui lui, numită Jacqueline Collin. Hoțoaica are o dugheană de găтели de ocazie și, prin relațiile pe care *șt* le-a făcut datorită acestei negustorii, a pătruns în multe taine de familie. Dacă Jacques Collin a încredințat cuiva pe lume paza hârtiilor ce-l pot salva, acel cineva e ființa de care v-am vorbit: s-o arestăm...

Procurorul general îl privi subțire pe Camusot de parc-ar Ei vrut să-i spună: „Omul ăsta nu-i atât de prost cum îl credeam ieri, numai că e încă prea tânăr, nu știe încă să mânuiască hăturile justiției”.

— Dar, urmă Camusot, ca să izbutim, trebuie să schimbăm toate măsurile luate ieri și am venit să vă cer sfaturi și ordine...

Procurorul general își luă cuțitul de tăiat hârtie și ciocăni ușurel cu dânsul în marginea mesei, cu unul dintre acele gesturi obișnuite la toți cutezătorii când se lasă în voia gândului.

— Trei neamuri mari în primejdie! exclamă el. Nu trebuie făcut niciun pas greșit!... Ai dreptate, înainte de toate să ascultăm de principiul lui

Fouché: *Să arestăm!* Trebuie să fie pus la secret Jacques Collin.

— În felul ăsta, mărturisim că e ocnaș! Terfelim amintirea lui Lucien...

— Ce caz îngrozitor! rosti domnul de Granville. Unde te uiți, primejdie.

În clipa aceasta, directorul Conciergeriei intră după ce bătuse la ușă. Dar un birou ca al procurorului general e atât de bine păzit, încât nu ajung să bată la ușă decât oamenii care au strânsă legătură cu parchetul.

— Domnule conte, zise domnul Gault, prevenitul care poartă numele de Carlos Herrera cere să vă vorbească.

— A luat legătura cu cineva? întrebă procurorul general.

— Cu deținuții, căci e în curte cam de la ceasurile șapte și jumătate, apoi s-a văzut cu condamnatul la moarte, care se pare că a vorbit față de el.

Domnul de Granville, străfulgerat de amintirea unei vorbe a domnului Camusot, își dădu seama ce foloase se puteau scoate, pentru a obține predarea scrisorilor, dintr-o mărturisire a intimității dintre Jacques Collin și Théodore Calvi. Bucuros că are un motiv să amâne execuția, procurorul general îi făcu semn să se apropie de el.

— Am de gând, îi spuse dânsul, să amân execuția pe mâine, dar la Conciergerie să nu se bănuiască această amânare. Tăcere totală. Călăul să pară că se duce să supravegheze pregătirile. Trimiteți-l aici sub escortă pe preotul spaniol, ni-l cere ambasada Spaniei. Jandarmii să-l aducă pe numitul Carlos pe scara dumitale de comunicație ca să nu poată vedea pe nimeni. Spune-le ostașilor să-l țină câte doi, fiecare de câte un braț, și să nu-i dea drumul decât la ușa cabinetului meu. Ești chiar sigur, domnule Gault, că acest străin primejdios n-a putut să ia legătura decât cu deținuții?

— Ba nu, când a ieșit din camera condamnatului la moarte, s-a prezentat o doamnă care voia să-l vadă...

Aici cei doi magistrați schimbă o privire, și ce privire!

— Ce doamnă? întrebă Camusot.

— Una căreia îi e duhovnic... O marchiză, răspunse domnul Gault.

— Din lac în puț! exclamă domnul de Granville privind-l pe Camusot.

— Le-a dat dureri de cap jandarmilor și paznicilor, urmă domnul Gault, care se zăpăcise.

— În meseria dumitale trebuie să fii atent la orice, rosti cu asprime procurorul general. Doar nu degeaba e zăvorită Conciergeria așa cum o știi. Cum a intrat doamna aceea?

— Cu un permis în regulă, domnule procuror-general, răspunse directorul. O doamnă foarte bine îmbrăcată, însoțită de un valet și de un lacheu, într-un echipaj luxos, a venit să-și vadă duhovnicul înainte de a se duce la înmormântarea nefericitului tânăr care ați pus să fie transportat de la noi...

— Arată-mi permisul prefecturii, zise domnul de Granville.

— A fost dat în urma recomandării excelenței-sale contelui Serisy.

— Cum arată femeia aceea? întreba procurorul general.

— Mi s-a părut o femeie din lumea bună.

— I-ați văzut fața?

— Purta un vâl negru.

— Ce și-au spus?

— Păi era o bisericică, cu o carte de rugăciuni în mână!... Ce-i putea spune?... I-a cerut abatelui binecuvântarea, a îngenuncheat.

— Au stat de vorbă multă vreme? întrebă judecătorul.

— Nici cinci minute; dar niciunul dintre noi n-a înțeles ce și-au spus, se pare că vorbeau spaniolește.

— Spune-ne tot, domnule Gault, urmă procurorul general, îți repet că cel mai mic amănunt e pentru noi de o importanță hotărâtoare. Și această întâmplare să te învețe minte!

— Plângea, domnule conte.

— Plângea, adevărat?

— N-am putut să vedem, își ascundea fața în batistă. A lăsat trei sute de franci în aur pentru deținuți.

— Atunci nu e ea! exclama Camusot.

— Bibi-Lupin, urmă domnul Gault a strigat: „E o hoțoaică!”

— Și se pricepe, zise domnul de Granville. Emiteți mandatul, adăuga privindu-l pe Camusot, și să se sigileze îndată totul la dânsa! Dar cum o fi obținut recomandarea domnului de Sérisy?... Adu-mi permisul de la prefectură... Haide, domnule Gault! Trimiteți-mi-l îndată pe abate la mine. Câtă vreme îl avem aici, primejdia nu poate crește. Și stând de vorbă două ceasuri, poți pătrunde adânc în inima unui om.

— Mai ales un procuror-general ca dumneavoastră, zise cu șiretenie Camusot.

— O să fim doi, răspunse amabil procurorul general.

Și căzu iarăși pe gânduri.

— Ar trebui să se creeze în fiecare vorbitor de la închisoare un post de supraveghetor, bine plătit, care ar trebui dat, în chip de pensie, agenților celor mai devotați și mai iscusiți, rosti dânsul după un răstimp îndelungat. Bibi-Lupin ar trebui să-și isprăvească zilele într-un asemenea post. Am avea astfel un ochi și o ureche într-un loc care cere o supraveghere mai iscusită decât a celor ce lucrează acum acolo. Domnul Gault n-a putut să ne spună nimic hotărâtor.

— E foarte ocupat, zise Camusot. Dar între celulele de la secret și noi există un gol și n-ar trebui. Ca să ajungi din Conciergerie la birourile noastre, treci prin coridoare, prin curți, pe scări.

Atenția agenților noștri nu e permanentă, în vreme ce deținutul se gândește neconținut la ale lui.

— Mi s-a spus că s-a mai aflat o femeie în calea lui Jacques Collin când a ieșit de la secret ca să i se ia interogatoriul. Femeia aceea venise până la postul jandarmilor, în capul scării celei mici a cursei cu șoareci; am aflat de la ușieri și i-am certat pe jandarmi pentru asta.

— A, ar trebui reconstruit tot Palatul, zise domnul de Granville; dar ar fi cheltuială de vreo douăzeci-treizeci de milioane!... Degeaba s-ar cere parlamentului treizeci de milioane pentru nevoile justiției.

Se auziră pașii mai multor inși și clinchetul armelor. Sosea pe semne Jacques Collin.

Procurorul general își puse pe față o mască de gravitate, sub care omul nu se mai vedea. Camusot făcu la fel ca șeful parchetului.

Într-adevăr, omul de serviciu de la cabinet deschise ușa și Jacques Collin se arătă, calm și fără să pară miratele nimic.

— Ai vrut să-mi vorbești, rosti magistratul. Te ascult.

— Domnule conte, sunt Jacques Collin și mă predau!

Camusat tresări, procurorul general rămase calm.

— Vă închipuiți că am motive să fac asta, urmă Jacques Collin, strângându-i pe cei doi magistrați într-o privire batjocoritoare. Îmi închipui că vă încurc îngrozitor; căci dacă aș rămâne preot spaniol, ați pune să mă ducă jandarmii până la granița dinspre Bayonne și acolo niște baionete spaniole v-ar scăpa de mine.

Cei doi magistrați rămaseră neclintiți și muți.

— Domnule conte, urmă ocnașul, pricinile care mă fac să mă port așa sunt și mai grave, deși îmi sunt teribil de personale; dar nu pot să vi le destăinuiesc decât dumneavoastră... Dacă v-ar fi cumva teamă...

— Teamă de cine? De ce? întrebă contele de Granville.

Ținuta, expresia, capul drept, mișcarea, privirea, făcură în clipa aceea din marele procuror general o statuie vie a magistraturii, care trebuie să prezinte cele mai frumoase pilde de curaj cetățenesc. În această clipă atât de scurtă, se arată la înălțimea vechilor magistrați din parlamentul de odinioară, în vremea războaielor civile, când președinții se aflau față în față cu moartea și rămâneau de marmură ca și statuile ce le-au fost înălțate apoi.

— Teamă să rămâneți singur cu un ocnaș evadat.

— Lasă-ne, domnule Camusot, rosti cu vioiciune procurorul general.

— Voiam să vă propun să puneți să mi se lege mâinile și picioarele, urmă rece Jacques Collin, cuprinzându-i pe cei doi magistrați cu o privire înfricoșătoare. Tăcu o clipă și apoi urmă cu gravitate: Domnule conte, n-aveați decât stima mea, acum mi-ați câștigat și admirația...

— Ce, crezi că ești de temut? întrebă magistratul pe un ton plin de dispreț.

— *Cred!* zise ocnașul. De ce să cred? Sunt, și știu că sunt.

Jacques Collin luă un scaun și se așeză cu aerul degajat al unui om care se știe la înălțimea potrivnicului într-o convorbire în care tratează ca de la mare putere la mare putere.

În clipa asta, domnul Camusot, care se găsea în pragul ușii și era gata s-o închidă, se întoarse, veni până la domnul de Granville și îi întinse două hârtii îndoite.

— Citiți, spuse judecătorul procurorului general arătându-i una dintre hârtii.

— Să vină domnul Gault! strigă contele de Granville îndată ce citi numele cameristei doamnei de Maufrigneuse, pe care o cunoștea.

Directorul Conciergeriei intră.

— Descrie-ne, îi spuse la ureche procurorul general, femeia care a venit să-l vadă pe prevenit.

— Scurtă, groasă, grasă, îndesată, răspunse domnul Gault.

— Persoana pentru care a fost eliberat permisul e înaltă și subțire, zise domnul de Granville. Și ce vârstă avea?

— Șaizeci de ani.

— E vorba de mine, domnilor, zise Jacques Collin. Haideți, urmă el blajin, nu mai căutați. Persoana aceea e mătușa mea, o mătușă adevărată, o femeie, o bătrână. Pot să vă scap de multe neazuri... N-o s-o găsiți decât dacă vreau eu... Dacă batem apa în piuă în felul ăsta, n-o să ajungem nicăieri.

— Domnul abate nu mai vorbește franceza ca un spaniol, spuse domnul Gault. Nu se mai bâlbâie.

— Nu, fiindcă lucrurile sunt și așa destul de încurcate, dragă domnule Gault, răspunse Jacques Collin cu un zâmbet acru și spunându-i directorului pe nume.

În clipa asta domnul Gault se repezi la procurorul general și-i spuse la ureche:

— Luați seama, domnule conte, omul ăsta e turbat de mânie!

Domnul de Granville îl privi lung pe Jacques Collin și i se păru liniștit; dar își dădu seama îndată că directorul spusese adevărat. Atitudinea aceea prefăcută ascundea iritarea rece și cumplită a unor nervi de sălbatic. În ochii lui Jacques Collin mocnea o erupție vulcanică. Pumnii îi erau încleștați. Era tigrul care se ghemuiește ca să sară asupra prăzii.

— Lăsați-ne singuri, urmă cu gravitate procurorul general, adresându-se directorului Conciergeriei și judecătorului.

— Ați făcut bine că l-ați trimis de-aici pe ucigașul lui Lucien! zise Jacques Collin, fără să-i

mai pese dacă-l mai putea auzi Camusot sau nu. Nu mă mai puteam abține, era să-l sugrum.

Domnul de Granville fu cutremurat de un fior. Niciodată nu văzuse atâta sânge în privirea unui om, atâta gălbeneală în obraji, atâta sudoare pe frunte și o asemenea încleștare a mușchilor.

— La ce ți-ar fi folosit omorul acesta? îl întreabă liniștit procurorul general pe răufăcător.

— În fiecare zi răzbunați sau credeți că răzbunați societatea și mă mai întrebați de ce mă răzbun... Oare n-ați simțit niciodată în vine rostogolindu-se talazurile răzbunării? Oare nu știți că dobitocul ăsta de judecător ni l-a ucis? Căci îl iubeați pe Lucien al meu, și dânsul vă iubea! Vă știu pe de rost, domnule conte. Copilul meu îmi spunea totul seara, când se întorcea acasă; îl culcam, cum își culcă o doică plodul, și-l puneam să-mi povestească tot. Îmi destăinuia totul, până la cele mai mici senzații ale lui... Ah, niciodată o mamă bună nu și-a iubit fiul unic așa cum îl iubeam eu pe îngerul acela. De-ați ști! Binele se naștea în inima lui cum se înalță florile pe pajiște. Era slab, iată singurul lui cusur, slab ca o coardă de liră, atât de tare atunci când e întinsă... Astea sunt sufletele cele mai frumoase, slăbiciunea lor e foarte simplă, gingășia, admirația, capacitatea de a înflori sub razele artei, iubirii, frumuseții pe care Dumnezeu a făurit-o pentru om în mii de forme... În sfârșit, Lucien era o femeie ratată. Ah, câte nu i-am spus vitei încălțate care a ieșit adineauri... Ah, domnule conte, pe calitatea mea de prevenit în fața unui judecător, am făcut ce-ar fi făcut Dumnezeu ca să-și salveze fiul dacă, vrând să-l salveze, l-ar fi însoțit în fața lui Pilat!

Un potop de lacrimi ieși din ochii limpezi și galbeni aj ocnașului care nu cu mult înainte erau numai vâpăi, ca a unui lup înfometat după șase luni de viscol în plină Ucraină. Urmă:

— Capsomanul cela n-a vrut să audă nimic, și l-a dus pe copil la pierzanie!... Domnule conte, am

spălat cu lacrimile mele cadavrul micuțului, implorându-l pe *cel pe care nu-l cunosc* și care e deasupra noastră! Eu care nu cred în Dumnezeu! V-am spus totul, spunându-vă cuvântul ăsta! Nu știți, niciun om nu știe ce e durerea; eu singur o cunosc. Văpaia durerii îmi usca până într-atâta lacrimile, încât azi-noapte n-am putut plânge. Plâng acum fiindcă simt că înțelegeți. V-am văzut adineauri aicea întruchipând justiția... Ah, domnule, fie ca Dumnezeu... (încep să cred în el!) fie ca Dumnezeu să vă ferească să ajungeți în starea în care sunt eu acum... Blestematul acela de judecător mi-a smuls sufletul. În clipa asta, e înmormântată viața mea, conștiința mea, toată puterea pe care o aveam! Închipuiți-vă un câine căruia un chimist îi scoate sângele... Iată-mă! Eu sunt câinele acela. Iată de ce am venit să vă spun: „Sunt Jacques Collin și mă predau!” Mă hotărâsem să fac asta azi-dimineață când au venit să-mi smulgă cadavrul acela pe care-l sărutam ca un descreierat, ca o mamă, așa cum Fecioara trebuie să-l fi sărutat pe Cristos în mormânt. Voiam să mă pun în slujba, justiției fără condiții... Acum trebuie să pun condiții și o să aflați pentru ce.

— Vorbești cu domnul de Granville sau cu procurorul general? întrebă magistratul.

Acești doi bărbați, CRIMA și JUSTIȚIA se priviră. Ocnașul îl tulbură adânc pe magistratul care fu cuprins de-o milă cerească pentru nefericitul acesta, căruia îi ghici viața și simțirea. În sfârșit, magistratul (un magistrat e totdeauna magistrat), care nu știa ce făcuse Jacques Collin de la evadare încoace, socoti că ar putea să pună stăpânire pe acest răufăcător, care la urma urmei nu se făcuse vinovat decât de-o falsificare. Și voi să încerce cum lucrează generozitatea asupra acestei firi alcătuite, ca și bronzul, din diferite materiale, din bine și din rău. Și apoi, domnul de Granville, ajuns la cincizeci și trei de ani fără să fi putut insufla vreodată dragoste, admira firile

sentimentale, ca toți bărbații care n-au fost iubiți. Poate că disperarea aceasta, ursita a multor bărbați cărora femeile nu le acordă decât stimă și prietenie, era legătura tainică pe care se întemeia adâncă intimitate dintre domnii de Bauvan, de Granville și de Serisy; căci aceeași nefericire, ca și o fericire împărtășită, pune sufletele la același diapazon.

— Încă mai ai de trăit! zise procurorul general aruncându-i răufăcătorului prăbușit o privire de inchișitor.

Celălalt făcu o mișcare ce exprima cea mai adâncă nepăsare față de sine însuși.

— Lucien a făcut un testament prin care îți lasă trei sute de mii de franci.

— Bietul, bietul copil! exclamă Jacques Collin, mereu *prea* cinstit! În mine sălășluiau toate simțirile urâte; iar el era bunătatea, noblețea, frumusețea, sublimul! Suflete atât de frumoase nu pot fi schimbate! De la mine nu luase decât banii.

Această adâncă și totală renunțare din partea lui Jacques Collin la personalitatea sa, pe care magistratul n-o mai putea însufleți, dovedea atât de elocvent cuvintele cumplite ale omului, încât domnul de Granville trecu de partea răufăcătorului. Mai rămăsese procurorul general!

— Dacă nu te mai interesează nimic, întreabă domnul de Granville, ce ai venit să-mi spui?

— Nu e destul că mă predau? Erați pe aproape, dar încă nu mă prinseseși! De altminteri, v-aș încurca prea mult...

„Ce adversar!” gândi procurorul, general.

— Domnule procuror general, sunteți pe cale să-i tăiați capul unui nevinovat, și am găsit vinovatul, urma cu gravitate Jacques Collin, ștergându-și lacrimile. Nu am venit aici pentru el, ci pentru dumneavoastră. Am venit să vă scap de o remușcare, căci îi iubesc pe toți cei care au avut cât ele cât simpatie pentru Lucien, tot așa cum voi urmări cu ură pe toți cei sau cele care l-au

împiedicat să trăiască... Ce-mi pasă mie de un ocnaș? urmă el după un scurt răstimp. Un ocnaș în ochii mei e mai puțin decât pentru dumneavoastră o furnică. Eu sunt ca tâlharii din Italia, strașnici oameni! Câtă vreme călătorul face ceva mai mult decât prețul unui cartuș, îl culcă mort la pământ! Nu m-am gândit decât la dumneavoastră. L-am spovedit pe băiatul acela, care nu se putea destăinui decât mie, căci am fost tovarăși de lanțuri! Théodore are suflet bun; a crezut că-i face un bine țiitoarei dacă se apucă să pună amanet niște lucruri furate; dar nu e mai vinovat în cazul de la Nanterre decât dumneavoastră. E corsican, la ei e ceva firesc să se răzbune, să se omoare unii pe alții ca muștele. În Italia și în Spania, nu există respect pentru viața omului, și e foarte simplu. Acolo se crede că avem un suflet, ceva, o icoană a noastră care ne supraviețuiește și care ar trăi în veci. Să se apuce cineva să înșire asemenea bazaconii logicienilor noștri! Dacă din întâmplare Calvi v-ar fi spus cine e femeia de la care a primit lucrurile de furat, ați fi găsit, nu pe adevăratul vinovat, căci acesta e în ghearele dumneavoastră, ci un complice pe care bietul Théodore nu vrea să-l dea de gol, căci e o femeie... Ce vreți? Fiecare meserie are cinstea ei, ocnașii și pungașii au și ei cinstea lor! Acuma știu cine e ucigașul celor două femei și făptașul acelei lovituri îndrăznețe, ciudate, stranii, care mi-a fost povestită cu toate amănuntele suspendați executarea lui Calvi, și o să aflați tot; dar dați-mi cuvântul că-l trimiteți îndărăt la ocnă, obținând comutarea pedepsei... Un om cufundat în durerea în care mă aflu, nu se mai poate osteni să mintă, știți asta. Ce v-am spus e adevărat...

— Cu dumneata, Jacques Collin, deși asta înseamnă că înjosesc justiția, care nu poate face asemenea tranzacții, cred că pot să împlânzesc asprimea misiunii mele și să refer celor în drept.

— Îmi dăruieți viața lui?

— S-ar putea...

— Domnule conte, vă conjur să-mi dați cuvântul dumneavoastră. Mai mult nu-mi trebuie.

Domnul de Granville făcu o mișcare de mândrie jignită.

— Am în mână onoarea a trei neamuri mari, iar dumneavoastră n-aveți decât viața a trei ocnași, răspunse Jacques Collin, deci sunt mai tare ca dumneavoastră.

— Poți fi pus iarăși la secret; și atunci ce faci? întrebă procurorul general.

— Aha, prin urmare, jucăm? remarcă Jacques Collin. Vorbeam deschis cu domnul de Granville; dar dacă am de-a face cu procurorul general, iau în mână cărțile și mă folosesc de ele. Și eu care, dacă-mi dădeți cuvântul, vă restituiau scrisorile scrise lui Lucien de către domnișoara Clotilde de Grandlieu!

Acestea fură rostite pe un ton, cu un sânge rece și o privire ce îi arătară domnului de Granville că are în față un adversar cu care cea mai mărunță greșeală poate fi primejdioasă.

— Asta e tot ce-mi ceri? întrebă procurorul general.

— Vreau să vă vorbesc pentru mine, zise Jacques Collin. Onoarea familiei Grandlieu plătește comutarea pedepsei lui Théodore; dau mult și primesc puțin. Ce înseamnă un ocnaș condamnat pe viață?... Dacă evadează, puteți atât de ușor să vă scăpați de el! E ca o poliță asupra ghilotinei! Numai că, deoarece fusese vârat cu un scop nu prea binevoitor la Rochefort, o să-mi făgăduiți că îl trimiteți la Toulon, recomandându-le autorităților de acolo să se poarte bine cu el. Acuma, pentru mine vreau mai mult; am dosarul doamnei de Sérisy și al doamnei de Maufrigneuse, și ce scrisori!... Am să vă spun ceva, domnule conte: târfele, când scriu, fac stil și sentimente alese, iar în schimb, cucoanele mari, care fac stil și sentimente alese de dimineață până seara, scriu așa

cum se poartă târfele. Filosofii vor găsi poate pricina acestui contradans, eu personal nu țin s-o caut. Femeia e o ființă inferioară, e prea supusă organelor sale. Pentru mine, femeia nu e frumoasă decât atunci când seamănă a bărbat! Iar micuțele ducesc, care au minte de bărbat, au scris niște capodopere... A, e frumos, de la un cap la altul, ca faimoasa odă a lui Piron^[173]...

— Chiar așa?

— Vreți să le vedeți?... zise Jacques Collin zâmbind.

Magistratul se rușină.

— Vă dau să citiți câteva dintre ele; dar, vă rog, fără figuri! Jucăm cinstit?... Îmi dați scrisorile îndărăt și interziceți să fie spionată, urmărită și privită persoana care le aduce.

— O să ia mult timp? întreba procurorul general.

— Nu, sunt ceasurile nouă jumătate, urmă Jacques Collin, uitându-se la pendulă; ei, peste patru minute o să avem câte una dintre scrisorile fiecăreia dintre cele două cucoane și, după ce le citiți, o să contramandați ghilotina! Dacă n-ar fi așa cum sunt, nu m-ați vedea atât de liniștit. De altminteri, doamnele au fost anunțate...

Domnul de Granville făcu un gest de surprindere.

— La ora asta trebuie să se agite din plin, or să-l pună în mișcare pe ministrul de justiție, cine știe, or să ajungă chiar până la rege... Haideți, îmi dați cuvântul că nu veți căuta să știți cine va veni, că nu veți urmări și nici nu veți face să fie urmărită vreme de un ceas persoana aceea?

— Îți făgăduiesc!

— Bine, dumneavoastră n-ați păcăli un ocnaș evadat. Sunteți făcut din aluatul din care era făcut Turenne^[174] și vă țineți cuvântul chiar și față de hoți... Ei, aflați că în Sala pașilor pierduți se află în clipa asta o cerșetoare în zdrențe, o babă, în chiar mijlocul sălii. De bună seamă, flecărește cu

vreunul dintre copişti despre cine ştie ce proces pentru vreun zid despărţitor; trimiteţi omul de serviciu să o caute şi să-i spună atât: *Dabor ti mandana*. O să vină... Dar nu fiţi crud fără niciun rost!... Sau îmi primiţi propunerea, sau nu vreţi să vă compromiteţi cu un ocnaş... Nota bene că nu sunt decât un falsificator... Vă rog, nu-l lăsaţi pe Calvi în chinurile cumplite ale pregătirilor execuţiei...

— Execuţia a şi fost contramandată. Nu vreau, îi spuse domnul de Granville lui Jacques Collin, ca justiţia să fie mai prejos de dumneata!

Jacques Collin îl privi cu un fel de uimire pe procurorul general cum trage de şiretul soneriei.

— Te rog să nu încerci să fugi. Dă-mi cuvântul dumitale, mi-ajunge. Du-te s-o cauţi pe femeia aceea.

Se ivi omul de serviciu.

— Félix, nu mai e nevoie de jandarmi... zise domnul de Granville.

Jacques Collin era învins.

În acest duel cu magistratul, voia să fie cel mai mare, cel mai tare, cel mai mărinimos, şi iată că magistratul îl copleşise. Totuşi, ocnaşul se simţea mult superior prin faptul că păcălea justiţia, că o convingea de nevinovăţia unui vinovat şi îi smulgea o viaţă; dar această superioritate trebuia să fie înăbuşită, tainică, ascunsă, pe când *gabărul* îl copleşea în plină lumină, maiestuos.

În clipa când Jacques Collin ieşea din cabinetul domnului de Granville, secretarul general al preşedinţiei Consiliului, un deputat, contele des Lupeaulx, sosise, însoţit de un bătrânel bolnăvicios. Acest personaj înfăşurat într-o haină de mătase vătuită, de un cafeniu-închis, de parcă ar fi fost încă iarnă, cu părul pudrat, cu faţa decolorată şi rece, umbla ca un bolnav de podagră, nesigur pe picioarele îngroşate de o încălţăminte din piele de viţel, sprijinit pe un baston cu măciulie

de aur, cu capul gol, cu pălăria în mână și cu un șir de panglici de decorații la butonieră.

— Ce dorești, dragă des Lupeaulx? întrebă procurorul general.

— M-a trimis prințul^[175], zise acesta la urechea domnului de Granville. Ai depline puteri să recapeti scrisorile doamnelor de Sérisy și de Maufrigneuse și pe acelea ale domnișoarei Clotilde de Grandlieu. Te poți înțelege cu domnul acesta...

— Cine e? întrebă procurorul general la ureche pe des Lupeaulx.

— N-am secrete față de dumneata, scumpe procuror-general; e faimosul Corentin. Maiestatea-sa îți transmite să raportezi personal toate amănuntele acestei afaceri și în ce condiții se poate izbândi.

— Fă-mi serviciul, îi răspunse procurorul general la urechea lui des Lupeaulx, de a-i spune prințului că totul s-a făcut și că n-am avut nevoie de domnul acesta, adăugă dânsul arătându-i-l pe Corentin. Mă voi duce să primesc ordinele maiestății-sale în legătură cu încheierea afacerii care-l va privi pe ministrul de justiție, căci vor trebui acordate două grațieri.

— Ai procedat înțelept, rezolvând singur, spuse des Lupeaulx și-i strânse mâna procurorului general. Regele nu vrea ca în ajunul unor mari încercări a puterilor^[176] să vadă rangul ducal și casele mari terfelite și ajunse în gura lumii... Nu mai e un josnic proces penal, ci o chestiune de stat...

— Bine, dar spune-i prințului că la sosirea dumitale totul era rezolvat!

— Într-adevăr?

— Cred că da.

— Atunci o să fii ministru de justiție, dragul meu, când actualul ministru de justiție o să fie cancelar...

— Nu am nicio ambiție! răspunse procurorul general.

Des Lupeaulx ieși zâmbind.

— Roagă-l pe prinț să solicite pentru mine zece minute de audiență la rege astăzi, către ceasurile două și jumătate, adăugă domnul de Granville, conducându-l spre ușă pe contele des Lupeaulx.

— Și spuneai că nu ești ambițios! zise des Lupeaulx, aruncându-i o privire șireată domnului de Granville. Haida de, ai doi copii, și vrei să ajungi cel puțin pair al Franței.

— Dacă domnul procuror general deține scrisorile, n-are rost să mai intervin, spuse Corentin când rămase singur cu domnul de Granville, care-l privea cu o curiozitate lesne de înțeleș.

— Un om ca dumneata nu e niciodată de prisos într-un caz atât de gingaș, răspunse procurorul general văzându-l pe Corentin că înțeleșese sau auzise tot.

Corentin se înclină dând din cap într-un fel aproape protector.

— Domnul meu, cunoști persoana de care e vorba?

— Da, domnule conte, e Jacques Collin, capul societății celor *Zece mii*, bancherul celor trei ocne, un ocnaș care de cinci ani a știut să se ascundă sub reverenda abatelui Carlos Herrera. Cum a ajuns să fie însărcinat cu o misiune de regele Spaniei pe lângă răposatul nostru rege? Ne rătăcim căutând răspunsul la aceste întrebări. Aștept un răspuns de la Madrid, unde am trimis un om cu o notă. Ocnașul acesta deține taine a doi regi.

— E un om deosebit de tare! N-avem decât două ieșiri: să ni-l atașăm sau să ne descotorosim de el, zise procurorul general.

— Am avut amândoi aceeași idee, și aceasta e o mare cinste pentru mine, răspunse Corentin. Sunt silit să am atâtea idei și pentru atâta lume, încât până la urmă se întâmplă să am aceeași idee cu un om inteligent.

Aceste vorbe fură rostite pe un ton atât de uscat și de înghețat, încât procurorul general amuți și începu să rezolve niște hârtii urgente.

Când se ivi Jacques Collin în Sala pașilor pierduți, e greu de închipuit uimirea ce-o cuprinsese pe domnișoara Jacqueline Collin. Rămase înțepenită pe picioare, cu mâinile în șolduri, căci era costumată în zarzavagioaică. Oricât de obișnuită ar fi fost, cu performanțele nepotului ei, asta o întrecea pe toate.

— Ascultă, dacă rămâi și te uiți la mine ca la o vitrină cu animale împăiate, zise Jacques Collin luând-o de braț pe mătușă-sa, și scoțând-o din sala pașilor pierduți, o să creadă lumea că suntem două curiozități; poate ajung să ne aresteze și atunci pierdem vreme.

Și coborî scara galeriei Marchande, care duce în rue de la Barillerie.

— Unde este Paccard?

— Ne întâlnim la Roșcata și până atunci se plimbă pe cheiul aux Fleurs.

— Și Prudence?

— E tot acolo; am dat-o drept fină a mea.

— Să mergem acolo.

— Uită-te dacă ne urmărește cineva...

Roșcata, marchităneasa cu dugheana pe cheiul aux Fleurs, era văduva unui ucigaș vestit, unul dintre cei *Zece mii*. În 1819, Jacques Collin îi predase cinstit douăzeci și ceva de mii de franci femeii acesteia din partea ibovnicului ei, după execuție. Înșală-Moartea era singurul care cunoștea legătura acestei tinere, pe atunci modistă, cu complicele său.

— Sunt *ștabul* lui bărbatu-tău, îi spusese atunci modistei clientul doamnei Vauquer, care o chemase în Jardin des plantes. Ți-o fi vorbit de mine, fetițo. Cine mă trădează, moare până nu se încheie anul! Cine mi-e credincios, n-are de ce se teme. Sunt *gașcar* în așa hal, încât m-aș lăsa ucis fără să spun un cuvânt care le-ar putea face vreun

rău celor la care țin. Supune-mi-te așa cum un suflet se supune diavolului, și are să-ți fie bine. I-am făgăduit bietului Auguste al tău, care voia să te umple de bani, că ai să fii fericită; și a fost *scurtat* din cauza ta. Nu plânge. Ascultă: nimeni pe lume nu știe că erai țiitoarea unui ocnaș, a unui ucigaș pe care l-au curățat sâmbătă; niciodată n-o să pomenesc de asta. Ai douăzeci și doi de ani, ești drăguță, ai douăzeci și șase de mii de franci, uită-l pe Auguste, mărită-te, fă-te femeie cinstită dacă poți. Pentru liniștea asta îți cer în schimb să mă slujești pe mine și pe cei pe care ți-i trimit, dar fără șovăială. N-o să-ți cer niciodată nimic compromițător, nici pentru tine, nici pentru copiii tăi, nici pentru bărbatu-tău, dacă o să ai, nici pentru familia ta. În meseria mea am adesea nevoie de un loc sigur în care să pot sta de vorbă sau să mă ascund. Am nevoie de o femeie discretă care să-mi ducă o scrisoare, să-mi facă un comision. Ai să fii una dintre cutiile mele de scrisori, una dintre căsuțele mele de portar, unul dintre curierii mei, mai mult nu, dar nici mai puțin. Ești prea blondă. Auguste și cu mine îți spuneam Roșcata, așa o să-ți rămână numele; Mătușă-mea, negustoreasă de haine vechi, cu care o să te pun în legătură, o să fie singura ființă pe lume de care va trebui să ascuți; spune-i tot ce ți se va întâmpla; o să te mărite, o să-ți fie de mare folos.

Astfel se încheie unul dintre acele pacte diavolești de soiul Celui care-o legase de el atâta vreme pe Prudence Servien, și pe care omul acesta nu uita niciodată să le încheie; căci avea, ca și diavolul, pasiunea recrutării.

Către 1821, Jacqueline Collin o măritase pe Roșcata cu șeful de prăvălie al unui bogat marchitan angrosist. Băiatul de prăvălie, după ce cumpăraseră firma patronului, o apucase acum pe drumul avuției, era tatăl a doi copii și locțiitor de primar al cartierului. Roșcata, ajunsă acum madame Prélard, n-avusese niciodată nici cel mai

mic cuvânt de cârteală, nici împotriva lui Jacques Collin, nici împotriva mătușii sale; dar la fiecare serviciu cerut de ei, madame Prélard tremura din toate mădularele. Astfel încât se îngălbeni și se făcu pământie, văzând că intră în prăvălie aceste două personaje cumplite.

— O să avem de vorbit cu dumneata, doamnă, zise Jacques Collin.

— Bărbatu-meu e aici, răspunse dânsa.

— Ei, n-avem prea mare nevoie de dumneata deocamdată a nu deranjez niciodată degeaba oamenii.

— Trimite după o birjă, fetițo, zise Jacqueline Collin, și spune-i finei să vină jos; cred că i-am găsit o slujbă de cameristă la o cucoană mare și majordomul vrea s-o ia cu el.

Paccard, care semăna a jandarm îmbrăcat civil, stătea de vorbă în clipa aceasta cu domnul Prélard despre livrarea unei cantități mari de sârmă pentru un pod.

Un băiat de prăvălie se duse după o birjă și peste câteva minute, Europa sau, ca să nu-i mai dăm numele sub care o slujise pe Esther, Prudence Servien, Paccard, Jacques Collin și mătușă-sa erau, spre marea bucurie a Roșcatei, îngrămădiți într-o birjă, iar Înșală-Moartea îi spuse birjarului să-i ducă la bariera dinspre Ivry.

Prudence Servien și Paccard, tremurând în fața ștabului, semănau cu niște suflete de păcătoși în fața lui Dumnezeu.

— Unde sunt cei șapte sute *cincizeci* de mii de franci? îi întrebă ștabul, cufundând în ochii lor o privire din acelea ațintite și limpezi care le răscolea în așa hal sângele acestor suflete blestemate, când păcătuiseră cu ceva, încât li se părea că n-au fire de păr în cap, ci ace.

— Cei șapte sute *treizeci* de mii de franci, îi răspunse Jacqueline Collin lui nepotu-său, sunt la loc sigur, i-am încredințat azi-dimineață Romettei, într-un pachet sigilat...

— Dacă nu i-ați fi predat Jacquelinei, zise Înșală-Moartea, mergeați drept acolo... spuse dânsul arătând cu degetul spre place de Grève, în fața căreia ajunsese birja.

Prudence Servien își făcu semnul crucii ca la ea acasă, de parc-ar fi văzut căzând trăsnetul.

— Vă iert, urmă *ștabul*, cu condiția să nu mai faceți asemenea greșeli, și să fiți de-acum înainte pentru mine ce sunt astea două degete de la mâna dreaptă, zise el întinzând către ei arătătorul și mijlociul, căci degetul gros e haita asta bătrână! Și o bătu pe umăr pe mătușă-sa. Ascultați-mă. De acum înainte, tu, Paccard, nu mai ai de ce să te temi, și poți să hoinărești prin Pantin, după chef! Îți dau voie să o iei de nevastă pe Prudence.

Paccard îi luă mâna și i-o sărută respectuos.

— Ce-o să am de făcut? întrebă dânsul.

— Nimic, și în schimb o să ai venituri și femei în afară de a ta, căci îți place să ai harem!... Ei, așa e când ești bărbat frumos!

Paccard se roși la această laudă batjocoritoare a stăpânului său.

— Ție, Prudence, urmă Jacques, îți trebuie o carieră, o meserie, un viitor, și să rămâi în slujba mea. Fii atentă. Există în rue Sainte-Barbe un bordel foarte bun al acelei madame Saint-Estève, căreia mătușă-mea îi ia câteodată numele cu împrumut... E o casă bună, cu clientelă serioasă, care aduce cincisprezece-douăzeci de mii de franci pe an. Madame Saint-Estève a pus-o în capul bucatelor pe...

— Gonora, zise Jacqueline.

— *Gagica* bietului La Pouraille, observă Paccard. Acolo am șters-o cu Europa în ziua când a murit săraca doamna Van Gobseck, stăpâna noastră...

— Vorbești în front? întrebă Jacques Collin.

Tăcerea cea mai adâncă domni în birjă, iar Prudence și Paccard nu mai îndrăzniră să se privească.

— Prin urmare casa e ținută de Gonora, reluă Jacques Collin. Dacă acolo ai vrut să te ascunzi cu Prudence, văd, Paccard, că ești destul de șmecher ca să-i *duci pe curcani*, dar nu ești destul de deștept ca s-o duci pe *ștăbeasa*... zise dânsul mângâindu-i bărbia mătușă-sii. Acum înțeleg cum v-a găsit... Se potrivește bine. Vă întoarceți la Gonora... Mai departe: Jacqueline o să se târguiască cu madame Nourrisson și o să-i cumpere stabilimentul din rue Sainte-Barbe. Iar tu ai să te poți îmbogăți acolo, dacă te porți bine, fetițo! zise el privind-o pe Prudence. Stareță la vârsta ta? Numai fetele regelui erau, adăugă dânsul pe un ton mușcător.

Prudence îi sări de gât lui Înșală-Moartea și-l sărută, dar *ștabul*, cu un ghiont scurt care trăda puterea sa neobișnuită, o respinse atât de năprasnic încât, dacă nu era Paccard, femeia dădea cu capul în geamul birjei și-l spărgea.

— Jos laba! Nu-mi plac apucăturile astea! rosti sec *ștabul*. Asta e lipsă de respect.

— Are dreptate, fetițo, zise Paccard. Nu înțelegi? E ca și cum ți-ar fi dat *ștabul* o sută de mii de franci. Atâta face prăvălia, e pe bulevard în fața teatrului Gymnase. Ce crezi, când iese lumea de la spectacol...

— O să fac mai mult decât atât, o să vă cumpăr și casa, zise Înșală-Moartea.

— Și iată-ne milionari în șase ani! strigă Paccard.

Sătul de întreruperi, Înșală-Moartea îi trânti un picior lui Paccard, care i-ar fi putut rupe fluierile; dar Paccard avea vine de cauciuc și oase de tinichea.

— Am înțeles, *ștabule*! Ne ținem gura, răspunse el.

— Credeți că vă-ndrug basme? răspunse Înșală-Moartea, care observă atunci că Paccard băuse câteva păhărele peste măsură. Ascultați. În privința

casei există două sute cincizeci de mii de franci aur...

Cea mai adâncă tăcere domni iarăși în birjă.

— Aurul acela e îngropat în ciment... Trebuie scoasă suma, și n-aveți decât trei nopți pentru asta. Jacqueline o să vă ajute. O sută de mii de franci o să fie pentru plata stabilimentului, cincizeci pentru cumpăraturile clădirii, restul lăsați.

— Unde? zise Paccard.

— În pivniță, spuse Prudence.

— Gura! zise Jacqueline.

— Da, dar pentru transferul autorizației de a ține casa cu felinar roșu, trebuie aprobare de la *sticleți*, zise Paccard.

— O s-o avem, zise sec Înșală-Moartea. Ce te privește?

Jacqueline se uita la nepotu-său și fu izbită de schimbarea feței acesteia sub masca neclintită a omului tare, obișnuit să-și ascundă emoțiile.

— Fetițo, îi zise Jacques Collin Prudencei Servien, mătușa mea o să-ți predea cei șapte sute cincizeci de mii de franci

— Șapte sute treizeci, zise Paccard.

— Ei, fie, șapte sute treizeci, urmă Jacques Collin. La noapte trebuie să te întorci sub un pretext oarecare acasă la răposata cucoană a lui Lucien. Urci pe luminatorul de pe acoperiș, cobori prin cămin în odaia de culcare a răposatei stăpânești, și vâri în saltea pachetul pe care-l făcuse.

— De ce să nu intru pe ușa? întrebă Prudence Servien.

— Tâmpito, casa e sigilată! răspunse Jacques Collin. Se face inventarul peste câteva zile și n-o să vă învinuiască nimeni de furt...

— Trăiască *ștabul*! strigă Paccard. Ah, ce bun e!

— Oprește, birjar! strigă cu glasul puternic Jacques Collin.

Birja ajunsese la stația de birje de la Jardin des plantes.

— Cărați-vă, copii, și nu faceți tâmpenii! Astăseară să fiți pe podul Artelor la ceasurile cinci și acolo vă spune mătușă-mea dacă s-a schimbat ceva. Trebuie să ne pregătim pentru orice, adăugă dânsul cu glas scăzut către mătușă-sa, și urmă: Jacqueline vă va explica mâine ce trebuie să faceți ca să scoateți fără pericol aurul din beci. E o operație foarte gingașă...

Prudence și Paccard săriră jos pe caldarâm fericiți ca niște hoți grațiați.

— A, ce, om cumsecade e *ștabul*, zise Paccard.

— N-ar avea pereche pe lume dacă n-ar disprețui atâta femeile!

— Ba e foarte drăguț! exclamă Paccard. Ai văzut ce picioare mi-a tras? Meritam să ne trimeată pe lumea ailaltă căci la urma urmei noi l-am încurcat...

— Numai să nu ne vâre în vreo crima, ca să te trimeată la *pârnaie*... spuse șireata și deșteapta Prudence.

— El! Dacă i-ar da prin gând așa ceva ne-ar pune, nu-l cunoști! Ce viața îți face! Iată-ne burgheji! Ce noroc! Ah, când ține la cineva omul asta, nu e altul mai bun ca el!

— Păpușo, îi zise Jacques Collin mătușă-sii, însărcinează-te tu cu Gonora, trebuie prostită; peste cinci zile o să fie arestată și o să i se găsească în odaie o suta cincizeci de mii de franci aur rămași din partea altuia la omorul bătrânilor Crottat, tatăl și mama notarului.

— Intră fata pe cinci ani la *pârnaie*, adăuga Jacqueline.

— Cam așa ceva, continuă Jacques Collin. Prin urmare, e un motiv pentru bătrâna Nourrisson să-și vândă casa; n-o poarte ține singură și nu găsește ușor madama după plac. Prin urmare, o să poți aranja foarte bine afacerea asta. O să avem acolo un ochi... dar toate trei chestiunile astea atârnă de târguiala pe care am început-o cu privire la

scrisorile noastre. Astfel că descoase-ți rochia și dă-mi mostrele de marfă. Unde-s cele trei pachete?

— Unde vrei să fie? La Roșcata.

— Birjar, strigă Jacques Collin, îndărăt la Palatul de justiție, și mână! Am făgăduit că vin repede, lipsesc de o jumătate de ceas, și e prea mult! Rămâi la Roșcata. Și dă-i pachetele sigilate omului de serviciu care-o să vină să întrebe de doamna *de Saint-Estève*. *De*, asta o să fie parola și o să trebuiască să-ți spună: „Doamnă, vin din partea domnului procuror general pentru ce știți dumneavoastră”. Așteaptă în fața ușii Roșcatei, uitându-te la ce se petrece în place des Fleurs, ca să nu stârnești curiozitatea lui Prélard. Cum dai drumul la scrisori, poți să-i pornești pe Paccard și Prudence.

— Te-am ghicit, zise Jacqueline. Vrei să iei locul lui Bibilupin. Moartea băiatului ți-a luat mințile!

— Și Théodore, căruia urma să i se taie părul ca să-l *scurteze* azi la patru după-amiază, el nu e nimic? strigă Jacques Collin.

— În sfârșit, e și asta o idee! O să sfârșim oameni cinstiți și burghezi, cu o moșioară frumoasă, într-o climă plăcută în Touraine.

— Ce puteam să mai fac? Cu Lucien s-a dus sufletul meu, toată viața mea fericită, mă mai așteaptă treizeci de ani de plictiseală și nu mai am inimă. În loc să fiu *ștabul* ocnei, o să fiu un Figaro al justiției și o să-l răzbun pe Lucien. Numai dacă mă îmbrac în piele de *curcan* (polițist) pot să-l dărâm în liniște pe Corentin. A sfâșia un om, încă mai înseamnă să trăiești. Situațiile la care se ajunge în lume nu sunt decât aparențe; realitatea e ideea! adăugă dânsul lovindu-și fruntea. Ce ți-a rămas în casa de bani?

— Nimic, răspunse mătușă-sa îngrozită de accentul și purtările nepotului ei. Ți-am dat tot pentru mititelul. Rometta n-are mai mult de douăzeci de mii de franci pentru negustoria ei. I-

am luat lui madame Nourrisson tot, avea vreo şaizeci de mii de franci... Ah, suntem într-o încurcătură pe care de un an n-a mai descurcat-o nimeni. Mititelul a mâncat *lovelele găşcarilor*, casa noastră de bani cu tot ce avea madame Nourrisson.

— Cât făcea asta?

— Cinci sute şaizeci de mii.

— Avem o sută cincizeci de mii în aur pe care o să ni-i datoreze Paccard şi Prudence. O să-ţi spun de unde să mai scoţi două sute de mii... Restul o să vină din moştenirea Estherei. Trebuie răsplătită bătrâna Nourrisson. Cu ea, cu tine, cu Théodore, Paccard şi Prudence, o să alcătuiesc în curând echipa care-mi trebuie... Ascultă, că nu mai avem mult şi ajungem...

— Uite cele trei scrisori, zise Jacqueline care sfârşise de tăiat cu foarfeca căptuşeala rochiei.

— Bine, răspunse Jacques Collin, primind cele trei autografe preţioase, trei bucăţi de hârtie velină încă parfumate. Lovitura de la Nanterre a făcut-o Théodore.

— Aha, el era!

— Taci, n-avem timp, a vrut să dea păpică unei păsărele corsicane pe care-o cheamă Ginetta... O pui pe baba Nourrisson s-o găsească, îţi transmit eu informaţiile trebuitoare printr-o scrisoare pe care ţi-o dă Gault. Vii la portiţa Conciergeriei de acum în două ceasuri. Trebuie s-o băgăm pe fetiţă la spălătoria pe care o ţine sora lui Godet şi s-o facem stăpână acolo... Godet şi Ruffard sunt complici cu La Pouraille în furtul şi omorul săvârşit la soţii Crottat. Cei patru sute cincizeci de mii de franci sunt neatinşi, o treime în pivniţă la Gonora, asta-i partea lui La Pouraille; a doua treime în odaia Gonorei, partea lui Ruffard; a treia e ascunsă la sora lui Godet. Mai întâi luăm o sută cincizeci de mii de franci din *lovelele* lui La Pouraille, pe urmă o sută din ale lui Godet şi o sută din ale lui Ruffard. O dată *turnaţi la gros* Ruffard şi Godet, o să spunem că ei au pus deoparte ce

lipsește din *biștari*. O să-i vâr în cap lui Godet că am pus noi o sută de mii de franci deoparte pentru el, iar lui Ruffard și lui La Pouraille că Gonora le-a salvat banii lipsă... Prudence și Paccard o să lucreze acasă la Gonora. Tu și Ginetta, care mi se pare că e mare șmecheră, o să manevrați la sora lui Godet. Ca să-mi organizez debutul ca actor de comedie, îi fac pe *curcani* să găsească patru sute de mii de franci din furtul de la Crottat, și pe vinovați. Și dau impresia că lămuresc și omorul de la Nanterre. Suntem iarăși *plini de biștari* și ajungem șefi de *curcani*. Eram vânat, acum suntem vânători și gata. Dă trei franci birjarului.

Birja sosise la Palatul de justiție. Jacqueline, înmărmurită, plăti. Înșală-Moartea urcă scările ca să se ducă la procurorul general.

O schimbare totală a vieții e o criză atât de strașnică încât, în ciuda hotărârii luate, Jacques Collin urcă încet treptele scării care duce din rue de la Barillerie la galeria Marchande, unde se află, sub coloanele Curții cu juri, intrarea sumbră a parchetului. Un proces politic prilejuise un fel de îmbulzeală la piciorul dublei scări care duce la Curtea cu juri, astfel încât ocnașul, cufundat în gânduri, rămase câțeva vreme oprit de mulțime. La stânga acestei duble scări se află, ca un stâlp gigantic, unul dintre contraforturile Palatului, și în masa aceasta de piatră se zărește o ușiță. Ușița dă pe o scară în spirală care slujește de trecere spre Conciergerie. Pe acolo pot să se ducă și să se întoarcă procurorul general, directorul Conciergeriei, președinții de Curte cu juri, avocații generali și șeful poliției de siguranță. Pe o ramură a acestei scări, astăzi astupată, a fost adusă Marie-Antoinette, regina Franței, în fața tribunalului revoluționar, care își ținea ședințele, cum se știe, în sala mare de audiențe solemne a Curții de casație.

La vederea, acestei, scări înfricoșătoare și se strânge inima când te gândești că fiica Mariei Tereza, a cărei suită, coafură și rochie umpleau

scara mare de la Versailles, a trecut pe aici!... Poate că ispășea nelegiuirea mamei ei, hâda împărțire a Poloniei^[127]. E vădit lucru că suveranii care săvârșesc asemenea crime nu se gândesc la ispășirea ce le-o va impune pronia cerească.

În clipa când Jacques Collin intră sub bolta scării, ca să se ducă la procurorul general, Bibi-Lupin ieși pe această ușiță ascunsă în zid.

Șeful poliției de siguranță, venea de la Conciergerie și se ducea și el la domnul de Granville. E ușor de înțeles cât de necuprinsă fu mirarea lui Bibi-Lupin când recunoscu în fața lui redingota lui Carlos Herrera, pe care-l studiasse atâta vreme în cursul dimineții; alergă, ca să-l depășească. Jacques Collin se întoarse. Cei doi dușmani se găsiră față în față. Și unul și celălalt rămase în picioare și aceeași privire porni din acele două perechi de ochi, atât de deosebiți, ca două pistoale care, într-un duel, pocnesc în același timp.

— De data asta te-am prins, tâlharule! rosti șeful poliției de siguranță.

— Aha!... răspunse Jacques Collin cu ironie.

Se gândi la iuțeală că domnul de Granville pusese să fie urmărit; și, ciudat lucru! se întristă la gândul că omul acesta e mai puțin mare decât îl credea.

Bibi-Lupin îl înhăță vitejește pe Jacques Collin, care, cu ochii la el, îi dădu un ghiont scurt și-l trimise de-a berbeleacul la trei pași distanță; apoi Înșală-Moartea se îndreptă calm către Bibi-Lupin și-i întinse mâna ca să-i ajute să se ridice, întocmai ca un boxer englez care, sigur de forța sa, e gata s-o ia de la început. Bibi-Lupin era mult prea tare ca să se apuce să ție dar se sculă în picioare, alergă spre intrarea coridorului și făcu semn unui jandarm s-o păzească. Apoi, cu iuțeala fulgerului, se întoarse către dușmanul său, care stătea liniștit să-l vadă ce face, Jacques Collin se gândi la una din două: procurorul general și-a călcat cuvântul sau

nu l-a pus pe Bibi-Lupin la curent, și atunci trebuie să limpezească situația.

— Vrei să mă arestezi? îl întrebă Jacques Collin pe dușmanul său. Spune-mi fără înconjur. Ce, parcă nu știu eu că aici, în mijlocul *gabărilor* ești mai tare ca mine? Te-aș omorî într-un *match* de box cu piciorul, dar n-aș putea isprăvi pe toți jandarmii și soldații. Fără gălăgie; unde vrei să mă duci?

— La domnul Camusot.

— Haidem la domnul Camusot. De ce n-am merge chiar la cabinetul procurorului general? E mai aproape.

Bibi-Lupin, care se știa prost văzut în sferele înalte ale puterii judiciare și bănuiră că a făcut avere pe spinarea răufăcătorilor și a victimelor lor, fu bucuros că se va prezenta la parchet cu asemenea vânat.

— Haidem, zise dânsul, îmi convine! Dar dacă tot te predai, lasă-mă să te aranjez, mi-e frică să nu mă pocnești! Și scoase din buzunar o pereche de cătușe.

Jacques Collin întinse mâinile, iar Bibi-Lupin i le încătușă.

— Ei, văd că te-ai făcut băiat bun, urmă dânsul. Atunci spune-mi pe unde ai ieșit din Conciergerie.

— Păi pe unde ai ieșit și tu, pe scara mică.

— I-ai dus pe jandarmi cu un nou tertip?

— Nu, domnul de Granville m-a lăsat în libertate pe cuvânt de onoare.

— Umbli cu *iordane*?

— Ai să vezi!... Poate că ție o să-ți pună cătușe.

În clipa aceasta, Corentin îi spunea procurorului general:

— S-a împlinit exact un ceas de când a ieșit omul nostru, nu vă temeți că și-a râs de dumneavoastră? Acuma poate că e pe șoseaua Spaniei, unde n-o să-l mai găsim, căci Spania e o țară fantezistă.

— Ori nu mă pricep eu deloc la oameni, ori se va întoarce; căci toate interesele sale îl mână înapoi; are de primit de la mine mai mult decât îmi da.

În clipa aceasta se arată Bibi-Lupin.

— Domnule conte, zise dânsul, am o veste bună. Jacques Collin, care fugise, a fost prins iarăși.

— Așa v-ați ținut de cuvânt? întrebă Jacques Collin. Să vă spună agentul dumneavoastră cu două fețe unde m-a găsit.

— Unde? întrebă procurorul general.

— La doi pași de parchet, sub boltă, răspunse Bibi-Lupin.

— Scoate de pe omul ăsta tinichelele dumitale, spuse cu asprime domnul Granville. Află că până când ți se ordonă să-l arestezi din nou trebuie să-l lași în libertate... Ieși! Te-ai obișnuit să procedezi și să acționezi de parcă dumneata singur ai fi justiția și poliția la un loc.

Și procurorul general îi întoarse spatele șefului poliției de siguranță, care se îngălbeni, mai ales sub privirea lui Jacques Collin, în care-și citi dizgrația.

— N-am ieșit din biroul meu, te așteptam și nu te îndoiești, sper, că m-am ținut de cuvânt cum te-ai ținut și dumneata, îi spuse domnul de Granville lui Jacques Collin.

— În prima clipă m-am îndoit de dumneavoastră, domnule conte, și poate că în locul meu ați fi gândit ca mine; dar am chibzuit și am înțeles că am fost nedrept. Vă aduc mai mult decât îmi dați dumneavoastră; n-aveți interes să mă înșelați...

Magistratul schimbă deodată o privire cu Corentin. Privirea aceasta, care nu-i putu scăpa lui Înșală-Moartea, a cărei atenție era concentrată asupra domnului Granville, îl făcu să-l observe pe bătrânelul așezat în fotoliu, într-un colț. Pe loc, vestit de către instinctul acela atât de viu și de iute

care anunța prezența unui dușman, Jacques Collin îl cercetă; văzu de la prima privire că ochii n-aveau vârsta pe care ar fi presupus-o îmbrăcămintea și recunoscă o travestire; într-o secundă, Jacques Collin își luă revanșa asupra lui Corentin pentru iuțea de observație cu care Corentin îl demascase la Peyrade.

— Nu suntem singuri! îi spuse Jacques Collin domnului de Granville.

— Nu, răspunse scurt procurorul general.

— Iar dumnealui, urmă ocnașul, e una dintre cele mai bune cunoștințe ale mele, mi se pare...

Făcu un pas și-l recunoscă pe Corentin, făptașul real și mărturisit al pierzaniei lui Lucien. Jacques Collin, care avea fața roșie-cărămizie deveni, pentru o clipă scurtă și abia simțită, palid, aproape alb; tot sângele i se strânse la inimă, atât îi fu de aprinsă și frenetică pofta de-a sări pe jivina aceea primejdioasă și de-a o zdrobi; dar își stăpâni această dorință brutală și o constrânse cu puterea care-l făcea atât de cumplit. Luă o înfățișare amabilă și un ton de politeță supusă, cu care se obișnuise de când juca rolul unui cleric de rang înalt, și îl salută pe bătrânel.

— Domnule Corentin, zise dânsul, oare întâmplării îi datorez plăcerea de a vă întâlni, sau mi-ați făcut cinstea să veniți anume pentru mine la parchet?

Procurorul general era în culmea uimirii; nu se putu împiedica să nu-i cerceteze pe cei doi oameni aflați față în față. Mișcările lui Jacques Collin și felul cum rostise aceste cuvinte trădau o criză și era curios să-i afle pricinile. Văzându-se recunoscut în chip năprasnic și miraculos, Corentin se ridică așa cum se ridică un șarpe călcat pe coadă.

— Da, eu sunt, scumpe abate Carlos Herrera.

— Ai venit, îl întrebă Înșală-Moartea, să te pui între domnul procuror-general și mine?... Ai avut amabilitatea să întreprinzi cu privire la mine

tratative din acelea în care îți pui în lumină calitățile? Poftiți, domnule conte, zise ocnașul întorcându-se către procurorul general, ca să nu vă fac să pierdeți niște clipe atât de prețioase ca ale dumneavoastră, poftiți citiți, iată mostrele mărfii mele.

Și-i întinse domnului de Granville acele trei scrisori, pe care le scoase din buzunarul de la șold al redingotei.

— Câtă vreme luați cunoștință de ele, eu am să stau de vorbă, dacă-mi dați voie, cu dumnealui.

— E o mare cinste pentru mine, răspunse Corentin, care nu-și putu stăpâni un fior.

— Ai obținut un succes desăvârșit în afacerea noastră, zise Jacques Collin, m-ai bătut, adăugă el în treacăt și ca un jucător care și i-a pierdut banii; dar ai pierdut pe câmpul de Bătaie, e o victorie costisitoare.

— Da, răspunse Corentin, admițând gluma, ai pierdut dumneata regina, dar eu am pierdut, două turnuri...

— A, Contenson nu era decât un pion, răspunse batjocoritor Jacques Collin. Așa ceva se înlocuiește cu ușurință. Dumneata ești, dacă-mi dai voie să-ți spun în față lauda asta, ești, pe cuvântul meu de onoare, un om extraordinar.

— Nu, nu, dimpotrivă, dumneata mi-ești superior, răspunse Corentin, luând înfățișarea unui glumeț de meserie care ar spune: „Vrei să facem *bancuri*, hai să facem *bancuri*!” Cum, eu care am la dispoziție orice, în timp ce dumneata ești, ca să spun așa singur...

— Ei, aș! zise Jacques Collin.

— Și a fost cât pe ce să câștigi, zise Corentin, observându-i exclamația. Dumneata ești omul cel mai extraordinar pe care l-am întâlnit în viață și am văzut mulți oameni extraordinari, căci cei cu care mă bat sunt toți deosebiți prin îndrăzneala lor și prin combinațiile lor cutezătoare. Din nenorocire am fost foarte intim cu răposatul monsenior duce

de Otrante^[178]; am lucrat pentru Ludovic al XVIII-lea pe când domnea și pe când era exilat, și pentru împărat și pentru directorat... Ai stofa-lui Louvel, cea mai strașnică unealtă politică pe care-am văzut-o; dar ești mlădios ca principele diplomaților. Și ce ajutoare ai?... Aș da multe capete la tăiat ca să am în slujba mea bucătăreasa sărmanei Esther... Și unde găsești femei frumoase ca târfa care a dublat-o câțeva vreme pe evreică pentru domnul de Nucingen?... Când am nevoie de așa ceva nu știu unde să le găsesc.

— Domnule, domnule, zise Jacques Collin, mă copleșești; venite din partea dumitale, asemenea laude m-ar putea face să-mi pierd cumpătul...

— Sunt meritate! Ce, parcă nu l-ai păcălit pe Peyrade? Te-a luat drept ofițer de poliție!... Ascultă, dacă nu l-ai fi avut de apărat pe tâmpitul acela mititel, ne-ai fi bătut...

— Vai, domnul meu, îl uiți pe Contenson travestit în mulatru... Și pe Peyrade în englez... Actorii au resursele teatrului dar ca să fie cineva atât de perfect la lumina zilei și la orice oră, asta nu poți decât dumneata și oamenii dumitale...

— Ascultă, zise Corentin, suntem amândoi convinși de valoarea noastră și de calitățile noastre. Iată-ne pe amândoi tare singuri și eu am rămas fără bătrânul meu prieten, iar dumneata fără tânărul dumitale protejat. Deocamdată eu sunt cel mai tare, dar de ce n-am face ca într-o melodramă? Îți întind mâna, spunându-ți: „Să ne îmbrățișăm și să isprăvim îți ofer, de față cu domnul procuror general, o grațiere deplină și-ai să fii unul dintre oamenii mei, primul după mine și poate urmașul meu.

— Așadar, îmi oferi un post?... zise Jacques Collin. Frumos post! Trec de la negru la alb...

— Ai să lucrezi pe un tărâm unde talentul dumitale o să fie prețuit și răsplătit și ai să acționezi cum socotești de cuviință. Poliția politică și guvernamentală își are primejdiile sale. Așa cum

mă vezi, am fost la închisoare de două ori, și nu mă simt mai rău pentru asta. Dar călătorești, și ești orice vrei să pari... Ești trăgătorul de sfori al dramelor politice, boierii mari te tratează politicos... Ia spune, dragă Jacques Collini, îți surâde?

— Ai primit vreun ordin în privința asta? îl întreabă ocnașul.

— Am depline puteri... răspunse Corentin, încântat că i-a venit ideea.

— Glumești, ești un om strașnic, și trebuie să recunoști că e firesc să nu se poată cineva încrede în dumneata... Ai vândut mai mult de un om, făcându-l să intre singur în sac și legând sacul la gură... îți cunosc victoriile, cazul Montauran, cazul Simeuse... A, sunt bătăliile de la Marengo^[179] ale spionajului.

— Ascultă, zise Corentin, îl stimezi pe domnul procuror general?

— Da, răspunse Jacques Collin, înclinându-se respectuos; îi admir tăria de caracter, fermitatea, noblețea și mi-aș da viața ca să-l știu fericit. Astfel încât voi începe prin a face să înceteze starea primejdioasă în care se află doamna de Sérisy.

Procurorul general lăsa să-i scape un gest de fericire.

— Atunci, întreabă-l, urmă Corentin, dacă n-am depline puteri să te smulg din starea rușinoasă în care te afli și să te iau pe lângă mine.

— E adevărat, zise domnul de Granville, cercetându-l din ochi pe ocnaș.

— E chiar adevărat? Mi s-ar ierta trecutul și mi s-ar da făgăduiala că-ți voi fi urmaș dacă-ți dau dovezi de îndemânare?

— Între doi oameni ca noi nu poate încapa niciun fel de neînțelegere, urmă Corentin cu o mărinimie care ar fi păcălit pe oricine. Iar prețul acestei tranzacțiuni e fără îndoială predarea celor trei pachete de scrisori? întreabă Jacques Collin.

— Credeam că nu mai e nevoie să-ți spun...

— Dragă domnule Corentin, rosti Înșală-Moartea cu o ironie demnă de aceea care l-a făcut pe Talma să triumfe în rolul lui Nicodème, îți mulțumesc; dumitale îți datorez că am aflat câte parale fac și cât de mult doresc unii să fiu lipsit de aceste arme... N-o voi uita niciodată... Voi fi totdeauna și oricând la dispoziția dumneavoastră și în loc să spun ca Robert Macaire^[180]: „Să ne strângem în brațe!” te strâng în brațe eu.

Îl apucă pe Corentin cu atâta iuțeală de mijloc, încât acesta nu se putu apăra de îmbrățișare; îl strânse la piept ca pe-o păpușă, îl sărută pe amândoi obraji, îl luă pe sus ca pe-o pană, deschise ușa biroului și-l puse jos afară, stâlcit de acea strânsoare aspră.

— Adio, scumpule, îi șopti el la ureche. Suntem la distanță de trei cadavre unul de altul; ne-am măsurat spadele, sunt de aceeași calitate și de aceeași lungime... Să ne respectăm unul pe altul; dar vreau să fiu egal cu dumneata, nu subalternul dumitale... înarmat cum ești, mi se pare că poți fi un comandant prea primejdios pentru locotenentul său. O să tragem un șanț între noi și vai de dumneata dacă intri pe terenul meu!... Pe dumneata te cheamă statul, după cum pe lachei îi cheamă la fel ca pe stăpâni; pe mine vreau să mă cheme justiția; o să ne vedem adesea; să ne purtăm și mai departe unul față de altul cu atât mai demn și mai cuviincios cu cât o să fim totdeauna... niște netrebnici fără pereche, îi șopti dânsul la ureche. Ți-am și dat un exemplu, îmbrățișându-te.

Corentin rămase prostit întâia dată în viață și-l lăsă pe cumplitul potrivnic să-i scuture mâna.

— Dacă-i așa, zise el, cred că avem amândoi interesul să rămânem „prieteni”.

— Asta o să ne facă pe fiecare în parte și mai puternic, dar și mai primejdios, adăugă Jacques Collin cu glas scăzut. De aceea să-mi dai voie să-ți cer mâine un scont asupra târgului nostru...

— Vasăzică, observă Corentin blajin, îmi iei din mână cazul dumitale ca să i-l dai procurorului general; o să fie avansat datorită dumitale; dar nu mă pot împiedica să-ți spun, ai ales o soluție bună. Bibi-Lupin e prea cunoscut, i-a trecut timpul; dacă-l înlocuiești, o să trăiești în singurul fel ce ți se potrivește; și mă bucur, pe cuvânt de onoare...

— La revedere, pe curând, zise Jacques Collin.

Când se întoarse, Înșală-Moartea îl văzu pe procurorul general că șade la masa de scris cu fruntea în mâini.

— Cum ai putea-o dumneata s-o împiedici pe contesa de Sérisy să-și piardă mințile? întrebă domnul de Granville.

— În cinci minute, răspunse Jacques Collin.

— Și poți să-mi dai toate scrisorile celor trei doamne?

— Le-ați citit pe cel trei?

— Da, răspunse iute procurorul general; și mi-e rușine pentru cele care le-au scris...

— Ei, acum suntem singuri: spuneți să nu mai între nimeni și să discutăm, zise Jacques Collin.

— Dă-mi voie, înainte de toate, justiția trebuie să-și facă datoria și domnul Camusot are ordin s-o aresteze pe mătușa dumitale.

— N-o s-o găsească niciodată! zise Jacques Collin.

— O să se facă percheziție la târgul de vechituri, la o domnișoară Paccard care-i ține prăvălia.

— N-o să se găsească acolo decât zdrențe, costume, dantele, uniforme. Totuși ar fi momentul să punem capăt zelului domnului Camusot.

Domnul de Granville sună un om de serviciu și-i spuse să se ducă să-l cheme pe domnul Camusot.

— Haide, îi spuse dânsul lui Jacques Collin, să isprăvim! Sunt nerăbdător să aflu ce leac ai pentru vindecarea contesei...

— Domnule procuror-general, zise Jacques Collin, devenind serios, cum bine știți, am fost condamnat la cinci ani de muncă silnică pentru

fals. Îmi place să fiu liber! Iubesc libertatea!... Iubirea asta, ca toate iubirile, a mers de-a dreptul împotriva interesului ei; când vor să se adore prea mult, îndrăgostiții se ceartă. Evadând, fiind iarăși prins, pe rând, am făcut șapte ani de ocnă. N-aveți să mă grațiați decât pentru agravările de pedeapsă pe care le-am încasat la *pârnaie*... pardon, la ocnă. De fapt, mi-am ispășit pedeapsa, și până când nu voi fi prins cu altă drăcie, lucru de care desfid justiția și pe Corentin, ar trebui să fiu repus în drepturile mele de cetățean francez. Dar afară din Paris și pus sub supravegherea poliției, asta e viață? Unde m-aș putea duce? Ce-aș putea face? Îmi cunoașteți capacitatea... L-ați văzut pe Corentin, arsenalul acela de șiretenie și de trădări, galben de frică în fața mea și recunoscându-mi talentele. Omul ăsta mi-a furat tot! Căci el, el singur, nu știu prin ce mijloace și în interesul cui, a dăruit succesul pe care-l clădisem pentru Lucien... Corentin și Camusot au făcut tot...

— Nu fi răzbunător, zise domnul de Granville, și să trecem la fapte.

— La fapte? Iată faptele. Azi-noapte, ținând în mână mâna înghețată a tânărului mort, mi-am făgăduit mie însumi să renunț la lupta descreierată pe care o duc de douăzeci de ani împotriva societății întregi. După cele ce v-am spus despre părerile mele religioase, nu mă veți crede în stare să fac pînă mironositul... Aflați că de douăzeci de ani am văzut dosul fațadei, pivnițele lumii și am recunoscut că există în mersul lucrurilor o forță pe care dumneavoastră o numiți *pronia cerească*, pe care eu o numeam *întâmplare*, iar pe care tovarășii mei o numesc *norocul*. Orice faptă rea e ajunsă din urmă de o răzbunare oarecare, oricât de repede ar încerca să scape, în meseria asta de luptător, când ai carte bună, ești servit și e rândul tău să joci, cade o lumânare, ard cărțile sau îl trăsnește congestia cerebrală pe jucător!... Așa s-a întîmplat cu Lucien. Băiatul ăsta, îngerul ăsta n-a comis nici

umbra unei fărădelegi, s-a lăsat dus, a lăsat lucrurile în voia întâmplării! Urma să se căsătorească cu domnișoara de Grandlieu, să fie ridicat la rangul de marchiz, avea avere; și tocmai atunci o târfă se otrăvește, ascunde capitalul unei rente, și clădirea atât de greu zidită a acestui succes se prăbușește într-o clipă. Și cine înfige întâi spada în noi? Un om împovărat de nemernicii ascunse, un monstru care a săvârșit în lumea intereselor bănești asemenea crime, încât fiecare ban din averea sa e umed de lacrimile unei familii, un Nucingen care a fost Jacques Collin legal în lumea arginților. Într-un cuvânt, cunoașteți tot atât de bine ca și mine falimentele, escrocheriile omului ăstuia. Lanțurile mele vor pecetlui totdeauna tot ce fac, oricât de îndrăznețe mi-ar fi faptele. Să fii o minge între două rachete, dintre care una se cheamă ocna și cealaltă poliția, e o viață în care triumful e o muncă fără sfârșit și în care liniștea mi se pare cu neputință de atins. Domnule de Granville, Jacques Collin e îngropat în clipa asta împreună cu Lucien, peste care se aruncă chiar acuma apă sfințită și care pleacă spre cimitir. Dar îmi trebuie un loc unde să mă duc nu să trăiesc, ci să mor... În actuala stare de lucruri dumneavoastră, justiția, n-ați vrut să vă ocupați de starea civilă și socială a ocnașului liberat. Când legea e satisfăcută, societatea nu se socotește mulțumită, rămâne bănuitoare și face totul ca să-și justifice sie însăși bănuiala. Ea face din ocnașul liberat o ființă nesuferită; trebuie să-i dea îndărăt toate drepturile, dar îi interzice să trăiască într-o anumită zonă. Societatea îi spune nefericitului: La Paris, singurul loc unde te poți ascunde, și în împrejurimile sale pe cutare întindere n-o să locuiești!... Apoi îl supune pe ocnașul liberat supravegherii polițienești. Și credeți că se poate trăi în asemenea condiții? Ca să trăiești, trebuie să muncești, căci nu ieși de la ocna cu venituri. Vă angajați în așa fel încât ocnașul să fie limpede

arătat, recunoscut, ținut într-un țarc și apoi vă închipuiți că cetățenii or să aibă încredere în el când societatea, justiția, lumea care-l înconjoară n-au nici urmă de așa ceva. Îl condamnați la foame sau la fărâdelegi. Nu găsește de lucru, e împins în chip fatal să se apuce iarăși de vechea-i meserie care-l duce la ghilotină. Astfel încât, deși vreau să renunț la lupta împotriva legii, n-am găsit loc sub soare pentru mine. Unul singur îmi convine și anume să mă fac slujitorul acestei puteri care ne apasă, și când mi-a venit această idee, forța de care vă vorbeam s-a manifestat limpede împrejurul meu. Trei neamuri mari sunt în mâna mea. Să nu credeți că vreau să le șantajez... Șantajul e una dintre cele mai lașe crime. În ochii mei e o fărâdelege de o ticăloșie mai adâncă decât omorul. Ucigașul are nevoie de un curaj groaznic. Și îmi semnez părerea; căci scrisorile care constituie siguranța mea, care îmi îngăduie să vă vorbesc așa, care mă pun în clipa asta pe același plan cu dumneavoastră, pe mine fărâdelegea cu dumneavoastră justiția, scrisorile acelea vă stau la dispoziție. Omul dumneavoastră de serviciu poate să se ducă să le ceară din partea dumneavoastră, îi vor fi predate. Nu pretind plată pentru ele, nu le vând! Vai, domnule procuror-general, când le-am pus deoparte nu mă gândeam la mine, mă gândeam la primejdia în care s-ar putea afla într-o zi Lucien! Dacă nu-mi dați ce vă cer, am mai mult curaj și mai multă scârbă de viață decât e nevoie ca să-mi zbor creierii singur și să vă scap de mine... Pot să mă duc cu un pașaport în America și să trăiesc în pustiu; am toate însușirile care alcătuiesc un sălbatic... Iată cugetările care mă stăpâneau azi-noapte. Secretarul dumneavoastră v-a spus, cred, o vorbă pe care l-am însărcinat să v-o transmită... Văzând ce precauții luați spre a salva amintirea lui Lucien de orice înjosire, v-am dăruit viața mea, sărman dar! Nu mai țineam la ea; mi se părea imposibilă fără raza de lumină, fără fericirea care-

o însuflețea, fără gândirea care-i era semnul, fără bunăstarea acelui tânăr poet care-i era soarele, și voiam să fac să vă fie înmânate cele trei pachete de scrisori...

Domnul de Granville înclină fruntea.

— Când am coborât în curte, i-am găsit pe făptașii crimei săvârșite la Nanterre, iar pe micuțul meu tovarăș de lanț sub cuțitul ghilotinei, pentru că luase parte fără vrere la această fărădelege, urmă Jacques Collin. Am aflat că Bibi-Lupin înșală justiția, că unul dintre agenții săi e ucigașul soților Crottat. Nu era, cum spuneți dumneavoastră, providențial?... Astfel că am întrezărit puțința de a face binele, de a folosi însușirile cu care sunt înzestrat, regretabilele cunoștințe pe care le-am câștigat în slujba societății; să fiu folositor în loc să fiu răufăcător, și am îndrăznit să mă bizui pe înțelegerea și pe bunătatea dumneavoastră.

Expresia de bunătate, de naivitate, simplitatea omului acesta care se spovedea în cuvinte fără amărăciune, fără acea filosofie a viciului care până atunci îl făcea cumplit la auz, ar fi făcut să se creadă într-o schimbare la față. Nu mai era el însuși.

— Cred așa de mult în dumneavoastră, încât vreau să vă stau în întregime la dispoziție, urmă dânsul cu umilința unui pocăit. Mă vedeți între trei căi: sinuciderea, America sau siguranța statului. Bibi-Lupin e bogat, i-a trecut timpul; e un paznic cu două fețe și dacă m-ați lăsa să lucrez împotriva lui, l-aș prinde asupra faptului într-o săptămână. Dacă-mi dați locul ticălosului ăstuia, faceți cel mai mare serviciu societății. *Nu mai am nevoie de nimic.* (Voi fi cinstit.) Am toate însușirile cerute de meserie. Am în plus față de Bibi-Lupin o oarecare educație; mi-am făcut școala până la penultima clasă; n-o să fiu așa de prost ca el și, când vreau, știu să mă port în lume. N-am altă ambiție decât să fiu un element de ordine și represiune, în loc să fiu

corupția însăși. N-o să mai recrutez pe nimeni în marea armată a viciului. Domnule procuror-general, când e luat prizonier în război un general dușman, doar nu-l împuști; îi dai îndărăt sabia, iar drept închisoare un oraș; ei bine, eu sunt generalul ocnei și mă predau... Nu justiția m-a înfrânt, ci moartea... Sfera în care vreau să lucrez și să trăiesc e singura care mi se potrivește și voi desfășura în ea puterea pe care simt c-o am... Hotărâți dumneavoastră

Și Jacques Collin rămase într-o atitudine supusă și modestă.

— Mi-ai pus scrisorile la dispoziție? întrebă procurorul general.

— Puteți trimite să le ia, vor fi predate persoanei trimise de dumneavoastră.

— Și cum anume?

Jacques Collin citi în inima procurorului general și își duse jocul mai departe.

— Mi-ați făgăduit comutarea pedepsei cu moartea a lui Calvi în douăzeci de ani de muncă silnică. A, nu vă amintesc asta ca să mă târguiesc, zise dânsul cu vioiciune, văzându-l pe procurorul general că face o mișcare. Dar viața lui trebuie să fie salvată din alte pricini; băiatul e nevinovat.

— Cum pot avea scrisorile? întrebă procurorul general. Am dreptul și obligația să aflu dacă ești așa cum te pretinzi. Vreau să te predai fără condiții...

— Trimiteți un om de încredere pe cheiul aux Fleurs. O să vadă pe treptele prăvăliei unui marchitan cu firma *La scutul lui Ackile*...

— Prăvălia *La scut*?...

— Acolo, zise Jacques Collin cu un zâmbet amar, acolo mi-e scutul. Trimisul dumneavoastră va găsi în locul acela o bătrână îmbrăcată, cum vă spuneam, ca o negustoreasă de pește înstărită, cu cercei mari la urechi și în haine de vânzătoare bogată de la hale; o să întrebe de doamna *de Saint-Estève*. A nu se uita acest *de*... și o să spună: „Vin

din partea procurorului general pentru ce știți dumneavoastră...” Îndată veți primi trei pachete sigilate...!

— Și nu lipsește nicio scrisoare? întrebă domnul de Granville.

— Sunteți tare! Nu degeaba vi s-a dat postul ăsta, zise Jacques Collin zâmbind. Văd că mă credeți în stare să vă sondez și să vă predau hârtie albă... Nu mă cunoașteți! adăugă dânsul. Mă încred în dumneavoastră ca un fiu în tatăl său.

— Vei fi dus înapoi la Conciergerie, zise procurorul general, și vei aștepta acolo hotărârea pe care o vom lua asupra sorții dumitale.

Procurorul general sună și-i spuse omului de serviciu care intrase:

— Roagă-l pe domnul Garnery să vină aici, dacă e în birou.

În afară de cei patruzeci și opt de comisari ai poliției care veghează asupra Parisului ca patruzeci și opt de pronii în miniatură, fără să mai punem la socoteală și poliția de siguranță – și de acolo vine numele de *sfert de ochi* pe care hoții li l-au dat în argoul lor, fiindcă sunt patru în fiecare arondisment – există doi comisari atașați totodată de poliție și de justiție ca să aducă la îndeplinire misiunile gingașe și să înlocuiască în multe cazuri judecătorii de instrucție. Biroul acestor doi magistrați, căci comisarii de poliție sunt magistrați, se cheamă biroul delegațiilor, căci într-adevăr de fiecare dată sunt delegați și sesizați în toată regula ca să execute fie percheziții, fie arestări. Posturile acestea cer oameni maturi, de o capacitate verificată, de o mare moralitate și de o discreție totală, și e una dintre minunile pe care le face pronia de dragul Parisului, că există totdeauna posibilitatea de a avea oameni de soiul acesta. Descrierea Palatului de justiție n-ar fi exactă dacă n-am aminti aceste magistraturi *preventive*, ca să spunem așa, care sunt cele mai puternice auxiliare ale justiției; căci dacă justiția, prin forța lucrurilor,

a pierdut din vechiul ei fast, din bătrâna-i măreție, trebuie să recunoaștem că a câștigat mult din punct de vedere material. Mai cu seamă la Paris, mașinăria s-a perfecționat de minune.

Domnul de Granville îl trimisese pe domnul Chargeboeuf, secretarul său, la înmormântarea lui Lucien; pentru misiunea de față, trebuia să-l înlocuiască printr-un om sigur; iar domnul Garnery era unul dintre cei doi comisari de la delegații.

— Domnule procuror general, urmă Jacques Collin, v-am și dat dovadă că am și eu onoarea mea... M-ați lăsat liber și m-am întors... Mai e puțin până la ceasurile unsprezece... se isprăvește slujba de înmormântare a lui Lucien, o să-l ducă la cimitir. În loc să mă trimiteți la Conciergerie, dați-mi voie să însoțesc trupul copilului până la cimitirul Père-Lachaise, după care mă întorc la închisoare...

— Du-te, zise domnul de Granville, cu o intonație de bunătate.

— Încă un cuvânt, domnule procuror general. Banii femeii aceleia, metresa lui Lucien, n-au fost furați... în cele câteva clipe de libertate pe care mi le-ați acordat, am putut să întreb slugile... Sunt sigur de ele cum sunteți dumneavoastră de cei doi comisari de la delegații. Prin urmare se va găsi în camera ei, la ridicarea sigiliilor, capitalul rentei vândute de domnișoara Esther Gobseck. Camerista mi-a atras atenția că răposatei îi plăcea, cum se spune, să facă pe secretoasa și era foarte neîncrezătoare, prin urmare trebuie să fi ascuns bancnotele în pat. Să se scotocească patul cu grijă. Să fie demontat, să se desfacă saltelele și somiera, și o să se găsească banii.

— Ești sigur?...

— Sunt sigur de relativa cinste a ticăloșilor mei; ei nu se joacă niciodată cu mine... Am asupra lor drept de viață și de moarte, judec și condamn și-mi execut sentințele fără atâtea formalități ca dumneavoastră. Ați observat cum lucrează puterea

mea. O să vă regăsesc sumele furate de la domnul și doamna Crottat; vi-l prind cu șoalda pe unul dintre agenții lui Bibi-Lupin, brațul lui drept, și-o să vă descopăr taina omorului săvârșit la Nanterre... Asta ca acont!... Și acum, dacă mă puneți în slujba justiției și a poliției, după un an vă veți felicita pentru tot ce v-am dezvăluit, voi fi pe de-a-ntregul ceea ce trebuie să fiu și voi ști să izbutesc în toate cazurile ce mi se vor încredința.

— Nu-ți pot făgădui nimic altceva decât bunăvoința mea. Ce-mi ceri nu depinde numai de mine. Dreptul de-a grația îi aparține numai regelui, pe baza referatului ministrului de justiție, iar postul pe care-l dorești e de resortul domnului prefect de poliție.

— Domnul de Garnery, anunță omul de serviciu.

La un gest al procurorului general, comisarul de la delegații intră, aruncă asupra lui Jacques Collin o privire de cunoscător și își stăpâni mirarea auzind cuvintele: „Du-te!” spuse de către domnul de Granville lui Jacques Collin.

— Îmi îngăduiți, răspunse Jacques Collin, să nu ies înainte ca domnul Garnery să vă fi adus ceea ce constituie forța mea, așa încât să mă duc cu mărturia că sunteți mulțumit de mine?

Această umilință, această bună-credință totală îl mișcă pe procurorul general.

— Du-te! rosti magistratul. Sunt sigur de dumneata.

Jacques Collin se înclină adânc, cu supunerea desăvârșită a inferiorului față de mai-marele său. Peste zece minute, domnul de Granville avea în stăpânirea sa scrisorile cuprinse în trei pachete sigilate și neatinse. Dar importanța cazului, acel soi de spovedanie a lui Jacques Collin, îl făcuseră să uite de vindecarea doamnei de Sérisy.

Ajuns afară, Jacques Collin încercă un simțământ de neînchipuită mulțumire. Se simți liber și născut pentru o viață nouă. Se duse repede

de la Palatul de justiție la biserica Saint-Germain-des-Pres, unde slujba se isprăvisese. Preotul stropea cu apă sfințită sicriul și Jacques Collin sosi la timp ca să-și mai ia acest rămas bun creștinesc de la trupul neînsuflețit al copilului pe care-l iubise atât de mult, apoi se urcă într-o trăsură și însoți cadavrul până la cimitir.

La înmormântările care au loc în Paris, afară de împrejurări neobișnuite, sau în cazul destul de rar al unui om celebru mort de moarte bună, mulțimea adunată la biserică scade pe măsură ce se apropie de cimitir. Lumea găsește timp să se arate la biserică, dar fiecare are treburile lui și se grăbește să se întoarcă la ele cât mai curând cu putință. Astfel că, dintre cele zece trăsuri de doliu, nici chiar patru nu erau pline. Când convoiul funebru ajunsese la Père-Lachaise, nu mai erau decât vreo douăsprezece persoane, printre care se afla și Rastignac.

— Bine faci că îi ești credincios, îi spuse Jacques Collin vechiului său cunoscut.

Rastignac făcu un gest de surprindere, găsindu-l acolo pe Vautrin.

— Ține-ți firea, îi spuse vechiul client al doamnei Vauquer. Prin simplul fapt că te găsești aici, ai în mine un sclav. Sprijinul meu nu e de disprețuit, sunt sau voi fi mai puternic ca niciodată. Ai ieșit în larg, ai fost foarte îndemânatic, dar vei avea poate nevoie de mine și te voi servi totdeauna.

— Dar ce-o să fii?

— În loc de locatar al ocnei, o să-i fiu furnizor, răspunse Jacques Collin.

Rastignac făcu o mișcare de scârbă.

— Dar dacă ai fi jefuit!...

Rastignac porni repede ca să se despartă de Jacques Collin.

— Nu știi în ce împrejurări te poți afla.

Sosiră la mormântul săpat lângă al Estherei.

— Două ființe care s-au iubit și care erau fericite! rosti Jacques Collin. Acum sunt iarăși împreună. Să poți putrezi împreună cu cine ți-e voia, e și asta o fericire. O să cer să fiu îngropat aici.

Când fu lăsat sicriul în groapă, Jacques Collin căzu leșinat. Omul acela atât de tare nu rezistă la zgomotul ușor al lopeților de pământ pe care groparii le aruncă peste sicriu, ca să vină pe urmă să ceară bacșiș. În clipa aceea, doi agenți ai brigăzii de siguranță sosiră, îl recunoscuseră pe Jacques Collin, îl luară pe sus și-l urcară într-o birjă.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Jacques Collin când își reveni în simțiri și după ce se uită în birjă.

Se trezise între doi agenți de poliție, dintre care unul era chiar Ruffard; de aceea îi și zvârli o ochire care pătrunse în sufletul ucigașului până la taina pe care o știa Gonora.

— Te-a căutat procurorul general, asta s-a întâmplat, răspunse Ruffard, am fost peste tot și nu te-am găsit decât la cimitir, unde erai să cazi cu capul în jos în groapa răposatului june.

Jacques Collin tăcu. Apoi îl întrebă pe celalalt agent:

— Cine mă caută? Bibi-Lupin?

— Nu, ne-a trimis domnul Garnery.

— Nu v-a spus nimic?

Cei doi agenți se priviră și se consultară cu o mimica expresivă.

— Haide, spuneți-mi cum v-a dat ordinul?

— Ne-a ordonat, zise Ruffard, să te găsim pe loc și ne-a spus că ești la biserica Saint-Germain-des-Près, iar dacă înmormântarea plecase de la biserică, trebuie să fii la cimitir.

— Procurorul general mă caută?

— Poate.

— Am înțeles, zise Jacques Collin, are nevoie de mine!...

Și recăzu în tăcerea sa care-i neliniști considerabil pe cei doi agenți. Pe la ceasurile două și jumătate, Jacques Collin intră în cabinetul domnului de Granville și găsi acolo un nou personaj, și anume pe predecesorul domnului de Granville, contele Octave de Bauvan, unul dintre președinții Curții de casație.

— Ai uitat primejdia în care se află doamna de Sérisy, pe care ai făgăduit să o salvezi.

— Întrebați, domnule procuror general, zise Jacques Collin, în ce stare m-au găsit derbedeii aceștia.

— Leșinat, domnule procuror general, pe marginea gropii tânărului pe care îl înmormântau.

— Salveaz-o pe doamna de Sérisy, zise domnul de Bauvan și vei avea tot ce ai cerut!

— Nu doresc nimic, urmă Jacques Collin, m-am predat fără condiții, iar domnul procuror general a primit...

— Toate scrisorile! zise domnul de Granville. Dar ai făgăduit c-ai să salvezi mințile doamnei de Sérisy; ești în stare? Nu e lăudăroșenie?

— Sper, răspunse Jacques Collin cu modestie.

— Bine, atunci hai cu mine! spuse contele Octave.

— Nu, zise Jacques Collin, n-am să stau în aceeași trăsură, alături de dumneavoastră... mai sunt încă ocnaș. Dacă vreau să slujesc justiția, n-am să încep prin a o dezonora... Duceți-vă dumneavoastră la doamna contesă, sosesc și eu îndată... Spuneți-i că va veni cel mai bun prieten al lui Lucien, abatele Carlos Herrera. Ideea că o voi vizita, cu siguranță că are s-o impresioneze și va favoriza criza. Să mă iertați că voi mai lua o dată înfățișarea mincinoasă a duhovnicului spaniol; e numai din dorința de a face un astfel de mare serviciu.

— Ne vom vedea acolo împrejurul orelor patru, spuse domnul de Granville, trebuie să mă duc mai întâi împreună cu ministrul de justiție la rege.

Jacques Collin plecă la întâlnirea cu mătușă-sa care-l aștepta pe cheiul aux Fleurs.

— Ei, cum e? îl întrebă ea, ai făcut cârdășie cu *curcanii*?

— Da.

— E o *baftă*.

— Nu de asta, dar trebuia să scap viața bietului Théodore; și va fi salvat.

— Și tu?

— Eu? Eu voi fi ceea ce trebuie să fiu! Voi face mai departe să tremure toată lumea asta a noastră! Dar trebuie să ne apucăm de treabă! Spune-i lui Paccard să-i dea drumul cu toată iuțea. Și Europei să-mi execute ordinele.

— E o bagatelă, am și găsit cum trebuie să procedez cu Gonora! spuse înfricoșătoarea Jacqueline. Nu mi-am pierdut timpul de florile mărului!

— Pe Ginetta, fata asta corsicană, să mi-o găsiți pentru mâine dimineață, continuă Jacques Collin, zâmbindu-i mătușii sale.

— Ar trebui să-i dau de urmă!

— O să-i dai de urmă prin Manon cea Blondă, răspunse Jacques.

— Ea noastră seara asta. Ești mai aprins ca un armăsar! Prin urmare *pică gras*?

— Cu primele lovituri vreau să întrec cele mai grozave fapte ale lui Bibi-Lupin. Am stat de vorbă un pic cu bestia care ni l-a omorât pe Lucien și nu mai trăiesc decât ca să mă răzbun pe el! Datorită situației fiecăruia dintre noi, suntem înarmați la fel și apărați la fel! O să am nevoie de câțiva ani ca să-l lovesc pe ticălosul acela; dar o să-l lovesc drept în inimă.

— Cred ca are și el pentru tine un program la fel, căci a adăpostit-o pe fata lui Peyrade, ți-amintești, fetița pe care am vândut-o lui madame Nourrisson.

— Primă etapă va fi să-i găsim un servitor.

— O să fie greu, trebuie să se priceapă și el! zise Jacqueline.

— Nu face nimic, ura dă viață! La muncă!

Jacques Collin luă o birjă și se duse imediat pe cheiul Malaquais, în cămăruța unde locuia și care nu ținea de apartamentul lui Lucien. Portarul, foarte mirat că-l revede, voi să-i vorbească despre cele întâmplate între timp.

— Știu tot, îi spuse abatele. Am fost compromis în ciuda hainei preoțești, dar a intervenit pentru mine ambasadorul Spaniei și am fost pus în libertate.

Se urcă repede în odaia sa, unde luă, din scoarța unei cărți de rugăciuni, o scrisoare pe care Lucien i-o adresase doamnei de Sérisy, când căzuse în dizgrația distinsei doamne, după ce îl văzuse la teatrul Italian cu Esther. În disperarea sa, Lucien se abținuse să mai trimită scrisoarea, căci se credea pierdut pe veci. Dar Jacques Collin citise această capodoperă și, cum tot ceea ce scria Lucien era sfânt pentru el, păstrase scrisoarea în cartea de rugăciuni, din pricina exprimării poetice a acelei iubiri născute din vanitate. Când domnul de Granville îi vorbise de starea în care se găsea doamna de Sérisy, omul acesta atât de adânc socotise, pe bună dreptate, că disperarea și nebunia acelei cucoane mari se trăgea din faptul că rămăsese certată cu Lucien. Cunoștea femeile așa cum magistrații cunosc răufăcătorii, le ghicea până și cele mai mărunte tresăriri ale inimii și se gândi pe loc că probabil contesa dădea în parte vina morții lui Lucien pe propria-i asprime și și-o imputa amar. De bună seamă că un om copleșit de iubirea ei nu și-ar fi pus capăt zilelor. Dacă avea să afle că el o iubea și mai departe, în ciuda asprimii sale, poate că avea să-și recapete mințile.

Dacă Jacques Collin era un mare general al ocașilor, trebuie să fi fost – nu mai puțin – și un mare medic al sufletelor. Sosirea omului acesta în apartamentele palatului Sérisy fu totodată rușine și

speranță. Câteva persoane, contele, medicii se aflau în salonașul dinaintea odăii de culcare a contesei; dar, ca să nu cadă nicio pată pe onoarea sufletului ei, contele de Bauvan făcu să iasă toată lumea și rămase singur cu prietenul său. Destul de grea lovitură era pentru vicepreședintele consiliului de stat, pentru un membru al consiliului intim al regelui, să-l vadă întrând pe acest ins sumbru și sinistru.

Jacques Collin își pusese alte haine. Purta pantaloni și redingotă de postav negru și mersul său, privirile, gesturile, totul fu de o bună-cuviință desăvârșită. Se înclină în fața celor doi oameni de stat și întreabă dacă putea să între în odaia contesei.

— Te așteaptă cu nerăbdare, răspunse domnul de Bauvan.

— Cu nerăbdare?... Atunci e salvată, rosti cumplitul fascinator.

Într-adevăr, după o convorbire de o jumătate de ceas, Jacques Collin deschise ușa și rosti:

— Pofțiți, domnule conte, nu mai e de temut nicio întorsătură fatală.

Contesa își ținea scrisoarea pe inimă; era liniștită și părea împăcată cu sine însăși. Văzând aceasta, contele lăsă să-i scape un gest de fericire.

„Prin urmare, ăștia sunt oamenii care hotărăsc soarta noastră și a popoarelor! gândi Jacques Collin, dând din umeri, când intrară cei doi prieteni. Dacă oftează strâmb o muiere, li se întorc mințile pe dos ca o mânășă, își pierde cumpătul pentru o otheadă! O fustă pusă ceva mai sus sau ceva mai jos și iată cum aleargă desperați prin tot Parisul. Capriciile unei femei au urmări asupra întregului stat! Ah, câtă forță dobândește un bărbat, când scapă, ca mine, de această tiranie de copil, de această cinste pe care patima o dă peste cap, de aceasta răutate nevinovată, de această viclenie de sălbatic! Femeia cu spiritul ei de călău, cu talentul ei pentru tortură, este și va fi în veci pierzania bărbatului. Procurorul general, ministru,

toți sunt orbiți, toți gata să răstoarne orice pentru niște scrisori de ducesă sau de mucoasă, sau pentru mințile unei femei care va fi mai nebună în toate mințile decât era când și le pierduse”. Începu să zâmbească cu trufie. „Și, își zise dânsul, ăștia mă cred, ascultă de destăinuirile mele și-o să mă lase la locul meu. Am să domnesc mai departe asupra acestei lumi care de douăzeci și cinci de ani mi se supune...”

Jacques Collin se folosise de acea supremă putere, pe care o avusese pe vremuri asupra bieteii Esther; căci, după cum s-a văzut de multe ori, era înzestrat cu privirea, cuvântul și gesturile ce îmblânzesc nebunii; îl înfățișase pe Lucien drept unul care pierise luând cu sine icoana contesei.

Nicio femeie nu rezistă ideii că e iubită numai ea pe lume.

— Nu mai aveți nicio rivală! fu ultimul cuvânt al recelui ironist.

Rămase un ceas întreg uitat acolo, în salon. Domnul de Granville veni și-l găsi întunecat, în picioare, pierdut într-o visare din acelea cum trebuie să aibă cine face o dată în viață un optsprezece Brumar^[181].

Procurorul general se duse până în pragul odăii contesei, rămase acolo câteva clipe, apoi se întoarse către Jacques Collin și-l întrebă:

— Nu ți-ai schimbat gândul?

— Nu, domnule conte.

— Ei, atunci ai să iei locul lui Bibi-Lupin, iar condamnatului Calvi are să-i fie comutată pedeapsa.

— N-o să fie trimis la Rochefort?

— Nici măcar la Toulon, ai să-l poți folosi în serviciul pe care-l vei conduce; dar această grațiere și numirea dumatăle depinde de felul cum te vei purta vreme de șase luni cât vei fi adjunctul lui Bibi-Lupin.

Într-o săptămână, datorită adjunctului lui Bibi-Lupin, familia Crottat recuperează patru sute de mii

de franci, iar Ruffard și Godet fură dați pe mâna justiției.

Capitalul rentei vândute de Esther Gobseck se găsi în patul curtezanei, iar din ordinul domnului de Sérisy, Jacques Collin primi cei trei sute de mii de franci pe care i-i lăsase Lucien de Rubempré prin testament.

Monumentul poruncit de Lucien pentru Esther și pentru dânsul trece drept unul dintre cele mai frumoase ale cimitirului Père-Lachaise, iar locul de veci de la picioarele lor e proprietatea lui Jacques Collin.

După ce și-a îndeplinit funcțiunile vreme de vreo cincisprezece ani, Jacques Collin s-a retras prin 1845.

1838–1847.

Sfârșit.

[1] Nobil italian; l-a găzduit pe Balzac în palatul lui din Milano, în 1838.

[2] Este vorba de Charles Rabou (1803–1871), autor, astăzi uitat, de romane melodramatice.

[3] Poreclă dată cămătarilor după numele unui personaj din comedia *Judecătorul* a lui Regnard (1665–1709).

[4] Jean le Rond d'Alembert (1717–1783), cunoscut matematician și filozof iluminist; unul dintre animatorii și colaboratorii *Enciclopediei*; în domeniul esteticii însă, d'Alembert a dat lucrări fără valoare.

[5] În planul lui Balzac, *Comedia umană* trebuia să cuprindă în adevăr aspecte din toate domeniile vieții din vremea sa; scriitorul avea în perspectivă elaborarea a o sută cincizeci de romane, din care a realizat nouăzeci și șase.

[6] Prima parte a romanului de față a apărut în 1838 sub titlul *Torpila*.

[7] Cofetar italian; a deschis la Paris, la începutul secolului al XIX-lea, o cafenea ce-i purta numele și care a devenit ulterior cel mai „aristocratic” restaurant și tripou din Paris.

[8] Eroul unei operete cu numele *Sargine sau elevul dragostei*, reprezentată la Paris în 1788.

[9] Aluzie la întâmplările din romanul Moș Goriot, în care Rastignac e solicitat de Vautrin să ia în căsătorie o tânără de la pensiunea doamnei Vauquer, care printr-o crimă pregătită de „protectorul” lui Rastignac avea să devină o moștenitoare bogată.

[10] Proiectele de lege împotriva presei, prezentate de guvernul Villèle în 1826, fuseseră în adevăr combătute de ultraregaliști (extrema dreaptă) și de liberali, dar susținute de dreapta și de centru, constituit din așa-numiții *doctrinari* (regaliști constituționali).

[11] În fabula lui la Fontaine, *Maimuța și pisica*, maimuțoiul Bertrand îl pune pe motanul Raton să scoată, cu laba lui dibace, castanele din foc, dar de mâncat, le mănâncă el.

[12] Personaje din comedia lui Molière *Mizantropul* (1666) ; Alceste este virtuos inflexibil, Philinte este acomodabil și conformist.

[13] Pe orice căi, prin orice mijloace (în l. lat. în original).

[14] Fugi, ascunde-te, taci (în l. lat. în original).

[15] Titlurile scrierilor lui Lucien de Rubempré. *Arcașul...*, roman istoric, iar *Margaretele*, o culegere de sonete (vezi *Iluzii pierdute*).

[16] Curtezană din Milet (sec. V î.e.n.) pe cât de frumoasă, pe atât de cultivată și inteligentă; prietenă a lui Pericle. În casa ei se întâlneau cei mai de seamă scriitori și filozofi ai vremii. Celelalte nume de femei citate în continuare sunt cele ale unor curtezane din secolele al XV–XVIII-lea.

[17] Thérèse Cabarrus, fiica unui financiar spaniol, a avut în Franța o viață aventuroasă. A fost soția fostului membru al Convenției, Tallien, și a jucat un rol în coteria reacționară de la 9 thermidor (iulie 1794).

[18] Tronul ocupat de Ludovic al XVIII-lea, care nu avea moștenitori direcți, era râvnit de fratele său, contele d'Artois

(viitorul Carol al X-lea), ajutat de clica ultra-regalistă ; pe de altă parte, spița de Orléans, prin Ludovic-Filip, tindea și ea la ocuparea tronului (îl va avea la 1830).

[19] Marie-Antoine Carême (1784—1833) — bucătar celebru, mai întâi al lui Talleyrand, apoi al împăraților Rusiei și Austriei; a lăsat lucrări despre arta culinară.

[20] Marie Taglioni – dansatoare cu faimă la Paris între 1827 și 1847.

[21] Prin *englezi* se înțelegeau, în limbajul popular, creditorii și portăreii.

[22] Familia de pictori venețieni Bellini a dat în secolul al XV-lea o serie de artiști renumiți.

[23] Ernst-Theodor-Amadeus Hoffmann (1766–1822), autorul celebrelor *Povestiri fantastice*, este des citat de Balzac, care îi spune „berlinezul”, fiindcă, în aceeași vreme, exista și un Hoffmann (François) francez, critic literar.

[24] Guillaume-Louis Ternaux (1765–1833), fabricant de stofe; a încercat să producă în Franța, începând din 1819, șaluri de cașmir mai ieftine decât cele din cașmir indian.

[25] Pictorul spaniol Francisco Zurbaran (1598–1662).

[26] Unul dintre principalii complici în conjurația lui Caulina (100–62 î.e.n.) împotriva senatului roman.

[27] Jefta, unul dintre judecătorii lui Izrael, a făcut – după cum spune legenda – înaintea unei bătălii, jurământul să jertfească, după victorie, prima ființă care-i va ieși în cale; aceasta s-a nimerit să fie fiica lui unică, ceea ce l-a făcut să izbucnească în lacrimi.

[28] Înainte de a fi marchiză de Maintenon și apoi, soția morganatică a lui Ludovic al XIV-lea, Françoise d’Aubigné (1635–1719) a fost soția poetului Scarron.

[29] François-Antoine Habeneck (1781–1849), muzician francez, fost director al Academiei de muzică și dirijor al orchestrei Operei din Paris.

[30] *El Rey netto*, regele liber, era formula monarhiei absolute din Spania, în opoziție cu formula constituțională.

[31] Cortes-urile (parlamentul) au impus o constituție liberală. Dar în 1823, o intervenție armată a Franței l-a restabilit pe Ferdinand al VII-lea ca rege absolut.

[32] Între cardinalul de Richelieu și Maria de Medici, mama regelui Ludovic al XIII-lea, care fusese regentă, existau neînțelegeri; ea îi pretindea lui Richelieu, pe care-l recomandase regelui, supunerea absolută, iar acesta ținea la triumful politicii sale, îndreptată împotriva camarilei de la curte și a marilor feudali rebeli.

[33] Cardinalul italian Giulio Mazarini (1602–1661) fusese indicat de Richelieu pentru a-i succeda la conducerea guvernului francez. Mazarin era susținut de Anna de Austria, mama lui Ludovic al XIV-lea, de a cărei afecțiune se bucura.

[34] Ministrul lui Ludovic al XIV-lea, ducele Etienne-Fraçois de Choiseul (1719–1785), era protejatul favoritei regelui, doamna de Pompadour.

[35] Conspirator împotriva cardinalului de Richelieu, marchizul Henry de Cinq-Mars (1620–1642), deși favorit al regelui, a murit pe eșafod; el ceruse ajutorul unei monarhii străine, mai reacționare, a Spaniei.

[36] Cabrioletă ușoară, cu două locuri (în l. engl. în original).

[37] Frumoasa fiică a unui brutar din Roma, Fornarina, pe adevăratul său nume Margarita, a fost iubită de celebrul pictor italian din vremea Renașterii, Rafael, căruia i-a servit drept model în numeroase compoziții.

[38] Saloane ale aristocrației pariziene.

[39] Celebrul actor Talma (1763–1826) obținuse un succes deosebit în tragedia lui Lafosse, *Manlius Capitolinus*, care se relua neconținut de la 1698, când fusese reprezentată pentru prima dată.

[40] E vorba de medicul german F. J. Gali (1758—1828) autorul unei teorii pseudostiintifice – frenologia – conform căreia înclinațiile și talentele oamenilor se pot cunoaște prin studierea protuberanțelor craniului.

[41] Sub acest nume apare în romanele lui Balzac, mai ales în *Béatrix*, un personaj de scriitoare, pentru care autorul *Comediei umane* pare a fi avut drept model pe George Sand.

[42] Ludwig de Gentz (1764–1832), publicist și pamfletar prusac, a fost secerarul tuturor congreselor Sfintei Alianțe.

[43] Pierre Coignard (1779–1831), aventurier celebru, a reușit, la ieșirea din ocnă, să intre și să avanseze în armatele lui Napoleon, iar apoi, căsătorindu-se cu amanta unui emigrant, contele de Sainte-Hélène, să-și atribuie identitatea acesteia și să devină ofițer superior sub Ludovic al XVIII-lea.

[44] Trec prin foc (în l. lat. în original).

[45] Mă feresc, nu mă tem (în l. lat. în original).

[46] Fapte mari, loc (neam) mare.

[47] *Monsieur*, fratele regelui; după titlul oficial, era, sub Ludovic al XVIII-lea, un conte d'Artois, viitorul Carol al X-lea.

[48] Revoluția pariziană din 27-29 iulie 1830, când Bourbonii au fost definitiv răsturnați.

[49] Prin castel (Château) se înțelegea anturajul obișnuit al regelui, care locuia la Tuileries. *Micul castel* este deci o adevărată *curte*, de proporții mai mici.

[50] E povestită de Balzac în *Punerea sub interdicție*.

[51] În comedia lui Lesage, *Turcaret* (1709), personajul principal, care poartă acest nume, e un lacheu îmbogățit prin camătă și fraudă, tip de parvenit, necioplît și necinstit, destrăbălat și mai ales risipitor.

[52] Valeți isteți și ingenioși din comediile franceze ale secolelor XVII–XVIII. Florent Carton Dancouix (1661–1725), actor și autor de comedii, a denunțat, în piesele sale, depravarea societății aristocratice din timpul regenței.

[53] Actor francez celebru (1800–1876), a jucat în principalele roluri din dramele romantice.

[54] Împăratul roman Vitellius (secolul I) era cunoscut pentru cinismul lui.

[55] Savary, duce de Rovigo – ministru al poliției de la 1810 până la 1814, urmând lui Fouché.

[56] François-Eugène Vidocq (1775–1857), ofițer, ajuns escroc, a evadat de mai multe ori din ocnă, sfârșind prin a-și oferi serviciile poliției. Prefectul Pasquier i-a folosit „experiența”, încredințându-i

conducerea unei brigăzi. Balzac îl cunoștea, și s-a documentat mult, prin el, asupra lumii ocnașilor și a agenților de poliție.

[57] Speriată de progresele democrației, burghezia franceză nu a avut, într-adevăr, curajul să treacă la republică după revoluția de la 1830, ci a încredințat tronul unui vlăstar din ramura de Orléans, Ludovic Filip, zis și *regele-burghez*, care a fost răsturnat de revoluția din 1848.

[58] Restaurant de lux parizian din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

[59] Una dintre consecințele frivolității și patimii pentru bijuterii a reginei Marie Antoinette; o escroacă, contesa de La Mothe, l-a convins pe cardinalul de Rohan, care era rău văzut de regină, să-i cumpere acesteia un colier enorm de scump pentru care, chipurile, ea nu avea toți banii deodată; cunoscând slăbiciunile reginei și dorind să reintre în favorurile curții, cardinalul a consimțit, mai ales după ce i se înscenase o întâlnire noaptea, în parc, cu o femeie voalată, care a fost dată drept regina. Când bijutierii au constatat că regina nu e la curent, a izbucnit scandalul. Procesul, eveniment senzațional, a dus la achitarea cardinalului de Rohan (exilat apoi de rege) și la înțemnițarea contesei de La Mothe, dar, mai ales, la compromiterea familiei regale, deși, la proces, s-a dovedit că femeia voalată fusese baroana d'Oliva.

[60] Personaj al lui Balzac, muzicianul capabil dar naiv, din *Vărul Pons*.

[61] Prințul Giafar a fost prietenul lui Harun-al-Rașid (766-809), califul din Bagdad, figură care apare în culegerea de basme *O mie și una de nopți*.

[62] Ultimul rege al Lydiei (sec. VI î.e.n.), celebru pentru bogățiile sale.

[63] Tragi-comică (în l. ital. în original).

[64] Da, domnul meu (în l. germ. în original).

[65] Se zice că unul dintre amanții celebrei curtezane, numit Gourville i-a încredințat zece mii de galbeni și a plecat într-o călătorie. Ninon de Lenclos i-a păstrat conștiincios banii, pe care i-a restituit la întoarcerea lui, dar nu și iubirea.

[66] Tipuri de cămătari avizi și zgârciți din romanele lui Balzac.

- [67] A apărut în foileton, împreună cu sfârșitul părții întâi, în ziarul *le Parisien*, de la 21 mai la 1 iulie 1843, sub titlul de *Esther sau dragostea unui bancher bătrân*. În 1844, aceste două părți au format vol. II din *Scene din viața pariziană*, diviziune a *Cornediei umane*, purtând titlul general actual.
- [68] Satiră a lui Juvenal, poet latin (60-125), celebru pentru Satirele sale, în care denunța societatea romană coruptă.
- [69] Cartier din Paris, al cărui nume înseamnă baltă, mlaștină.
- [70] În Franța, primele omnibuze au apărut în 1817.
- [71] Balzac vorbește pe larg de ea în povestirea *Banca Nucingen*.
- [72] Louis Mandrin (1724–1755) a fost un contrabandist șef de bandă, atât de puternic, încât se măsura cu armatele regelui.
- [73] *Charta constituțională* a Franței a fost dată în 1814 de Ludovic al XVIII-lea revenit pe tron în urma înfrângerilor lui Napoleon.
- [74] Reprezentarea comediei lui Beaumarchais *Nunta lui Figaro* (1784) a însemnat, fintr-adevă transpunerea pe scenă a sfârșitului feudalilor.
- [75] Un personaj din vodevilul *Ursul și pașa* de Scribe și Xavier, reprezentat în 1520, oferă tot timpul consilierului pașei, care și-a pierdut ursul alb, ursul său negru. Fraza a devenit proverb pentru cazurile când crezi pe cineva destul de prost ca să se mulțumească cu orice.
- [76] Marie-Anne Bigot de Cornuel (1605—1694) primea în salonul ei pe literații de seamă ai vremii (printre care și pe doamna de Sévigné).
- [77] Într-adevăr, ilustrul creator al lui Figaro a întreprins o serie de afaceri, cea mai cunoscută fiind procurarea de arme pentru războiul de independență al Americii.
- [78] Sébastien Zamet (1549—1614), bancher italian, s-a stabilit în Franța în a doua jumătate a secolului al XVI-lea; a fost oaspetele și creditorul lui Henric al IV-lea.
- [79] Frontin, nume de valet îndrăzneț și isteț din vechea comedie franceză.
- [80] Garat era funcționarul Băncii Franței însărcinat cu semnarea bancnotelor emise de această bancă.

[81] *domnișoara Lenormand* – cunoscută datorită faptului că știa să se informeze, să pătrundă caracterul oamenilor și să le vorbească în consecință. Josephine de Beauharnais, soția lui Napoleon, era destul de naivă pentru a o consulta și a-i trăda secrete de stat.

[82] *Jean Ramponneau* – cârciumar parizian, a cărui cârciumă ajunsă la modă prin 1770 era frecventată și de nobili.

[83] În capitolul 16 din partea a II-a a romanului satiric *Gargantua și Pantagruel*, Rabelais (1494–1553) face portretul fizic și moral al șugubățului student Panurge, care, suferind de „boala... lipsă de bani” știa totuși să și-i procure, în șaizeci și trei de feluri.

[84] Profesor de teologie și predicator (1047—1117); a încercat să trăiască într-o pădure, ducând o viață austeră de pustnic.

[85] E vorba de opera celebrului compozitor italian Bellini, *I Puritani di Scozia*, reprezentată la Paris în 1835.

[86] Ca și ceilalți furnizori de lux citați de Balzac (vezi mai jos: doamna Prévôt, Chevet), doamna Thomas a existat în realitate; era o modistă celebră din acea vreme.

[87] Marino Torlonia (1796–1865), fost negustor de haine vechi, ajuns mare bancher al papei Pius al VII-lea, care l-a făcut duce.

[88] Pictori din povestirile lui Balzac. Vezi mai ales *Comedianții fără s-o știe*.

[89] Alexandre du Sommerard, consilier la Curtea de conturi (1779–1842), mare, colecționar de mobile și bibelouri din Evul mediu și Renaștere.

[90] Dramă în 4 acte de Alexandre Dumas, reprezentată pentru prima dată în 1831; piesa cuprinde situații dramatice, cu crime, surprize tragice, idile incestuoase etc.

[91] Soția generalului polonez Josef Zayonschek (1752–1826), care, după ce a luptat mai întâi pentru independența patriei sale, sub conducerea lui Kosciuszko, a trecut apoi în serviciul țarul rus Alexandru I.

[92] Lipsită de cultura, Florine deformează astfel dictonul latin „(a cădea) din Caribda în Scila” – *dintr-un râu în alt râu mai mare*.

[93] Turneele teatrelor engleze la Paris, în vremea Restaurației, nu aveau întotdeauna succes.

[94] Sub pretextul unei insulte aduse consulului francez de către beii Algeriei, monarhia pregătea o debarcare la Alger, care a și avut loc la începutul lui iulie 1830; datorită acestei „victorii”, regele Carol al X-lea spera să fie primite măsurile reacționare la care se hotărâse. Dar ele aveau să ducă la răsturnarea lui prin revoluția de la 21 iulie 1830.

[95] Gabriel de Sartine (1729–1801) a fost locotenent general (ministru) al poliției pariziene din 1759; trecând, în 1774 la Ministerul Marinei, postul său i-a revenit lui Lenoir.

[96] În vremea lui Balzac, mănușile constituiau unul dintre semnele cele mai vădite de eleganță și a le purta mai mult decât o zi-două era semn de strâmtoare sau de neglijență.

[97] În rue de Grenelle se afla Ministerul de Interne și birourile Siguranței generale.

[98] Partida de whisk sau bridge.

[99] Împotriva sclavagismului (în 1. engl. în original).

[100] Anthelme Brillat-Savarin (1755—1826), om de cultură foarte cunoscut la începutul secolului al XIX-lea. A fost și un rafinat gastronom.

[101] Personaje din *Iluzii pierdute*. Frații Cointet l-au deposedat pe David Séchard de invenția lui în domeniul fabricării hârtiei.

[102] *Socotit, cântărit, împărțit* – cuvinte profetice pe care legenda spune că o mână invizibilă le-ar fi scris, în chip de amenințare pe peretele sălii în care Baltazar, regele Babilonului, își petrecea ultima orgie. Sensul complet este: *Zilele tale sunt numărate, ai fost cântărit și găsit prea ușuratic, regatul tău va fi împărțit*.

[103] Cleopatra, regina Egiptului, iubită de Antoniu, s-a omorât, după înfrângerea acestuia de către Octaviu (anul 31), lăsându-se mușcată de o viperă.

[104] Pe atunci la marginea Parisului, Passy este astăzi un cartier din capitala Franței.

[105] Bogătașul Nicolas Beaujon (1718–1786), fost bancher al curții – se îmbogățise prin speculă cu grâul într-o perioadă de foamete – s-a ocupat ulterior cu opere filantropice.

[106] E vorba de Lamartine; una dintre statuile sale (de la Paris) îl reprezintă însoțit de aceste animale preferate.

[107] Louis-François-Armand du Plessis, duce de Richelieu (1696–1788), mareșal al Franței, a repurtat o serie de succese militare și diplomatice. Moralitatea lui lăsa mult de dorit: era unul dintre partenerii de desfrâu ai lui Ludovic al XV-lea. Foarte bătrîn fiind, s-a căsătorit cu o fată tânără pentru a-i face în necaz fiului său.

[108] În acea vreme pașapoartele erau necesare chiar pentru a călători dintr-o regiune în alta a țării.

[109] A apărut în foileton în ziarul *l'Epoque* (1846), sub titlul de *Instrucțiunea unei crime*.

[110] Într-un episod din romanul abatelui Prévost (1697–1763) *Istoria cavalerului Des Grieux și a lui Manon*, curtezana Manon Lescaut este transportată într-o trăsură celulară, împreună cu alte prostituate, pentru a fi deportată, iar Des Grieux, care o iubește cu pasiune, urmează convoiul.

[111] În cultura bogată și variată, a lui Balzac, cunoștințele de drept ocupau primul loc; se știe că Balzac studiase dreptul și făcuse și practică în birouri de avocați și de notari.

[112] Locusta a fost o otrăvitoare romană, de care s-au folosit împăratul roman Nerone și mama sa Agripina.

[113] Sergenții de oraș, constituind poliția edilitară, au fost înființați la Paris în 1829.

[114] Instanță de apel, în a cărei competență intra stabilirea impozitelor indirecte pe anumite produse.

[115] Mică biserică în cel mai pur stil gotic, Sainte Chapelle a fost construită în secolul al XIII-lea, sub regele Ludovic al IX-lea (Ludovic cel Sfânt), pentru a servi de capelă Palatului regal, astăzi Palatul de justiție la Paris.

[116] Merovingienii constituie prima dinastie de regi francezi (448—752); prima dinastie, Valois începe în 1328.

[117] Carol al V-lea, rege al Franței (1337–1380).

[118] Ultimii Valois au domnit între 1515 și 1589.

[119] Castelul de la Blois, situat în mijlocul orașului cu același nume, a fost construit între secolul al XIII-lea și secolul al XVIII-lea. Ludovic al XII-lea (1462–1515) era chiar născut la Blois. Francisc I (1494–1547) a adăugat castelului o întreagă aripă, iar Gaston d'Orléans (1608–1660) plănuise și realizase în parte reconstruirea lui totală.

[120] La Conciergerie au fost întemnițate, înainte de a li se aplica pedeapsa capitală, atât soția aventurierului italian Coucini, favorit al reginei Maria de Medici, devenit mareșal d'Ancre și, ministru al lui Ludovic al XIII-lea, cât și regina Maria Antoineta.

[121] Condamnați celebri, executați la Paris: Semblançay (1454–1527), ministru de finanțe, acuzat de delapidare a fondurilor statului și spânzurat; Matesherbes (1721–1794) și Danton au murit pe eșafod în timpul revoluției; Robert François Damien a fost tras pe roată, fiindcă, în ianuarie 1757, l-a atins cu briceagul pe Ludovic al XV-lea, pentru a-l preveni *să se îndrepte*; Antoine-François Desrues a fost tras pe roată și ars pentru crimă; Edmé-Samuel Castaing, medic criminal (1797–1823).

[122] Antoine Quentin Fouquier-Tinville (1746–1795), acuzator public al Tribunalului revoluționar.

[123] Pierre-Denis de Peyronnet (1778–1854), ministru de justiție (1821–1828) și ministru de interne (1830).

[124] Gabriel-Julien Ouvrard (1770–1846) a fost omul de afaceri îmbogățit prin furnituri militare, pe care Balzac îl citează des ca tip de financiar fără scrupule.

[125] Antoine-Marie Chamans de Lavalette (1769–1830), partizan al lui Napoleon în timpul celor o sută de zile, a fost condamnat la moarte, în 1815. În ajunul execuției a fost salvat de soția sa, Louise de Beauharnais, care l-a vizitat la închisoare și a schimbat cu el hainele.

[126] Monedă veche valorând 10–12 franci.

[127] Secolul al XVII-lea.

[128] Susse era, într-adevăr, un fabricant de creioane și de furnituri de birou din acea vreme.

[129] Jean-Louis-Madeleine Lefebvre, cardinal de Cheverus (1768–1836), arhiepiscop al Bordeaux-ului, era cunoscut, pare-se, pentru

virtuțile și milosteniile sale.

[130] În Franța, Inchiziția a fost suprimată în 1808, dar a funcționat din nou între 1814 și 1834, adică în vremea Bourbonilor restaurați.

[131] Acuzat de delapidare a fondurilor publice, Semblançay a arătat că banii îi dăduse regentei, Louise de Savoie, mama regelui; aceasta însă, cu ajutorul unui funcționar cumpărat, sustrăsese chitanțele; despre diplomatul și generalul țarist A. I. Cernîșev (1785–1357) se credea că obținuse de la un funcționar al Ministerului de Război francez planurile invaziei lui Napoleon în Rusia.

[132] André-Charles Boule (1642–1732) ebenist celebru.

[133] Anthime Collet (1785–1840) – aventurier și escroc ingenios și îndrăzneț; a jucat pe rând rolul de călugăr, de militar, de episcop, de comisar, de filantrop etc. A reușit trăiască bine chiar la ocnă, unde a fost trimis în 1820 și unde și-a scris memoriile, pe care le-a vândut la doi librari diferiți, ceea ce a constituit ultima lui escrocherie.

[134] Târg de vechituri în curtea mănăstirii Ordinul Templierilor.

[135] Cățeluș lăptos.

[136] Perioada cuprinsă între anii 1715–1723 în care Filip de Orléans, regentul și clica sa au practicat și au tolerat specula și desfrâul.

[137] Literale care trebuiau să apară erau *T* și *F* (*travaux forcés* – muncă silnică), imprimate cu fierul roșu pe umărul ocașilor.

[138] Nu e prima dată când Balzac, îmbrățișând punctul de vedere al regaliștilor, vorbește cu ostilitate de revoluționarul Marat (1743–1793), unul dintre conducătorii de vază ai iacobinilor și acuzator al regelui în procesul care a dus la condamnarea acestuia.

[139] Anul I ce începea, conform calendarului Revoluției, în septembrie 1792.

[140] Timbrele poștale nu au fost introduse în Franța decât în 1849; până atunci, transportul scrisorilor era suportat de destinatari, care plăteau la primire, după greutatea plicului și distanța parcursă.

[141] Aimée-Zoé, prin căsătorie Lizinska de Mirbel (1796–1849), a fost o miniaturisră cu faimă în vremea sa.

[142] Poetul liric grec Ibicus (sec. VI î.e.n.) fiind pe moarte, în urma unor lovituri primite de la niște hoți, a luat ca martori un cârd de cocori care zburau deasupra lui; unul dintre făptași, aflându-se într-un amfiteatru și văzând niște cocori, a exclamat în derâdere: „Iată-i pe martorii și răzbunătorii lui Ibicus!” Vorba lui a stârnit bănuieli și astfel asasinii au fost descoperiți.

[143] Pierre-Paul Royer-Collard (1763–1845), profesor de filosofie, a fost teoreticianul „doctrinarilor”, adică al regaliștilor moderați.

[144] E vorba de Claude Pierre de Pastoret (1750–1840).

[145] Teroristul Louvel și banditul Vautrin sunt priviți de Balzac ca niște mari energii dezlănțuite.

[146] Cardinalul Ximenes (1436–1517) a fost șeful Inchiziției și, în această calitate, a prezidat represiunile sângeroase organizate de catolici; pe de altă parte însă, în politica sa de îngenuchere a marilor feudali în folosul monarhiei, a dat oarecări libertăți orașelor.

[147] Generalul Charles Pichegru (1761–1804) a fost la început în serviciul revoluției, apoi a trecut în cel al regaliștilor conspirând împotriva Directoratului și a lui Napoleon; arestat fiind, în cursul ultimului proces a fost găsit sugrumat în pat.

[148] A apărut mai întâi ca foileton între 13 aprilie și 4 mai 1847, în ziarul *la Presse*.

[149] Susținând legea așa-numită împotriva sacrilegiului, care pedepsea cu tăierea mâinii și cu decapitarea orice profanare religioasă, scriitorul reacționar de Bonald (1754–1840) pretindea ca această lege nu face altceva decât *să-l trimită pe criminal în fața judecătorului ceresc*.

[150] Maximă juridică, exprimând regula că moștenitorul este posesorul de drept al bunurilor autorului său din clipa morții acestuia din urmă.

[151] Charles de Brosses (1709–1777) a fost prim-președinte al parlamentului (tribunalului) din Dijon și membru al Academiei de inscripțiuni; e cunoscut pentru scrisorile sale; Mathieu Molé (1584–1656) prim-președinte al parlamentului din Paris, a avut o atitudine curajoasă în timpul frondei, susținând cu prețul vieții drepturile magistraturii.

[152] Neavând perspectiva istorică, Balzac, deși critica politicianismul burghez și intrarea tuturor instituțiilor de stat în stăpânirea noii clase exploatare, nu vede altă soluție decât întoarcerea la vechea stare de lucruri.

[153] Frédéric-Anton Mesmer, medic german (1733–1815), autor al teoriei *magnetismului animal*, avea încă multă faimă pe vremea lui Balzac.

[154] Aparat medical pentru comprimarea arterelor.

[155] Thomas Moore, poet liric irlandez (1779–1852), a scris *Iubirile îngerilor* (1823), în care e vorba de îngeri îndrăgostiți de pământene; Byron a scris *Cain* (1821); Charles Robert Mathurin a compus *Eva sau iubire de religie*; iar Lamartine, alias Canalis, este autorul poemului *Căderea unui înger* (1838).

[156] Aluzie, probabil, la personajele dedublate (tema *alter-ego-ului*) din unele povestiri ale lui Hoffmann, autor german pe care Balzac îl prețuia mult.

[157] La 8 mai 1842, a avut loc la Bellevue un accident de cale ferată rămas celebru.

[158] Louis-Pierre Louvel (1783–1820) este autorul atentatului din februarie 1820 împotriva ducelui de Berry, singurul dintre Bourboni care, având copii, putea asigura continuarea dinastiei. Louvel își pusese în gând să nimicească spița Bourbonilor încă din 1814, când fusese indignat de invazia trupelor străine cu ajutorul cărora reveniseră la tron.

[159] Capitala imaginară a infernului. În l. greacă *pan*: toți și *daimon*: demon. În sens figurat: loc de corupție și de abuzuri.

[160] În piața Panteonului este situată Facultatea de drept din Paris.

[161] Acest furt s-a petrecut în 1831; în urma lui, cabinetul medaliilor a pierdu piese unice din vremea imperiului roman, căci, deși prinși, hoții apucaseră să topească două mii de medalii sau le risipească.

[162] Antoine-Augustin Parmentier (1737–1813) este agronomul care a dezvoltat în Franța cultura cartofilor.

[163] Charles Nodier (1780–1844), scriitor francez, a alcătuit mai ales povestiri fantastice și pitorești.

[164] Sorbona fiind sediul facultăților de litere și științe din Paris, e de înțeles de ce argoul a dat cuvântului înțeles de *cap*!

[165] În poemul eroic-comic *Orlando furioso* al lui Ariosto (1474–1533), un episod e constituit din relatarea abnegației cu care tânărul maur Medor străbate tabăra dușmanilor pentru a căuta, pe câmpul de luptă, trupul suveranului său mort (cântul 18).

[166] Problema pedepsei capitale îi preocupa pe romanticii umanitariști.

[167] François de Salignar de la Mothe-Fénelon (1651–1715), arhiepiscop de Cambray, era cunoscut pentru aparența sa blândă și supusă, sub care se ascundea multă ambiție și ironie.

[168] Henri Sanson, din dinastia de călăi cu acest nume, fusese revocat în 1847 fiindcă... amanetase ghilotina.

[169] După înfrângerea de la Waterloo, Napoleon a hotărât să se retragă din viața politică și să se predea englezilor, dușmanii sai învingători, spre a căror corabie, Bellephou, s-a îndreptat într-o șalupă.

[170] Honoré-Gabriel de Mirabeau (1740–1791) a fost un mare orator din vremea revoluției franceze. Fire pasională, a iubit multe femei, printre care și pe Sophie de Monnier, căreia i-a scris scrisori înflăcărâte.

[171] Antonio Canova, sculptor italian (1757–1822), a lăsat opere, caracteristice mai ales prin grația lor.

[172] Există în ocne douăzeci și trei de PARICIZI care au beneficiat de circumstanțe atenuante. (N.a.)

[173] E vorba de Oda către Priap a poetului Alexis Piron (1689–1773) pe cât de spirituală, pe atât de obscenă, care a provocat indignarea generală.

[174] Mareșalul Franței Henri de la Tour d’Auvergne, viconte de Turenne (1611–1685) era cunoscut pentru modestia și simplitatea sa. Succesele sale militare erau întemeiate pe pricepere tehnică.

[175] Este vorba de prințul Armand de Polignac, ultimul prim-ministru al lui Carol al X-lea și susținătorul acțiunilor reacționare ale regelui.

[176] Această încercare a puterilor a fost emiterea faimoaselor patru ordonanțe care dizolvau Camera, suprimau libertatea presei, reduceau numărul alegătorilor, chemau la noi alegeri; împotriva acestor ordonanțe reacționare poporul din Paris va protesta prin revoluția din iulie 1830.

[177] Împărăteasa Austriei, Maria Tereza, a participat la prima împărțire a Poloniei (1772); fiica ei, Maria Antoaneta, regina Franței, a murit pe eșafod, în 1773, în urma sentinței tribunalului revoluționar.

[178] Fouché, duce d'Otrante, murise la 25 decembrie 1820.

[179] Bătălii victorioase ale armatelor franceze conduse de Napoleon împotriva austrieilor, în satul Marengo din Piemont.

[180] Personaj de melodramă întruchipând pe banditul fanfaron și îndrăzneț. Este eroul din celebra melodramă *Cârciuma din Adrets* de Benjamin Autier, Saint-Armand și Paul Jouthe, care a repurtat mare succes în vremea lui Balzac. Mai târziu, numele lui Macaire, devenit sinonim cu bandit, a fost dat de unii caricaturiști oamenilor de afaceri veroși.

[181] Ziua (după calendarul republican) când Napoleon Bonaparte a dat lovitura de stat prin care a răsturnat așa-numitul directoriu (9 noiembrie 1799) și a devenit prim-consul, înainte de a se proclama împărat (1804).

Cuprins

[Prefață la prima ediție](#)

[Partea întâi Cum iubesc cocotele](#)

[Partea a doua Cât îi costă amorul pe bătrâni](#)

[Partea a treia Unde duc căile greșite](#)

[Partea a patra Ultima întrupare a lui Vautrin](#)

Table of Contents

Prefață la prima ediție	4
Partea întâi Cum iubesc cocotele	8
Partea a doua Cât îi costă amorul pe bătrâni	177
Partea a treia Unde duc căile greșite	327
Partea a patra Ultima întrupare a lui Vautrin	447